په پښتو ژبه د نورالإیضاح آسانه او جامع شرحه

فتح الإیضاح

پښتو شرح

نور الإیضاح

(۲) دوهم ټوک

باب سجود السهو- فصل فی زیارة النبی ﷺ

تألیف و ترتیب:

مولوی حبیب الرحمن مدني

فاضل وفاق المدارس العربیه

مولوي محمّدصادق کامران

فاضل جامعه محمّدیه کوئټه

صداقت کتب خانه

په پښتو ژبه د **نورالإيضاح** آسانه او جامع شرح

فتح الإيضاح

پښتو شرح

نور الإيضاح

دوهم ټوک

باب سجود السهو – فصل في زيارة النبي ﷺ

تألیف او ترتیب:

مولوی حبیب الرحمن مدني

فاضل وفاق المدارس العربیه

مولوي محمّدصادق کامران

فاضلِ جامعه محمّدیه

بسم الله الرحمن الرحيم

فتح الإيضاح پښتو شرح نور الإيضاح (دوهم ټوک)

تالیف او ترتیب: مولوي حبيب الرحمن مدني او مولوي محمد صادق کامران

خپرندوی: صداقت کتب خانه

چاپ کال: ۱٤۰۰ش - ۲۰۲۲ م.

د خپرونو لړ: ۳۹۹

چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

د تر لاسه کولو ځایونه:

صداقت کتب خانه

اوله ناحیه، نوی سړک- کریم اعتماد مارکېټ- کندهار

Sadaqat.books@gmail.com / ۰۷۰۰۳۰۵۴۰۷

کندهار: صداقت خپرندویه ټولنه- ارګ بازار- قلم او کتاب مارکېټ **هلمند**: تاج منور خپرندویه ټولنه. **هرات:** صداقت کتاب پلورنځی- کوچه ګدام. **غزني:** نعماني کتاب پلورنځی. **پکتیکا:** مجاهد کتاب پلورنځی. **خوست:** اسلامي کتاب پلورنځی.

فهرس

كِتَابُ الزَّكٰوةِ ۲۷۳

بَابُ الْجِنَايَاتِ

بَابُ سُجُوْدِ السَّهْوِ

(دا) باب د سجدهٔ سهوي (په بیان کي) دی

تشریح: د "سهو" معنیٰ ده "هېرېدل"، " د ضرورت په وخت کي شی له ذهنه وتل" (نه یادېدل)، بل لفظ "نِسیان" دی، د لغت په اعتبار سره د سهو او نسیان تر مینځ څه فرق نسته، لېکن بعضو دا فرق بیان کړی دی چي که له معلوم شي څخه داسي بې خبره سي چي په معمولي غوندي تنبیه سره ورته یاد سي، نو دې ته سهو وایي او نسیان د شي بالکل هېرېدلو ته وایي.

د سجدهٔ سهوي تعریف دا دی چي کله په لمانځه کي په هېره داسي کمي یا زیاتوب وسي چي په هغه سره لمونځ خو نه فاسدیږي لېکن داسي نقصان پکښي راسي چي د هغه تلافي (جبران) په لمانځه کي کېدلای سي، نو په سجدې سره د هغه نقصان وتلافي کولو ته سجدهٔ سهو وایي او طریقه یې شریعت دا ټاکلې ده چي په آخري ناسته کي دي تر تشهّد ویلو وروسته راسته طرف ته سلام وګرځول سي او دوې سجدې دي وکړل سي او بیا دي التحیات پوره کړل سي او سلام دي وګرځول سي. (شفاء الارواح)

د دوو سجدو حکمت: حکیمُ الأمة اشرف علي تهانوي رَحِمَهُ الله فرمایي: چي د سهوي د دوو سجدو حکمت دا دی چي په اوله سجده کي نفس ته په دې خبره تنبیه ورکول دي چي زه له دغه خاوري څخه پیدا سوی یم او دویمه سجده پر دې تنبیه ده چي همدې خاوري ته به بیرته ځم. (فتح الهدایه)

د سجدهٔ سهوي طریقه

﴿۴۵۹﴾ يَجِبُ سَجْدَتَانِ بِتَشَهُّدٍ وَ تَسْلِيمٍ لِتَرْكِ وَاجِبٍ سَهْوًا واجبیږي دوې سجدې سره د تشهّد او سلام ویلو دیو واجب د پرېښوولو په وجه په هېره وَإِنْ تَكَرَّرَ که څه هم دا (په هېره پرېښوول) مکرّر سي (څو ځلي وسي).

تشریح: په دې عبارت کي اولاً د سجدهٔ سهوي طریقه بیان سوې ده او ثانیاً د سجدهٔ سهوي د وُجوب سبب بیان سوی دی. د سجدهٔ سهوي طریقه دا ده چي په آخره ناسته کي دي تر تشهّد ویلو وروسته راسته طرف ته یو سلام وګرځوي او دوې سجدې دي وکړي، بیا دي کښېني او تشهّد، درود شریف او دعاء دي ووایي او سلام دي وګرځوي.

د سجدۀ سهوي د واجبېدلو سبب په لمانځه کي د يو واجب پرېښوول دي چي په هېره يو واجب پرېږدي مثلاً تشهّد نه ووايي، نو سجدۀ سهو واجبيږي، که څه هم مکرر يعني څو واجبات په هېره پرېږدي مثلاً سورة الفاتحه نه ووايي او اوله ناسته هم څني پاته سي، همدارنګه تعديلُ الاركان هم پرېږدي، نو د ټولو لپاره هم صرف يو وار سجدۀ سهو کول کافي کيږي.

د قصداً غلطي کولو حکم

﴿۶۰﴾ وَإِنْ كَانَ تَرْكُهُ عَمَدًا او که د واجب پرېښوول قصداً وي (په قصد يې پرې اېښی وي) أَثِمَ نو ګنهګاره کيږي وَوَجَبَ إِعَادَةُ الصَّلٰوةِ او واجب دي د لمانځه راګرځول لِجَبْرِ نَقْصِهَا د لمانځه د نقص (کمی) پوره کولو لپاره (يعني چي د واجب پرېښوولو په وجه په لمانځه کي واقع سوې کمي او تاوان پوره سي او تلافي يې وسي).

لغات: ﴿جَبْر﴾ د نصر د باب مصدر دی: د تاوان تلافي کول (جبران)، واقع سوې کمي پوره کول. (يا په بله وينا د واقع سوي تاوان اصلاح او سمون)، د نقصان بدله ورکول (يعني د فوت سوي شي د نقصان عوض ورکول چي د پېښ سوي نقصان خلا ډکه سي)، ﴿نَقْص﴾ د نصر له بابه اسم مصدر دی: کمي، نقصان، د "نقصها" ضمير "صلاة" ته راجع دی.

تشريح: که څوک قصداً په لمانځه کي يو واجب پرېږدي، نو د هغه لمونځ راګرځول واجب دي، محض په سجدۀ سهوي کولو سره د هغه غلطي تلافي نه کيږي، او راګرځول (اعاده) يې ځکه واجبيږي چي په لمانځه کي کومه لا پروايي او کمي سوې ده، هغه پوره سي، خو بيا هم که لمونځ نه راوګرځوي، نو د کراهت تحريمي سره کيږي. (طحطاوي على مراقي الفلاح ص: ۲۵۱)

﴿۶۱﴾ وَلَا يَسْجُدُ فِي الْعَمَدِ لِلسَّهْوِ او سجده به نه کوي په عمد کي (يعني چي قصداً يې واجب پرې اېښی وي) د سهوي لپاره وَقِيلَ: إِلَّا فِي ثَلَاثٍ او ويل سوي دي: مګر په دريو کي (يعني په دريو صورتونو کي د قصداً واجب پرېښوولو په وجه به سجدۀ سهو کوي) تَرْكُ الْقُعُوْدِ الْأَوَّلِ ① اوله ناسته پرېښوول أَوْ تَأْخِيْرُهُ سَجْدَةً مِنَ الرَّكْعَةِ الْأُوْلٰى إِلَى آخِرِ الصَّلٰوةِ ② يا د اول رکعت سجده ځنډول (وروسته کول) د لمانځه وآخر ته وَتَفَكُّرُهُ عَمَدًا حَتّٰى شَغَلَهُ عَنْ رُكْنٍ ③ او د لمونځ ګزار قصداً فکر کول (سوچ وهل) تر دې چي هغه مشغوله (غافله) کړي له يوه رکن څخه.

تشریح: که لمونځ ګزار قصداً يو واجب پرېږدي، نو د هغه تلافي په سجدهٔ سهوي سره نه سي کېدلای لکه مخکښي چي ذکر سوه، خو ديوه قول مطابق درې شيان داسي دي چي که هغوی قصداً هم وکړل سي، نو په سجدهٔ سهوي سره يې تلافي کيږي (يا په بله وينا سجدهٔ سهو د هغوی لپاره کافي کيږي):
① يو دا چي قعدهٔ اولیٰ (اوله ناسته) قصداً پرېږدي، ② د اول رکعت يوه سجده قصداً په دويم رکعت يا دريم رکعت کي يا بالکل په آخري رکعت کي اداء کړي (د آخري رکعت تخصيص نسته)، ③ په لمانځه کي قصداً د يو شي په باره کي سوچ وهل شروع کړي او ديوه رکن (يعني درې واره د سبحان ربي العظيم ويلو) په اندازه په هغه سوچ کي مشغوله پاته سي، نو په سجدهٔ سهوي سره د دې شيانو تلافي کيږي چي که سجدهٔ سهو وکړي، نو لمونځ يې صحيح کيږي، علامه طحطاوي رَحِمَهُ الله دوه شيان پر دې نور هم اضافه کړي دي: ① په قعدهٔ اولیٰ کي قصداً درود ويل، ② قصداً فاتحه پرېښوول، دا ټوله پنځه شيان سوه چي د هغوی د قصداً پرېښوولو په صورت کي په سجدهٔ سهوي سره تلافي کيږي.

يادونه: پورته چي کوم قول په "قِيْلَ" سره ذکر سو، هغه ضعيف دی، پر هغه عمل او فتویٰ نسته، علامه شامي رَحِمَهُ الله د البحر الرائق پر حاشيه ليکلي دي "لأن السّجدة شرعت جابرةً نظراً للمعذور لا للمتعمّد، ولمّا اتّفقوا عليه من أن سبب وجوبه ترك الواجب الأصلي أو تغييره ساهيًا، وهٰذا هُوالّذى يعتمد للفتوىٰ والعمل". (منحة الخالق على البحر الرائق ج:۲، ص:۹۹)

نو صحيح خبره دا ده چي پورته کوم پنځه شيان ذکر سول، که هغوی قصداً وکړل سي، نو محض په سجدهٔ سهو کولو سره تلافي نه کيږي، بلکي د لمونځ اعاده واجبيږي او که په هېره وکړل سي، نو په سجدهٔ سهوي سره تلافي کيږي، يعني که په هېره قعدهٔ اولیٰ پرېږدي او ولاړ سي، نو تر څو چي ولاړي ته نژدې سوی نه وي، بيرته دي را وګرځي، ليکن که نه را وګرځي يا ولاړي ته نژدې سي بيا را وګرځي، نو سجدهٔ سهو لازميږي، برابره ده فرض لمونځ وي او که نفل وي (عالمګيري ج:۱، ص:۱۲۷)، ② په هر رکعت کي دوې سجدې فرض دي او دواړه پرلپسې يو ځای کول واجب دي، لهٰذا که څوک په هېره يوه سجده پرېږدي بيا د لمانځه په دوران کي د خپلي هيري احساس ورته وسي، نو هغه ته پکار دي چي هېره سوې سجده د لمانځه په دوران کي اداء کړي او په آخر کي سجدهٔ سهو وکړي، له شروع څخه د نورو ارکانو راګرځولو ته ضرورت نسته (حلبي ص:۴۵۶)، ③ که د فرضي لمانځه په اوله ناسته (قعدهٔ اولیٰ) کي له تشهد ويلو څخه وروسته په هېره درود شريف ويل شروع کړي او تر "علیٰ آل محمد" پوري يې ووايي، نو سجدهٔ سهو واجبيږي، راجح قول همدا دی (شامي ج:۱، ص:۶۹۴)، ④ که د فرضو په اولو دوو رکعتو کي يا د نفلو په هر يو رکعت کي سورة الفاتحه په هېره

پرېږدي، یا د سورة الفاتحې یو آیت یا یوه حصه پرېږدي، نو د هغه د تلافی لپاره سجدهٔ سهو لازمېږي، لېکن که څوک قصداً داسې وکړي، نو لمونځ واجبُ الاعاده پاتېږي. (در مختار ج:۱، ص:۴۲۶)

د سجدهٔ سهوي لپاره د سلام ګرځولو حکم

﴿۴۶۲﴾ وَيُسَنُّ الْاِتْيَانُ بِسُجُوْدِ السَّهْوِ بَعْدَ السَّلَامِ او سنت دي سجدهٔ سهو تر سلام وروسته اداء کول.

تشریح: د عبارت مطلب دا دی چې تر سجدهٔ سهوي مخکې سلام ګرځول سنت دي او یو قول دا دی چې واجب دي، خو اول قول راجح دي چې سنت دي، لهٰذا که یو څوک سلام نه وګرځوي او سجدهٔ سهو وکړي نو هم جائز دي، خو مکروه تنزیهي دي او د لمونځ راګرځولو ضرورت نشته.

﴿۴۶۳﴾ وَيَكْتَفِيْ بِتَسْلِيْمَةٍ وَاحِدَةٍ عَنْ يَمِيْنِهٖ فِي الْأَصَحِّ او اکتفاء به کوي په یوه سلام ګرځولو باندې خپل راسته طرف ته، د صحیح قول مطابق.

تشریح: د سجدهٔ سهوي لپاره د سلام ګرځولو په باره کې درې قوله نقل سوي دي: ① یو قول دا دی چې صرف یو سلام دې یوه طرف ته یعنې راسته طرف ته وګرځوي او سجدهٔ سهو دې وکړي، همدا قول اصح دی او پر همدې فتویٰ ده، ② دویم قول دا دی چې دواړو طرفونو ته دې سلام وګرځوي، بیا دې سجدهٔ سهو وکړي، بعضې فقهاؤ د همدې قول تصحیح کړې ده، خو شیخ الاسلام خواهر زاده رَحِمَهُ الله فرمایي چې دواړو طرفونو ته سلام ګرځول د خبرو کولو په څېر دي، ③ درېیم قول دا دی چې صرف یو سلام دې وګرځوي، هغه هم د مخ وطرف ته، یعنې راسته او چپه طرف ته دې مخ نه ګرځوي، پر دې قول هیڅ حنفي عالم فتویٰ نه ده ورکړې، خو اصح او مفتیٰ بهٖ اول قول دی (کما ذکر). (انوار الایضاح بتغیر)

﴿۴۶۴﴾ فَإِنْ سَجَدَ قَبْلَ السَّلَامِ او که تر سلام مخکې سجده وکړي كُرِهَ تَنْزِيْهًا نو مکروه تنزیهي دي.

تشریح: که د سجدهٔ سهوي لپاره سلام نه وګرځوي، بلکې بغیر له سلام څخه سجدهٔ سهو وکړي، نو که څه هم سجدهٔ سهو خو صحیح کیږي، لېکن داسې کول مکروه تنزیهي دي (لکه مخکې چې ذکر سوه).

د سجدۀ سهوي د ساقطېدلو صورتونه

﴿۷۶۵﴾ وَيَسْقُطُ سُجُوْدُ السَّهْوِ او ساقطیږي سجدۀ سهوه بِطُلُوْعِ الشَّمْسِ بَعْدَ السَّلَامِ فِي الْفَجْرِ د لمر په راختلو سره تر سلام وروسته د سهار په لمانځه کي وَاحْمِرَارِهَا فِي الْعَصْرِ او د لمر په سُور کېدلو سره د مازیګر په لمانځه کي وَبِوُجُوْدِ مَا يَمْنَعُ الْبِنَاءَ بَعْدَ السَّلَامِ او تر سلام وروسته د داسي شي په موجودېدلو (واقع کېدلو) سره کوم چي بناء منع کوي (بناء لره منع وي).

تشریح: له دې ځایه هغه صورتونه بیانوي چي سجدۀ سهو پکښي ساقطیږي او د ساقطېدلو مطلب دا دی چي په دې صورتونو کي سجدۀ سهو کول جائز نه دي:

① که د سهار په لمانځه کي سجدۀ سهو واجب سي او لمونځ ګزار اول سلام وګرځوي او تر اوسه یې سجدۀ سهو نه وي کړې چي لمر را وخیږي، نو له هغه شخصه سجدۀ سهو ساقطیږي او پر هغه د لمانځه اعاده هم نسته.

② واحمرارها: که د مازیګر په لمانځه کي سجدۀ سهو واجب سي او د اول سلام تر ګرځولو وروسته او د سجدۀ سهوي تر کولو مخکي لمر متغیّر (سور غوندي) سي، نو سجدۀ سهو ساقطیږي او د لمانځه اعاده هم نسته.

③ وبوجود: یعني په کوم شي سره چي لمونځ ماتیږي او د بناء مانع دی، مثلاً قصداً او دس ماتول (قصداً باد خارجول او داسي نور)، یا قصداً خبري کول او داسي نور، که داسي شی له اول سلام ګرځولو شخه وروسته واقع سي، نو په دې سره هم سجدۀ سهو ساقطیږي او د کراهت سره لمونځ صحیح کیږي په دې ټولو صورتونو کي. (شفاء الارواح، انوار الایضاح)

پر مقتدي کله سجدۀ سهو واجبیږي؟

﴿۷۶۶﴾ وَيَلْزَمُ الْمَأْمُوْمَ بِسَهْوِ إِمَامِهِ لَا بِسَهْوِهِ او (سجدۀ سهو) لازمیږي پر مقتدي د خپل امام په سهوي (هېري) سره، نه په خپل سهوي سره.

تشریح: مسئله دا ده چي کله په لمانځه کي له امام شخه څه سهو وسي، نو سجدۀ سهو پر امام هم واجبیږي او پر مقتدي هم، که بیا هم امام سجدۀ سهو نه وکړي، نو پر مقتدي هم سجدۀ سهو اداء کول لازم نه دي.

لا بسهوه: يعني که له مقتدي ځخه په لمانځه کې يو سهو وسي، مثلاً په اوله ناسته کې تشهّد نه ووايي، نو د هغه په وجه نه پر امام سجدهٔ سهو لازميږي او نه پر مقتدي؛ ځکه د صحت او فساد په اعتبار سره د امام لمونځ د مقتدي پر لمانځه مبني نه دی.

مسبوق مقتدی به هم د امام سره سجدهٔ سهو کوي

﴿٤٦٧﴾ وَيَسْجُدُ الْمَسْبُوْقُ مَعَ إِمَامِهِ او مسبوق به د خپل امام سره سجدهٔ سهو کوي ثُمَّ يَقُوْمُ بِقَضَاءِ مَا سُبِقَ بِهِ بيا (تر دې وروسته) به ولاړيږي د هغه (پاته) لمونځ د راګرځولو لپاره کوم چې له ده ځخه مخکې تېر سوی دی (يعني تر سجده سهوي کولو وروسته به د تېر سوي لمانځه لپاره ولاړيږي).

لغات: ﴿المسبوق﴾ هغه مقتدی چې اول رکعت ځني تېر سوی وي هغه ته مسبوق وايي، نور بيا که دوه رکعته ځني تير سوي وي او که درې يا ځلور سره چې صرف په آخره ناسته کې د امام سره شريک سوی وي.

تشريح: که پر امام سجدهٔ سهو واجب سي، نو پر مسبوق مقتدي هم سجدهٔ سهو کول لازم دي، تر دې چې که مسبوق د خپل لمانځه د پوره کولو لپاره ولاړ سي بيا هغه ته معلومه سي چې پر امام سجدهٔ سهو سته، نو واپس دې راوګرځي او په سجدهٔ سهو کې دې ور سره شريک سي. او مسبوق ته پکار دي چې د خپل پاته لمانځه د پوره کولو لپاره هغه وخت ولاړ سي کله چې امام دواړو خواوو ته سلام وګرځوي او مسبوق ته اطمينان سي چې پر امام سجدهٔ سهو لازم نه ده. د "ثُمَّ" په ذکر کولو کې همدې طرف ته اشاره ده؛ ځکه لفظ د "ثُمَّ" د تراخي لپاره راځي. (طحطاوي علی مراقی الفلاح)

مسبوق به خپل لمونځ ځنګه پوره کوي؟

مسئله (١): مسبوق به د امام تر سلام وروسته پاته لمونځ داسي پوره کوي چې د قرائت په اعتبار سره خپل پاته رکعتونه به اول رکعتونه بولي او د ناستي (قعده) په اعتبار سره به هغه آخري رکعتونه بولي، مثلاً که له يو چا ځخه د ماپښين د لمانځه درې رکعته تېر سوي وي او صرف آخري رکعت ونيسي، نو دا کس چې د امام تر سلام ګرځولو وروسته د خپل پاته درې رکعتو لپاره ولاړ سي نو په داسي ترتيب سره به يې کوي چې په اول رکعت کې به د سورة الفاتحه سره سورت يو ځای کوي او بيا تر رکوع او سجدو وروسته به ناسته (قعده) کوي؛ ځکه دلته د هغه دوه رکعته پوره سول: يو رکعت د امام سره او دويم د هغه خپل يو رکعت، او تر ناستي (قعدې) وروسته به په دويم رکعت کې

بیا د سورة الفاتحه سره سورت یو ځای کوي او په آخري رکعت کي به صرف سورة الفاتحه وایي. (طحطاوي، حلبي کبیر ص:۴۶۸، ۴۶۹)

که د ماښام د لمانځه صرف یو رکعت ونیسي؟

مسئله (۲): که یو څوک د ماښام په لمانځه کي صرف یو رکعت د امام سره ونیسي، نو هغه به په پاته دوو رکعتونو کي د سورة الفاتحه سره سورت یو ځای کوي او غوره دا ده چي پر اول رکعت ناسته (قعده) هم وکړي، خو که ناسته نه وکړي، نو هم استحساناً لمونځ صحیح کیږي. (حلبي کبیر ص:۴۶۸)

که مسبوق په هېره سلام وګرځوي؟

مسئله (۳): که مسبوق مقتدی په هېره سلام وګرځوي، نو د دې دري صورتونه دي: ① یو دا چي هغه د امام تر سلام مخکي سلام وګرځوي، ② د امام سره یو ځای سلام وګرځوي، ③ د امام تر سلام وروسته سلام وګرځوي، په اول او دویم صورت کي پر مسبوق سجدهٔ سهو واجب نه ده او په دریم صورت کي پرې واجب ده، برابره ده یو طرف ته یې سلام ګرځولی وي او که دواړو طرفونو ته. (البحر الرائق ج:۲، ص:۱۰۸)

﴿۶۸﴾ وَلَوْسَهَا الْمَسْبُوْقُ فِيْمَا يَقْضِيْهِ او که سهوه سي مسبوق په هغه (پاته لمانځه) کي کوم چي را ګرځوي سَجَدَ لَهُ أَيْضًا لَا اللَّاحِقُ نو مسبوق دي د هغه لپاره هم سجدهٔ سهوه وکړي، نه لاحق.

لغات: ﴿لاحق﴾ کوم څوک چي په اول رکعت کي د امام سره شریک سوی وي، لېکن وروسته په یو رکعت کي په یو وجه شریک نه سي مثلاً وروسته په خوب یا داسي بل څه سره د بې اودسه کېدلو په وجه شریک نه سي، نو داسي مقتدي ته په اصطلاح کي لاحق وایي.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي که مسبوق د خپل پاته (مسبوقانه) لمونځ د راګرځولو په وخت کي سهو سي، نو د هغه لپاره هم په آخر کي سجدهٔ سهو کول ضروري دي.

لا اللاحق: یعني که لاحق په خپل پاته (لاحقانه) لمونځ کي سهو سي، نو پر هغه سجدهٔ سهو نسته. مثلاً یو سړی د امام سره لمونځ شروع کړي خو د لمانځه په دوران کي یې اودس مات سي او د اودس لپاره ولاړ سي. کله چي هغه تر اودس کولو وروسته واپس راسي، نو امام یو رکعت کړی وي، اوس چي کله هغه دا یو رکعت راګرځوي، که په دې کي سهو سي، نو پر هغه سجدهٔ سهو نسته: ځکه هغه حکماً مقتدي دی او پر مقتدي په خپل سهوي سره سجدهٔ سهو نه لازمیږي.

لاحق به خپل لمونځ څنګه پوره کوي؟

مسئله: پر لاحق کس ضروري دي چي اولاً خپل پاته لمونځ (فوت شده رکعت) راوګرځوي. بیا که امام تر اوسه سلام نه وي ګرځولی، نو د هغه سره دي شریک سي او لمونځ دي پوره کړي او که امام سلام ګرځولی وي، نو بیا دي یوازي خپل لمونځ پوره کړي، او که د دې خلاف وکړي یعني د پاته لمونځ له راګرځولو څخه بغیر اول د امام سره شریک سي او د امام تر سلام ګرځولو وروسته خپل پاته لمونځ راوګرځوي، نو لمونځ یې صحیح کیږي، خو ګنهګاره کیږي. (عالمګیري ج:۱، ص:۹۲)

د جمعې یا د اختر په لمانځه کي سهو کېدل

﴿۶۹﴾ وَ لَا يَأْتِي الْإِمَامُ بِسُجُوْدِ السَّهْوِ فِي الْجُمُعَةِ وَ الْعِيْدَيْنِ او نه به اداء کوي امام سجدهٔ سهو په جمعه او اخترونو کي.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي که امام د جمعې یا د اختر په لمانځه کي داسي سهو او غلطي وکړي چي د هغه په وجه سجدهٔ سهو واجبیږي، نو د امام لپاره ښه دا ده چي سجدهٔ سهو نه وکړي؛ ځکه په دې لمنځونو کي مجمع زیاته وي، نو د سجدهٔ سهوي په کولو کي د ناخبره عوامو د لمونځ خرابېدلو قوي اندېښنه سته، همدا حکم د هغه جماعت د لمانځه دی کوم چي په لویه اجتماع او جلسه کي په زیاته مجمع سره ودریږي. (طحطاوي على مراقی الفلاح ص: ۲۵۳، کتاب المسائل ص: ۳۱۰)

د قعدهٔ اولیٰ (اولي ناستي) د هېرېدلو حکم

﴿۷۰﴾ وَ مَنْ سَهَا عَنِ الْقُعُوْدِ الْأَوَّلِ مِنَ الْفَرْضِ او څوک چي سهوه سي (تېروځي) له اولي ناستي څخه د فرضو (یعني د فرضو اوله ناسته څني هېره سي) عَادَ إِلَيْهِ مَا لَمْ يَسْتَوِ قَائِمًا فِيْ ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ نو هغه (اولي ناستي) ته دي بیرته راوګرځي تر څو چي سیده درېدلی نه وي، د ظاهر روایت مطابق وَ هُوَ الْأَصَحُّ او همدا زیاته صحیح ده وَ الْمُقْتَدِيْ كَالْمُتَنَفِّلِ يَعُوْدُ وَ لَوِ اسْتَتَمَّ قَائِمًا او مقتدي د نفل کونکي په څېر دی راګرځي به (ناستي ته) که څه هم هغه پوره (سیده) درېدلی وي فَإِنْ عَادَ وَ هُوَ إِلَى الْقِيَامِ أَقْرَبُ بیا که هغه راوګرځي په داسي حال کي چي هغه ولاړي ته زیات نژدې وي سَجَدَ لِلسَّهْوِ نو سجدهٔ سهو به کوي وَ إِنْ كَانَ إِلَى الْقُعُوْدِ أَقْرَبَ او که ناستي ته زیات نژدې وي لَا سُجُوْدَ عَلَيْهِ فِي الْأَصَحِّ نو پر هغه سجدهٔ سهو نسته. د اصح قول مطابق وَإِنْ

عَادَ بَعْدَ مَا اسْتَتَمَّ قَائِمًا او که هغه راوګرځي وروسته تر دې چې پوره (سيده) درېدلی وي اِخْتَلَفَ التَّصْحِيْحُ فِيْ فَسَادِ صَلوٰتِهٖ نو د هغه د لمانځه د فاسدېدلو په باره کې (د علماؤ) تصحيح مختلفه ده (يعني د بعضو په نېز صحيح دا ده چې د هغه لمونځ فاسدېږي او د بعضو په نېز صحيح دا ده چې لمونځ يې نه فاسدېږي).

لغات: ﴿لم يستو﴾ د افتعال له بابه د جحد صيغه ده، مصدر: استواء: سيده کېدل، برابرېدل. ﴿استتمّ﴾ د استفعال د باب ماضي ده: پوره کول، بشپړ کول.

تشريح: يعني که له امام يا منفرد څخه په فرضو يا وترو کې قعدهٔ اولیٰ (اوله ناسته) هېره سي، نو تر څو چې سيده (پوره) درېدلی نه وي، پر هغه واجب دي چې بېرته د ناستې وطرف ته راوګرځي. همدا ظاهر روايت او اصح قول دی.

والمقتدی: يعني څرنګه چې نفل کونکی په هر حال کې د ناستې (قعده) وطرف ته راګرځي، ځکه د نفل کونکي هره قعده "قعدهٔ اخيره" ده يعني فرض او لازم ده (ځکه د نفلو هر دوه رکعته مستقل لمونځ دی، کمامرّ)، نو همداسې مقتدی که څه هم سيده درېدلی وي، پر هغه د ناستې وطرف ته راګرځېدل لازم دي، همدارنګه که مقتدي قعدهٔ اولیٰ پرېږدي او ولاړ سي او امام ناست وي، نو پر مقتدي لازم دي چې ناستې ته را وګرځي (بيرته کښېني).

فإن عاد إلخ: پورته معلومه سوه چې که په فرضو يا وترو کې له امام يا منفرد څخه قعدهٔ اولیٰ هېره سي، نو تر څو چې سيده (پوره) درېدلی نه وي، پر هغه واجب دي چې د ناستې وطرف ته را وګرځي، اوس که هغه په داسې حالت کې راوګرځي چې ولاړې ته زيات نژدې وي، نو پر هغه سجدهٔ سهو واجب ده او که ناستې ته زيات نژدې وي، نو د اصح قول مطابق پر هغه سجدهٔ سهو واجب نه ده. خلاصه دا چې د سجدهٔ سهوي حکم متعلق دی د قُرب او عدمِ قُرب سره او د عَود حکم متعلق دی د استواء او عدمِ استواء سره. او دلته يې "اصح" ځکه ويلي دي چې د بعضو په نېز سجدهٔ سهو واجبېږي، ځکه قعدهٔ اولیٰ کوم چې واجب ده په هغې کې تأخير راغلی. (شفاء الارواح)

وإن عاد بعد ما إلخ: يعني کله چې قعدهٔ اولیٰ پرېږدي او سيده ودرېږي، نو بيا ناستې ته را ګرځېدل پکار نه دي، لېکن که هغه را وګرځي، نو د بعضو په نېز د هغه لمونځ فاسدېږي او هغو همدې قول ته صحيح ويلي دي او بعضي ويلي دي چې لمونځ يې نه فاسدېږي او هغو بيا همدې قول ته صحيح ويلي دي، لېکن په "عمدة الفقه" کې دي چې صحيح مذهب دا دی چې د هغه لمونځ اداء کېږي، خو په داسې کړنه سره ګنهګاره کېږي او په دې صورت کې هم سجدهٔ سهو کول واجبېږي.

که له قعدهٔ اخیره څخه په هېره ولاړ سي

﴿٤٧١﴾ وَإِنْ سَهَا عَنِ الْقُعُوْدِ الأَخِيْرِ او که سهوه سي (تېروځي) له آخري ناستې څخه (آخره ناسته څني هېره سي) عَادَ مَالَمْ يَسْجُدْ نو را دي وګرځي تر څو چي هغه سجده نه وي کړې (د زائد رکعت لپاره) وَ سَجَدَ لِتَأْخِيْرِهٖ فَرْضَ الْقُعُوْدِ او سجدهٔ سهو دي وکړي د فرض ناستې د ځنډولو په وجه فَإِنْ سَجَدَ بیا که هغه سجده وکړي (د زائد رکعت لپاره) صَارَ فَرْضُهٗ نَفْلًا نو د هغه فرض نفل ګرځي وَ ضَمَّ سَادِسَةً إِنْ شَاءَ او شپږم رکعت دي ور سره ضمّ (یو ځای) کړي که يې خوښه وي وَلَوْ فِي الْعَصْرِ که څه هم د مازیګر په لمانځه کي وي وَ رَابِعَةً فِي الْفَجْرِ او څلورم رکعت (دي ور سره ضمّ کړي) د سهار په لمانځه کي.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي که څوک قعدهٔ اخیره (آخري ناسته) هېره کړي یعني په څلور رکعتیز لمانځه کي پنځم رکعت ته ولاړ سي، یا په درې رکعتیز (یعني د ماښام او وترو په) لمانځه کي څلورم رکعت ته ولاړ سي یا په دوه رکعتیز (د سهار په) لمانځه کي درېیم رکعت ته ولاړ سي، نو تر څو چي يې د هغه زائد رکعت سجده نه وي کړې، بېرته دي د قعده (ناستې) وطرف ته راوګرځي او سجدهٔ سهو دي وکړي؛ ځکه په قعدهٔ اخیره کي کوم چي فرض ده تأخیر راغلی.

فإن سجد إلخ: او که د قعده وطرف ته نه راوګرځي او د زائد رکعت سجده وکړي، نو تر سجده کولو وروسته د هغه لمونځ د فرضو پر ځای نفل ګرځي، او س دي د هغه سره یو رکعت بل یو ځای کړي (ضمّ کړي) چي نفل جُفت وګرځي (مثلاً د څلور رکعتیز لمانځه په صورت کي شپږ رکعته نفل سي) او طاق پاته نه سي. دلته يې "إن شاء" ویلي دي، لهذا که خوښه يې نه وي نو بل زائد رکعت دي نه ور سره یو ځای کوي او پر پنځم رکعت دي سلام وګرځوي، په دې صورت د هغه څلور رکعته نفل سوه او یو رکعت يې ضایع سو. لېکن زائد رکعت ور سره یو ځای کول ښه دي.

ولوفي العصر: یعني که څه هم د مازیګر لمونځ وي، په هغه کي دي هم زائد یعني شپږم رکعت ور سره ضمّ کړي او که د سهار لمونځ وي، نو څلورم رکعت دي ور سره ضمّ کړي. (شفاء الارواح، انوار الایضاح)

﴿٤٧٢﴾ وَلَا كَرَاهَةَ فِي الضَّمِّ فِيْهِمَا عَلَى الصَّحِيْحِ او کراهت نسته په ضمولو (د بل زائد رکعت) کي په دې دواړو (یعني د مازیګر او سهار په لمانځه) کي د صحیح قول مطابق.

لغات: ﴿الضم﴾ د نصر د باب مصدر دی: یو شی د بل شي سره یو ځای کول، ضمول.

تشریح: د تېر عبارت په آخر کې ذکر سوه چې د مازیګر او سهار په لمانځه کې دې هم زائد رکعت ور سره ضموي، اوس دلته فرمايي چې د صحیح قول مطابق په دې دوارو لمنځونو کې د زائد رکعت په ضمولو کې هیڅ کراهت نسته، د "علی الصحیح" په قید سره يې د بعضو قول رد کړی دی: ځکه د بعضي حضراتو قول دا دی چې په دې دوارو لمنځونو کې دې بل رکعت نه ور سره ضموي: ځکه د ماز یګر تر لمانځه وروسته نوافل مکروه دي: همدارنګه د سهار تر لمانځه وروسته او مخکې هم نوافل مکروه دي: نو دلته يې د "صحیح" په قید سره د هغو قول رد کړی: ځکه کله چې دلته ټوله رکعتونه نفل وګرځېده او تر دې وروسته فرض دویم ځل کول کیږي نو ښکاره خبره ده چې اوس نفل د ماز یګر تر لمانځه وروسته نه واقع کیږي، همدارنګه تر دې لمنځونو وروسته د نفلو کراهت هغه وخت دی کله چې د لمونځ ګزار په اختیار سره وي او دلته فرض نفل ګرځېدل بغیر له اختیار ځخه دي. علامه ابن نجیم رَحِمَهُ الله په البحر الرائق کې د ماز یګر او سهار د لمانځه په هکله په دې مسئله کې فرمايي "التطوع إنما یکره فیهما إذا کان عن اختیار أمّا إذا لم یکن عن اختیار فلا، وعلیه الاعتماد.... وعلیه الفتویٰ... وقال فی فتح القدیر: والنهی عن التنفل القصدی بعدهما". (البحر الرائق ج: ۲، ص: ۱۱۳)

﴿ متن ﴾ وَلَا يَسْجُدُ لِلسَّهْوِ فِي الْأَصَحِّ او سجدهٔ سهو به نه کوي د صحیح ترین قول مطابق.

تشریح: مخکې ذکر سوه چې که څوک قعدهٔ اخیره هېره کړي او د بل رکعت لپاره ولاړ سي او د هغه رکعت سجده هم وکړي، نو یو بل زائد رکعت دې ور سره ضم کړي او دا ټوله رکعتونه نفل وګرځېده. اوس دلته فرمايي چې کله یو بل رکعت ور سره ضم کړي، نو د بعضو په نېز پر هغه سجدهٔ سهو سته. لیکن صحیح قول دا دی چې پر هغه سجدهٔ سهو کول لازم نه دي: ځکه دلته نقصان د فساد په وجه دی چې په سجدهٔ سهوي سره د هغه تلافي نه سي کېدلای، اوس خو پر هغه دوباره فرض لمونځ کول لازم دي.

که په آخري قعده کې د سلام کولو پر ځای ولاړ سي

﴿ متن ﴾ وَإِنْ قَعَدَ الْأَخِيرَ ثُمَّ قَامَ او که آخره نلسته وکړي بیا ولاړ سي عَادَ وَسَلَّمَ مِنْ غَيْرِ إِعَادَةِ التَّشَهُّدِ نو را دې وګرځي (نلستې ته) او سلام دې وګرځوي بغیر له راګرځولو ځخه د تشهّد (یعني التحیات دې بیرته نه وایي) فَإِنْ سَجَدَ بیا که سجده وکړي (د زائد رکعت لپاره) لَمْ يَبْطُلْ فَرْضُهُ نو د ده فرض نه باطلیږي (او نفل نه ګرځي) وَضَمَّ إِلَيْهَا أُخْرىٰ او ور سره ضم دې کړي د

هغه (زائد رکعت) سره بل رکعت لِتَصِيْرَ الزَّائِدَتَانِ لَهُ نَافِلَةً د دې لپاره چې وګرځي دا دوه زائد(اضافي) رکعتونه د ده لپاره نفل وَ سَجَدَ لِلسَّهْوِ او سجدۀ سهو دې وکړي.

لغات: ﴿قَامَ﴾ د نصر د باب ماضي ده قَوْمًا وَقِيَامًا: درېدل، ولاړېدل. ﴿عَادَ﴾ د نصر د باب ماضي ده، مصدر: عَوْدًا: راګرځېدل، واپس کېدل. ﴿إعادة﴾ د افعال د باب مصدر دی: راګرځول، دوباره کول.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که څوک په قعدۀ اخیره (آخري ناسته) کې د تشهّد په اندازه کښېني، بیا ترې ورووسته ولاړ سي (یعني د تشهّد په اندازه ناستې څخه وروسته په څلورو رکعتیز لمانځه کې د پنځم رکعت لپاره یا په دوه رکعتیز لمانځه کې د درېیم رکعت لپاره ولاړ سي)، نو د دې کس فرض اداء سوه، لېکن هغه ته پکار دي چې سمدستي د ناستې (قعده) وطرف ته راوګرځي او کله چې را وګرځوي، نو تشهّد دې بیرته نه وایي، بلکې سجدۀ سهو دې وکړي او سلام دې وګرځوي، او که د پنځم یا درېیم رکعت سجده وکړي، نو په دې صورت کې غوره دا ده چې بل (شپږم یا څلورم) رکعت دې هم ور سره یو ځای کړي، د دې لپاره چې آخري دوه رکعته نفل وګرځي (یعني چې هغه یو زائد رکعت ضایع نه سي)، لېکن سجدۀ سهو کول په هر صورت کې ضروري دي، فرض لمونځ خو ځکه اداء سو چې د سلام په لفظ د لمانځه څخه وتل زموږ په نېز واجب دي، او په دې صورت کې صرف د سلام لفظ پاته سوی دی او د واجب په پرېښوولو سره لمونځ نه فاسدیږي؛ ځکه د واجب پرېښوولو په وجه چې کوم نقصان او کمي راغلې ده، هغه په سجدۀ سهو سره پوره کیږي.

پر اولو دوو رکعتو د آخري دوو رکعتو بناء کول

﴿۵۵﴾ وَلَوْ سَجَدَ لِلسَّهْوِ فِي شَفْعِ التَّطَوُّعِ او که سجدۀ سهو وکړي د نفلو په دوه رکعتو کې لَمْ يَبْنِ شَفْعًا آخَرَ عَلَيْهِ اِسْتِحْبَابًا نو نه دې بناء کوي دوه نور رکعته پر هغه، د مستحب والي په اعتبار سره (یعني مستحب دا ده چې د هغه دوه رکعتو نفلو سره دې دوه نور رکعته نه یو ځای کوي) فَإِنْ بَنٰى بیا که هغه بناء وکړي (یعني دوه نور رکعته ور سره یو ځای کړي) أَعَادَ سُجُوْدَ السَّهْوِ فِي الْمُخْتَارِ نو سجدۀ سهو دې راوګرځوي (یعني بله سجدۀ سهو دې وکړي)، د مختار (خوښ سوي) قول مطابق.

لغات: ﴿شفع التطوّع﴾ د نفلو دوه رکعتیز لمونځ.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که یو څوک دوه رکعته نفل وکړي، لېکن په هغوی کې څه سهو او غلطي وسي چې د هغه په وجه سجدۀ سهو وکړي، بیا دئ وغواړي چې پر هغه دوو رکعتو نور دوه

رکعته نفل بناء کړي، نو دغه کس لره د دې (بناء کولو) اجازه نشته. بلکې سلام دې وګرځوي او په نوي تحریمه سره دې دوه رکعته نفل وکړي؛ دلیل دا دی چې سجدهٔ سهو دلمانځه په آخر کې مشروع سوې ده. دلمانځه د دوو شفعو په مینځ کې مشروع نه ده (یا په بله وینا دا چې په شریعت کې د سجدهٔ سهوي ځای دلمانځه آخر تاکل سوی دی، نه دلمانځه مینځ). اوس که دبناء کولو اجازه ورکول سي، نو بلا ضرورته به د سجدهٔ سهوي باطلول لازم سي؛ ځکه دلته سجدهٔ سهو دلمانځه په مینځ کې واقع سوې ده. حال دا چې دلمانځه په مینځ کې مشروع نه ده.

فَإِن بَنٰی إلخ: فرمایي بیا هم که هغه بناء وکړي چې نور دوه رکعته (دویمه شفعه) هم وکړي، نو صحیح کیږي؛ ځکه تر اوسه تحریمه باقي ده، خو په آخر کې به بله سجدهٔ سهو کوي، همدا مختار او اصح قول دی؛ ځکه کله چې یې بناء وکړه، نو هغه سجدهٔ سهو دلمانځه په مینځ کې واقع سوه، لهذا هغه باطله او غیرِ معتبره سوه، نو ځکه اوس پر دغه نفل کونکي د سجدهٔ سهوي اعاده واجب ده.

قوله استحبابًا: د دې لفظ په تشریح کې علامه طحطاوي رَحِمَهُ الله دالبحر الرائق په حواله سره لیکلي دي چې دغه نفل کونکي لره بناء کول مکروه تحریمي دي؛ ځکه په بناء کولو کې د یوه واجب ماتول راځي چې هغه د سجدهٔ سهو باطلول دي، له دې ځخه معلومه سوه چې بناء نه کول واجب دي. مستحب نه دي، "قال الطحاوي: إذا علمت ما ذكر مع ظهوره يكون عدم البناء واجبًا لا مستحبًّا". (طحطاوي ص:۲۵۶، البحر الرائق ج:۲، ص:۱۱۴)

د سجدهٔ سهو کونکي اقتداء کول

﴿۴۴۶﴾ وَلَوْ سَلَّمَ مَنْ عَلَيْهِ سَهْوٌ او که سلام وګرځوي هغه کس پر چا چې سجدهٔ سهو (واجب) وي فَاقْتَدٰى بِهٖ غَيْرُهٗ بیا اقتداء وکړي په ده پسې بل څوک. صَحَّ إِنْ سَجَدَ لِلسَّهْوِ نو (اقتداء یې) صحیح ده که دئ سجدهٔ سهو وکړي وَإِلَّا فَلَا يَصِحُّ کنې نو صحیح نه ده.

تشریح: مسئله دا ده پر کوم لمونځ ګزار چې سجدهٔ سهو واجب وي، کله چې هغه سلام وګرځوي او تر سلام وروسته یو داسې فعل نه وکړي کوم چې دلمانځه منافي وي، بیا په همدې حال کې یو بل کس په هغه پسې نیت وتړي، اقتداء پسې وکړي، نو په داسې صورت کې حکم دا دی چې که دا لمونځ ګزار یعني امام (چې په هغه پسې بل چا اقتداء کړې ده) سجدهٔ سهو وکړي، نو هغه مقتدی د ده په لمانځه کې داخلیږي او که امام سجدهٔ سهو نه وکړي، نو هغه د ده په لمانځه کې داخل نه شمېرل کیږي؛ ځکه تر سلام ګرځولو وروسته که لمونځ ګزار سجده وکړه، نو ویل کیږي به چې تحریمه باقي ده او کله چې تحریمې باقي ده، نو په هغه پسې د بل چا اقتداء کول هم صحیح دي. او که تر

سلام وروسته یې سجده نه وکړه، نو ویل کیږي به چې تحریمه باقي پاتې نه سوه او کله چې تحریمه باقي نه ده، نو اقتداء پسې کول به هم صحیح نه وي. (مأخوذ از انوار الایضاح و شفاء الارواح)

تر کوم وخته پوري سجدهٔ سهو کولای سي؟

﴿۲۲۲﴾ وَيَسْجُدُ لِلسَّهْوِ وَإِنْ سَلَّمَ عَامِدًا لِلْقَطْعِ او سجدهٔ سهو به کوي که څه هم هغه قصداً د لمونځ قطع کولو (ختمولو) لپاره سلام ګرځولی وي مَا لَمْ يَتَحَوَّلْ عَنِ الْقِبْلَةِ أَوْ يَتَكَلَّمْ تر څو چې له قبلې څخه اوښتی نه وي یا (تر څو چې) یې خبري نه وي کړي.

لغات: ﴿عامدًا﴾ د ضرب له بابه د فاعل صیغه ده، مصدر: عَمْدًا: قصداً یو کار کول، په قصده کول.

• ﴿لم يتحوّل﴾ د تفعّل له بابه د جحد صیغه ده: اوښتل، ګرځېدل.

تشریح: که پر لمونځ ګزار سجدهٔ سهو واجب وي، لیکن هغه د لمونځ ختمولو په قصد سره سلام وګرځوي، او سجدهٔ سهو هغه ته یاد پاتې نه سي، نو تر څو چې هغه له قبلې څخه اوښتی نه وي او نه یې د چا سره خبره کړې وي په لنډه توګه دا چې تر سلام ګرځولو وروسته داسې شی څنې صادر سوی نه وي کوم چې د لمانځه منافي وي چې په هغه سره لمونځ ماتیږي، نو تر دې مخکې که سجدهٔ سهو ورته یاده سي، نو سجدهٔ سهو به کوي، او پاتې سوه دا خبره چې هغه خو د لمونځ ختمولو په قصد سره سلام ګرځولی دی، نو د دې جواب دا دی چې هغه سلام د خلاف مشروع کېدلو په وجه لغو کیږي، هغه لره اعتبار نسته. (شفاء الارواح، انوار الایضاح بحواله در مختار مع الشامي ج: ۲، ص: ۴۸۷، کتاب المسائل ص: ۳۱۰)

په څلور رکعتیز یا درې رکعتیز لمانځه کې پر دویم رکعت سلام ګرځول

﴿۲۲۸﴾ وَلَوْ تَوَهَّمَ مُصَلٍّ رُبَاعِيَّةً أَوْ ثُلَاثِيَّةً أَنَّهُ أَتَمَّهَا او که وهم وسي لمونځ ګزار ته په څلور رکعتیز یا درې رکعتیز لمانځه کې چې هغه لمونځ پوره کړی دی (یعني دا ګومان وکړي چې ما دا لمونځ پوره کړی) فَسَلَّمَ ثُمَّ عَلِمَ أَنَّهُ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ نو سلام وګرځوي بیا پوه سي چې هغه دوه رکعته کړي دي أَتَمَّهَا وَسَجَدَ لِلسَّهْوِ نو هغه دي پوره کړي او سجدهٔ سهو دي وکړي.

لغات: ﴿توهّم﴾ د تفعّل د باب ماضي ده: وهم کول، د یو خبري ګومان کول، د یو شي خیال په زړه کې راوستل. ﴿مُصَلٍّ﴾ د تفعیل د باب فاعل دی: لمونځ کونکی (لمونځ ګزار). مُصَلٍّ په اصل کې مُصَلِّيٌ وو، د مُتَّقٍ په څېر تعلیل پکښې وسو کوم چې مخکې تېر سو.

تشریح: د عبارت ترحل مخکې دا قاعده یاد لرئ! چې کوم څوک په هېره د لمانځه په مینځ کې سلام وګرځوي، د هغه لمونځ نه ختمیږي، بلکې باقي پاتې کیږي؛ "سَلَامُ مَنْ عَلَيْهِ بَقِيَّةٌ مِنَ الصَّلَاةِ لَا يَقْطَعُ الصَّلَاةَ".

حاصل د عبارت دا دی چې که څوک په څلور رکعتیز یا درې رکعتیز لمانځه کې له قعدهٔ اولیٰ څخه وروسته په دې ګومان سلام وګرځوي چې همدا قعدهٔ اخیره (آخري ناسته) ده، نو لمونځ یې نه فاسدیږي. اوس د دغه کس لپاره حکم دا دی چې که هغه پر خپل ځای ناست وي او سینه یې له قبلې څخه اړولې نه وي او نه یې د لمانځه یو منافي عمل کړی وي، نو بغیر له تکبیر ویلو څخه دې پر خپل مخکیني لمانځه بناء وکړي او په آخر کې دې سجدهٔ سهو وکړي. د دې لپاره چې د هغه نقصان تلافي وسي کوم چې په لمانځه کې پېښ سوی دی.

لیکن که له قعده (ناستې) څخه وروسته په دې ګومان سلام وګرځوي چې پر ما صرف همدا دوه رکعته واجب دي، حال دا چې په حقیقت کې څلور رکعته واجب وي، مثلاً مقیم پر ځان د مسافر په ګومان کولو سره پر دویم رکعت سلام وګرځوي، یا د ماپښین په لمانځه کې د جمعې په ګومان کولو سره پر دویم رکعت سلام وګرځوي، نو په دې صورت کې په سلام ګرځولو سره لمونځ فاسدیږي. (شامي ج: ۱، ص: ۵۶۷، ط: مصري)

د لمانځه په دوران کې فکر او سوچ وهل

﴿۴۷۹﴾ وَإِنْ طَالَ تَفَكُّرُهُ وَلَمْ يُسَلِّمْ حَتَّى اسْتَيْقَنَ او که اوږد سي (ډېر وخت ونیسي) د ده فکر کول (سوچ وهل) او سلام نه وګرځوي تر هغه وخته چې یقین یې سي (یعني تر هغه وخته په فکر لګیا وي چې خپل لمونځ ورته معلوم سي چې ما دومره رکعته کړي دي) إِنْ كَانَ قَدْرَ أَدَاءِ رُكْنٍ نو که هغه (فکر کول) د یوه رکن اداء کولو په اندازه وي (یعني د یوه رکن په اندازه وخت ونیسي) وَجَبَ عَلَيْهِ سُجُودُ السَّهْوِ نو پر هغه سجدهٔ سهو واجب ده وَإِلَّا لَا کنې (واجب) نه ده.

لغات: ﴿طَالَ﴾ د نصر د باب ماضي ده، مصدر: طُوْلًا: اوږد ېدل. ﴿تَفَكُّر﴾ د تفعّل د باب مصدر دی: فکر او سوچ کول، غور کول. ﴿استیقن﴾ د استفعال د باب ماضي ده، مصدر: استیقاناً: یقین کول.

تشریح: یعني که تر التحیات ویلو وروسته لمونځ ګزار ته مثلاً دا شبهه پیدا سي چې ما څلور رکعته کړي دي او که دوه رکعته او په همدې فکر او سوچ کې د یوه رکن اداء کولو په اندازه ځنډ وکړي (یا په ملاوړتیا دړکعتونو په شمېر کې ورته شک سي او په قعده اولیٰ کې پکښې فکرمن سي او سلام نه وګرځوي. او د هغه دا فکر د یوه رکن په اندازه وخت ونیسي) یعني دومره وخت په تفکّر کې وي چې په هغومره وخت کې درې واره "سبحان الله" ویلای سي. بیا هغه ته یاده سي چې ما دومره رکعته کړي دي، نو په دې صورت کې سجدهٔ سهو کول واجب دي نو که تفکّر د یوه رکن له وخت څخه کم وي، نو سجدهٔ سهو واجب نه ده. (شفاء الارواح. انوار الایضاح)

فَصْلٌ فِي الشَّكِّ

(دا) فصل په (بیان د احکامو د) شکّ کي دی

تشریح: د "شک" معنیٰ ده: د یو شي په کېدلو یا نه کېدلو کي داسي تردّد کول چي یوه طرف ته هم ترجیح حاصله نه سي یعني په کېدلو یا نه کېدلو کي یې برابر تردّد وي، او که په دې دواړو کي یوه طرف ته ترجیح وي، نو دې ته "ظن" (گومان) ویل کیږي او د هغه مخالف طرف ته "وهم" ویل کیږي، او که په ترجیح کي زیاتوب وي خو د یقین درجې ته نه رسیږي، نو دې ته "غلبهٔ ظن" ویل کیږي. (شفاء الاراواح بحوالهٔ عمدة الفقه)

د رکعتونو په شمېر کي شکمن کېدل

﴿٨٠﴾ تَبْطُلُ الصَّلوٰةُ بِالشَّكِّ فِيْ عَدَدِ رَكْعَاتِهَا باطلیږي لمونځ په شک لوېدلو سره د لمانځه د رکعتونو په شمېر کي إِذَا كَانَ قَبْلَ إِكْمَالِهَا (په دې شرط) کله چي وي دغه شک د لمانځه له پوره کولو څخه مخکي وَهُوَ أَوَّلُ مَا عَرَضَ لَهٗ مِنَ الشَّكِّ او (په دې شرط چي) دغه اول شک وي کوم چي ده ته پېښ سوی وي أَوْ كَانَ الشَّكُّ غَيْرَ عَادَةٍ لَهٗ یا شک د ده عادت نه وي.

لغات: ﴿إِكمَال﴾ د افعال د باب مصدر دی: مکمل کول، پوره کول.

تشریح: مسئله دا ده چي که لمونځ گزار ته په خپل لمانځه کي دا شک پېښ سي چي درې رکعته مي کړي دي او که څلور رکعته او دغه شک اول ځل ورته پېښ سوی وي، نو په داسي صورت کي دي له نوي سره لمونځ وکړي.

وهوأوّل إلخ: یعني د اول ځل شک پېښېدلو په معنیٰ کي د فقهاؤ اختلاف دی. د بعضي حضراتو په نېز د دې معنیٰ دا ده چي له بالغ کېدلو څخه وروسته دا شک اول ځل ورته پېښ سوی وي، او د بعضي مشایخو په نېز د دې معنیٰ دا ده چي هېره د هغه عادت نه وي بلکي کله نا کله هېره ورته پېښیږي، دا یې معنیٰ نه ده چي په خپل عمر کي هیڅکله سهو سوی نه وي، او همدا صحیح (او راجح) قول دی (عمدة الفقه). دلته مصنف رَحِمَهُ الله د "أول ما عرض... أو كان الشك غير عادة له" په عبارت کي دوه

متباين قولونه سره جمع کړي دي. نو ځکه دا فيصله مشکله ده چي د مصنف رَحِمَهُ الله په نيز کوم قول معتمد او معتبر دی. (طحطاوي ص:۲۵۸)

إذا كان: يعني دا مسئله هغه وخت ده کله چي دوه شرطونه موجود سي: ① يو دا چي دغه شک د لمونځ پوره کولو او سلام ګرځولو څخه مخکي يعني په لمانځه کي دننه ورته پيښ سوی وي.

②دويم شرط "وهوأوّل ما عرض إلخ" دی، چي وضاحت يې وسو.

تر سلام ګرځولو وروسته شکمن کېدل

﴿۸۱﴾ فَلَوْشَكَّ بَعْدَ سَلَامِهِ نو که شک وکړي تر سلام وروسته (يعني تر سلام ګرځولو وروسته لمونځ ګزار ته شک سي، د رکعتونو په شمېر کي) لَا يُعْتَبَرُ نو د هغه اعتبار به نه کول کېږي (يعني تر سلام وروسته شک معتبر نه دی) إِلَّا أَنْ تَيَقَّنَ بِالتَّرْكِ مګر دا چي يقين يې سي پر پرېښوولو.

لغات: ﴿تيقّن﴾ د تفعّل د باب ماضي ده: يقين کول.

تشريح: مسئله دا ده چي که تر لمونځ کولو او سلام ګرځولو وروسته لمونځ ګزار ته شک سي، نو په دې شک سره يې لمونځ نه باطلېږي، مثلاً که د ماپښين تر لمونځ پوره کولو او سلام ګرځولو وروسته لمونځ ګزار ته شک سو چي درې رکعته مي کړي دي او که څلور رکعته، نو دلته به همدا ويل کېږي چي هغه څلور رکعته کړي دي، ها! که په دې باره کي يې يقين سو چي بېله شکه درې رکعته مي کړي دي، نو که يې د لمانځه يو منافي عمل نه وي کړی، نو خپل پاته لمونځ دي پوره کړي يعني ولاړ دي سي يو رکعت دي بل وکړي او په آخر کي دي سجدۀ سهو وکړي(انوار الايضاح بتغيرٍ، شفاء الارواح بحوالۀ عمدة الفقه)، (او صاحب د ثمرة النجاح مطلق ليکلي دي چي که يې يقين سو چي مثلاً درې رکعته مي کړي دي، نو اول لمونځ يې باطلېږي؛ دوباره دي لمونځ وکړي؛ ځکه شک نسته بلکي يقين دی چي لمونځ درې رکعته سوي دي. والله أعلم).

اکثره شک واقع کېدل

﴿۸۲﴾ وَإِنْ كَثُرَ الشَّكُّ او که زيات وي شک (زياتره وخت شک ورته پېښېږي) عَمِلَ بِغَالِبِ ظَنِّهِ نو عمل دي کوي پر غالب ګومان فَإِنْ لَّمْ يَغْلِبْ لَهُ ظَنٌّ او که هغه لره هيڅ غالب ګومان نه وي أَخَذَ بِالْأَقَلِّ نو نيول (عمل) دي کوي پر کم مقدار وَقَعَدَ بَعْدَ كُلِّ رَكْعَةٍ ظَنَّهَا آخِرَ صَلٰوتِهِ

تِهِ او کېښني دي له هر هغه رکعت څخه وروسته چې پر هغه د خپل لمانځه د آخر گومان کوي (يعني چې پر هغه يې د خپل لمانځه د آخري رکعت گومان وي).

تشريح: مسئله دا ده چې که د رکعتونو د مقدار په باره کې لمونځ گزار ته زيات ره وخت شک واقع کېږي، نو د دې دوه صورتونه دي: يا خو يو طرف ته به د هغه ظنِ غالب (غالب گومان) وي يا به نه وي، که يو طرف ته يې ظنِ غالب وي، نو پر هغه دي عمل کوي او سجدهٔ سهو دي نه کوي. لېکن پر ظنِ غالب د عمل کولو په صورت کې که په تفکر (فکر وملو) کې د يوه رکن په اندازه وخت تېر سي، نو سجدهٔ سهو واجبيږي.

فإن لم يغلب إلخ: او که يوه طرف ته يې هم ظنِ غالب نه وي، بلکې دواړو طرفونو ته يې برابر خيال وي، نو پر اقل يعني پر کم (لږ) يوه دي عمل کوي، مثلاً لمونځ گزار ته دا شک پېښ سي چې دا اول رکعت دی او که دويم رکعت او ديوه په بار کې يې هم غالب گومان نه وي، نو په اول دي عمل وکړي چې دا زما اول رکعت دی او که شک يې دا وي چې دويم رکعت دی او که درېيم رکعت نو دويم رکعت دي واخلي چې دا زما دويم رکعت دی او داسي نور.

وقعد إلخ: يعني پر اقل د عمل کولو په صورت کې دي په هر رکعت باندي قعده (ناسته) کوي، مثلاً که په څلور رکعتيز لمانځه کې لمونځ گزار ته دا شک پېښ سي چې دا اول رکعت دی او که دويم، نو اقل يعني اول رکعت دي واخلي او پر دې (اول) رکعت دي قعده وکړي؛ ځکه دا امکان سته چې دغه رکعت دي دويم رکعت وي او پر دويم رکعت قعده واجب ده، همدارنګه پر دويم رکعت دي هم قعده وکړي؛ ځکه لمونځ گزار هغه دويم رکعت گڼلی دی او بيا دي پر درېيم رکعت هم قعده وکړي؛ ځکه ممکنه ده چې دا دي څلورم رکعت وي او پر څلورم رکعت قعده فرض ده. بيا دي پر څلورم رکعت هم قعده وکړي؛ ځکه د لمونځ گزار په نيز هغه څلورم رکعت دی او پر څلورم رکعت قعده فرض ده، او په همدې آخري قعده کې دي سجدهٔ سهو وکړي او لمونځ دي ختم کړي. حاصل دا چې د قعدهٔ واجبه او قعدهٔ مفروضه د پاته کېدلو له بېرې څخه دي په هر رکعت باندي قعده کوي (يعني چې نه قعدهٔ اولیٰ کوم چې واجب ده پاته سي او نه قعدهٔ اخيره کوم چې فرض ده پاته سي)، دلته مصنف رَحِمَهُ الله د شک په صورت کې د سجدهٔ سهو تذکره نه ده کړې، لېکن په طحطاوي کې د سجدهٔ سهو په هکله پوره تنې تفصيل ذکر سوی دی. (شفاء الارواح)

بَابُ سُجُوْدِ التِّلَاوَةِ

(دا) باب په (بیان د) سجدهٔ تلاوت کي دی

تشریح: د سجدهٔ تلاوت لپاره هم هغه ټوله شیان شرط دي کوم چي د لمانځه لپاره شرط دي، مثلاً له بې اودسي او جنابت څخه پاکوالی، اسلام عقل او بلوغ او داسي نور. همدا وجه ده چي په مکروه وختونو کي سجدهٔ تلاوت صحیح نه ده.

د سجدهٔ تلاوت واجبېدلو سبب

﴿۷۸۳﴾ سَبَبُهُ التِّلَاوَةُ عَلَى التَّالِيْ وَالسَّامِعِ د سجدهٔ تلاوت (د واجبېدلو) سبب تلاوت کول (لوستل) دي د تلاوت کونکي او اورېدونکي لپاره فِي الصَّحِيْحِ د صحیح قول مطابق.

تشریح: مسئله دا ده چي سجدهٔ تلاوت هغه وخت پر انسان واجبېږي کله چي هغه د سجدې آیت تلاوت کړي یا د سجدې آیت واوري، ګواکي څرنګه چي د تلاوت کونکي (قرآن لوستونکي) لپاره د سجدې واجبېدلو سبب تلاوت دی، همداسي د اورېدونکي (سامع) لپاره هم د سجدې واجبېدلو سبب تلاوت دی (چي د اهلیت لرونکي کس څخه د آیة السجدة تلاوت واوري)، که تلاوت نه وي نو اورېدل هم نه راځي، نو په دې وجه د تالي او سامع دواړو لپاره د سجدهٔ تلاوت واجبېدلو سبب تلاوت دی او همدا صحیح قول دی، او بعضو ویلي دي چي پر سامع د سجدې واجبېدلو سبب اورېدل دي (خو مصنف رَحِمَهُ الله وویل چي د صحیح قول مطابق د تالي او سامع دواړو لپاره د سجدې د وجوب سبب تلاوت دی). (شفاء الارواح)

﴿۷۸۴﴾ وَهُوَ وَاجِبٌ عَلَى التَّرَاخِيْ او سجدهٔ تلاوت واجب ده په ځنډ سره (یعني د تأخیر ګنجائش پې سته چي وروسته یې اداء کړي) إِنْ لَّمْ يَكُنْ فِي الصَّلٰوةِ (په دې شرط) که په لمانځه کي نه وي.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي د سجدې د آیت تر تلاوت وروسته سمدستي سجده کول ضروري نه دي، تر دې چي که څه موده وروسته هغه وکړي، نو هم د سجدې اداء کونکي شمېرل کېږي، نه قضاء راوړونکی، لېکن شرط دا دی چي د سجدې آیت به د لمانځه څخه دباندي په بل حالت کي تلاوت سوی وي، که څوک په لمانځه کي دننه د سجدې آیت تلاوت کړي، نو بیا په لمانځه کي سجده کول واجب دي، تر لمانځه وروسته په سجده کولو سره هغه نه اداء کېږي، بلکي

ګنهګاره کیږي، په دې صورت کې له استغفار او توبې څخه بغیر بل د معافۍ صورت نشته. (شفاء الارواح بحوالهٔ بهشتي زیور)

سجدهٔ تلاوت ځنډول مکروه دي

﴿۸۵﴾ وَكُرِهَ تَأْخِيْرُهُ تَنْزِيْهًا او سجدهٔ تلاوت ځنډول مکروه تنزیهي دي.

لغات: ﴿تأخیر﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: ځنډول، وروسته کول.

تشریح: غوره دا ده چې سجدهٔ تلاوت ژر تر ژره اداء کړي، که بلا وجه سجدهٔ تلاوت وځنډوي، نو کراهت تنزیهي لازمیږي.

په "شامي" وغیره کې ذکر سوي دي چې پر کوم چا سجدهٔ تلاوت واجب سي، لیکن هغه په یو وجه سملستي سجده نه سي کولای، نو مستحب دا ده چې په هغه وخت کې دا آیت ووایي "سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيْرُ" [البقرة]، او بیا چې کله موقع پیدا کړي، نو سجدهٔ تلاوت دې اداء کړي. (شامي ج: ۲، ص: ۵۸۳، کتاب المسائل ص: ۵۰۲)

د سجدې د آیت په ویلو سره سجده واجبیږي، که څه هم په فارسي ژبه وي؟

﴿۸۶﴾ وَيَجِبُ عَلٰى مَنْ تَلَا آيَةً وَلَوْ بِالْفَارِسِيَّةِ او واجبیږي پر هغه کس کوم چې آیت د سجدې تلاوت کړی وي که څه هم په فارسي ژبه وي.

تشریح: یعني څوک چې د سجدې آیت ووایي، نو پر هغه سجده کول واجب دي، که څه هم په فارسي ژبه د سجدې آیت ووایي، او دلته له فارسي ژبې څخه مراد هر هغه ژبه ده کوم چې عربي نه وي، مطلب د هري ژبې همدغه حکم دی. لنډه دا چې د سجدې د آیت د ترجمې په ویلو یا اورېدلو سره سجدهٔ تلاوت واجبیږي. (شفاء الارواح، انوار الایضاح)

آیا د سجدهٔ تلاوت د واجبېدو لپاره د سجدې پوره آیت ویل شرط دي؟، په دې باره کې د فقهاؤ اختلاف دی، راجح او صحیح قول دا دی چې د سجدې د وجوب لپاره د سجدې ټوله آیت ویل ضروري دي، لیکن که پوره آیت ووایي او د سجدې والا الفاظ نه پکښې ووایي، نو سجدهٔ تلاوت نه واجبیږي. او بعضې خلګ پر دې فتویٰ ورکوي چې که د سجدې آیت پوره نه ووایي، بلکې څه حصه یې ووایي، نو هم سجده کول واجب دي. (انوار الایضاح)

﴿۸۷﴾ وَقِرَاءَةُ حَرْفِ السَّجْدَةِ مَعَ كَلِمَةٍ قَبْلَهُ أَوْ بَعْدَهُ مِنْ آيَتِهَا كَالْآيَةِ او د سجدې حرف ویل (لوستل) د یو کلمې سره کوم چې له حرف سجده څخه مخکې وي یا تر هغه وروسته

وي له همدې آیت څخه د ټوله آیت (لوستلو) په څېر دی فِي الصَّحِيحِ د صحیح قول مطابق.

تشریح: یعنې څرنګه چې د سجدې د آیت په ویلو (تلاوت کولو) سره سجدهٔ تلاوت اجبېږي. همداسې د سجدې په آیت کې چې کوم لفظ پر سجده دلالت کوي که څوک صرف هغه لفظ او تر هغه مخکینی یا وروستنی کلمه یو ځای ور سره ووایي، نو هم سجدهٔ تلاوت واجبېږي. مثلاً په "سورة الاعراف" کې په "وَلَهٗ يَسْجُدُوْن" باندې سجده کیږي، همدې ته "لفظ د سجدې" (یا د سجدې حروف) ویل کیږي، نو که تر دغه لفظ مخکینی کلمه "وَيُسَبِّحُوْنَهٗ" هم یو ځای ور سره ووایي، نو سجده واجبیږي، صرف د "وَلَهٗ يَسْجُدُوْن" په اداء کولو سره سجده نه واجبیږي، همدا صحیح قول دی، خو په "سورة الإقراء" کې چې کوم د سجدې لفظ دی "وَاسْجُدْ وَاقْتَرِب"، هغه له دغه قاعدې څخه مستثنیٰ دی یعنې که صرف "وَاسْجُدْ" ووایي، نو هم سجده واجبیږي، که څه هم وروستنی لفظ "وَاقْتَرِبْ" نه ور سره ووایي.

او په متن کې د "في الصحيح" په قید سره یې د هغو حضراتو قول رد کړی دی چې هغوی وایي چې که د سجدې د آیت اکثره حصه ولوستل سي، نو بس سجده واجبیږي، برابره ده اکثره حصه د سجدې د لفظ څخه مخکې وي او که وروسته وهو رواية عن محمد واختاره الزيلعي، نو مصنف رَحِمَهُ الله د هغو له قول څخه احتراز وکړی.

او که څوک د سجدې ټوله آیت ووایي، لیکن لفظ د سجدې نه پکښې ووایي، نو بیا هغه سجده نه واجبیږي. (شفاء الارواح، انوار الایضاح)

د سجدهٔ تلاوت د آیتونو شمېر

﴿۸۸﴾ وَ آيَاتُهَا أَرْبَعَ عَشَرَةَ آيَةً او د سجدې آیتونه څوارلس آیته دي فِي الْأَعْرَافِ وَالرَّعْدِ وَالنَّحْلِ وَالْإِسْرَاءِ وَمَرْيَمَ ① په سورة الاعراف کې، ② په سورة الرعد کې، ③ په سورة النحل کې، ④ په سورة الإسراء (سورة بني اسرائيل) کې، ⑤ په سورة مريم کې وَ أُولَى الْحَجِّ وَالْفُرْقَانِ وَالنَّمْلِ وَالسَّجْدَةِ وَ صٓ ⑥ او د سورة الحج په اوله سجده (اول آیت د سجدې) کې، ⑦ په سورة الفرقان کې، ⑧ په سورة النمل کې، ⑨ په سورة السجده کې، ⑩ په سورة صٓ کې وَحٰمٓ

السَّجْدَةِ وَالنَّجْمِ وَانْشَقَّتْ وَاِقْرَأْ ⑪ او په سورة حمٓ سجده کې، ⑫ په سورة النجم کې، ⑬ په سورة انشقت (سورة الانشقاق) کې، ⑭ او په سورة اقرأ (سورة العلق) کې.

تشریح: په دې عبارت کې د سجدهٔ تلاوت د آیتونو شمېر بیان سوی دی او هغه ټوله څوارلس آیتونه دي چې د هغوی په تلاوت کولو سره سجده واجبېږي، او په قرآن کریم کې پر دغه هر مقام نښان موجود دی، او په "سورة الحج" کې دوه د سجدې آیتونه دي، خو په هغوی کې صرف پر اول آیت سجده لازم ده، پر دویم آیت زموږ په نېز په نېز سجده نسته، او په "سورة صٓ" کې په "رَاكِعًا وَّأَنَابَ" باندې د سجدې نښان صحیح نه دی . بلکې صحیح دا ده چې په "حُسْنَ مَآبٍ" باندې سجده وسي او په "سورة حمٓ" کې په "لَا يَسْئَمُوْنَ" باندې سجده کول پکار دي. (ایضاح المسائل ص:۳۹، الجوهرة النیرة ج:۱، ص:۹۷)

فایده: هغه څوارلس د سجدې آیتونه دا دي:

(۱)... إِنَّ الَّذِيْنَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيُسَبِّحُوْنَهٗ وَلَهٗ يَسْجُدُوْنَ. ﴿سورة الاعراف: ۲۰۶ پ:۹، رکوع:۱۴﴾

(۲)... وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا وَّظِلٰلُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ. ﴿سورة الرعد: ۱۵ پ:۱۳، رکوع:۸﴾

(۳)... يَخَافُوْنَ رَبَّهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُوْنَ مَا يُؤْمَرُوْنَ. ﴿سورة النحل: ۵۰ پ:۱۴، رکوع:۱۲﴾

(۴)... وَيَخِرُّوْنَ لِلْاَذْقَانِ يَبْكُوْنَ وَيَزِيْدُهُمْ خُشُوْعًا. ﴿سورة بني اسرائیل: ۱۰۹ پ:۱۵، رکوع:۱۲﴾

(۵)... اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيٰتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوْا سُجَّدًا وَّبُكِيًّا. ﴿سورة مریم: ۵۸ پ:۱۶، رکوع:۷﴾

(۶)... په سورت حج کې اوله سجده: وَمَنْ يُّهِنِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ مُّكْرِمٍ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ. ﴿سورة الحج: ۱۸ پ:۱۷، رکوع:۹﴾

(۷)... وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ اسْجُدُوْا لِلرَّحْمٰنِ، قَالُوْا وَمَا الرَّحْمٰنُ اَنَسْجُدُ لِمَا تَاْمُرُنَا. ﴿سورة الفرقان: ۶۰ پ:۱۹، رکوع:۱۷﴾

(۸)... اَلَّا يَسْجُدُوْا لِلّٰهِ الَّذِيْ يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُوْنَ وَمَا تُعْلِنُوْنَ. ﴿سورة النمل: ۲۶ پ:۱۹، رکوع:۱۷﴾

(۹)... اِنَّمَا یُؤْمِنُ بِاٰیٰتِنَا الَّذِیْنَ اِذَا ذُکِّرُوْا بِهَا خَرُّوْا سُجَّدًا وَّ سَبَّحُوْا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا یَسْتَکْبِرُوْنَ. ﴿سورة السجدة (الم تنزیل): ۱۵ پ: ۲۱، رکوع: ۱۵﴾

(۱۰)... وَ ظَنَّ دَاوٗدُ اَنَّمَا فَتَنّٰهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهٗ وَ خَرَّ رَاکِعًا وَّ اَنَابَ. ﴿سورة صٓ: ۲۴ پ: ۲۳، رکوع: ۱۱﴾

(۱۱)... فَاِنِ اسْتَکْبَرُوْا فَالَّذِیْنَ عِنْدَ رَبِّکَ یُسَبِّحُوْنَ لَهٗ بِالَّیْلِ وَ النَّهَارِ وَهُمْ لَا یَسْئَمُوْنَ. ﴿حمٓ السجدة: ۳۸ پ: ۲۴، رکوع: ۱۹﴾

(۱۲)... فَاسْجُدُوْا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوْا. ﴿سورة النجم: ۶۲ پ: ۲۷، رکوع: ۷﴾

(۱۳)... وَاِذَا قُرِئَ عَلَیْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا یَسْجُدُوْنَ. ﴿سورة الانشقاق: ۲۱ پ: ۳۰، رکوع: ۹﴾

(۱۴)... وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ. ﴿سورة العلق: ۱۹ پ: ۳۰، رکوع: ۲۱﴾

دغه څوارلس د سجدې مقامات په هغه قرآن مجید کې متعین کړل سوي وه کوم چې حضرت عثمان غني ﷜ مُرتّب کړی وو، ځرنګه چې د حضرت عثمان ﷜ قرآن پاک ډېر معتبر او معتمد قرآن دی، نو ځکه په هغه کې بیان سوي مقامات به هم د اعتماد او اعتبار وړ وي.

او په "سورة الحج" کې دویم د سجدې آیت چې په هغه کې زموږ په نیز سجده نسته، دا دی: ﴿یٰاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا ارْکَعُوْا وَاسْجُدُوْا وَاعْبُدُوْا رَبَّکُمْ وَافْعَلُوا الْخَیْرَ لَعَلَّکُمْ تُفْلِحُوْنَ﴾ (سورة الحج: ۷۷) او د سورت صٓ سجده د امام شافعي رَحِمَهُ الله په نیز د شکر سجده ده.

او د شوافعو په نیز هم د سجدو شمېر څوارلس دي، خو فرق دا دی چې زموږ په نیز د سورت حج اوله سجده سجدهٔ تلاوت ده، لېکن دویمه سجده سجدهٔ تلاوت نه ده، بلکې سجدهٔ صلاة (یعني د لمانځه سجده) ده او امام شافعي رَحِمَهُ الله د سورت حج دواړه سجدې سجدهٔ تلاوت شمېري. (فتح الهدایه)

سجدهٔ تلاوت پر چا واجب ده؟

﴿۸۹﴾ وَ، یَجِبُ السُّجُوْدُ عَلٰی مَنْ سَمِعَ او واجبېږي سجده پر (هر) هغه کس کوم چې (د سجدې آیت) واوري وَاِنْ لَّمْ یَقْصِدِ السَّمَاعَ که څه هم هغه د اورېدلو قصد (اراده) نه وي کړې.

تشریح: په ټوله قرآن کې څوارلس د سجدې آیتونه دي، د دې آیتونو په لوستونکي او اورېدونکي هر یوه باندې سجده کول واجب دي، اورېدونکي برابره ده د قرآن کریم د اورېدلو په اراده سره د سجدې

آیت اوریدلی وي، یا په یو بل کار مشغوله وي او بغیر له ارادې یې د سجدې آیت اوریدلی وي، او که څوک په دې ځایونو کي سجده نه وکړي، نو ګنهکاره کیږي. (البحر الرائق ج:۲، ص:۱۲۸، ط: بیروت)

پر حیض او نفاس والا ښځي سجدۀ تلاوت نسته

﴿۹۰﴾ إِلَّا الْحَائِضَ وَالنُّفَسَاءَ مګر (نه واجبیږي پر) حیض والا او نفاس والا ښځي.

تشریح: یعني که ښځه د حیض یا نفاس په حالت کي د سجدې آیت واوري، نو پر هغې سجده نه واجبیږي او وروسته هم پر هغې سجده واجب نه ده، لیکن که څوک د جنابت په حالت کي د سجدې آیت واوري، نو تر غسل کولو وروسته پر هغه سجده کول واجب دي. (بهشتي زیور، در مختار)

او د حیض او نفاس په حالت کي د ښځي لپاره د سجدې آیت لوستل جائز نه دي، خو که هغه یې ووایي، نو هم پر هغې سجده نه واجبیږي، ها! کوم څوک چي له هغې څخه د سجدې آیت واوري، پر هغه سجده واجبیږي، همدارنګه که عاقل بچی یا کافر کس د سجدې آیت ووایي، نو که څه هم خپله پر دوی سجدۀ تلاوت نه واجبیږي، لیکن کوم څوک چي له دوی څخه د سجدې آیت واوري، پر هغه سجده واجبیږي. (انوار الایضاح بحوالۀ کتاب المسائل ص:۵۰۰)

پر امام او مقتدي هم سجدۀ تلاوت نسته

﴿۹۱﴾ وَالْإِمَامَ وَالْمُقْتَدِيْ بِهٖ او (نه واجبیږي پر) امام او هغه کس کوم چي په امام پسي اقتداء کوي.

تشریح: دا عبارت هم تر "إِلَّا" لاندي راځي، اصل عبارت داسي دی "وَإِلَّا الإمامَ والمُقتديَ بِهٖ".

حاصل د عبارت دا دی چي که یو مقتدی په غلطي سره د سجدې آیت ووایي، نو نه د هغه پر امام سجده واجبیږي او نه د دې امام پر نورو مقتدیانو او نه خپله پر دغه مقتدي سجده واجبیږي کوم چي د سجدې آیت ویلی دی، نه په لمانځه کي او نه وروسته. (انوار الایضاح، شفاء الارواح)

او پاته سو هغه څوک چي د دغه مقتدي سره په لمانځه کي شریک نه وي، بلکي ځان ته لمونځ کوي یا لمونځ نه کوي، که هغه د مقتدي د سجدې آیت واوري، نو پر هغه سجده واجبیږي، خو کله چي په لمانځه کي وي، نو سجده به تر لمانځه وروسته اداء کوي. (انوار الایضاح بحوالۀ در مختار و طحطاوي)

که امام او مقتديان له بل چا څخه د سجدې آيت واوري، نو څه حکم دی؟

﴿ ٤٩٢ ﴾ وَلَوْ سَمِعُوْهَا مِنْ غَيْرِهٖ او که دوی (امام او مقتديان) واوري د سجدې آيت له بل چا څخه سَجَدُوْا بَعْدَ الصَّلٰوةِ نو سجده دې تر لمانځه وروسته وکړي وَلَوْ سَجَدُوْا فِيْهَا او که په لمانځه کې دننه سجده وکړي لَمْ تُجْزِهِمْ نو دوی لره کفايت نه کوي (کافي او معتبره نه ده) وَلَمْ تَفْسُدْ صَلٰوتُهُمْ فِيْ ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ او د دوی لمونځ نه فاسديږي، په ظاهر روايت کې.

لغات: ﴿سمعوها﴾ د سمع له بابه د جمع مذکر غائب ماضي معلومي صيغه ده، د دې ضمير امام او د هغه مقتديانو ته راجع دی، د ها ضمير آية السجدة ته راجع دی، د غيره ضمير مقتدي ته راجع دی. د فيها ضمير صلاة (لمانځه) ته راجع دی.

تشريح: د عبارت حاصل دا دی چې که امام او مقتديان له يو داسې کس څخه د سجدې آيت واوري کوم چې د دوی سره په لمانځه کې شريک نه وي، نو دوی به په لمانځه کې دننه سجدهٔ تلاوت نه کوي، بلکې تر لمانځه وروسته به يې کوي، ليکن که دوی په لمانځه کې دننه سجده وکړي، نو هغه لره اعتبار نشته، بلکې تر لمانځه وروسته د سجدې راګرځول ضروري دي، خو د ظاهر روايت مطابق په داسې صورت کې د دوی لمونځ نه فاسديږي، او د "نوادر " روايت دا دی چې لمونځ يې فاسديږي او بعضو ويلي دي چې د لمونځ فاسدېدل د امام محمد رَحِمَهُ الله قول دی. (شفاء الارواح بحوالهٔ حاشيه)

د سجدې د آيت په ترجمه سره هم سجده واجبيږي

﴿ ٤٩٣ ﴾ وَيَجِبُ بِسَمَاعِ الْفَارِسِيَّةِ إِنْ فَهِمَهَا او واجبيږي په اورېدلو د (سجدې د آيت په) فارسي سره (هم) عَلَى الْمُعْتَمَدِ د معتمد مذهب مطابق.

تشريح: که څوک د سجدې د آيت ترجمه واوري، يا يې خپله ووايي او په پوه سې چې دا د سجدې آيت دی او دا د سجدې د آيت ترجمه ده، يا بل څوک د دې خبر ورکړي، نو احتياطاً پر هغه سجدهٔ تلاوت واجب ده، او که هغه ته خبر نه وي چې دا د سجدې آيت دی، نو هغه په دې کې معذور دی او پر هغه سجدهٔ تلاوت نشته، دا د صاحبينو رَحِمَهُمَا الله په نيز دی او همدا معتمد مذهب دی، او د امام صاحب رَحِمَهُ الله په نيز په هر حالت کې پر هغه سجده واجبيږي، برابره ده هغه په پوهيږي او که نه په پوهيږي، ليکن وروسته امام صاحب رَحِمَهُ الله د صاحبينو قول ته رجوع وکړه. (شفاء الارواح)

له بیده کس یا مجنون څخه د سجدې آیت اورېدل

﴿۹۴﴾ وَاخْتَلَفَ التَّصْحِيْحُ فِيْ وُجُوْبِهَا بِالسَّمَاعِ مِنْ نَائِمٍ أَوْ مَجْنُوْنٍ او مختلفه سوې ده تصحیح (اختلاف سوی دی د صحیح مذهب په تعیین کې) د سجدې په واجبېدلو کې په اورېدلو سره (د سجدې د آیت) له بیده کس یا لېوني څخه.

تشریح: که څوک له بیده کس یا لېوني څخه د سجدې آیت واوري، نو په دې صورت کې د سجدې د وجوب په هکله د صحیح مذهب په تعیین کې د علماؤ اختلاف دی، د بعضو په نېز صحیح دا ده چې سجده واجبیږي او د بعضو په نېز نه واجبېدل صحیح دي، لېکن اصح دا ده چې نه واجبیږي. (شفاء الارواح)

که بیده کس د سجدې آیت ووایي

مسئله: که بیده کس د سجدې آیت ووایي او تر ویښېدلو وروسته هغه ته خبر ورکول سي چې تا د سجدې آیت ویلی دی، نو پر داسې کس سجدهٔ تلاوت واجب ده، که نه؟ په دې باره کې هم دوه روایتونه دي، د یوه روایت په اعتبار سره واجب ده او د بل روایت په اعتبار سره واجب نه ده (لهذا احتیاط په همدې کې دی چې سجده وکړل سي). (شامي ج:۲، ص:۵۸۱، کتاب المسائل ص:۴۹۹)

له مرغه څخه یا له ازانګې څخه د سجدې آیت اورېدل

﴿۹۵﴾ وَلَا تَجِبُ بِسَمَاعِهَا مِنَ الطَّيْرِ وَالصَّدٰى او نه واجبیږي سجده په اورېدلو سره د سجدې د آیت له مرغه او له ازانګې څخه.

لغات: ﴿الطیر﴾ اسم جنس دی، مرغه (مارغه)، واحد: طَائِر، جمع: طُيُوْر، ﴿الصَّدٰى﴾ ازانګه، انګازه، دړغ انعکاس.

تشریح: که څوک له یو مرغه مثلاً له طوطي یا له مینا څخه د سجدې آیت واوري، نو په دې سره پر هغه سجدهٔ تلاوت نه واجبیږي، همدارنګه که څوک د سجدې د آیت ازانګه واوري. مثلاً یو څوک په غره یا په لوی پوخ عمارت یا داسې بل ځای کې د سجدې آیت په زوره ووایي او هغه ازانګه وکړي او له دې ازانګې څخه یو څوک د سجدې تلاوت واوري، نو پر دغه اورېدونکي سجدهٔ تلاوت نه واجبیږي. (مستفاد شفاء الارواح)

له راډیو څخه د سجدې آیت اورېدل

مسئله (۱): که څوک له راډیو څخه د سجدې آیت واوري، نو پر اورېدونکي سجدهٔ تلاوت نه واجبیږي، ځکه د راډیو زیاتره پروګرامونه له مخکې څخه ریکارډ سوي وي، وروسته نشرول کیږي (داسې نه وي چې څوک مخامخ ناست وي او تلاوت کوي)، خو که په راډیو او داسې نورو کې براهِ

راست بغير له ريکارډ ځخه تلاوت کيږي، نو په دې صورت کي د سجدې دآيت په اورېدلو سره سجدهٔ تلاوت واجبيږي؛ ځکه هغه داسپيکر (ګويا) په درجه کي اينبوول کېداى سي.(انوار الايضاح)

له ټيپ (ټايپ)، ايم پي ترې څخه د سجدې د آيت اورېدلو حکم

مسئله (۲): د ټيپ يا ايم پي ترې ريکارډ سوى آواز هم په ظاهره دازانګې سره مشابه دى. نو ځکه اکثره مفتيان له ټيپ ريکارډر وغيره څخه د سجدې آيت اورېدل د سجدهٔ تلاوت موجب نه ګرځوي. لېکن د بعضي محققينو علماؤ رايه دا ده چي له ټيپ څخه د سجدې دآيت په اورېدلو باندي سجدهٔ تلاوت واجبېدل پکار دي؛ ځکه کله چي دغه آواز له داسي آله څخه را وځي کوم چي د ده په اختيار کي ده. نو د هغه نسبت به دآلې وطرف ته نه کيږي بلکي د تلاوت کونکي وطرف ته به کيږي. چي د هغه په اهليت کي هيڅ شبهه نسته، پر همدې بناء داحتياط تقاضا دا ده چي له ټيپ، ايم پي ترې وغيره څخه د سجدې دآيت په اورېدلو باندي سجدهٔ تلاوت وکړل سي. (انوار الايضاح)

﴿ ۷۹۶ ﴾ وَتُؤَدّٰى بِرُكُوْعٍ أَوْ سُجُوْدٍ فِي الصَّلٰوةِ غَيْرِ رُكُوْعِ الصَّلٰوةِ وَسُجُوْدِهَا او اداء کيږي سجدهٔ تلاوت په لمانځه کي په رکوع يا سجده کولو سره بغير د لمانځه له رکوع او سجدې څخه.

تشريح: د دې عبارت مطلب دا دى چي کله په لمانځه کي د سجدې آيت ولوستل دي او سجده واجب سي، نو د هغه لپاره سنت صورت خو همدا دى چي په لمانځه کي يوه زائده سجده وکړي، خو که د سجدې پر ځاى يوه زائده رکوع وکړي، نو بيا هم سجده اداء کيږي، خلاصه دا چي سجدهٔ تلاوت په لمانځه کي دننه په رکوع کولو سره هم اداء کيږي او په سجده سره هم، خو سجده کول افضل دي؛ ځکه دا يې اصل دى، او دا خبره ياد ساتئ! چي په رکوع سره د اداء کولو په صورت کي په رکوع کي د سجدهٔ تلاوت نيت کول ضروري دي (لکه په را روان عبارت کي به هم ذکر سي).

او که څوک د لمانځه څخه دباندي په رکوع سره سجدهٔ تلاوت اداء کړي، نو په دې صورت کي سجدهٔ تلاوت نه اداء کيږي. (انوار الايضاح بحوالهٔ طحطاوي)

د لمانځه په رکوع يا سجده سره د سجدهٔ تلاوت اداء کولو حکم

﴿ ۷۹۷ ﴾ وَيُجْزِئُ عَنْهَا رُكُوْعُ الصَّلٰوةِ او کافي کيږي (کفايت کوي) د سجدهٔ تلاوت له طرفه د لمانځه رکوع إِنْ نَوَاهَا (په دې شرط) که چيري يې (په رکوع کي) د سجدهٔ تلاوت نيت (هم) کړى وي وَسُجُوْدُهَا او (کافي کيږي د سجدهٔ تلاوت له طرفه) د لمانځه سجده وَإِنْ لَمْ يَنْوِهَا که څه هم (په سجده کي) د سجدهٔ تلاوت نيت يې نه وي کړى إِذَا لَمْ يَنْقَطِعْ فَوْرُ التِّلَاوَةِ بِأَكْثَرَ مِنْ آيَتَيْنِ کله چي منقطع (ختم) سوى نه وي (تراية فسجدة ووت) د تلاوت جوش (تسلسل) له دوو آيتونو څخه په زيات ويلو سره.

لغات: ﴿يُجْزِئُ﴾ د افعال له بابه مضارع معلومه ده: کافي کېدل. ﴿لم ينقطع﴾ د انفعال له بابه د جحد صيغه ده: ختمېدل، بندېدل او درېدل. ﴿فور﴾ د هرشي ابتدائي حالت (اول وخت) تر څو چي کرار سوی نه وي، جوش، وېل کيږي: فعل علی الفور علی، أو فعله من فوره، أي: أدّی العمل في أول الاوقات، كأنه قبل أن يسكن (معجم لغة الفقهاء). د عنها ضمير سجدهٔ تلاوت ته راجع دی. د نواها ضمير سجده ته راجع دی، د سجودها ضمير صلاة ته راجع دی، د ينوها ضمير سجدهٔ تلاوت ته راجع دی.

تشريح: د عبارت حاصل دا دی چي سجدهٔ تلاوت د لمانځه په رکوع سره هم اداء کيږي په دې شرط چي د رکوع کولو (رکوع ته د تللو) پر مهال د سجدهٔ تلاوت نيت هم وکړي، او که رکوع ته له تللو څخه وروسته نيت وکړي، نو اظهر دا ده چي جائز نه دي. (عمدة الفقه)

وسجودها: يعني د لمانځه په سجدې سره هم سجدهٔ تلاوت اداء کيږي او په هغه کي نيت کول هم ضروري نه دي، خو د هغه لپاره شرط دا دي چي د سجدې له آيت څخه وروسته فوراً (سمدستي) رکوع او سجده وکړي او د فوراً (سمدستي) مطلب دا دی چي له دوو آيتونو څخه زيات تأخير او فصل نه وکړي، لهذا که د سجدې له آيت څخه وروسته درې آيتونه يا تر دې زيات ووايي، نو په دې صورت کي د لمانځه په سجده سره سجدهٔ تلاوت نه اداء کيږي او جلا سجده کول ضروري دي، او کله چي په دې صورت کي هغه سجده وکړي، نو د تأخير په وجه سجدهٔ سهو لازميږي، او که په لمانځه کي سجدهٔ تلاوت اداء نه کړي، نو بيا وروسته د تلافی هيڅ صورت نسته ما سوا له استغفار او توبې څخه. (شفاء الارواح بحوالهٔ عمدة الفقه)

که غير لمونځ گزار له امام څخه د سجدې آيت واوري، نو څه حکم دی؟

﴿۴۹۸﴾ وَلَوْ سَمِعَ مِنْ إِمَامٍ او که له امام څخه (د سجدې آيت) واوري فَلَمْ يَأْتَمَّ بِهِ بيا په هغه پسي اقتداء نه وکړي أَوِ ائْتَمَّ فِيْ رَكْعَةٍ أُخْرىٰ يا په بل رکعت کي (په امام پسي) اقتداء وکړي سَجَدَ خَارِجَ الصَّلٰوةِ نو د لمانځه څخه بهر (دباندي) به سجده کوي فِي الْأَظْهَرِ په ظاهر روايت کي.

لغات: ﴿ائتمّ﴾ د افتعال له بابه ماضي معلومه ده: اقتداء کول.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که امام د سجدې آیت تلاوت کړي او یو داسې څوک هغه واوري کوم چې د امام سره په لمانځه کې شریک نه وي، بیا وروسته ور سره شریک سي، نو پر هغه سجده واجبېږي.

او که د امام سره په را روان رکعت کې یعني په کوم رکعت کې چې یې د سجدې آیت اورېدلی وي، تر هغه وروسته په بل رکعت کې ور سره شریک سي، نو بیا تر لمانځه وروسته سجدهٔ تلاوت اداء کول واجب دي، دا ظاهر روایت دی، او د بعضو په نېز د اقتداء کولو په وجه هغه سجده په لمانځه کې دننه ګرځي، لهذا د لمانځه څخه بهر نه سي اداء کېدلای او که په لمانځه کې دننه اداء کړل سي، نو د امام مخالفت لازمېږي، نو ځکه نه دي یې په لمانځه کې کوي او نه تر لمانځه وروسته. (شفاء الارواح، عمدة الفقه)

﴿۷۹۹﴾ وَإِنِ ائْتَمَّ قَبْلَ سُجُوْدِ إِمَامِهِ لَهَا او که اقتداء وکړي (په خپل امام پسې) د خپل امام له سجدهٔ تلاوت کولو څخه مخکې سَجَدَ مَعَهٗ نو د امام سره به سجده کوي فَإِنِ اقْتَدٰى بِهٖ بَعْدَ سُجُوْدِهَا فِيْ رَكْعَتِهَا او که اقتداء وکړي په امام پسې د امام له سجدهٔ تلاوت کولو څخه وروسته په هاغه رکعت کې صَارَ مُدْرِكًا لَهَا حُكْمًا نو هغه د سجدهٔ تلاوت نیونکی (موندونکی) ګرځي د حکم په اعتبار سره فَلَا يَسْجُدُهَا أَصْلًا نو ځکه دا سجدهٔ تلاوت به نه کوي بالکل.

لغات: ﴿أصلًا﴾ بالکل، هیڅکله.

تشریح: مسئله دا ده چې که امام د سجدې آیت ووایي او یو څوک هغه واوري کوم چې د امام سره په لمانځه کې شریک نه وي، بیا هغه د امام له سجدهٔ تلاوت کولو څخه مخکې د امام سره شریک سي، نو د امام سره دي سجده وکړي، دا کافي دي.

فإن اقتدىٰ إلخ: او که امام سجدهٔ تلاوت وکړي، تر دې وروسته دغه کس په هاغه رکعت کې ور سره شریک سي په کوم کې چې امام د سجدې آیت ویلی دی، نو پر هغه سجدهٔ تلاوت نه واجبېږي، نه په لمانځه کې دننه او نه وروسته؛ ځکه هغه د رکعت نیولو په وجه حکماً د سجدې نیونکی (موندونکی) هم سو.

﴿۸۰۰﴾ وَلَمْ تُقْضَ الصَّلٰوتِيَّةُ خَارِجَهَا او نه به اداء کول کېږي د لمانځه سجده (کوم چې په لمانځه کې واجب سوې وي) د لمانځه څخه بهر.

تـه او کښېـنـي دي لـه هـر هغـه رکعت څخـه وروسـته چې پـر هغـه د خپـل لمانځـه د آخـر ګومـان کوي (يعني چې پر هغه يې د خپل لمانځه د آخري رکعت ګومان وي).

تشریح: مسئله دا ده چې که د رکعتونو د مقدار په باره کې لمونځ ګزار ته زیاتره وخت شک واقع کیږي، نو د دې دوه صورتونه دي: یا خو یو طرف ته به د هغه ظنّ غالب (غالب ګومان) وي یا به نه وي، که یو طرف ته یې ظنّ غالب وي، نو پر هغه دي عمل کوي او سجدۀ سهو دي نه کوي، لېکن پر ظنّ غالب د عمل کولو په صورت کې که په تفکّر (فکر وهلو) کې د یوه رکن په اندازه وخت تېر سي، نو سجدۀ سهو واجبیږي.

فإن لم یغلب إلخ: او که یوه طرف ته یې هم ظنّ غالب نه وي، بلکې دواړو طرفونو ته یې برابر خیال وي، نو پر اقلّ یعني پر کم (لږ) یوه دي عمل کوي، مثلاً لمونځ ګزار ته دا شک پېښ سي چې دا اول رکعت دی او که دویم رکعت او دیوه په بار کې یې هم غالب ګومان نه وي، نو په اول دي عمل وکړي چې دا زما اول رکعت دی او که شک یې دا وي چې دویم رکعت دی او که درېیم رکعت نو دویم رکعت دي واخلي چې دا زما دویم رکعت دی او داسې نور.

وقعد إلخ: یعني پر اقلّ د عمل کولو په صورت کې دي په هر رکعت باندې قعده (ناسته) کوي، مثلاً که په څلور رکعتیز لمانځه کې لمونځ ګزار ته دا شک پېښ سي چې دا اول رکعت دی او که دویم، نو اقل یعني اول رکعت دي واخلي او پر دې (اول) رکعت دي قعده وکړي؛ ځکه دا امکان سته چې دغه رکعت دي دویم رکعت وي او پر دویم رکعت قعده واجب ده، همدارنګه پر دویم رکعت دي هم قعده وکړي؛ ځکه لمونځ ګزار هغه دویم رکعت ګڼلی دی او بیا دي پر درېیم رکعت هم قعده وکړي؛ ځکه ممکنه ده چې دا دي څلورم رکعت وي او پر څلورم رکعت قعده فرض ده. بیا دي پر څلورم رکعت هم قعده وکړي؛ ځکه د لمونځ ګزار په نېز هغه څلورم رکعت دی او پر څلورم رکعت قعده فرض ده. او په همدې آخري قعده کې دي سجدۀ سهو وکړي او لمونځ دي ختم کړي. حاصل دا چې د قعدۀ واجبه او قعدۀ مفروضه د پاتـه کېدلو له بېرې څخه دي په هر رکعت باندې قعده کوي (یعني چې نه قعدۀ اولیٰ کوم چې واجب ده پاته سي او نه قعدۀ اخیره کوم چې فرض ده پاته سي). دلته مصنف رَحِمَهُ الله د شک په صورت کې د سجدۀ سهو تذکره نه ده کړې، لېکن په طحطاوي کې د سجدۀ سهو په هکله پوره تفصیل ذکر سوی دی. (شفاء الارواح)

بَابُ سُجُوْدِ التِّلَاوَةِ

(دا) باب په (بیان د) سجدهٔ تلاوت کي دی

تشریح: د سجدهٔ تلاوت لپاره هم هغه ټوله شیان شرط دي کوم چي د لمانځه لپاره شرط دي، مثلاً له بې اودسي او جنابت څخه پاکوالی، اسلام عقل او بلوغ او داسي نور. همدا وجه ده چي په مکروه وختونو کي سجدهٔ تلاوت صحیح نه ده.

د سجدهٔ تلاوت واجبدلو سبب

﴿۸۲﴾ سَبَبُهُ التِّلَاوَةُ عَلَى التَّالِيْ وَالسَّامِعِ د سجدهٔ تلاوت (د واجبېدلو) سبب تلاوت کول (لوستل) دي د تلاوت کونکي او اورېدونکي لپاره فِي الصَّحِيْحِ د صحیح قول مطابق.

تشریح: مسئله دا ده چي سجدهٔ تلاوت هغه وخت پر انسان واجبیږي کله چي هغه د سجدې آیت تلاوت کړي یا د سجدې آیت واوري، ګواکي څرنګه چي د تلاوت کونکي (قرآن لوستونکي) لپاره د سجدې واجبېدلو سبب تلاوت دی، همداسي د اورېدونکي (سامع) لپاره هم د سجدې واجبېدلو سبب تلاوت دی (چي د اهلیت لرونکي کس څخه د آیة السجدة تلاوت واوري). که تلاوت نه وي نو اورېدل هم نه راځي، نو په دې وجه د تالي او سامع دواړو لپاره د سجدهٔ تلاوت واجبېدلو سبب تلاوت دی او همدا صحیح قول دی، او بعضو ویلي دي چي پر سامع د سجدې واجبېدلو سبب اورېدل دي (خو مصنف رَحِمَهُ الله وویل چي د صحیح قول مطابق د تالي او سامع دواړو لپاره د سجدې د وجوب سبب تلاوت دی). (شفاء الارواح)

﴿۸۳﴾ وَهُوَ وَاجِبٌ عَلَى التَّرَاخِيْ او سجدهٔ تلاوت واجب ده په ځنډ سره (یعني د تأخیر ګنجائش پې سته چي وروسته یې اداء کړي) إِنْ لَمْ يَكُنْ فِي الصَّلٰوةِ (په دې شرط) که په لمانځه کي نه وي.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي د سجدې د آیت تر تلاوت وروسته سمدستي سجده کول ضروري نه دي، تر دې چي که څه موده وروسته هغه وکړي، نو هم د سجدې اداء کونکی شمېرل کیږي، نه قضاء راوړونکی، لېکن شرط دا دی چي د سجدې آیت به د لمانځه څخه دباندي په بل حالت کي تلاوت سوی وي. که څوک په لمانځه کي دننه د سجدې آیت تلاوت کړي، نو بیا په لمانځه کي سجده کول واجب دي، تر لمانځه وروسته په سجده کولو سره هغه نه اداء کیږي، بلکي

ګنهګاره کیږي، په دې صورت کې له استغفار او توبې څخه بغیر بل د معافۍ صورت نسته. (شفاء الارواح بحوالهٔ بهشتي زیور)

سجدهٔ تلاوت ځنډول مکروه دي

﴿۸۵﴾ وَكُرِهَ تَأْخِيْرُهُ تَنْزِيْهًا او سجدهٔ تلاوت ځنډول مکروه تنزیهي دي.

لغات: ﴿تأخير﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: ځنډول، وروسته کول.

تشریح: غوره دا ده چې سجدهٔ تلاوت ژر تر ژره اداء کړي، که بلا وجه سجدهٔ تلاوت وځنډوي، نو کراهت تنزیهي لازمیږي.

په "شامي" وغیره کې ذکر سوي دي چې پر کوم چا سجدهٔ تلاوت واجب سي، لېکن هغه په یو وجه سمدستي سجده نه سي کولای، نو مستحب دا ده چې په هغه وخت کې دا آیت ووایي "سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيْرُ" [البقرة]، او بیا چې کله موقع پیدا کړي، نو سجدهٔ تلاوت دي اداء کړي. (شامي ج: ۲، ص: ۵۸۳، کتاب المسائل ص: ۵۰۲)

د سجدې د آیت په ویلو سره سجده واجبیږي، که څه هم په فارسي ژبه وي؟

﴿۸۶﴾ وَيَجِبُ عَلٰى مَنْ تَلَا آيَةً وَلَوْ بِالْفَارِسِيَّةِ او واجبیږي پر هغه کس کوم چې آیت د سجدې تلاوت کړی وي که څه هم په فارسي ژبه وي.

تشریح: یعني څوک چې د سجدې آیت ووایي، نو پر هغه سجده کول واجب دي، که څه هم په فارسي ژبه د سجدې آیت ووایي، او دلته له فارسي ژبې څخه مراد هر هغه ژبه ده کوم چې عربي نه وي، مطلب د هري ژبې همدغه حکم دی، لنډه دا چې د سجدې د آیت د ترجمې په ویلو یا اورېدلو سره سجدهٔ تلاوت واجبیږي. (شفاء الارواح، انوار الایضاح)

آیا د سجدهٔ تلاوت د واجبېدو لپاره د سجدې پوره آیت ویل شرط دي؟، په دې باره کې د فقهاؤ اختلاف دی، راجح او صحیح قول دا دی چې د سجدې د وجوب لپاره د سجدې ټوله آیت ویل ضروري دي، لېکن که پوره آیت ووایي او د سجدې والا الفاظ نه پکښې ووایي، نو سجدهٔ تلاوت نه واجبیږي. او بعضي خلک پر دې فتویٰ ورکوي چې که د سجدې آیت پوره نه ووایي، بلکې څه حصه یې ووایي، نو هم سجده کول واجب دي. (انوار الایضاح)

﴿۸۷﴾ وَقِرَاءَةُ حَرْفِ السَّجْدَةِ مَعَ كَلِمَةٍ قَبْلَهُ أَوْ بَعْدَهُ مِنْ آيَتِهَا كَالْآيَةِ او د سجدې حرف ویل (لوستل) د یو کلمې سره کوم چې له حرف سجده څخه مخکې وي یا تر هغه وروسته

وي له همدې آيت څخه د ټوله آيت (لوستلو) په ځېر دی فِي الصَّحِيحِ د صحيح قول مطابق.

تشريح: يعني څرنګه چې د سجدې د آيت په ويلو (تلاوت کولو) سره سجدۀ تلاوت اجيبږي، همداسې د سجدې په آيت کې چې کوم لفظ پر سجده دلالت کوي که څوک صرف هغه لفظ او تر هغه مخکينی يا وروستني کلمه يو ځای ور سره ووايي، نو هم سجدۀ تلاوت واجبيږي. مثلاً په "سورة الاعراف" کې په "وَلَهٗ يَسْجُدُوْن" باندې سجده کيږي، همدې ته "لفظ د سجدې" (يا د سجدې حروف) ويل کيږي، نو که تر دغه لفظ مخکينی کلمه "وَيُسَبِّحُوْنَهٗ" هم يو ځای ور سره ووايي، نو سجده واجبيږي، صرف د "وَلَهٗ يَسْجُدُوْن" په اداء کولو سره سجده نه واجبيږي، همدا صحيح قول دی، خو په "سورة الإقراء" کې چې کوم د سجدې لفظ دی "واسْجُدْ وَاقْتَرِب"، هغه له دغه قاعدې څخه مستثنیٰ دی يعني که صرف "وَاسْجُدْ" ووايي، نو هم سجده واجبيږي، که څه هم وروستنی لفظ "وَاقْتَرِبْ" نه ور سره ووايي.

او په متن کې د "في الصحيح" په قيد سره يې د هغو حضراتو قول رد کړی دی چې هغوی وايي چې که د سجدې د آيت اکثره حصه ولوستل سي، نو بس سجده واجبيږي، برابره ده اکثره حصه د سجدې د لفظ څخه مخکې وي او که وروسته وهو رواية عن محمد واختاره الزيلعي، نو مصنف رَحِمَهُ الله د هغو له قول څخه احتراز وکړی.

او که څوک د سجدې ټوله آيت ووايي، لېکن لفظ د سجدې نه پکښې ووايي، نو پر هغه سجده نه واجبيږي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

د سجدۀ تلاوت د آيتونو شمېر

﴿۸۸﴾ وَ آيَاتُهَا أَرْبَعَ عَشَرَةَ آيَةً او د سجدې آيتونه څوارلس آيته دي فِي الْأَعْرَافِ وَالرَّعْدِ وَالنَّحْلِ وَالْإِسْرَاءِ وَمَرْيَمَ ① په سورة الاعراف کې، ② په سورة الرعد کې، ③ په سورة النحل کې، ④ په سورة الإسراء (سورة بني اسرائيل) کې، ⑤ په سورة مريم کې وَ أُولَى الْحَجِّ وَالْفُرْقَانِ وَالنَّمْلِ وَالسَّجْدَةِ وَ صٓ ⑥ او د سورة الحج په اوله سجده (اول آيت د سجدې) کې، ⑦ په سورة الفرقان کې، ⑧ په سورة النمل کې، ⑨ په سورة السجده کې، ⑩ په سورة صٓ کې وَحٰمٓ

السَّجْدَةِ وَالنَّجْمِ وَانْشَقَّتْ وَاقْرَأْ ⑪ او په سورة حمٓ سجده کي، ⑫ په سورة النجم کي، ⑬ په سورة انشقت (سورة الانشقاق) کي، ⑭ او په سورة اقرأ (سورة العلق) کي.

تشریح: په دې عبارت کي د سجدهٔ تلاوت د آیتونو شمېر بیان سوی دی او هغه ټوله څوارلس آیتونه دي چي د هغوی په تلاوت کولو سره سجده واجبېږي، او په قرآن کریم کي پر دغه هر مقام نښان موجود دی، او په "سورة الحج" کي دوه د سجدې آیتونه دي، خو په هغوی کي صرف پر اول آیت سجده لازم ده، پر دویم آیت زموږ په نېز په نېز سجده نسته، او په "سورة صٓ" کي په "رَاكِعًا وَأَنَابَ" باندي د سجدې نښان صحيح نه دی، بلکي صحيح دا ده چي په "حُسْنَ مَآبٍ" باندي سجده وسي او په "سورة حمٓ" کي په "لَا يَسْئَمُوْنَ" باندي سجده کول پکار دي. (ایضاح المسائل ص:۳۹، الجوهرة النيرة ج:۱، ص:۹۷)

فایده: هغه څوارلس د سجدې آیتونه دا دي:

(۱)... إِنَّ الَّذِيْنَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيُسَبِّحُوْنَهٗ وَلَهٗ يَسْجُدُوْنَ. ﴿سورة الاعراف: ۲۰۶ پ:۹، رکوع:۱۴﴾

(۲)... وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّ كَرْهًا وَّ ظِلٰلُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ. ﴿سورة الرعد: ۱۵ پ:۱۳، رکوع:۸﴾

(۳)... يَخَافُوْنَ رَبَّهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُوْنَ مَا يُؤْمَرُوْنَ. ﴿سورة النحل: ۵۰ پ:۱۴، رکوع:۱۲﴾

(۴)... وَيَخِرُّوْنَ لِلْاَذْقَانِ يَبْكُوْنَ وَيَزِيْدُهُمْ خُشُوْعًا. ﴿سورة بني اسرائيل:۱۰۹ پ:۱۵، رکوع:۱۲﴾

(۵)... اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيٰتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوْا سُجَّدًا وَّ بُكِيًّا. ﴿سورة مريم:۵۸ پ:۱۶، رکوع:۷﴾

(۶)... په سورت حج کي اوله سجده: وَمَنْ يُّهِنِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ مُّكْرِمٍ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ. ﴿سورة الحج:۱۸ پ:۱۷، رکوع:۹﴾

(۷)... وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ اسْجُدُوْا لِلرَّحْمٰنِ، قَالُوْا وَمَا الرَّحْمٰنُ اَنَسْجُدُ لِمَا تَاْمُرُنَا. ﴿سورة الفرقان: ۶۰ پ:۱۹، رکوع:۱۷﴾

(۸)... اَلَّا يَسْجُدُوْا لِلّٰهِ الَّذِيْ يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُوْنَ وَمَا تُعْلِنُوْنَ. ﴿سورة النمل: ۲۶ پ:۱۹، رکوع:۱۷﴾

(۹)... اِنَّمَا يُؤْمِنُ بِاٰيٰتِنَا الَّذِيْنَ اِذَا ذُكِّرُوْا بِهَا خَرُّوْا سُجَّدًا وَّ سَبَّحُوْا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ. ﴿سورة السجدة (الم تنزیل): ۱۵ پ: ۲۱، رکوع: ۱۵﴾

(۱۰)... وَظَنَّ دَاوٗدُ اَنَّمَا فَتَنّٰهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهٗ وَخَرَّ رَاكِعًا وَّاَنَابَ. ﴿سورة صٓ: ۲۴ پ: ۲۳، رکوع: ۱۱﴾

(۱۱)... فَاِنِ اسْتَكْبَرُوْا فَالَّذِيْنَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُوْنَ لَهٗ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْئَمُوْنَ. ﴿حمٓ السجدة: ۳۸ پ: ۲۴، رکوع: ۱۹﴾

(۱۲)... فَاسْجُدُوْا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوْا. ﴿سورة النجم: ۶۲ پ: ۲۷، رکوع: ۷﴾

(۱۳)... وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُوْنَ. ﴿سورة الانشقاق: ۲۱ پ: ۳۰، رکوع: ۹﴾

(۱۴)... وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ. ﴿سورة العلق: ۱۹ پ: ۳۰، رکوع: ۲۱﴾

دغه څوارلس د سجدې مقامات په هغه قرآن مجید کې متعین کړل سوي وه کوم چې حضرت عثمان غني ﷛ مُرتّب کړی وو، ځرنګه چې د حضرت عثمان ﷛ قرآن پاک د ېر معتبر او معتمد قرآن دی، نو ځکه په هغه کې بیان سوي مقامات به هم د اعتماد او اعتبار وړ وي.

او په "سورة الحج" کې دویم د سجدې آیت چې په هغه کې زموږ په نېز سجده نسته، دا دی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا ارْكَعُوْا وَاسْجُدُوْا وَاعْبُدُوْا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ﴾ [سورة الحج: ۷۷] او د سورت صٓ سجده د امام شافعي رَحِمَهُ الله په نېز د شکر سجده ده.

او د شوافعو په نېز هم د سجدو شمېر څوارلس دي، خو فرق دا دی چې زموږ په نېز د سورت حج اوله سجده سجدۀ تلاوت ده، لیکن دویمه سجده سجدۀ تلاوت نه ده، بلکې سجدۀ صلاة (یعنې د لمانځه سجده) ده او امام شافعي رَحِمَهُ الله د سورت حج دواړه سجدې سجدۀ تلاوت شمېري. (فتح الهدایه)

سجدۀ تلاوت پر چا واجب ده؟

﴿۸۹﴾ و، يَجِبُ السُّجُوْدُ عَلٰى مَنْ سَمِعَ او واجبېږي سجده پر (هر) هغه کس کوم چې (د سجدې آیت) واوري وَاِنْ لَّمْ يَقْصِدِ السَّمَاعَ که څه هم هغه د اورېدلو قصد (اراده) نه وي کړې.

تشریح: په ټوله قرآن کې څوارلس د سجدې آیتونه دي، د دې آیتونو په لوستونکي او اورېدونکي هر یوه باندې سجده کول واجب دي، اورېدونکي برابره ده د قرآن کریم د اورېدلو په اراده سره د سجدې

آيت اورېدلى وي، يا په يو بل كار مشغوله وي او بغير له ارادې يې د سجدې آيت اورېدلى وي، او كه څوک په دې ځايونو كې سجده نه وكړي، نو ګنهګاره كيږي. (البحر الرائق ج:۲، ص:۱۲۸، ط: بيروت)

پر حيض او نفاس والا ښځې سجدهٔ تلاوت نشته

﴿۹۰﴾ إِلَّا الْحَائِضَ وَالنُّفَسَاءَ مګر (نه واجبيږي پر) حيض والا او نفاس والا ښځې.

تشريح: يعني كه ښځه د حيض يا نفاس په حالت كي د سجدې آيت واوري، نو پر هغې سجده نه واجبيږي او وروسته هم پر هغې سجده واجب نه ده، ليكن كه څوک د جنابت په حالت كي د سجدې آيت واوري، نو تر غسل كولو وروسته پر هغه سجده كول واجب دي. (بهشتي زيور، در مختار)

او د حيض او نفاس په حالت كي د ښځي لپاره د سجدې آيت لوستل جائز نه دي، خو كه هغه يې ووايي، نو هم پر هغې سجده نه واجبيږي، ها! كوم څوک چي له هغې څخه د سجدې آيت واوري، پر هغه سجده واجبيږي، همدارنګه كه عاقل بچى يا كافر كس د سجدې آيت ووايي، نو كه څه هم خپله پر دوى سجدهٔ تلاوت نه واجبيږي، ليكن كوم څوک چي له دوى څخه د سجدې آيت واوري، پر هغه سجده واجبيږي. (انوار الايضاح بحوالهٔ كتاب المسائل ص: ۵۰۰)

پر امام او مقتدي هم سجدهٔ تلاوت نشته

﴿۹۱﴾ وَالْإِمَامَ وَالْمُقْتَدِيَ بِهِ او (نه واجبيږي پر) امام او هغه كس كوم چي په امام پسې اقتداء كوي.

تشريح: دا عبارت هم تر "إلّا" لاندي راځي، اصل عبارت داسي دى "وَإِلّا الإمامَ و المُقتدىَ بِهِ".

حاصل د عبارت دا دى چي كه يو مقتدى په غلطي سره د سجدې آيت ووايي، نو نه د هغه پر امام سجده واجبيږي او نه د دې امام پر نورو مقتديانو او نه خپله پر دغه مقتدي سجده واجبيږي كوم چي د سجدې آيت ويلى دى، نه په لمانځه كي او نه وروسته. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

او پاتېٔ سو هغه څوک چي د دغه مقتدي سره په لمانځه كي شريک نه وي، بلكي ځان ته لمونځ كوي يا لمونځ نه كوي، كه هغه د مقتدي د سجدې آيت واوري، نو پر هغه سجده واجبيږي، خو كله چي په لمانځه كي وي، نو سجده به تر لمانځه وروسته اداء كوي. (انوار الايضاح بحوالهٔ در مختار و طحطاوي)

که امام او مقتدیان له بل چا څخه د سجدې آیت واوري، نو څه حکم دی؟

﴿۴۹۲﴾ وَلَوْ سَمِعُوْهَا مِنْ غَيْرِهٖ او که دوی (امام او مقتدیان) واوري د سجدې آیت له بل چا څخه سَجَدُوْا بَعْدَ الصَّلٰوةِ نو سجده دې تر لمانځه وروسته وکړي وَلَوْ سَجَدُوْا فِيْهَا او که په لمانځه کې دننه سجده وکړي لَمْ تُجْزِهِمْ نو دوی لره کفایت نه کوي (کافي او معتبره نه ده) وَلَمْ تَفْسُدْ صَلٰوتُهُمْ فِيْ ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ او د دوی لمونځ نه فاسدیږي، په ظاهر روایت کې.

لغات: ﴿سمعوها﴾ د سمع له بابه د جمع مذکر غائب ماضي معلومي صیغه ده، د دې ضمیر امام او د هغه مقتدیانو ته راجع دی، د ها ضمیر آیة السجدة ته راجع دی، د غیره ضمیر مقتدي ته راجع دی. د فیها ضمیر صلاة (لمانځه) ته راجع دی.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چې که امام او مقتدیان له یو داسې کس څخه د سجدې آیت واوري کوم چې د دوی سره په لمانځه کې شریک نه وي، نو دوی به په لمانځه کې دننه سجدهٔ تلاوت نه کوي، بلکې تر لمانځه وروسته به یې کوي، لیکن که دوی په لمانځه کې دننه سجده وکړي، نو هغه لره اعتبار نشته، بلکې تر لمانځه وروسته د سجدې راګرځول ضروري دي، خو د ظاهر روایت مطابق په داسې صورت کې د دوی لمونځ نه فاسدیږي، او د "نوادر" روایت دا دی چې لمونځ یې فاسدیږي او بعضو ویلي دي چې د لمونځ فاسدېدل د امام محمد رَحِمَهُ الله قول دی. (شفاء الارواح بحوالهٔ حاشیه)

د سجدې د آیت په ترجمه سره هم سجده واجبیږي

﴿۴۹۳﴾ وَيَجِبُ بِسَمَاعِ الْفَارِسِيَّةِ إِنْ فَهِمَهَا او واجبیږي په اورېدلو د (سجدې د آیت په) فارسي سره (هم) عَلَى الْمُعْتَمَدِ د معتمد مذهب مطابق.

تشریح: که څوک د سجدې د آیت ترجمه واوري، یا یې خپله ووایي او په پوه سې چې دا د سجدې آیت دی او دا د سجدې د آیت ترجمه ده، یا بل څوک د دې خبر ورکړي، نو احتیاطاً پر هغه سجدهٔ تلاوت واجب ده، او که هغه ته خبر نه وي چې دا د سجدې آیت دی، نو هغه په دې کې معذور دی او پر هغه سجدهٔ تلاوت نشته، دا د صاحبینو رَحِمَهُمَا الله په نیز دی او همدا معتمد مذهب دی، او د امام صاحب رَحِمَهُ الله په نیز په هر حالت کې پر هغه سجده واجبیږي، برابره ده هغه په پوهیږي او که نه په پوهیږي، لیکن وروسته امام صاحب رَحِمَهُ الله د صاحبینو قول ته رجوع وکړه. (شفاء الارواح)

له بيــده کس يا مجنون څخه د سجدې آيت اورېدل

﴿٩٤﴾ وَ اخْتَلَفَ التَّصْحِيْحُ فِيْ وُجُوْبِهَا بِالسَّمَاعِ مِنْ نَائِمٍ أَوْ مَجْنُوْنٍ او مختلفه سوې ده تصحيح (اختلاف سوى دى د صحيح مذهب په تعيين کې) د سجدې په واجبېدلو کې په اورېدلو سره (د سجدې د آيت) له بيده کس يا لېوني څخه.

تشريح: که څوک له بيده کس يا لېوني څخه د سجدې آيت واوري، نو په دې صورت کې د سجدې د وجوب په هکله د صحيح مذهب په تعيين کې د علماؤ اختلاف دی، د بعضو په نېز صحيح دا ده چې سجده واجبېږي او د بعضو په نېز نه واجبېدل صحيح دي، لېکن اصح دا ده چې نه واجبېږي. (شفاء الارواح)

که بيده کس د سجدې آيت ووايي

مسئله: که بيده کس د سجدې آيت ووايي او تر وېښېدلو وروسته هغه ته خبر ورکول سي چې تا د سجدې آيت ويلی دی، نو پر داسې کس سجدهٔ تلاوت واجب ده، که نه؟ په دې باره کې هم دوه روايتونه دي، د يوه روايت په اعتبار سره واجب ده او د بل روايت په اعتبار سره واجب نه ده (لهذا احتياط په همدې کې دی چې سجده وکړل سي). (شامي ج:٢، ص:٥٨١، کتاب المسائل ص:٤٩٩)

له مرغه څخه يا له ازانــګې څخه د سجدې آيت اورېدل

﴿٩٥﴾ وَ لَا تَجِبُ بِسَمَاعِهَا مِنَ الطَّيْرِ وَ الصَّدٰى او نه واجبېږي سجده په اورېدلو سره د سجدې د آيت له مرغه او له ازانګې څخه.

لغات: ﴿الطير﴾ اسم جنس دی، مرغه (مارغه)، واحد: طَائِر، جمع: طُيُوْر. ﴿الصَّدٰى﴾ ازانګه، انګازه، د رغ انعکاس.

تشريح: که څوک له يو مرغه مثلاً له طوطي يا له مينا څخه د سجدې آيت واوري، نو په دې سره پر هغه سجدهٔ تلاوت نه واجبېږي، همدارنګه که څوک د سجدې د آيت ازانګه واوري، مثلاً يو څوک په غره يا په لوی پوخ عمارت يا داسې بل ځای کې د سجدې آيت په زوره ووايي او هغه ازانګه وکړي او له دې ازانګې څخه يو څوک د سجدې تلاوت واوري، نو پر دغه اورېدونکي سجدهٔ تلاوت نه واجبېږي. (مستفاد شفاء الارواح)

له راډيو څخه د سجدې آيت اورېدل

مسئله (١): که څوک له راډيو څخه د سجدې آيت واوري، نو پر اورېدونکي سجدهٔ تلاوت نه واجبېږي؛ ځکه د راډيو زياتره پروګرامونه له مخکې څخه ريکارډ سوي وي، وروسته نشرول کېږي (داسې نه وي چې څوک مخامخ ناست وي او تلاوت کوي)، خو که په راډيو او داسې نورو کې براهِ

راست بغیر له ریکارډ څخه تلاوت کیږي، نو په دې صورت کي د سجدې د آیت په اورېدلو سره سجدهٔ تلاوت واجبیږي؛ ځکه هغه د اسپیکر (ګویا) په درجه کي اېښوول کېدای سي. (انوار الایضاح)

له ټېپ (تایپ)، ایم پي تري څخه د سجدې د آیت اورېدلو حکم

مسئله (۲): د ټېپ یا ایم پي تري ریکارډ سوی آواز هم په ظاهره د ازانګې سره مشابه دی، نو ځکه اکثره مفتیان له ټېپ ریکارډر وغیره څخه د سجدې آیت اورېدل د سجدهٔ تلاوت موجب نه ګرځوي. لېکن د بعضي محققینو علماؤ رایه دا ده چي له ټېپ څخه د سجدې د آیت په اورېدلو باندي سجدهٔ تلاوت واجبېدل پکار دي؛ ځکه کله چي دغه آواز له داسي آله څخه راوځي کوم چي د ده په اختیار کي ده، نو د هغه نسبت به د آلې و طرف ته نه کیږي بلکي د تلاوت کونکي و طرف ته به کیږي، چي د هغه په اهلیت کي هیڅ شبهه نسته، پر همدې بناء د احتیاط تقاضا دا ده چي له ټېپ، ایم پي تري وغیره څخه د سجدې د آیت په اورېدلو باندي سجدهٔ تلاوت وکړل سي. (انوار الایضاح)

﴿۴۹۶﴾ وَتُؤَدّٰى بِرُكُوْعٍ أَوْ سُجُوْدٍ فِي الصَّلٰوةِ غَيْرِ رُكُوْعِ الصَّلٰوةِ وَسُجُوْدِهَا او اداء کیږي سجدهٔ تلاوت په لمانځه کي په رکوع یا سجده کولو سره بغیر د لمانځه له رکوع او سجدې څخه.

تشریح: د دې عبارت مطلب دا دی چي کله په لمانځه کي د سجدې آیت ولوستل دي او سجده واجب سي، نو د هغه لپاره سنت صورت خو همدا دی چي په لمانځه کي یوه زائده سجده وکړي، خو که د سجدې پر ځای یوه زائده رکوع وکړي، نو بیا هم سجده اداء کیږي، خلاصه دا چي سجدهٔ تلاوت په لمانځه کي دننه په رکوع کولو سره هم اداء کیږي او په سجده سره هم، خو سجده کول افضل دي؛ ځکه دا یې اصل دی، او دا خبره یاد ساتئ! چي په رکوع سره د اداء کولو په صورت کي په رکوع کي د سجدهٔ تلاوت نیت کول ضروري دي (لکه په را روان عبارت کي به هم ذکر سي).

او که څوک د لمانځه څخه دباندي په رکوع سره سجدهٔ تلاوت اداء کړي، نو په دې صورت کي سجدهٔ تلاوت نه اداء کیږي. (انوار الایضاح بحوالهٔ طحطاوي)

د لمانځه په رکوع یا سجده سره د سجدهٔ تلاوت اداء کولو حکم

﴿۴۹۷﴾ وَيُجْزِئُ عَنْهَا رُكُوْعُ الصَّلٰوةِ او کافي کیږي (کفایت کوي) د سجدهٔ تلاوت له طرفه د لمانځه رکوع إِنْ نَوَاهَا (په دې شرط) که چیري یې (په رکوع کي) د سجدهٔ تلاوت نیت (هم) کړی وي وَسُجُوْدُهَا او (کافي کیږي د سجدهٔ تلاوت له طرفه) د لمانځه سجده وَإِنْ لَّمْ يَنْوِهَا که څه هم (په سجده کي) د سجدهٔ تلاوت نیت یې نه وي کړی إِذَا لَمْ يَنْقَطِعْ فَوْرُ التِّلَاوَةِ بِأَكْثَرَ مِنْ آيَتَيْنِ کله چي منقطع (ختم) سوی نه وي (ترآیهٔ السجدة وروسته) د تلاوت جوش (تسلسل) له دوو آیتونو څخه په زیات ویلو سره.

لغات: ﴿يُجْزِئُ﴾ دافعال له بابه مضارع معلومه ده: كافي كېدل. ﴿لم ينقطع﴾ دانفعال له بابه د جحد صيغه ده: ختمېدل، بندېدل او درېدل. ﴿فور﴾ د هرشي ابتدائي حالت (اول وخت) تر څو چي كرار سوى نه وي، جوش، وړل كيږي: فعل على الفور على، أو فعله من فوره، أي: أدّى العمل في أول الاوقات، كأنه قبل أن يسكن (معجم لغة الفقهاء)، دعنها ضمير سجدهٔ تلاوت ته راجع دی، دنواها ضمير سجده ته راجع دی، د سجودها ضمير صلاة ته راجع دی، دينوها ضمير سجدهٔ تلاوت ته راجع دی.

تشريح: دعبارت حاصل دا دی چي سجدهٔ تلاوت دلمانځه په ركوع سره هم اداء كيږي په دې شرط چي د ركوع كولو (ركوع ته د تللو) پر مهال د سجدهٔ تلاوت نيت هم وكړي، او كه ركوع ته له تللو څخه وروسته نيت وكړي، نو اظهر دا ده چي جائز نه دي. (عمدة الفقه)

وسجودها: يعني دلمانځه په سجدې سره هم سجدهٔ تلاوت اداء كيږي او په هغه كي نيت كول هم ضروري نه دي، خو د هغه لپاره شرط دا دي چي د سجدې له آيت څخه وروسته فوراً (سمدستي) ركوع او سجده وكړي او د فوراً (سمدستي) مطلب دا دی چي له دوو آيتونو څخه زيات تأخير او فصل نه وكړي، نهذا كه د سجدې له آيت څخه وروسته درې آيتونه يا تر دې زيات ووايي، نو په دې صورت كي دلمانځه په سجده سره سجدهٔ تلاوت نه اداء كيږي او جلا سجده كول ضروري دي، او كله چي په دې صورت كي هغه سجده وكړي، نو د تأخير په وجه سجدهٔ سهو لازميږي، او كه په لمانځه كي سجدهٔ تلاوت اداء نه كړي، نو بيا وروسته د تلافی هيڅ صورت نسته ما سوا له استغفار او توبې څخه. (شفاء الارواح بحوالهٔ عمدة الفقه)

كه غيرِ لمونځ گزار له امام څخه د سجدې آيت واوري، نو څه حكم دی؟

﴿۴۹۸﴾ وَلَوْ سَمِعَ مِنْ إِمَامٍ او كه له امام څخه (د سجدې آيت) واوري فَلَمْ يَأْتَمَّ بِهِ بيا په هغه پسي اقتداء نه وكړي أَوِ ائْتَمَّ فِيْ رَكْعَةٍ أُخْرٰى يا په بل ركعت كي (په امام پسي) اقتداء وكړي سَجَدَ خَارِجَ الصَّلٰوةِ نو دلمانځه څخه بهر (دباندي) به سجده كوي فِي الْأَظْهَرِ په ظاهر روايت كي.

لغات: ﴿ائتمّ﴾ د افتعال له بابه ماضي معلومه ده: اقتداء كول.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که امام د سجدې آیت تلاوت کړي او یو داسې څوک هغه واوري کوم چې د امام سره په لمانځه کې شریک نه وي، بیا وروسته ور سره شریک سي، نو پر هغه سجده واجبیږي.

او که د امام سره په را روان رکعت کې یعني په کوم رکعت کې چې یې د سجدې آیت اوریدلی وي، تر هغه وروسته په بل رکعت کې ور سره شریک سي، نو بیا تر لمانځه وروسته سجدهٔ تلاوت اداء کول واجب دي، دا ظاهر روایت دی، او د بعضو په نیز د اقتداء کولو په وجه هغه سجده په لمانځه کې دننه ګرځي، لهذا د لمانځه څخه بهر نه سي اداء کیدلای او که په لمانځه کې دننه اداء کړل سي، نو د امام مخالفت لازمیږي، نو ځکه نه دي یې په لمانځه کې کوي او نه تر لمانځه وروسته. (شفاء الارواح، عمدة الفقه)

﴿۷۹۹﴾ وَإِنِ ائْتَمَّ قَبْلَ سُجُوْدِ إِمَامِهِ لَهَا او که اقتداء وکړي (په خپل امام پسې) د خپل امام له سجدهٔ تلاوت کولو څخه مخکې سَجَدَ مَعَهُ نو د امام سره به سجده کوي فَإِنِ اقْتَدٰى بِهِ بَعْدَ سُجُوْدِهَا فِيْ رَكْعَتِهَا او که اقتداء وکړي په امام پسې د امام له سجدهٔ تلاوت کولو څخه وروسته په هاغه رکعت کې صَارَ مُدْرِكًا لَهَا حُكْمًا نو هغه د سجدهٔ تلاوت نیونکی (موندونکی) ګرځي د حکم په اعتبار سره فَلَا يَسْجُدُهَا أَصْلًا نو ځکه دا سجدهٔ تلاوت به نه کوي بالکل.

لغات: ﴿أصلًا﴾ بالکل، هیڅکله.

تشریح: مسئله دا ده چې که امام د سجدې آیت ووایي او یو څوک هغه واوري کوم چې د امام سره په لمانځه کې شریک نه وي، بیا هغه د امام له سجدهٔ تلاوت کولو څخه مخکې د امام سره شریک سي، نو د امام سره دي سجده وکړي، دا کافي دي.

فإن اقتدیٰ إلخ: او که امام سجدهٔ تلاوت وکړي، تر دې وروسته دغه کس په هاغه رکعت کې ور سره شریک سي په کوم کې چې امام د سجدې آیت ویلی دی، نو پر هغه سجدهٔ تلاوت نه واجبیږي، نه په لمانځه کې دننه او نه وروسته؛ ځکه هغه د رکعت نیولو په وجه حکماً د سجدې نیونکی (موندونکی) هم سو.

﴿۸۰۰﴾ وَلَمْ تُقْضَ الصَّلٰوتِيَّةُ خَارِجَهَا او نه به اداء کول کیږي د لمانځه سجده (کوم چې په لمانځه کې واجب سوې وي) د لمانځه څخه بهر.

تشریح: یعني سره هغه سجدهٔ تلاوت کوم چي په لمانځه کي دننه د سجدې د آیت ویلو په وجه واجب سي او په لمانځه کي هغه سجده نه وکړل سي، نو هغه سجدهٔ تلاوت د لمانځه څخه دباندي په سجده کولو سره نه اداء کیږي، لهذا که قصداً یې پرې ایښې وي، نو ګنهګاره کیږي. له توبې او استغفار څخه بغیر د هغه لپاره بل صورت نسته.

﴿۸۰۱﴾ وَلَوْتَلَا خَارِجَ الصَّلٰوةِ فَسَجَدَ او که د لمانځه څخه دباندي تلاوت وکړي بیا سجده وکړي ثُمَّ أَعَادَ فِيْهَا بیا یې په لمانځه کي راوګرځوي (یعني په لمانځه کي هغه آیت دویم وار ووایي) سَجَدَ أُخْرٰى نو بله سجده دي وکړي.

تشریح: مسئله دا ده چي که څوک د لمانځه څخه دباندي د سجدې آیت ووایي او سجده وکړي، بیا په لمانځه کي داخل سي او هاغه آیت بیا ووایي، نو پر هغه په لمانځه کي د تلاوت کولو په وجه بله سجده واجبیږي.

د سجدې آیت لوستل او بیا په لمانځه کي لوستل او د دواړو لپاره یوه سجده کول

﴿۸۰۲﴾ وَإِنْ لَّمْ يَسْجُدْ أَوَّلًا او که اول وار یې سجده نه وي کړې كَفَتْهُ وَاحِدَةٌ فِيْ ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ نو یوه سجده هغه لره کافي کیږي (کوم چي په لمانځه کي اداء کړي) په ظاهر روایت کي.

لغات: ﴿كَفَتْ﴾ د ضرب له بابه د واحد مؤنث غائب ماضي معلومي صیغه ده مصدر: کفایة: کافي کېدل.

تشریح: که څوک د لمانځه څخه دباندي د سجدې آیت ووایي، خو سجده نه وکړي، تر دې چي په فرضي یا نفلي لمانځه کي داخل سي، بیا هاغه آیت دویم وار په لمانځه کي تلاوت کړي او په همدې لمانځه کي سجدهٔ تلاوت وکړي، نو دا سجده د دواړو تلاوتونو لپاره کافي کیږي، حتیٰ که هغه په لمانځه کي سجدهٔ تلاوت نه وکړي، نو له هغه څخه د دواړو آیتونو سجدې ساقطیږي او د سجدې پرېښوولو په وجه ګنهګاره کیږي.

د ظاهر روایت په قید سره مصنف رَحِمَهُ الله د "نوادر" روایت ایستلی دی او هغه دا دی چي په لمانځه کي د سجدهٔ تلاوت په اداء کولو سره صرف یوه سجده اداء کیږي او بله سجده تر لمانځه وروسته اداء کول ضروري دي. (طحطاوي علی مراقي الفلاح)

د سجدې آیت په یوه مجلس کي څو واره ویل یا لوستل

﴿۸۰۳﴾ كَمَنْ كَرَّرَهَا فِيْ مَجْلِسٍ وَاحِدٍ لَا مَجْلِسَيْنِ لکه هغه کس (لره چي یوه سجده کافي کیږي) کوم چي په یوه مجلس کي د سجدې آیت مکرر (بار بار) ویلی وي. نه په دوو مجلسو کي.

تشریح: مسئله دا ده چي که د سجدې آیت په یوه مجلس کي بار، بار ولوستل سي، یا په یوه مجلس کي بار، بار واورېدل سي، نو صرف یوه سجده د ټولو لپاره کافي کیږي، فرمایي: څرنګه چي په دې مذکوره مسئله کي یوه سجده کافي کیږي، همدغسي په مخکیني مسئله کي هم یوه سجده د دواړو تلاوتونو لپاره کافي کیږي (دا ګواکي د مخکیني مسئلې لپاره مثال دی).

همدارنګه که څوک د سجدې آیت ووایي او سجده وکړي، بیا په هاغه مجلس کي دننه هاغه آیت بار، بار ووایي، نو هم پر هغه بله سجده نه واجبیږي، بلکي اوله سجده کافي ده. (درمختار)

لا مجلسین: یعني نه د هغه کس په شان چي په دوو جلا مجلسونو کي د سجدې آیت ووایي چي په دې صورت کي یوه سجده نه کافي کیږي، لهذا که څوک د سجدې یو آیت ووایي، بیا مجلس بدل کړي او بل ځای ته ولاړ سي او هاغه بیا آیت ووایي، نو پر هغه دوې سجدې واجبیږي.

د مجلس بدلېدلو وضاحت

﴿۸۰۴﴾ وَيَتَبَدَّلُ الْمَجْلِسُ بِالْاِنْتِقَالِ مِنْهُ او مجلس بدلیږي له مجلس څخه په منتقل کېدو سره وَلَوْ مُسْدِيًا إِلٰى غُصْنٍ که څه هم (په کپړه کي) د اوږده تار جار ایستونکی وي و بل ښاخ ته وَبِالْاِنْتِقَالِ مِنْ غُصْنٍ إِلٰى غُصْنٍ او (مجلس بدلیږي) په منتقل کېدو سره له یوه ښاخ څخه و بل ښاخ ته وَعَوْمٍ فِيْ نَهْرٍ أَوْ حَوْضٍ كَبِيْرٍ او (مجلس بدلیږي) په لامبو وهني (اوبازي کولو) سره په ویاله (واله) کي یا په لوی حوض کي فِي الْأَصَحِّ د صحیح ترین قول مطابق.

لغات: ﴿مُسْدِي﴾ د افعال له بابه د فاعل صیغه ده او په مجردو کي د ضرب له بابه راځي مصدر: سَدْيًا: د کپړې اوږد تار کشول او په کپړه کي جار ایستل (یعني هغه تار کوم چي د ټوکر په اوږدول کي وي هغه په ټوکر کي جار ایستل)، اوبدل. ﴿غصن﴾ ښاخ، لښت، څخله. ﴿عوم﴾ د نصر د باب مصدر دی: عَامَ يَعُوْمُ عَوْمًا: اوبازي کول، لامبو وهنه.

تشریح: په دې عبارت کي مصنف رَحِمَهُ الله د مجلس بدلېدلو څو صورتونه ذکر کړي دي چي سوړ به یې په تفصیل سره بیان کړو: ① حقیقي بدلېدل، مثلاله یوه ځای څخه درې، څلور ګامه (قدمه) بلي

... سي يا نه مسجد يا خوبي (كرني) څخه ووځي نو په دې سره مجلس بدليږي
۲ حکمي بدلېدل. مثلا په يوه مجلس كي دننه په بل داسي كار مشغوله سي كوم چي په عرف كي حلا كار شمېرل كيږي. مثلا د تلاوت كولو په دوران كي هلته سترخوان ... او غذا ... او خوراک شروع کړي او داسي نور. په دې سره هم مجلس بدليږي. نو له دې اعمالو څخه وروسته كه هاغه آيت دويم وار ووايي. نو دوې سجدې واجبيږي ځكه مجلس بدل سو.

... الخ. ۳ يعني د كپړې د تارونو د اوبدلو او جار ايستلو لپاره له يوه ځاى څخه بل ځاى ته نقل كېدل يا له يوه ښاخ څخه بل ... ته نقل كېدل. په دې سره هم مجلس بدليږي. يعني كه يو سړى د تهوكر او كپړې د اوبدلو (ووډلو) كار كوي او د كار په دوران كي د تهوكر د اوږده تارونو د جار ايستلو لپاره له يوه ځاى څخه بل ځاى ته ځي او د تګ راتګ په وخت كي بار بار د سجدې آيت وايي. نو څومره واره چي يې هغه آيت ويلى دي. هغومره سجدې پرې واجبيږي. ځكه چي د تهوكر اوږد تار تقريبا دېرش متره اوږد وي. نو د هغه د اوبدلو او جار ايستلو لپاره چي له يوه ځاى څخه بل ځاى ته منتقل كيږي (كرځي. راګرځي). نو په دې سره مجلس بدليږي. نو ځكه به په دې صورت كي پر تهوكر اوبدونكي هغومره سجدې واجبيږي. څومره چي يې آيت تلاوت كړى وي. او كه هغه نژدې تګ كوي او په نژدې ځاى كي سره راګرځي. نو اتحاد مجلس باقي پاتيږي او يوه سجده واجبيږي او په نژدې او ليري (قريب او بعيد) كي فاصله دا دى چي د دوو. يا دريو ګامونو مقدار قريب دى او تر هغه زيات بعيد دى.

۴. همدارنګه د ښاخ په بدلېدلو سره مجلس بدليږي. لهذا كه څوک د درختي پر يوه ښاخ د سجدې آيت ووايي. بيا پر بل ښاخ كښېني او هاغه آيت ووايي نو دوې سجدې واجبيږي.

۵. همدارنګه په نهر يا لوى حوض كي په اوبازي كولو سره مجلس بدليږي. لهذا د اوبازي كولو په دوران كي چي څومره واره د سجدې آيت ووايي. هغومره سجدې واجبيږي. او همدا اصح قول دى چي په دې ټولو صورتونو كي مجلس بدليږي. (انوار الايضاح. حاشيه بحوالۀ شفاء الارواح)

فايده: لوى حوض كوم چي د ماء جاري په حكم كي دى. د هغه مدار كه څه هم د اوبو پر زياتوب دى. لېكن فقهاؤ د آسانۍ لپاره د هغه اندازه لس لاسه طول او لس لاسه عرض متعين كړى دى يعني داسي حوض چي لس لاسه (يعني لس شرعي ګزه) اوږد وي او لاس لاسه پراخه وي (يعني لس په لس كي وي). (الأوزان المحموده. ص: ۱۰۱)

د مجلس نه بدلېدلو څو صورتونه

(۱۰۵) وَلَا يَتَبَدَّلُ بِزَوَايَا الْبَيْتِ وَالْمَسْجِدِ وَلَوْ كَبِيْرًا او نه بدلیږي مجلس د خونې او مسجد په کونجانو سره که څه هم لوی مسجد وي وَلَا بِسَيْرِ سَفِيْنَةٍ او نه د کښتۍ په تګ (روانتیا) سره وَلَا بِرَكْعَةٍ وَبِرَكْعَتَيْنِ او نه په یوه دوو رکعتونو سره وَشُرْبَةٍ وَأَكْلِ لُقْمَتَيْنِ وَمَشْيِ خُطْوَتَيْنِ او (نه مجلس بدلیږي) په یو وار اوبه چیښلو او (یا) د دوو کولو په خوړلو او د دوو ګامو په تګ سره وَلَا بِاتِّكَاءٍ وَقُعُوْدٍ وَقِيَامٍ او نه (مجلس بدلیږي) په تکیه لګولو او (یا) کښېنستلو او ولاړېدلو (پورته کېدلو) سره وَرُكُوْبٍ وَنُزُوْلٍ فِيْ مَحَلِّ تِلَاوَتِهِ او (نه مجلس بدلیږي) په سپرېدلو او (یا) په شوه کېدلو سره د تلاوت په ځای کې وَلَا بِسَيْرِ دَابَّتِهِ مُصَلِّيًا او نه (مجلس بدلیږي) د خپل سپارلي په تګ (تللو) سره په داسې حال کې چې هغه (سپور کس) لمونځ کونکی وي.

لغات: ﴿زوايا﴾ جمع د زاویة ده کونج. ﴿بيت﴾ د شپه تېرولو ځای. په اصل کې خونې او کوټې ته وایي. ﴿شربة﴾ اسم مرة دی: یو وار چیښل. غوړپ کول. ﴿خطوتين﴾ تثنیه د خطوة ده: ګام. دوو قدمونو ترمینځ مسافه (کوم چې تقریبا ۳۰ اینچه کیږي). ﴿اتكاء﴾ د افتعال د باب مصدر دی: تکیه لګول (تکیه وهل). ټېک لګول. ﴿دابة﴾ په اصل کې هر پر ځمکه تلونکي ساکښ ته وایي. او کثره استعمال یې پر هغه چارپای (څاروي) کیږي کوم چې د سپرتیا یا بار وړلو لپاره کارول کیږي. جمع: دَوَابُّ.

تشریح: په دې عبارت کې مصنف رحمه الله د مجلس نه بدلېدلو څو صورتونه ذکر کړي دي. حاصل یې دا دی چې (۱) د خونې یا د مسجد له یوه کونج څخه و بل کونج ته په تللو سره مجلس نه بدلیږي. که څه هم هغه لویه خونه وي، یا لوی مسجد وي. لهذا که څوک د خونې یا مسجد په یوه کونج او طرف کې د سجدې آیت تلاوت کړي او په بل کونج او طرف کې هاغه آیت بیا تلاوت کړي. نو صرف یوه سجده واجبیږي. (۲) همدارنګه د کښتۍ په تګ سره د سپور کس مجلس نه بدلیږي. لهذا په کښتۍ کې د سجدې د آیت په بار، بار ویلو سره مکرره سجده نه واجبیږي. (۳) همدارنګه په یو رکعت یا دوو رکعتونو سره هم مجلس نه بدلیږي. لهذا که څوک د سجدې آیت ووایي او بیا دوه

رکعته لمونځ وکړي، تر دې وروسته بيا هاغه آيت ووايي، نو صرف يوه سجده واجبيږي، ④همدارنګه د اوبو په څښلو. ⑤ د يوې او دوې ګولې خوراک په خوړلو. ⑥ او د يوه، دوو ګامو په تګ سره مجلس نه بدليږي، ، لهذا که څوک د سجدې آيت ووايي، بيا اوبه وڅښي. يا يوه، دوې ګولې وخوري، يا يو، دوه ګامه ولاړ سي، تر دې وروسته بيا هغه آيت ووايي، نو يوه سجده به کوي. ⑦ همدارنګه په تکيه کولو. ⑧ او کښېنستلو. ⑨ ولاړېدلو. ⑩ سپرېدلو. ⑪ او په شوه کېدلو سره هم مجلس نه بدليږي، دغه ټوله اعمال د مجلسِ واحد په درجه کي دي، لهذا که څوک د سجدې آيت ووايي، بيا تکيه ولګوي او هاغه آيت دويم وار ووايي، يا د سجدې آيت په ولاړه ووايي او بيا کښېني، يا ناست وي بيا ولاړ سي، يا د سجدې آيت ووايي، بيا پر هغه ځای سپور سي. يا سپور وي، بيا هلته شوه سي او هاغه آيت دويم وار ووايي، نو په دې ټولو صورتونو کي صرف يوه سجده واجبيږي.

ولا بسيرو دابته: يعني د سپارلي (ځاروي) په تګ سره هم مجلس نه بدليږي. لهذا که څوک پر سپارلي (ځاروي) سپور وي او په لمانځه مشغوله سي او د سجدې آيت بار، بار ووايي، نو دا صورت هم د مجلسِ واحد په درجه کي دي او يوه سجده کافي ده، ځکه په دې صورت کي د لمانځه صحيح کېدل د اتحاد مکان واضح دليل دی. ها! که په لمانځه مشغوله نه وي او د سجدې آيت بار، بار ووايي، نو د هر وار ويلو لپاره جلا سجده لازم ده. (البحر الرائق ج:۲، ص:۱۳۵)

خلاصه دا چي د سجدې د مکرّر کېدو لپاره له دريو شيانو څخه د يوه موجودېدل ضروري دي: ① اول اختلاف تلاوت، يعني په يوه مجلس کي د سجدې مختلفه (دوه بېلابېل) آيتونه تلاوت کول. ② دويم اختلاف سماعت، يعني په يوه مجلس کي د سجدې مختلفه آيتونه اورېدل. ③ دريم اختلاف مجلس، يعني د سجدې يو آيت په مختلفه مجلسونو کي ويل يا اورېدل. (شفاء الارواح بحوالة عمدة الفقه)

د مجلس بدلېدلو حکم

﴿۸۰۶﴾ وَيَتَكَرَّرُ الْوُجُوبُ عَلَى السَّامِعِ بِتَبْدِيْلِ مَجْلِسِهٖ او مکرر کيږي وجوب پر اورېدونکي د هغه د مجلس په بدلېدلو سره وَقَدِ اتَّحَدَ مَجْلِسُ التَّالِيْ په داسي حال کي چي د تلاوت کونکي مجلس يو وي لَا بِعَكْسِهٖ نه د دې په برعکس صورت کي عَلَى الْأَصَحِّ د صحيح ترين قول مطابق.

تشريح: مسئله دا ده چي که د اورېدونکي (سامع) مجلس بدل سي، نه د تلاوت کونکي، نو د آيت په بيا اورېدلو سره پر هغه بيا سجده واجبيږي، مثلاً تلاوت کونکی پر يوه ځای وي او يو څوک له

هغه څخه د سجدې يو آيت واوري. بيا دغه اورېدونكى كس بل ځاى ولاړ سي او هاغه آيت بيا ځني واوري، نو پر اورېدونكي دوې سجدې واجبېږي.

لا بعكسه إلخ: يعني كه د تلاوت كونكي مجلس بدل سي، نه د سامع، په دې توګه چې سامع پر خپل ځاى پاته وي او تلاوت كونكى ګرځي را ګرځي، نو د علامه فخر الاسلام رَحِمَهُ الله د قول مطابق په دې صورت كي هم پر سامع د سجدې وجوب مكرّر كيږي، او مصنف رَحِمَهُ الله فرمايي چې اصح قول دا دى چي په دې صورت كي پر سامع د سجدې وجوب نه مكرّر كيږي، ځكه د سامع په حق كي د سجدې واجبېدلو سبب سماع ده او دلته په مجلس د سماع كي تكرار نه دى راغلى (يا په بله وينا دا چي اورېدل په څو ځايو كي نه دي سوي. بلكي سامع پر خپل ځاى پاته دى)، لهذا پر هغه به د سجدې وجوب هم نه مكرّر كيږي.

د سجدې آيت پرېښوول

﴿۸۰۷﴾ وَكُرِهَ أَنْ يَّقْرَأَ سُوْرَةً وَيَدَعَ آيَةَ السَّجْدَةِ او مكروه دي دا چي سورت ووايي او د سجدې آيت پرېږدي لَا عَكْسُهُ نه د دې برعكس.

لغات: ﴿يدع﴾ د فتح د باب مضارع ده: پرېښوول.

تشريح: فرمايي چي په لمانځه كي يا د لمانځه څخه بغير په بل وخت كي سورت ټوله ويل او د سجدې آيت پكښي پرېښوول مكروه تحريمي دي، او د دې برعكس مكروه نه دي يعني يوازي د سجدې آيت ويل او نور ټوله سورت پرېښوول، په دې كي څه حرج نسته.

د سجدې د آيت سره بل آيت يو ځاى كول مستحب دي

﴿۸۰۸﴾ وَنُدِبَ ضَمُّ آيَةٍ أَوْ أَكْثَرَ إِلَيْهَا او مستحب دي د يوه آيت يا زياتو آيتونو ضمول (يو ځاى كول) د سجدې د آيت سره.

تشريح: يعني يوازي د سجدې د آيت ويلو پر ځاى مستحب دا ده چي د سجدې د آيت سره يو يا دوه آيتونه د هغه په شروع يا آخر كي هم ور سره يو ځاى كړي.

د سجدې آيت په كراره ويل مستحب دي

﴿۸۰۹﴾ وَنُدِبَ إِخْفَاؤُهَا مِنْ غَيْرِ مُتَأَهِّبٍ لَهَا او مستحب دي د سجدې آيت په كراره ويل د داسې كس مخ ته كوم چي تيار نه وي د سجدې لپاره.

لغات: ﴿إخفاء﴾ د افعال د باب مصدر دی: پټول. پټ ساتل. دلته ځني مراد په کراره ويل دي ﴿متأهب﴾ د تفعل د باب مفعول دی: تيار، چمتو. تَأَهَّبَ يَتَأَهَّبُ تَأَهُّبًا: تيارېدل. چمتو کېدل.

تشريح: يعني که د تلاوت کونکي گومان او انديښنه دا وي چي پر اورېدونکي به سجده کول بوج سي. يا د هغه حالت ورته معلوم نه وي چي د سجدې لپاره آماده دی. که نه؟. نو په دې دواړو صورتونو کي مستحب دا دي چي د سجدې آيت په کراره ووايي. او که د هغه گومان دا وي چي پر اورېدونکي به بوج نه سي نو هغه په زوره (جهرا) ويل پکار دي. (شفاء الارواح)

د سجدۀ تلاوت لپاره ولاړېدل مستحب دي

۸۱۰ ﴿وَنُدِبَ الْقِيَامُ ثُمَّ السُّجُوْدُ لَهَا﴾ او مستحب دي ولاړېدل بيا سجده کول د هغه (سجدې د آيت) لپاره.

تشريح: يعني که څوک په ناسته د سجدې آيت ووايي. نو د هغه لپاره مستحب طريقه دا ده چي ولاړ سي او له ولاړي (قيام) څخه سجدې ته راسي او سجده وکړي بيا تر سجده کولو وروسته بېرته ولاړ سي. دغه دواړه قيامه مستحب دي. ضروري نه دي. لهذا که څوک د همدې ناستي په حالت کي الله اکبر ووايي او سجدې ته ولاړ سي. نو بيا هم صحيح دي. (شفاء الارواح بحوالۀ عمدۃ الفقه و طحطاوي)

د اجتماعا سجدې کولو طريقه

۸۱۱ ﴿وَلَا يَرْفَعُ السَّامِعُ رَأْسَهُ مِنْهَا قَبْلَ تَالِيْهَا﴾ او نه دي پورته کوي اورېدونکی خپل سر له سجدې څخه مخکي تر تلاوت کونکي د هغه (آية السجدة) ﴿وَلَا يُؤْمَرُ التَّالِيْ بِالتَّقَدُّمِ﴾ او حکم به نه کول کيږي تلاوت کونکي ته د مخکي کېدلو (دامام په څېر) ﴿وَلَا السَّامِعُوْنَ بِالْإِصْطِفَافِ﴾ او نه (به حکم کول کيږي) اورېدونکو ته د صف جوړولو ﴿فَيَسْجُدُوْنَ كَيْفَ كَانُوْا﴾ نو څرنگه (څه ډول) چي دوی وي سجده دي وکړي.

لغات: ﴿اصطفاف﴾ د افتعال د باب مصدر دی: صف جوړول. صف درول.

تشريح: د عبارت حاصل دا دی چي که يو څو کسان دلمانځه څخه بغير په بل وخت کي له يو چا څخه د سجدې آيت واوري. مثلاً يو کس د سجدې آيت تلاوت کړي او درې کسان يې واوري يا صرف يو کس يې واوري. نو اوس که دوی سجده کول غواړي. نو مستحب دا ده چي اورېدونکي د تلاوت کونکي سره يو ځای سجده وکړي او په سجده کولو کي تر هغه مخکي سر را پورته نه کړي:

څکه کله چي دوی يو ځای سجده کوي. نو تلاوت کونکی ګواکي امام سو. نو څکه اوريدونکي دي له هغه څخه مخکي سر نه پورته کوي. بلکي د تلاوت کونکي پورته کېدلو ته دي انتظار وکړي.

ولايؤمر الخ: يال ادب دا دی چي تلاوت کونکی دي د امام په څېر نه مخکي کول کيږي. همدارنګه اوريدونکو کسانو نه به د صف جوړولو حکم نه کول کيږي. بلکي هر يو دي پر خپل ځای سجده وکړي. يعني چيري چي وي. هلته دي سجده وکړي. يا بيا چي څنګه د دوی خوښه وي هغسي دي وکړي. (شفاء الارواح. ثمرة النجاح)

د سجدهٔ تلاوت شرائط

﴿۸۱۲﴾ وَشَرْطُ صِحَّتِهَا شَرَائِطُ الصَّلٰوةِ إِلَّا التَّحْرِيْمَةَ او شرط کړل سوي دي د سجدهٔ تلاوت د صحيح کېدو لپاره د لمانځه شرائط ما سوا له تحريمې څخه.

تشريح: د عبارت حاصل دا دی چي د سجدهٔ تلاوت د صحيح کېدو لپاره هغه ټوله شيان شرط دي کوم چي د لمانځه د صحيح کېدو لپاره شرط دي. مثلاً طهارت. استقبال القبلة. عورت پټول او نور. ما سوا له تحريمه څخه. يعني د سجدهٔ تلاوت لپاره ځانته تکبير تحريمه ويل شرط نه دي همدارنګه په سجدهٔ تلاوت کي د متعين آيت د سجدې نيت کول لازم نه دي. يعني که يو څوک د سجدې څو مختلفه آيتونه ووايي او بيا پر يوه ځای د ټولو لپاره سجدې اداء کوي. نو د هر آيت په تعيين سره سجده کولو ته ضرورت نسته. بلکي بغير له تعيينه په شمېر د سجدو په اداء کولو سره هم سجدې اداء کيږي (او په سجدهٔ تلاوت کي دي دا نيت کول کيږي چي کومه سجده پر ما واجب سوې ده د آيت ويلو په وجه. هغه اداء کوم). (شفاء الارواح. انوار الايضاح)

د سجدهٔ تلاوت طريقه

﴿۸۱۳﴾ وَكَيْفِيَّتُهَا أَنْ يَّسْجُدَ سَجْدَةً وَّاحِدَةً بَيْنَ تَكْبِيرَتَيْنِ او د سجدهٔ تلاوت کيفيت (او طريقه) دا ده چي يوه سجده وکړي د دوو تکبيرونو په مينځ کي هُمَا سُنَّتَانِ بِلَا رَفْعِ يَدٍ وَلَا تَشَهُّدٍ وَلَا تَسْلِيْمٍ دا دوه تکبيرونه سنت دي بغير له لاس پورته کولو او بغير له تشهد ويلو او بغير له سلام ګرځولو څخه.

تشريح: د سجدهٔ تلاوت طريقه دا ده چي په الله اکبر سره سجدې ته ولاړ سي او په الله اکبر سره له سجدې څخه سر را پورته کړي. او دا دواړه تکبيرونه سنت دي او د سجدې لپاره د الله اکبر ويلو په وخت کي لاسونه پورته کول. يا تر سجدې وروسته تشهد (التحيات) ويل يا سلام ګرځول نسته.

په عمدة الفقه کي دي: چي د سجدهٔ تلاوت سنت طريقه دا ده چي کله د سجدې اراده وکړي نو ولاړ دي سي (ودي دريږي) او د سجدې نيت دي وکړي، بيا دي د لاس پورته کولو څخه بغير په الله اکبر سره سجدې ته ولاړ سي او لږ تر لږه درې واره "سُبحان ربي الأعلىٰ" دي پکښي ووايي، بيا دي په الله اکبر ويلو سره سر راپورته کړي او ولاړ دي سي، او د تشهد ويلو او سلام ګرځولو ضرورت ورته نسته. (شفاء الارواح)

د سجدهٔ شکر بيان

﴿۸۱۴﴾ سَجْدَةُ الشُّكْرِ مَكْرُوهَةٌ عِنْدَ الْإِمَامِ لَا يُثَابُ عَلَيْهَا سجدهٔ شکر مکروه ده، د امام صاحب رَحِمَهُ الله په نيز په هغې (سجدهٔ شکر) باندي ثواب نه حاصليږي وَتَرْكُهَا او هغه دي پريښودي وَقَالَا: هِيَ قُرْبَةٌ يُثَابُ عَلَيْهَا او صاحبين رَحِمَهُمَا الله فرمايي: چي سجدهٔ شکر عبادت ده، په هغې باندي ثواب حاصليږي (د هغې پر کولو ثواب ورکول کيږي) وَهَيْئَتُهَا مِثْلُ سَجْدَةِ التِّلَاوَةِ او د هغې صورت (طريقه) د سجدهٔ تلاوت په څېر ده.

لغات: ﴿لا يُثاب﴾ د افعال له بابه مضارع نفي مجهوله ده: ثواب حاصلېدل (ثواب رسېدل)، بدله او جزاء ورکول کېدل. ﴿قربة﴾ د نېکۍ او ثواب کار چي په هغه سره د خدای تعالیٰ قربت او رضاء حاصليږي (يا په بله وينا هغه کار چي په هغه سره د الله تعالیٰ نږدېکت او ثواب طلبول کيږي)، نېکي او ثواب، عبادت. جمع: قُرَب وقُرُبَات. ﴿هيئة﴾ طريقه، صورت.

تشريح: د سجدهٔ شکر مطلب دا دی چي کله انسان ته يو نعمت حاصل سي، نو د هغه نعمت په خوشحالۍ کي مستحب او افضل دا ده چي سجده وکړي او په سجده کي د الله تعالیٰ حمد او ثناء بيان کړي، تسبيح ووايي او په الله اکبر سره سر راپورته کړي وبس، په دې سجده کي هم (د سجدهٔ تلاوت په څېر) تشهد او سلام ګرځول نسته.

علامه شامي رَحِمَهُ الله د محیط په حواله سره لیکلي دي چي امام صاحب رَحِمَهُ الله فرمايي چي زه سجدهٔ شکر واجب نه ګڼم؛ ځکه که واجب سي، نو پر بندګانو خو هر ګړی د الله تعالیٰ نعمتونه را اوربږي، نو بیا د هغوی په شکرانه کي به هر وخت سجدهٔ شکر لازمیږي او په دې کي تکلیف ما لا یُطاق دی، او صاحبین رَحِمَهُمَا الله فرمايي چي دا یو ډول عبادت دی او د هغه کونکي ته ثواب حاصلیږي، ګواکي د صاحبینو رَحِمَهُمَا الله په نېز سجدهٔ شکر مستحب او افضل ده. علامه شامي رَحِمَهُ الله د بحث په آخر کي فرمايي چي د امام صاحب او صاحبینو رَحِمَهُمُ الله اختلاف په سنت والي (سنیت) کي دی، په جواز او مشروع کېدلو کي یې هیڅ اختلاف نسته. والمعتمد أن الخلاف في سنيتها لا في الجواز (شامي ج:۱، ص:۷۳۱)، خلاصه د کلام دا چي سجدهٔ شکر داسي ځای اداء کول پکار نه دي چي هلته (عوام) خلک ورته ګوري؛ ځکه هغوی به یې واجب یا سنت وګڼي. که په تنهایي کي وکړل سي، نو هیڅ حرج پکښې نسته. (انوار الایضاح)

فَائِدَةٌ مُهِمَّةٌ لِدَفْعِ كُلِّ مُهِمَّةٍ

عظیم الشانه فایده د هري ستونزي د لیري کولو لپاره

د هر حاجت پوره کېدلو او د مشکلاتو د حلّ لپاره یو مجرّب عمل

﴿۸۱۵﴾ قَالَ الْإِمَامُ النَّسَفِي فِي الْكَافِي فرمایلي دي امام نسفي رَحِمَهُ الله په "کافي" کي مَنْ قَرَأَ آيَ السَّجْدَةِ كُلَّهَا فِيْ مَجْلِسٍ وَّاحِدٍ څوک چي ووایي د سجدې ټوله آیتونه په یوه مجلس کي وَ سَجَدَ لِكُلٍّ مِّنْهَا او سجده وکړي د هر آیت لپاره كَفَاهُ اللهُ مَا أَهَمَّهُ نو الله تعالی به د ده کافي سي په (هر) هغه معامله کي چي دئ یې بې قراره (او پرېشانه) کړی دی.

لغات: ﴿آيٌ﴾ جمع د آيَةٌ ده: آیت، د قرآن پاک یوه جمله یا څو جملې چي د هغوی په آخر کي وقف وي ﴿أَهَمَّ﴾ د افعال د باب ماضي ده: غمجن او بې قراره کول، د تشویش باعث کېدل. (انوار الایضاح)

تشریح: بعضي فقهاؤ لیکلي دي چي کوم څوک د سجدې ټوله څوارلس (۱۴) آیتونه په یوه ناسته کي علی الترتیب ووايي (چي څه مخکي موږ په تفصیل سره ټوله ذکر کړل) او د هر یوه سره سجده هم وکړي

او تېر دي وروسته دعاء وکړي. نو ان شاء الله ضرور به قبوله سي. او که په څه مصيبت او ستونزه مبتلا وي. نو هغه مصيبت او تکليف به ډېر ژر ليري سي. دا د اکابرو فقهاؤ او مجتهدينو امامانو مجرب عمل دی.

دلته داسي هم کولای سي چي يو وار د سجدې ټوله آيتونه ووايي بيا پر يوه ځای د ټولو سجدې وکړي. لېکن زياته ښه دا ده چي د هر آيت د ويلو سره سجده وکړي يعني چي کله اول آيت ووايي نو سمدستي د هغه سجده وکړي بيا دويم آيت ووايي او د هغه سجده وکړي همداسي د ټولو څوارلسو آيتونو لپاره دي جلا. جلا سجدې وکړي او په آخر کي دي دعاء وغواړي. (مراقی الفلاح مع الطحطاوي ص: ۲۷۲)

او که دا عمل په مبارکو شپو کي وسي، مثلاً د روژې په مياشته کي، يا په شب قدر، شب برات او د اخترونو په شپه کي (يا په مبارک وخت کي مثلا د تهجدو په وخت کي)، نو د قبوليت يې زيات اُميد سته. (انوار الايضاح)

بَابُ الْجُمُعَةِ

(دا) باب د جمعې (د لمانځه په بيان کې) دی

تشريح: په شريعت کې د جمعې ورځې ته ډېر زيات فضيلت حاصل دی. د نبي کريم ﷺ حديث دی چې لمر پر کومو ورځو راخيږي. په هغوی کې تر ټولو غوره او افضله د جمعې ورځ ده. په دې ورځ حضرت آدم ﷺ پيدا سوی دی او په همدې ورځ جنت ته استول سوی دی. بيا په همدې ورځ له جنت څخه بهر راغلی دی او په همدې ورځ به قيامت قائم سي (مشکوة شريف ج ۱ ص: ۱۱۹). او د جمعې په ورځ الله تعالیٰ و اُمت محمديه ته داسې ساعت ورکړی دی چې په هغه ساعت کې له الله ﷻ څخه کومه دعاء هم وغوښتل سي. يقيناً به قبوله سي (پورتنی حواله). او دغه ساعت الله تعالی مخفي ساتلی دی. د دې لپاره چې بندګان له زياتو څخه زيات وخت په عبادت و طاعت او دعاء کې صرف کړي. د ترمذي شريف په روايت کې دي چې دا ساعت د مازيګر او ماښام په مينځ کې دی (ترمذي ج: ۱ ص: ۶۵). او د مسلم شريف په روايت کې دي چې کله امام منبر ته وخيږي بيا د لمانځه ختميدلو تر وخته پوري په دې مينځ کې دا ساعت دی (مشکوة ج: ۱. ص: ۱۱۹) خو په دې وخت کې دعاء په زړه کې کول پکار دي: ځکه د خطبې په دوران کې په ژبه سره د دعاء وغيره کولو اجازه نسته. (انوار الايضاح)

وجهٔ تسميه: الجُمعة د ميم په ضمه، فتحه او سکون ټولو سره ويل کېدلای سي يعني: جُمُعَة، جُمَعَة او جُمْعَة. دا لفظ له "اجتماع" څخه مشتق دی. لکه فُرْقة چې له "افتراق" څخه مشتق دی. (۱) ځرنګه چې د جمعې په ورځ د خلګو اجتماع کيږي يعني خلګ سره راجمع کيږي، نو ځکه دغه ورځې ته جمعه وايي. (۲) دويم قول دا دی چې جمعې ته ځکه جمعه وايي چې په دغه ورځ کي الله ﷻ بې شميره برکتونه او انوار جمع کړي دي. (۳) دريم قول دا دی چې حضرت آدم ﷺ خپل ځامن د جمعې په ورځ سره را جمع کړي وه. نو په دې مناسبت جمعه ورته وايي. (بنايه ج: ۳. ص: ۴۵)

د جمعې د فرضيت دلائل: صاحب د بنايې ليکلي دي چې د جمعې فرضيت په کتاب. سنت او اجماع ټولو سره ثابت دی. په کتاب يعني قرآن کريم کې د الله ﷻ دا فرمان دی: ﴿يا أيها الذين آمنو إذا نودی للصلوٰة من يوم الجمعة فاسعوا إلیٰ ذکر الله الخ﴾ او په اتفاق د مفسرينو له ذکرُ الله څخه جمعه

مراد ده. او بیا د "فاسعوا" امر د وجوب لپاره دی. نو له دې څخه د سعی إلی الجمعة وجوب ثابت سو.

او سعی إلی الجمعة شرط دی د جمعې د لمانځه لپاره، نو کله چې یې شرط واجب سو، نو د اصل لمانځه په فرض کېدو کې خو به هیڅ شک او شبهه نه وي.

او په حدیث سره د جمعې ثبوت داسې دی چې حضرت جابر او ابو سعید رضي الله عنهما فرمایي: خطبنا رسول الله ﷺ (وقال فیه) اعلموا أن الله تعالی فرض علیکم صلاة الجمعة (یعني نبي کریم ﷺ موږ ته په خطبه کې وویل: پوه سئ! چې الله تعالیٰ پر تاسو د جمعې لمونځ فرض کړ ځولی دی).

او په اجماع سره د جمعې ثبوت په دې توګه دی چې د نبي کریم ﷺ له زمانې څخه واخله تر اوسنۍ زمانې پورې له څه قیل او قال څخه بغیر جمعه فرض ګڼل کیږي، دا د جمعې د فرضیت واضح دلیل دی. او بیا عقلاً هم د جمعې فرضیت ښکاره کیږي؛ ځکه چې الله تعالیٰ د جمعې د لمانځه په وجه موږ ته د ماپښین د لمانځه پرېښوولو حکم کړی دی او د ماپښین لمونځ فرض دی. او قاعده دا ده چې فرض د فرضو په وجه پرېښوول کیږي، یعني یو فرض هغه وخت ساقطیږي چې په مقابله کې یې بل فرض راسي، نو په دې حواله سره هم جمعه فرض سوه.

تر ټولو مخکې د جمعې لمونځ کله وسو؟: کله چې نبي کریم ﷺ له مکې مکرمې څخه ومدینې منورې ته هجرت وکړی. نو په قباء کې د عمرو بن عوف رضي الله عنه په کلي (محله) کې څوارلس شپې پاته سو. هم په دې وخت کې نبي کریم ﷺ د یوه مسجد بنیاد کېښوی، چې هغه ته په اسلام کې تر ټولو اول مسجد ویل کیږي. بیا چې کله نبي ﷺ له قباء څخه د مدینې پر طرف د جمعې په ورځ روان سو. نو په لاره کې د سالم بن عوف په کلي کې د جمعې د لمانځه وخت راغلی. نبي کریم ﷺ له سپارلې څخه را شوه سو، او په هغه مسجد کې یې د جمعې لمونځ وکړیکوم چې د شېلې په مېنځ کې وو (یعني په بطن الوادي کې وو). نو دا په اسلام کې تر ټولو اول اداء کړی سوی د جمعې لمونځ دی. په دې جمعه کې په سلهاوو مسلمانان شریک سول. او په دې اړه پوره تفصیل په شرح سیر کبیر کې وګورئ!.

د جمعې د پرېښوونکي او فضیلت په هکله حدیث: په حدیث شریف کې د جمعې د پرېښوونکي لپاره سخته سزاء بیان سوې ده. حدیث دی "مَنْ تَرَكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ غَيْرِ ضَرُوْرَةٍ طَبَعَ اللهُ عَلٰى قَلْبِهٖ" رواه احمد، حاکم. او په بل روایت کې دي: "مَنْ تَرَكَ ثَلَاثَ جُمَعٍ تَهَاوُنًا طَبَعَ اللهُ عَلٰى قَلْبِهٖ" رواه احمد (یعني کوم چا که بېله څه ضرورته محض د سستۍ په وجه درې جُمعې پرېښوولې. نو الله ﷻ به د هغه پر زړه مُهر ولګوي).

او د جمعې د فضیلت په هکله حدیث دی: "من توضأ فأحسن الوضوء ثم أتی الجمعة فاستمع وأنصت، غُفِر له مابینه وبین الجمعة وزیادة ثلاثة أیام، ومن مس الحطی فقد لغا" (رواه مسلم).

(یعني څوک چې په ښه توګه اودس تازه کړي، بیا د جمعې لمانځه ته راسي او خطبې ته په ښه توجه سره غوږ ونیسي او پټه خوله کښېني. نو الله ﷻ به له دې جمعې څخه ترلني جمعې پورې د ده ګناهونه ور وبخښي او درې ورځې نوري زیاتي. او که دئ په شګو او ډېرو لاس وهي (یعني خطبې ته توجه نه کوي او بېله څه توجه جمعه اداء کوي) نو لغو کارېې وکړی).

د جمعې د فرضیت شرطونه

﴿۸۱۶﴾ صَلٰوةُ الْجُمُعَةِ فَرْضُ عَيْنٍ عَلٰى مَنِ اجْتَمَعَ فِيْهِ سَبْعَةُ شَرَائِطَ د جمعې لمونځ فرض عین دی په (هر) هغه کس باندې چې په هغه کې اووه شرطونه جمع سي اَلذُّكُوْرَةُ وَالْحُرِّيَّةُ ① نارینه والی ② او آزاد والی (آزاد کېدل) وَالْإِقَامَةُ فِيْ مِصْرٍ أَوْ فِيْمَا هُوَ دَاخِلٌ فِيْ حَدِّ الْإِقَامَةِ فِيْهَا ③ او مقیم کېدل (مستېدل) په ښار کې یا په داسې ځای کې کوم چې داخل په ښار کې د مقیم کېدلو په حدّ (حکم) کې وي (یعني په داسې ځای کې یاتېدل او مستېدل چې هلته پاتېدل په ښار کې پاتېدل شمېرل کېږي) فِي الْأَصَحِّ د صحیح ترین قول مطابق وَالصِّحَّةُ وَالْأَمْنُ مِنْ ظَالِمٍ ④ او روغوالی (روغتیا) ⑤ او له ظالم څخه په امن کېدل وَسَلَامَةُ الْعَيْنَيْنِ وَسَلَامَةُ الرِّجْلَيْنِ ⑥ او د دواړو سترګو سالم والی (سلامتیا) ⑦ او د دواړو پښو سالم والی.

تشریح: فرمايي د جمعې لمونځ پر هر هغه کس فرض عین دی چې په هغه کې (لاندې) اووه شرطونه موجود وي، او په کوم چا کې چې دا موجود نه وي، پر هغه د جمعې لمونځ نه فرض کېږي. لېکن بیا هم که هغه د جمعې لمونځ وکړي، نو د جمعې لمونځ یې کېږي او د ماپښین فرض د هغه له ذمې څخه ساقطېږي. (عمدة الفقه)

① ... اول شرط دا دی چې مذکّر (نارینه) به وي، پر ښځې جمعه (یعني د جمعې لمونځ) فرض نه دی.

② ... آزاد به وي، پر غلام جمعه فرض نه ده، لهذا خپل مالک هغه جمعې ته له تللو څخه منع کولای سي، لېکن پر مزدور (اجیر) او نوکر جمعه فرض ده، لهذا مستأجر یا مالک ته دا حق نسته چې هغه له جمعې څخه منع کړي. (عمدة الفقه)

۳... په ښار کې به مقیم وي یا په داسې ځای کې به مقیم وي چې هلته استوګنه او پاتېدل داسې وي لکه په ښار کې پاتېدل (یا په بله وینا داسې ځای کوم چې د ښار په درجه کې وي چې هلته استوګن په ښار کې استوګن شمېرل کېږي). لهذا پر مسافر جمعه فرض نه ده او پر داسې مقیم هم جمعه فرض نه ده کوم چې د ښار په لیرې اطرافو او د صحرا په کلو کې اوسېږي چې هلته د جمعې لمونځ کول صحیح نه وي. همدارنګه کوم کس چې د ښار له اطرافو څخه بهر وي. که څه هم هغه اذان اوري. بیا هم پر هغه جمعه فرض نه ده. دا اصح قول دی. دویم قول دا دی چې که د هغه لپاره بغیر له څه تکلیف څخه جمعې ته حاضرېدل ممکن وي. نو پر هغه جمعه واجب ده. (عمدة الفقه)

۴... روغ به وي. پر مریض جمعه فرض نه ده. مراد ځنې داسې مریض دی کوم چې د جمعې تر مسجده پورې نه سي تللای. یا چې په تګ سره د هغه د مرض زیاتېدلو یا د روغتیا ځنډېدلو خطره وي. یا چې ځوک د زیات بوډا والي په وجه مسجد ته نه سي تللای، نو پر هغه هم جمعه فرض نه ده. لېکن که د مریض یا بوډا او عاجز کس سره سپارلي او خادم وي (چې د هغه په مرسته جمعې ته تللای سي). نو د هغه په هکله څو اقوال نقل سوي دي: بعضو ویلي دي چې د امام صاحب رحمه الله په نېز پر هغه جمعه واجب نه ده او د صاحبینو رحمهما الله په نېز واجب ده او داسې کس د هغه چا په حکم کې دی کوم چې پر تګ قدرت لري. د قواعدو له رویه همدا مناسب ښکاري چې که تکلیف او مرض زیات نه وي. نو حاضرېدل پکار دي. کنې هغه معذوره دی. (عمدة الفقه)

۵... له ظالم یعني له ظالم حکومت. یا له غله او ډاکو. یا له یو ظالم کس څخه به پر ځان مطمئن او په امن وي. نو کوم چا ته چې د دوی د ضرر بېره وي. پر هغه جمعه فرض نه ده.

٦... په سترګو به روغ یعني بینا وي. او د کوم چا چې یوه سترګه وي. نو پر هغه هم جمعه فرض ده (طحطاوي. عمدة الفقه). خو هغه نابینا (ړوند کس) کوم چې خپله مسجد ته نه سي تللای. پر هغه جمعه فرض نه ده. لهذا که داسې ځوک وي چې دا نابینا په اُجرت مثل یا بېله اجرته مسجد ته بیایي. نو هم پر هغه جمعه فرض نه ده. او د صاحبینو رحمهما الله په نېز فرض ده. یعني کوم نابینا چې بغیر د یو چا له مرستې څخه په لارو او بازارونو کې ګرځي را ګرځي او بلا تکلیفه مسجدونو ته تللای سي. پر هغه جمعه فرض ده. (عمدة الفقه)

۷... په پښو به روغ وي یعني پر تګ به قادر وي. لهذا د کوم چا چې دواړې پښې نه وي. شل و شوټ وي یا د فالج وغیره په وجه یې پښې کار نه کوي، پر هغه جمعه فرض نه ده. که څه هم هغه ته داسې ځوک پیدا کېږي چې هغه مسجد ته بوځي، او که دیو چا یوه پښه نه وي یا د فالج په وجه کار نه کوي او مسجد ته بلا مشقته تللای سي نو پر هغه جمعه فرض ده. کنې فرض نه ده. (عمدة الفقه بحواله ... الا رواح)

۞ ۞ ۞

او فيه هو داخل في حد الإقامة: په دې عبارت کې د ښار د فناء بيان دی. د ښار فناء د ښار هغه ځايونو اطرافو ته وايي چې د هغوی سره د ښار ضروريات متعلق وي. مثلاً صنعتي کارخانې. (د موټرانو اډې). استيشن. هوايي ډګر. د لوبې ميدان او داسې نور. (انوار الايضاح)

د جمعې د صحت شرطونه

۱۱ وَيُشْتَرَطُ لِصِحَّتِهَا سِتَّةُ أَشْيَاءَ او د جمعې (د لمانځه) د صحيح کېدو لپاره شپږ شيان شرط دي الْمِصْرُ أَوْ فِنَاؤُهُ ① ښار يا د ښار فناء (نژدې اطراف) وَالسُّلْطَانُ أَوْ نَائِبُهُ ② او باچا يا د هغه نائب.

لغات: ﴿سلطان﴾ باچا (بادشاه). جمع: سَلَاطِيْن. ﴿نائب﴾ قائم مقام. ځای ناستی. نماينده جمع: نُوَّاب. ﴿فناء﴾ په اصل کې د دې معنیٰ ده: د کور په څنګ اطرافو کې يا د کور په سينې کې خالي ځمکه (يعني د کور اطراف يا غولی). همدارنګه د يو ځای مخ ته خالي ساحه. د ښار د فناء وضاحت به په تشريح کې وسي.

تشريح: په يو ځای کې د جمعې د لمانځه د صحيح کېدو لپاره شپږ شرطونه دي. که له هغوی څخه يو شرط موجود نه سي، نو جمعه نه صحيح کيږي. يعني نه اداء کيږي. په دې عبارت کې دوه شرطونه بيان سوي دي:

①... يو شرط دا چې ښار، ښارګوټی يا فناء د ښار به وي. په صحرا کې د جمعې لمونځ صحيح نه دی. د ښار په تحديد کې د احنافو مختلفه اقوال نقل سوي دي: بعضو ويلي دي چې مصر هغه دی چې په هغه کې سلطان يا د هغه نائب موجود وي. بعضو ويلي دي چې مصر هغه ځای دی چې په هغه کې تر ټولو غټې مسجد د هغه ځای د خلکو (آبادۍ) لپاره کافي نه وي. بعضو ويلي دي چې په هغه کې بازار موجود وي. لنډه دا چې مختلفه تعريفونه يې سوي دي. لېکن تحقيق دا دی چې په کُلي توګه د مصر هيڅ جامع و مانع تعريف نه سي کېدلای. بلکې د دې مدار پر عُرف دی. که په عُرف کې يو ځای او علاقه ښار ګڼل کېده. نو هلته د جمعې لمونځ جائز دی. کنې جائز نه دی (درس ترمذی) او په عمدة الفقه کې دي چې زموږ حکومت و داسې علاقې ته د ښارګوټي درجه ورکوي چې په هغه کې څلور زره آبادي وي (يا په بله وينا شاخوا څلور زره کسان پکښې استوګن وي) په عامه توګه په داسې ځای کې نور شرطونه هم موجود وي. لهذا د آبادۍ په لحاظ سره که شاوخوا څلور زره آبادي وي. هغه لويه علاقه او ښارګوټی شمېرل پکار دي. دا صرف د تمثيل په توګه دي. نه د تحديد په توګه.

أو فناءه: د دې وضاحت مخکې هم وسو يعني د ښار شاوخوا په اطرافو کې هغه ځايونه کوم چې د ښار د مصلحتونو او ضرورياتو لپاره د ښار سره متعلق او متصل وي، مثلاً صنعتي کارخانې، هديره، د لوبې ميدان. د فوج او عسکرو د اوسېدلو ځاى، استېشن او داسې نور، دغه ټوله په فناء کې راځي او د ښار په حکم کې دي، په دوى کې د جمعې لمونځ اداء کول صحيح دي. (عمدة الفقه)

(۲)... د جمعې د صحيح کېدلو بل شرط دا دى چې سلطان يعني د اسلام باچا (امير المؤمنين) يا د هغه نائب به موجود وي، د سلطان نائب هغه کس دى چې سلطان و هغه ته د جمعې قائمولو اجازه يا حکم کړى وي. لهذا د باچا يا د هغه د نائب له حکم څخه بغير جمعه قائمول جائز نه دي. که په يو ښار او آبادي کې له دوى څخه يو هم موجود نه وي او خلک خپله يو کس مقرر کړي چې هغه خطبه او د جمعې لمونځ ورکړي، نو جائز دي. همدارنګه په کوم هيواد کې چې اسلامي حکومت قائم نه وي، نو هلته د جمعې د قيام ذمه واري او انتظام خپله مسلمانانو ته سپارل سوي دي، مسلمانان چې څوک د جمعې امام وټاکي، د هغه په اقتداء کې د جمعې لمونځ کول صحيح دي. (عمدة الفقه)

جمعه په څومره آبادي کې جائز ده؟

په انوارُ الايضاح کې د پورتني عبارت له تشريح څخه لاندي مسئله داسې بيان سوې ده چې د جمعې د صحت لپاره لويه آبادي شرط ده او د هغې په تعيين کې د فقهاؤ عبارات مختلف دي، د ټولو خلاصه دا ده چې داسې آبادي او علاقه چې هلته د ورځني ضرورياتو لپاره دوکانونه او داسې نور موجود وي او د حکومت داسې نظام هم وي چې مظلوم مرسته پکښې حاصلولاى سي، مثلاً د پوليسو مأموريت (تانه) او داسې نور، په عامه توګه زموږ په ملک (يعني په هندوستان) کې د دريو زرو په آبادۍ کې دغه آسانتياوې موجوده وي، لهذا په داسې لويه آبادي کې جمعه قائمول صحيح دي او له دې څخه په کمه آبادي کې جمعه نه فرض کېږي، هغوى به د ماپښين لمونځ کوي. او کومه علاقه چې پر عمومي لوى سړک او پر عمومي چوک باندي واقع وي (مثلاً په جرنلي سړک (جي ټي روډ) باندي پر لوى چوک واقع علاقه) چې په هغه کې بازار او شفاخانه، تانه ټوله شيان موجود وي، نو هلته د جمعې لمونځ صحيح دى. که څه هم د هغه ځاى اوسېدونکي له دريو زرو څخه کم وي. (انوار الايضاح بحوالۀ کتاب المسائل ص: ۴۲۲. و فتاوىٰ دار العلوم ديوبند ج: ۵ ص: ۴۴)

او د ښار په اطرافو کې چې کومه کارخانه واقع وي، هلته هم د جمعې لمونځ قائمول صحيح دي په دې شرط چې هلته د جمعې په قائمولو کې څه ستونزه نه وي. او داسې کلى او محله چې له ښار څخه څو کيلو متره ليري واقع وي او د هغه آبادي د ښار سره متصله نه وي. نو هلته د جمعې لمونځ نه صحيح کېږي. که څه هم هلته د ښار اذان اورېدل کېږي. او د جمعې د صحيح کېدو لپاره جامع

مسجد يا بل لوی مسجد موجود ېدل هم ضروري نه دي، بلکې د لويې آبادۍ په يو ميدان کې هم د جمعې لمونځ کول صحيح دي. (انوار الايضاح بحوالهٔ کتاب المسائل ص: ۴۲۳، وکبيري ص: ۵۱۱)

د جمعې د وخت بيان

﴿۸۱۸﴾ وَوَقْتُ الظُّهْرِ ③ او د ماپښين وخت فَلَا تَصِحُّ قَبْلَهٗ نو له هغه څخه مخکې جمعه نه صحيح کيږي وَتَبْطُلُ بِخُرُوْجِهٖ او د هغه په وتلو سره جمعه باطليږي.

تشريح: ③... دريم شرط دا دی چې د ماپښين وخت به وي يعنې د جمعې لمونځ د ماپښين په وخت کې صحيح کيږي، لهذا تر زوال مخکې د جمعې لمونځ صحيح نه دی، همدا ډول که د ماپښين وخت په داسې حال کې ووځي او د مازيګر وخت داخل سي چې امام د جمعې په لمانځه مشغوله وي، نو د جمعې لمونځ باطليږي يعني د هغه صحت نه اداءً باقي پاتيږي او نه قضاءً، بلکې دا لمونځ نفل ګرځي او عليحده د ماپښين د لمانځه قضاء به راوړل کيږي، همدارنګه که د تشهد په اندازه له ناستې څخه وروسته د ماپښين وخت ووځي، نو هم دغه حکم دی. (شفاء الارواح بحوالهٔ عمدة الفقه و حاشيه)

د جمعې په لمانځه کې هر وخت تعجيل افضل دی

مسئله: له زوال څخه وروسته د جمعې لمونځ ژر تر ژره اداء کول افضل دي، برابره ده د يخ موسم وي او که د ګرمۍ؛ ځکه نبي کريم ﷺ به په يخ او ګرمي دواړو کې له زوال څخه وروسته سمدستي د جمعې لمونځ کوی، له دې څخه معلومه سوه چې په کومو مسجدونو کې ډېر په تأخير سره د جمعې وخت تاکل سوی وي، دا غلطه طريقه ده، د نبي کريم ﷺ د سنت مستمره مخالفت دی، د دې بدلول ضروري دي، الله تعالیٰ دې موږ ته د اصلاح توفيق راکړي، آمين. (تحفة الالمعي ج: ۲، ص: ۳۷۱، کتاب المسائل ص: ۴۲۶)

د خطبې بيان

﴿۸۱۹﴾ وَالْخُطْبَةُ قَبْلَهَا بِقَصْدِهَا فِيْ وَقْتِهَا (۴) او خطبه ويل د جمعې تر لمانځه مخکې په نيت د جمعې سره په وخت د جمعې کې وَحُضُوْرُ أَحَدٍ لِسِمَاعِهَا مِمَّنْ تَنْعَقِدُ بِهِمُ الْجُمُعَةُ وَلَوْ وَاحِدًا فِي الصَّحِيْحِ (۵) او د خطبې د اورېدو لپاره حاضرېدل د يو کس له هغه چا څخه چې د جمعې لمانځه انعقاد ورباندې کيږي د صحيح مذهب پر بناء.

تشریح: ④... د جمعې د صحیح کېدلو څلورم شرط خطبه ده، نو بغیر له خطبې څخه د جمعې لمونځ نه اداء کیږي. او د خطبې لپاره هم څو شرطونه دي چې له هغوی څخه یو دا دی چې خطبه به د جمعې تر لمانځه مخکې وي، لهذا که تر لمانځه وروسته خطبه ووایي، نو نه صحیح کیږي. همدارنګه خطبه به د جمعې په وخت کې وي چې هغه تر زوال وروسته دی، لهذا که تر زوال مخکې خطبه ووایي، نو نه صحیح کیږي.

وحضور الخ: دا هم د خطبې له شرایطو څخه دي چې د خطبې اورېدلو ته به داسې څوک حاضر وي چې د هغه په موجودېدلو سره جمعه صحیح کیږي یعني عاقل او بالغ وي، که څه هم صرف یو سړی وي او همدا صحیح ده، لهذا که امام تنها خطبه ووایي، یا صرف د ښځو او کوچنیانو مخ ته خطبه ووایي، نو صحیح دا ده چې په دې صورت کې جمعه نه صحیح کیږي، او د بعضو په نیز په خطبه کې هم کم از کم د دریو سړیو موجودېدل ضروري دي (لکه څرنګه چې د جمعې د جماعت لپاره ضروري دي)، کنې خطبه نه صحیح کیږي، اکثره فقهاء همدې طرف ته تللي دي او په دې کې احتیاط زیات دی. (عمدة الفقه)

د "اذن عام" بیان

﴿۸۲۰﴾ وَالْإِذْنُ الْعَامُّ ⑤ او عامه اجازه.

لغات: ﴿الإذن﴾ اجازه (اجازت).

تشریح: ⑤... د جمعې لپاره پنځم شرط "اذن عام" دی یعني په عامه اجازه سره علی الاعلان د جمعې لمونځ اداء کول، د دې مطلب دا دی چې هر هغه چا ته به اجازه وي، پر چا چې جمعه فرض وي او د عامو خلکو پر مخ به د مسجد دروازې خلاصې وي، نو داسې ځای د جمعې لمونځ نه صحیح کیږي چې هلته یوازې مخصوص خلک راتللای سي او هر کس ته د راتللو اجازه نه وي، همدا وجه ده چې که څو خلک په مسجد کې جمع سي او د مسجد دروازې بندې کړي او د جمعې لمونځ وکړي نو جائز نه دي. (عمدة الفقه)

یادونه: په کوم زندان کې چې علیحده مسجد جوړ سوی وي او هلته په زرهاوو بندیان استوګن وي او د حکومت له طرفه د جمعې پر قائمولو څه پابندي نه وي، نو هلته د جمعې لمونځ کول صحیح دي. همدارنګه هوایي ډګر او داسې نور، که څه هم په داسې ځایونو کې دباندیني خلکو ته د راتګ اجازه نه وي: ځکه هلته صرف د حفاظت په غرض سره پر خارجي وګرو پابندي وي. کنې محض پر لمانځه خو هیڅ بندیز وي. او بېړۍ (لویه کښتي) چې کله د سمندر د غاړې سره ولاړه وي، یا په هوایي ډګر کې لویه طیاره ولاړ وي، نو د هغه د مسافرانو لپاره په بېړۍ او طیاره کې دننه د جمعې

لمونځ کول جائز نه دي؛ ځکه هلته د "اذن عام" شرط نسته. (انوار الايضاح بحوالة درمختار مع الشامي. و کتاب المسائل)

د جمعې لپاره کم از کم د دريو مقتديانو شرط

﴿۸۲۱﴾ وَالْجَمَاعَةُ ⑥ او جماعت وَهُمْ ثَلَاثَةُ رِجَالٍ غَيْرِ الْإِمَامِ او هغوی درې خلک دي له امام څخه بغير وَلَوْ كَانُوْا عَبِيْدًا أَوْ مُسَافِرِيْنَ أَوْ مَرْضٰى که څه هم هغوی غلامان يا مسافران يا مريضان وي.

لغات: ﴿عبيد﴾ جمع د عَبْدٌ: غلام، مريی، ﴿مرضٰی﴾ جمع د مَرِيْضٌ ده: ناروغ.

تشريح: ⑥... د جمعې د قيام لپاره جماعت هم شرط دی، مراد د جماعت له امام څخه بغير د دريو سړيو موجودېدل دي (چې په امام پسې به کم از کم درې سړيان ولاړ وي)، که څه هم هغوی غلامان، مسافران يا مريضان وي. "وفي الشامي: هٰذا عند أبي حنيفة ورجّح الشارحون دليله واختاره المحبوبي والنسفي، كذا في تصحيح الشيخ قاسم". (شامي ج: ۲، ص: ۱۶۵، ط: کراچي)

﴿۸۲۲﴾ وَالشَّرْطُ بَقَاؤُهُمْ مَعَ الْإِمَامِ حَتّٰى يَسْجُدَ او شرط د هغوی (دريو سړيانو) باقي پاتېدل (موجودېدل) دي د امام سره تر دې چې امام سجده وکړي فَإِنْ نَفَرُوْا بَعْدَ سُجُوْدِهٖ بيا که هغوی ولاړ سي (ووځي) د امام له سجدې څخه وروسته أَتَمَّهَا وَحْدَهٗ جُمُعَةً نو امام دې هغه لمونځ پوره کړي د جمعې (د لمانځه) په حيثيت سره وَإِنْ نَفَرُوْا قَبْلَ سُجُوْدِهٖ او که هغوی ولاړ سي د امام له سجدې څخه مخکې بَطَلَتْ نو جمعه (د جمعې لمونځ) باطليږي.

لغات: ﴿نفروا﴾ د ضرب له بابه د جمع مذکر غائب مضارع صيغه ده، د دې باب ډېرې معناوې دي چې ځينې يې دا دي: پرېښوول (هجرت کول)، کوچ کول او روانېدل، په تېزه وتل لکه په قرآن شريف کې چې راځيي: ﴿انْفِرُوْا خِفَافًا وَّثِقَالًا﴾ او داسې نور معناوې... (معجم الوسيط)، ﴿أتمها﴾ د افعال د باب ماضي ده: پوره کول، بشپړ کول، د ها ضمير جمعة ته راجع دی.

تشريح: مخکې ذکر سوه چې د جمعې د لمانځه لپاره جماعت هم شرط دی يعني لږ تر لږه درې خلک، خو د جماعت لپاره دا شرط او ضروري ده چې هغوی به د اول رکعت تر سجدې پورې د امام سره موجود وي، کنې لمونځ باطليږي.

د دې مسئلې څو صورتونه دي: یو صورت دا دی چې که خلک د جمعې د لمانځه د شروع کېدلو څخه مخکې ولاړ سي او امام تنها پرېږدي، نو په دې صورت کې بالاتفاق جمعه باطلیږي او امام به د ماپښین لمونځ کوي، او که د جمعې لمونځ شروع سي او د امام له یوه سجده کولو څخه وروسته خلک امام پرېږدي، نو په دې صورت کې به امام خپل د جمعې لمونځ پوره کوي (یا په بله وینا پر جمعه به بناء کوي) بالاتفاق، او که د امام له سجده کولو څخه مخکې خلک امام پرېږدي، نو د امام ابوحنیفه رَحِمَهُ الله په نېز په دې صورت کې هم جمعه ، او امام به له نوي سره د ماپښین لمونځ کوي او د صاحبینو رَحِمَهُمَا الله په نېز نه باطلیږي او ام به خپل د جمعې لمونځ پوره کوي. (انوار الایضاح بحوالهٔ اشرف الهدایه، و مراقی الفلاح)

﴿۸۲۳﴾ وَلَا تَصِحُّ بِامْرَأَةٍ أَوْ صَبِيٍّ مَعَ رَجُلَيْنِ او نه صحیح کیږي جمعه په یوې ښځې یا یوه بچي باندې سره د دوو سړیو.

تشریح: مسئله دا ده چې د جمعې د لمانځه د صحیح کېدو لپاره لږ تر لږه درې بالغ سړي موجود ېدل ضروري دي، لهذا که صرف دوه سړي او یوه ښځه یا دوه سړي او یو بچی وي، نو د جمعې لمونځ نه صحیح کیږي.

﴿۸۲۴﴾ وَجَازَ لِلْعَبْدِ وَالْمَرِيضِ أَنْ يَؤُمَّ فِيهَا او جائز دي غلام او مریض لره چې امامت وکړي (امام جوړ سي) په جمعه کې.

لغات: ﴿يؤم﴾ د نصر له بابه مضارع معلومه ده، أَمَّ يَؤُمُّ أَمًّا: امامت کول، امام جوړېدل. د فیها ضمیر مرجع جمعة ده.

تشریح: مسئله دا ده چې پر مریض، غلام او مسافر که څه هم جمعه فرض نه ده، لېکن دوی هر یو د جمعې د لمانځه امام جوړول جائز دي.

﴿۸۲۵﴾ وَالْمِصْرُ كُلُّ مَوْضِعٍ لَهُ مُفْتٍ وَأَمِيرٌ وَقَاضٍ او مصر (ښار) هر هغه ځای دی چې د هغه لپاره یو مفتي او امیر او قاضي وي يُنَفِّذُ الْأَحْكَامَ وَيُقِيمُ الْحُدُودَ چې هغه (قاضي) احکام نافذوي او حدونه قائموي (جاري کوي، سزاګاني ورکوي) وَبَلَغَتْ أَبْنِيَتُهُ مِنًى او رسېدلي وي د هغه ځای ودانۍ (جوړ ځایونه) منیٰ ته (یعني د منیٰ د ودانیو په اندازه وي) فِي ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ په ظاهر روایت کې.

لغات: ﴿مفتٍ﴾ د افعال له بابه د فاعل صیغه ده، په اصل کې مُفْتِیٌ، یاء پر ضمه مشکله وه، نو ځکه یې یاء ساکنه کړه بیا د اجتماع ساکنین په وجه یاء حذف کړل سوه مُفْتٍ سو، همدا تعلیل په قاضٍ کې هم وسو، أَفْتٰی یُفْتِیْ إِفْتَاءً: فتویٰ ورکول، مفتي هغه کس ته وایي کوم چي د مسائلو جواب ورکړل سي، د علم فقه ماهر، ﴿مِنٰی﴾ منیٰ شریفه، په عربي ژبه کې د أمنٰی او منٰی لفظ د یو شي د بهولو(بیولو) په معنیٰ سره راځي، او منیٰ شریفي ته ځکه منیٰ ویل کیږي چي هلته د هَدی ښارویان ذبح کول کیږي او د هغوی وینه پکښې بهول کیږي، نو ځکه په منیٰ سره ونومل سوه: نور مطلبونه یې هم بیان سوي دي، خو دا یې مشهوره وجهٔ تسمیه ده.

تشریح: د ظاهر روایت مطابق مصر هر هغه ځای دی چي هغه لره دري کسان وي ① خپل مفتي ②او امیر ③ او داسي قاضي کوم چي احکام جاري کولای سي او د حدودو پر نافذولو قادر وي او د هغه ځای آبادي لږ تر لږه د منیٰ د آبادۍ سره برابره وي (د جمعې لمونځ اوس په څومره آبادي او علاقه کې جائز دی؟ په دې هکله پوره تفصیل څه مخکې بیان سو).

﴿۸۲۶﴾ وَإِذَا كَانَ الْقَاضِيْ أَوِ الْأَمِيْرُ مُفْتِيًا او کله چي قاضي یا امیر (خپله) مفتي (هم) وي أَغْنٰى عَنِ التَّعْدَادِ نو بیا له شمېر (دریو) څخه بې پروایي راولي (یعني بیا دریو کسانو (قاضي، امیر او مفتي) ته ضرورت نه پاتیږي، بلکي امیر او قاضي کافي دي، ځکه په دوی کې د افتاء صلاحیت سته).

لغات: ﴿أَغْنٰى﴾ د افعال د باب ماضي ده، مصدر إِغْنَاءً، کله چي د دې باب په صله کې عَن راسي، نو معنیٰ یې ده: بې نیازه کول، بې پروا کول، (ضرورت نه پاتېدل).

تشریح: یعني که چیري امیر (حاکم) یا قاضي خپله مفتي هم وي او د فتویٰ ورکولو صلاحیت پکښې وي، نو هغه کافي دی، جلا بل مفتي ته ضرورت نسته.

څرنګه چي له مخکیني عبارت څخه دا وهم کېدی چي دري کسان ضروري دي (مفتي، امیر او قاضي)، نو ځکه مصنف رَحِمَهُ الله وفرمایل چي په مذکوره صورت کې (کله چي امیر یا قاضي خپله مفتي هم وي نو) د دریو شمېر یعني دریو کسانو ته ضرورت نسته. (مراقي الفلاح)

په منیٰ کې د جمعې د لمانځه حکم

﴿۸۲۷﴾ وَ جَازَتِ الْجُمُعَةُ بِمِنٰى فِي الْمَوْسِمِ او جائز ده جمعه (لمونځ) په منیٰ کې په موسم (د حج) کې لِلْخَلِيْفَةِ أَوْ أَمِيْرِ الْحِجَازِ د خلیفه یا د حجاز د امیر لپاره.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چې د حج په ورځو کې په منیٰ شریفه کې د جمعې لمونځ اداء کول جائز دي، خو په دې شرط چې د حج امیر هغه کس وي کوم چې د حجاز امیر او حاکم وي. یعني هغه صرف د حج لپاره امیر نه وي ټاکل سوی، یا خلیفة المسلمین خپله موجود وي. د حج له ورځو څخه بغیر په نورو ورځو کي هلته د جمعې لمونځ جائز نه دی؛ ځکه هغه د کلي حیثیت لري. لېکن نن سبا د موجوده حیثیت مطابق فتویٰ ورکول پکار دي. (عمدة الفقه)

یادونه: له مذکوره عبارت څخه دا معلومه سوه چي د حج له موسم څخه بغیر نور وختونه په منیٰ کي د جمعې لمونځ صحیح نه دی، خو دا حکم د پخوانی زمانې په اعتبار سره وو کله چي د منیٰ آبادي تر څو پېړیو پوري له مکې مکرمې څخه بالکل جلا وه او د دواړو په مینځ کي د صحراوو او غرونو فاصله وه چي په هغوی کي هیڅ قسم آبادي او عمارت نه وو، نو په دې خاطر د پخوا ټولو فقهاؤ (د آبادۍ د تسلل د نشتوالي په وجه) مکه او منیٰ جلا، جلا آبادۍ شمېرلي وه، خو څه وخت مخکي د سنه ۱۴۲۰ هجري (مطابق ۱۹۹۹ میلادي) د حج په موسم کي د پاکستان او هندوستان د سترو مفتیانو او علماؤ یو جماعت هلته د آبادۍ د اتصال خپله مشاهده وکړه او ټوله په متفقه توګه دې نتیجې ته ورسېدل چي اوس د منیٰ حیثیت د ښار د فناء په څېر دی (یعني منیٰ شریفه ګواکي د مکې د ښار فناء ده)، لهذا د حج موسم وي او که نه وي، په منیٰ کي د ننه د جمعې لمونځ کول جائز دي. (انوار الایضاح بحوالة انوارِ رحمت ص: ۷۱)

د خطبې کم مقدار

﴿۸۲۸﴾ وَصَحَّ الْإِقْتِصَارُ فِي الْخُطْبَةِ عَلٰى نَحْوِ تَسْبِيْحَةٍ أَوْ تَحْمِيْدَةٍ مَعَ الْكَرَاهَةِ او صحیح دي اکتفا کول په خطبه کي په صرف یو وار سبحان الله یا الحمدلله ویلو باندي سره د کراهته.

تشریح: د خطبې کمترین مقدار دا دی چي یو وار "الحمدلله"، یا "سبحان الله"، یا "لاإله إلّا الله" پکښې ووایي، لېکن له دریو آیتونو څخه کم مقدار خطبه ویل مکروه دي او د صاحبینو رَحِمَهُمَا الله په نېز د خطبې مقدار د تشهّد په اندازه دی، له هغه څخه کم مکروه دی، لهذا که څوک په خطبه کي صرف "سبحان الله" یا داسي نور ووایي، نو د خطبې فرض خو اداء کېږي، لېکن صرف پر دې اکتفا کول د سنت د مخالفت په وجه مکروه دي، او دا کراهت د بعضو په نېز تحریمي دی او د بعضو په نېز تنزیهي دی. (انوار الایضاح، شفاء الارواح)

دخطبې سنتونه او آداب

﴿۸۲۹﴾ وَ سُنَنُ الْخُطْبَةِ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ شَيْئًا او د خطبې سنتونه اتلس (۱۸) شیان دي اَلطَّهَارَةُ ① پاکي.

تشریح: له دې ځایه مصنف رَحِمَهُ الله د خطبې سنن او آداب ذکر کوي چې هغوی یې په اتلسو (۱۸) کې منحصر کړي دي: ①... له هغوی څخه اول شی طهارت دی (چې په اوداسه به وي). یعني د بې اودسۍ په حالت کې خطبه ویل مکروه دي، او که یې ووایي، نو خطبه خو اداء کېږي. لېکن داسې کول مکروهِ تحریمي دي، او که د جنابت په حالت کې خطبه ووایي. نو د هغه راګرځول مستحب دي. (طحطاوي علی مراقی الفلاح)

﴿۸۳۰﴾ وَ سَتْرُ الْعَوْرَةِ ② او عورت پټول.

تشریح: ②... دویم سنت ستر د عورت دی، عورت پټ ساتل که څه هم فی نفسه فرض دي لېکن د خطبې په حالت کې سنت دي، لهذا که بېله ستره خطبه ووایي. نو د کراهت تحریمي سره اداء کېږي. (پورتنی حواله)

﴿۸۳۱﴾ وَ الْجُلُوْسُ عَلَى الْمِنْبَرِ قَبْلَ الشُّرُوْعِ فِي الْخُطْبَةِ ③ او پر منبر کښېنستل د خطبې له شروع کولو څخه مخکې.

تشریح: ③... له خطبې شروع کولو څخه مخکې پر منبر د خطیب کښېنستل د اذان پوره کېدلو په انتظار کې.

د جمعې دویم اذان

﴿۸۳۲﴾ وَالْأَذَانُ بَيْنَ يَدَيْهِ كَالْإِقَامَةِ ④ او اذان کول د امام مخ ته د اقامت په څېر.

تشریح: ④... د جمعې دویم اذان امام ته مخامخ کول سنت دي، او د دې مطلب دا نه دی چې خاص په اول صف کې به امام ته مخامخ وي. بلکې که له امام څخه دوه، درې صفه لیرې یا د ټولو صفونو شاته و امام ته مخامخ وي، نو هم اذان کول جائز دي، خو د مسجد له حدودو څخه دباندې دا اذان کول د اُمت د متوارث عمل خلاف دي.

په ولاړه خطبه ویل او په لاس کي توره وغیره نیول

﴿۸۲۲، ۸۲۴﴾ ثُمَّ قِيَامُهُ وَالسَّيْفُ بِيَسَارِهِ مُتَّكِئًا عَلَيْهِ ⑤ بیا د امام دربدل په داسي حال کي چي د هغه په چپه لاس کي توره وي چي پر هغه یې تکیه کړې وي فِيْ كُلِّ بَلْدَةٍ فُتِحَتْ عَنْوَةً په هر داسي ښار کي کوم چي فتح کړل سوی وي په غلبه سره وَبِدُوْنِهِ فِيْ بَلْدَةٍ فُتِحَتْ صُلْحًا او له توري څخه بغیر (دربدل) په داسي ښار کي کوم چي فتح کړل سوی وي په صلحه سره.

لغات: ﴿سیف﴾ توره، جمع: سُیُوف، ﴿متکئًا﴾ د افتعال له بابه فاعل دی: تکیه کول (تکیه لګول، تکیه وهل)، ﴿عنوة﴾ په زور او غلبه سره، د مټ په زور، عَنٰی یَعْنُوْعَنْوَةً (باب نصر): په زوره اخیستل.

تشریح: ⑤... د جمعې او اختر خطبه په ولاړي ویل سنت دي، بېله عذره په ناستي خطبه ویل مکروه دي، بیا هم که یو امام په ناستي خطبه ووایي، نو هم خطبه معتبر ده. همدارنګه دا خبره هم یاد ساتئ! چي پر منبر خطبه ویل سنت دي، او که منبر نه وي، نو لاندي په ولاړي خطبه ویل هم جائز دي او له منبر څخه مراد هر لوړ (جګ) شی دی، لهذا که په کرسي یا مېز (ټېبل) یا داسي بل لوړ شي باندي خطبه وویل سي، نو سنت اداء کېږي. (انوار الایضاح بحوالهٔ بدائع الصنائع ج:۱، ص:۵۹۲)

والسیف بیساره الخ: ⑥... د دې حاصل دا دی چي کوم ښار د توري په زور یعني مسلمانانو د مټ په زور او په غلبه حاصلولو سره فتح کړی وي، هلته خطیب که امامُ المسلمین یا د هغه نائب وي، نو د خطبې پر مهال په خپل راسته لاس کي توره اخیستل او پر هغه تکیه لګول سنت دي او په دې سره اصل مقصود د هغه ښار خلکو ته دا ښکاره کول دي (یعني چي په دې سره هغو ته دا یادونه ورکول سي) چي اوس تاسي د مسلمانانو په قبضه کي یاست او که تاسي له اسلام څخه سرغړونه وکړی، نو دا توره د مسلمانانو په لاس کي باقي ده، هغوی به ستاسي سره قتال کوي تر دې چي تاسي بیرته د اسلام وطرف ته را وګرځی. او په دې کي و دې طرف ته هم اشاره ده چي په داسي ښار کي (د خطیب لپاره) له توري څخه بغیر بل شی مثلاً لکړه وغیره په لاس کي اخیستل او تکیه باندي کول غوره نه دي، خو کوم ښار چي بغیر له جنګ او توري څخه فتح کړل سوی وي، هلته دي د خطبې په دوران کي توره نه اخیستل کېږي، ها! د خطبې په دوران کي لکړه (عصا) اخیستل مستحب دي، لېکن دا ضروري ګڼل او نه اخیستونکی ملامتول جائز نه دي. (شامي ج:۱، ص:۷۷۲)

خلکو ته مخامخ خطبه ويل

﴿۸۳۵﴾ وَاسْتِقْبَالُ الْقَوْمِ بِوَجْهِهِ ⑥ او د خلکو وطرف ته خپل مخ کول (مخامخ کېدل).

تشريح: ⑦... د امام لپاره سنت دا دي چي د قوم يعني د حاضرو خلکو وطرف ته مخ کړي او قبلې ته شا کړي، د دې په خلاف د قبلې وطرف ته مخ کول او د قوم وطرف ته شا کول مکروه دي.

او کله چي امام خطبه شروع کړي، نو خلکو ته پکار دي چي په صفونو کي په آرام سره کښېني او د امام خبرو ته په توجّه سره غوږ کښېږدي، او ښه دا ده چي امام ته ګوري؛ ځکه د امام او خطيب د مخ او لاسونو په اشاره سره هم د خبرو په پوهنه کي مرسته حاصليږي او که نظر لاندي وي او خطيب ته نه وکتل سي، نو هم خبره په فهم کي راځي، خو دومره نه راځي څومره چي پکار وي (تحفة الالمعی، مراقی الفلاح)، خو کله چي خطيب له کتاب يا رسالې څخه خطبه وايي، نو بيا دا خبره نسته (اصل د خطيب خبرو ته غوږ نيول او په توجّه سره اورېدل دي، نو چا ته چي څرنګه توجّه حاصليږي، هغسي دي وکړي). (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

﴿۸۳۶﴾ وَبِدَاءَتُهُ بِحَمْدِ اللهِ وَالثَّنَاءِ عَلَيْهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ⑦ او خطبه شروع کول په الحمد لله او په داسي ثناء (تعريف) سره د کوم چي الله تعالىٰ اهل دی وَالشَّهَادَتَانِ ⑧ او د شهادت دوې کلمې ويل وَالصَّلٰوةُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ ⑨ او پر نبي ﷺ درود ويل وَالْعِظَةُ وَالتَّذْكِيرُ ⑩ او وعظ و نصيحت کول (ياد "تذکير" معنیٰ ده: د آخرت د عذاب او ثواب يادونه ورکول) وَقِرَاءَةُ آيَةٍ مِّنَ الْقُرْآنِ ⑪ او د قرآن کريم يو آيت ويل.

لغات: ﴿عِظَة﴾ وعظ، نصيحت، جمع: عِظَات، وَعَظَ يَعِظُ وَعْظًا (باب ضرب): نصيحت کول.

﴿التذكير﴾ د تفعيل د باب مصدر دی، د دې باب له معناوو څخه يوه معنیٰ هم د "وعظ او نصيحت کولو" ده. (معجم الوسيط)

تشريح: ⑧... د خطبې په شروع کي په کراره اعوذ بالله ويل او په حمد سره شروع کول او په خطبه کي د الله تعالىٰ حمد او ثناء بيانول سنت دي.

⑨... د شهادت دوې کلمې يعني "اشهد ان لا إله إلا الله، واشهد ان محمدًا عبده ورسوله" د خطبې په ضمن کي ويل سنت دي.

⑩... پر نبي کريم ﷺ درود ويل. ⑪... خلکو ته وعظ او نصيحت کول. ⑫ د قرآن کريم يو آيت ويل، دا ټوله شيان پکښې سنت دي.

﴿۸۳۷﴾ وَ خُطْبَتَانِ ⑫ او دوې خطبې ويل وَالْجُلُوْسُ بَيْنَ الْخُطْبَتَيْنِ ⑬ او د دوو خطبو په مينځ کي کښېنستل (ناسته کول).

تشريح: ⑬... د جمعې په ورځ دوې خطبې ويل سنت دي، که صرف يوه خطبه ووايي، نو هم خطبه اداء کيږي، خو د سنت پرېښوولو په وجه داسي کول مکروه دي.

⑭... د دواړو خطبو په مينځ کي کښېنستل سنت دي. همدارنګه د جمعې په ورځ د خطبو په مينځ کي دغه وقفه د قبوليت وخت دی، په دې کي دعاء کول پکار دي په زړه کي. په ژبه سره دي هيڅ لفظ نه اداء کوي. (شامي ج:۳، ص:۴۲، ط: زکريا)

﴿۸۳۸﴾ وَإِعَادَةُ الْحَمْدِ وَالثَّنَاءِ وَالصَّلٰوةِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فِي ابْتِدَاءِ الْخُطْبَةِ الثَّانِيَةِ ⑭ او راګرځول (دوباره ويل) د حمد او ثناء ⑮ او (دوباره ويل) د درود شريف پر نبي ﷺ د دويمي خطبې په شروع کي.

تشريح: ⑮... په دويمه خطبه کي بيا حمد و ثناء او درود شريف ويل سنت دي.

تر دې وروسته پوهېدل پکار دي چي کله په خطبه کي د نبي کريم ﷺ نوم مبارک راسي، نو د خطبې په دوران کي خو په ژبه سره ذکر ممنوع دی، لهذا صرف په زړه، زړه کي به درود شريف وايي، نه په ژبه سره. (شامي ج:۳، ص:۳۵)

يادونه: بعضي ځايونه رواج دي چي خطيب د دې آيت ﴿إِنَّ اللهَ وَمَلٰئِكَتَهُ يُصَلُّوْنَ...الخ﴾ د ويلو په وخت کي په زوره درود شريف وايي، دا طريقه شرعاً خلاف سنت ده. (انوار الايضاح)

﴿۸۳۹﴾ وَالدُّعَاءُ فِيْهَا لِلْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِالْإِسْتِغْفَارِ لَهُمْ ⑯ او دعاء کول په دې (دويمه خطبه) کي د مؤمنانو سړيو او ښځو لپاره په مغفرت غوښتلو (استغفار ويلو) سره د دوی لپاره.

فيها د ضمير مرجع الخطبة الثانية ده، بالاستغفار باء په معنیٰ د مع سره ده.

تشريح: ⑯... په دويمه خطبه کي د ټولو مسلمانانو نر او ښځي لپاره دعاء غوښتل خصوصاً د خلفاء راشدينو او د صحابه کرامو ذکر کول هم سنت دي.

او په دعاء کي دي د رحمت الهي د حصول، او له آفاتو او مصيبتونو څخه د حفاظت او د اسلام پر دښمنانو د فتح او کاميابي دعاء کول کيږي. (مراقي الفلاح)

خطبه په زوره ویل

﴿۸۴۰﴾ وَأَنْ يَّسْمَعَ الْقَوْمُ الْخُطْبَةَ ⑰ او دا چې واوري خلک (د ده) خطبه (یعني په دومره لوړ آواز سره خطبه ویل چې خلک یې اوریدلای سي).

تشریح: ⑰... خطبه په دومره لوړ آواز سره ویل چې خلک یې واوري سنت دي. ځکه په جمعه کې مجمع زیاته وي، په همدې وجه خطبه دې پر لوړ ځای ویل کیږي چې ټولو ته آواز ورسیږي او ټوله خطیب ولیدلای سي، د خطیب او د هغه د لاس د اشاراتو په لیدلو سره هم د خبرو په پوهېدلو کې مرسته حاصلیږي. (تحفة الالمعی ج:۲، ص:۳۲۷)

که چا ته د خطبې آواز نه رسیږي، نو هغه به څه کوي؟

مسئله: کوم څوک چې له امام څخه دومره لیري وي چې هغه ته د خطبې آواز بالکل نه رسیږي. د هغه لپاره افضل همدا ده چې خاموشه کښېني او په تلاوت یا په څه ذکر دې نه مشغوله کیږي. "فَأَمَّا البعيد منه إذا لم يسمع الخطبة كيف يصنع؟ قال محمد بن سلمة: الإنصات له أولى من قراءة القرآن". (بدائع الصنائع ج:۱، ص:۵۹۳)

د خطبې زیات مقدار

﴿۸۴۱﴾ وَتَخْفِيْفُ الْخُطْبَتَيْنِ بِقَدْرِ سُوْرَةٍ مِنْ طِوَالِ الْمُفَصَّلِ ⑱ او دواړي خطبې مختصره کول په اندازه د یو سورت له طوال مفصّل څخه (یعني له طوالِ مفصل سورتونو څخه د یو سورت په اندازه دواړه خطبې مختصره ویل، او ډېر نه اوږدول).

لغات: ﴿تخفیف﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: سپکول، معتدل کول (اختصار پکښې کول).

تشریح: ⑱... خطبه مختصره ویل او زیات نه اوږدول، چې دواړه خطبې د طوالِ مفصل د یوه سورت په اندازه وي، له دې څخه زیاتوب کول مکروه دي.

په مسلم شریف کې حدیث دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: "د سړي د لمانځه اوږد والی او د هغه د خطبې مختصر والی د هغه د پوهې علامت دی" (مراقی الفلاح)، ځکه اوږد تقریر کول (یعني په ډېرو الفاظو سره مطلب بیانول) مشکل نه دي، خو په لږ وخت کې په کمو الفاظو سره مطلب بیانول او د نورو سر ورخلاصول مشکل کار دی. د نن سبا د امامانو عمل د دې برعکس دی، دوی خطبه ډېره اوږدوي او لمونځ ډېر مختصره کوي او دعویٰ د مصلحت کوي، حال دا چې که د خلکو مصلحت ته کوري نو خطبه مختصره ویل او لمونځ د سنت مطابق کول پکار دي، الله تعالی دې د عمل توفیق راکړي (آمین).

خطبه اوږدول مکروه دي

﴿۸۳۲﴾ وَيُكْرَهُ التَّطْوِيْلُ وَتَرْكُ شَيْءٍ مِّنَ السُّنَنِ او مکروه دي (د خطبې) اوږدول او د يو شي پرېښوول (د خطبې) له سنتونو څخه.

لغات: ﴿تطويل﴾ د تفعيل د باب مصدر دی: اوږدول، طول ورکول.

تشريح: فرمايي چې خطبه له سنت مقدار څخه اوږدول مکروه دي؛ ځکه په جمعه کې د نورو لمنځونو په نسبت مجمع زياته وي او په حاضرينو کې روغ او مريضان هر ډول خلک وي. نو د هغوی په رعايت کې دي له سنت مقدار څخه اوږده خطبه نه وايي. همدارنګه مخکې چې کوم سنتونه ذکر سول. له هغوی څخه هر يو سنت پرېښوول مکروه دي.

د اول اذان حکم

﴿۸۳۳﴾ وَيَجِبُ السَّعْيُ لِلْجُمُعَةِ وَتَرْكُ الْبَيْعِ بِالْأَذَانِ الْأَوَّلِ او واجب دي د جمعې لپاره تلل (روانېدل) او بيع پرېښوول په اول اذان سره (تر دې چې د لمانځه څخه فارغ سي) فِي الْأَصَحِّ د صحيح ترين قول مطابق.

لغات: ﴿السعي﴾ د فتح د باب مصدر دی، د دې باب له معناوو څخه يوه معنیٰ ده: تګ کول، تلل.

تشريح: صورت د مسئلې دا دی چې کله مؤذن د جمعې اول اذان وکړي، نو د جمعې د لمانځه و طرف ته متوجه کېدل او سعی (تګ کول) او بيع (خرڅول او رانيول) پرېښوول واجب دي. له سعي څخه مراد په اطمينان او سکون سره تلل او د هغه اُمورو پرېښوول دي کوم چې د خطبې او لمانځه د حاضرېدلو منافي دي. لهذا د اول اذان له کېدلو څخه وروسته بيع کول يعني خرڅول و رانيول يا په يو بل کار مشغولېدل مکروهِ تحريمي دي.

في الأصح: د بعضي حضراتو (لکه د امام طحاوي رَحِمَهُ الله او داسي نورو) په نېز هغه اذان معتبر دی کوم چې د امام ومخ ته کيږي (يعني د حرمتِ بيع او سعی الی الجمعه په وجوب کې دويم اذان معتبر دی)، خو دا قول ضعيف دی (عمدة الفقه). او اول قول اصح دی يعني په حرمتِ بيع او سعی الی الجمعه کې اول اذان معتبر دی، لهذا تر اول اذان وروسته بيع کول يا په يو بل کار مشغولېدل مکروه تحريمي دي. (عمدة الفقه)

فايده: د حضرت ابو بکر ﷺ او حضرت عمر ﷺ په زمانه کې به د جمعې لپاره صرف همدا يو اذان کېدی کوم چې د امام ومخ ته کيږي، خو کله چې د حضرت عثمان ﷺ په زمانه کې د مدينې شريفې آبادي ډېره سوه او دغه اذان د عامو خلکو د اطلاع لپاره کافي نه وو، نو حضرت عثمان ﷺ له دغه اذان

شخه مخکې يو بل اذان اضافه کړی او دا کار د ټولو صحابه وو په مشوره او اجماع سره وسو او دغه د ... هم سنت سو. کوم حضرات چې د اُمت اجماع حجّت نه بولي او د صحابه وو آثار هم حجت نه بولي يعني غيرِ مقلدين، هغوی په دې کې اختلاف کوي او د جمعې اول اذان ته "بدعت عثماني" وايي حال دا چې دې ته بدعت ويل خپله لوی ضلالت او گمراهي ده. او دلته له اول اذان څخه مراد هغه اذان دی کوم چې د حضرت عثمان رضي الله عنه په زمانه کې اضافه کړی سوی دی. (شامي ج:۱، ص: ۷۷۰)

د خطبې په دوران کې لمونځ يا خبرې کول

﴿۸۲۴﴾ وَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ او کله چې راووځي امام (يعني د خطبې لپاره منبر ته راسي) فَلَا صَلٰوةَ وَلَا كَلَامَ نو نه لمونځ سته او نه خبري سته (يعني بيا نه لمونځ جائز دی او نه خبري) وَلَا يَرُدُّ سَلَامًا او نه دي د سلام جواب ورکوي وَلَا يُشَمِّتُ عَاطِسًا او نه دي د نوږي کونکي د نوږي جواب ورکوي حَتّٰى يَفْرُغَ مِنْ صَلٰوتِهٖ تر دې چې له خپل لمانځه څخه فارغ سي.

لغات: ﴿لا يشمّت﴾ د تفعيل له بابه د نفي صيغه ده، تشميت العاطس: نوږي (انتروسي) کونکي ته يَرْحَمُكَ اللهُ ويل، يا ديو چا په حق کې دا دعاء کول چې هغه په داسې مصيبت مبتلا نه سي چې دښمن وغيره په خوشاله سي.

تشريح: مسئله دا ده چې کله امام د خطبې لپاره منبر ته راسي، نو په دې وخت کې هر قسم لمونځ کول منع دي، برابره ده د جمعې سنت وي او که يو بل نفل وي لکه تحيةُ المسجد وغيره. او که يو چا د خطبې له شروع کېدو څخه مخکې سنتِ مؤکده شروع کړي وي، نو راجح دا ده چې د خطبې په شروع کېدو سره دي هغه نه پرېږدي بلکې هغه دي پوره کړي.

همدارنګه خبري کول هم ممنوع دي، برابره ده دنياوي خبري وي او که ديني خبري وي. تر دې چې امر بالمعرف او نهي عن المنکر کول هم منع دي، خو که د لاس يا سر يا ستر گو په اشاره سره امر د معروف او نهي د منکر وکړي، نو په دې کې څه حرج نسته. لېکن خطيب امر بالمعرف او نهي عن المنکر کولای سي.

او د سلام جواب دي نه په ژبه سره ورکوي او نه په زړه سره. او د نوږي (انتروسي) په وخت کې دي صرف په زړه کې الحمد لله وايي، او د خطبې په وخت کې سلام کونکی گنهکاره کيږي. (شفاء الارواح بحوالة عمدة الفقه)

م ۸۳۵ وَكُرِهَ لِحَاضِرِ الْخُطْبَةِ الْأَكْلُ وَالشُّرْبُ او مکروه دي خطبې ته د حاضر بدونکي کس لپاره خوراک او څښاک کول وَالْعَبَثُ وَالْإِلْتِفَاتُ او لوبې (ساتېرې) کول او شا وخوا کتل.

لغات: ﴿عبث﴾ بې فايدې او بې ځايه کار، لغو کار. عَبَثَ يَعْبَثُ عَبَثًا (باب فتح): لا يعني او بې فايدې کار کول. ﴿الالتفات﴾ د افتعال د باب مصدر دی: راسته يا چپه طرف ته مخ ګرځول. بې توجهي او بې رخي کول.

تشريح: مسئله دا ده چه کله څوک خطبې ته حاضر سي او هغه ته د خطبې آواز رسيږي، نو په غور او توجه سره خطبه اورېدل پکار دي او داسې کار دې نه کوي کوم چې د خطبې په اورېدلو کې خلل وي. مثلاً څه شی خوړل او څښل. شا وخوا کتل او داسې نور.

م ۸۳٦ وَلَا يُسَلِّمُ الْخَطِيْبُ عَلَى الْقَوْمِ إِذَا اسْتَوىٰ عَلَى الْمِنْبَرِ او سلام دې نه کوي خطيب و خلکو ته کله چې منبر ته وخېږي.

لغات: ﴿استوىٰ﴾ د استفعال د باب ماضي ده: کله چې د دې باب په صله کې "علیٰ" راسي نو معنی يې ده: پورته کېدل (لوړېدل)، ختل. (معجم الوسيط)

تشريح: کله چې خطيب منبر ته وخېږي، نو سلام کول څه سنت نه دي. ځکه په صحاح ستة وو کې د دې هيڅ ذکر سته. ليکن که يې يو خطيب وکړي، نو د دې ګنجائش سته (لکه څنګې وخت چې بعضې خطيبان د جمعې په ورځ د حېل خطبې شروع په سلام سره کوي): ځکه په بعضې رواياتو کې د دې ثبوت سته لکه دا روايت عن عطاء أن النبي ﷺ كان إذا صعد المنبر أقبل بوجهه على الناس، فقال: السلام عليكم (مصنف عبد الرزاق باب تسليم الإمام إذا صعد ج:۳، ص:۸۸ حديث رقم:۵۲۹۶. مصنف ابن ابي شيبة باب الامام إذا جلس على المنبر سلم ج ۱ ص ۴۴۹ حديث رقم ۵۱۹۵ بحوالة ثمرة النجاح، ج:۲، ص:۷۷)

د جمعې تر اذان وروسته له ښار څخه وتل

م ۸۳۷ وَكُرِهَ الْخُرُوْجُ مِنَ الْمِصْرِ بَعْدَ النِّدَاءِ مَا لَمْ يُصَلِّ او مکروه دي له ښاره څخه وتل تر اذان وروسته تر څو چې يې لمونځ نه وي کړی.

تشريح: مسئله دا ده چې تر کوم چا د جمعې لمونځ واجب وي، د هغه لپاره تر زوال وروسته له ښار څخه د سفر لپاره وتل مکروه تحريمي دي. تر دې چې د جمعې لمونځ نه وکړي، خو که تر زوال مخکې له ښار څخه ورځي، نو مکروه نه دي.

﴿٨٣٨﴾ وَمَنْ لَّا جُمُعَةَ عَلَيْهِ إِنْ أَدَّاهَا او پر کوم چا چې جمعه واجب نه وي که هغه جمعه (د جمعې لمونځ) اداء کړي جَازَ عَنْ فَرْضِ الْوَقْتِ نو جائز کيږي (کافي کيږي) د دې وخت له فرضو (يعني د ماپښين له لمانځه) څخه.

تشريح: مسئله دا ده چې پر کوم چا د جمعې لمونځ واجب نه وي لکه مريض، مسافر، نابالغه هلک، يا غلام او داسې نور، که هغه حاضر سي او د خلکو سره د جمعې لمونځ اداء کړي، نو لمونځ يې اداء کيږي او د ماپښين فرض د هغه له غاړې څخه ساقطيږي، مثلاً که يو ښځه يا مسافر د جمعې لمونځ وکړي، نو د ماپښين لمونځ د هغه له ذمې څخه ساقطيږي، بلکې د مسافر سړي لپاره د جمعې لمونځ کول افضل دي، خو د ښځې لپاره په خپل کور کې د ماپښين لمونځ کول افضل دي. (شفاء الارواح)

که غير معذور د جمعې د لمانځه څخه مخکې د ماپښين لمونځ وکړي، نو څه حکم دی؟

﴿٨٣٩﴾ وَمَنْ لَّا عُذْرَ لَهٗ او کوم چا لره چې هيڅ عذر نه وي لَوْصَلَّى الظُّهْرَ قَبْلَهَا که هغه د ماپښين لمونځ وکړي د جمعې تر لمانځه مخکې حَرُمَ نو حرام دي فَإِنْ سَعٰى إِلَيْهَا وَالْإِمَامُ فِيْهَا بيا که (د ماپښين تر لمونځ کولو وروسته) د جمعې لمانځه ته ولاړ (روان) سي په داسې حال کې چې امام د جمعې په لمانځه کې وي بَطَلَ ظُهْرُهٗ نو د ده د ماپښين لمونځ باطليږي وَإِنْ لَّمْ يُدْرِكْهَا که څه هم د جمعې لمونځ نه ونيسي (نه ومومندي).

لغات: قبلها د ضمير مرجع جمعة (صلاة الجمعة) ده، إليها د ضمير مرجع جمعة ده، ظهره د ضمير مرجع مَنْ دی، ﴿لم يدرك﴾ د افعال له بابه د جحد معلوم صيغه ده، أَدْرَكَ يُدْرِكُ إِدْرَاكًا: د دې باب څو معناوي دي چې له هغوی څخه ځيني دا دي: موندل، نيول، حاصلول، رسېدل، د ها ضمير جمعة ته راجع دی.

تشريح: مسئله دا ده چې کوم څوک د جمعې د لمونځ کولو څخه مخکې په خپل کور کې د ماپښين لمونځ وکړي، حال دا چې هغه هيڅ عذر هم نه لري، نو د هغه لمونځ خو کيږي لېکن دا فعل حرام دی.

فإن سعٰى إلخ: يعني که هغه په کور کې د ماپښين د لمونځ کولو څخه وروسته د جمعې په لمانځه کې شرکت کول وغواړي او ور روان سي، نو د دې دوه صورتونه دي: يا خو به هغه د امام سره د جمعې په لمانځه کې شريک سي يا به شريک نه سي، که هغه د امام سره شريک سي او د جمعې لمونځ ونيسي، نو هغه چې مخکې کوم د ماپښين لمونځ کړی دی هغه باطليږي او نفل ګرځي.

او که دا کس د جمعې لمونځ نه ونیسي، نو دې چې کوم وخت له کور څخه د جمعې د لمانځه وطرف ته راوان سوی وي. که په هغه وخت کي امام د جمعې په لمانځه کي وي لېکن د هغه د رسېدلو په وخت کي امام د لمانځه څخه فارغ سوی وي. نو په دې باره کي د امام صاحب رحمه الله مسلک دا دی چي د روانېدلو سره سمدستي د هغه د ماپښین لمونځ باطلیږي، نو اوس به هغه دوباره د ماپښین لمونځ کوي (په بله وینا داسي هم ویل کېدای سي چي کله د ماپښین د لمونځ کولو څخه وروسته دغه کس د جمعې د لمانځه وطرف ته روان سي، نو د هغه د روانېدلو په وخت کي که امام د جمعې په لمانځه کي وي. نو د هغه د ماپښین لمونځ باطلیږي. لهذا که امام ونیسي. نو د جمعې لمونځ دي ور سره وکړي. او که د هغه د رسېدلو په وخت کي امام فارغ سوی وي، نو د هغه د ماپښین خو باطل سوی دی او د جمعې لمونځ يې هم نه ونیوی. نو ځکه د ماپښین لمونځ به راګرځوي). (انوار الایضاح، شفاء الارواح)

د معذوره کسانو حکم

﴿٨٥٠﴾ وَكُرِهَ لِلْمَعْذُوْرِ وَالْمَسْجُوْنِ او مکروه دي د معذوره او قیدي لپاره أَدَاءُ الظُّهْرِ بِجَمَاعَةٍ فِي الْمِصْرِ يَوْمَهَا د ماپښین لمونځ په جماعت سره اداء کول په ښار کي د جمعې په ورځ.

لغات: ﴿مسجون﴾ د نصر له بابه مفعول دی: بندي کړی سوی، قیدي، یومها د ضمیر مرجع جُمُعَة ده.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي معذوره کسان مثلاً مریض، ګوډ او شل، ړوند، بندي او داسي نور که په داسي ځای کي وي چي هلته د جمعې لمونځ کیږي، که دوی هلته په جماعت سره د ماپښین لمونځ اداء کړي، نو دا مکروه تحریمي دي، لهذا دوی به په هغه ورځ د ماپښین لمونځ جلا، جلا کوي، همدا حکم په زندان او بندیخانه کي د بندیانو هم دی چي د هغو لپاره د جمعې په ورځ د ماپښین لمونځ په جماعت سره اداء کول مکروه دي؛ ځکه په دې کي په ظاهره د جمعې د لمانځه مقابله معلومیږي،. (شفاء الارواح، انوار الایضاح)

د جمعې لمانځه ته د التحیات (تشهّد) په وخت کي رسېدل

﴿٨٥١﴾ وَمَنْ أَدْرَكَهَا فِي التَّشَهُّدِ أَوْ سُجُوْدِ السَّهْوِ او څوک چي ونیسي د جمعې لمونځ په تشهّد یا په سجدهٔ سهو کي أَتَمَّ جُمُعَةً نو پوره دي کړي همدا د جمعې لمونځ (یعني هغه د جمعې لمونځ ونیوی. لهذا همدا د جمعې لمونځ دي پوره کړي، د ماپښین لمونځ دي نه کوي).

تشریح: مسئله دا ده که څوک د جمعې په لمانځه کي امام په تشهّد یا په سجدهٔ سهو کي ونیسي، نو هغه د جمعې لمونځ ونیوی، لهذا دوه رکعته د جمعې لمونځ دي پوره کړي. (دا د شیخینو رحمهما الله مسلک

دی او د امام محمد رحمه الله په نېز د جمعې د نیولو لپاره کم از کم یو رکعت نیول ضروري دي. لهذا څوک چې په آخره ناسته کې د امام سره شریک سي، نو د امام محمد رحمه الله په نېز هغه د جمعې نیونکی نه سو. لهذا هغه به د امام تر سلام ګرځولو وروسته په هاغه تحریمه سره څلور رکعته د ماپښین لمونځ کوي. لېکن فتویٰ د شیخینو رحمهما الله پر قول ده). (شفاء الارواح، انوار الایضاح بحوالۀ تحفة الالمعي و درمختار)

فایده: په جمعه کې عموماً لاندینی دوې خطبې ویل کیږي:

د جمعې اوله خطبه

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلِيِّ الذَّاتِ عَظِيْمِ الصِّفَاتِ سَمِيِّ السِّمَاتِ كَبِيْرِ الشَّانِ، جَلِيْلِ الْقَدْرِ رَفِيْعِ الذِّكْرِ مُطَاعِ الْأَمْرِ جَلِيِّ الْبُرْهَانِ، فَخِيْمِ الْاِسْمِ عَزِيْزِ الْعِلْمِ وَسِيْعِ الْحِلْمِ كَثِيْرِ الْغُفْرَانِ، جَمِيْلِ الثَّنَآءِ جَزِيْلِ الْعَطَآءِ مُجِيْبِ الدُّعَآءِ عَمِيْمِ الْاِحْسَانِ، سَرِيْعِ الْحِسَابِ شَدِيْدِ الْعِقَابِ أَلِيْمِ الْعَذَابِ عَزِيْزِ السُّلْطَانِ، وَنَشْهَدُ أَنْ لَّآ اِلٰـهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَاشَرِيْكَ لَهُ فِي الْخَلْقِ وَالْأَمْرِ، وَنَشْهَدُ أَنَّ سَيِّدَنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُوْلُهُ، اَلْمَبْعُوْثُ اِلَى الْأَسْوَدِ وَالْأَحْمَرِ، اَلْمَنْعُوْتُ بِشَرْحِ الصَّدْرِ وَرَفْعِ الذِّكْرِ، وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَأَصْحَابِهِ الَّذِيْنَ هُمْ خُلَاصَةُ الْعَرَبِ الْعَرْبَآءِ وَخَيْرُ الْخَلَائِقِ بَعْدَ الْأَنْبِيَاءِ.

اَمَّا بَعْدُ: فَيَآ أَيُّهَا النَّاسُ وَحِّدُوا اللّٰهَ فَاِنَّ التَّوْحِيْدَ رَأْسُ الطَّاعَاتِ، وَاتَّقُوا اللّٰهَ فَاِنَّ التَّقْوٰى مِلَاكُ الْحَسَنَاتِ، وَعَلَيْكُمْ بِالسُّنَّةِ فَاِنَّ السُّنَّةَ تَهْدِيْ اِلَى الْاِطَاعَةِ، وَمَنْ أَطَاعَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهُ فَقَدْ رَشَدَ وَاهْتَدٰى، وَاِيَّاكُمْ وَالْبِدْعَةَ فَاِنَّ الْبِدْعَةَ تَهْدِيْ اِلَى الْمَعْصِيَةِ وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهُ فَقَدْ ضَلَّ وَغَوٰى وَعَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ فَاِنَّ الصِّدْقَ يُنْجِيْ وَالْكِذْبَ يُهْلِكُ، وَعَلَيْكُمْ بِالْاِحْسَانِ فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ، وَلَاتَقْنَطُوْا مِنْ رَّحْمَةِ اللّٰهِ فَاِنَّهُ أَرْحَمُ الرَّاحِمِيْنَ، وَلَاتُحِبُّوا الدُّنْيَا فَتَكُوْنُوْا مِنَ الْخَاسِرِيْنَ، اَلَآ وَاِنَّ نَفْسًا لَّنْ تَمُوْتَ حَتّٰى تَسْتَكْمِلَ رِزْقَهَا فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَأَجْمِلُوْا فِي الطَّلَبِ وَتَوَكَّلُوْا عَلَيْهِ فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِيْنَ، وَادْعُوْهُ فَاِنَّ رَبَّكُمْ مُجِيْبُ الدَّاعِيْنَ، وَاسْتَغْفِرُوْهُ يُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَّبَنِيْنَ.

أَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ، وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُوْنِيْ أَسْتَجِبْ لَكُمْ، اِنَّ الَّذِيْنَ يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِيْ سَيَدْخُلُوْنَ جَهَنَّمَ دَاخِرِيْنَ، بَارَكَ اللّٰهُ لَنَا وَلَكُمْ فِي الْقُرْآنِ الْعَظِيْمِ، وَنَفَعَنَا وَاِيَّاكُمْ بِالْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيْمِ، أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ لِيْ وَلَكُمْ وَلِسَآئِرِ الْمُسْلِمِيْنَ فَاسْتَغْفِرُوْهُ، اِنَّهُ هُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ.

دجمعې دويمه خطبه

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ نَسْتَعِيْنُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُوْرِ أَنْفُسِنَا مَنْ يَّهْدِهِ اللّٰهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ. وَمَنْ يُّضْلِلْ فَلَا هَادِيَ لَهُ. نَشْهَدُ أَنْ لَّآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيْكَ لَهُ وَنَشْهَدُ أَنَّ سَيِّدَنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُوْلُهُ، أَرْسَلَهُ بِالْحَقِّ بَشِيْرًا وَّنَذِيْرًا بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ مَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهُ فَقَدْ رَشَدَ وَمَنْ يَّعْصِهِمَا فَاِنَّهُ لَا يَضُرُّ اِلَّا نَفْسَهُ وَلَا يَضُرُّ اللّٰهَ شَيْئًا. أَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ. اِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهُ يُصَلُّوْنَ عَلَى النَّبِيِّ، يَآ أَيُّهَا الَّذِيْنَ آمَنُوْا صَلُّوْا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوْا تَسْلِيْمًا. اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُوْلِكَ وَصَلِّ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُسْلِمِيْنَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَبَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ. قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: أَرْحَمُ أُمَّتِيْ بِأُمَّتِيْ أَبُوْبَكْرٍ رضي الله عنه وَأَشَدُّهُمْ فِيْ أَمْرِ اللّٰهِ عُمَرُ رضي الله عنه وَأَصْدَقُهُمْ حَيَآءً عُثْمَانُ رضي الله عنه وَأَقْضَاهُمْ عَلِيٌّ كَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ وَفَاطِمَةُ سَيِّدَةُ نِسَآءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا وَحَمْزَةُ أَسَدُ اللّٰهِ وَأَسَدُ رَسُوْلِهِ رضي الله عنه. اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْعَبَّاسِ وَوَلَدِهِ مَغْفِرَةً ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً لَا تُغَادِرُ ذَنْبًا. اَللّٰهَ – اَللّٰهَ فِيْ أَصْحَابِيْ لَا تَتَّخِذُوْهُمْ غَرَضًا مِنْ بَعْدِيْ فَمَنْ أَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّيْ أَحَبَّهُمْ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِيْ أَبْغَضَهُمْ، وَخَيْرُ أُمَّتِيْ قَرْنِيْ ثُمَّ الَّذِيْنَ يَلُوْنَهُمْ ثُمَّ الَّذِيْنَ يَلُوْنَهُمْ. وَالسُّلْطَانُ (الْمُسْلِمُ) ظِلُّ اللّٰهِ فِي الْأَرْضِ مَنْ أَهَانَ سُلْطَانَ اللّٰهِ فِي الْأَرْضِ أَهَانَهُ اللّٰهُ. اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيْتَآءِ ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ، يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ. فَاذْكُرُوْنِيْ أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوْا لِيْ وَلَا تَكْفُرُوْنَ، وَادْعُوْهُ يَسْتَجِبْ لَكُمْ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ تَعَالٰى أَوْلٰى وَأَعْلٰى وَأَعَزُّ وَأَجَلُّ وَأَتَمُّ وَأَهَمُّ وَأَقْوٰى وَأَكْبَرُ. (منتخبي دعاوي، خطب اللكنوية، خطبات السعيد، خطبات الأحكام)

بَابُ الْعِيْدَيْنِ

(دا) باب د کوچني اختر او لوی اختر (د احکامو په بیان کي) دی

تشريح: په هر مذهب او ملت کي د خوښي او خوشحالۍ څو ورځي وي، اسلام په ټوله کال کي دوې ورځي مقررې کړي دي: یوه د شوال د میاشتي اوله ورځ ده چي هغه ته کوچني اختر او عید الفطر ویل کیږي، او بله د ذی الحجې لسمه ورځ ده چي هغه ته لوی اختر او عید الاضحیٰ ویل کیږي، دغه دواړې په اسلام کي د عید او خوشحالۍ ورځي دي، بیا دغه دوې ورځي یې هم عبادت ګرځولي دي چي د دوی شروع د اختر په دوه رکعته لمونځ سره کیږي. (شفاء الارواح)

عید ته ولي عید ویل کیږي؟: عید له عَادَ یَعُوْدُ عَوْدًا څخه را اخیستل سوی دی او د عَوْد معنی معلومه ده: واپس راتلل (بیا راتلل)، راګرځېدل، او څرنګه چي دغه مقدسه ورځ هر کال واپس راځي (راګرځي)، نو په دې مناسبت عید ورته ویل کیږي، یا دا چي په دې ورځ الله ﷻ پر خپلو بندګانو بیا احسانات راګرځوي او بیا یې په خپلو احساناتو سره نازوي.

د اخترونو مشروعیت: د اخترونو د وجوب او ثبوت په لړ کي د حضرت انس ؓ دا حدیث زیات أهم دی، هغه فرمایي چي: قدم رسول الله ﷺ المدینة ولأهل المدینة یومان یلعبون فیهما في الجاهلیة فقال رسول الله ﷺ: قدمتُ علیکم ولکم یومان تلعبون فیهما في الجاهلیة وقد أبدلکم الله خیراً منهما یوم النحر ویوم الفطر (یعني د مدینې د خلګو لپاره دوې د بازۍ او خوشحالۍ ورځي وې، کله چي رسول الله ﷺ مدینې منورې ته راغلی، نو ورېې فرمایل: الله تعالیٰ تاسي ته د دې په بدله کي دوې بهتري ورځي درکړې، چي هغه یوه د لوی اختر ورځ ده او بله د کوچني اختر ورځ ده).

همدارنګه په بل حدیث کي راځي: إن لکل قوم عیدًا وهٰذا عیدنا (یعني هر قوم او هر ملت لره اختر او د خوشحالۍ ورځ وي، او دا زموږ اختر او د خوشحالۍ ورځ ده). (فتح الهدایه)

د اختر د لمانځه حکم

﴿٨٥٢﴾ صَلَاةُ الْعِيْدَيْنِ د دواړو اخترونو لمونځ وَاجِبَةٌ واجب دی فِي الْأَصَحِّ د صحیح ترین قول مطابق عَلٰى مَنْ تَجِبُ عَلَيْهِ الْجُمُعَةُ پرهغه سړي چي پرهغه د جمعې لمونځ واجب وي

بِشَرَائِطِهَا د جمعې دشرطونو سره سِوَى الْخُطْبَةِ ماسواله خطبې څخه فَتَصِحُّ نو صحيح کيږي (اداء کيږي) د جمعې لمونځ بِدُونِهَا له خطبې څخه بغير مَعَ الْإِسَاءَةِ سره له بدوالي (کراهته) كَمَا لَوْ قُدِّمَتِ الْخُطْبَةُ عَلٰى صَلَاةِ الْعِيدِ لکه څرنګه چې که خطبه داختر پر لمانځه مخکې کړل سي (نو بد اَمکروه اَدي)۔

لغات: فی الأصح په دې قيد سره يې د هغه حضراتو قول رد کړی کوم چې داختر لمانځه ته سنت مؤکده وايي. بشرائطها يعني کوم چې د جمعې د لمانځه شرطونه دي، برابره ده هغه د صحت او اداء شرطونه دي او که د وجوب، هاغه ټوله شرطونه داختر د لمانځه هم دي. ﴿الاساءة﴾ د افعال له بابه اسم مصدر دی: بد والی، بد کول، خرابول، په مجردو کې د نصر له بابه راځي: سَآءَ يَسُوْءُ سوْءًا: بد کېدل، خرابېدل، او د اساءة درجه له مکروه تحريمي څه لاندې او له مکروه تنزيهي څخه لوړه ده. ګواکې هغه مکروه تحريمي ته نژدې دی.

تشريح: داختر لمونځ واجب دی داصح قول مطابق، او بل قول دا دی چې سنت مؤکده دی. داختر لمونځ پر هغه چا واجب دی پر چا چې د جمعې لمونځ فرض دی، او د جمعې د لمانځه د صحيح کېدلو او فرض کېدلو لپاره چې کوم شرطونه بيان سوي دي، هاغه ټوله داختر د لمانځه لپاره هم دي، ماسوا له خطبې څخه چې د جمعې په لمانځه کې خو خطبه شرط ده چې له هغې څخه بغير د جمعې لمونځ نه صحيح کيږي، لېکن داختر په لمانځه کې سنت ده، لهذا که له خطبې څخه بغير داختر لمونځ اداء کړي، نو لمونځ يې کيږي لېکن داسي کول مکروه تحريمي دي، لکه څرنګه چې څوک داختر تر لمانځه مخکې خطبه ووايي، نو خطبه يې کيږي لېکن داسي کول مکروه تحريمي دي؛ ځکه دا عمل د سنت متوارثه خلاف دی.

په اختر کې د خطبې د وروسته کېدلو او په جمعه کې د مخکې کېدلو وجه

داختر په لمانځه کې د اصل مطابق عمل کول کيږي (او اصل دا دی چې اول لمونځ وکړل سي او بيا خطبه وويل سي، ځکه خلک عموماً په جماعت سره د لمونځ اداء کولو لپاره ځي) او داختر د لمانځه نوبت په ټوله کال کې صرف دوه واره راځي او په هغه کې د خلګو ښه ذوق او شوق وي او هغو له مخکې څخه تياري کړې وي وختي راځي، نو ځکه داختر په لمانځه کې د اصل مطابق عمل کول کيږي چې اول دوه رکعته لمونځ اداء کول کيږي، او جمعه په هره اونۍ کې راځي، په هغه کې که څه هم ذوق او

شوق وي خو د اختر په ښهر نه وي، بلکي بعضي خلګ سستي کوي او نا وخته راځي. نو که په جمعه کي خطبه مخکي نه وويل سي بلکي وروسته کړل سي، نو له دوی څخه به پوره لمونځ یا رکعت تېر سي، نو ځکه د جمعې په لمانځه کي خطبه مخکي کړل سوه چي نا وخته راتلونکي کسان هم د لمانځه څخه محروم پاته نه سي. (تحفة الالمعي ج:۲، ص:۴۰۵ بتصرف)

د کوچني اختر یو مستحب عمل

﴿۸۵۳﴾ وَنُدِبَ فِي الْفِطْرِ ثَلَاثَةَ عَشَرَ شَيْـئًا او مستحب دي په کوچني اختر کي دیارلس شیان أَنْ يَأْكُلَ ① دا چي (سهار) خوراک وکړي وَأَنْ يَكُوْنَ الْمَأْكُوْلُ تَمْرًا وَوِتْرًا ② او د چي خوړل کېدونکی شی خرما وي ③ او طاق شمېر وي.

لغات: ﴿المأکول﴾ د نصر له بابه اسم مفعول دی: خوړل کېدونکی شی. ﴿تمر﴾ واحد یې تَمْرَةٌ دی: خرما، کجوره (په اصل کي وچي خرما اچواره اته ویل کیږي. او خیشته خرما ته رَطْبٌ ویل کیږي).

تشریح: په کوچني اختر کي عیدګاه ته له تګ څخه مخکي طاق شمېر خرماوي خوړل مستحب دي او که خرما نه وي، نو هسي یو خوږ شی خوړل کافي دي، پر دې موقع یوه ځانګړې شېرني ثابته نه ده. (البحر الرائق ج:۲، ص:۱۷۱)

او په کوچني اختر کي دا دیو شی خوړل ځکه مستحب دي چي افطار ثابت سي یعني په عملي توګه دا خبره ښکاره سي چي نن روژه نه ده او د روژې میاشته ختمه سوه. (تحفة الالمعي ج:۲، ص:۴۰۴)

د اختر لپاره ځان پاکول او ښه جامې اغوستل

﴿۸۵۴﴾ وَيَغْتَسِلَ وَيَسْتَاكَ ④ او (مستحب دي دا) چي غسل وکړي ⑤ او مسواک ووهي وَيَتَطَيَّبَ وَيَلْبَسَ أَحْسَنَ ثِيَابِهِ ⑥ او خوشبويي ولګوي ⑦ او په خپلو جامو کي ښه جامې واغوندي.

لغات: ﴿یتطیب﴾ د تفعل د باب مضارع ده: خوشبوداره کېدل، خوشبويي لګول (خوشبويي مږل).

تشریح: د اختر په ورځ غسل کول، مسواک وهل، خپلي ښه جامې اغوستل او عطر وغیره لګول مستحب دي.

صدقۀ فطر (سرسايه) اداء کول

﴿۸۵۵﴾ وَيُـؤَدِّىٰ صَدَقَـةَ الْفِـطْرِ إِنْ وَجَبَتْ عَلَيْـهِ ⑧ او (مستحب دي دا) چي صدقۀ فطر اداء کړي که چيري پر هغه واجب وي.

لغات: ﴿صدقة الفطر﴾ سرسايه.

تشريح: د روژې له مياشتي (رمضان) څخه مخکي صدقۀ فطر اداء کول جائز دي، لېکن خلاف احتياط دي او د روژې په مياشته کي اداء کول جائز او صحيح دي او د کوچني اختر په سهار اداء کول زيات افضل او مستحب دي او د اختر له ورځي څخه ځنډول گناه ده، لېکن کله چي يې اداء کړي، نو گنهکار نه پاتيږي.

﴿۸۵۶﴾ وَيُظْهِرَ الْفَـرَحَ وَالْبَشَاشَةَ ⑨ او (مستحب دي دا) چي ښکاره کړي خوشالي او د مخ ورين والى (په ورين تندي او په ښه توکه ملاقات کول).

لغات: ﴿الفرح﴾ د سمع له بابه اسم مصدر دى: خوشحالي، خوشي، ﴿البشاشة﴾ د فتح له بابه اسم مصدر دى: د مخ خلاصوالى او ورين والى، په ورين تندي د يو چا سره يو ځاى کېدل (ملاوېدل).

تشريح: په دې عبارت کي دوه لفظه ذکر سوي دي: ① "فرح" په معنیٰ د خوشحالۍ او خوشۍ سره دي يعني د الله تعالیٰ پر نعمتونو دي شکريه اداء کړي او د خوشحالۍ اظهار دي په داسي انداز وکړي چي له ظاهر او باطن څخه يې خوشحالي او خوشي ښکاره سي او د زړه له کومي يې د سرور خوشبويي را پورته سي او په خپل عمل سره دي دا ښکاره کړي چي هغه واقعي د خپل رب اطاعت کونکى دى، او داسي بنده ته په حقيقت کي د خوشحالي جوړولو حق سته. ② "بشاشة"، د دې مطلب دا دى چي د کوم مسلمان ورور سره يو ځاى (ملاو) سي، نو په ورين تندي او په خوشحالۍ دي ورسره يو ځاى سي (چي پر مخ يې خوشحالي او پر خوله يې مسکا څرگنده وي). (انوار الايضاح)

د اختر په ورځ مبارکي ورکول

مسئله(۱): د اختر په ورځ يو بل ته مبارکي ورکول جائز دي "التهنئة بقوله تقبل الله منه و منكم لا تنكر، بل مستحبة لورود الأثر بها". (طحطاوي ص ۲۸۹، کتاب المسائل ص ۴۲۲)

داختر تر لمانځه وروسته روغبړ او تر غاړې کېدنه

مسئله(۲): داختر تر لمانځه وروسته روغبړ او تر غاړې کېدنه (مصافحه او معانقه) سنت نه دي. ها! که دچا سره په همدې وخت کي ملاقات راسي، یا د لمانځه څخه تر لږ فصل وروسته محض د ملاقات په نیت سره روغبړ او معانقه وسي، نو څه حرج نسته. (مجالس الابرار ص: ۲۹۸، کتاب المسائل ص: ۴۴۳)

داختر په ورځ صدقه و خیرات کول

﴿۸۵۷﴾ وَكَثْرَةُ الصَّدَقَةِ حَسْبَ طَاقَتِهِ ⑩ او خیرات زیات کول د خپل طاقت (وس) مطابق.

تشریح: یعني داختر په ورځ زیاته صدقه او خیراتونه کول پکار دي. خو د دې خبري خیال دي ساتي چي له خپل وس او طاقت څخه دي تېرى نه کوي. همدارنګه د دې یو مطلب دا هم کېدلای سي چي کومه سرسایه (صدقۀ فطر) پر هغه واجب ده، تر هغه دي لږ زیات مقدار ورکوي او دا زیاتوب به د هغه لپاره د صدقۀ نافله په درجه وګرځي. (انوار الایضاح)

داختر په ورځ سهار وختي را پورته کېدل

﴿۸۵۸﴾ وَالتَّبْكِيرُ وَهُوَ سُرْعَةُ الِانْتِبَاهِ ⑪ او تبکیر او هغه ژر (وختي) وینښېدل دي (یعني وختي را پورته کېدل) وَالِابْتِكَارُ وَهُوَ الْمُسَارَعَةُ إِلَى الْمُصَلَّى ⑫ او ابتکار او هغه عیدګاه ته ژر تلل دي وَصَلٰوةُ الصُّبْحِ فِي مَسْجِدِ حَيِّهِ ⑬ او د سهار لمونځ د خپل کلي په مسجد کي اداء کول.

لغات: ﴿تبکیر﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: سهار وختي را وینښېدل (را پورته کېدل)، د سهار په وخت کي راتګ، ﴿ابتکار﴾ د وختي تللو یا ژر تللو کوښښ کول.

تشریح: فرمایي چي سهار وختي را پورته کېدل او عیدګاه ته وختي تلل او د سهار لمونځ د خپل محلې په مسجد کي اداء کول، دا ټول داخترونو له مستحباتو څخه دي.

عیدګاه ته پیاده تلل

﴿۸۵۹﴾ ثُمَّ يَتَوَجَّهُ إِلَى الْمُصَلَّى مَاشِيًا مُكَبِّرًا سِرًّا بیا دي روان سي د عیدګاه وطرف ته په پښو (پیاده) په تکبیر ویلو سره په کراره (په ټیټ آواز سره).

لغات: ﴿یتوجه﴾ د تفعّل له بابه مضارع معلومه ده: متوجه کېدل، روانېدل. علامه ابن نجیم مصري رَحِمَهُ الله لیکلي دي چي "یتوجه" دلته په رفع سره یعني "یتوجهُ" دی، ځکه داختر لمانځه ته

ټک کول واجب دي، مندوب (مستحب) نه دي، په همدې وجه مصنف رَحِمَهُ الله طرز بدل کړی او په ثُمّ سره يې دا عبارت شروع کړی دی چې د اختر لمانځه ته روانېدل به له مذکوره مستحبو افعالو څخه وروسته په آخر کې کيږي، او بيا وروسته ليکي چې داسې هم کېدلای سي چې پر "أن ياكُلَ" عطف سي او منصوب "يتوجّهَ" وويل سي، په دې صورت کې به تأويل داسې کيږي چې محض عيدګاه ته تلل مستحب دي که څه هم د اختر لمونځ واجب دی، نو که څوک د اختر لمونځ په مسجد کې وکړي او عيدګاه ته ولاړ نه سي، نو هغه سنت پرېښوی. (البحرا الرائق ج:۱، ص:۱۷۱)

تشريح: د اختر لمونځ په عيدګاه کې اداء کول سنت دي او د ښار په مسجدونو کې يې هم د اداء کولو اجازه سته، او عيدګاه ته پياده (په پښو) تلل سنت دي، بېله ضرورته دې پر سپارلې نه ځي؛ ځکه په پياده تللو کې عاجزي ده او د سپارلې په ټک کې د خپل شان اظهار دی کوم چې د عبادت د شان سره لايق نه دي، او له عيدګاه څخه د واپسۍ پر مهال د سپارلې په ذريعه راتلل څه حرج او پروا نه لري. او په کوچنې اختر کې په کرار آواز سره او په لوی اختر کې په لوړ آواز سره تکبيرونه ويل مستحب دي.

عيدګاه کوم ځای ته ويل کيږي؟

په شرعي توګه عيدګاه يعنې د اختر د لمونځ اداء کولو ځای هغه ته ويل کيږي کوم چې له آبادۍ څخه بالکل بهر وي او که له آبادۍ څخه بهر جلا عيدګاه نه وي جوړه سوې، نو په خلاص ميدان کې دې د اختر لمونځ اداء کړل سي، داسې ميدان ته هم په وقتي توګه عيدګاه ويل کيږي او د سنت ثواب حاصليږي او د ښار په مسجد کې هم د اختر لمونځ بلا کراهته صحيح دی، خو افضل او غوره دا ده چې په عيدګاه کې د اختر لمونځ اداء کړل سي. (ايضاح المسائل ص:۳۴)

تکبيرونه به کله ختموي؟

﴿۸۶۰﴾ وَيَقْطَعُهُ إِذَا انْتَهٰى إِلَى الْمُصَلّٰى فِيْ رِوَايَةٍ او ختم دې يې کړي (يعنې تکبير ويل دې پرېږدي) کله چې ورسيږي عيدګاه ته، د يوه روايت مطابق وَفِيْ رِوَايَةٍ: إِذَا افْتَتَحَ الصَّلٰوةَ او په بل روايت کې دي: چې کله لمونځ شروع کړي (نو بيا دې يې پرېږدي).

لغات: ﴿انتهٰى﴾ د افتعال د باب ماضي ده، کله چې د دې باب په صله کې "إلى" راسي نو معنیٰ يې ده: رسېدل. ﴿مُصلّٰى﴾ د لمونځ اداء کولو ځای، "مُصلّى العيد" عيدګاه (هغه ځای چې د اختر لمونځ پکښې کيږي). ﴿افتتح﴾ د افتعال د باب ماضي ده: پيل کول. شروع کول.

تشریح: په اختر کې چې کوم تکبیرونه (تکبیر تشریق) ویل کیږي، هغه به کمه پر پرېږدي او ختموي؟، مصنف رَحِمَهُ الله دلته دوه روایتونه ذکر کړي دي: ① یو دا چې کله چې عیدګاه ته ورسیږي، نو هغه وخت به تکبیرونه پرېږدي، ② دویم روایت دا دی چې کله لمونځ شروع سي یعني جماعت ودرېږي، نو تکبیرونه به پرېږدي، "کذا في الکافي وعلیه عمل الناس. قال أبو جعفر: وبه نأخذ". (مراقی الفلاح علی نور الایضاح)

﴿۸۶۱﴾ وَيَرْجِعَ مِنْ طَرِيقٍ آخَرَ او واپس دې سي (راودې ګرځي) له بلې لارې څخه.

تشریح: عیدګاه ته د تګ او راتګ لاره بدلول سنت دي؛ ځکه د نبي کریم ﷺ دا معمول وو چې عیدګاه ته به په کومه لاره ولاړی، نو له هغې خوا څخه به په بله لاره راتلی.

او د لارې بدلولو مختلفه حکمتونه بیان سوي دي چې د هغوی شمېر شلو (۲۰) ته رسیږي.

له هغوی څخه اصح دا دی چې په دې عمل کې د اسلام د شعار او د مسلمانانو د اجتماعیت او شوکت اظهار دی. (درس ترمذي)

د اختر د لمانځه څخه مخکې یا وروسته نفل کول

﴿۸۶۲﴾ وَيُكْرَهُ التَّنَفُّلُ قَبْلَ صَلٰوةِ الْعِيدِ فِي الْمُصَلّٰى وَالْبَيْتِ او مکروه دي نفل کول د اختر تر لمانځه مخکې په عیدګاه او په کور کې وَبَعْدَهَا فِي الْمُصَلّٰى فَقَطْ او د اختر تر لمانځه وروسته صرف په عیدګاه کې عَلَى اخْتِيَارِ الْجُمْهُوْرِ د جمهورو پر اختیار (یعني د جمهورو د اختیار کړل سوي فتوی مطابق).

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چې د اختر تر لمانځه مخکې نفلي لمونځ کول مکروه دي، برابره ده په کور کې وي او که په عیدګاه کې وي، او د اختر تر لمانځه وروسته په عیدګاه کې نفل کول مکروه دي، لیکن له عیدګاه څخه راتلل او په کور کې نفل کول بلا کراهته جائز دي او همدا د جمهورو مسلک دی. د "علی اختیار الجمهور" په قید سره د قاضي خان، صاحب التحفه او داسې نورو قول خارج کړی سو: ځکه دوی د دې خبرې قائل دي چې د اختر تر لمانځه وروسته په عیدګاه کې څلور رکعته نفل کول جائز او صحیح دي. (شفاء الارواح. انوار الایضاح بحوالهٔ طحطاوي)

د اختر د لمانځه وخت کله شروع کیږي؟

﴿۸۶۳﴾ وَ وَقْتُ صِحَّةِ صَلٰوةِ الْعِيْدِ مِنْ اِرْتِفَاعِ الشَّمْسِ قَدْرَ رُمْحٍ أَوْ رُمْحَيْنِ اِلٰى زَوَالِهَا او د اختر د لمانځه د صحیح کېدو وخت دی د لمر له راپورته کېدو څخه په اندازه د يوې نيزې يا دوو نېزو (يعني چې لمر يوه يا دوې نېزرا وخيږي. بيا) د لمر تر زواله پوري.

لغات: ﴿ارتفاع﴾ د افتعال د باب مصدر دی: پورته کېدل، لوړېدل. ﴿رمح﴾ نېزه (د دوولسو لوېشتو مقدار) او په عبارت کې له دې څخه مراد د لمر دومره لوړېدل دي چې کله د نفلو اداء کول جائز سي (طحطاوي ص: ۲۹۰)، مثلاً د لمر راختلو څخه تقريباً پنځلس يا شل دقيقې وروسته.

تشريح: په دې عبارت کې د اختر د لمانځه د وخت ابتداء او انتهاء بيان سوې ده. د اختر د لمانځه وخت هلته شروع کيږي کله چې لمر د يوې نېزې يا دوو نېزو په اندازه راپورته سي، د نېزې مقدار دوولس لوېشتې ښوول سوی دی (او د ساعت په اعتبار سره دا وخت پنځلس دقيقې ښوول سوی دی چې د لمر راپورته کېدلو څخه تقريباً يو پاؤ وروسته د اختر د لمانځه وخت کيږي)، ليکن د لمانځه لپاره دې داسې وخت وټاکل سي چې په هغه وخت کې خلک په آساني سره عيدګاه ته حاضرېدلای سي، او د اختر د لمانځه آخري وخت د لمر د زوال تر وخته پوري دی، لهذا که څوک د لمر د يوې نيزې له پورته کېدلو څخه مخکې يا تر زوال وروسته د اختر لمونځ وکړي، نو نه صحيح کيږي، همدارنګه که د اختر د لمانځه په دوران کې لمر زوال سي، نو لمونځ فاسديږي، د فاسدېدلو مطلب دا دی چې د اختر لمونځ يې نه کيږي، بلکې دوی ته د نفلي لمانځه ثواب حاصليږي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

د اختر د لمانځه طريقه

﴿۸۶۴﴾ وَ كَيْفِيَّةُ صَلٰوتِهِمَا او د دواړو اخترونو د لمانځه کيفيت (او طريقه) دا ده أَنْ يَّنْوِيَ صَلٰوةَ الْعِيْدِ چې نيت وکړي د اختر د لمانځه ثُمَّ يُكَبِّرُ لِلتَّحْرِيْمَةِ بيا دې تکبير تحريمه ووايي ثُمَّ يَقْرَأُ الثَّنَاءَ بيا دې ثناء ووايي ثُمَّ يُكَبِّرُ تَكْبِيْرَاتِ الزَّوَائِدِ ثَلَاثًا بيا دې تکبيرات زوائد ووايي درې واره يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِيْ كُلٍّ مِنْهَا پورته کوي دې خپل دواړه لاسونه له دوی څخه په هر يوه کې ثُمَّ يَتَعَوَّذُ ثُمَّ يُسَمِّيْ سِرًّا بيا دې اعوذ بالله او بيا بسم الله ووايي په کراره (په پټه) ثُمَّ يَقْرَأُ الْفَاتِحَةَ ثُمَّ سُوْرَةً بيا دې سورة الفاتحه او بيا سورت ووايي وَ نُدِبَ أَنْ تَكُوْنَ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلٰى او مستحب دي دا چې وي (هغه سورت) سبح اسم ربك الاعلى ثُمَّ

يَرْكَعُ بیا دي رکوع وکړي فَإِذَا قَامَ لِلثَّانِيَةِ بیا چي کله دویم رکعت ته ولاړ سي اِبْتَدَأَ بِالْبَسْمَلَةِ ثُمَّ بِالْفَاتِحَةِ ثُمَّ بِالسُّوْرَةِ نو شروع دي وکړي په بسم الله بیا په سورة الفاتحه سره بیا په سورت سره وَنُدِبَ أَنْ تَكُوْنَ سُوْرَةُ الْغَاشِيَةِ او مستحب دي دا چي وي (هغه سورت) سورة الغاشیة ثُمَّ يُكَبِّرُ تَكْبِيْرَاتِ الزَّوَائِدِ ثَلَاثًا بیا دي تکبیرات زوائد وواییي درې واره وَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِيْهَا كَمَا فِي الْأُوْلٰى او پورته کوي دي خپل لاسونه په دې کي لکه څرنګه چي (یې پورته کوله) په اول رکعت کي.

لغات: ﴿ينوي﴾ د ضرب د باب مضارع ده: نیت کول. داختر د لمانځه پوره نیت داسي دی چي "نیت مي کړی د دوو رکعتو داختر د لمانځه، سره د شپږو تکبیرونو، په دې حاضر امام پسي، مخ پر لوري د کعبي شریفي، (یا په بله وینا نیت کوم زړه داخلاصه، لمونځ کوم د کوچني اختر دوه رکعته سره د شپږو تکبیرونو خاص خدایه تالره، په دې حاضر امام پسي، مخ پر لوري د کعبې شریفي، الله اکبر...) ﴿ندب﴾ د کرُم د باب ماضي ده: مستحب کېدل.

تشریح: داختر د لمانځه طریقه دا ده چي تر ټولو مخکي به داختر د لمانځه نیت وکړي، او نیت د ارادې نوم دی، په ژبه سره نیت کول ضروري نه دي او که په ژبه سره هم د نیت الفاظ وواییي، نو ښه ده، او په نیت کي صرف دومره الفاظ په ژبه سره ویل هم کافي دي چي زه د کوچني اختر لمونځ یا د لوی اختر لمونځ په دې امام پسي کوم. (ایضاح الاصباح)

تر نیت کولو وروسته به د نورو لمنځونو په څېر لاسونه تر نامه لاندي وتړي او ثناء (سُبحانك اللّٰهم) به وواییي، بیا به درې واره الله اکبر وواییي، امام به یې په لوړ آواز او مقتدیان به یې په کراره وواییي، او په هر تکبیر کي به لاسونه غوږو ته پورته کوي او ایله کوي او د هر دوو تکبیرونو په مینځ کي به دومره سکوت کوي چي درې واره سبحان الله پکښې ویل کېدای سي، او له دریم تکبیر څخه وروسته به لاسونه نه ایله کوي بلکي تر نامه لاندي به یې وتړي، بیا به امام أعوذ بالله او بسم الله په کراره او الحمد شریف او سورت په زوره (جهراً) وواییي، مستحب دا ده چي په اول رکعت کي "سورة الاعلی" وواییي، او مقتدیان به چپ ولاړ وي او په توجّه سره به یې د امام قرائت ته غوږ نیولی وي، بیا به رکوع او سجده وکړي، نو اول رکعت پوره سو.

فإذا قام للثانية إلخ: کله چي د دویم رکعت لپاره ولاړ سي، نو اول به امام الحمد شریف او سورت په جهر سره ووایي. مستحب دا ده چي په دویم رکعت کي "سورة الغاشيه" ووایي، په دویم رکعت کي د قرائت تر ختمېدلو وروسته او رکوع ته له تللو څخه مخکي به درې زائد تکبیرونه د اول رکعت په څېر ووایي او دلته به پر دریم تکبیر هم لاسونه ایله کړي، بیا به بغیر د لاس پورته کولو څخه څلورم تکبیر ووایي او رکوع ته به ولاړ سي او د مخکي په څېر به پاته لمونځ پوره کړي.

یادونه: کله چي به د نبي کریم ﷺ اراده په اختر کي د اوږده قرائت کولو وه، نو "سورة قٓ" او "سورة القمر" به یې ویلو او کله چي به یې سپک قرائت کول مقصود وو، نو "سورة الاعلیٰ" او "سورة الغاشية" به یې ویلو، په اولو دوو سورتونو کي په اختصار سره د قرآن کریم ټوله مقاصد بیان سوي دي او د لوی جماعت (اجتماع) پر موقع همدې ته ضرورت وي چي په اختصار او جامعیت سره د دین خلاصه د خلکو مخ ته بیان سي، او په آخرو دوو سورتونو کي د آخرت منظر بیاني او د اُخروي ژوند جوړولو ترغیب دي، دا هم ضروري او اهم مضامین دي او د اجتماع لپاره مناسب دي. په همدې خاطر مصنف رَحِمَهُ الله وفرمایل چي مستحب دا ده چي سورة الاعلیٰ او سورة الغاشية ووایي. (انوار الایضاح)

﴿٨٦٥﴾ وَهٰذَا أَوْلَى مِنْ تَقْدِيمِ تَكْبِيرَاتِ الزَّوَائِدِ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ عَلَى الْقِرَاءَةِ او دا زیات غوره (افضل) دي د تکبیراتِ زوائدو له مخکي کولو څخه په دویم رکعت کي پر قرائت فَإِنْ قَدَّمَ التَّكْبِيرَاتِ عَلَى الْقِرَاءَةِ فِيهَا بیا که مخکي کړي تکبیرات پر قرائت په دویم رکعت کي جَازَ نو (هم) جائز دي.

لغات: ﴿أولى﴾ دا اسم تفضیل صیغه ده: زیات ښه (غوره، بهتره)، زیات لائق، افضل.

تشریح: یعني په دویم رکعت کي هغه درې زائد تکبیرونه له قرائت څخه وروسته او له رکوع څخه مخکي ویل افضل او اولیٰ دي، یعني خاص په دې ځای کي یې ویل واجب نه دي، بلکي افضل دي، لهذا که څوک د اول رکعت په څېر د دویم رکعت په شروع کي له قرائت څخه مخکي دا تکبیرونه ووایي، نو هم جائز دي.

د اختر تر لمانځه وروسته خطبه ویل

﴿٨٦٦﴾ ثُمَّ يَخْطُبُ الْإِمَامُ بَعْدَ الصَّلٰوةِ خُطْبَتَيْنِ بیا دي دوې خطبې ووایي امام تر لمانځه وروسته يُعَلِّمُ فِيْهِمَا أَحْكَامَ صَدَقَةِ الْفِطْرِ چې په هغه دواړو کې دي وښیي د صدقهٔ فطر (سرسایې) احکام.

تشریح: د اختر خطبه ویل سنت دي. چې هغه به د اختر تر لمانځه وروسته ویل کیږي. او امام به په خطبه کې د صدقهٔ فطر (سرسایې) د پنځو احکامو بنوونه کوي یعنې خلکو ته به دا وربنیي ① چې صدقهٔ فطر پر کوم چا واجب ده؟ ② د چا لپاره واجب ده؟ ③ کله واجب ده؟ ④ څومره واجب ده؟ ⑤ او له کوم شي څخه واجب ده؟. د دې مسائلو تفصیل به ان شاء الله د صدقهٔ فطر په بحث کې راسي.

د اختر د لمانځه قضاء

﴿٨٦٧﴾ وَمَنْ فَاتَتْهُ الصَّلٰوةُ مَعَ الْإِمَامِ او له چا څخه چې فوت (قضا) سي د اختر لمونځ د امام سره (یعنې د امام سره شرکت نه وکړی سي) لَا يَقْضِيْهَا نو د هغه قضاء به نه راوړي.

لغات: ﴿فاتت﴾ د نصر له بابه د واحد مؤنث غائب ماضي معلوم صیغه ده. مصدر: فَوْتًا و فَوَاتًا: فوت کېدل. پاته کېدل (تېرېدل).

تشریح: د عبارت مطلب دا دی چې کوم کس د امام سره د اختر لمونځ نه ونیسي یعنې امام د اختر لمونځ پوره کړي او فارغ سي او یو کس پاته وي چې هغه د اختر لمونځ نه وي اداء کړی. نو هغه کس ته د قضاء راوړلو اجازه نسته. او که له امام او مقتدیانو دواړو څخه لمونځ فوت سي. نو بیا یې قضاء لازم ده، همدا مطلب علامه شامي رَحِمَهُ الله بیان کړی دی. (شامي ج:١، ص:٧٨٣)

یادونه: له کوم چا څخه چې د اختر لمونځ د هغه په خپل فاسدولو سره فوت سي (یا په بله وړنا خپله یې فاسد کړي)، نو هم هغه د قضاء نسته، مثلاً یو څوک د امام سره د اختر په لمانځه کې شریک سي او بیا له امام څخه مخکې فارغ سي، او امام ابو یوسف رَحِمَهُ الله فرمایي چې د فاسدولو په صورت کې قضاء لازم ده، خو اول قول اصح دی. (پورتنی حواله)

﴿٨٦٨﴾ وَتُؤَخَّرُ بِعُذْرٍ إِلَى الْغَدِ فَقَطْ او ځنډول کېدلای سي د کوچني اختر لمونځ د یو عذر په وجه صرف تر سبا ورځې پورې.

لغات: ﴿تؤخر﴾ د تفعیل له بابه مضارع مجهوله ده. مصدر: تأخيرًا: وروسته کول. ځنډول. ﴿غد﴾ د سبا ورځ.

تشریح: که د يو عذر په وجه د کوچني اختر لمونځ د اختر په ورځ اداء نه سي، مثلاً د سخت باران او داسي نورو په وجه، يا مثلاً د وريځي په وجه مياشته نه وي ليدل سوي او بيا تر زوال وروسته د هغه ځای خلک يا د بهر خلک د مياشتي ليدلو ګواهي ورکړي، نو په دي صورت کي به د اختر لمونځ په را روانه (دويمه) ورځ کول کيږي، او که په يو وجه په دويمه ورځ هم د اختر لمونځ اداء نه سي، نو دريمه ورځ نه سي کېدلای.

دلوی اختر او کوچني اختر په احکامو کي فرق

﴿٨٦٩﴾ وَأَحْكَامُ الْأَضْحٰى كَالْفِطْرِ او د لوی اختر احکام د کوچني ختر (د احکامو) په شان دي لٰكِنَّهٗ فِي الْأَضْحٰى يُؤَخِّرُ الْأَكْلَ عَنِ الصَّلوٰةِ لېکن په لوی اختر کي دي ځنډوي (وروسته کوي) خوراک له لمانځه څخه.

لغات: ﴿الأضحٰى﴾ په اصل کي هغه پسه وغيره ته ويل کيږي کوم چي په لوی اختر کي قربانول کيږي. يوم الأضحٰى: د قرباني ورځ، د لوی اختر ورځ.

تشریح: د کوچني اختر چي کوم احکام يعني مستحبات وغيره بيان سول. هاغه ټول احکام د لوی اختر هم دي، خو په يو څو شيانو کي يې فرق دی: يو دا چي په لوی اختر کي د اختر تر لمانځه مخکي د يو شي نه خوړل مستحب دي بلکي د اختر تر لمانځه وروسته دي شی وخوري او دا هم مستحب ده چي تر ټولو مخکي د خپلي قرباني غوښي وخوري، او که د ښاروي په ذبح کولو، تيارولو او پخولو کي ډېر وخت کښېوځي، نو بيا دي يو بل شی مثلاً وريجي يا چای وغيره وخوري. (انوار الایضاح تتغیر)

او بل فرق به په را روان عبارت کي ذکر سي.

﴿٨٧٠﴾ وَيُكَبِّرُ فِي الطَّرِيْقِ جَهْرًا او تکبير دي وايي په لاره کي په زوره (په لوړ آواز سره) وَيُعَلِّمُ الْأُضْحِيَّةَ وَتَكْبِيْرَ التَّشْرِيْقِ فِي الْخُطْبَةِ او امام دي وښيي په خطبه کي قرباني او تکبير تشريق وَتُؤَخَّرُ بِعُذْرٍ إِلٰى ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ او ځنډول کېدلای سي د لوی اختر لمونځ د عذر په وجه تر دريو ورځو پوري

لغات: ﴿ألاضحية﴾ د قرباني ښاروی، هغه ښاروي کوم چي قربانول کيږي، ذبيحه.

تشریح: د کوچني اختر او لوی اختر تر مينځ بل فرق دا دی چي په لوی اختر کي عيدګاه ته د تګ پر مهال به په لوړ آواز سره تکبير تشريق وايي او په کوچني اختر کي به يې په پټه وايي (لکه مخکي چي هم مونږ ذکر کړه)، او د لوی اختر په خطبه کي به امام خلکو ته د قرباني او د تکبير تشريق احکام ود

بنیي، ① یعني قرباني پر چا واجب ده؟ ② د کومو څارویو قرباني صحیح ده؟ ③ د هغوی عمر به څومره وي؟ ④ او د قرباني وخت کله شروع کیږي ⑤ څوک به یې ذبح کوي ⑥ او غوښه به یې څه په کوي، دا ټوله دي ور وښیي، ⑦ او تکبیر تشریق به له کوم وخت څخه تر کومه وخته پوري ویل کیږي، دا دي هم ور وښیي.

او بل دا چې د لوی اختر لمونځ دیو عذر په وجه تر دریو ورځو پوري ځنډولای. یعني که نا څاپه یو عذر پېښ سي مثلاً سخت باران او بادونه وي یا داسي بل مانع عذر. نو د لوی اختر په دویمه او دریمه ورځ هم اداء کېدلای سي.

فایده: د تشریق لغوي معنیٰ ده: غوښه لمر ته وچول، یعني غوښه ټوټه، ټوټه کول او بیا لمر ته ځړول یا اینبوول چې د لمر په توبښ او ګرمی سره وچه سي، او څرنګه چې عربو به په همدې دریو ورځو (یعني په ۱۱، ۱۲ او ۱۳ دذی الحجې به یې) د قرباني غوښې وچولې، نو ځکه دا ورځې د تشریق په ورځو (أیام التشریق) سره ونومول سوې، بیا د تکبیر اضافت د هغه وطرف ته وکړی سو چې "تکبیر التشریق". (شفاء الارواح)

د عرفات د خلکو سره مشابهت اختیارول

﴿۸۷۱﴾ وَالتَّعْرِيْفُ لَيْسَ بِشَيْءٍ او (مصنوعي) عرفات جوړول هیڅ شی نه دی (هیڅ اصلیت نه لري).

تشریح: دلته د تعریف مطلب په عرفات کي د دربدونکو حاجیانو سره مشابهت اختیارول دي. یعني چې د عرفات په ورځ خلک په یو بل میدان کي سره را جمع سي او د حاجیانو په څېر دعاء او تضرع وکړي، مصنف رَحِمَهُ الله فرمایي چې دا یو داسي شی نه دي چې ثواب ولري. بلکي داسي کول مکروه تحریمي دي؛ ځکه چې وقوف عرفه (یعني په عرفات کي دربدل) یو ځانګړي او مخصوص عبادت دی کوم چې دیو ځانګړي میدان یعني د عرفات د میدان سره خاص دی. لهذا د عرفات له میدان څخه ماسوا په یو بل میدان او بل ځای کي وقوف کول او دربدل عبادت نه سي کېدلای. لکه د حج نور مناسک چې په نورو ځایو کي نه سي اداء کېدلای.

د تکبیر تشریق حکم، وخت او تفصیل

﴿۸۷۲﴾ وَيَجِبُ تَكْبِيْرُ التَّشْرِيْقِ مِنْ بَعْدِ فَجْرِ عَرَفَةَ إِلَى عَصْرِ الْعِيْدِ او واجب دي تکبیر تشریق د عرفات تر سهار وروسته د اختر تر مازیګره پوري مَرَّةً فَوْرَ كُلِّ فَرْضٍ أُدِّيَ بِجَمَاعَةٍ

مُسْتَحَبَّةٍ (واجب دی) یو وار وریل تر هر داسي فرض لمونځ وروسته فوراً (سمدستي) کوم چي په مستحب جماعت سره اداء سوی وي عَلٰى إِمَامٍ مُقِيْمٍ بِمِصْرٍ (واجب دی) پر داسي امام کوم چي په ښار کي مقیم (استوګن) وي وَعَلٰى مَنِ اقْتَدٰى بِهٖ او پر هغه کس کوم چي په دې امام پسې اقتداء کړې وي وَلَوْ كَانَ مُسَافِرًا أَوْ رَقِيْقًا أَوْ أُنْثٰى که څه هم هغه (مقتدی) مسافر وي یا غلام وي یا ښځه وي عِنْدَ أَبِيْ حَنِيْفَةَ رَحِمَهُ اللهُ دامام صاحب رَحِمَهُ الله په نېز (یعني دامذکوره حکم دامام صاحب رَحِمَهُ الله په نېز دی) وَقَالَا: يَجِبُ فَوْرَ كُلِّ فَرْضٍ عَلٰى مَنْ صَلَّاهُ وَلَوْ مُنْفَرِدًا أَوْ مُسَافِرًا أَوْ قَرَوِيًّا او صاحبین رَحِمَهُمَا الله فرمايي: چي تکبیر تشریق واجب دی تر هر فرض لمونځ وروسته فوراً پر هر هغه کس کوم چي دا فرض لمونځ کړی وي که څه هم هغه منفرد (یوازي لمونځ کونکی) وي یا مسافر وي یا کلي والا (صحرا والا) وي إِلٰى عَصْرِ الْخَامِسِ مِنْ يَوْمِ عَرَفَةَ (واجب دی) د عرفات له ورځي (۹ ذی الحجې) څخه د پنځمي ورځي (۱۳ ذی الحجې) تر مازیګره پوري وَبِهٖ يُعْمَلُ وَعَلَيْهِ الْفَتْوٰى او پر همدې عمل کول کیږي او پر همدې فتوی ده وَلَا بَأْسَ بِالتَّكْبِيْرِ عَقْبَ صَلٰوةِ الْعِيْدَيْنِ او څه پروا نسته د تکبیر تشریق په ویلو کي داخترونو تر لمانځه وروسته.

لغات: ﴿مستحبة﴾ احترازي قید دی. په دې سره د ښځو جماعت او د لڅو خلکو جماعت ووتی. ﴿رقيق﴾ غلام. د واحد او جمع دواړو لپاره ویل کیږي او ځیني وخت د دې جمع أَرِقَّاءُ راځي، د مؤنث لپاره رقيقٌ یا رقيقةٌ ویل کیږي. ﴿أنثى﴾ ماده. ښځینه. جمع: إناث. ﴿قروي﴾ کلیوال (بانډه چي). د صحرا د کلي او علاقې اوسېدونکی. صحرايي. ﴿فور﴾ د هر شي ابتدائي حصه. فوراً (سمدستي). په هغه ګړي.

تشریح: د تکبیر تشریق حکم دا دی چي هغه واجب دی او د تکبیر تشریق وخت دامام صاحب رَحِمَهُ الله په نېز د ذی الحجې د نهمي ورځي د سهار د لمانځه څخه بیا د ذی الحجې د لسمي ورځي د مازیګر تر لمانځه پوري دی (یا په بله وینا د عرفات د ورځي له سهار څخه د لوی اختر د ورځي تر مازیګره

پوري)، دا ټوله اته لمونځونه کیږي (د صاحبینو رَحِمَهُمَا الله مسلک به په آخر کي ذکر سي)، او دا تکبیر تشریق یو وار په لوړ آواز سره ویل واجب دي او د ذکر په نیت سره دوه یا درې واره ویل افضل دي.

فور کلّ: یعني دا تکبیر تر داسي فرضي لمانځه وروسته فوراً (سمدستي) ویل واجب دي کوم چي پر مستحبه طریقه په جماعت سره اداء سوی وي او هغه امام په ښار کي مقیم وي او پر هغه چا هم واجب دی کوم چي ددې امام اقتداء وکړي د لاندیني شرائطو سره (چي تفصیل یې داسي دی):

①... هغه لمونځ به فرضي لمونځ وي، لهذا له وترو، نفلو او د جنازې د لمانځه څخه وروسته تکبیر واجب نه دی.

②... له فرضي لمانځه څخه وروسته به فوراً (سمدستي) وي، لهذا که تر فرضي لمانځه وروسته یو بل عمل موجود سي، یا په خبرو مشغول سي، نو دا تکبیر ساقطیږي.

③... هغه فرضي لمونځ به په مستحب جماعت سره سوی وی، لهذا پر منفرد هم واجب نه دي. د مستحب قید یې لګولی دی، لهذا که یوازي ښځي جماعت وکړي، یا لڅ خلک جماعت وکړي، نو پر هغو تکبیر واجب نه دی.

④... مقیم به وي، پر مسافر واجب نه دی.

⑤... په ښار کي به دننه وي، لهذا د صحرا پر خلګو واجب نه دی (چي هلته د جمعې لمونځ نه کیږي).

وعلی من اقتدی: یعني که مسافر یا د صحرا اوسېدونکی یا ښځه یا غلام په یو داسي کس پسي اقتداء وکړي چي پر هغه تکبیر واجب وي، نو پر دوی هم تکبیر واجبیږي.

وقالا: او صاحبین رَحِمَهُمَا الله فرمایي چي پر هر فرضي لمونځ کونکي واجب دی، برابره ده هغه په جماعت کي وي او که یوازي وي، مسافر وي او که مقیم وي، ښار وي او که صحراء وي، پر هر یوه تر فرض لمانځه وروسته فوراً ویل واجب دي، او د صاحبینو رَحِمَهُمَا الله په نېز د هغه وخت د ذی الحجې د نهمي یعني د عرفات د ورځي د سهار د لمانځه څخه بیا د ذی الحجې د دیارلسمي یعني د لوی اختر د دریمي ورځي د مازیګر تر لمانځه پوره دی، دا ټوله دروېشت (۲۳) لمونځونه کیږي چي تر هغوی وروسته تکبیر واجب دی او د اختر د لمانځه سره څلورویشت (۲۴) لمنځونه کیږي، نن سبا عمل پر هملې قول دی او پر هملې فتویٰ ده. (انوار الایضاح، شفاء الارواح بتغیر)

تكبيرِ تشريق او د هغه ابتداء

﴿۸۷۳﴾ وَ التَّكْبِيْرُ أَنْ يَّقُوْلَ او تكبير دا دى چي ووايي اَللّٰهُ أَكْبَرُ اَللّٰهُ أَكْبَرُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَ اللّٰهُ أَكْبَرُ اَللّٰهُ أَكْبَرُ وَ لِلّٰهِ الْحَمْدُ الله أكبر، الله أكبر لا إله إلخ (چي د هغه ترجمه ده: الله ډېر لوى دى، الله ډېر لوى دى، له الله څخه بغير بل هيڅ معبود (دعبادت لائق) نشته او الله ډېر لوى دى، الله ډېر لوى دى او ټول تعريفونه د الله لپاره دي).

تشريح: د تكبيرِ تشريق الفاظ په عبارت كي ذكر سوه، دغه تكبير په ايام التشريق كي تر فرضي لمانځه وروسته يو وار ويل واجب دي، په تكبيرِ تشريق كي د دريو مقرّبو بندګانو الفاظ موجود دي: ① كله چي سيّدنا حضرت ابراهيم عليه السلام خپل ګران ځوى حضرت اسماعيل عليه السلام د ذبح لپاره پر ځمكي پرېې ايستى او حضرت جبرئيل عليه السلام د رب تعالىٰ له طرفه پسه راوړى، نو حضرت جبرئيل عليه السلام وليدل چي حضرت ابراهيم عليه السلام د الهي حكم په تعميل كي څومره ډېر عجلت كونكى دى، نو بې اختياره يې وفرمايل "اَللّٰهُ أَكْبَرُ اَللّٰهُ أَكْبَرُ"، ② كله چي حضرت ابراهيم عليه السلام آسماني قرباني وليدله، نو ويې فرمايل "لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَ اللّٰهُ أَكْبَرُ"، ③ او كله چي حضرت اساعيل عليه السلام په دې خبر سو، نو يې وفرمايل "اَللّٰهُ أَكْبَرُ وَ لِلّٰهِ الْحَمْدُ". (شامي ج:۱، ص:۷۸۵)

بَابُ صَلٰوةِ الْكُسُوْفِ وَالْخُسُوْفِ وَالْأَفْزَاعِ

(دا) باب د لمر او سپوږمۍ د ترنځې نیولو د لمانځه او د بېرو [خطرو] د لمانځه (په بیان) کې دی

تشریح: "کُسُوف" د ضرب د باب مصدر دی، لغوي معنیٰ یې ده: تغیّر (یو شی بدلېدل)، تاریک کېدل، بیا عرفاً دا لفظ "د لمر د ترنځې" سره خاص سو او "خُسُوْف" هم د ضرب د باب مصدر دی او "د سپوږمۍ ترنځې" ته ویل کیږي، صاحب د انوار الایضاح رَحِمَهُ الله فرمایي: کسوف او خسوف دواړه عام لفظونه دي (یعني) د لمر او سپوږمۍ دواړو په ترنځه نیولو باندي د هر یوه اطلاق کیږي، خو عامۃً د لمر د ترنځې لپاره کسوف او د سپوږمۍ د ترنځې لپاره خسوف استعمالیږي؛ د نبي کریم ﷺ فرمان دی چي "بېشکه لمر او سپوږمۍ د الله ﷻ له نښو څخه دوې نښې دي، دوی نه د یو چا د مرګ په وجه ترنځه نیسي او نه د یو چا د پیدایښت په وجه، کله چي تاسو دوی په ترنځه کي ووینئ، نو له الله ﷻ څخه دعاء وغواړئ!، تکبیر ووایاست او لمونځ وکړئ او خیرات وکړئ!". (شفاء الارواح)

أفزاع: جمع د فَزَعٌ ده: بېره، خوف، لکه د زلزلې، یا د سخت باد، یا د سختي تیارې په وجه چي بېره خپره سي.

د لمر د ترنځې نیولو لمونځ (صلاة الکسوف)

﴿۸۷۳﴾ سُنَّ رَكْعَتَانِ كَهَيْئَةِ النَّفْلِ لِلْكُسُوْفِ سنت دي (سنت کړ څول سوي دي) دوه رکعته د نفلو په څېر د لمر د ترنځې نیولو لپاره (یعني څرنګه چي د نفلو لپاره اذان، اقامت نه کیږي او څرنګه چي نفل په مکروه وختونو کي نه کیږي او په نفلو کي اوږد قرائت کیږي. همداسي به د ترنځې په لمانځه کي هم کول کیږي چي د هغه لپاره به اذان، اقامت نه کیږي او داسي نور...) بِإِمَامِ الْجُمُعَةِ أَوْ مَأْمُوْرِ السُّلْطَانِ د جمعې په امام د یا د باچا په مامور پسي (یعني چا ته چي سلطان امر کړی وي).

لغات: ﴿هیئة﴾ شکل او صورت، طریقه، جمع: هیئات.

تشریح: کله چي لمر ترنځه ونیسي، نو په دې وخت کي دوه رکعته لمونځ په جماعت سره اداء کول سنت دي، له دوو څخه زیات رکعتونه هم کولای سي، او که د جماعت موقع نه وي، نو یوازي یې هم کولای سي، وروسته فرمایي چي کوم شرطونه د جمعې د لمانځه د صحیح کېدو لپاره دي، هاغه شرطونه د لمر د ترنځې نیولو د لمانځه لپاره هم دي، ما سوا له خطبې څخه چي په دې لمانځه کي

خطبه نسته. د صلاة الكسوف لپاره درې شيان مستحب دي: ① امام. ② وخت. يعني مکروه وخت به نه وي چې په هغه کې نفل کول مکروه وي، که مکروه وخت وي مثلاً د مازيګر تر لمانځه وروسته لمر ترنځه ونيسي. نو په دې وخت کې به صلاة الكسوف نه کول کيږي. بلکې خلګو ته به د دعاء او استغفار کولو حکم کيږي. ③ ځای. لکه عيدګاه يا جامع مسجد. (درمختار مع شامي ج: ۱. ص: ۷۸۸. ۷۸۹ بحوالۀ انوار الايضاح)

په صلاة الكسوف کې اذان او اقامت نسته

﴿۸۷۵﴾ بِلَا أَذَانٍ وَلَا إِقَامَةٍ (سنت دی د کسوف لمونځ) بغير له اذان او اقامت څخه.

تشريح: يعني څرنګه چې په نفلي لمانځه کې اذان او اقامت نسته. همداسې د صلاة الكسوف لپاره به هم عليحده اذان او اقامت نه کول کيږي. خو د خلګو د جمع کولو لپاره به اعلان کول کيږي.

په صلاة الكسوف کې به قرائت سرآ کيږي

﴿۸۷۶﴾ وَلَا جَهْرٍ او بغير له جهر څخه.

تشريح: د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ الله رايه دا ده چې د کسوف په لمانځه کې به په کراره قرائت کوي: ځکه هغه د ورځې لمونځ دی (په شپه کې نه کيږي). او د ورځې لمنځونه په کراره اداء کول کيږي. ليکن امام ابو يوسف رَحِمَهُ الله د جهري قرائت قائل دی. لهذا که د مقتديانو د ترغيب او د لمونځ نه غمېدلو په غرض سره د کسوف په لمانځه کې جهراً قرائت وکړل سي. نو په دې کې څه حرج نسته. وعن محمد روايتان. (شامي ج: ۲. ص: ۶۳)

فايده: په صلاة الخسوف يعني د سپوږمۍ د ترنځې نيولو په لمانځه کې که په جماعت سره لمونځ کوي. نو بالاتفاق قرائت به جهراً کوي؛ ځکه چې هغه د شپې لمونځ دی.

په صلاة الكسوف کې خطبه سته، که نه؟

﴿۸۷۷﴾ وَلَا خُطْبَةٍ او بغير له خطبې څخه.

تشريح: د لمر د ترنځې نيولو پر موقع نبي کريم ﷺ صرف د الله ﷻ د لويي بيانولو. لمونځ کولو او د صدقه کولو حکم کړی دی او د خطبې حکم يې نه دی کړی او تر لمانځه وروسته چې نبي کريم ﷺ کومه خطبه ويلې وه. هغه يوه خاصه تنبيه وه کوم چې د هغه وخت مناسب وه؛ ځکه د عربو خيال دا وو چې کله يوه حادثه او نوې خبره پېښه سي. نو کائنات غمجن کيږي. څرنګه چې په دې ورځ د نبي کريم ﷺ زوی حضرت ابراهيم ﷺ وفات سوی وو. نو په خلګو کې دا آوازه کېده سوه چې نن د

هغه په غم کي لمر ترنځي نیولی دی. نو ځکه پېغمبر ﷺ یو مختصر بیان وکړی او دا خبره یې څرګنده کړه چي لمر او سپوږمۍ دیو چا د مرګ یا ژوند په خاطر ترنځه نه نیسي، بلکي دا د الله ﷻ د قدرت نښي دي کوم چي یې وخپل مخلوق ته ښیي. (شامي ج:۱، ص:۷۸۹)

﴿۸۲۸﴾ بَلْ يُنَادَىٰ: "اَلصَّلٰوةُ جَامِعَةٌ" بلکي آواز (اعلان) به کول کیږي (داسي): چي "لمونځ په جماعت سره کېدونکی دی" (راسئ!) (یا په بله وینا: لمونځ درېدونکی دی. نو هلئ! حاضر سئ!).

لغات: ﴿يُنَادىٰ﴾ د مفاعلې له بابه مضارع مجهوله ده. مصدر: مُنَادَاةٌ: بلل (رابلنه)، آواز ور ته کول. ﴿الصلاة جامعة﴾ لمونځ په جماعت سره کېدونکی دی، (جماعت کېدونکی دی. یا په بله وینا جماعت درېدونکی دی). دغه عبارت څلور ډوله ویل کېدلای سي: ① دواړه منصوب ویل یعني "الصلاةَ جامعةً"، تقدیر د عبارت به داسي وي: "اِحْضَرُوا الصَّلاةَ في حال كونها جامعةً". ② دواړه مرفوع ویل د مبتداء او خبر کېدلو په وجه. ③ اول لفظ یعني "الصلاة" منصوب ویل د محذوف فعل د مفعول کېدلو په وجه او دویم لفظ "جامعة" مرفوع ویل د محذوفي مبتداء د خبر کېدلو په وجه. اصل عبارت به داسي وي "اِحْضَرُوا الصَّلاةَ هي جامعةٌ". ④ اول لفظ مرفوع ویل د فاعل کېدلو په وجه او دویم لفظ منصوب ویل د حال کېدلو په وجه. اصل عبارت به داسي وي "حَضَرَتِ الصَّلاةُ حال كونها جامعةً".

تشريح: مخکي ذکر سوه چي د صلاة الکسوف لپاره به اذان او اقامت نه کول کیږي. نو د خلکو د جمع کولو لپاره به صرف په داسي الفاظو سره هغو ته آواز کول کیږي "الصلاة جامعة" (جماعت درېدونکی دی). یا په خپله مقامي ژبه به دا اعلان کول کیږي چي لمونځ درېدونکی دی (یا جماعت درېږي او داسي نور).

په صلاة الکسوف کي د قرائت مقدار

﴿۸۲۹﴾ وَسُنَّ تَطْوِيْلُهُمَا او سنت دي د دې دواړو رکعتونو اوږدول وَتَطْوِيْلُ رُكُوْعِهِمَا وَسُجُوْدِهِمَا او (سنت دي) د دوی رکوع او سجدې اوږدول.

تشريح: په صلاة الکسوف کي سنت دا ده چي اوږد قرائت وکړي مثلاً سورة البقرة او سورة آل عمران پکښي ووايي (که چیري ور ته یاد وي)، په همدې مناسبت سره رکوع او سجده وغیره دي هم

اوږده وکړي، لکه څرنګه چې له حدیثو څخه د نبي کریم ﷺ داعمل ثابت دی. (در مختار مع الشامي ج: ۲، ص: ۶۳، ط: بیروت)

د ترنځي د ختمېدو تر وخته پورې دعاء کول

﴿۸۸۰﴾ ثُمَّ يَدْعُو الْإِمَامُ جَالِسًا مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ إِنْ شَاءَ بیا دې دعاء وکړي امام په ناستې مخ پر قبله که یې خوښه وي أَوْ قَائِمًا مُسْتَقْبِلَ النَّاسِ یا (دې دعاء وکړي) په ولاړې مخ پر خلکو (که وغواړي) وَهُوَ أَحْسَنُ او دا (مخ پر خلکو دربدل) زیات ښه دي وَيُؤَمِّنُونَ عَلَى دُعَائِهِ او لمونځ ګزاران دې آمین وایي دامام پر دعاء حَتَّى يَكْمُلَ انْجِلَاءُ الشَّمْسِ تر دې چې پوره سي د لمر روښانه کېدل (یعني لمر په پوره توګه روښانه سي).

لغات: ﴿یؤمّنون﴾ د تفعیل له بابه د جمع مذکر غائب مضارع صیغه ده، مصدر: تأمین: آمین ویل، او "آمین" اسم فعل دی معنیٰ یې ده: (اې الله!) قبوله یې کړه!، ﴿انجلاء﴾ د انفعال د باب مصدر دی: ښکاره کېدل، روښانه کېدل (ترنځه او تیاره لیري کېدل).

تشریح: فرمایي تر لمانځه وروسته دې امام د لمر د روښانه کېدو تر وخته پورې دعاء کوي، په لمانځه کي طول کول او په دعاء کي تخفیف کول یا په دعاء کي طول کول او په لمانځه کي تخفیف کول دواړه ښوله جائز دي، د دې لپاره چې د ترنځي وخت په لمانځه او دعاء سره پوره کړل سي. بیا په دغه دعاء کي امام ته اختیار دی چې د دعاء کولو په وخت کي مخ پر قبله کښېني، یا په ولاړې د قوم وطرف ته مخ کوي او خلک به د هغه پر دعاء آمین وایي، همدا دویم صورت غوره دی. (شفاء الارواح)

﴿۸۸۱﴾ وَإِنْ لَمْ يَحْضُرِ الْإِمَامُ او که امام حاضر (موجود) نه وي صَلَّوْا فُرَادَىٰ نو لمونځ دې وکړي خلک تنها، تنها (یوازي، یوازي) كَالْخُسُوفِ لکه د سپوږمۍ په ترنځه نیولو کي وَالظُّلْمَةِ الْهَائِلَةِ نَهَارًا او (لکه) د ورځي په خوفناکه تیاره (تور تم) کي وَالرِّيحِ الشَّدِيدَةِ وَالْفَزَعِ او په سخت (تېز) باد کي او په بېره (بې قراری) کي.

لغات: ﴿ظلمة﴾ تیاره، تاریکه، ﴿هائلة﴾ د نصر له بابه اسم فاعل دی: په بېره کي اچونکې، بېرونکې، خوفناک، هَالَ يَهُوْلُ هَوْلًا: په بېره کي اچول، ﴿الفزع﴾ د دې لفظ څو معناوي نقل سوي دي چې له هغوی څخه یو معنی ده: بېره (خوف)، جمع: أفزاع. (معجم الوسیط)

تشريح: ټوله امامان پر دې متفق دي چې صلاة الكسوف (يعني دلمر د ترنڅي نيولو لمونځ) په جماعت سره كول سنت دي، او كه امام نه وي، نو يوازي لمونځ كول جائز دي، لكه څرنګه چې صلاة الخسوف(يعني د سپوږمۍ د ترنڅي نيولو لمونځ) يوازي كول سنت دي او په جماعت سره كول جائز دي. همدارنګه كه تېز باد وچليږي، يا د ورځي سخته تياره وغوړيږي، يا د شپې ناڅاپه زياته رڼا ښكاره سي، يا د زلزلې او داسي بل شي په وجه وحشت او بېره خپره سي، يا وبائي مرض وغوړيږي (لكه په اوس وخت كي د كرونا وبا چي كه حقيقتاً خپره سي)، نو په داسي حالاتو كي بغير له جماعته يوازي نفلي لمنځونه كول غوره دي. (درمختار مع الشامي بيروت ج: ۳، ص: ۶۴، كتاب المسائل ص: ۴۶۸)

كه د لمر د ترنڅي په وخت كي پر آسمان وريځ وغوړيږي؟

مسئله (۱): كه دلمر د ترنڅي نيولو په دوران كي پر آسمان وريځ وغوړيږي، يا ګرز او دوړي سي چي د هغه په وجه د لمر ترنڅه نه معلوميږي، نو بيا به هم صلاة الكسوف كول كيږي. (شامي ج: ۳، ص: ۶۲، كتاب المسائل ص: ۴۶۷)

ښځي به صلاة الكسوف يوازي كوي

مسئله (۲): دلمر د ترنڅي نيولو په وخت كي ښځو ته پكار دي چي په خپلو كورو كي په لمانځه، دعاء او عبادت مشغولي سي، په جماعت كي دي شركت نه كوي. (شامي ج: ۳، ص: ۶۴ ط: بيروت، كتاب المسائل ص: ۴۶۸)

بَابُ الْإِسْتِسْقَاءِ

(دا) د باب د باران د طلب کولو (په بیان کي) دی

تشریح:

د استسقاء لغوي او اصطلاحي معنی: د استسقاء لغوي معنیٰ ده: د باران طلب کول، او به غوښتل، او د شریعت په اصطلاح کي د استسقاء معنیٰ ده: د وچکالی (قحط سالی) په وخت کي له الله تعالیٰ څخه د باران د طلب کولو لپاره په مخصوص کیفیت سره استغفار او دعاء کول، یا لمونځ کول. اول ځل استسقاء په ۶ هجري کال د رمضان په میاشت کي وسوه، استسقاء په داسي ځای کي مشروع ده چي هلته تالابونه، نهرونه (ویالي) او داسي څاګان نه وي چي له هغوی څخه خلک او به چیښي او خپلو څارویو، کښتونو ته له هغوی څخه او به ورکوي، یا خو دا شیان (تالابونه، نهرونه او داسي نور) موجود وي، لیکن د دوی د ضرورت لپاره کافي نه وي، او که دا شیان موجود وي او کافي وي، نو خلک به د استسقاء لپاره نه وځي؛ ځکه استسقاء صرف د سخت ضرورت په وخت کي کیږي. (شفاء الارواح، انوار الایضاح)

د باران د طلب کولو د صورتونو بیان

﴿۸۸۲﴾ لَهٗ صَلٰوۃٌ مِنْ غَیْرِ جَمَاعَۃٍ داستسقاء لپاره لمونځ سته بغیر له جماعت څخه وَلَهُ اسْتِغْفَارٌ او د استسقاء لپاره (صرف) استغفار (هم) سته.

تشریح: د امام ابو حنیفه رَحِمَهُ الله په نیز په استسقاء کي په جماعت سره لمونځ کول سنت نه دي، خو جائز بلکي مستحب دي، همدا صحیح ده؛ ځکه له احادیثو او آثارو څخه دا ثابتیږي چي بعضي وخت هغه په جماعت سره سوی دی او بعضي وخت له جماعت څخه بغیر صرف دعاء او استغفار ویل سوي دي، نو له نبي کریم ﷺ څخه چي د استسقاء کومي طریقې روایت سوي دي، له هغوی څخه چي هره طریقه اختیار کړل سي، د امام صاحب رَحِمَهُ الله په نیز په هغه سره سنت اداء کیږي. او هغه روایت سوي طریقې په جماعت سره لمونځ کول، یا تنها، تنها لمونځ کول یا صرف دعاء او استغفار کول دي.

بعضي متعصبينو چي د امام صاحب رَحِمَهُ الله وطرف ته دا خبره منسوب کړې ده چي په استسقاء کي په جماعت سره لمونځ کول بدعت دي، دا بالکل غلطه ده؛ ځکه د امام صاحب رَحِمَهُ الله د دې قول (چي په استسقاء کي هيڅ لمونځ مسنون نه دی) مطلب دا دی چي د استسقاء سنت صرف د لمانځه سره خاص نه دی بلکي محض په دعاء او استغفار سره هم دا سنت اداء کيږي. او د دې مطلب دا نه دی چي صلاة الاستسقاء سنت نه دی. او پاته سو د صاحبينو رَحِمَهُمَا الله په نيز دا لمونځ په جماعت سره سنت دی، چي امام به دا ختر د لمانځه په څېر له اذان او اقامت څخه بغير دوه رکعته د استسقاء لمونځ ورکوي، په دواړو رکعتونو کي به جهر کوي. او د تکبيرات زائده په ويلو کي اختلاف دی، لېکن مشهوره روايت دا دی چي نه به يې وايي. (شفاء الارواح بحوالۀ عمدة الفقه و درس ترمذی)

که د استسقاء د لمانځه څخه مخکي باران شروع سي؟

مسئله: که د استسقاء د لمانځه اعلان وسي، لېکن تر اوسه لا خلک سره جمع سوي نه وي چي باران شروع سي، نو هم مستحب دا ده چي د الله ﷻ د شکر اداء کولو لپاره خلک سره جمع سي او د لمونځ او دعاء اهتمام وکړي. (در مختار مع الشامي ج: ۲، ص: ۷۳)

د استسقاء د لمانځه مستحبات

﴿۸۸۳﴾ وَيَسْتَحِبُّ الْخُرُوْجُ لَهٗ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ او مستحب دي د استسقاء لپاره وتل درې ورځي مُشَاةً فِيْ ثِيَابٍ خَلَقَةٍ غَسِيْلَةٍ أَوْ مُرَقَّعَةٍ پياده (وتل) په څېرو جامو کي کوم چي پرېولل سوي يا پينه کړل سوي وي (يا په بله وينا داسي جامه چي پينه پکښي لګېدلې وي) مُتَذَلِّلِيْنَ مُتَوَاضِعِيْنَ په داسي حال کي چي عاجزي اختيارونکي، تواضع کونکي وي خَاشِعِيْنَ لِلّٰهِ تَعَالٰى (او) خشوع کونکي (ېېرېدونکي او ځان ټيټ ښکاره کونکي) وي الله تعالیٰ لره نَاكِسِيْنَ رُؤُوْسَهُمْ (او په داسي حال کي چي) د خپلو سرونو ټيټ ساتونکي (کښته کونکي) وي مُقَدِّمِيْنَ الصَّدَقَةَ كُلَّ يَوْمٍ قَبْلَ خُرُوْجِهِمْ (او په داسي حال کي چي) مخکي ورکونکي وي د صدقې هره ورځ له خپل وتلو څخه مخکي وَيَسْتَحِبُّ إِخْرَاجُ الدَّوَابِّ وَالشُّيُوْخِ الْكِبَارِ وَالْأَطْفَالِ او مستحب دئ يستل (بهول) د څارويو، سپين ږيرو (بوډاګانو) او کوچنيانو (هم).

لغات: ﴿مشاة﴾ جمع د مَاشِ ده، د ضرب له بابه فاعل دی: پیاده، په پښو تلونکی، ﴿خلقة﴾ مؤنث د خَلَقٌ دی: څوړ، پخوانی، ﴿غسيلة﴾ مؤنث د غَسِيْلٌ ده: پريولل سوې، جمع: غَسَائِل، ﴿مرقعة﴾ د تفعيل له بابه اسم مفعول دی: پينه داره جامه، داسې جامه چې پينه پکښې لګول سوې وي، رَقَّعَ يُرَقِّعُ تَرْقِيْعًا: (په جامه کې) پينه لګول، پيوند لګول، ﴿متذللين﴾ د تفعيل له بابه جمع مذکر اسم فاعل دی، تَذَلَّلَ يَتَذَلَّلُ تَذَلُّلًا: عاجزي اختيارول، ذليل جوړيدل، ﴿متواضعين﴾ د تفاعل له بابه مخکنی صيغه ده، تَوَاضَعَ يَتَوَاضَعُ تَوَاضُعًا: ذليل او عاجزه کېدل، ﴿خاشعين﴾ د فتح له بابه مخکنی صيغه ده: د دې باب څو معناوي دي: خَشَعَ يَخْشَعُ خُشُوْعًا: ځان ټيټ ښکاره کول (ځان ټيټول). د عاجزئ اظهار کول، پېرېدل او داسې نور، ﴿ناكسين﴾ د نصر له بابه مخکنی صيغه ده، نَكَسَ يَنْكُسُ نَكْسًا: له ذلت او شرمندګئ څخه سر ټيټول، ﴿دواب﴾ جمع د دَابَّةٌ ده: چارپای، څاروی، ﴿شيوخ﴾ جمع د شَيْخٌ ده: ډېر عمر والا، سپين ږيری، بوډا، ﴿الكبار﴾ جمع د كَبِيْرٌ ده: لوی، لويې مرتبې والا، ﴿أطفال﴾ جمع د طِفْلٌ ده: بچی.

تشريح: داستسقاء په لمانځه کې لاندينې شيان مستحب او غوره دي: ① کله چې د باران په موسم کې بالکل باران نه کيږي او د خدای مخلوق بې قراره او پريشانه وي، نو امام دې داستسقاء د لمانځه څخه مخکې خلکو ته درې ورځې د روژه نيولو او د توبه او استغفار کولو حکم وکړي، بيا دې له خلورمې ورځې څخه داستسقاء لمونځ شروع کړي او درې ورځې پرلپسې دې داستسقاء لمونځ وکړي، ② داستسقاء د لمانځه لپاره دې خلک په پښو ولاړ سي، ③ په هغه ورځو کې د نوو جامو (کاليو) پر ځای خپلې څيرې (زړې) جامې يا پينه سوي جامې واغوندي، ④ د الله لپاره دې تواضع، خشوع او خضوع ښکاره کړي او له شرمندګئ څخه دې سرونه ټيټ ساتي، فضول خبري او مذاق وغيره دې نه کوي، ⑤ هر لمانځه ته له وتلو څخه مخکې دې څه صدقه او خيرات وکړي، ⑥ هر کس دې په رينښتوني زړه سره توبه وکړي او پر کوم چا چې د بل چا حق وي، نو هغه دې اداء کړي، ⑦ د ټولو مسلمانانو لپاره دې د بخښنې او د عفو او کرم دعاء وکړي، ⑧ خپل کمزوري خلک، سپين ږيري او کوچنيان دې مخکې کړي او په هغوی سره دې دعاء وکړي او د هغوی په وسيله سره دې دعاء وغواړي، ⑨ کوچني بچيان دې له خپلو مندو څخه جلا کړي، د دې لپاره چې د هغو په ژړا او ناکراري سره چا پيرياڼ رقت آميز او زړه نرمونکی سي، ⑩ دا هم مستحب ده چې خپل څاروياڼ هم

د خپل ځان سره بوځي، د دې لپاره چې هغوی د رحمت الهي د متوجه کېدلو سبب وګرځي. لنډه دا چې د خدای تعالیٰ د رحمت متوجه کېدلو ټول اسباب دې اختیار کړي.

او که په مسجد کې د استسقاء لمونځ کيږي، نو څاروبان دې بهر وتړي. (انوار الايضاح)

په مکه معظمه، مدینه منوّره او بیت المقدس کې به استسقاء چیرې کیږي؟

﴿۸۸۴﴾ وَفِيْ مَكَّةَ وَبَيْتِ الْمَقْدِسِ فَفِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْمَسْجِدِ الْأَقْصٰى يَجْتَمِعُوْنَ او په مکه او بیت المقدس کې به په مسجد حرم او مسجد اقصیٰ کې خلک جمع کیږي وَيَنْبَغِيْ ذٰلِكَ أَيْضًا لِأَهْلِ مَدِيْنَةِ النَّبِيِّ ﷺ او پکار دي همدا د نبي کريم ﷺ د ښار (مدینې شریفې) خلکو لره (چې په مسجد نبوي کې جمع سي).

لغات: ﴿مكة﴾ مبارک ښار چې هلته مسجد حرام او کعبه شریفه ده، او هلته د ګران پیغمبر ﷺ ولادت سوی دی، تعظیماً ورته مکّه معظمه او مکّه مکرّمه ویل کیږي، دا لفظ (مكّة) غیر منصرف دی؛ ځکه په دې کې علمیت او تأنیث لفظي دی، ﴿بيت المقدس﴾ سپېڅلی کور، مبارک ځای، کوم چې د فلسطین مشهوره تاریخي ښار دی، ﴿مسجد الأقصى﴾ په بیت المقدس کې مشهوره مسجد چې د هغه بنیاد حضرت داؤد عليه السلام ایښی دی او تکمیل یې حضرت سلیمان عليه السلام کړی دی، ﴿مدينة﴾ د نبي کريم ﷺ مبارک ښار چې هلته نبي ﷺ له مکې څخه هجرت وکړی، او "مدينة" په اصل کې هغه ښار ته ویل کیږي کوم چې ټولو تهذیبي او تمدّني ضروریاتو او لوازماتو لره جامع وي، جمع: مَدَائِن و مُدُن.

تشریح: د مکې معظمې خلک دې د استسقاء لپاره په مسجد حرام کې جمع کیږي، د بیت المقدس خلک دې په مسجد اقصیٰ او د مدینې منورې خلک دې په مسجد نبوي کې جمع کیږي، د نورو ځایو خلک دې له آبادۍ څخه بهر یو خالي میدان ته وځي، په مکه او مدینه کې د ضرورت پر موقع داسي کول کیږي. (شفاء الارواح)

د استسقاء په دعاء کې به امام څنګه دریږي او لاسونه به څنګه پورته کوي؟

﴿۸۸۵﴾ وَيَقُوْمُ الْإِمَامُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ رَافِعًا يَدَيْهِ او امام دي (د استسقاء په دعاء کې) مخ پر قبله دریږي په داسي حال کې چې خپل لاسونه یې پورته کړي وي وَالنَّاسُ قُعُوْدٌ مُسْتَقْبِلِيْنَ

الْقِبْلَةَ يُؤَمِّنُوْنَ عَلٰى دُعَائِهٖ او خلک دې مخ پر قبله ناست وي آمين دې وايي د امام پر دعاء.

تشريح: په استسقاء کې د دعاء پر مهال دې امام مخ پر قبله ودرېږي: ځکه په دعاء کې د قبلې وطرف ته مخ کول افضل او أقرب إلى الإجابة دي، او په دعاء کې دې لاسونه پورته کړي او ښه دې يې پورته کړي؛ ځکه د کوم مطلب لپاره چې دعاء کول کيږي هغه چې څومره دروند او لوی وي. په هغه کې د لاسونو پورته کول هغومره لوړ په دل پکار دي (عمدة الفقه)، او خلک به مخ پر قبله ناست وي او د امام پر دعاء به آمين وايي، امام به لاندينی مذکوره دعاء وايي (کوم چې په راروان عبارت کې ذکر سوې ده).

يادونه: په صحيح حديث سره ثابت دي چې نبي ﷺ د استسقاء د دعاء په وخت کې د عامو دعاګانو په خلاف طريقه اختيار کړې ده چې د مبارکو ورغوو حصه يې د ځمکې وطرف ته او د لاسو پاسنۍ حصه يې د آسمان وطرف ته يا په بله وينا په چپه اړول سوو سره يې دعاء کړې ده. په همدې وجه فقهاؤ هم د استسقاء په دعاء کې دغه کيفيت غوره ګڼلی دی. (طحطاوي على مراقي الفلاح ص: ۳۰۱. کتاب المسائل ص: ۴۷۲)

د استسقاء دعاء

۸۸۶ يَقُوْلُ امام دې (دا دعاء) ووايي اَللّٰهُمَّ اسْقِنَا غَيْثًا مُّغِيْثًا اې الله! موږ اوبه کړه! په داسې باران سره کوم چې د سختۍ (وچکالۍ) ختمونکی وي هَنِيْئًا مَّرِيْئًا مبارک وي. خونلور (په زړه پورې) وي (او بعضو دې ترجمه کړې ده: اداسې باران! چې په ظاهري او باطني اعتبار سره فايده مند وي) مُّرِيْعًا (او داسې باران چې) شين ګياه راوستونکی (د ځمکې زرغونونکی) وي غَدَقًا زيات اوربدونکی وي مُّجَلِّلًا (د ټولې ځمکې) پټونکی وي (يعني داسې باران چې په ونبو سره ځمکه پټه کړي. يا پټونکي وي د آسمان. په وربخې سره) سَحًّا پرلپسې (مسلسل) اوربدونکی وي طَبَقًا عام (يا متواتر) باران وي (چې د ټولې ځمکې نيونکی وي) دَائِمًا دوامداره وي وَمَا أَشْبَهَهٗ او (يا) کومه دعاء، چې د دې سره مشابه وي (يعني چې په الفاظو او د مقصود په اعتبار کې د دې دعاء په شېر وي) سِرًّا أَوْ جَهْرًا په کراره (دې يې وايي) يا په لوړ آواز سره.

لغات: ﴿إِسْقِ﴾ د ضرب له بابه د واحد مذکر امر حاضر صيغه ده، مصدر: سَقْيًا: اوبول. اوبه ورکول. ﴿غيث﴾ باران. جمع: غُيُوْثٌ، أَغْيَاثٌ. ﴿مُغِيث﴾ د ميم په ضمه سره: اعانت او مدد کونکی. له

سختۍ څخه خلاصونکی. ﴿هنيئا﴾ د كَرُمَ له بابه دی: بغیر له مشقت او ستړیا څخه حاصلېدونکی شی، لکه څرنګه چې ویل کېږي: "أكلتُه هنيئًا مريئًا" ما هغه شی بغیر له څه مشقته ډېر په خوند سره وخوړی. په زړه پوری، مبارک. ﴿مريئا﴾ خوندور (مزه دار). ښه. په زړه پوری. بعضو ویلي دي چې د الهنيئ او المريئ ترمینځ فرق دا دی چې هنيئ ظاهري نفع ته او مريئ باطني نفع ته وایي، نو په دې اعتبار سره د هنيئًا مريئًا معنیٰ داسي هم کېدلای سي (داسي باران) کوم چې په ظاهري او باطني توګه نفع مند وي. ﴿مُريع﴾ د میم په ضمه سره: غيث مريع: شین ګیاه او خوشحالي راوستونکی باران، همدارنګه هر زیاتوب راوستونکي شي ته هم مُرِيع وايي. ﴿غدقًا﴾ د سمع د باب مصدر دی. غَدِقَ يَغْدَقُ غَدَقًا: باران زیات کېدل، اوبه زیاتېدل. ﴿مجللا﴾ د تفعیل له بابه اسم فاعل دی، عام، پټونکی. جَلَّلَ يُجَلِّلُ تَجْلِيلًا: عام کېدل. پټول. یعني په وښو سره د ټوله ځمکي پټونکی یا په وریځي سره د ټوله آسمان پټونکی. ﴿سَحًّا﴾ د سین په فتحه او د حاء په تشدید سره. سَحَّ الْمَاءُ سَحًّا و سُحُوْحًا: اوبه پرلپسې او زیاتي بهېدل. اورېدل (معجم الوسيط). ﴿طبقًا﴾ مَطَرٌ طَبَقٌ: عام. متواتر باران.

تشريح: د استسقاء پر موقع له نبي کریم ﷺ څخه څو کلمات ثابت دي، چې له هغوی څخه يو په متن کي ذکر سوی کلمات دي کوم چې د یادولو قابل دي، یا د دې په مثل الفاظو سره دي بله دعاء وکړي، مثلاً "اللّٰهم اسق عبادك وبهيمتك وانشر رحمتك وأَحيِ بلدك الميت". (انوار الايضاح. شفاء الارواح)

د خطبې په دوران کي څادر وغیره چپه اړول

﴿٨٨٧﴾ وَلَيْسَ فِيْهِ قَلْبُ رِدَاءٍ او نسته په استسقاء کي د څادر اړول.

لغات: ﴿قلب﴾ د ضرب د باب مصدر دی: اړول، یعني چپه اړول. صاحب د معجم د دې لفظ تعریف داسي کړی دی "قَلَبَ الشَّيْءَ قَلْبًا (أي) جَعَلَ أَعْلَاهُ أَسْفَلَه أَوْ يَمِينَه شِمَالَه أَوْ بَاطِنَه ظَاهِرَه..." (معجم الوسيط). ﴿رداء﴾ څادر (پټو)، جمع: أَرْدِيَةٌ.

تشريح: د عبارت له حل څخه مخکي پوهېدل پکار دي چې په عبارت کي ذکر سوی قول د امام صاحب رَحِمَهُ الله په نېز دی او يو روایت د امام ابو یوسف رَحِمَهُ الله هم دغه دی، خو دا غیر اصح دی.

اصح قول دا دی چي د استسقاء د خطبې په دوران کي د امام لپاره خپل څادر اړول په سنت (حديث) سره ثابت دي او دا څادر اړول د نېک فالۍ (تفاؤل) په توګه دي په دې معنیٰ چي اوس کوم د وچکالۍ حالت ته راغلي يو، هغه حالت ته به واپس نه سو هغه حالت به واوړي، دا د امام محمد رَحِمَهُ الله په نېز دي او له امام ابو یوسف رَحِمَهُ الله څخه هم يو روايت دغسي دی او پر همدې فتویٰ ده.

د څادر اړولو طريقه: دا ده چي د څادر پاسنۍ حصه لاندي کړي او لاندينۍ حصه يې لوړه کړي، يا د څادر راسته طرف وچپه طرف ته او چپه طرف يې وراسته طرف ته واوړي، يادننۍ حصه يې نباندي او دباندينۍ حصه يې دننه کړي، لنډه دا چي په څه طريقه سره يې قلب کولای سي، هغسي دي وکړي، حتیٰ که کوټ (يامثلاً سدرۍ) وغيره يې اغوستي وي، نو د هغه پاسنۍ حصه دي لاندي کړي او لاندينۍ (داستر) حصه دي يې بنکاره (بباندي) کړي، "قال الشامی بحثًا: واختار القدوری قول محمد رَحِمَهُ الله، لأنه ﷺ فعل ذلك، نهر، وعليه الفتویٰ"، "قال الطحطاوی: وعن أبي يوسف روايتان، وفي رواية أخرىٰ أنه مع محمد، وهو الأصح". (انوار الايضاح)

په شفاء الارواح کي يې د څادر اړولو طريقه دا ليکلې ده چي (کله څادر پر اوږو وي نو) دواړه لاسونه دي خپل شاته يووسي، په راسته لاس سره دي د څادر د لاندينۍ طرف چپه کونج ونيسي او په چپه لاس سره دي د لاندي طرف راسته کونج ونيسي او بيا دي لاسونه خپل شا ته داسي سره واړوي چي د راسته لاس والا کونج (يعني په راسته لاس کي چي يې د څادر لاندينۍ چپه کونج نيولی دی هغه) په راسته اوږه باندي راسي او د چپه لاس والا کونج په چپه اوږده باندي راسي (په دې طريقه سره ډېر آسانه اوړي)، نو په دې توګه به د څادر پاسنۍ طرف لاندي سي او لاندينۍ طرف به يې لوړ سي، راسته کونج به يې چپه طرف ته او چپه به يې راسته طرف ته واوړي. (بحوالۀ عمدة الفقه)

﴿۸۸۸﴾ وَلَا يَحْضُرُهُ ذِمِّيٌّ او نه دي حاضرېږي استسقاء ته ذمي کافر (نو غیرِ ذمي کافر خو به بيخي نه پرېښوول کيږي).

لغات: ﴿ذمي﴾ هغه کافر چي په اسلامي هيواد کي اوسيږي او اسلامي حکومت له هغه څخه جزيه (ټيکس) اخلي.

تشريح: فرمايي چي استسقاء ته به ذمي کفار نه حاضرېږي او هغوی به دلته نه پرېښوول کيږي؛ ځکه دلته مسلمانان د رحمت نازلېدلو (رحمت اورېدلو) د دعاء لپاره راوتلي دي، حال دا چي پر کفارو لعنت اورېږي. (شفاء الارواح بحوالۀ حاشيه)

بَابُ صَلَاةِ الْخَوْفِ

(دا) فصل د بيري د لمانځه (په بيان کي) دی

تشريح: ټوله اُمت پر دې متفق دی چي صلاة الخوف نن هم مشروع دی (د نبي ﷺ د زمانې سره خاص نه دی. بلکي د مشروعيت يې باقي دی)، صرف امام ابو يوسف رَحِمَهُ الله اختلاف کوي. هغه فرمايي چي د نبي ﷺ له زمانې څخه وروسته صلاة الخوف نسته، بلکي اوس به د خوف په حالت کي دوه امامان جوړول کيږي او خلک به دوو ډلو کيږي او هر امام به جلا خپلي ډلي ته پوره لمونځ ورکوي. او دا د نبي کريم ﷺ خصوصيت وو چي هر سړي به خپل آخري لمونځ په نبي ﷺ پسي کول غوښتل. نو ځکه نبي کريم ﷺ به هري ډلي ته يو، يو رکعت لمونځ ورکوی. لهٰذا چي امام ابو يوسف رَحِمَهُ الله له نبوي دور څخه وروسته د صلاة الخوف مشروعيت نه تسليموي، ليکن دا صحيح نه ده. ځکه د سنن بيهقي په يو اثر کي راغلي دي چي ابو موسیٰ اشعري رضي الله عنه په خپله زمانه کي صلاة الخوف وکړی. همدارنګه له سعد بن ابی وقاص، ابو عبيده بن الجراح څخه هم صلاة الخوف ثابت دی.

او صلاة الخوف څه جلا لمونځ نه دی. بلکي د جهاد او جنګ کولو په دوران کي چي کله د فرضي لمانځه وخت راسي او دا خطره او بېره وي چي که ټوله خلک په جماعت مشغوله سي. نو دښمن به حمله وکړي، حال دا چي ټوله خلک صرف په يوه امام پسي لمونځ کول غواړي. نو دوی به دوو ډلي سي چي يوه به د دښمن د مقابلې لپاره ودريږي او بله به په امام پسي ودريږي. طريقه به يې څه وروسته ذکر سي.

د صلاة الخواف د جواز شرط

﴿۸۸۹﴾ وَهِيَ جَائِزَةٌ او هغه (صلاة الخوف) جائز دی بِحُضُورِ عَدُوٍّ د دښمن د حاضر والي (موجود والي) په وخت کي وَبِخَوْفِ غَرْقٍ أَوْ حَرْقٍ او د غرقېدلو يا سوځل کېدلو د بيري په وخت کي.

لغات: ﴿عدوٍ﴾ دښمن، د مذکر او مؤنث، واحد او جمع ټولو لپاره وړل کيږي، ځيني وخت د دې تثنيه او مؤنث هم جلا استعماليږي، جمع: أَعْدَاء، عِدًى، جمع الجمع: أَعَادٍ.

تشریح: د صلاة الخوف د جائز کېدو لپاره شرط دا دی چې دښمن به حاضر وي یعني داسي نژدې وي چې په نظر راځي او په یقین سره دا ېره او خطره وي چې که ټوله خلک په جماعت مشغوله سي، نو دښمن به حمله وکړي. لهذا که دښمن ډېر لیري وي، نو صلاة الخوف جائز نه دی.

دلته له دښمن څخه مراد دا دی چې یا انساني دښمن وي لکه کفار او داسي نور، یا درنده او ځیرونکي حیوان، یا اپي مار (اژدها) او داسي نور وي.

وبخوف غرق بسخ: همدارنګه که سخت سېلاب او مانده راغلی وي او دا ېره وي چې که ټوله په جماعت مشغوله سي او ځیني داوبو مخنیوی نه وکړي، نو موږ به غرق (ډوب) سو. یا مثلاً څو خلک په کښتۍ کي وي او طوفاني حالت وي او دا ېره وي چې که د کښتۍ ټوله ملګري په جماعت مشغوله سي، نو غرق به سي. یا یو ځای سخت اُور لګېدلی وي او مخ ته را روان وي او که ټوله حاضرین په جماعت مشغوله سي، نو د سوځېدلو ېره وي، نو په دې ټولو صورتونو کي صلاة الخوف جائز دی.

د صلاة الخوف طریقه

﴿۸۹۰﴾ وَإِذَا تَنَازَعَ الْقَوْمُ فِي الصَّلٰوةِ خَلْفَ إِمَامٍ وَّاحِدٍ او کله چي اختلاف (او ټینګار) وکړي خلک په لمونځ کولو کي په یوه امام پسي (مثلاً ټوله مجاهدین غواړي چي صرف په دې یوه امام پسي لمونځ وکړي (کوم چي دوی ته مقبول او خوښ وي)) فَيَجْعَلُهُمْ طَائِفَتَيْنِ نو امام دي هغوی دوې ډلي کړي (پر دوو ډلو دي یې تقسیم کړي) وَاحِدَةً بِإِزَاءِ الْعَدُوِّ یوه دي د دښمن په مقابله کي کړي (یعني یوه ډله دي د دښمن مخ ته واستوي) وَيُصَلِّيْ بِالْأُخْرٰى رَكْعَةً مِنَ الثُّنَائِيَّةِ وَرَكْعَتَيْنِ مِنَ الرُّبَاعِيَّةِ أَوِ الْمَغْرِبِ او لمونځ دي ورکړي بلې (دویمي) ډلي ته یو رکعت له دوه رکعتیز لمانځه څخه او دوه رکعته (دي ورکړي) له څلور رکعتیز لمانځه یا د ماښام له لمانځه څخه وَتَمْضِيْ هٰذِهٖ إِلَى الْعَدُوِّ مُشَاةً او بیا دي دا (دویمه) ډله ولاړه سي د دښمن وطرف ته پیاده (په پښو) وَجَاءَتْ تِلْكَ او را دي سي هغه (ډله کوم چي د دښمن په مقابله کي وه) فَصَلّٰى بِهِمْ مَا بَقِيَ وَسَلَّمَ وَحْدَهٗ نو هغو ته دي پاته لمونځ ورکړي او سلام دي وګرځوي امام یوازي (ځکه چي د امام لمونځ پوره سو) فَذَهَبُوْا إِلَى الْعَدُوِّ ثُمَّ جَاءَتِ الْأُوْلٰى بیا دي هغوی ولاړ سي د دښمن وطرف ته (او) بیا دي

هغه اوله ډله راسي ﴿وَأَتَمُّوْا بِلَا قِرَاءَةٍ﴾ او پوره دې کړي دوی (اولې ډلې والا . خپل پاتې لمونځ) بغير له قرائت څخه (ځکه دوی لاحقين دي او پر لاحق قرائت نشته) ﴿وَ سَلَّمُوْا وَ مَضَوْا﴾ او سلام دې وګرځوي او ولاړ دې سي (د دښمن وطرف ته) ﴿ثُمَّ جَاءَتِ الْأُخْرٰى إِنْ شَاءُوْا﴾ بیا دې هغه بله ډله راسي که يې خوښه وه (کنې پر خپل ځای دې هلته پاته سي) ﴿وَصَلُّوْا مَا بَقِيَ بِقِرَاءَةٍ﴾ او پاته لمونځ دې په قرائت سره وکړي (پوره کړي).

لغات: ﴿تنازع﴾ د تفاعل له بابه د واحد مذکر غائب ماضي صيغه ده: په خپل مینځ کي اختلاف کول، جنجال کول. ﴿طائفتين﴾ تثنيه د طَائِفَةٌ ده: د خلکو جماعت، ډله، جمع: طَائِفَات و طَوَائِفُ. ﴿إزاء﴾ مقابله، بِإِزَاء: په مقابله کي، مخامخ، آزَىٰ يُوَازِيْ مُوَازَةُ الرَّجُلَ: یو د بل مقابل او نژدې کېدل. ﴿ثنائية﴾ مراد: دوه رکعتيز.

تشريح: ښکاره دې وي چي صلاةُ الخوف په مختلفو طريقو سره نقل سوی دی، امام ابو داؤد رَحِمَهُ الله اته (۸) طريقې، ابن حزم رَحِمَهُ الله څوارلس (۱۴) طريقې او ابو الفضل عراقي رَحِمَهُ الله اوولس (۱۷) طريقې ذکر کړي دي، خو د احنافو په نېز افضله او غوره طريقه مذکوره طريقه ده (کوم چي په عبارت کي ذکر سوې ده).

حاصل د عبارت دا دی چي کله ټوله حاضر خلک (مثلاً ټوله مجاهدين) پر دې ټينګار وکړي چي موږ صرف په دې يوه امام پسې لمونځ کوو، مثلاً په دوی کي یو څوک بزرګ شخصيت وي چي ټوله په هغه پسې لمونځ کول غواړي، نو طريقه يې دا ده چي امام دې خلک دوې ډلې (دوه جماعته) کړي، د مثال په توګه یوه د "غزنوي صاحب" ډله او بله د "فاروقي صاحب" ډله، نو له دوی څخه دې يوه ډله مثلاً د "فاروقي صاحب" ډله پر محاذ (سنګر) باندي د دښمن د مقابلې لپاره ودرېږي او د "غزنوي صاحب" ډلې ته دې امام يو رکعت لمونځ ورکړي که چيري لمونځ دوه رکعتيز وي مثلاً د سهار لمونځ وي يا سفرانه لمونځ کوي (يعني په څلور رکعتيز لمانځه کي قصر کوي او دوه رکعته کوي)، او که د ماښام لمونځ وي يا څلور رکعتيز لمونځ وي، نو بيا به هغو (د غزنوي ډلې) ته دوه رکعته لمونځ ورکړي، کله چي دا يو رکعت يا دوه رکعته پوره کړي يعني کله چي د اول رکعت له دويمي سجدې څخه سر را پورته کړي يا (په ماښام او څلور رکعتيز لمانځه کي) د دويم رکعت له دويمې سجدې څخه سر را پورته کړي، نو دا ډله (يعني د غزنوي صاحب ډله) دې په پښو ولاړه سي او د شمن مقابلې ته دي ودرېږي، او دويمه د فاروقي صاحب ډله دي راسي (او تر څو چي دا دويمه ډله را رسېږي. تر هغه وخته دې امام کښېني.

انتظار دي وکړي او چې هغوی راسي. نو) امام دي هغو ته یو رکعت یا دوه رکعته له ونځ ورکړي (یعني که دوه رکعتیز لمونځ وي. یو رکعت دي ورکړي. کوم چې د امام آخري رکعت سو او که ځلور رکعتیز لمونځ وي. نو دوه رکعته دي ورکړي. کوم چې د امام آخري دوه رکعته سوه)، ځرنګه چې دا د امام آخري یو رکعت یا آخري دوه رکعته سوه. نو ځکه اوس دي امام په آخر کي کښېني، تشهد دي ووایي او سلام دي وګرځوي. او د دغه دویمي ډلي یعني د فاروقي صاحب د ډلي صرف یو رکعت یا دوه رکعته پوره سو. نو هغوی دي د امام سره سلام نه ګرځوي. بلکي بیرته دي د دښمن مخ ته ولاړه سي، او د غزنوي ډله دي بیرته راسي. او خپل پاته لمونځ یعني دویم رکعت یا درېیم او ځلورم رکعت دي پوره کړي او سلام دي وګرځوي. او دا بیرته راتګ ضروري نه دی، بلکي که د دوی خوښه وي. نو پر خپلو ځایو هم دا پاته لمونځ پوره کولای سي (شفاء الارواح)، او دا اوله ډله یعني د غزنوي صاحب ډله دي په دې خپل پاته لمانځه کي قرائت نه کوي، ځکه دوی په خپل پاته لمانځه یعني په دویم رکعت یا په درېیم او ځلورم رکعت کي لاحقین دي، ځکه چې اول یو رکعت یا اول دوه رکعته یې د امام سره نیولی وه. نو ځکه آخري پاته لمونځ به بغیر له قرائت ځخه وکړي، ځکه پر لاحق قرائت نسته. تر سلام ګرځولو وروسته دي د غزنوي ډله د دښمن مخ ته ولاړه سي، او د فاروقي ډله دي بیرته راسي او خپل پاته لمونځ یعني یو رکعت یا دوه رکعته دي پوره کړي او سلام دي وګرځوي، او د دوی لپاره هم بیرته راتګ ضروري نه دی. او دوی یعني د فاروقي صاحب ډله (کوم چې دویمه ډله ده) په خپل دویم رکعت کي مسبوقین دي، ځکه چې دوی د امام سره دویم رکعت یا آخري دوه رکعته نیولی وه، اول یو رکعت یا دوه رکعته ځني تېر سوی وه. او ځوک چې مسبوق وي، هغه به د قرائت سره خپل پاته لمونځ پوره کوي، نو ځکه د فاروقي صاحب ډله به خپل پاته لمونځ د قرائت سره پوره کړي. (مأخوذ از انوار الایضاح و شفاء الارواح بتغیر)

پر سپارلي صلاة الخوف کول

﴿۸۹۱﴾ وَإِنِ اشْتَدَّ الْخَوْفُ او که (دښمن) ډېره سخته سي (زیاته سي) صَلُّوْا رُكْبَانًا فُرَادىٰ بِالْإِيْمَاءِ إِلٰى أَيِّ جِهَةٍ قَدَرُوْا نو لمونځ دي وکړي د سپرتیا په حالت کي تنها. تنها په اشاره کولو سره وکوم طرف ته چې د دوی قدرت وي.

لغات: ﴿فرادیٰ﴾ دا خلاف القیاس د فَرْدٌ جمع ده او دلته په ترکیب کي حال دی لکه ځرنګه چې رُكْبَانًا حال دی. ﴿ایماء﴾ د افعال د باب مصدر دی: اشاره کول.

تشریح: مسئله دا ده چې که د دښمن ډېره ډېره سخته سي په دې توګه چې مسلمانانو ته له سپارلیو ځخه د شوه کېدلو موقع لا هم نه ورکوي، نو په داسي صورت کي پر سپارلیو په ناستي د رکوع او سجدې په اشاره سره تنها، تنها لمونځ کول جائز دي، او د قبلې و طرف ته که مخ نه سي اوړلای، نو

وکوم طرف ته چي ممکنه وي، لمونځ دي وکړي. دلته يې د "فُرادیٰ" قيد ځکه لګولی دی چي د سپرتيا په حالت کي په جماعت سره لمونځ کول جائز نه دي. لېکن که پر يوه سپارلي دوه يا زيات کسان سپاره وي، نو د اتحاد مکان په وجه اقتداء صحيح کيږي. (شفاء الارواح)

﴿۸۹۲﴾ وَلَمْ تَجُزْ بِلَا حُضُوْرِ عَدُوٍّ او صلاة الخوف نه جائز کيږي بې له حاضر والي (موجود والي) د دښمن.

تشريح: يعني صلاة الخوف همغه وخت جائز دی کله چي دښمن مخامخ حاضر وي. او که دښمن ليري وي (په دې توګه چي د حملې خطره يې نه وي)، نو صلاف الخوف جائز نه دی (لکه مخکي چي هم ذکر سوه چي د صلاة الخوف د جائز کېدلو شرط د دښمن حاضرېدل او موجودېدل دي).

﴿۸۹۳﴾ وَيُسْتَحَبُّ حَمْلُ السِّلَاحِ فِي الصَّلٰوةِ عِنْدَ الْخَوْفِ او مستحب دي وسله اخيستل (د ځان سره) په لمانځه کي د بيري په وخت کي.

تشريح: د صلاة الخوف په حالت کي وسله د ځان سره اخيستل د احنافو په نېز مستحب او افضل دي، واجب نه دي.

﴿۸۹۴﴾ وَإِنْ لَّمْ يَتَنَازَعُوْا فِي الصَّلٰوةِ خَلْفَ إِمَامٍ وَّاحِدٍ او که دوی اختلاف نه وکړي په لمونځ کولو کي په يوه امام پسي فَالْأَفْضَلُ صَلٰوةُ كُلِّ طَائِفَةٍ بِإِمَامٍ نو افضل دي د هري ډلي لمونځ کول په جلا په امام پسي مِثْلَ حَالَةِ الْأَمْنِ دامن د حالت په څېر.

تشريح: د عبارت حاصل دا دی چي که د خوف په حالت کي حاضر خلک (مثلاً مجاهدين) په يوه امام پسي په لمونځ کولو باندي ټينګار او اختلاف نه کوي، نو بيا غوره او افضل دا ده چي د خلکو يوه ډله دي د دښمن د مقابلې لپاره ودرېږي او بلې ډلې ته دي امام پوره لمونځ ورکړي او کله چي لمونځ ختم سي نو دا ډله دي د دښمن مقابلې ولېږي او هغه بله ډله کوم چي مخکي د دښمن پر مقابله وه، په هغوی کي دي يو کس ته حکم وکړي چي هغو ته پوره لمونځ ورکړي، ګواکي د امن د حالت په څېر دي دواړه ډلي په دوو جلا امامانو پسي جماعت وکړي.

بَابُ أَحْكَامِ الْجَنَائِزِ

(دا) باب د جنازې د احکامو (په بیان کې) دی

تشریح: کله چې مصنف رَحِمَهُ الله د هغه احکامو له بیان څخه فارغه سو چې د هغوی تعلق د انسان د ژوند سره دی، نو اوس مناسبه معلومه سوه چې هغه احکام بیان کړي کوم چې د انسان د مرګ او تر هغه وروسته حالت سره تعلق لري.

جنائز جمع د "جنازة" ده، د جیم په فتحه سره "جَنازة" مړي ته ویل کیږي، او د جیم په کسره سره "جِنازة" تابوت او هغه تختې ته ویل کیږي چې پر هغې مړی پرې ایستل کیږي، بعضو د دې برعکس ویلي دي. (شفاء الارواح)

د مرګ د حالت احکام

﴿۸۹۵﴾ يُسَنُّ تَوْجِيهُ الْمُحْتَضَرِ لِلْقِبْلَةِ عَلٰى يَمِيْنِهٖ سنت دي مخ ګرځول د قریبُ الموت کس (کوم چې د زکندن په حالت کې وي) د قبلې وطرف ته وَجَازَ الْإِسْتِلْقَاءُ او جائز دي ستوني ستخ پرې باسل (څملول) وَيُرْفَعُ رَأْسُهٗ قَلِيْلًا او د هغه سر دې لږ پورته کړی سي.

لغات: ﴿توجیه﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: مخامخ کول، (دیو چا) مخ اړول. ﴿استلقاء﴾ د استفعال د باب مصدر دی: ستوني ستخ پرې ایستل (پرې باسل).

تشریح: مړ کېدونکي کس ته الْمُحْتَضَر ویل سوي دي، دا ځکه چې هغه ته مرګ حاضر بېدونکی دی، یا د مرګ فرښتې هغه ته حاضرېږي، د مرګ نښې او علامې دا دي چې (۱) د انسان پښې سستې (مړې) سي، ولاړ بېدلای نه سي، (۲) ساه یې سره تړوله سي او تېزي پکښې راسي، (۳) پزه یې کږه سي، (۴) د خصیتینو (خوټو) پوست یې اوږد سي (او وېړسیږي)؛ لنډه دا چې کله پر انسان د مرګ علامې ښکاره سي، نو سنت دا ده چې دغه قریبُ الموت کس دې په راسته اړخ باندې مخ پر قبله پرې باسي، ځکه چې په قبر کې د مړي د ایښوولو سنت طریقه همدغه ده. نو پر هغه په قیاسولو سره به قریبُ الموت کس هم په دې طریقه سره پرې ایستل کیږي، ځکه دا کس قبر ته نږدې دی. او ستوني ستخ پرې باسل یې هم جائز دي او دغه کیفیت (یعنې ستوني ستخ...) مختاره او غوره کیفیت شمېرل

سوی دی، ځکه په دې کیفیت کې روح ډېر په آساني سره وځي، په دې صوت کې به د قریبُ الموت کس پښې د قبلې وطرف ته وي او سر به یې د مشرق و طرف ته وي، خو په دې صورت کې دې د هغه تر سر لاندې بالښت یا بل یو جګ شی هم کېښودل سي، د دې لپاره چې مخ یې د قبلې پر طرف سي او د آسمان و طرف ته نه سي، لېکن د دې کیفیت په باره کې هیڅ نص نه دی ذکر سوی، نو ځکه مصنف رَحِمَهُ الله اول کیفیت ته سنت ویلي دي، یعني پر اړخ پرې باسل.

د تلقین حکم

﴿۸۹۶﴾ وَيُلَقَّنُ بِذِكْرِ الشَّهَادَتَيْنِ عِنْدَهُ مِنْ غَيْرِ إِلْحَاحٍ او تلقین به کول کیږي د شهادت د دواړو کلمو د ذکر کولو د مړي سره (نږدې) بغیر له ټینګار کولو څخه (یا په بله ورنا چې د مړي سره نږدې د کلمۀ شهادت ویلو تلقین به کول کیږي) وَلَا يُؤْمَرُ بِهَا او حکم به نه کول کیږي هغه ته د دې (کلمۀ شهادت ویلو).

لغات: ﴿يلقن﴾ د تفعیل له باب څخه مضارع مجهوله ده: لا رښوونه، پوهول، په ټینګه ورته ویل، د چا مخته په لوړ آواز سره څه ویل چې هغه یې ووایي، ﴿الحاح﴾ د افعال د باب مصدر دی: ټینګار کول، اصرار کول.

تشریح: فرمایي چې قریبُ الموت کس ته دې د شهادتینو تلقین ورکول سي، دا مستحب عمل دی، د تلقین طریقه دا ده چې کله پر انسان د مرګ آثار او علامې ښکاره سي، نو یو څوک دې د هغه سره کښېني او په لوړ آواز سره دې شهادتین (کلمۀ شهادت) یعني "أَشْهَدُ أَنْ لَّا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُوْلُ اللهِ" ووایي، او هغه ته دې حکم نه کوي چې ته دا کلمه ووایه!، ځکه پر هغه دا وخت ډېر د سختۍ وخت وي، داسي نه (نعوذ بالله) چې انکار وکړي، نو خاتمه به یې پر کفر سي، او کله چې دا قریبُ الموت کس یو وار کلمه ووایي، نو تلقین ورکونکی دې چپ سي او دا کوښښ دې نه کوي چې هغه یې بار، بار ووایي؛ ځکه مقصد دا دی چې آخري کلام د هغه له خولې څخه کلمه مبارکه ووځي، نو کله چې هغه کلمه وویله، مقصود حاصل سو، نو ځکه اعاده ته یې ضرورت نسته.

﴿۸۹۷﴾ وَتَلْقِيْنُهُ فِي الْقَبْرِ مَشْرُوْعٌ او هغه ته تلقین کول په قبر کې مشروع (په شریعت کې روا) دي وَقِيْلَ: لَا يُلَقَّنُ او ویل سوي دي (یعني بل قول دا دی): چې تلقین دې نه کول کیږي وَقِيْلَ: لَا يُؤْمَرُ بِهِ وَلَا يُنْهٰى عَنْهُ او ویل سوي دي: چې نه دې د تلقین حکم ورته کول کیږي او نه دې له هغه څخه منع کول کیږي.

لغات: ﴿تلقـین﴾ د تفعیـل د بـاب مصـدر دی: د تېـر عبـارت پـه لغـاتو کـې یـې وضـاحت سـو.
﴿مشروع﴾ د فتح له بابه اسم مفعول دی: په شریعت کې روا کړی سوی. په شریعت کې وارد او نافذ. همدارنګه هغه کار چې په شریعت کې د هغه کول مطلوب وي.

تشریح: تر مرګ (مړیني) وروسته په قبر کې مړي ته د تلقین ورکولو په باره کې مصنف رَحِمَهُ الله درې قولونه بیان کړي دي (طریقه به یې په آخر کې ذکر سي): ① یو قول دا دی چې په قبر کې تلقین مشروع دی. ② دویم قول دا دی چې په قبر کې تلقین غیر مشروع دی، لهذا له هغه څخه به منع کول کیږي. ③ دریم قول دا دی چې کوم خلک تلقین کوي، هغوی دې نه منع کول کیږي؛ ځکه په دې کې څه ضرر نسته، او کوم خلک چې یې نه کوي، هغو ته به د تلقین هدایت نه کول کیږي، ځکه که چیري مؤمن مړ سوی وي، نو هغه ته خو د تلقین ضرورت نسته او که کافر مړ سوی وي. نو هغه ته تلقین هیڅ فایده نه کوي. لنډه دا چې عمل پر دواړو دی یعني د مرګ (زکندن) او دفن (ښخولو) دواړو په وخت کې تلقین کیږي. (عمدة الفقه)

او په قبر کې د تلقین طریقه او صورت دا دی چې کله مړی دفن (ښخ) کړل سي او خلک ولاړ سي، نو یو څو خاص کسان دې درې واره دا وو وایي چې اې فلان بن فلان! وو وایه "لَا إِلٰهَ إِلَّا الله". بیا دې درې واره ورته وو وایي چې اې فلانکیه! وو وایه چې زما رب الله دی، زما دین اسلام او زموږ نبي (پیغمبر) حضرت محمد ﷺ دی (په لنډه وینا دا چې مړي ته دې د نکیر منکر د سوال او جواب یادونه وکړي او همدارنګه هغه ته دې د ثابت قدمی دعاء وکړي. لکه څرنګه چې په حدیث کې وارد دي: "قال: کان النبی ﷺ إذا فرغ من دفن الميت وقف علیه، فقال: استغفروا لأخیکم واسألوا له بالتثبیت، فإنه الآن یُسأل" (ابود داؤد شریف، حدیث رقم: ۳۲۲۱). (شفاء الارواح بحوالهٔ ایضاح الاصباح. ثمرة النجاح)

قریبُ الموت کس ته د قریبانو او همسایه ګانو د راتللو حکم

﴿۸۹۸﴾ وَيُسْتَحَبُّ لِأَقْرِبَاءِ الْمُحْتَضَرِ وَجِيرَانِهِ الدُّخُولُ عَلَيْهِ او مستحب دي د قریبُ الموت کس د قریبانو او همسایه ګانو لپاره هغه ته ورتلل.

لغات: ﴿جیران﴾ جمع د جَارٌ ده: همسایه ګان (ګاونډیان).

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې کله یو انسان مرګ ته نژدې سي (زکندن یې سي)، نو په دې وخت کې دې قریبان، همسایه ګان او ملګري (دوستان) وهغه ته راسي، یا په بله وینا پر هغه دې پوښتنه وکړي؛ ځکه دا د هغه آخري وخت دی، نو په دې آخري وخت کې دې د هغه سره ملګرتیا وکړي او د هغه خدمت دې وکړي. د مریض پر عیادت ډېر زیات ثواب وارد سوی دی.

او صاحب د "انوار الایضاح" د "مراقی الفلاح" په حواله سره لیکلي دي چي په آخري وخت کي د مړ کېدونکي کس تنده ډېره زیاته وي، نو ځکه شیطان یخې اوبه د ځان سره راوړي او وایي چي ووایه! زما څخه بغیر بل هیڅ معبود (خدای) نسته، زه به تا ته اوبه درکړم (نعوذ بالله من ذلک). حاضر خلک دي مړ کېدونکي کس ته اعتماد او ډاډ ورکړي چي الله تعالیٰ به ستا سره ښه معامله وکړي. ته د الله سره ښه گومان وساته!، په حدیث کي دي "أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِيْ" یعني زه بنده ته د هغه د گومان مطابق بدله (جزاء) ورکوم، که چیري هغه ښه گومان ساتي، نو ښه بدله، کنې بده بدله ورکوم. (مراقی الفلاح ص:۳۰۸)

د "سورت یس" لوستلو حکم

﴿۸۹۹﴾ وَيَتْلُوْنَ عِنْدَهُ سُوْرَةَ يٰسٓ او دوی (حاضرین) دي د مړي سره سورة یسٓ تلاوت کړي وَ اُسْتُحْسِنَ سُوْرَةُ الرَّعْدِ او سورة الرعد ویل (هم) ښه گڼل سوي دي.

لغات: ﴿یتلون﴾ د نصر له بابه جمع مذکر غائب مضارع معلومه ده: تلات کول، لوستل. ﴿استحسن﴾ د استفعال له بابه ماضي مجهوله ده: ښه گڼل، خوښول.

تشریح: د مړ کېدونکي کس (قریب الموت) سره ﴿سورة یٰس﴾ ویل مستحب دي، په دې سره د مرگ په سختي کي کمي راځي، او د ﴿سورة الرّعد﴾ ویل هم ښه گڼل سوي دي، په دې سره په روح وتلو کي آساني راځي.

د ناپاکه کسانو د ایستلو حکم

﴿۹۰۰﴾ وَ اخْتَلَفُوْا فِيْ إِخْرَاجِ الْحَائِضِ وَالنُّفَسَاءِ مِنْ عِنْدِهِ او اختلاف سوی دی په ایستلو (لیري کولو) کي د حیض او نفاس والا ښځي د مړي له نژدې څخه.

تشریح: په دې باره کي اختلاف دی چي حیض او نفاس والا ښځه همدارنگه جنب کس به له مړي څخه لیري کول کیږي او ایستل کیږي، که نه؟ او دا اختلاف صرف په اولیٰ کېدلو (اولیت) کي دی، په وجوب کي نه دی، نو بعضي حضرات فرمایي چي د مړي له ځایه دوی لیري کول یا خپله د دوی لیري کېدل اولیٰ (غوره) دي؛ ځکه د دوی په موجودیت سره د رحمت ملائکي نه راځي. او د بعضو په نېز حیض او نفاس والا ښځه مړي ته راتللای سي؛ ځکه د شفقت او ضرورت په وجه دوی له هغه ځایه ایستل ممکن نه دي. (شفاء الارواح بحوالهٔ عمدة الفقه و حاشیه)

﴿۹۰۱﴾ فَإِذَا مَاتَ بیا چي کله هغه (قریب الموت کس) مړ سي شُدَّ لَحْيَاهُ نو د هغه زامي دي ور وتړل سي وَغُمِّضَ عَيْنَاهُ او سترګي دي یې ورپټي کړل سي وَيَقُوْلُ مُغَمِّضُهُ او سترګي ور پټونکي کس دي ووایي بِسْمِ اللهِ وَعَلٰى مِلَّةِ رَسُوْلِ اللهِ ﷺ اَللّٰهُمَّ يَسِّرْ عَلَيْهِ أَمْرَهُ وَسَهِّلْ عَلَيْهِ مَا بَعْدَهُ وَأَسْعِدْهُ بِلِقَائِكَ وَاجْعَلْ مَا خَرَجَ إِلَيْهِ خَيْرًا مِّمَّا خَرَجَ عَنْهُ "بسم الله وعلى ملة رسول الله ﷺ اللهم يسر إلخ" (چي د هغه ترجمه ده: دالله تعالیٰ په نامه سره او د رسول الله ﷺ پر دین (داعمل کوم) اې الله! آسانه کړه! پر دې مړي د ده کار [موجوده حالت] او آسانه کړه! پر ده تر دې وروسته حالات او نېکبخته یې کړه! په خپل ملاقات [دیدار] سره او وګرځوه! هغه ځای چي ورغلی دی [یعني قبر و آخرت] بهتره له هغه ځای څخه چي ځني تلی دی [یعني دنیا]).

لغات: ﴿شُدَّ﴾ د نصر له بابه ماضي مجهوله ده، شَدَّ يَشُدُّ شَدًّا: تړل، کشول. ﴿لحیاه﴾ د لام په فتحه سره تثنیه د لَحْيٌ ده، د اضافت په وجه نون د تثنیه حذف سو، زامه (ژامه)، هغه هډوکي چي ژیره باندي راشنه کیږي (چي راسته او چپه دواړو طرفونه ته دي)، همدارنګه هغه هډوکي چي غاښونه پکښي (راشنه سوي) دي. ﴿غمّض﴾ د تفعیل د باب ماضي مجهوله ده: بندول، ور پټول. ﴿مِلّة﴾ مذهب، جمع: مِلَل. ﴿يَسِّرْ﴾ د تفعیل له بابه د واحد مذکر امر حاضر صیغه ده: آسانه کول. ﴿سَهِّلْ﴾ مخکیني صیغه ده: آسان جوړول، سهولت ورکول. ﴿أَسْعِدْهُ﴾ د افعال له بابه د واحد مذکر امر حاضر صیغه ده: نېکبخته جوړول، خوشاله جوړول.

تشریح: کله چي انسان مړ سي او روح یې له تنه ووځي، نو د هغه زامي دي په کپړه وغیره سره وتړل سي او د هغه طریقه دا ده چي د کپړي یوه پراخه ریبنکی دي د هغه له زني څخه لاندي را وستل سي او پر سر دي غوټه کړل سي چي خوله یې سره ونیول سي او خلاصه پاته نه سي، او دواړي سترګي دي یې ور پټي کړل سي د دې لپاره چي ښه معلوم سي؛ ځکه که خوله او سترګي یې خلاصه پاته سي. نو صورت یې نامناسبه او خوفناکه معلومیږي، او د دې لپاره چي د غسل په وخت کي یې خولې ته اوبه داخله نه سي. او د سترګو د ور پټولو په وخت کي دي مذکوره پورتنی دعاء ووایي.

﴿۹۰۲﴾ وَيُوضَعُ عَلٰى بَطْنِهٖ حَدِيْدَةٌ او د مړي پر خېټه (نس) دي كېښېنول سي او سپنه لِئَلَّا يَنْتَفِخَ د دې لپاره چي نه وپړسيږي.

لغات: ﴿ينتفخ﴾ د افتعال د باب مضارع ده: پړسېدل (پاړسوب كول)، راپورته كېدل. د مقدر أَنْ ناصبه په وجه منصوب دی.

تشريح: فرمايي چي تر مرګ وروسته دي د مړي پر نس يو درونه شی مثلاً د أوسپني ټوټه يا درنه غټي يا داسي بل شی كېښېنول سي، د دې لپاره چي نس يې نه وپړسيږي؛ ځكه د اوسپني دا خاصيت دی چي نس پاړسوب ته نه پرېږدي. (شفاء الارواح)

﴿۹۰۳﴾ وَتُوْضَعُ يَدَاهُ بِجَنْبَيْهِ او د هغه دواړه لاسونه دي كېښېنول سي د هغه دواړو بغلونو (څنګو) ته وَلَا يَجُوْزُ وَضْعُهُمَا عَلٰى صَدْرِهٖ او جائز نه دي پر سينه د هغوی ايښوول.

لغات: ﴿جَنْب﴾ بغل، څنګ، ﴿صدر﴾ سينه، جمع: سينه، ﴿لا يجوز﴾ د حُرمت فايده وركوي.

تشريح: فرمايي چي تر مرګ وروسته دي د مړي لاسونه د هغه بغلونو ته كېښېنول سي، او پر سينه يې ايښوول جائز نه دي؛ ځكه دا د اهل كتابو عادت دی او موږ ته د هغوی د مخالفت حكم سوی دی. (مراقي الفلاح مع الطحطاوي ص:۳۰۸)

د مړي سره د قرآن د تلاوت كولو حكم

﴿۹۰۴﴾ وَتُكْرَهُ قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ عِنْدَهٗ حَتّٰى يُغْسَلَ او مكروه دي د مړي سره قرآن ويل تر دې چي هغه ته غسل وركول سي.

تشريح: تر مرګ وروسته چي تر څو پوري مړي ته غسل نه وي وركول سوی (يعني تر غسل وركولو مخكي) د هغه سره تلاوت كول مكروه دي، مصنف رَحِمَهُ الله دې ته مطلقاً مكروه ويلي دي، لېكن په عمدة الفقه كي تفصيل دی چي تر غسل وركولو مخكي په لوړ آواز سره تلاوت كول مكروه دي، همدا قول اكثره فقهاؤ اختيار كړی دی، او كه په كرار آواز سره قرآن شريف وويل سي، نو د ټولو په نېز كراهت نسته، او له روح وتلو څخه مخكي د مړي سره تلاوت كول بالاتفاق بېله كراهته جائز دي. (شفاء الارواح)

د مرګ اعلان کول (خلک په خبرول)

۹۰۵ وَلَا بَأْسَ بِإِعْلَامِ النَّاسِ بِمَوْتِهِ او څه پروانسته په خبرولو کي د خلکو د هغه په مرګ سره (چي د مرګ په باره کي يې اعلان وسي او خلک په خبر کړل سي) وَيُعَجَّلُ بِتَجْهِيزِهِ او تلوار (تېزي) دي کول کيږي د هغه په کفن، دفن کي.

۹۰۶ فَيُوْضَعُ كَمَا مَاتَ عَلَىٰ سَرِيْرٍ مُجَمَّرٍ وِتْرًا څرنګه چي دا مړ سي، نو (سمدستي) دي کښېښول سي پر داسي کټ (تخته) کوم چي (په يو خوشبويي سره) لوګي کړل سوي وي په طاق شمېر سره (يعني چي د هغه د تختي سره يو خوشبويي په طاق شمېر سره دودول سوې وي).

لغات: ﴿إعلام﴾ د افعال د باب مصدر دی: خبر ورکول، اطلاع ورکول. ﴿يعجّل﴾ د افعال له بابه مضارع مجهوله ده: تېزي کول، تلوار کول. ﴿تجهيز﴾ د تفعيل د باب مصدر دی. تيارول، چمتو کول. کله چي د دې باب په صله کي ميّت ذکر سي نو معنیٰ يې ده: د دفن (ښخولو) لپاره تيارول په غسل ورکولو او کفن وکولو سره. همدارنګه په تجهيز کي هغه ټوله امور داخل دي چي له مرګ څخه وروسته تر ښخولو پوري ورته ضرورت پرېوځي، ﴿فيوضع﴾ فاء په مخکيني عبارت کي د "ويُعجّل" د تفسير لپاره ده. يا فاء د مفاجاة لپاره ده. مطلب يې دا دی چي کله د هغه مرګ يقيني سي نو تر هغه وروسته دي تأخير نه کول کيږي، بلکي په تجهيز و تکيفن کي دي تېزي وکړل سي. ﴿سَرِير﴾ کټ. چارپايي. د غسل ورکولو تخته. جمع: سُرُرٌ و أسِرَّةٌ. ﴿مُجَمَّر﴾ د تفعيل له بابه اسم مفعول دی. د افعال له بابه هم راځي، جَمَّرَ يُجَمِّرُ تَجْمِيْرًا: ښه بوی لرونکی شی دودول (لوګی کول)، يعني عُود يا داسي بل ښه بوی والا شی پر اُور (سکروټو) ايښوول او سوځول او کله چي يې دودان پورته سي نو پر چارپايي (تختې) شاوخوا دري يا پنځه واره ګرځول. ﴿وِتْر﴾ طاق.

تشريح: د عبارت حاصل دا دی چي په دې کي څه حرج او پروا نسته چي په بازار او داسي نورو کي د انسان د مرګ د خبر لپاره په لوړ آواز سره اعلان وکړل سي (او د هغه ملګري أدوستان أ قريبان او متعلقين. شاګردان او مريدان او داسي نور خلک د هغه په مرګ خبر کړل سي)، د دې لپاره چي د هغه د جنازې په لمانځه کي زيات خلک شرکت وکړي او د هغه لپاره د خير دعاء وکړي. خصوصاً کله چي مړی يو عالم. زاهد او مبارک شخصيت وي. نو بعضي متأخرينو د هغه د جنازې د لمانځه لپاره په بازارو کي آواز او اعلان کول مستحسن ګڼلي دي او همدا اصح ده (حاشيه و عمدة الفقه).

خو د هغه په کفن او دفن کي به تلوار کول کيږي او بلا وجه به تأخير نه پکښي کول کيږي.

فیوضـع کـمـا مـات إلـخ: عبارت حاصل دا دی چي کله د چا روح وتل او مرګ یقیني سي، نو سمدستي دي هغه پر داسي تخته کېښول سي چي پر هغه غسل ورکول کېږي او د مړي له اېښوولو څخه مخکي دي هغه تختې ته عُود لرګی یا بل خوشبویه ښه وږم لرونکی شی ودودل سي لکه صندل. لوبان او داسي نور (یعني ښه بوی والا بوټی یا داسي بل شی دي سکرو ته کړل سي او پر تخته دي شاوخوا او ګرځول سي چي دود یې پر تخته ولګېږي)، او دا کار دي په طاق شمېر یعني ۱وار یا ۳ یا ۵ واره وسي، ځکه په دې کي د مړي تعظیم دی، او طاق شمېر ځکه ښه دی، چي رسول الله ﷺ فرمایلي دي: إِنَّ اللهَ وِتْرٌ وَيُحِبُّ الْوِتْرَ (الله طاق دی طاق خوښوي).

مړی به د غسل لپاره څنګه اېښوول کېـږي؟

﴿۹۰۷﴾ وَيُوضَعُ كَيْفَ اتَّفَقَ او هغه دي کېښول سي څرنګه چي اتفاق سي (یعني څرنګه چي سره برابره سي، هغـــي دي کېښول سي. یا په بله وینا څرنګه چي موقع وي. هغـــي دي کېښـــول سي) عَلَى الْأَصَحِّ د صحیح ترین قول مطابق (یو خاص طرف متعیّن نه دی).

تشریح: د غسـل ورکولو پر مهال پر تخته د مړي د اېښـوولو په کیفیت کي اختلاف دی، بعضي حضراتو ویلي دي چي تخته دي قبلې ته په اوږدول کېښول سي یعني چي پښې یې د قبلې (شرق) وطرف ته راسي او سر یې د مغرب وطرف ته وي، لکه څرنګه چي انسان د سخت مرض په حالت کي د لمانځه لپاره همداسي پرېوځي او په اشاره سره لمونځ کوي یعني پښې یې د قبلې و طرف ته وي او سر یې د مغرب و طرف ته وي (او تر سر لاندي یې بالښت وغیره وي چي مخ یې د قبلې وطرف ته واقع سي. لکه مخکي چي دا کیفیت تفصیلاً ذکر سو)، او بعضو ویلي دي چي تخته دي قبلې ته عرضاً یعني په پلنوالي سره کېښول سي چي د مړي مخ د قبلې وطرف ته راسي، لکه څرنګه چي مړی په قبر کي اېښوول کېږي، او زیات صحیح (اصح) قول دا دی چي څرنګه آسانه وي، هغـــي دي کېښول سوي، ځکه چي پر تخته باندي د مړي د اېښوولو په باره کي هیڅ کیفیت روایت سوی نه دی، خو عُرف دا دی چي مړی دي پر تخته ستوني ستغ پرې اېستل سي.

د غسل ورکولو طریقه

﴿۹۰۸﴾ وَيُسْتَرُ عَوْرَتُهُ او د هغه عورت دي پټ کړل سي ثُمَّ جُرِّدَ عَنْ ثِيَابِهِ بیا دي لڅ کړل سي له خپلو جامو څخه (یعني جامې دي ځني وکښل سي) وَوُضِّئَ او اودس دي ورکول سي إِلَّا أَنْ

يَّكُوْنَ صَغِيْرًا لَا يَعْقِلُ الصَّلٰوةَ مګر دا چې هغه داسي کوچنی وي چې په لمانځه نه پوهيږي بِلَا مَضْمَضَةٍ وَاسْتِنْشَاقٍ (اودس دي ورکول سي) بغير له خولې پرېوللو او پـزي پرېوللو څخه (يعني په پزه او خوله کي دي اوبه نه ور اچوي او نه ورپرېولي) إِلَّا أَنْ يَّكُوْنَ جُنُبًا مګر دا چې هغه جنب وي وَصُبَّ عَلَيْهِ مَاءٌ مُغْلًى بِسِدْرٍ أَوْ حُرُضٍ او ودي بهول سي پر هغه داسي اوبه چې جوش ورکول سوی وي د بيري په پاڼو يا په بروڅه بوټي کي وَإِلَّا فَالْقُرَاحُ وَهُوَ الْمَاءُ الْخَالِصُ کنې بيا خالص اوبه وَيُغْسَلُ رَأْسُهٗ وَلِحْيَتُهٗ بِالْخِطْمِيِّ او د هغه سر او ږيره دي پرېولل سي په خطمي (خيرو ګل (ګل خيرو) سره) ثُمَّ يُضْجَعُ عَلٰى يَسَارِهٖ بيا دي پرې ايستل پر چپه اړخ فَيُغْسَلُ حَتّٰى يَصِلَ الْمَاءُ إِلٰى مَا يَلِيَ التَّخْتَ مِنْهُ او پرېولل دي سي (اوبه دي پرې واچول سي) تر دې چې اوبه ورسيږي هغه حصې ته کوم چې د تختې سره متصله ده ثُمَّ عَلٰى يَمِيْنِهٖ كَذٰلِكَ بيا پر راسته اړخ (دي پرې ايستل سي او پرېولل سي) همداسي ثُمَّ أُجْلِسَ مُسْنَدًا إِلَيْهِ بيا دي کښېنول سي په تکيه کولو سره و خپل ځان ته (يعني بيا دي غسل ورکونکی مړی کښېنوي او پر ځان دي يې تکيه کړي چې غوځار نه سي) وَمَسَحَ بَطْنَهٗ رَفِيْقًا او لاس دي تېر کړي د ده پر نس په نرمۍ سره وَمَا خَرَجَ مِنْهُ او کوم څه (نجاست) چې يې له نس څخه راووځي غَسَلَهٗ هغه دي پرېولي وَلَمْ يُعِدْ غُسْلَهٗ او د ده غسل دي (له سره) نه راګرځول کيږي ثُمَّ يُنَشَّفُ بِثَوْبٍ بيا دي مړی په يو کپړه سره وچ کړل سي وَيُجْعَلُ الْحَنُوْطُ عَلٰى لِحْيَتِهٖ وَرَأْسِهٖ او حنوط خوشبويي دي ولګول سي د ده په ږيره او سر باندي وَالْكَافُوْرُ عَلٰى مَسَاجِدِهٖ او کافور دي ولګول سي د ده د سجدې په اندامونو باندي (چې هغه تندی، پزه، دواړه لاسونه، ځنګنونه او دواړي پښې دي).

لغات: ﴿عورة﴾ جمع: عورات، هغه ځايونه چې په شريعت کي يې پټول (ستر) واجب وي.

﴿جُرِّد﴾ د تفعيل له بابه ماضي مجهوله ده، مصدر: تَجْرِيْد: له يو چا څخه کپړې کښل، لڅول.

﴿مضمضة﴾ د فعللې د باب مصدر دی: په خوله کي اوبه اچول او ګرځول چې په بله وينا خوله پرېولل

ورته وايي، ﴿استنشاق﴾ داستفعال دباب مصدر دی: په پزه اوبه کشول (په پزه کي اوبه اچول). پزه پرېولل، ﴿صُبّ﴾ د نصر د باب ماضي مجهوله ده، مصدر صَبًّا: اوبه اچول، بهول، ﴿مُغْلَیٌّ﴾ د افعال له بابه مفعول دی، په اصل کي مُغْلَيٌ وو، ياء متحرک وه، د ماقبل د مفتوح کېدلو په وجه ياء يې په الف سره بدله کړه، بيا دوه ساکنه سره جمع سوه، الف يې وغورځوی او په رسمُ الخط کي ياء باقي پرېښوول سوه، ﴿سِدْر﴾ د بيري درخته، دلته ځني مراد د بيري پاڼي دي، ﴿حُرْض﴾ يو ډول بوټي دی چي د صابون کار کوي، چي پخوا به د کپړو او د لاسو د پرېوللو لپاره استعمالېدی، دې ته أشنان هم ويل کېږي، او په پښتو کي يې د دې معنیٰ په بروځه "بروزه" سره کړې ده، او ځينو په زمی سره کړې ده، ﴿قَراح﴾ (بفتح القاف) خالص اوبه (چي بل څه په کډ نه وي)، ﴿خِطْمِيّ﴾ (د خاء په فتحه سره هم ويل کېدای سي. خو کسره يې اکثره ده): خيرو ګل، تو ته ګل، يو ډول نفع مند بوټی دی چي سُور او سپين ګل لري چي د دواء په توګه همدارنګه د صابون په توګه استعمالېږي او د صابون په ډول ځګ کوي (خطمي اصلاً په عراق کي ډېر دی او د يونانۍ طبيبانو سره پېيدا کېږي، او دې ګل ته په ګرمسېر کي بيانډی ګُلی ويل کېږي، ځکه بلګونه يې د بيانډی د بلګونو سره مشابه دي، او ګلان يې نور رنګه هم سته)، ﴿يُنَشِّفُ﴾ د تفعيل د باب مضارع ده: په تو کريا داسي بل شي سره وچول، ﴿حَنُوْط﴾ يو ډول عطر دي چي له بېلابېلو عطرونو څخه جوړېږي، د څو خوشبوګانو يو مرکب کوم چي تر غسل وروسته پر مړي مږي، ﴿كَافُوْر﴾ يو ډول خوشبويه (ترخه غوندي) سپينه ماده ده کوم چي د کافور له ونې څخه تر لاسه کېږي او د دواء او داسي نورو لپاره استعمالېږي.

تشريح: کله چي مړی پر تخته کېښېښول سي، نو د هغه عورت دي له نامه څخه تر زنګنو پوري په يو کپړه سره پټ کړل سي، همدا صحيح ده او د ظاهر روايت مطابق عورت غليظه يعني د قُبل او دُبر پټول کافي دي او صاحب د هدايې او داسي نورو د همدې تصحيح کړې ده، لېکن اول قول له حديث څخه اخيستل سوی دی، نو پر هغه عمل پکار دی. (عمدة الفقه)

ثم جرّد: د مړي پر عورت د کپړې له اچولو څخه وروسته دي په نرمي سره د هغه ټوله جامې وکښل سي.

د وضوء: بيا دي مړي ته اودس ورکول سي د لمانځه د اودس په څېر، لېکن خوله او پزه دي نه ور پرېولل کېږي؛ ځکه بيا به له خولې څخه اوبه را ايستل مشکل وي، بلکي بعضي فقهاؤ ويلي دي چي غسل ورکونکي دي پر خپله ګوته لنده کپړه يا پمبه وپېچي او د مړي په خوله کي دي يې دننه وکړي او د هغه پر غاښونو، اوريو، تالو او شونډانو دي يې ومږي او د پزې په سوريو کي دي يې هم وګرځوي، نو دا جائز دي او په دې زمانه کي پر همدې عمل دی. (حاشيه، عمدة الفقه)

إلا صغيرًا إلخ: که مړی داسي بچی وي چي په لمانځه او روژه نه پوهیږي یعني ذی شعوره نه وي. نو هغه ته به اودس نه ورکول کیږي، لیکن صحیح دا ده چي هغه ته دي هم اودس ورکول سي. (عمدة الفقه)

إلا جنبًا إلخ: او که مړی جنب وي یا حیض او نفاس والا ښځه وي، نو بیا د هغه خولې او پزې ته اوبه رسول ضروري دي، لیکن صحیح دا ده چي ضروري نه دي. (عمدة الفقه)

وصُبّ علیه ماء إلخ: او مړي ته دي په داسي اوبو سره غسل ورکول سي چي په هغه اوبو کي د بېري پاڼو ته یا د بروځي (یا د زمې) بوټي ته جوش ورکول سوی وي (یعني دا شیان دي پکښي را ایشول سوي وي)، ځکه په دې توګه مړی ښه پاکیږي، او که له دوی څخه یو شی نه وي، نو ساده اوبه کافي دي.

ویغسل رأسه إلخ: فرمایي چي د مړي سر او ږیره دي په خطمي ګل سره پرېولل سي؛ ځکه خطمي ګل هم هغه کار کوي کوم چي یې صابون کوي، او که خطمي نه وي نو په یو داسي شي سره دي یې پرېولي چي په هغه باندي سر او ږیره ښه صفا سي مثلاً صابون او داسي نور، که دا شیان نه وي، نو خالص اوبه کافي دي.

ثم یضجع إلخ: تر دې ټولو کارونو وروسته دي مړی پر چپه اړخ پرې ایستل سي او له سر څخه تر پښو پوري دي درې واره د هغه پر بدن اوبه واچول سي او دومره دي واچول سي چي اوبه د بدن لاندي د تختې سره لګیدلې حصې ته ورسیږي، یا په بله وینا چي چپه اړخ او د چپه اړخ سره لګېدلې تختې ته ورسیږي، او بیا دي مړی پر راسته اړخ پرې ایستل سي او هغسي دي درې واره اوبه پرې واچوي تر دې چي اوبه لاندي د تختې سره لګیدلې حصې ته ورسیږي، اول به مړی ځکه پر چپه اړخ پرې ایستل کیږي چي په راسته طرف شروع کول سنت دي او په دې طریقه کي غسل له راسته طرف څخه شروع کیږي.

ثم أجلس مسندًا إلخ: بیا دي غسل ورکونکی دا مړی کښېنوي او خپل ځان ته دي یې تکیه کړي (یعني خپلو زنګنو یا سینې ته دي یې تکیه کړل سوی کښېنوي) او د هغه نس دي په نرمي سره ومُږي (او په کراره دي یې ورکښېکاږي): ځکه که د مړي په نس کي یو څه وي، هغه به را ووځي چي وروسته کفن ککړ نه کړي، او که د مړي له نس څخه یو څه راووځي، نو صرف هغه دي پرېولي او د غسل راګرځولو ضرورت نسته، او نه د اودس راګرځولو ضرورت سته.

ثم ینشف بثوب إلخ: تر غسل ورکولو وروسته دي د مړي بدن په یوه پاک ټوکر سره وچ او صفا کړل ... لوند نه سي او د مړي پر سر او ږیره دي حنوط ولګول سي، حنوط له څو ډوله عطرونو

څخه جوړ یو ډول خوشبویي ده چي هغه ته تاسو د دې زمانې په اعتبار سره عطر مجموعه (یا ګلچین عطر) هم ویلای سی، او د مړي د سجدې پر اندامونو یعني پر تندي، پزه، پښو، لاسونو او زنګنو باندي دي کافور ومږل سي؛ ځکه چي حنوط او کافور دواړه خوشبوداره او ښه بوی لري. (صاحب د انوارُ الایضاح د تحفة الألمعي په حواله سره ذکر کړي دي چي د غسل په آخر وار کي پر مړي داسي اوبه اچول پکار دي چي کافور په ګډ سوی دی: ځکه په دې سره بدن ژر نه خرابیږي. په کافورو کي خاصیت دا دی چي په کوم څه کي هغه استعمال سي، په هغه کي ژر تغیر نه راځي، دویمه فایده یې دا ده چي د کافور لګېدلو په وجه مضره خزندې او داسي نور نه ور نژدې کیږي. په همدې وجه خلک په کتابو او کپړو کي د کافورو ګولۍ اږدي. دریمه فایده یې دا ده چي کافور تېزه خوشبویي ده، نو که تر غسل ورکولو وروسته بیا هم په بدن کي څه بدبویي پاته وي، نو هغه به د کافورو په خوشبویي کي ورکه سي).

فایده (۱): غسل ورکونکی دي د خپل غسل ورکولو په دوران کي دا دعاء وایي "غُفْرَانَكَ يَا رَحْمٰنُ" (اې الله په خپل خاص بخښني سره ده ته بخښنه وکړه!). (اشرف الایضاح)

فایده (۲): مړي ته د غسل ورکولو حکمت دا دی چي کوم (مسلمان) بنده له دنیا څخه کوچ وکړي او د آخرت وطرف ته روانیږي، نو شریعت حکم کړی دی چي هغه په تعظیم او اکرام سره رخصت کړل سي او د مړي د تعظیم لپاره تر دې بله ښه طریقه نسته چي هغه په ښه پاک حالت کي ولمبول سي او ښه پاکه کپړه ور واغوستل سي، رخصت کړل سي. (تحفة الألمعي ج: ۳، ص: ۳۹۱)

﴿۹۰۹﴾ وَلَيْسَ فِي الْغُسْلِ اِسْتِعْمَالُ الْقُطْنِ او نسته په غسل (ورکولو) کي د پمبې استعمالول فِي الرِّوَايَاتِ الظَّاهِرَةِ په ظاهرو روایاتو کي.

تشریح: د غسل ورکولو په وخت کي د پمبې (پنبې) استعمالول ضروري نه دي، او که څوک یې استعمال کړي، نو څه حرج نسته، مثلاً د مړي د مخ او شا (قُبل او دُبر) په مقام او په دواړو غوږو، دواړو سږمو او خوله کي پمبه واچوي او تر غسل وروسته یې لیري کړي، نو پروا نه لري، لیکن په ظاهر روایت کي د پمبې استعمال د غسل په احکامو کي داخل نه دي، نو ځکه د هغه ترک (پرېښودل) اولیٰ دي. (شفاء الارواح)

﴿۹۱۰﴾ وَلَا يُقَصُّ ظُفْرُهُ وَشَعْرُهُ او نه دي پرېکول کیږي د هغه نوکان او د هغه وربښتان وَلَا يُسَرَّحُ شَعْرُهُ وَلِحْيَتُهُ او نه دي ږمنځول کیږي د هغه وربښتان او ږیره.

لغات: ﴿یقص﴾ د نصر له بابه مضارع مجهوله ده، قصّ یقصّ قصًا: نوکان وغیره پرېکول (کاټول).

﴿یسرّح﴾ د تفعیل له بابه مضارع مجهوله ده، د دې باب په صله کې چې "شَعر" (وربښتان) ذکر سي، نو معنیٰ یې ده: ږمنځول.

تشریح: فرمایي چې د مړي نوکان دې نه پرېکول کېږي او نه دې یې د یو ځای وربښتان پرېکول کېږي، بلکې څرنګه چې وي، پر هغه حالت دې پرېښوول سي، همدارنګه وزبښتان او برېره دې ږمنځول کېږي هم نه؛ ځکه دا ټوله ښیان د زینت او ښکلا لپاره دي او مړی له زینت څخه مستغني دی، لهذا داسې کول ناجائز او مکروه تحریمي دي. (انوار، شفاء الارواح)

تر مرګ وروسته د خاوند او ښځې حکم

﴿۹۱۱﴾ وَالْمَرْأَةُ تَغْسِلُ زَوْجَهَا او ښځه خپل خاوند ته غسل ورکولای سي بِخِلَافِهِ په خلاف د خاوند (چې هغه خپلې ښځې ته غسل نه سي ورکولای) كَأُمِّ الْوَلَدِ لَا تَغْسِلُ سَيِّدَهَا لکه اُمِ ولد مینځه کې چې خپل مالک (بادار) ته غسل نه سي ورکولای.

لغات: ﴿اُم ولد﴾ هغه مینځې ته وایي چې خپل مالک (بادار) وطي ورسره کړې وي او د هغه په نتیجه کې بچی پیدا سوی وي، داسې مینځه د خپل مالک تر مرګ وروسته سمدستي آزادېږي.

تشریح: مسئله دا ده چې ښځه خپل خاوند ته غسل ورکولای سي؛ ځکه د عدې (عدت) پوره کېدلو تر وخته پورې هغه د دې خاوند په نکاح کې پاته ده، لېکن خاوند خپلې ښځې ته غسل نه سي ورکولای؛ ځکه د ښځې تر مرګ وروسته د دوی تر مینځ د نکاح او زوجیت تعلق ختم سو، اوس خاوند د هغې په حق کې اجنبي (پردی) سو، لکه څرنګه چې اُم ولد خپل مالک ته غسل نه سي ورکولای؛ ځکه د مالک تر مرګ وروسته هغه آزاده سوه او د مالک له ملکیت څخه ووتله.

او کوم چې په بعضې عوامو کې دا خبره مشهوره ده چې خاوند نه د خپلې ښځې جنازه پورته کولای سي، نه یې قبر ته شوه کولای سي او نه یې مخ ته کتلای سي، دا محض غلطه خبره ده، صرف غسل ورکول او بغیر له حائله د هغې بدن مسه کول ممنوع دي. (شفاء الارواح بحوالهٔ عمدة الفقه)

که ښځینه یا نارینه مړي ته د غسل ورکولو لپاره هیڅ ښځه یا سړی نه وي؟

﴿۹۱۲﴾ وَلَوْ مَاتَتِ امْرَأَةٌ مَعَ الرِّجَالِ او که مړه سي یو ښځه (کوم چې) د سړیو سره (وي. یعنې د سره حاضر کسان ټوله سړي انارنه اوي) يَمَّمُوهَا كَعَكْسِهِ بِخِرْقَةٍ نو دا خلک دې هغې ته تیمم ورکړي په یو ټوټه کپړه سره لکه د دې په پر عکس صورت کې (یعنې که یو سړی انارنه امر سي او ور سره حاضر

کسان ټوله ښځي وي، نو ښځي دي هغه ته په یو کپړه سره تیمم ورکړي) وَإِنْ وُجِدَ ذُوْ رَحِمٍ مَحْرَمٍ او که پیدا سي ذو رحم محرم قریب يَمَّمَ بِلَا خِرْقَةٍ نو تیمم دي ورکړي بغیر له ټوکر څخه.

لغات: ﴿یمّموا﴾ د تفعیل له بابه د جمع مذکر غائب ماضي معلوم صیغه ده: (بل چا ته) تیمم ور کول. تیمم ور وهل، ﴿خرقة﴾ د کپړې (ټوکر) ټوټه (دزړې کپړې ټوټه)، ګودړ، ریښکی، ﴿ذو رحم محرم﴾ هغه قریب چي نکاح ور سره حرامه وي، لکه خاله، ماما، خور او ورور، مور، پلار او داسي نور، او که نکاح ور سره جائز وي، نو هغه ته غیرِ محرم وایي، لکه د اکا لور، د اکا زوی، د امه لور، د خاله لور... او داسي نور.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي که ښځه (مثلاً) د سفر په دوران کي د پردیو خلګو په مینځ کي مړه سي (یعني حاضرین ټوله پردي نارینه وي) او په هغو کي هیڅ ښځه نه وي، نو یو سړی دي پر خپلو لاسو کپړه ونغاړي او هغې ته دي تیمم ور وکړي، لکه څرنګه چي که معامله برعکس وي یعني سړی (نارینه) د پردیو ښځو په مینځ کي مړ سي او په هغوی کي بل سړی نه وي، نو یو اجنبیه ښځه دي پر لاسو کپړه ونغاړي او هغه ته دي تیمم ور وکړي.

وإن وجد ذو رحم: او که په پورتني دوو صورتونو کي د مړي یو نژدې قریب (ذی رحم محرم) موجود وي، نو هغه دي مړي ته په خپلو لاسو تیمم ورکړي، د هغه لپاره د تیمم اندامونه مسه کول (لاس ور وړل) جائز دي، پر لاس د کپړې نغښتلو ته ضرورت نسته.

د خنثیٰ مشکل حکم

﴿٩١٣﴾ وَكَذَا الْخُنْثَى الْمُشْكِلُ يُيَمَّمُ او همداسي خنثیٰ مشکل (نر ښځي) ته به هم تیمم ور کول کیږي فِيْ ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ د ظاهر روایت مطابق.

لغات: ﴿الخنثی المشکل﴾ هغه کس چي په هغه کي د نارینه او ښځینه دواړو علامې وي یا دواړي نه وي یعني ذکر او فرج دواړه یې وي (یعني نر ښځی) یا یو هم نه وي، یا په بله وینا چي نارینه او ښځینه توب یې نه معلومیږي چي دا اوس څه بلا دی؟ داسي کس ته خنثیٰ مشکل وایي، ﴿یُیَمَّمُ﴾ د تفعیل له بابه د واحد مذکر غائب ماضي مجهولي صیغه ده: تیمم ور کول، تیمم ور وهل.

تشریح: مسئله دا ده چي خنثیٰ مشکل ته به نه سړی غسل ورکوي او نه ښځه، بلکي که د ده یو نژدې قریب (ذی رحم محرم) وي هغه که ښځه وي او که سړی وي، هغه دي ده ته تیمم ورکړي بغیر له کپړې نغښتلو څخه پر لاسو، او که اجنبي وي، نو هغه دي پر لاس کپړه ونغاړي او تیمم دي ورکړي. همدا

ظاهر روايت دی، او د بعضو قول دا دی چي خنثیٰ مشکل ته دي په داسي (باریکه) جامه کي غسل ورکول سي کوم چي له اوبو څخه مانع نه وي.

او که خنثیٰ مشکل کوچنی بچی وي چي د شهوت عمر ته نه وي رسېدلی (یعني بالغ یا قریب البلوغ نه وي)، نو هغه ته سړی هم غسل ورکولای سي او ښځه هم. (شفاء الارواح)

د کوچني بچي حکم

﴿۹۱۴﴾ وَيَجُوْزُ لِلرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ تَغْسِيْلُ صَبِيٍّ وَصَبِيَّةٍ لَمْ يَشْتَهِيَا او جائز دي د سړي او ښځي لپاره داسي هلک او انجلۍ ته غسل ورکول کوم چي د شهوت حدّ ته نه وي رسېدلي.

لغات: ﴿تغسيل﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: غسل ورکول، لمبول. ﴿لم يشتهيا﴾ د افتعال له بابه د تثنیه مذکر غائب نفي جحد بلم صیغه ده. اشتهٰی یشتهٰی اشتهاءً: اشتها کېدل، شهوت راتلل، قابل د شهوت کېدل، مراد څني د شهوت حدّ (عمر) ته رسېدل دي. یعني دومره کېدل چي د هغه سره جماع کولو ته د انسان اشتها او شوق کیږي، یا په بله وینا چي هغه ته په کتلو سره یې شهوت راپورته کیږي، او دا عادتاً له نهو کالو څخه په کم عمر کي نه کیږي.

تشریح: مسئله دا ده چي که داسي کوچنی بچی مړ سي چي هغه ته په کتلو سره شهوت نه راځي، نو هغه ته ښځه غسل ورکولای سي، همدارنګه که داسي کوچنۍ انجلۍ مړه سي چي د شهوت حدّ ته نه وي رسېدلې، نو سړی غسل ورکولای سي، او کوم هلک یا انجلۍ چي د شهوت حدّ ته رسېدلي وي، هغوی د بالغانو په حکم کي دي، نو داسي هلک ته صرف سړی (نارینه) او داسي انجلۍ ته صرف ښځه غسل ورکولای سي.

د مړي مچولو حکم

﴿۹۱۵﴾ وَلَا بَأْسَ بِتَقْبِيْلِ الْمَيِّتِ او څه پروا نسته د مړي په مچولو کي.

تشریح: د مړي سره د مینې او محبت په وجه یا له هغه څخه د تبرک حاصلولو په غرض که هغه مچ کړل سي، نو څه پروا نسته، لېکن که په شهوت سره وي، نو حرام دي. (شفاء الارواح)

د ښځي کفن او دفن د خاوند پر ذمه دي، که نه؟

﴿۹۱۶﴾ وَعَلَى الرَّجُلِ تَجْهِيْزُ اِمْرَأَتِهٖ وَلَوْ مُعْسِرًا او پر سړي (خاوند) واجب دي د خپلي ښځي کفن، دفن، که څه هم تنګلاسی وي فِي الْأَصَحِّ د صحیح ترین قول مطابق.

لغات: ﴿معسر﴾ د افعال له بابه اسم فاعل دی: تنګلاسی، غریب، مفلس.

تشریح: د ښځې کفن او دفن (یعني د کفن ورکولو او ښخولو [ښخولو] خرچ) پر خاوند واجب دی، که نه؟ په دې کې اختلاف دی، د امام محمد رَحِمَهُ الله په نیز پر خاوند واجب نه دی؛ ځکه د مرګ په وجه د خاوند او ښځې تر مینځ د زوجیّت تعلق ختم سو، او د امام ابو یوسف رَحِمَهُ الله په نیز د ښځې کفن او دفن مطلقاً پر خاوند واجب دي، برابره ده ښځې مال پرې ایښی وي او که نه وي او برابره ده خاوند مالدار وي او که مفلس وي، همدا اصح قول دی؛ ځکه د کفن او دفن خرچ د نفقې په ځېر دی او ښکاره ده چې د ښځې نفقه مطلقاً پر خاوند واجب ده.

یادونه: له تجهیز څخه شرعي تکفین و تدفین مراد دی، چې سنت کفن یا کفایي کفن او د غسل او د جنازې وړلو او ښخولو خرچ (اُجرت) د شرعي مقدار مطابق واجبیږي، او کوم بدعتونه چې زموږ په زمانه کې رواج دي، د هغوی خرچ پر خاوند یا نورو وارثانو باندې واجب نه دی. مثلاً د قرآن شریف د ختم خرچ یا د دریو ورځو د خوراک راوړلو او داسې نورو خرچ پر خاوند واجب نه دی، بلکې د داسې کړنې ګناه به جلا وي. (شفاء الارواح بحوالهٔ عمدة الفقه)

د مفلس کس کفن د چا پر ذمه دې؟

﴿۹۱۷﴾ وَ مَنْ لَا مَالَ لَهٗ او چا لره چې مال نه وي (هیڅ مال نه لري چې د ده لپاره کفن په رانیول سي) فَكَفَنُهٗ عَلٰى مَنْ تَلْزَمُهٗ نَفَقَتُهٗ نو د ده کفن پر هغه چا دی پر چا چې د ده نفقه لازمه وي.

﴿۹۱۸﴾ وَإِنْ لَمْ يُوْجَدْ مَنْ تَجِبُ عَلَيْهِ نَفَقَتُهٗ او که داسې څوک پیدا نه سي چې پر هغه د ده نفقه واجب وي فَفِيْ بَيْتِ الْمَالِ نو بیا (د ده کفن) په بیت المال کې (لازم) دی.

﴿۹۱۹﴾ فَإِنْ لَّمْ يُعْطِ عَجْزًا أَوْ ظُلْمًا بیا که یې بیت المال (هم) نه ورکړي د عاجزۍ (تنګلاسۍ) یا ظلم په وجه فَعَلَى النَّاسِ نو بیا پر خلکو (لازم) دی.

لغات: ﴿عَجْزًا﴾ د ضرب د باب مصدر دی: عاجزه کېدل، له اداء کېدو څخه بې وسه کېدل.

تشریح: مسئله دا ده چې کوم مړي لره هیڅ مال نه وي، نو د ده کفن پر هغه کس واجب دی پر چا چې د ده نفقه لازم ده، لهذا څوک چې په نسبي اعتبار سره د مړي ذوی رحم محرم دي، پر هغو واجب دی، او که هلته هیڅ داسې کس پیدا نه سي چې پر هغه د مړي نفقه واجب وي، نو د هغه کفن به له بیت المال څخه ورکول کیږي، او که بیت المال هم خالي وي، یا مال پکښې وي، خو ظالمان یې نه ورکړي. نو د هغه کفن ورکول پر مسلمانانو واجب دي یعني کوم چې د مړي په حال خبر سي، پر هغو دې

مړي کفن فرض کفایي دی. لهذا که دا خلک ټوله لا پروایي وکړي او هغه پرېږدي. نو ټوله ګنهګاره کیږي.

او که مړي لره مال وي. نو ښکاره خبره ده چې کفن به د هغه له مال څخه ورکول کیږي او دا کفن ورکول به د هغه له قرض. وصیت او میراث تقسیمولو څخه مخکې کول کیږي (یعني د مړي له مال څخه به تر ټولو مخکې د هغه کفن ورکول کیږي. بیا به د هغه قرض. وصیت اداء کول کیږي...).

﴿۹۲۰﴾ وَيُسْأَلُ لَهُ التَّجْهِيزَ مَنْ لَا يَقْدِرُ عَلَيْهِ او سوال (خواست) کولای سي د مړي لپاره د کفن او دفن هغه کس کوم چې پر دې (کفن. دفن) قدرت نه لري غَيْرَهُ له بل چا څخه (سوال کولای سي).

لغات: ﴿التجهيز﴾ د تفعیل د باب مصدر دی. تیارول. مخکې یې وضاحت وسو چې کله د دې باب په صله کې میّت ذکر سي نو معنیٰ یې ده: د دفن (ښخولو) لپاره تیارول په غسل ورکولو او کفن وکولو سره. همدارنګه په تجهیز کې هغه ټوله اُمور داخل دي چې له مړ کېدو څخه وروسته تر ښخولو لپاره ورته ضرورت پرېوځي.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې کوم څوک د مفلسۍ او تنګلاسۍ په وجه د خپل مړي له کفن او دفن څخه عاجزه وي. نو د هغه لپاره جائز دي چې د ضرورت او کفایت په اندازه له نورو خلکو څخه د کفن و دفن لپاره سوال او خواست وکړي. او که پر کفنِ ضرورت قادر وي. خو پر کفنِ مسنون قادر نه وي. نو د هغه لپاره سوال کول جائز نه دي. (عمدة الفقه)

د سړي د کفن بیان

﴿۹۲۱﴾ وَكَفَنُ الرَّجُلِ سُنَّةً قَمِيصٌ وَإِزَارٌ وَلِفَافَةٌ او د سړي کفن د سنت په اعتبار سره (یعني د سړي لپاره سنت کفن) قمیص دی. ازار (لنګ) دی او لفافه (اوږد څادر) دی مِمَّا يَلْبَسُهُ فِيْ حَيَاتِهِ له هغه قسم جامو څخه کوم چې به ده په خپل ژوند کې (عموماً) اغوستله (یعني د کفن کپړه به په هغه حیثیت سره وي کوم چې به مړي په خپل ژوند کې یعني د اخترونو. لمنځونو او داسې نورو پر موقع اغوستله. چې عموماً هغه به درې کپړې اغوستلې. نو ځکه کفن به هم په درېو کپړو کې ورکول کیږي. چې بدن یې په پوره توګه پټ سي).

لغات: ﴿إِزَار﴾ لنګ. جمع: أُزُر. و آزِرَة. ﴿لِفَافَة﴾ هغه څه چې مړی پکښې ونغښتل سي. مراد ځنې هغه څادر دی چې ټوله بدن پکښې پټ سي. جمع: لَفَائِف.

تشریح: کفن درې قسمه دی: ① کفن سنت (کفن مسنون)، ② کفن کفایه، ③ کفن ضرورت. په دې عبارت کي کفن سنت بیان سوی دی. کفن سنت د سړي (نارینه) په حق کي درې (٣) کپړې دي: ① قمیص، دا به له غاړي څخه تر پښو پوري وي (بغیر د لستونو څخه)، ② إزار (یعني لنګ)، دا له سر څخه تر پښو پوري کېدل پکار دي، ③ لفافه، دا به د مړي تر قد څه اوږد وي یعني له سر او پښو څخه به دومره تېر وي چي دواړه طرفونه یې وتړل سي (تقریباً یو لاس به اوږد وي).

او سړي ته په داسي کپړو کي کفن ورکول پکار دي څه قسم کپړه چي به هغه د جمعې او اخترونو پر موقع اغوستله، او ښځي ته داسي کپړه ورکول پکار دي څنګه کپړه چي هغې د پلار کور ته د تګ (یا د واده وغیره) پر موقع اغوستله، یعني د داسي کپړې د قیمت اندازه لګول پکار دي. (شفاء الارواح بحوالة عمدة الفقه)

د سړي لپاره کفن کفایه

﴿٩٢٢﴾ وَ كِفَايَةً إِزَارٌ وَلِفَافَةٌ او (د سړي کفن) د کفایت په اعتبار سره (یعني کفایي کفن) ازار دی او لفافه ده.

لغات: ﴿كِفَايَة﴾ دومره مقدار چي محض کافي سي.

تشریح: د سړي لپاره کفنِ کفایه دوې کپړې دي: ① یو ازار، ② او بل لفافه. لهذا که د سړي په کفن کي صرف دا دوې کپړې وي، نو دا هم بېله کراهته صحیح دي.

د کفن رنګ به څرنګه وي؟

﴿٩٢٣﴾ وَ فُضِّلَ الْبَيَاضُ مِنَ الْقُطْنِ او افضل ګرځول سوې ده سپینه د پمبې کپړه.

لغات: ﴿القطن﴾ مالوچ، پمبه (پنبه)، کوم چي اوس په کاټن کپړه سره مشهوره ده.

تشریح: د کفن لپاره سپینه کپړه تر ټولو غوره او افضله ده؛ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي "البسوا من البیاض؛ فإنّه من خیر ثیابکم و کفّنوا فیها موتاکم" (رواه ابو داؤد)، یعني تاسي سپیني جامې اغوندئ؛ ځکه دا بهتره کپړې دي او په هغوی کي خپلو مړو ته کفن ورکوئ!.

او په دې کي نوې او زړه (پرېولل سوې) کپړه سره برابر ده (یعني برابره ده، هغه سپینه کپړه نوې وي او که زړه وي).

او په دې باره کي قاعده دا ده چي کومه کپړه په ژوند کي اغوستل جائز دي، په هغه کي کفن ورکول هم جائز دي او د کومي کپړې اغوستل چي مکروه یا حرام دي، په هغه کي کفن ورکول هم مکروه یا حرام دي، لکه څرنګه ښځي ته په ورېښمي کپړه کي کفن ورکول جائز دي او سړي لره حرام دي.

د ازار، لفافه او قمیص تفصیل

﴿۹۲۴﴾ وَكُلٌّ مِّنَ الْإِزَارِ وَاللِّفَافَةِ مِنَ الْقَرْنِ إِلَى الْقَدَمِ او له ازار او لفافه څخه هر يو به (د مړي) له رک سر څخه تر پښو پورې وي وَلَا يُجْعَلُ لِقَمِيْصِهٖ كُمٌّ وَلَا دِخْرِيْصٌ وَلَا جَيْبٌ او نه دي ورکول کيږي (جوړول کيږي) د مړي قميص لره لستوڼي او نه بارچاک او نه جېب وَلَا تُكَفُّ أَطْرَافُهٗ او نه دي ګنډل کيږي د مړي د قميص طرفونه (کنارې).

لغات: ﴿قَرْن﴾ بـکسر، مراد: سر. ﴿کُمّ﴾ لستوڼی، جمع: أَكْمَامٌ و كِمَمَةٌ. ﴿دخـريص﴾ او دخرصة: ترخز (ترخيزي)، صاحب د معجم د دې لفظ معنیٰ داسې ذکر کړې ده: "الشق في أسفل الثوب ليساعد لابسه على المشي" نو په دې اعتبار سره د "دخريص" معنیٰ ده: بارچاک، د کميس درز.

تشريح: مخکې ذکر سوه چې د سړي لپاره سنت کفن درې کپړې دي: ازار، لفافه او قميص، او س دلته د هغه اندازه بيانوي لکه مخکې چې هم موړ بيان کړه، تفصيل يې دا دی چې ازار به له سر څخه تر پښو پورې وي، چې په هغه کې مړی پېچل کېدلای سي، لفافه کوم ته چې څادر هم وايي، هغه به له سر څخه پورته او له پښو څخه ښکته لاندې وي (يعني له سر او پښو څخه به دومره تېر وي چې دواړو طرفونو ته تړل کېدلای سي)، او قميص به له غاړې (يا اُوږو) څخه تر پښو پورې وي، بغير له جېب، لستوڼو او ترخزو څخه او اطراف به يې ګنډل سوي نه وي، د دې قميص يوه حصه پر مړي د پاسه راځي او بله تر هغه لاندې راځي او پر اوږو هغه ګنډل کيږي او په پاسنۍ حصه کې د ګرېوان غوندې چاک ورکول کيږي، د دې لپاره چې په غاړه واغوستل سي، او ياد ساتئ! چې کوم څادر تر ټولو د پاسه پر کټ (چپر کټ) اچول کيږي، هغه په کفن کې شامل نه دی.

﴿۹۲۵﴾ وَتُكْرَهُ الْعِمَامَةُ فِي الْأَصَحِّ او مکروه ده لنګوټه (ور په سر کول)، د صحيح ترين قول مطابق.

تشريح: د سړي پر سر لنګوټه تړل مکروه دي، که څه هم بعضي حضراتو داسې مړي ته لنګوټه ور تړل ښه ګڼلي دي کوم چې عالم يا زاهد وي، خو علامه شامي رَحِمَهُ الله فرمايي "والأصح أن تكره العمامة بكل حال، كما في الزاهدي". (شامي ج:۳، ص:۹۰، ط: بيروت)

سړي ته د کفن ورکولو طریقه

﴿۹۲۶﴾ وَلُفَّ مِنْ يَّسَارِهٖ او مړی دې وپېچل سي (ونغښتل سي. په کفن کې اول) له چپه طرف څخه ثُمَّ يَمِيْنِهٖ بیا له راسته چپه طرف څخه وَعُقِدَ إِنْ خِيْفَ انْتِشَارُهٗ او کفن دې غوټه کړل سي (وتړل سي) که چیري د هغه د خلاصېدلو بېره وي.

لغات: ﴿لُفَّ﴾ د نصر له بابه ماضي مجهوله ده. مصدر: لَفًّا: پېچل. د "يسارهٖ" او "يمينهٖ" دواړه ضميرونه د "إزار" وطرف ته راجع دي کوم چي په مخکېني عبارت کي دی، او په دې عبارت کي ودې طرف ته هم اشاره ده چي إزار او لفافه دي هريو جلا، جلا وپېچي. ﴿عُقِدَ﴾ د ضرب له بابه ماضي مجهوله ده. مصدر: عَقْدًا: غوټه ورکول، تړل. ﴿انتشار﴾ د افتعال د باب مصدر دی: غوړېدل (خلاصېدل).

تشریح: په دې عبارت کي پر مړي د کفن پېچولو طریقه بیان سوې ده. تفصیل دا دی چي اول دي لفافه هواره کړي (یا په بله وینا په دریو څادرونو کي چي کوم اوږد څادر دی. اول دي هغه پر چپرکټ هوار کړي)، او پر لفافه د پاسه دي إزار هوار کړي (وغوړوي)،او یا ته سوه درېیمه کپړه یعني قمیص هغه دي په مړي واغوندي او مړی دي پورته کړي او پر هوار سوي کفن (یعني پر إزار او لفافه) دي یې پرې باسي. (بیا دي د هغه پر سر، ږیره او ټوله بدن خوشبويي ولګول سي او د هغه د سجدې پر اندامونو دي کافور ولګول سي. لکه مخکي چي ذکر سوه)، بیا دي اول د إزار چپه طرف پر مړي را واړوي (وپېچي)، بیا راسته طرف. د دې لپاره چي راسته طرف د پاسه راسي، بیا دي په همدې توګه لفافه باندي وپېچل سي. بیا دي په یو رېښکي وغیره سره د سر او پښو په طرف کي کفن وتړل سي، د دې لپاره چي په لاره کي خلاص نه سي. (شفاء الارواح، مراقی الفلاح)

د ښځي د کفن بیان

﴿۹۲۷﴾ وَتُزَادُ الْمَرْأَةُ فِي السُّنَّةِ خِمَارًا لِوَجْهِهَا او زیاتوب به کول کیږي د ښځي په سنت کفن کي یو پوړنی (سربند) د هغې د مخ لپاره وَخِرْقَةً لِرَبْطِ ثَدْيَيْهَا او یوه ټوټه کپړه (سینه بند) د هغې د تیو د تړلو لپاره.

﴿۹۲۸﴾ وَفِي الْكِفَايَةِ خِمَارًا او (زیاتوب به کول کیږي د ښځي) په کفایي کفن کي (صرف) یو پوړنی.

لغات: ﴿خمار﴾ (بکسر الخاء): پوړنی، سربند. دلته څني مراد درې لاسه (درې ذراعه) اوږد څادر دی. ﴿خرقة﴾ د کپړې ټوټه رېښکی. دلته سینه بند مراد دی کوم چي به له سینې (تیو) څخه تر ورنو پوري وي. ﴿ثدي﴾ تی، سینه. جمع: أَثْدٍ وثُدِيٌّ.

تشریح: د ښځي لپاره سنت کفن (کفنِ مسنون) پنځه کپړې دي، درې هغه کپړې دي کوم چي د سړي کفن دی او بل خمار (پوړنی اسرېندا) دی او بل سینه بند دی، یعني ① قمیص، ② إزار، ③لفافه، ④ خمار (پوړنی) چي هغه درې لاسه کېدل پکار دي، ⑤ او سینه بند (د تیو د تړلو لپاره)، چي په هغه کي افضل دا ده چي له سینې څخه تر زنګنو یا ورنو پوري وي، او که تر نامه (ناف) پوري وي، نو هم صحیح ده او دومره به اوږد وي چي تړل کیږي.

او د ښځي لپاره کفنِ کفایه درې کپړې دي: ① إزار، ② لفافه، ④ او خمار، کفنِ کفایه په اختیاري حالت کي دی او په دې مقدار کي هیڅ کراهت نسته، او له دې مقدار څخه کپړې کمول یعني د سړي لپاره صرف یوه کپړه او د ښځي لپاره دوې کپړې استعمالول که بلا ضرورته وي، نو مکروه دي او د ضرورت په وخت کي بلا کراهته جائز دي. (انوار الایضاح، شفاء الارواح)

ښځي ته د کفن ورکولو طریقه

﴿۹۲۹﴾ وَيُجْعَلُ شَعْرُهَا ضَفِيْرَتَيْنِ عَلٰى صَدْرِهَا فَوْقَ الْقَمِيْصِ او د ښځي وړېښتان دي دوه چوټیان (دوې پښتی) کړل سي په سینه باندي (دي کښېښول سي) پر قمیص د پاسه ثُمَّ الْخِمَارُ فَوْقَهٗ تَحْتَ اللِّفَافَةِ بیا پوړنی دقمیص د پاسه تر لفافه (اوږد څادر) لاندي ثُمَّ الْخِرْقَةُ فَوْقَهَا بیا ټوټه کپړه (سینه بند) پر لفافه د پاسه.

لغات: ﴿ضفیرتین﴾ تثنیه د ضَفِیْرَةٌ ده: کوڅی، چوټي، علٰی صدرها دا د فعل محذوف متعلق دی أي توضعان علٰی صدرها.

تشریح: ښځي ته د کفن ورکولو طریقه دا ده چي د کفن له کپړو څخه دي اول وار ښځي ته قمیص ور واغوندي، تر دې وروسته دي لفافه (اوږد څادر) هوار کړي، بیا دي پر هغه د پاسه سینه بند هوار کړي او پر هغه د پاسه دي إزار هوار کړي، بیا دي ښځه پر دغه هوار سوي کفن کښېږدي او د هغې وړېښتان دي دوې حصې کړي او پر قمیص د پاسه دي یې پر سینه واچوي، یعني د وړېښتیانو یوه حصه دي پر سینه راسته طرف ته کښېږدي او بله چپه طرف ته، تر دې وروسته دي یې خمار (پوړنی) په سر او وړېښتانو باندي ور واچوي (په دې توګه چي د شالخوا دي یې باندي را تاو کړي او پر سینه دي یې واچوي د نقاب په شېر) او هغه دي نه تړي او نه دي یې پېچي (او دا کوم بعضي ښځي چي دژوند په شېر پوړنی ور پر سر کوي او پېچي، دا محض بې اصل او خلافِ سنت دي)، بیا دي إزار باندي را وارو ي (ورپېچي) اول چپه طرف، بیا راسته طرف، تر هغه وروسته دي په همدې توګه سینه بند باندي را و پېچي (کوم چي به تر ورنو یا زنګنو پوري وي او د سینه بند سرونه دي و تړي اغوته دي ور کړي ا)، بیا دي لفافه په هغسي توګه باندي را وپېچي کوم

چي د سرې لپاره بيان سو (او كه سينه بند تر لفافه وروسته په آخر كې باندې راوپېچي. نو دا هم جائز دي.
همدارنګه كه سينه بند تر خمار وروسته اود إزار تر پېچولو مخكي وتړي. نو هم جائز دي)، بيا دې په يو رېښكۍ
باندې د سر او پښو په طرف كې كفن وتړي او د ملا په طرف كې دې يې هم وتړي. چي په لاره كې يو
ځاى خلاص نه سي.

كفن خوشبوداره كول

﴿۹۳۰﴾ وَتُجَمَّرُ الْأَكْفَانُ وِتْرًا قَبْلَ أَنْ يُدْرَجَ فِيهَا او كفنونه دي (په خوشبويي سره) لوګى
كړل سي مخكي تر دې چي مړى په هغوى كې ونغښتل سي (داخل كړل سي).

لغات: ﴿تُجمّر﴾ د تفعيل له بابه د واحد مؤنث غائب مضارع مجهوله ده. څه مخكي يې وضاحت وسو: ښه
بوى لرونكى شى دودول (لوګى كول)، يعني عُود يا بل داسي بل ښه بوى والا شى پر سكرو تو اېښوول او
سوځول او چي كله يې دودان پورته سي، نو پر كفن په طاق شمېر سره ګرځول را ګرځول چي په بوى سره يې
خوشبوداره سي، "أكفان" يې ځكه د جمع په صيغه سره ذكر كړى دى چي په كفن كې څو كپړې وي (يعني
قميص، إزار، لفافه او داسي نور)، وِترًا دا صفت دى د مصدر محذوف يعني تجميرًا وترًا. ﴿يدرج﴾ د افعال له بابه
مضارع مجهوله ده: يو شى په بل كې داخلول (پكښې نغښتل)، ننه كول.

تشريح: په دې عبارت كې كفن ته د يو خوشبوداره شي د دودولو حكم سوى دى چي په طاق شمېر
يعني درې، يا پنځه واره دي كفن ته عُود يا لوبان وغيره ودودول سي، تر هغه وروسته دې پر مړي
وپېچل سي، له پنځو وارو څخه زيات دې نه ورته دودول كيږي. (مراقي الفلاح)

فايده: له دودولو څخه (اصلًا) خوشبوداره كول مراد دي، يعني كفن دې هسي په يو ډول سره
خوشبوداره كړل سي چي ښه بوى ځني پورته سي، هغه كه ذيو شي په دودولو سره وي او كه په عطرو
سره وي، يا په يو بل خوشبوداره شي سره وي، او دا كار په طاق شمېر سره كول سنت دي. (فتح الهدايه)

كفن ضرورت

﴿۹۳۱﴾ وَكَفَنُ الضَّرُوْرَةِ مَا يُوْجَدُ او كفنِ ضرورت هغه دى كوم څه چي پيدا سي (يعني څومره
كپړه چي ترلاسه سي، د ضرورت په وخت كې هغه كافي ده).

تشريح: د كفن درېيم قسم كفنِ ضرورت دى، كفنِ ضرورت د سړي او ښځي لپاره دا دى چي
څومره كپړه هم ترلاسه سي چي كم از كم دومره وي چي ټوله بدن په پټ سي برابره ده نوې كپړه وي
او كه زړه وي، او كه دومره قدر هم نه وي، نو له خلكو څخه دې يې وغواړي او هغه دې ور پوره كړي،
او كه دا هم نه سي كېدلاى، نو د سر پر طرف دې يې واچوي او د پښو طرف ته چي څومره اندازه
ښكاره (لڅه) پاته سي، هغه په وښو او داسي نورو سره پټول واجب دي. (شفاء الارواح)

د قریب البلوغ د کفن حکم

مسئله: قریبُ البلوغ هلک او انجلۍ د کفن په حکم کي د لوی سړي او ښځي په څېر دی، یعني قریبُ البلوغ هلک ته دي د سړي په څېر په دریو کپړو کي او قریبُ البلوغ انجلۍ ته دي د ښځي په څېر په پنځو کپړو کي کفن ورکول سي (یعني سنت کفن)، همدارنګه ډېر کوچني هلک او انجلۍ ته (مناسب دا ده چي) هم دغسي دي کفن ورکول کیږي، خو کوچني هلک ته په یوه کپړه کي او کوچنۍ انجلۍ ته په دوو کپړو کي کفن ورکول هم جائز دي.

فَصْلٌ فِيْ صَلَاةِ الْجَنَازَةِ

(دا) فصل په (بیان د) لمانځه د جنازې کي دی

تشریح: څرنګه چي تر کفن وروسته د جنازې د لمانځه پړاو راځي، نو ځکه صاحب د کتاب رَحِمَهُ الله تر تکفین وروسته د جنازې د لمانځه فصل بیانوي، یا په بله وینا دا چي غسل او کفن شرط دي او د جنازې لمونځ یې مشروط دی، او قاعده دا ده چي الشّرط يتقدم علی المشروط.

د جنازې په لمانځه کي شرکت کونکي لره زېری: د جنازې په لمانځه سره نه صرف دا چي مړي ته فایده رسیږي، بلکي خپله دا لمونځ کونکی هم له سعادت څخه نه محرومیږي او د ده لپاره هم د بخښني وعده ده، لکه څرنګه چي په یوه روایت کي دي چي رسول الله ﷺ وفرمایل: انسان ته د هغه تر مرګ وروسته تر ټولو مخکي بدله دا ورکول کیږي چي د هغه د جنازې سره تللونکي ټولو کسانو ته بخښنه کیږي (همداسي د جنازې د لمونځ کونکي په باره کي هم داسي نقل سوی دی). (الترغیب والترهیب مکمل: ۵۲۷۳)

د افسوس ځای!: نن سبا عموماً د جنازې پر موقع ځیني خلک د جنازې د لمانځه څخه لیري ولاړ لیدل کیږي او کله چي له هغو څخه پوښتنه وسي چي په جنازه کي شرکت ولي نه کوئ!، نو بعضي د بې اودسیا عذر پېشوي او بعضي وایي چي د جنازې دعاء مو یاده نه ده، حال دا چي دا ټوله کمزوري اعذار دي: ځکه پاکي حاصلول څه مشکل نه دي او پاته سوه د دعاء خبره، نو هغه خو د جنازې د لمانځه په فرائضو کي داخله نه ده بلکي د هغه فرائض صرف دوه دي: ① قیام (ولاړه)، ② څلو واره تکبیر ویل، دو مره آسانه عبادت د غفلت په وجه پرېښوول ډېره د محرومۍ خبره ده. (کتاب المسائل ص: ۵۶۹)

د جنازې لمونځ فرض کفایه دی

﴿۹۳۲﴾ اَلصَّلٰوۃُ عَلَیْهِ فَرْضُ کِفَایَةٍ پر مړي لمونځ کول (د جنازې لمونځ) فرضِ کفایي دی.

تشریح: فرمايي چې د جنازې لمونځ فرضِ کفایه (فرض کفايي) دی، که هیڅوک هم د جنازې لمونځ نه وکړي او مسلمان مړی د لمانځه څخه بغیر ښخ کړل سي، نو کومو خلکو ته چې معلومه ده، هغوی ټوله ګنهګاره کیږي، او که صرف یو کس یې هم اداء کړي، نو د ټولو له ذمې څخه دا فرض ساقطیږي؛ ځکه د جنازې د لمانځه لپاره جماعت شرط نه دی. (طحطاوي)

د جنازې د لمانځه فرائض

﴿۹۳۳﴾ وَأَرْکَانُهَا التَّکْبِیْرَاتُ وَالْقِیَامُ او د دې لمانځه ارکان تکبیرونه او ولاړه ده.

تشریح: د جنازې په لمانځه کي دوه شیان فرض دي: ① څلور واره الله اکبر ویل، ② قیام، یعني په ولاړه دا لمونځ اداء کول، که څوک بلا عذره د جنازې لمونځ وکړي، نو نه صحیح کیږي، لېکن که عذر وي، نو جائز دي.

د جنازې د لمانځه د صحت شرطونه

﴿۹۳۴﴾ وَ شَرَائِطُهَا سِتَّةٌ او د جنازې د لمانځه شرطونه شپږ دي إِسْلَامُ الْمَیِّتِ ① د مړي مسلمان والی (چي هغه به مسلمان وي) وَ طَهَارَتُهُ ② او د مړي پاکوالی وَ تَقَدُّمُهُ ③ او د مړي مخکي والي (چي هغه به تر امام مخکي ایښوول سوی وي) وَحُضُوْرُهُ أَوْ حُضُوْرُ أَکْثَرِ بَدَنِهٖ أَوْ نِصْفِهٖ مَعَ رَأْسِهٖ ④ او د مړي موجود والی یا د هغه د بدن اکثره حصه یا نیمه حصه د سر سره موجود بېدل وَ کَوْنُ الْمُصَلِّيْ عَلَیْهَا غَیْرَ رَاکِبٍ بِلَا عُذْرٍ ⑤ او په جنازه (مړي) پسي لمونځ کونکی بېله عذره نه سپر بېدل (چي څوک په جنازه باندي لمونځ کوي، هغه به پر یو سپارلي سپور نه وي) وَ کَوْنُ الْمَیِّتِ عَلَی الْأَرْضِ ⑥ او مړی پر ځمکه کېدل فَإِنْ کَانَ عَلٰی دَابَّةٍ أَوْ عَلٰی أَیْدِی النَّاسِ بیا که مړی پر سپارلي وي یا د خلکو پر لاسو وي لَمْ تَجُزِ الصَّلٰوۃُ عَلَی الْمُخْتَارِ إِلَّا مِنْ عُذْرٍ نو لمونځ نه جائز کیږي د مختار (اختیار سوي) قول مطابق، مګر د یو عذر په وجه.

تشریح: د جنازې د صحیح کېدلو شپږ شرطونه دي؛

①... مړی (میّت) به مسلمان وي، که څه هم فاسق یا بدعتي وي، د هغه د جنازې لمونځ صحیح دی، د کافر او مرتد د جنازې لمونځ صحیح نه دی.

②... طهارت، یعني د مړي بدن، کفن او ځای له نجاست حقیقیه څخه پاکېدل او د مړي بدن له نجاست حکمیه څخه پاکېدل، د بدن د پاکېدو مطلب دا دی چې هغه ته به غسل ورکول سوی وي، او که تر غسل وروسته او تر کفن ورکولو مخکې د هغه له بدن څخه نجاست ووځي، نو هغه دې صرف پرېولل سي، د غسل راګرځولو ضرورت نسته، او که تر کفن ورکولو وروسته نجاست راووځي، نو هغه معاف دی او لمونځ صحیح دی، او د کفن د پاکېدو مطلب دا دی چې پاک کفن به ورکول سي او که وروسته د مړي د نجاست د وتلو په وجه کفن ناپاکه سي، نو معاف دی او لمونځ صحیح دی. د ځای د پاکېدو مطلب دا دی چې مړی به پر پاک کټ یا تخته اېښوول سوی وی، او پاته سو پر کوم ځای چې د مړي کټ یا تخته اېښوول سوې وي، د هغه ځای پاکوالی شرط نه دی، په هر حال کې بالاتفاق لمونځ صحیح دی. (عمدة الفقه)

③... مړی (میّت) د امام مخ ته د قبلې و طرفته کېدل، که مړی د امام شاته وي، نو لمونځ نه صحیح کیږي.

④... د مړي ټوله بدن موجودېدل، یا د بدن زیاتره حصه د سر سره یا بغیر له سره، یا د بدن نیمه حصه د سر سره موجودېدل، که دومره اندازه مړی هلته موجود نه وي، مثلاً فقط سر یې موجود وي، یا نیم بدن بغیر له سره موجود وي، نو پر هغه د جنازې لمونځ صحیح نه دی، همدارنګه د غائب کس د جنازې لمونځ صحیح نه دی.

⑤... څوک چې پر مړي د جنازې لمونځ کوي، هغه به پر ریو سپارلي سپور نه وي، لهذا که څوک د سپرتیا په حالت کې د جنازې لمونځ اداء کړي، نو نه صحیح کیږي، لېکن که عذر وي چې د هغه په وجه نه سي زا شوه کېدلای مثلاً ټوله ځمکه خټه وي، نو بیا پر سپارلي هم جائز دي.

⑥... مړی یا پر کوم شي (کټ او تخته) چې مړی پروت وي، هغه به پر ځمکه اېښوول سوی وي، لهذا که مړی پر سپارلي وي (مثلاً په موټر کې وي یا مثلاً پر آس اېښوول سوی وي)، یا د خلکو پر لاسو وي، نو د جنازې لمونځ یې نه صحیح کیږي، لېکن که عذر وي مثلاً ځمکه خټه وي، نو جائز او صحیح دي. (شفاء الارواح)

د جنازې د لمانځه سنتونه

﴿۴۳۵﴾ وَسُنَنُهَا أَرْبَعٌ او د جنازې د لمانځه سنتونه څلور دي قِيَامُ الْإِمَامِ بِحِذَاءِ صَدْرِ الْمَيِّتِ ① د امام درېدل د مړي د سینې پر برابر (یا بله وینا، د مړي سینې ته مخامخ) ذَكَرًا كَانَ أَوْ

أُنْثٰى (برابره ده مړی) نارينه وي او که ښځينه وي وَالثَّنَاءُ بَعْدَ التَّكْبِيْرَةِ الْأُوْلٰى ② او ثناء (سبحانك اللهم...) ويل تر اول تکبير وروسته وَالصَّلٰوةُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ بَعْدَ الثَّانِيَةِ ③ او درود ويل پر نبي کريم ﷺ تر دويم تکبير وروسته (او ښه دا ده چې درود ابراهيمي ووايي) وَالدُّعَاءُ لِلْمَيِّتِ بَعْدَ الثَّالِثَةِ ④ او دعاء کول د مړي لپاره تر درېيم تکبير وروسته.

تشريح: د جنازې په لمانځه کې درې شيان سنت دي: ① امام د مړي (جنازې) د سينې په مقابل کې درېدل، هغه که سړی وي او که ښځه. ② د الله تعالى حمد او ثناء بيانول تر اول تکبير ووسته. ③ پر نبي کريم ﷺ دورد ويل تر دويم تکبير وروسته. ④ د مړي لپاره دعاء کول تر درېيم تکبير وروسته.

خو علامه شامي او صاحب د البحر الرائق او علامه طحطاوي رَحِمَهُمُ الله صرف آخر درې شيان سنت شمېرلي دي او اول ته يې د مستحب درجه ورکړې ده. وهٰذا ظاهر الرواية وهو بيان الاستحباب. (او تر څلورم تکبير وروسته سلام گرځول کيږي چې د هغه بيان به څه وروسته راسي).

تر درېيم تکبير وروسته کومه دعاء ويل پکار دي؟

﴿۹۳۶﴾ وَلَا يَتَعَيَّنُ لَهُ شَيْءٌ او د دې دعاء لپاره څه خاص دعاء متعينه نه ده وَإِنْ دَعَا بِالْمَأْثُوْرِ فَهُوَ أَحْسَنُ وَأَبْلَغُ او که مأثوره (منقوله) دعاء ووايي نو زياته ښه او زيات رسونکې ده (تر مقصوده پورې) وَمِنْهُ مَا حَفِظَ "عَوْفٌ" مِنْ دُعَاءِ النَّبِيِّ ﷺ او له مأثوره (منقوله) دعاګانو څخه (يوه) هغه ده کوم چې حضرت عوف رضي الله عنه له نبي کريم ﷺ څخه ياده کړې ده (او هغه دا ده) اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ اې الله! هغه ته بخښنه وکړه! او پر هغه رحم وکړه! وَعَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ او عافيت (سلامتيا) ورکړه (له عذاب څخه)! او هغه ته معافي وکړه! وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ او معزّزه کړه! د هغه مېلمستيا (ښه مېلمستيا ورکړه!. يعني په قبر کې يې په خپلو نعمتونو سره ونازوه!. يا زيات ثوابونه ورکړه!) وَوَسِّعْ مَدْخَلَهُ او پراخه کړه! د هغه د داخلېدلو ځای (قبر) وَاغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ او پرېوله! هغه په اوبو، واوره او ږليو سره (يعني له گناهونو څخه يې پاک کړه!) وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ او پاک (صفا) کړه! هغه له خطاګانو

شخصه (داسې) لکه څرنګه چې پاکول کیږي سپینه جامه له خیرو څخه وَ أَبْدِلْهُ دَارًا خَیْرًا مِنْ دَارِهٖ او هغه ته په بدله کې داسې کور ورکړه! کوم چې غوره (بهتره) وي د هغه (د دنیا) له کور څخه وَ أَهْلًا خَیْرًا مِنْ أَهْلِهٖ او داسې کورنی (اهل وعیال) کوم چې غوره وي د هغه له (دنیاوي) کورنی څخه وَزَوْجًا خَیْرًا مِنْ زَوْجِهٖ او داسې جوړه (په بدله کې ورکړه!) کوم چې غوره وي د هغه له (دنیاوي) جوړې څخه وَ أَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ او داخل کړه! هغه و جنت ته وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَعَذَابِ النَّارِ او پناه ورکړه! هغه ته د قبر او دوزخ له عذاب څخه.

لغات: ﴿مأثور﴾ د نصر او ضرب له بابه اسم مفعول دی: نقل کړی سوی (منقول). ﴿أحسن﴾ د کرُم له بابه اسم تفضیل دی: ډیر ښه. ﴿أبلغ﴾ دا هم اسم تفضیل دی د نصر له بابه: مقصود ته زیات رسونکی. ﴿عافه﴾ د مفاعلې له بابه امرِ حاضر معروف دی، مصدر: معافاةً: عافیت او صحت ورکول، له مرض او آفت څخه خوندي ساتل. ﴿نُزُل﴾ په اصل کې هغه شیانو ته ویل کیږي کوم چې د مېلمه لپاره تیارول کیږي، دلته زیات ثواب یا د قبر نعمتونه مراد دي. ﴿مَدْخَل﴾ د داخلېدلو (ننوتلو) ځای، د داخلېدلو دوازه، دلته مراد قبر دی، جمع: مَدَاخِل. ﴿ثلج﴾ واوره. ﴿بَرَد﴾ ږلی. ﴿دَنَس﴾ خیره، ګندګي، جمع: أدناس. ﴿أهلا خیرًا من أهله و زوجًا خیرًا من زوجه﴾ په دې عبارت کې که له اهل څخه مراد زوج وي نو بیا عطف تفسیري دی او که له اهل څخه مراد د رحمت فرښتې او هغه مسلمان همسایه وي کوم چې مړ سوی وي یا د جنت اوسېدونکی څښتني مراد وي، نو بیا د دیوې جملې عطف پر بلې د مغایرت لپاره دی (طحطاوي بحوالۀ انوار الایضاح). ﴿أَعِذْ﴾ د افعال له بابه د واحد مذکر امرِ حاضر صیغه ده: په پناه کې ساتل، خوندي ساتل.

تشریح: د جنازې په لمانځه کې تر درېیم تکبیر وروسته هره دعاء ویلای سي، صرف د دې خبرې خیال ساتل پکار دي چې په هغه کې د مړي لپاره د مغفرت (بخښنې) دعاء کول پکار دي، یوه دعاء په عبارت کې مذکوره ده چې هغه ته مصنف رَحِمَهُ الله احسن او ابلغ ویلي دي، دا دعاء له حضرت عوف بن مالک رضی الله عنه څخه منقوله ده، هغه فرمایي چې: نبي کریم ﷺ یو مړي ته د جنازې لمونځ ورکړی، په هغه کې نبي کریم ﷺ دا دعا وویله "اللّٰهم اغْفِرْ لَهُ..."، بیا هغه فرمایي چې د دې دعاء په اورېدلو سره ما دا تمنا وکړه چې کاشکې دا جنازه زما وای. (مراقی الفلاح، الدر المنضود)

فایدهٔ مهمه: "وَاغۡسِلۡهُ بِالۡمَاءِ وَالثَّلۡجِ وَالۡبَرَدِ...إلى قوله: مِنَ الدَّنَسِ"، د دې عبارت په تشریح کې علامه طحطاوي رَحِمَهُ الله فرمايي چې په دې کې استعاره بالکنايه ده، د استعاره بالکنايه مطلب دا دی چې يو شي ته د بل شي سره په زړه کې تشبيه ورکول سي او له مشبه څخه بغير د تشبيه ټوله ارکان(مشبّه به، وجهٔ شبه، أدات تشبيه) پرېښوول سي، نو دلته هم مړي ته د داسې کپړې سره تشبيه ورکول سوې ده کومه چې پرېولَل کيږي او له مشبه څخه بغير د تشبيه نور ټوله ارکان پرېښوول سوي دي او د غسل ذکر يعني "واغسله" استعارهٔ تخييليه ده، د استعارهٔ تخييليه مطلب دا دی چې د متروک مشبه به يو لازم د مذکوره مشبه لپاره ثابت کړی سي، نو دلته هم د مشبه به يعني د کپړې سره لازم شی "غسل" د مشبه يعني د "ميت" لپاره ثابت سوی دی، او "الماء، البرد او الثلج" استعاره ترشيحيه ده، د دې مطلب دا دی چې د متروک مشبه به سره مناسب شی د مذکوره مشبه لپاره ثابت کړی سی. (انوار الايضاح)

تر څلورم تکبير وروسته سمدستي سلام ګرځول

﴿٩٣٧﴾ وَيُسَلِّمُ بَعۡدَ الرَّابِعَةِ مِنۡ غَيۡرِ دُعَاءٍ او سلام دې وګرځوي تر څلورم تکبير وروسته بغير له دعاء څخه فِيۡ ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ په ظاهر روايت کې.

تشریح: فرمايي چې تر څلوم تکبير وروسته دې سمدستي سلام وګرځوي، څه دعاء دې نه کوي، صحيح خبره همدا ده، که څه هم بعضي مشائخو ويلي چې تر څلورم تکبير وروسته دې "ربّنا آتنا في الدّنيا إلخ" يا "ربّنا لاتُزِغۡ قُلُوۡبَنَا إلخ" ووايي او سلام دې وګرځوي، خو ظاهر روايت همدا دی چې له دعاء کولو څخه بغير (دواړو طرفونو ته) دې سلام وګرځوي.

له اول تکبير څخه بغير په نورو تکبيرونو کې به لاسونه نه پورته کوي

﴿٩٣٨﴾ وَلَا يَرۡفَعُ يَدَيۡهِ فِيۡ غَيۡرِ التَّكۡبِيۡرَةِ الۡأُوۡلٰى او نه دې پورته کوي خپل لاسونه له اول تکبير څخه بغير په نورو کې.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې د جنازې په لمانځه کې دې د اول تکبير ويلو سره دواړه لاسونه د غوږو تر نرميو پورې پورته کړي او تر نامه لاندې دې يې وتړي او په پاته درېو تکبيرونو کې دې لاسونه نه پورته کوي، بلکې بغير له لاس پورته کولو څخه دې تکبير وايي.

که امام د جنازې په لمانځه کې پنځم تکبیر ووایي؟

﴿۹۲۹﴾ وَلَوْ كَبَّرَ الْإِمَامُ خَمْسًا او که امام پنځم تکبیر ووايي لَمْ يُتَّبَعْ نو تابعداري به نه کول کيږي د هغه (يعني مقتديان به پنځم تکبير نه ورسره وايي) وَلٰكِنْ يُنْتَظَرُ سَلَامُهُ لیکن انتظار به کول کيږي د هغه د سلام فِي الْمُخْتَارِ د مختار (اختيار سوي) قول مطابق.

لغات: ﴿لم یتبع﴾ د افتعال له بابه د جحد نفي بلم صيغه ده، مصدر: اِتِّبَاعًا: پسې تلل، تابعداري کول، پیروي کول.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که امام د جنازې په لمانځه کې پنځم تکبير ووايي، نو مقتديان دې د امام سره دا پنځم تکبیر نه وايي، اوس به دوی څه کوي؟، په دې باره کې له امام ابو حنيفه رَحِمَهُ الله څخه دوه روایتونه دي: ① يو دا چې مقتديان دې سمدستي سلام وګرځوي، د دې لپاره چې په پنځم تکبیر کې د امام مخالفت ثابت سي، ② او بل روایت دا دی چې مقتديان دې چپ ودرېږي او د امام د سلام ګرځولو انتظار دې وکړي، د دې لپاره لپاره چې په سلام کې متابعت راسي، مصنف رَحِمَهُ الله فرمايي چې مختار روايت همدا دی او پر همدې فتویٰ ده. (انوار الایضاح، شفاء الارواح)

د کوچني او لېوني لپاره به کومه دعاء ویل کیږي؟

﴿۹۳۰﴾ وَلَا يُسْتَغْفَرُ لِمَجْنُوْنٍ وَصَبِيٍّ او مغفرت به نه غوښتل کيږي (استغفار به نه ویل کيږي) د لېوني او بچي لپاره وَيَقُوْلُ او وايي به (يعني دا دعاء به وايي) اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا فَرَطًا اې الله! وګرځوه! هغه زموږ لپاره مخکینی اجر (چې زموږ له مرګ څخه مخکې هغه زموږ لپاره د اجر سبب وګرځي. يا د دې معنیٰ ده: اې الله وګرځوه هغه زموږ لپاره مخکینی انتظام کونکی اد داسي شیانو چې زموږ لپاره په آخرت کې غوره وي!) وَاجْعَلْهُ لَنَا أَجْرًا وَذُخْرًا او وګرځوه! هغه زموږ لپاره ثواب او ذخیره وَجْعَلْهُ لَنَا شَافِعًا وَمُشَفَّعًا او وګرځوه! هغه زموږ لپاره شفاعت کونکی او شفاعت قبول کړی سوی (چې ستا په دربار کې یې شفاعت او سفارش قبول کړی سي).

لغات: ﴿فَرَطًا﴾ (د راء په فتحه سره): د دې لفظ څو معناوې دي چې له هغوی څخه یوه دا ده: هغه اجر او عمل کوم چې انسان مخکې کړی وي (له ځان څخه یې مخکې استولی وي). صاحب د مصباح رَحِمَهُ الله د دې وضاحت داسې کړی دی "اللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ فَرَطًا أَيْ أَجْرًا مُتَقَدِّمًا"، صاحب د انوار الایضاح حَفِظَهُ الله

د دې معنیٰ داسي بيان کړې ده: مخته د داسي شيانو انتظام کونکی کوم چي په جنت کي زموږ لپاره غوره وي. ﴿ذُخْرًا﴾ (د ذال په ضمه سره): ذخيره. ذَخَرَ يَذْخُرُ ذَخْرًا و ذُخْرًا (فتح): ذخيره کول. جمع کول. يو شی د ضرورت په وخت کي محفوظ ساتل.

تشريح: د کوچني بچي او مجنون لپاره دي هغه دعاء نه وايي کوم چي مخکي د لويانو لپاره ذکر سوه. بلکي د هغه پر ځای پورتنۍ مذکوره دعاء وايي؛ ځکه چي دوی مکلف نه دي. لهذا د دوی لپاره د ګناهونو مغفرت غوښتل بې فايدې دي.

او دلته له مجنون څخه مراد هغه مجنون دی کوم چي تر بلوغ مخکي لېونی سوي وي؛ ځکه چي هغه بالکل مکلف سوی نه دی او که جنون تر بلوغ وروسته واقع سوی وي. نو د هغه لپاره دي د مغفرت دعاء کول کيږي؛ ځکه تر جنون مخکي هغه مکلف وو. او تر جنون مخکي د بلوغت د زمانې ګناهونه په جنون سره نه ساقطيږي. (شفاء الارواح)

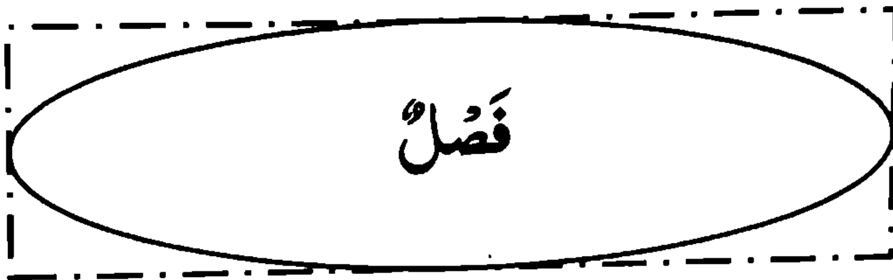
د جنازې د لمانځه پوره طريقه

د جنازې د لمانځه طريقه دا ده چي مړی دي مخ ته کښېږدي او امام دي د هغه د سينې پر مقابل ودريږي او ټوله خلک دي په زړه يا په ژبه سره هم دا نيت وکړي چي "زه د الله تعالی د رضاء او د مړي په حق کي د دعاء کولو لپاره د جنازې لمونځ کوم". تر دې وروسته دي الله اکبر ووايي او دواړه لاسونه دي د غوږو تر نرميو پوري پورته کړي او تر نامه لاندي دي يې وتړي. تر اول تکبير وروسته دي ثناء يعني " سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالٰى جَدُّكَ وَلَا إِلٰهَ غَيْرُكَ " ووايي. بيا دي دويم تکبير ووايي او تر هغه وروسته دي درود شريف ووايي کوم درود چي په لمانځه کي ويل کيږي (يعني درود ابراهيمي). يا بعضي علماؤ کرامو دا درود هم ليکلی دی " اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ وَسَلَّمْتَ وَبَارَكْتَ وَرَحِمْتَ وَتَرَحَّمْتَ عَلٰى إِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَجِيْدٌ ". دا هم ويلای سي. بيا دي دريم تکبير ووايي او تر هغه (دريم تکبير) وروسته دي د مړي لپاره دعاء وکړي. مړی که بالغ وي. نو دا دعاء دي ووايي "اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَصَغِيْرِنَا وَكَبِيْرِنَا وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا. اللّٰهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الْإِسْلَامِ وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيْمَانِ". او که خوښه يې وي نو هغه دعاء دي ووايي کوم چي له حضرت عوف بن مالک رضي الله عنه څخه منقوله ده کوم چي څه مخکي په ﴿۹۳۶﴾ نمبر مسئله کي تېره سوه. او که جنازه د بالغه ښځي وي. نو په دعاء کي دي د مذکر د ضميرونو پر ځای د مؤنث ضميرونه استعمال کړي. او که مړی نابالغ هلک وي. نو هم دي دغه پورتنۍ دعاء ووايي (کوم چي اوس په ﴿۹۴۰﴾ نمبر مسئله کي ذکر سوه) او

که نابالغه انجلۍ وي، نو د "اجعله" پر ځای دي "اجعلها" او د "شافعًا" پر ځای "شافعةً" او د "مشفعًا" پر ځای دي "مشفعةً" ووایي، تر دې وروسته دي څلورم تکبیر ووایي او سلام دي وګرځوي.

او د کوم چا چې د جنازې دعاء یاده نه وي، هغه دي صرف "اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَلِوَالِدَيْنَا وَلَهٗ وَلِلْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنَاتِ" ووایي، او که دا یې هم نه یادیږي، نو صرف په هغه څلور واره تکبیرو یلو سره یې لمونځ کیږي، لهذا بېله عذره دي لمونځ نه پریږدي (چې زما دعاء زده نه ده...). (در مختار مع شامي ج:۱، ص:۸۱۶، طحطاوي ص:۳۲۱)

د جنازې په لمانځه کې د امامت مستحق

﴿۹۳۱﴾ اَلسُّلْطَانُ أَحَقُّ بِصَلٰوتِهٖ باچا (بادشاه) زیات حقدار دی د مړي (جنازې) د لمانځه ثُمَّ نَائِبُهٗ ثُمَّ الْقَاضِيْ بیا د باچا نائب بیا قاضي ثُمَّ إِمَامُ الْحَيِّ ثُمَّ الْوَلِيُّ بیا کلي (محلې) والا امام بیا ولي (د مړي سرپرست).

لغات: ﴿السلطان﴾ باچا (بادشاه)، جمع: سَلَاطِيْن. ﴿الحيّ﴾ د دې لفظ څو معناوي دي چې له هغوی څخه یوه معنیٰ ده: محله، کلی، د څو کورونو مجموعه، جمع: أَحْيَاء. ﴿الولیّ﴾ د دې لفظ څو معناوي نقل سوي دي چې ځیني یې دا دي: ذمه وار، میراث خور، مشر او داسي نور، مراد ځني د مړي په قربانو (میراث خوارو) کې تر ټولو نژدې قریب دی (یا په بله وینا مشر میراث خور چې د کورنۍ او د مړي مشري یې په غاړه وي).

تشریح: د جنازې د لمونځ کولو اول حقدار سلطان یعني د مسلمانانو باچا (امیرُ المؤمنین) دی، که هغه حاضر نه وي، نو بیا د باچا نائب اولیٰ دی، که هغه هم نه وي، نو بیا قاضي اولیٰ دی. لیکن دا حکم هلته دی چیري چې اسلامي او شرعي حکومت قائم وي، کوم چې نن سبا عموماً معدوم دی. او

د دوی په نا موجودیت کي بیا د محلې امام که د مړي له ولي څخه غوره وي، نو هغه اولیٰ دی، او که د مړي ولي غوره وي (یعني د امام په نسبت په علم او تقویٰ کي افضله وي)، نو هغه اولیٰ دی، د ولي مذکر کېدل او عاقل و بالغ کېدل شرط دي.

آیا ولي وغیره بل څوک مخکي کولای سي؟

﴿۹۳۲﴾ وَلِمَنْ لَهٗ حَقُّ التَّقَدُّمِ أَنْ يَّأْذَنَ لِغَيْرِهٖ او جائز دي هغه کس لره کوم ته چي د مخکي کېدلو (د جنازې د لمونځ ورکولو) حق حاصل دی دا چي اجازه ورکړي (د مخکي کېدلو) و بل چا ته.

لغات: ﴿يأذن﴾ د سمع له بابه مضاع معلومه ده: اجازه (اجازت) ورکول.

تشریح: مستحق کس یعني کوم چا ته چي د جنازې د لمونځ ورکولو حق رسېدلی وي، که هغه خپله د جنازې لمونځ نه ورکړي، بلکي بل چا ته اجازه ورکړي یعني بل څوک مخکي کړي، نو داسي کول جائز دي، مثلاً د مړي ولي زیات حقدار وي، خو هغه خپله د محلې امام ته اجازه ورکړي، یا مثلاً باچا خپل نائب ته اجازه ورکړي، نو دا صحیح دي.(انوار الایضاح)

د جنازې لمونځ دوباره کول

﴿۹۳۳﴾ فَإِنْ صَلّٰى غَيْرُهٗ بیا که لمونځ ورکړي له هغه (ولي) څخه بغیر بل څوک أَعَادَهَا إِنْ شَاءَ نو هغه دي راوګرځوي که یې خوښه وي وَلَا يُعِيْدُ مَعَهٗ مَنْ صَلّٰى مَعَ غَيْرِهٖ او نه به یې راګرځوي د ده سره هغه کس کوم چي د بل چا سره لمونځ کړی وي.

لغات: ﴿شاء﴾ د فتح له بابه ماضي معلومه ده، مصدر: شَيْئًا: غوښتل، خوښول، اراده کول.

غیره: أي غیر الولي ممن لیس له حق التقدم، إن شاء: فالإعادة لیست بواجبة، معه: أي مع من له حق التقدم.

تشریح: که غیر مستحق کس (یعني داسي کس چي هغه ته پر ولي د مقدم کېدلو حق نه وي) د ولي له اجازې څخه بغیر لمونځ ورکړي او ولي موجود نه وي چي د هغه په اقتداء کي لمونځ وکړي، نو په دې صورت کي که د ولي خوښه وي، نو دویم وار د جنازې لمونځ کولای سي، او کوم کسان چي په اول لمانځه کي شریکان وه، هغوی به د ولي سره په دې دویم لمانځه اوس بیا کي شرکت نه کوي، او که هغه (غیر مستحق) د ولي په اجازه سره لمونځ ورکړی وي، یا ولي خو اجازه نه وي ورکړې، لېکن د هغه په اقتداء کي یې لمونځ کړی وي، نو بیا ولي دویم وار د جنازې لمونځ نه سي کولای. (شفاء الأرواح)

که مړي د خپل جنازې د لمانځه لپاره د يو متعين سړي وصيت کړی وي؟

﴿۹۴۴﴾ وَ مَنْ لَّهٗ وِلَايَةُ التَّقَدُّمِ فِيْهَا او کوم چالره چي د مخکي کېدلو ولايت (حق) ستهٔ (د جنازې) په لمانځه کي أَحَقُّ مِمَّنْ أَوْصٰى لَهٗ الْمَيِّتُ بِالصَّلوٰةِ عَلَيْهِ هاغه زيات حقدار دی له هغه کس څخه د چا لپاره چي مړي پر خپل ځان (د جنازې) د لمونځ کولو وصيت کړی وي عَلَى الْمُفْتٰى بِهٖ د مفتیٰ به قول مطابق.

لغات: ﴿أوصٰی﴾ د افعال له بابه ماضي معلومه ده، مصدر: ايصاءً: د يو چا لپاره د يو شي وصيت کول.

تشريح: مسئله دا ده چي که مړي وصيت کړی وي چي پر ما به د جنازې لمونځ فلانکی کس کوي، نو د مفتیٰ به قول مطابق د دې وصيت پوره کول لازم نه دي، او په دې سره د مستحق کس حق نه ختميږي، خو که د مړي د ولي خوښه وي چي هغه لمونځ ورکړي، نو په دې کي څه حرج نسته.

که مړی بغير د جنازې د لمانځه څخه ښخ کړل سي، نو څه حکم دی؟

﴿۹۴۵﴾ وَإِنْ دُفِنَ بِلَا صَلوٰةٍ او که ښخ کړل سي مړی بېله لمانځه (چي پر هغه د جنازې لمونځ نه وي سوی) صُلِّيَ عَلٰى قَبْرِهٖ نو د هغه پر قبر دې لمونځ وسي وَإِنْ لَّمْ يُغْسَلْ که څه هم غسل نه وي ورکول سوی مَا لَمْ يَتَفَسَّخْ تر څو چي هغه مړی شوربېدلی نه وي (يعني سالم پاته وي، شوربېدلی او خراب سوی نه وي).

لغات: ﴿لم يتفسخ﴾ د تفعّل له بابه د جحد صيغه ده، تَفَسَّخَ يَتَفَسَّخُ تَفَسُّخًا: شوربېدل، ټوټه، ټوټه کېدل (ريزه، ريزه کېدل).

تشريح: مړی که بغير د لمانځه څخه ښخ کړل سي، نو بيا به د هغه پر قبر د جنازې لمونځ کول کيږي، که څه هم غسل نه وي ورکول سوی، او پر قبر د لمونځ کولو اجازه تر هغه وخته پوري ده تر څو چي غالب گومان دا وي چي د مړي بدن به تر اوسه شوربېدلی او خراب سوی نه وي، او که د شوربېدلو او خرابېدلو يې غالب گومان وي، نو بيا دا اجازه نسته. همدا صحيح قول دی. او د مړي د بدن خرابېدل د زماني او د مړي د حالت په اختلاف سره مختلف وي. (شفاء الارواح)

مسئله: که پر مړي د جنازې لمونځ وسي، تر دې وروسته معلومه سي چي د امام اودس نه وو، نو پر هغه به دوباره د جنازې لمونځ کول کيږي، او که تر ښخولو وروسته معلومه سي چي د امام اودس نه

وو، نو بیا به د هغه پر قبر دوباره د جنازې لمونځ کول کیږي، کله چې د مړي د نه خرابېدلو غالب ګومان وي.

که په یوه وخت کې څو جنازې سره جمع سي؟

﴿۹۳۶﴾ وَإِذَا اجْتَمَعَتِ الْجَنَائِزُ او کله چې څو جنازې جمع سي فَالْإِفْرَادُ بِالصَّلٰوةِ لِكُلٍّ مِنْهَا أَوْلٰى نو له هغوی څخه د هرې یوې لپاره جلا، جلا لمونځ کول غوره (افضل) دي وَيُقَدَّمُ الْأَفْضَلُ فَالْأَفْضَلُ او مخکې کول کیږي به (په هغوی کې) افضل کس بیا (تر هغه وروسته) افضل.

تشریح: که په یوه وخت کې څو جنازې راوړل سي، نو غوره دا ده چې د هر یوه د جنازې لمونځ جلا، جلا اداء کړل سي، او په دوی کې چې کوم یو تر ټولو افضل وي، اول دې د هغه لمونځ اداء کړل سي. بیا له هغه څخه وروسته افضل (کوم چې تر مخکېني په فضیلت کې کم وي)...علیٰ هٰذا القیاس.

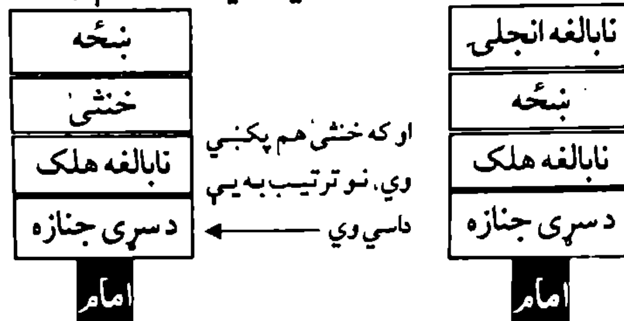
﴿۹۳۷﴾ وَإِنِ اجْتَمَعْنَ او که څو جنازې جمع سي وَصُلِّيَ عَلَيْهَا مَرَّةً او لمونځ وسی پر هغوی په یوه وار (یعني پر هغوی ټولو د یوه لمونځ کولو اراده وي) جَعَلَهَا صَفًّا طَوِيْلًا مِمَّا يَلِي الْقِبْلَةَ نو هغوی دې کېښېږدي په اوږده صف سره و هغه طرف ته چې د قبلې سره متصل دی (یعني د امام مخ ته دې یې د قبلې پر خوا په اوږدول سره ایږه بل پسې اد صف په ډول کېښېږدي) بِحَيْثُ يَكُوْنُ صَدْرُ كُلٍّ قُدَّامَ الْإِمَامِ په دې توګه چې وي د هر یوه سینه د امام مخ ته (یعني چې د هر یوه سینه د امام و مخ ته واقع سي) وَرَاعَى التَّرْتِيْبَ او د ترتیب مراعات دې وکړي فَيَجْعَلُ الرِّجَالَ مِمَّا يَلِي الْإِمَامَ ثُمَّ الصِّبْيَانَ بَعْدَهُمْ ثُمَّ الْخَنَاثٰى ثُمَّ النِّسَاءَ نو کېښې دې ږدي سړیان د امام سره متصل طرف ته (یعني د امام مخ ته دې اول د سړیو جنازې کېښېږدي) بیا کوچنیان بیا نرښځیان بیا ښځې.

﴿۹۳۸﴾ وَلَوْ دُفِنُوْا بِقَبْرٍ وَاحِدٍ او که دوی ټوله په یوه قبر کې ښخول کیږي وُضِعُوْا عَلٰى عَكْسِ هٰذَا نو د دې (پورتني ترتیب) برعکس دې کېښېښول سي.

لغات: ﴿یلی﴾ د ضرب له بابه مضاع معلومه ده، مصدر: وَلْیًا: متصل کېدل (جوختېدل)، نږدې کېدل.

﴿خناثی﴾ (بفتح الخاء) جمع د خُنْثٰی ده: نربنځی.

تشریح: او که پر ټولو جنازو صرف یو لمونځ کول کیږي (مثلاً څلور جنازې راوړل سوې: یوه د سړي جنازه وه، بله د ښځي او بله د کوچني (نابالغه) هلک او بله د نربنځي (خنثیٰ) جنازه. او ټولو ته په یوه وار یو لمونځ ورکول کیږي)، نو بیا دي هغه جنازې د قبلې پر طرف (د امام مخ ته) په اوږدول سره د صف په ډول کېښېښول سي، په دې توګه چي د ټولو سینه د امام په مقابل کي راسي، او په ایښوولو کي به اول د امام مخ ته د سړي جنازه کېښېښول سي، تر هغه وروسته د کوچني (نابالغه) هلک، بیا د خنثیٰ او بیا د ښځي او بیا به د کوچنۍ انجلۍ جنازه کېښېښول سي، چي شکل به یې په لاندي توګه وي.

ولو دفنوا بقبر واحدٍ إلخ: او که د یو عذر او ضرورت په وجه دا څلور سره قسمه جنازې په یوه قبر کي ښخول کیږي، نو بیا به ترتیب د دې برعکس وي، یعني د جنازې د لمونځ کولو پر مهال خو تر ټولو په آخر کي د قبلې پر طرف اول د ښځي جنازه ایښوول سوې وه او له قبلې څخه لیرې یعني امام ته نږدې اول د سړي جنازه ایښوول سوې وه (لکه په پورتني شکل کي)، نو اوس به د ښخولو پر مهال د قبلې پر طرف اول د سړي جنازه ایښوول کیږي، بیا د نابالغه بچي، بیا د خنثیٰ او بیا د ښځي (نو دلته ښځه تر ټولو شاته سوه لکه په مخکیني صورت کي چي سړی تر ټولو شاته وو، او امام ته نږدې متصل وو، نو لکه څرنګه چي د امام سره متصل اول د افضل یعني د سړي جنازه وه، همداسي به په قبر کي د قبلې و خوا ته متصل اول د سړي جنازه وي). (انوار الایضاح)

یادونه: د ټولو جنازو لپاره دا دعاء "اللّٰهم اغفر لحیّنا ومیّتنا إلخ" کافي ده، او د نابالغ د جنازې لپاره که د دې دعاء سره د نابالغ دعاء هم یوځای کړي، نو بهتره ده. (در مختار مع الشامي، مراقي الفلاح مع الطحطاوي)

د جنازې په لمانځه کي د مسبوق حکم

﴿۹۲۹﴾ وَلَا يَقْتَدِىْ بِالْإِمَامِ مَنْ وَجَدَهُ بَيْنَ تَكْبِيْرَتَيْنِ او اقتداء دي نه کوي په امام پسي (د جنازې په لمانځه کي) هغه کس کوم چي وموندي (ونیسي) امام د دوو تکبیرونو په مینځ کي بَلْ

يَنْتَظِرُ تَكْبِيْرَ الْإِمَامِ بلکي انتظار دي وکړي د امام د تکبير فَيَدْخُلُ مَعَهُ وَيُوَافِقُهُ فِي دُعَائِهِ بيا دي داخل سي د امام سره او موافقت دي وکړي د امام سره په دعاء کي ثُمَّ يَقْضِيْ مَا فَاتَهُ قَبْلَ رَفْعِ الْجَنَازَةِ بيا دي قضاء راوړي د هغه حصې کوم چي له ده څخه فوت سوه (تېر سوه) د جنازې له پورته کېدو څخه مخکي.

تشريح: که څوک د جنازې لمانځه ته په داسي وخت کي ورسيږي چي امام اول تکبير ويلی وي، نو حکم دا دی چي اوس دي دغه کس د امام سره نه شريک کيږي بلکي انتظار دي و کړي او کله چي امام دويم تکبير ووايي، نو بيا دي په تکبير ويلو سره په لمانځه کي ور سره شريک سي او تر تکبير وروسته چي امام کوم کلمات وايي، دئ دي هم هغه ووايي او کله چي امام له سلام څخه فارغ سي، نو دا کس دي د جنازې له پورته کېدو څخه مخکي خپل تېر سوی تکبير را وګرځوي.

همدارنګه که په داسي وخت کي راسي چي امام دوه يا درې تکبيرونه ويلي وي، نو هم دي انتظار وکړي او کله چي امام تکبير ووايي، نو په تکبير ويلو سره دي ور سره شريک سي او تېر سوي تکبيرونه دي د امام تر سلام وروسته اداء کړي. (شفاء الارواح)

د غفلت په وجه په تکبير تحريمه کي تأخير کول

﴿٩٥٠﴾ وَلَا يَنْتَظِرُ تَكْبِيْرَ الْإِمَامِ مَنْ حَضَرَ تَحْرِيْمَتَهُ او انتظار دي نه کوي د امام د تکبير هغه کس کوم چي د امام د تکبير تحريمه په وخت کي حاضر (موجود) وي.

تشريح: که يو څوک د امام د تکبير ويلو په وخت کي هلته موجود وي، خو د غفلت او سُستي وغيره په وجه د تکبير تحريمه په وخت کي د امام سره الله اکبر نه ووايي، نو هغه دي د دويم تکبير انتظار نه کوي، بلکي سمدستي يعني تر دويم تکبير مخکي دي تکبير ووايي او په لمانځه کي دي ور سره شريک سي او د هغه دا تکبير شمېرل کيږي (لهذا وروسته دي يې قضاء نه راوړي). (شفاء الارواح)

تر څلورم تکبير وروسته د راتلونکي کس حکم

﴿٩٥١﴾ وَمَنْ حَضَرَ بَعْدَ التَّكْبِيْرَةِ الرَّابِعَةِ قَبْلَ السَّلَامِ او څوک چي حاضر سي تر څلورم تکبير وروسته له سلام څخه مخکي فَاتَتْهُ الصَّلٰوةُ فِي الصَّحِيْحِ نو له هغه څخه (د جنازې) لمونځ فوت سو، د صحيح قول مطابق.

تشريح: که يو څوک په داسي وخت کي راسي چي امام څلور سره تکبيرونه ويلي وي. فقط سلام پاته وي. نو له امام ابو حنيفه رَحِمَهُ الله څخه يو روايت دا دی چي هغه دي د امام سره نه شريک کيږي، له

هغه څخه د جنازې لمونځ فوت او تېر سو. او همدا د امام محمد رَحِمَهُ الله مسلک دی او مصنف رَحِمَهُ الله همدې ته صحیح ویلي دي. لېکن زیات صحیح (اصح) دا ده چي هغه دې یو تکبیر ووایي او د امام سره دې په لمانځه کي شریک سي او د امام تر سلام ګرځولو وروسته له جنازې پورته کېدو څخه مخکي دې درې واره الله اکبر ووایي او سلام دې وګرځوي. او پر همدې فتویٰ ده. (شفاء الارواح)

په مسجد کي د جنازې لمونځ کول

﴿۹۵۲﴾ وَتُكْرَهُ الصَّلٰوةُ عَلَيْهِ فِيْ مَسْجِدِ الْجَمَاعَةِ وَهُوَ فِيْهِ او مکروه دی لمونځ کول پر مړي (یعني د جنازې لمونځ) د جماعت په مسجد کي په داسي حال کي چي مړی په مسجد کي وي أَوْ خَارِجَهُ وَبَعْضُ النَّاسِ فِي الْمَسْجِدِ یا مړی له مسجد څخه بهر وي او څه خلک په مسجد کي دننه وي عَلَى الْمُخْتَارِ د مختار قول مطابق.

تشریح: په کوم مسجد کي چي جماعت کېږي، لکه د کلي او ښار عام مسجدونه، په هغه کي د جنازې لمونځ کول مکروه تحریمي دي، برابره ده جنازه په مسجد کي وي او که له مسجد څخه بهر وي او تول یا بعضي خلک په مسجد کي دننه وي، همدا مختار قول دی او بعضي فرمایي چي که صرف جنازه له مسجد څخه بهر وي او لمونځ کونکي تول یا بعضي په مسجد کي دننه وي، نو مکروه نه دي. (شفاء الارواح)

یادونه: دلته د متن په عبارت کي د "مسجد الجماعة" قید لګول سوی دی، له دې څخه معلومېږي چي په کوم مسجد کي لمونځ نه کېږي، په هغه کي د جنازې لمونځ مکروه نه دی، همدارنګه په عیدګاه او مدرسه کي د جنازې لمونځ کول بلا کراهت صحیح دی. (طحطاوي)

که بچی تر پیدایښت وروسته مړ سي، یا مړ بچی پیدا سي، نو څه حکم دی؟

﴿۹۵۳﴾ وَمَنِ اسْتَهَلَّ او کوم بچی چي چیغه (آواز) وکړي سُمِّيَ وَغُسِلَ نو نوم دې پرې کېښودل سي او غسل دې ورکول سي وَصُلِّيَ عَلَيْهِ او پر هغه دې لمونځ وکړل سي وَإِنْ لَّمْ يَسْتَهِلَّ او که هغه چیغه نه وکړي غُسِلَ فِي الْمُخْتَارِ نو غسل دې ورکول سي. د مختار قول مطابق وَأُدْرِجَ فِيْ خِرْقَةٍ وَدُفِنَ او ودې پېچل سي په یوه توته (کپړه) کي او ښخ دې کړل سي وَلَمْ يُصَلَّ عَلَيْهِ او پر هغه دې لمونځ نه کول کېږي.

﴿۹۵۳﴾ كَصَبِيٍّ سُبِيَ مَعَ أَحَدِ أَبَوَيْهِ لکه هغه بچی کوم چي قيد کړی سوی (په غنيمت راوستل سوی) وي د خپل پلار يا مور سره (نو پر هغه د جنازې لمونځ نه کول کيږي) إِلَّا أَنْ يُّسْلِمَ أَحَدُهُمَا أَوْ هُوَ مگر دا چي اسلام راوړي يو د دوی (يعني پلار يا مور) يا هغه بچی (خپله اسلام راوړي) أَوْ لَمْ يُسْبَ أَحَدُهُمَا مَعَهُ يا نه وي قيد کړی سوی يو د دوی (پلار يا مور) د هغه سره.

لغات: ﴿استهلّ﴾ د استفعال د باب ماضي ده، مصدر: استهلال: د دې څو معناوي دي چي له هغوی څخه يوه معنیٰ ده: د پيدايښت په وخت کي د بچي چيغه وهل. د ږېږېدلو پر مهال د کوچني ژړل او آواز کول، آواز پورته کول. خو چيغه وهل او آواز پورته کول شرط نه دي بلکي شرعي معنیٰ مراد ده يعني چي په پيدا کېدونکي بچي کي د ژوند آثار ښکاره سي برابره ده په حرکت سره وي او که په آواز سره وي کله چي (د مور له گېډې څخه) د هغه اکثره حصه او سينه را وتلې وي او که چپه وي يعني د پښو له طرفه وي نو چي هغه تر نوم (ناف) پوري راوتلی وي، او په نس کي د هغه حرکت وغيره لره اعتبار نسته (حاشية نور الايضاح)، ﴿أُدرِج﴾ د افعال له بابه ماضي مجهوله ده، مصدر: إدراج: يو شی په بل شي کي داخلول، دننه کول، پېچل (نغښتل).

تشريح: که د بچي د پيدايښت په وخت کي د هغه د ژوندي والي يو علامت وليدل سي مثلاً آواز وکړي، يا ساه واخلي، يا د هغه يو اندام يا سترگه وغورځيږي بيا مړ سي، نو پر دا سي بچي دي نوم هم کېښودل سي او هغه ته دي غسل او کفن هم ورکول سي او پر هغه دي د جنازې لمونځ هم وکړل سي.

خو کوم بچي چي د پيدايښت په وخت کي د ژړا آواز نه وکړي او د ژوند يو بل علامت هم نه پکښي وليدل سي، نو د مختار قول دا دی چي هغه ته دي هم غسل ورکول سي او په يوه کپړه کي دي ونغښتل سي او ښخ کړل سي او پر هغه دي د جنازې لمونځ نه کول کيږي.

کصبيّ إلخ: د مخکيني مسئلې لپاره مثال دی (په "کصبي" کي کاف د تشبيه دی. گواکي د ماقبل مسئلې ته د دې سره تشبيه ورکول سوې ده)، فرمايي لکه د کافرانو يو بچی چي د خپل پلار يا مور سره قيد (بندي) کړل سي او مړ سي، نو پر هغه د جنازې لمونځ نه کول کيږي؛ ځکه بچی د مور او پلار په متابعت کي کافر دی، ها! که د بچي له مور او پلار څخه يو مسلمان سي، نو بيا به پر دغه بچي د جنازې لمونځ کول کيږي، همدارنگه که هغه بچی عقلمند او پوهېدونکی وي او هغه خپله د اسلام اقرار وکړي. نو هم به پر هغه د جنازې لمونځ کول کيږي، همدارنگه کله چي بچی يوازي قيد کړل سي او د هغه له مور او پلار څخه يو ورسره قيد نه سي، بيا هغه بچی مړ سي، نو هم به پر هغه د جنازې

لمونځ کول کیږي؛ ځکه په دارُ الاسلام کې د موجودیت په وجه به د هغه د اسلام حکم کول کیږي. (شفاء الارواح)

که د مسلمان یو کافر قریب مړ سي، نو څه حکم دی؟

﴿۹۵۵﴾ وَإِنْ كَانَ لِكَافِرٍ قَرِيبٌ مُسْلِمٌ او که (مړي سوي) کافر لره مسلمان قریب وي غَسَلَهُ كَغَسْلِ خِرْقَةٍ نَجِسَةٍ نو هغه دي و دغه کافر ته غسل ورکړي، د ناپاکه ټوټې (کپړې) د پرېوللو په څېر وَ كَفَّنَهُ فِيْ خِرْقَةٍ وَأَلْقَاهُ فِيْ حُفْرَةٍ او کفن دي ورکړي په یوه ټوټه (کپړه) کي او (بیا) دي یې وغورځوي په یو کنده کي أَوْ دَفَعَهُ إِلَى أَهْلِ مِلَّتِهِ یا ور دي یې کړي د هغه د خپل دین والا وو (کفارو) ته.

لغات: ﴿حُفرة﴾ کنده، کډې، ﴿مِلّة﴾ ملت، دین، مذهب.

تشریح: مسئله دا ده چي که یو کافر مړ سي، نو د هغه غسل او کفن پر مسلمانانو فرض نه دی؛ ځکه غسل د مړي د تعظیم او احترام لپاره واجب دی او کافر د دې اهل نه دی، لېکن که ضرورت وي مثلاً یو مسلمان کس د هغه قریب وي او دا مسلمان د قرابت په وجه غسل او کفن ورکړي او ښخ یې کړي، نو جائز دي، خو غسل، کفن او دفن دي په سنت طریقه سره نه ورکوي، یعني نه دي هغه ته اودس ورکوي، نه دي سر او وربېښتان په خطمي او صابون وغیره سره ور صفا کوي، نه دي یې له راسته طرفه شروع کوي او نه دي کافور او خوشبویي د هغه پر بدن مړل کیږي او داسي نور، بلکي د ناپاکه کپړې په څېر دي یې پرېولي (یعني پر هغه دي اوبه وبهوي) او په یو کپړه کي دي یې وپېچي او په یو کنده (کډې) کي دي یې واچوي، یا د هغه خپل مذهبیانو ته دي یې حواله کړي (هغوی چي څه هر په کوي، د دوی کار دی).

په باغي او ډاکو باندي د جنازې د لمونځ کولو حکم

﴿۹۵٦﴾ وَلَا يُصَلَّى عَلَى بَاغٍ وَقَاطِعِ طَرِيْقٍ او لمونځ به نه کول کیږي پر باغي کس (کوم چي له اسلامي حکومت څخه بغاوت کړی وي) او پر لاره شکونکي کس (ډاکو) قُتِلَ فِيْ حَالَةِ الْمُحَارَبَةِ چي هغه (باغي یا ډاکو) وژل سوی وي د جنګ په حالت کي.

لغات: ﴿باغٍ﴾ د ضرب له بابه فاعل دی: سرکښه، فرمان نه منونکی، له حق څخه لیري کېدونکی، ﴿قاطع طریق﴾ ډاکو، ډاکه مار، لاره شکونکی، ﴿محاربة﴾ د مفاعلې د باب مصدر دی: جنګ کول.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که څوک د حق امام (واکمن) له اطاعت څخه نا حقه ووځي او بغاوت (سرکښي) شروع کړي او د پوهولو باوجود اطاعت ته آماده نه سي او په جنګ لاس پوري کړي چې بالآخره ووژل سي، نو هغه ته به نه غسل ورکول کیږي او نه به د هغه د جنازې لمونځ کول کیږي.

همدارنګه که یو ډاکو (ډاکه مار) د ډاکه مارۍ په وخت کي ووژل سي، نو د عبرت لپاره به پر هغه هم د جنازې لمونځ نه کول کیږي او نه به هغه ته غسل ورکول کیږي. (انوار الایضاح بحوالۀ در مختار)

د قاتل کس د جنازې د لمانځه حکم

﴿۹۵۷﴾ وَقَاتِلٍ بِالْخَنْقِ غِيْلَةً او (نه به لمونځ کول کیږي) پر قتل کونکي په خپه سره، په دوکه (یعني چې په دوکه او خُفیه توګه خلک په خپه او غاړه پېچولو سره وژني).

لغات: ﴿خنق﴾ د نصر د باب مصدر دی: غاړه خپه کول، تر ستوني نیول، ساه ور بندول.

﴿غِيلة﴾ (اغتیال) په دوکه سره وژل، په ناخبرۍ کي وژل (یعني په داسي حال کي وژل چې مقتول ته خبر نه وي)، مرادیې أعم دی.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که یو سړی په دوکه سره (په پټه توګه) خلک وژني، مثلاً یو چا ته دوکه ورکړي او یو ځای ته یې بوځي او هلته یې قتل کړي، یا مثلاً د یو چا کور ته ناڅاپه ورسي او په خپه (او غاړه پېچولو) سره یې قتل کړي، کله چې هغه ونیول سي او ووژل سي، نو هغه ته به هم نه غسل ورکول کیږي او نه به پر هغه د جنازې لمونځ کول کیږي.

د هغه کس حکم چې د شپې وسله ګرځوي، ډاکه په ړکوي

﴿۹۵۸﴾ وَمُكَابِرٍ فِي الْمِصْرِ لَيْلًا بِالسِّلَاحِ او (نه به لمونځ کول کیږي) پر غلبه اچونکي (ډاکه اچونکي) د شپې په ښار کي په وسله سره.

لغات: ﴿مکابر﴾ د مفاعلې د باب فاعل دی، كَابَرَ يُكَابِرُ مُكَابَرَةً: عناد او مخالفت کول، غالب کېدل، د حق انکار کول (خود سري کول)، دلته مراد هغه کس دی کوم چې په ښار کي د بې ګناه کسانو د قتل لپاره ولاړ وي (انوار الایضاح)، ﴿سلاح﴾ وسله (اسلحه).

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې کوم کس د شپې د وسلې سره ګرځي، خلک قتل کوي او مال یې اخلي، نو پر هغه به هم لمونځ نه کول کیږي، صحیح دا ده چې د شپې په وخت کي وسله که ور سره وي او که نه وي یعني صرف په ډانګ، ډبرې وغیره سره قتل کوي، د دواړو حکم برابر دی (نو د بسلاح قید اتفاقي دی)، او که په ورځ کي په وسله سره داسي وکړي، نو هم دغه حکم دی، پر همدې فتویٰ ده چې داسي کس د ډاکو (رهزن) په حکم کي دی، همدارنګه کوم څوک چې په ښار کي یو

ځای ودربرېږي او څوک چې د ده طرف ته ځي، مال په زوره ځني اخلي، هغه مکابر دی. (شفاء الارواح بحوالهٔ عمدة الفقه)

یادونه: که دغه کس په داسې حال کې ونیول سي چې تر اوسه یې له چا څخه مال نه وي اخیستی او نه یې څوک قتل کړی وي، نو په دې صورت کې به حاکم هغه دومره وخت په قید کې ساتي چې توبه وکړي او د هغه له حرکاتو و سکناتو څخه محسوس سي چې هغه له جرم څخه توبه وکړه. او که داسې کس تر مال اخیستلو وروسته ونیول سي (یعني له یو چا څخه یې مال اخیستی وي)، نو راسته لاس او چپه پښه به ور پرېکول کیږي، او که یو څوک یې بې ګناه قتل کړی وي او مال یې نه وي اخیستی، نو حاکم به هغه د حدّ په توګه قتل کوي، نه قصاصاً. نو په دې اعتبار سره د هغه سزا قتل ده. پر هغه به لمونځ نه کول کیږي. (شامي، البحر الرائق)

په عصبیت (ناحقه طرفداری) کې د مړ کېدونکي کس د جنازې د لمانځه حکم

﴿۹۵۹﴾ وَ مَقْتُوْلِ عَصَبِيَّةٌ او (نه به لمونځ کول کیږي) پر هغه کس کوم چې وژل سوی وي په عصبیت (ناحقه طرفداری) کې وَإِنْ غُسِلُوْا که څه هم دوی (مخکیني مذکوره ټولو کسانو) ته به غسل ورکول کیږي.

لغات: ﴿عصبیّة﴾ دلته نسخې مختلفه دي، د نور الایضاح په نسخه کې عَصَبِيَّةٌ دی او د تنویر الابصار په نسخه کې عُصْبَةٌ دی چې د هغه معنیٰ ده: ټولی، ډله، جماعت. او د عَصَبِيَّةٌ معنیٰ ده: نسلي تعصّب، ډل بازي، طرفداري. صاحب د معجم یې داسې معنیٰ کړې ده "مُناصرة من يهمّك أمره في حقٍّ أو باطلٍ" (یعني د کوم چاغم چې تا غمجن کوي [یا په بله په کوم چا چې ستا خوا بدیږي] د هغه مدد او طرفداري کول په حق یا باطل کې، دې عصبیت وایي). او له همدې څخه د نبي ﷺ دا فرمان دی "ليس منّا من دعا إلى عصبيّة". صاحب د انوار الایضاح لیکلي دي چې دلته مراد هغه کس دی کوم چې پر ظلم او تعدی د خپل قوم مدد کوي او د خپل قوم په خلاف هیڅ خبره اورېدل نه غواړي او که څوک څه پکښې وایي، نو ناراضه کیږي. (انوار الایضاح بحوالهٔ شامي ج:۱، ص:۸۱۴)

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې کوم کسان پر ظلم د خپل قوم طرفداري او کومک کوي او په دې ناحقه طرفداري او کومک کې ووژل سي، نو پر داسې خلکو به هم لمونځ نه کول کیږي (دوی د باغیانو په حکم کې دي). پاته سوه دا خبره چې دوی ته او مخکې چې کوم کسان ذکر سول. هغو ته به غسل به ورکول کیږي. که نه. دا مسئله مختلف فیه ده. بعضې حضرات فرمایي چې غسل به هم نه

ورکول کیږي (لکه څرنګه په عمدة الفقه کي ورېل سوي دي)، خو مصنف رَحِمَهُ الله او داسي نور فرمايي چي غسل به ورکول کیږي، علامه شامي رَحِمَهُ الله فرمايي "حکم أهل عصبية و مکابرو خناق حکم البغاة فی أنهم لا يغسلون ولا يصلّٰی علیهم، و أما فی الدرر من قوله وإن غسلوا أی البغاة و القطاع و المکابر، فإنه مبنی علی الروایة الأخریٰ، و قدّمنا ترجیحها". (شامي ج:۱، ص:۸۱۵)

د ځان وژونکي د جنازې دلمانځه حکم

﴿۹۶۰﴾ وَقَاتِلُ نَفْسِهٖ يُغَسَّلُ او د خپل ځان وژونکي (خود کشي کونکي) ته به غسل ورکول کیږي وَيُصَلّٰی عَلَيْهِ او پر هغه به لمونځ (هم) کول کیږي.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي کوم څوک خود کشي (ځان وژنه) وکړي، مثلاً ځان پانسی کړي یا په کومه وسله یا زهر خوړولو سره یا په بله توګه خپل ځان قصداً ووژني، نو هغه ته به هم غسل ورکول کیږي او هم به پر هغه د جنازې لمونځ کول کیږي، که څه هم خودکشي فی نفسه ډېره لویه ګناه ده. (انوار الایضاح)

د پلار یا مور د قاتل د جنازې د لمانځه حکم

﴿۹۶۱﴾ لَا عَلٰی قَاتِلِ أَحَدِ أَبَوَيْهِ عَمَدًا نه پر وژونکي د یوه له مور او پلار څخه قصداً.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي کوم څوک خپل پلار یا مور قصداً ووژني (معاذالله) او امام (حاکم) هغه په قصاص کي قتل کړي، نو پر هغه به هم د جنازې لمونځ نه کول کیږي. لیکن اصح دا ده چي پر هغه دي لمونځ وسي، او که هغه په خپل مرګ مړ سي، نو په هر صورت کي به پر هغه لمونځ کول کیږي. (شفاء الارواح بحوالة عمدة الفقه)

یادونه: د قاتل احدالأبوین مذکوره حکم هلته دی، چي زوی ظلمًا احدالأبوین مړ کړی وي، او که یې پلار حربي یا باغي وي، او زوی هغه مړ کړي، نو دغه زوی چي کله مړ سي، غسل او د جنازې لمونځ به ورکول کیږي بالاتفاق. (منهاج الایضاح)

فَصْلٌ فِیْ حَمْلِهَا وَ دَفْنِهَا

(دا) فصل په (بیان د) پورته کولو د جنازې او ښخولو د هغه کې دی

تشریح: د اسلام یوه اهمه لارښوونه دا هم ده چې د جنازې سره دې پیاده هدیرې ته تګ وسي، د حضرت ابو هریره رضی الله عنه مشهوره روایت دی چې نبي کرم ﷺ وفرمایل: کوم څوک چې په جنازه کې حاضر سي، تر دې چې د هغه جنازې لمونځ وسي، نو هغه ته یو قیراط اجر حاصلیږي او کوم څوک چې تر ښخولو پورې ور سره شریک وي، نو د هغه لپاره دوه قیراطه اجر مقرر دی، له نبي کریم ﷺ څخه وپوښتل سوه چې دوه قیراطه څومره لوی دي؟ نبي کریم ﷺ وفرمایل: چې د دوو غرونو په اندازه. (بخاري شریف، بحوالهٔ انوار الایضاح)

د جنازې پورته کولو طریقه

﴿۹۶۲﴾ يُسَنُّ لِحَمْلِهَا أَرْبَعَةُ رِجَالٍ سنت دي د جنازې پورته کولو لپاره څلور سړي.

لغات: ﴿یُسن﴾ د نصر له بابه مضارع مجهوله ده، د دې باب له معناوو څخه یوه معنیٰ ده: سنت کېدل، لِحَمْلِهَا "حَمْل" د "یُسَنّ" نائب فاعل دی، او مطلب یې دا دی چې د جنازې په پورته کولو کې سنت دا دي چې څلور سړي یې پورته کړي او د "رِجَال" په قید سره د ښځو ایستل مقصود دي؛ ځکه د جنازې سره د ښځو تلل مکروهِ تحریمي دي.

تشریح: مسئله دا ده چې جنازه پورته کول او وړل پر مسلمانانو فرضِ کفایه دي او دا عبادت دی، هر کس ته پکار دي چې د جنازې په پورته کولو کې سبقت (وړاندیتوب) وکړي او سنت دا دي چې څلور کسان اوږه ور کړي او پورته یې کړي په دې توګه چې هر یو د کټ (چپر کټ) یوه پښه پر اوږه کېښېږدي او روان سي، بېله عذره دې جنازه پر سپارلي نه وړي؛ ځکه دا مکروه دي، هـا! که یو عذر وي مثلاً هدیره لیرې وي، یا جنازه پورته کونکی کس صرف یو وي، نو بیا پر سپارلي وړلو کې څه پروا نسته. (شفاء الارم ۱/۱)

د جنازې وړلو سنت طريقه

﴿۹۶۳﴾ وَيَنْبَغِي حَمْلُهَا أَرْبَعِيْنَ خُطْوَةً او پکار (مناسب) دي د جنازې پورته کول تر څلوېښتو قدمونو (ګامونو) پورې يَبْدَأُ بِمُقَدَّمِهَا الْأَيْمَنِ عَلَىٰ يَمِيْنِهِ شروع دي وکړي د جنازې په مخکينۍ حصه راسته طرف سره (يعني د سر په خوا کې له راسته پښې څخه) په خپل راسته (اوږه) باندې وَيَمِيْنُهَا مَا كَانَ جِهَةَ يَسَارِ الْحَامِلِ او د جنازې راسته طرف هغه دی کوم چې د پورته کونکې چپه طرف دی ثُمَّ مُؤَخَّرِهَا الْأَيْمَنِ عَلَيْهِ بيا (دي شروع وکړي) د جنازې په شاتنۍ حصې راسته طرف (پښې) سره په هغه (راسته اوږه) باندې ثُمَّ مُقَدَّمِهَا الْأَيْسَرِ عَلَىٰ يَسَارِهِ بيا په مخکنۍ حصې چپه طرف سره په خپل چپه (اوږه) باندې ثُمَّ يَخْتِمُ الْأَيْسَرَ عَلَيْهِ بيا دي (دا پورته کول) ختم کړي د جنازې (د شاتنۍ حصې) چپه طرف په هغه (چپه اوږه) باندې.

لغات: ﴿مُقَدَّم﴾ د تفعيل له بابه اسم مفعول دی: مخکينۍ حصه. ﴿مؤخّر﴾ دا هم د تفعيل له بابه اسم مفعول دی: شاتنۍ حصه.

تشريح: مسئله دا ده چې که د جنازې د پورته کولو لپاره زيات خلک وي، نو په وار او نوبت سره پورته کول پکار دي، او په نوبت سره په پورته کولو کې دوه شيان دي: يو اصل سنت دی او بل کمال سنت دی، اصل سنت دا دی چې هر کس دي د جنازې څلور سره پښې (پايې) په نوبت، نوبت سره پر اوږه کېږدي او په هر نوبت کې دي لس ګامه (لس قدمه) ولاړ سي، برابره ده له هر طرف څخه شروع کوي، او کمال سنت دا دی چې اول دي د جنازې د مخکينۍ حصې يعني د سر د حصې راسته پښه ونيسي او پر راسته اوږه دي يې کېږدي او لس ګامه دي ولاړ سي او بيا دي د شاتنۍ حصې راسته پښه پر راسته اوږه کېږدي، لس ګامه دي ولاړ سي، بيا دي د جنازې د مخکينۍ حصې چې کومه پښه چپه اړخ ته وي، هغه دي پر چپه اوږه کېږدي، لس ګامه دي ولاړ سي او بيا دي د شاتنۍ حصې چپه پښه پر چپه اوږه کېږدي او لس ګامه دي ولاړ سي (او د جنازې راسته طرف هغه دی کوم چې پورته کونکي کس چپه طرف وي [يعني] کله چې پورته کونکی هم د دې مړي په څېر پر بوځي [او ازا وقف مستدبر أنحبـ زدا] څکه د سر لخوا د پورته کولو په دوران کې راسته اوږه خپله د راسته پښې په خوا کې او چپه د چپه پښې په خوا کې راځي. لتفکر). نو په دې توګه ټوله څلوېښت ګامه سوه؛ په حديث شريف کې دي چې کوم کس څلوېښت قدمه (ګامه) جنازه پورته کړي، د هغه څلوېښت کبيره ګناهونه به محو کړل سي.

همدارنګه په حديث شريف کې دي چې کوم څوک د جنازې څلور سره پښـو تـه اوږه ورکړي، الله تعالىٰ به هغه ته حتمي مغفرت وکړي.(شفاء الارواح)

يادونه: دا پورتنى حکم د هغو خلکو لپاره دى کوم چې د جنازې څلور سره پښې پورته کول غواړي (يعني دا غواړي چې د جنازې څلور سره طرفونو ته اوږه ورکړي؛ چې په دې کې ثواب ډېر دى او نورو خلکو ته نوبت هم ورکوي). نو د هغو لپاره دا پورتنى حکم دى چې په راسته طرف سره شروع وسي. او که د جنازې پورته کونکي فقط څلور خلک وي، نو په يوه حالت او کيفيت کې به جنازه قبر ته رسوي، خو که بيا هم حالت بدلول غواړي، نو جنازه دې پر ځمکه اږدي. صورت او کيفيت دې بدلوي. ځکه چې د تګ په حالت کې صورت او کيفيت بدلول ناممکن دي. (فتح الهدايه)

جنازه په تېزي سره وړل

﴿۹۶۳﴾ وَيُسْتَحَبُّ الْإِسْرَاعُ بِهَا بِلَا خَبَبٍ او مستحب دي جنازه په تېزي سره وړل بېله ځغاستې وَهُوَمَا يُؤَدِّيْ إِلَى اضْطِرَابِ الْمَيِّتِ او دا خبب (يعني له خبب څخه مراد) هغه تګ دى کوم چې رسول کوي د مړي و ښور بدلو ته (يعني کوم چې د مړي د ښور بدلو او د جټکې خوړلو سبب ګرځي).

لغات: ﴿إسراع﴾ د افعال د باب مصدر دى: تېزي کول، تېز تلل. ﴿خبب﴾ (بفتح الخاء والباء): داسې تګ کوم چې ځغاستې ته نژدې وي يا په بله وينا په کراره ځغستل. او صاحب د معجم د "خَبَب" تعريف داسې کړى دى "ضَرْبٌ مِنَ الْعَدْوِ يَمِيْلُ فِيْهِ الْعَادِيْ عَلٰى يَمِيْنِهٖ مَرَّةً وعَلٰى يَسَارِهٖ مَرَّةً" يعني د ځغاستې يو قسم دى چې په هغه کې ځغستونکى يو وار راسته طرف ته ميلان وکړي او يو وار چپه طرف ته (يا په بله وينا داسې تېز تګ چې د هغه په وجه جنازه جټکې وخوري) (معجم لغة الفقهاء). ﴿اضطراب﴾ د افتعال د باب مصدر دى: په نامنظمه توګه ښور بدل. لړزېدل. ګرځېدل.

تشريح: جنازه په تېزي سره وړل مستحب دي، خو نه دومره تېز چې مړى په حرکت کې راسي (يا په بله وينا جنازه جټکې وخوري) په دې سره د جنازې بې احترامي کېږي؛ د شريعت حکم دا دى چې جنازه دې د هديرې (قبرستان) وطرف ژر (په تېزي سره) وړل کېږي، نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې تاسې جنازه په تېزي سره وړئ!: ځکه که هغه نېک وي، نو تاسې به هغه ښه ځاى ته (ژر) ورسوى او که هغه نېک نه وي، نو تاسې به له خپلو غاړو څخه بدي (ژر) ليرې کړى (له بد کس څخه به ژر خلاص سى). (بخاري شريف، حديث رقم: ۱۳۱۵ بحوالة انوار الايضاح)

(نو د جنازې شاته خلکو ته پکار دي چې په تېزي سره په جنازې پسې روان سي او کله چې خلک تېز روان سي، نو جنازه به هم تېزه سي [تحفة الألمعي])

فايده: د تګ اوله درجه مَشْيٌ (تلل) دي، بيا هَرْوَلَةٌ (تېز تلل) دي، بيا إِسْرَاعٌ (نور تېز تلل) دي، بيا خَبَبٌ (کرار ځغستل) دي، بيا عَدْوٌ (تېز ځغستل، [illegible] وهل) دي.

د جنازې شاته تلل

﴿۹۶۵﴾ وَالْمَشْيُ خَلْفَهَا أَفْضَلُ مِنَ الْمَشْيِ أَمَامَهَا او د جنازې شا ته تلل افضل دي له مخ ته تګ څخه د جنازې كَفَضْلِ صَلوٰةِ الْفَرْضِ عَلَى النَّفْلِ لكه د فرضي لمانځه فضيلت پر نفلو.

تشريح: کوم خلک چې د مړي سره يو ځای ځي. د هغو لپاره افضل دا ده چې د جنازې شاته (په جنازه پسې) روان سي؛ پر يو موقع حضرت علي رضي الله عنه قسم واخيستی او ويې فرمايل چې په جنازه پسې شاته د تلونکو فضيلت پر مخکي تلونکو داسي دی لکه د فرضي لمانځه فضيلت پر نفلي لمانځه، او که يو څو خلک له جنازې څخه مخکي روان سي او له جنازې څخه ليري نه سي، نو څه حرج نسته، لېکن که دا څو خلک له جنازې څخه ډېر ليري سي، يا ټول خلک مخکي روان سي او جنازه شاته کړي، نو دا مکروه دي. (انوار الايضاح بحوالۀ در مختار، البحر الرائق، مراقي الفلاح)

د جنازې سره په پښو (پياده) تلل

مسئله: بهتر دا ده چې په جنازه پسې شاته تلل بېله ضرورته پر سپارلي باندي نه وي، بلکي په پښو وي؛ ځکه چې فرشتې د مؤمن کس د جنازې لپاره په پښو ځي، حضرت ثوبان رضي الله عنه فرمايي: چې موږ په يو جنازه کي د نبي کريم ﷺ سره ملګري سو، نبي کريم ﷺ ځيني خلک وليدل چې پر سپارلي باندي وه، نو ويې فرمايل: ولي تاسي ته شرم نه راځي! چې د الله جل جلاله فرشتې په پښو ځي او تاسي پر سپارليو باندي ځی. (ترمذي، جلد۱ ص۱۹۶)

له دې حديث څخه معلومه سوه چې بېله ضرورته د جنازې سره پر سپارلي باندي تلل خوښ سوي نه دي. خو بيا هم که ضرورت وي، مثلاً هديره ډېره ليري وي، يا څوک ډېر بوډا او کمزوری وي، نو پر سپارلي باندي تللو کې څه حرج نسته، خو سپارلي د خلکو شا ته تلل پکار دي چې د خلکو په تګ کي خنډ را نه سي، او بېرته سو له هديري څخه د واپسی په وخت کي په سپرېدلو کي هيڅ حرج نسته. (تحفة الألمعي، جلد۳، ص۴۱۸، کتاب المسائل، ص۵۶۳، انوار الايضاح، ص۵۴۷)

په جنازې پسې د تللو په وخت کي ذکر کول

﴿۹۶۶﴾ وَيُكْرَهُ رَفْعُ الصَّوْتِ بِالذِّكْرِ او مکروه دي آواز لوړول په ذکر کي (يعني په لوړ آواز سره ذکر کول).

تشريح: په جنازه پسې په پټه خوله (خاموش) تلل پکار دي او د خپل مرګ او د قبر د سوال و جواب سوچ او فکر کول پکار دي چې يو ورځ خو موږ هم مرو او د خپلو اعمالو حساب به را سره کيږي. او

که کوم ذکر کول غواړي، نو هغه دي په کرار آواز سره کوي، په لوړ آواز سره قرآن کریم ویل یا یو بل ذکر کول مکروه تحریمي دي. (طحطاوي)

تر جنازې اېښوولو مخکې کښېنستل

﴿۶۶۷﴾ وَ الْجُلُوْسُ قَبْلَ وَضْعِهَا او (مکروه دي) کښېنستل د جنازې تر اېښوول کېدو مخکې.

تشریح: د "وضع" دوه مطلبه دي: یو دا چې جنازه له اوږو څخه شوه کول او پر ځمکه اېښوول، دویم دا چې جنازه په قبر کې اېښوول، په دې دویم صورت کې یعني په قبر کې د جنازې له اېښوولو څخه مخکې کښېنستل جائز دي، خو د جنازې له رسېدلو څخه مخکې بېله ضرورته کښېنستل مکروه دي، همدارنګه تر څو چې جنازه له اوږو څخه لاندې پر ځمکه اېښوول سوې نه وي. تر هغه مخکې هم د خلکو لپاره کښېنستل مکروه دي، لېکن د معذور کس لپاره څه پروا نه لري. (انوار الایضاح. شفاء الارواح)

قبر به څومره کیندل کېږي؟

﴿۶۶۸﴾ وَيُحْفَرُ الْقَبْرُ نِصْفَ قَامَةٍ أَوْإِلَى الصَّدْرِ او کیندل کېږي به قبر د نیم قد (قامت) په اندازه یا تر سینې پورې وَإِنْ زِيْدَ او که تر دې زیات (وکیندل) سي كَانَ حَسَنًا نو ښه به وي.

لغات: ﴿زِيْدَ﴾ د ضرب له بابه ماضي مجهوله ده، زَادَ يَزِيْدُ زِيَادَةً وَزَيْدًا: زیاتېدل، زیاتول.

تشریح: د قبر اوږد والی خو د مړي د قدر په اندازه کېدل پکار دي او پر خوالی (بر) دې یې د نیم قد برابر وي، همدارنګه ژور والی (غوچوالی) دې یې د نیم قد په اندازه وي، یا تر سینې پورې، دا مینځوې درجه ده او که ژور والي یې د پوره قد په اندازه وي، نو غوره ده او دا اعلیٰ درجه ده.

د قبر قسمونه (لحد [بغلي قبر] او شقّ [صندوقي قبر])

﴿۶۶۹﴾ وَيُلْحَدُ او لوری (بغلي قبر) دې جوړ کړل سي وَلَايُشَقُّ او شق (د قبر په مېنځ کې کنده اچول) دې نه جوړول کېږي إِلَّا فِيْ أَرْضٍ رِخْوَةٍ مګر په نرمه (پسته) ځمکه کې.

لغات: ﴿يُلْحَدُ﴾ د افعال له بابه مضارع مجهوله ده (د فتح له بابه هم کېدلای سي): د دې باب څو معناوې دي چې له هغوی څخه ځینې دا دي: لحد جوړول، لوری جوړول، (بغلي قبر جوړول)، ﴿لا يُشَقُّ﴾ د نصر له بابه د نفي مجهول صیغه ده، مراد: د قبر په مېنځ کې بله کنده (د مړي د قد په اندازه) جوړول، یا په بله وینا مینځوی قبر جوړول، صندوقي قبر جوړول، ﴿رخوة﴾ نرم (پوست).

تشریح: اصل سنت بغلي قبر جوړول دي چي هغه ته "لوری" او "لحد" ویل کیږي، لهذا د کوم ځای ځمکه او خاوره چي سخته (کلکه) وي، هلته بغلي قبر (لوری) جوړول پکار دي او د هغه طریقه داده چي د قبر تر کیندلو وروسته دي د قبلې په طرف کي دومره بغلي کنده (لوری) وکښل سي چي په هغه کي مړی په آساني سره ایښوول کېدلای سي.

او صندوقي قبر ته په عربي کي "شق" ویل کیږي، د کوم ځای ځمکه چي ډېره نرمه (پسته) وي چي په هغه کي بغلي قبر (لوری) جوړول ممکن نه وي او د قبر کښېنستلو خطره وي، نو هلته به شق جوړول کیږي، او شقّ دا دی چي د قبر تر پوره کیندلو وروسته د قبر په مینځ کي یوه بله دومره کنده (د ویالې په څېر) وکیندل سي چي مړی پکښې ایښوول کېدلای سي یعني چي د هغه اوږدوالی او پراخوالی د مړي د قد په اندازه وي او پر هغه د پاسه دي تختې وغیره کښېښوول سي (یعني په تختو یا داسي بل شي باندي دي سر ورپټ کړل سي). (انوار الایضاح)

په قبر کي د مړي د شوه کولو، ایښوولو او د قبر پټولو طریقه

﴿۹۷۰﴾ وَيُدْخَلُ الْمَيِّتُ مِنْ جِهَةِ الْقِبْلَةِ او داخل دي کړل سي مړی د قبلې له طرفه.

﴿۹۷۱﴾ وَيَقُوْلُ وَاضِعُهُ او د مړي ایښونکی دي ووایي بِسْمِ اللّٰهِ وَعَلٰى مِلَّةِ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ
د الله په نامه سره او د رسول الله ﷺ پر دین (هغه خاورو ته سپارم، یا معنیٰ دا چي: د الله په نامه سره په قبر کي یې ایږدم او د رسول الله ﷺ د دین پیروي کوم).

﴿۹۷۲﴾ وَيُوَجَّهُ إِلَى الْقِبْلَةِ عَلٰى جَنْبِهِ الْأَيْمَنِ او مخامخ دي کړل سي مړی و قبلې ته په خپل راسته بغل (اړخ) باندي.

﴿۹۷۳﴾ وَتُحَلُّ الْعُقَدُ او خلاصي دي کړل سي (د کفن) غوټې.

﴿۹۷۴﴾ وَيُسَوَّى اللَّبِنُ عَلَيْهِ وَالْقَصَبُ او کچه خښتې دي پر هغه برابري (تینګي) کړل سي او (ملسي) نلان.

﴿۹۷۵﴾ وَ كُرِهَ الْآجُرُّ وَالْخَشَبُ او مکروه دي پخې خښتې او لرګي (پکښې لګول).

لغات: ﴿مِلَّة﴾ ملت، دین، مذهب. جمع: مِلَل، ﴿جَنْب﴾ اړخ، بغل، څنګ، جمع: جُنُوْبٌ و أَجْنَابٌ، ﴿عُقَد﴾ جمع د عُقْدَةٌ ده: غوټه، تړون، ﴿يُسَوّٰى﴾ د تفعیل له بابه مضارع مجهوله ده. مصدر: تَسوِیَةٌ: برابرول، ﴿لَبِن﴾ (بفتح اللام وکسر الباء) او لِبْن (بکسر اللام وسکون الباء) دواړه لغات یې

منقول دي: کچه خښته (طحطاوي). ﴿القصب﴾ د باڼس نلان، همدارنګه د هر هغه واښه او بوټي نلان چې مینځ یې خالي وي د پیپ غوندي. "ساق النبات الذی یکون جوفه فارغا کالانبوب" (معجم لغة الفقهاء). ﴿الخشب﴾ لرګیان. خشبة: د لرګي تخته.

تشریح: مړی و قبر ته د قبلې له طرفه ور شوه کول مستحب دي، د هغه صورت دا دی چې جنازه د قبر سره د قبلې پر طرف کښېښنول سي او قبر ته شوه کېدونکي کسان مخ پر قبله ودریږي (مثلا دری څلور کسان دي ور شوه سي. یو دي د قبر د سر په طرف کي مخ پر قبله ودریږي او بل دي د مینځ او بل دي د قبر د پښو په طرف کي مخ پر قبله ودریږي)، او لوړ خلک دي مړی په احترام سره راپورته کړي او په کراره دي یې لاندي کسانو ته ور کړي او هغوی دي یې په کراره په قبر کي کښېږدي او په قبر کي د مړي ایښوولو په وخت کي دي دا لفاظ وایي "بسم الله وعلی ملة رسول الله ﷺ" یا "بسم الله وبالله وعلی ملة رسول الله ﷺ" (او په یوه روایت کي دي "وعلی سنة رسول الله ﷺ").

ویوجّه إلخ: او مړی په قبر کي په راسته بغل (راسته ارخ) باندي مخ پر قبله پرې باسل سنت دي، لهذا د مړي و شا ته دي ختې یا لوټي وغیره ولګول سي د دې لپاره چې مړی په راسته بغل باندي قائم پاته سي (او که په راسته بغل باندي پرې باسل ممکن نه وي، نو ستوني ستخ دي یې پرې باسي او مخ دي یې د قبلې وطرف ته واړوي، خو صاحب د شفاء الارواح لیکلي دي چې دا طریقه د سنت خلاف ده).

وتحلّ العقد: په قبر کي د مړي تر ایښوولو وروسته دي د هغه د کفن غوټې خلاصي کړل سي؛ ځکه اوس د کفن د خلاصېدلو خطره نسته.

ویسوّی اللبن إلخ: همدارنګه په قبر کي د مړي تر ایښوولو وروست دي دننه خلک بهر را ووځي او لحد دي په کچه خښتو او د باڼس په لرګیو سره بند کړل سي او په مینځ کي چې کوم درزونه پاته سي، هغه دي هم په ختې یا لوټو سره بند کړل سي، د دې لپاره چې خاوره پر مړي نه ولګیږي او هغه له خاوري څخه محفوظ سي، په پخو خښتو او د لرګي په تختو سره بندول مکروه تحریمي دي، لېکن که ځمکه نرمه او کمزورې وي، نو مکروه نه دي. (شفاء الارواح بحوالهٔ عمدة الفقه)

د ښځي پر قبر د پرده کولو حکم

﴿۹۷۶﴾ وَأَنْ يُسَجّٰى قَبْرُهَا لَا قَبْرُهُ او (مستحب دي) دا چې پرده وکړل سي د ښځي پر قبر، نه د سړي پر قبر.

لغات: ﴿یُسَجّٰی﴾ د تفعیل د باب مضارع مجهوله ده. تَسْجِیَةً: پرده کول. په پرده پټول. او په مجردو کي د نصر له بابه راځي سَجَا یَسْجُوْ سَجْوًا: مړی (په پرده سره) پټول.

تشریح: مسئله دا ده چي که جنازه د ښځي وي. نو په قبر کي د هغې د ایښوولو پر مهال د لحد بندولو تر وخته پوري په یوه کپړه یا څادر سره پرده کول پکار دي. لېکن که جنازه د سړي وي، نو بیا د دې څه ضرورت نسته، ځکه د ښځو د حالت مدار پر ستر او پردې دی. لهذا په قبر کي به هم د ښځي لپاره پرده کول کیږي. لېکن کله چي پر لحد خښتي او نور کښېښول سي او بند کړل سي. نو بیا د پردې په لیري کولو کي څه پروا نسته.

پر قبر خاوري اچول

﴿۹۷۷﴾ وَیُهَالُ التُّرَابُ او خاوره دي پرې واچول سي.

﴿۹۷۸﴾ وَیُسَنَّمُ الْقَبْرُوَلَایُرَبَّعُ او قبر دي د بوک په څېر (ماهي پشته) جوړ کړل سي او څلور کونجه (چوتره) دي نه جوړول کیږي.

لغات: ﴿یُهَالُ﴾ د ضرب له بابه مضارع مجهوله صیغه ده. هَالَ یَهِیْلُ هَیْلًا علیه التراب: خاوره باندي اچول. ﴿یُسَنَّمُ﴾ د تفعیل له بابه مضارع مجهوله ده: د اوښ د بوک په څېر جوړول. او بوک د اوښ د شا پورتنۍ حصې (پورتني هډوکي) ته وایي. ﴿لا یُربَّعُ﴾ د تفعیل له بابه د نفي مجهول صیغه ده: څلور کونجه جوړول.

تشریح: د لحد تر بندولو وروسته دي پر هغه خاوره واچول سي. یعني کومه خاوره چي د قبر په کیندلو سره را کښل سوې ده، هاغه خاوره دي دوباره په قبر کي واچول سي. له بل ځایه دي زائده خاوره نه باندي اچوي، دا مکروه دي، او مستحب دا ده چي ټوله حاضرین خاوره ور واچوي. او خاوره اچونکی دي د مړي د سر له طرفه په دواړو لاسونو درې واره (درې لپې) خاوره ور واچوي او داول وار (اولې لپې) د اچولو په وخت کي دي "مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ"، په دویم وار "وَفِیْهَا نُعِیْدُكُمْ" او په دریم وار دي "وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً اُخْرٰی" ووایي (یعني هر یو چي خاوره ور اچوي هغه به اول درې لپې خاوره په پورتنۍ طریقه سره ور اچوي)، بیا دي پاته خاوره په بېلچو وغیره سره باندي واچوي او قبر دي ډک وکړي.

ویُسنّم القبرالخ: او قبر دې داوښ د بوک په شکل جوړ کړل سي او له ځمکي څخه دې یوه لوېشت یا لږ زیات جګ جوړ کړل سي، هوار یعني څلور کونجه دې نه جوړول کیږي، داسي کول مکروه دي. (په کچه خښتو سره د قبر بوک جوړول جائز دي. بلکي مستحسن ګڼل سوي دي). (انوار الایضاح، شفاء الارواح)

پر قبر ګومبته یا داسي بل ځای جوړول جائز نه دي

﴿۹۷۹﴾ وَيَحْرُمُ الْبِنَاءُ عَلَيْهِ لِلزِّيْـنَـةِ او حرام دي ځای جوړول پر قبر د ښکلا لپاره.

لغات: ﴿بناء﴾ د ضرب د باب مصدر دی: ځای جوړول، ودانې جوړول.

تشریح: پر قبر یو ځای او ودانې جوړول، ګومبته جوړول که د زینت (ښکلا) لپاره وي، نو حرام وي. او که د قبر او دفن د مضبوطتیا (ټینګښت) لپاره وي، نو مکروه دي، د بعضي علماؤ په نېز د مشائخو، علماؤ او سیدانو پر قبرونو ګومبته یا بل ځای جوړول بېله کراهته جائز دي، لېکن صحیح دا ده چي په احادیثو کي پر قبرو مطلقاً د ځای جوړولو ممانعت وارد سوی دی او په بعضي فقهي عباراتو کي چي په دې باره کي څه نرمي سوې ده، هغه د احادیث صحیحه صریحه په مقابله کي حجت نه دي، نو ځکه له دې څخه بچ کېدل ضروري دي.

قبر مضبوطه جوړول، پر قبر کـتـبه لیکل

﴿۹۸۰﴾ وَيُكْرَهُ لِلْإِحْكَامِ بَعْدَ الدَّفْنِ او مکروه دي (بناء) د مضبوطۍ لپاره تر ښخولو وروسته.

﴿۹۸۱﴾ وَلَا بَأْسَ بِالْكِتَابَةِ عَلَيْهِ او څه پروا نسته په لیکنه کولو کي پر قبر لِئَلَّا يَذْهَبَ الْأَثَرُ وَ لَا يُمْتَهَنُ د دې لپاره چي د قبر نښان ختم (ورک) نه سي او سپکاوی یې نه وسي (تر پښو لاندې اپایمالانه کړل سي).

لغات: ﴿أثر﴾ د دې لفظ له معناوو څخه یوه معنیٰ ده: نښه، تر ډېره پاتېدونکی نښان. جمع: آثار. ﴿لا یمتهن﴾ د افتعال له بابه د نفي معلوم صیغه ده. مصدر: امتهان. د دې باب څو معناوي نقل سوي دي: حقیر کول (حقیر او سپک ګڼل)، په خدمت کي کارول، (پایماله کول). په خدمت کي مشغولېدل، خوړ کړ ځول. (مصباح اللغات)

تشریح: مسئله دا ده چي د مړي تر ښخولو وروسته پر قبر عمارت او ځای جوړول د قبر د ټینګولو لپاره مکروه تحریمي دي: ځکه د یو شي مظبوطول د هغه د شي د باقي ساتلو لپاره وي، حال دا چي قبر د ختمېدلو لپاره دی او د خرابېدلو ځای دی.

ولا بأس إلخ: فرمايي په دې غرض سره چې د قبر درک او نښان ورک نه سي او تر پښو لاندي نه کړل سي او د هغه سپکاوی نه وسي، پر يو ډبره يا داسي بل شي باندي نوم وغيره ليکل او د قبر سره لګول څه پروا نه لري (خصوصاً د مشهور شخصيت پر قبر چې دليري ځايونو څخه خلک ورته راځي. د دې لپاره چې د اجنبي خلکو لپاره د قبر په پېژندنه کي آساني وي).

يادونه: صاحب د انوار الايضاح حَفِظَهُ الله ليکلي دي چې د نوم وغيره (کتبه) لګولو په هکله که څه هم مصنف رَحِمَهُ الله او صاحب د درمختار د "لابأس" خبره کړې ده، خو د تحفة الألمعي په دريم جلد کي مفتي سعيد احمد مدظله العالي په دې هکله ډېر تفصيلي بحث ليکلی دی. هغه فرمايي چې د نوم وغيره (کتبه) لګولو د ممانعت په باره کي داعلیٰ درجې صحيح حديث موجود دی، نو ځکه پر قبرو هغه لګول ممنوع دي، او پاته سوه دا خبره چې په اُمت کي د دې تعامل جاري دی، نو جواب يې دا دی چې تعامل هغه وخت حجت وي کله چې هغه د نص خلاف نه وي. (تحفة الألمعي ج:۳، ص:۴۶۴)

په کور کي مړی ښخول

﴿۹۸۲﴾ وَيُكْرَهُ الدَّفْنُ فِي الْبُيُوْتِ او مکروه دي ښخول په کورونو (او خونو) کي لِاخْتِصَاصِهِ بِالْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ له وجهي د خاص کېدلو د دې د انبياؤ عليهم السلام سره (يعني دا د انبياؤ سره خاص دي).

تشريح: انسان چې په کوم کور کي مړ سوی وي، په هغه کي دي نه ښخول کيږي، بلکي د علمو مسلمانانو په قبر کي دي ښخول کيږي، برابره ده نېک کس وي او که يو عالم وي، ځکه دا د انبياؤ عليهم الصلاة والسلام سره خاص دي چې هغوی په کوم ځای کي وفات سوي وي، هلته ښخول کيږي، دا صرف د دوی خصوصيت دی، لکه څرنګه چې د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په حجره کي پر کوم ځای د رسول الله ﷺ روح قبض سوی وو، خاص پر هغه ځای قبر مبارک تيار کړل سو او هلته رسول الله ﷺ ښخ کړل سو، دا هم د رسول الله ﷺ خصوصيت دی.

په بنده خونه (بنده کوټه) کي ښخول

﴿۹۸۳﴾ وَيُكْرَهُ الدَّفْنُ فِي الْفَسَاقِيِّ او مکروه دي ښخول په فساقی (گومبتداره بنده خونه. یالویه خونه کي).

لغات: ﴿الفساقي﴾ صاحب د شفاء الارواح د دې معنیٰ کړې ده: گومبتي والا بنده خونه (حجره). یا په بله وینا وینا: گومبته لرونکي بنده کوټه چي ډېر مړي پکښې ایښوول کیږي. او په تشریح کي چي کومه معنیٰ مونږ ذکر کړې ده هغه صاحب د انوار الایضاح د البحر الرائق په حواله سره لیکلې ده.

همدارنګه "الفساقي" جمع د "الفسقیة" هم ده. خو هغه معنیٰ دلته مراد نه ده. د "الفسقیة" معنی ده: هغه گول (گردی) حوض کوم چي له سنګ مرمر څخه جوړ وي او په هغه کي د اوبو فواره نصب وي چي هغه په لویو محلاتو (بنګلو) او باغچو کي جوړول کیږي. (معجم الوسیط)

تشریح: اولاً دا وپېژنئ! چي په پخواني وخت کي به په ځمکه کي یوه (نویه) کنده وکښل سوه او د هغه څلور سره طرفونه به د خوني (کمرې) په څېر جوړ کړل سوه (د ډېر خاني غوندي) او په هغه کي به مړي (مردګان) ښخول کېدل او پر سر به یې پوخ ځای جوړ کړل سو (لکه ګومبته وغیره). د دې رواج په مصر او داسي نورو کي وو. نو آیا داسي کول صحیح دي. مصنف رَحِمَهُ الله فرمایي چي په دې توګه مړي ښخول مکروه دي: او دا په څلورو وجهو سره مکروه دي (څلور خرابیاني پکښې دي): ① یوه دا چي دغه ځای د قبر په څېر نه کینندل کیږي او لحد وغیره نه لري. ② بله ضرورته په یوه ځای کي ډېر خلک ښخول کیږي. ③ بغیر له حائل څخه د سړیو او ښځو اختلاط راځي (چي د نارینه او ښځینه مړي تر مینځ څه شی حائل نه وي). ④ او پر دغه ځای د پاسه پوخ ځای جوړول کیږي (او چونه هم پکښې کارول کیږي) (زمونږ په علاقو کي د دې هیڅ رواج نسته). (انوار الایضاح بحوالهٔ البحر الرائق ج: ۲. ص: ۲۰۹. و حاشیه شرح النقایه لشیخ الأدب مولانا اعزاز علي رحمه الله)

په یوه قبر کي څو مړي ښخول

﴿۹۸۴﴾ وَلَا بَأْسَ بِدَفْنِ أَكْثَرَ مِنْ وَاحِدٍ فِيْ قَبْرٍ او څه پروا نسته په ښخولو کي تر یوه د زیاتو کسانو په یوه قبر کي لِلضَّرُوْرَةِ د ضرورت په وجه وَيُحْجَزُ بَيْنَ كُلِّ اثْنَيْنِ بِالتُّرَابِ او بېلتون (جدایي) به را وستل کیږي د هر دوو په مینځ کي په خاوري سره.

لغات: ﴿یحجز﴾ د نصر له بابه مضارع مجهوله ده: د دوو شیانو تر مینځ جلا والی (فصل) راوستل.

تشریح: د ضرورت په وخت کي څو مړي په یوه قبر کي ښخول جائز دي. ضرورت مثلاً (...) ډېر وي او ښخونکي (دفن کونکي) کسان لږ وي، یا ښخونکي کسان کمزوري وي چي د هر

مړي لپاره جلا قبر کيندل مشکل وي، يا کمزوري خو نه وي، لېکن دوی تر دې په زيات اهم کار مشغوله وي، نو په داسي صورت کي له يوه شخصه زيات مړي په يوه قبر کي ښخول جائز دي، او په داسي صورت کي د دوو مړو تر مينځ فصل (بېلتون) راوستل پکار دي، برابره ده فصل د کپړې (ټوکر) په ذريعه وکړل سي يا د وښو، پاڼو يا د کاغذ يا خاورو او داسي نورو په ذريعه وکړل سي، او په دې اوږده کنده کي به په هاغه ترتيب سره مړي (مردګان) ايښوول کيږي کوم چي مخکي تېر سو يعني اول به سړی مخ پر قبله کښېږدي، د هغه شاته بيا نابالغه هلک، بيا ښځه او داسي نور، او که ټوله مړي د يوه جنس وي مثلاً ټوله سړي (نارينه) وي يا ټوله ښځي وي، نو اول به هغه کس مخ پر قبله اږدي کوم چي په دوی کي افضل وي او بيا له هغه شخصه کم فضيلت والا علیٰ هٰذا القياس.

په کوم قبر کي چي څو مړي ښخول کيږي، د هغه د کيندلو دوې طريقې دي: يوه دا چي شمالاً او جنوباً اوږد قبر وکيندل سي، د هغه پټول آسانه دي، او دويمه طريقه دا ده چي شرقاً و غرباً پراخه قبر وکيندل سي، په غزوهٔ اُحد کي پراخه قبرونه کيندل سوي وه. (انوار الايضاح بحوالة تحفة الألمعي، البحر الرائق)

په کښتۍ کي مړ کېدل

﴿۹۸۵﴾ وَمَنْ مَّاتَ فِيْ سَفِيْنَةٍ او څوک چي مړ سي په کښتۍ کي وَكَانَ الْبَـرُّ بَعِيْدًا او وچه (ځمکه) ليري وي أَوْ خِيْفَ الضَّرَرُ يا (مړي ته) د ضرر رسېدلو (خرابېدلو) بېره وي غُسِلَ وَكُفِنَ نو غسل او کفن دي ورکول سي وَصُلِّيَ عَلَيْهِ وَأُلْقِيَ فِي الْبَحْـرِ او لمونځ (د جنازې) دي پر هغه وکړل سي او په درياب کي دي وغورځول سي.

لغات: ﴿سفينة﴾ کښتۍ، جمع: سُفُن، ﴿بَرّ﴾ وچه، د بحر ضد دی، يعني له سمندرونو او نورو اوبو څخه بغير نوري وچي ځمکي ته "بَرّ" وايي، ﴿ضرر﴾ نقصان، تاوان، جمع: أَضْرَارٌ، ﴿بحر﴾ سمندر، درياب، جمع: بِحَارٌ.

تشريح: که د سمندري سفر په دوران کي يو کس په کښتۍ کي مړ سي او وچه ځمکه ليري وي او دا بېره وي چي مړی به بوی وکړي، نو هغه ته دي په کښتۍ کي غسل او کفن ورکول سي او پر هغه دي لمونځ وکړل سي او تر دې وروسته دي يو وزني شی د هغه سره وتړل سي او سمندر ته دي واچول سي، او که دا بېره نه وي چي هغه به بوی وکړي، نو برابره ده وچه ليري وي او که نژدې وي، هغه دي په سمندر کي نه اچوي، بلکي په وچه کي دي يې ښخ کړي. (شفاء الارواح بحوالة حاشيه)

جنازه بل ځای ته وړل

﴿۹۸۶﴾ وَيُسْتَحَبُّ الدَّفْنُ فِيْ مَحَلٍّ مَاتَ بِهٖ أَوْ قُتِلَ او مستحب دي ښخول په هغه ځای کي چي پکښي مړ سوی یا وژل سوی وي فَإِنْ نُقِلَ قَبْلَ الدَّفْنِ قَدْرَ مِيْلٍ أَوْ مِيْلَيْنِ بيا که هغه نقل کړل سي (یووړل سي) تر ښخولو مخکي دیوه میل یا دوو میلو په اندازه لَا بَأْسَ بِهٖ نو څه پروا پکښي نسته وَكُرِهَ نَقْلُهٗ لِأَكْثَرَ مِنْهُ او مکروه دي له دې څخه زیاته مسافه د مړي نقل کول (وړل).

تشریح: کوم څوک چي په ښار یا د صحرا په علاقه وغیره کي مړ سوی یا وژل سوی وي، نو دا کس د هغه ځای په هدیره کي ښخول مستحب دي، او تر ښخولو مخکي له یوه ځایه بل ځای ته وړل مکروه دي، مګر دا چي هغه بل ځای دیوه میل یا دوو میلو پر فاصله وي، نو بیا څه پروانه لري؛ ځکه د ښار او آبادۍ هدیره عموماً دغومره فاصله لیري واقع وي. (شفاء الارواح)

له ښخولو څخه وروسته مړي بل ځای ته وړل

﴿۹۸۷﴾ وَلَا يَجُوْزُ نَقْلُهٗ بَعْدَ دَفْنِهٖ بِالْإِجْمَاعِ او جائز نه دي د مړي نقل کول (وړل) تر ښخولو وروسته په اجماع سره (بالاتفاق) إِلَّا أَنْ تَكُوْنَ الْأَرْضُ مَغْصُوْبَةً أَوْ أُخِذَتْ بِالشُّفْعَةِ مګر دا چي هغه ځمکه غصب کړل سوې وي، یا په شفعه سره اخیستل سوې وي.

لغات: ﴿مغصوبة﴾ د ضرب له بابه د مفعول صیغه ده: غصب کړل سوې، په زوره (جبرا) لاندي کړل سوې. ﴿الشفعة﴾ شُفعه له "شَفْعٌ" څخه مشتق ده او "شَفْعٌ" د فتح د باب مصدر دی "شَفَعُ الشَّيْءِ بِالشَّيْءِ" چي د هغه معنیٰ ده: یو شی د بل شي سره یو ځای کول. او د شُفعي اصطلاحي معنیٰ ده: "تَمَلُّكُ الْبُقْعَةِ (أَوِ الْعَقَارِ) بِمَا قَامَ عَلَى الْمُشْتَرِيْ بِالشِّرْكَةِ أَوِ الْجِوَارِ" یعني د شرکت یا همسایه توب پر بنیاد د (خرڅ کړل سوي) جایداد مالک کېدل د دومره قیمت په عوض کي په څومره قیمت چي مشتري ته ولاړ وي. (په آسانه وینا دا چي که یو څوک خپله ځمکه یا غیر منقوله جایداد [لکه کور وغیره] خرڅ کړي او د هغه شریک یا همسایه ودرېږي چي دا زه رانیسم [په هغومره قیمت څومره چي د هغه ځمکي او جایداد قیمت تاکل سوی وي] او بل چا ته یې نه پرېږدم. نو دې ته "شفعه" او "د شفعي حق" وایي).

تشریح: مسئله دا ده چي تر ښخولو (دفن) وروسته مړی را ایستل او بل ځای ته وړل بالاجماع ناجائز دي، لېکن د یو انسان د حق لپاره جائز دي، مثلاً په کومه ځمکه کي چي مړی ښخ وي، هغه د

بل ځای مثلاً د زید ځمکه وي او د زید له اجازې پرته مړی پکښې ښخ کړی سوی وي. نو مالک (زید) ته اختیار دی چي که خوښه یې وي، نو د مړي د ایستلو او ورلو حکم دي وکړي او که خوښه یې وي. نو ځمکه دي هواره کړي او په خپل کار کي دي یې استعمال کړي.

او أخذت بالشفعة: د دې صورت دا دی چي مثلاً زید یوه ځمکه رانیوله او په هغه کي یې یو مړی ښخ کړی. بیا د هغه ځمکي سره همسایه کس مثلاً خالد د شفعي دعوه وکړه چي په دې ځمکه کي زه د شفعي حق لرم (ځکه چي زما د ځمکي څنګ ته ده مثلا) او بیا دا ځمکه د شفعي د حق په وجه خالد ته ورکول سوه او خالد یې مالک سو، نو اوس د خالد لپاره جائز دي چي (مشتري ازید ا ته) د مړي د ایستلو حکم وکړي او دا هم ورته جائز دي چي د قبر ځمکه هواره او استعمال کړي. (د شفعي تفصیلي احکام به په لویو کتابونو کي درته راسي).

د بل ځای په قبر کي د ښخ کړل سوي مړي حکم

﴿۹۸۸﴾ وَإِنْ دُفِنَ فِيْ قَبْرٍ حُفِرَ لِغَيْرِهِ او که ښخ کړل سي په داسي قبر کي کوم چي د بل ځای لپاره کیندل سوی (کنبل سوی) وي ضَمِنَ قِيْمَةَ الْحَفْرِ نو ضامن کیږي د کیندلو (کنبلو) د قیمت (یعني د هغه پر کنبلو چي څومره قیمت لګیدلی وي، د هغه ضمان (تاوان) ادا کول لازمیږي) وَلَا يُخْرَجُ مِنْهُ او نه به ایستل کیږي له هغه قبر څخه.

لغات: ﴿حُفِر﴾ د ضرب له بابه ماضي مجهوله ده: قبر یا داسي بل پټ کړل سوی شی خلاصول او ښکاره کول. ښخ کړل سوی راکښل (را ایستل).

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي که یو ځای مثلاً خالد د ځان لپاره په خپل ژوند کي قبر کیندلی وي (لکه بعضي کسان چي همداسي کوي)، بیا یو بل څوک مثلاً زید په هغه قبر کي خپل مړی ښخ کړي. نو د قبر مالک یعني خالد ته د هغه مړي د را ایستلو اجازه نسته، خو ده (خالد) چي د دې قبر په کیندلو باندي څومره مصرف کړی وي، د دې ضمان (تاوان) له هغه بل ځای (زید) څخه اخیستلای سي.

د قبر خلاصول کله جائز دي؟

﴿۹۸۹﴾ وَيُنْبَشُ لِمَتَاعٍ سَقَطَ فِيْهِ او قبر لځول کیدای سي د یو سامان لپاره کوم چي په قبر کي لویدلی وي وَلِكَفَنٍ مَغْصُوْبٍ او (همداسي) د غصب کړل سوي کفن لپاره وَمَالٍ مَعَ الْمَيِّتِ او د یو مال لپاره کوم چي د مړي سره (ښخ سوی) وي.

لغات: ﴿ينبش﴾ د نصر له بابه مضارع مجهوله ده، نَبَشَ يَنْبُشُ نَبْشًا: پټ سوی شی را ښکاره کول(لڅول)، ښخ کړی مړی راکښل، مراد: قبر لڅول، ﴿متاع﴾ سامان، جمع: أمتعة، ﴿مغصوب﴾ د ضرب له بابه مفعول دی: غصب کړی سوی (په زوره اخيستل سوی) شی.

تشريح: صورت د مسئلې دا دی چې که په قبر کي د يو چا قيمتي سامان لوېدلی وي، يا مړی د بل چا په غصب کړل سوي کفن کي ښخ کړل سوی وي، يا د مړي د ښخولو په وخت کي د هغه سره مال او دولت هم ښخ کړل سوی وي، نو د هغه درا ايستلو لپاره د قبر خلاصول (لڅول) جائز دي، لکه څرنګه چي نبي کريم ﷺ دابو رغال د قبر خلاصولو اجازه ورکړې وه د سرو زرو د يو شي په وجه کوم چي د مړي سره ايښوول سوی وو. (شفاء الارواح، مراقي الفلاح)

﴿۵۹۰﴾ وَلَا يُنْبَشُ بِوَضْعِهِ لِغَيْرِ الْقِبْلَةِ او قبر نه سي لڅول کېدلای له قبلې څخه و غير (بل) طرف ته د مړي د ايښوول کېدلو په وجه أَوْعَلٰى يَسَارِهِ يا پر چپه اړخ (د هغه د ايښوول کېدلو په وجه) وَاللّٰهُ أَعْلَمُ او الله زيات خبر دی.

تشريح: مخکي دا مسئله تېره سوه چي مړی دي په قبر کي په ښي اړخ باندي مخ پر قبله ايښوول کېږي او که دا ممکنه نه وي نو ستوني ستخ دي ايښوول کېږي او مخ دي يې د قبلې و طرف ته اړول کېږي. اوس دلته دا خبره بيانوي چي که مړی په قبر کي په چپه اړخ باندي ايښوول سوی وي، يا د هغه مخ له قبلې څخه بغير و بل طرف ته اړول سوی وي، بيا تر ښخولو وروسته په ياد ورسي، نو اوس دې لپاره قبر لڅول جائز نه دي چي مړی مخ پر قبله کړي، ها! که تر اوسه فقط خښتي وغيره ورته ايښوول سوي وي او خاوره نه وي باندي اچول سوې، نو خښتي وغيره ليري کول او هغه مخ پر قبله کول پکار دي.

فَصْلٌ فِیْ زِیَارَةِ الْقُبُوْرِ

(دا) فصل په (بیان د) زیارت د قبرونو کي دی

د قبرونو د زیارت حکم

﴿۹۹۱﴾ نُدِبَ زِیَارَتُهَا مستحب دي د قبرونو زیارت لِلرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ عَلَی الْأَصَحِّ د سړيو او ښځو (دواړو) لپاره د صحیح ترین قول مطابق.

تشریح: د مؤمنانو د قبرونو زیارت او د هغو لپاره دعاء کول مستحب دي او د نبي کریم ﷺ له زمانې څخه تر نن ورځې پوري د اُمت پر دې عمل دی، د قبرونو په زیارت سره زړه نرمیږي، مرګ یادیږي او د دنیا فاني والی معلومیږي، په هره هفته کي یوه ورځ زیارت کول مستحب دي او د جمعې یا شنبې یا دوشنبې یا پنجشنبې په ورځ زیارت کول مستحب دی، تر ټولو افضل د جمعې ورځ او د سهار وخت دی، په روایت کي راغلي چي مړي د پنجشنبې او جمعې په ورځ زیارت کونکی کسان پیژني، او د ښځو لپاره هم صحیح دا ده چي زیارتِ قبور جائز دی کله چي دوی غیرِ شرعي اُمور نه کوي.

لیکن زیاته صحیح دا ده چي ښځي برابره ده سپین سري وي او که ځواني وي او برابره ده د بزرګ قبر ته ځي او که عامو قبرونو ته ځي مطلقاً په هر حالت کي به دوی منع کول کیږي، خصوصاً زموږ په زمانه کي چي اوس د جهالت، شرک او بدعاتو ډېر زور دی او د ډېرو غیرِ اخلاقي او غیرِ شرعي اُمورو او مفاسدو ننداره کیږي، نو ځکه په سختي سره به منع کول کیږي، همدا وجه ده چي زموږ په زمانه کي د هغه د حرام والي فتویٰ صادره سوې ده (خو کله نا کله په پرده کي هدیرې ته د ښځي تلل ممنوع نه دي کله چي د غیرِ شرعي اُمورو او مفاسدو هیڅ خطره نه وي). (شفاء الارواح بحوالۀ عمدة الفقه)

د قبرونو د زیارت طریقه

﴿۹۹۲﴾ وَیُسْتَحَبُّ قِرَاءَةُ یٰسٓ او مستحب دي د یسٓ شریف ویل لِمَا وَرَدَ أَنَّهُ مَنْ دَخَلَ الْمَقَابِرَ وَقَرَأَ یٰسٓ ځکه چي وارد سوي دي (په روایت کي راغلي دي) چي څوک هدیرې ته داخل سي او یسٓ شریف ووایي خَفَّفَ اللهُ عَنْهُمْ یَوْمَئِذٍ نو سپکوي الله تعالیٰ (عذاب) له دوی ټولو څخه (کوم چي هلته ښخ دي) په هغه ورځ وَکَانَ لَهٗ بِعَدَدِ مَا فِیْهَا حَسَنَاتٌ او دي دغه ویونکي

لره په هدیره کې د موجوده مړو په شمېر سره نېکیانې (یعني هلته دېس لوستونکي ته دومره نېکۍ حاصلېږي څومره چې په هدیره کې مړدګان موجود دي).

لغات: ﴿مقابر﴾ جمع د مقبرة ده: هدیره (قبرستان). ﴿خفف﴾ د تفعیل د باب ماضي ده: سپکول. کمي کول. په بعد د مَا کښې "مَا" د "مَنْ" په معنیٰ سره دی. ﴿حسنات﴾ جمع د حَسَنَةٌ ده: نېکي. نېک عمل.

تشریح: د زیارت طریقه دا ده چې کله هدیرې ته داخل سي، نو دا دعاء دې ووایې:

"اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْقُبُوْرِ! يَغْفِرُ اللهُ لَنَا وَلَكُمْ أَنْتُمْ سَلَفُنَا وَنَحْنُ بِالْأَثَرِ"

یا دا سې دې ووایې:

"اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِيْنَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللهُ بِكُمْ لَاحِقُوْنَ وَنَسْأَلُ اللهَ لَنَا وَلَكُمُ الْعَافِيَةَ"

بیا چې کله یو معلوم قبر ته راسي، نو مړي (قبر) ته دې مخامخ ودرېږي یعني چې د ده شا د قبلې وطرف ته وي او مخ یې د مړي (قبر) وطرف ته وي. او د مذکوره پورتنې سلام تر ویلو وروسته دې د خپل وس مطابق د قرآن مجید څه حصه یا څو سورتونه ووایې او د سورة یٰسٓ فضیلت راغلی دی او د هغه ثواب دې د غه مړي او د هدیرې ټولو مړو ته ورسوي. او په دې عبارت کې د سورة یٰسٓ فضیلت دا بیان سوی دی چې څوک هدیرې (مقبرې) ته داخل سي او دا سورت ووایې. نو په دې ورځ به الله تعالیٰ د هغو (مړدګانو) عذاب سپک کړي نو ده ته به د هغو د شمېر په اندازه نېکیانې ور کړي.

د قبر سره کښېنستل او د قرآن کریم تلاوت کول

﴿٩٢﴾ وَلَا يُكْرَهُ الْجُلُوْسُ لِلْقِرَاءَةِ عَلَى الْقَبْرِ او مکروه نه دي د قرائت (قرآن لوستلو) لپاره کښېنستل د قبر سره فِي الْمُخْتَارِ د مختار (اختیار کړل سوي) قول مطابق.

تشریح: مسئله دا ده چې د قرآن لوستلو لپاره د قبر سره کښېنستل مکروه نه دي، چې څوک هدیرې ته ولاړ سي او هلته د قبر سره قرآن کریم په یاده یا په ناظره ووایې، دا څه پروا نه لري؛ دلته په عبارت کې "علیٰ" د "عند" په معنیٰ سره دی؛ ځکه پر قبر د پاسه کښېنستل برابره ده د تلاوت لپاره وي یا هسې وي، په هر صورت کې مکروه تحریمي دی.

﴿٩٣﴾ وَكُرِهَ الْقُعُوْدُ عَلَى الْقُبُوْرِ لِغَيْرِ قِرَاءَةٍ او مکروه دي د قبرونو سره کښېنستل بغیر له قرائت (قرآن لوستلو) څخه وَوَطْؤُهَا او قبرونه تر پښو لاندې کول (په قبرونو سره ورختل)

وَالنَّوْمُ وَقَضَاءُ الْحَاجَةِ عَلَيْهَا او خوب او حاجت کول پر قبرونو.

لغات: ﴿وطؤ﴾ د سمع د باب مصدر دی: تر پښو لاندې کول، پایماله کول.

تشریح: مسئله دا ده چې د قبرونو سپکاوی نه کول پکار دي او تر حد زیات تعظیم یې هم نه کول پکار دي، بلکې په دې باره کې اعتدال کول پکار دي، سپکاوی دا دی چې قبرونه تر پښو لاندې کړل سي، یا پر هغوی کېښني، یا پر هغوی قضاء حاجت وسي. او تعظیم دا دی چې قبرونه زیات جګ جوړ کړل سي، پر قبرونو ګومبټې جوړې کړل سي، پر هغوی ګلان واچول سي. یا پر هغوی څادران هوار کړل سي او یا پر هغوی څراغان وځړول سي، او اعتدال دا دی چې په زړه کې د قبرونو قدر او احترام وي او د هغوی سره داسې عمل او چلند وسي کوم چې په سنت سره ثابت دي، یعني د قبرونو د زیارت لپاره تلل او د قبرونو سره د بدل، ایصال ثواب کول او د مغفرت دعاء ورته کول. فقط.

د قبر د شاوخوا شــنه واښه کښل

﴿۹۹۵﴾ وَقَلْعُ الْحَشِيْشِ وَالشَّجَرِ مِنَ الْمَقْبَرَةِ او (همدارنګه مکروه دي) واښه او درختې (ونې) کښل له هدیرې څخه وَلَا بَأْسَ بِقَلْعِ الْيَابِسِ مِنْهُمَا او څه پروا نسته په کښلو کې د وچو له دې دواړو څخه (یعني وچ واښه یا وچې درختې کښل څه حرج او پروانه لري).

لغات: ﴿قلع﴾ د فتح د باب مصدر دی: کښل، له بېخه باسل، ﴿حشوش﴾ واښه. منهما د تثنیه ضمیر د حشیش او شجر و طرف ته راجع دی.

تشریح: مستحب دا ده چې پر قبر شنه واښه وغیره نه وکښل سي، په دې سره میت ته فایده رسیږي: ځکه شنه واښه او شنه بوټي د الله ﷻ په ذکر مشغوله وي او د هغوی د ذکر کولو په وجه د الله ﷻ رحمت نازلیږي، ها! تر وچېدلو وروسته د هغوی په کښلو او پرېکولو کې څه حرج نسته. خو که د قبر د شاوخوا ولېنو او بوټو په وجه خلګو ته تکلیف وي، نو بیا د لارې د صفا کولو لپاره هغوی کښل کېدلای سي. (انوار الایضاح بحواله مراقی الفلاح ص: ۳۴۲، وفتاوی رحیمیة ج: ۵، ص: ۱۰۵)

بَابُ أَحْكَامِ الشَّهِيْدِ

(دا) باب د شهيد د احکامو (په بيان کي) دی

تشريح: څرنګه چي د شهيد احکام د نورو مړو له احکامو څخه جلا او بېل دي، نو ځکه د شهيد احکام په يوه جلا باب کي بيانوي. يا په دې وجه يې جلا بيانوي چي شهيد پر نورو مړو دېر فضيلت لري. تر دې چي له دې څخه منع سوې ده چي شهيد ته مړ وويل سي، لکه څرنګه چي د الله تعالیٰ فرمان دی ﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَٰكِن لَّا تَشْعُرُونَ﴾. [البقرة: ۱۵۴]

شهيد ته د شهيد ويلو وجه: صاحب د بنايې رَحِمَهُ الله ليکلي دي چي شهيد ته په څو وجهو سره شهيد ويل کيږي: ① يو په دې وجه چي فرښتې د تعظيم او عزت په خاطر د هغه د مرګ شهادت (ګواهي) ورکوي او فرښتې د هغه په جنازه کي شرکت کوي، نو دلته به شهيد په معنیٰ سره د مشهود وي لکه فعيل چي په معنیٰ سره د مفعول راځي، ② دويمه وجه دا ده چي شهيد ته تر مرګ وروسته د جنت زېری او شهادت ورکول کيږي، نو دلته به هم په معنیٰ سره د مشهود وي، ③ درېيمه وجه دا ده چي د شهيد معنیٰ ده: حاضر. او شهيد هم د الله ﷻ په نيز حاضر او ژوندی وي، لکه څرنګه چي مخکي آيت ذکر سو (بنايه ج: ۳) دلته به په معنیٰ د شاهد سره وي.

د فقهاؤ په اصطلاح کي شهيد هغه څوک دی چي مشرکينو او کافرانو قتل کړی وي او د هغه پر بدن د قتل او زخم اثر وي. يا هغه څوک دی چي مسلمانانو په ظلم قتل کړی وي، او د قتل په وجه يې ديت واجب سوی نه وي. (فتح الهدايه)

د شهيد قسمونه: د انجام او احکامو په اعتبار سره د شهيد درې قسمونه دي:

① ... دنيوي او اُخروي شهيد (کامل شهيد): يعني هغه کس کوم چي په اخلاص سره د الله ﷻ د دين د لوړ والي لپاره په جهاد کولو کي ووژل سي. ده ته په آخرت کي د شهادت مرتبه نصيب کيږي او په دنيا کي هم پر هغه د شهيد احکام جاري کيږي. چي غسل وغيره نه ورکول کيږي. همدارنګه هغه کس کوم چي ظلماً په تېزه (تېره) آله سره وژل سوی وي، هغه هم د دې شهيد په حکم سره دی.

② ... اُخروي شهيد: دا هغه کس دی کوم چي په جهاد وغيره کي شهيد نه سي. لېکن د خپل ځان او مال په دفاع کي ووژل سي. يا مثلاً د نس د ناروغۍ په وجه مړ سي، يا د طاعون وغيره د وبا په وجه مړ سي. په مختلفو رواياتو کي تقريباً شپېته (۶۰) بوله کسان ذکر سوي دي. دا ټوله روايات په "أوجز المسالك" کي جمع سوي دي.

③... فقط دنیوي شهید: داسي منافق او بد غرض لرونکی کس کوم چي محض د ځان ښوونې لپاره په جهاد کي شریک سي او ووژل سي. یا د مال غنیمت حاصلولو یا د یو بل دنیوي غرض په وجه جنګ کونکی ووژل سي. ځرنګه چي د زړه په رازونو صرف الله تعالیٰ خبر دی. نو ځکه داسي کس په دنیوي احکامو کي شهید منل سوی دی چي د ده سره به د حقیقي شهید په څېر چلند کول کیږي چي غسل وغیره به نه ورکول کیږي. لیکن په آخرت کي داسي کسانو ته د شهادت مرتبه نه حاصلیږي. (کتاب المسائل و تحفة الألمعی ج: ۳)

﴿۹۹۶﴾ اَلشَّهِیْدُ الْمَقْتُوْلُ مَیِّتٌ بِأَجَلِهٖ مقتول (وژل سوی) شهید په خپل مرګ (یا په بله وینا: پر خپل ټاکلي وخت) مړ سوی دی عِنْدَنَا أَهْلِ السُّنَّةِ زموږ (یعني) د اهل سنتو په نیز.

لغات: ﴿أجل﴾ د دې لفظ څو معناوي نقل سوي دي: مرګ، د انسان د وخت آخر (د مرګ وخت)، ټاکل سوې نېټه (موده)، مقرر وخت.

تشریح: د دې مسئلې تعلق د عقائدو او علمُ الکلام سره دی، حاصل د عبارت دا دی چي د مقتول (وژل سوي کس) په باره کي د اهلِ سنت والجماعت عقیده دا ده چي هغه میّت بأجله دی یعني هغه په خپل مرګ سره پر خپل ټاکلې نېټه مړ سوی دی یا په بله وینا د هغه مرګ پر خپل وخت راغلی دی له وخت څخه مخکي نه دی واقع سوی، پاته سوه دا خبره چي کله مقتول میّت بأجله دی، نو بیا پر قاتل قصاص یا دیت ولي واجبیږي؟، نو د دې جواب دا دی چي قاتل د قتل سبب اختیار کړی دی (یا په بله وینا د قتل سبب جوړ سوی دی) او په دې سره یې د عالَم نظام خراب کړی دی، نو ځکه د نظامِ عالَم د خوندي او باقي ساتلو په خاطر د قاتل لپاره دا سزا ټاکل سوې ده. او معتزله وایي چي مقتول پر خپل ټاکلې نیټه (پر خپل وخت) نه دی مړ سوی، بلکي همدا قاتل د هغه عمر ورختم کړی دی، که قاتل هغه قتل کړي نه وای، نو هغه به ژوندی وای. (شفاء الارواح بحوالهٔ حاشیه)

د شهید تعریف او تفصیل

﴿۹۹۷﴾ وَالشَّهِیْدُ مَنْ قَتَلَهٗ أَهْلُ الْحَرْبِ او شهید هغه کس دی کوم چي قتل کړی (وژلی) وي حربي کافرانو أَوْ أَهْلُ الْبَغْیِ أَوْ قُطَّاعُ الطَّرِیْقِ یا باغیانو یا لاره شکونکو (ډاکوګانو) أَوِ اللُّصُوْصُ فِیْ مَنْزِلِهٖ لَیْلًا یا غلو په خپل کور کي د شپې وَلَوْ بِمُثَقَّلٍ که څه هم په یو درانه شي سره (یې وژلی) وي أَوْ وُجِدَ فِی الْمَعْرَکَةِ وَبِهٖ أَثَرٌ یا هغه (کس کوم چي). ونده سوی وي د جنګ په میدان کي او پر هغه (د زخم) نښې وي.

﴿۹۹۸﴾ أَوْ قَتَلَهٗ مُسْلِمٌ ظُلْمًا عَمَدًا بِمُحَدَّدٍ یا یو مسلمان هغه قتل کړی وي په ظلم سره قصدًا

په تېره شي سره.

﴿٩٩٩﴾ وَكَانَ مُسْلِمًا او هغه (قتل کړی سوی کس) مسلمان وي (نو د مقتول اسلام شرط دی د شهادت د ثبوت لپاره، لهذا د کافر کس لپاره هيڅ شهادت نه سي ثابتېدلای).

﴿١٠٠٠﴾ بَالِغًا (او) بالغ وي.

﴿١٠٠١﴾ خَالِيًا عَنْ حَيْضٍ وَنِفَاسٍ وَجَنَابَةٍ خالي (پاک) وي له حيض او نفاس او جنابت څخه.

﴿١٠٠٢﴾ وَلَمْ يُرْتَثَّ بَعْدَ انْقِضَاءِ الْحَرْبِ او هغه مقتول زوړ سوی (ژوند بائدي تېر سوی) نه وي د جنګ تر ختمېدلو وروسته (يعني د جنګ تر ختمېدلو وروسته د زخمي والي په حالت کي ژوندی نه وي پاته سوی. يا په بله وينا دا چي تر جنګ وروسته يې له دنياوي ژوند څخه فايده نه وي اخيستې. نو داسي مقتول شهيد دی. کنې شهيد نه دی).

لغات: ﴿أهل الحرب﴾ له دې څخه مراد حربي کفار دي يعني د داسي ملک جنګي کفار چي هلته د کفارو حکومت وي. ﴿أهل البغي﴾ باغيان، هغه کسان چي په د امام (حاکم) له اطاعت څخه ووځي (په يو تأويل سره) بغاوت وکړي او جنګ ته آماده سي، صاحب د معجم يې داسي تعريف کړی دی: "أهل البغي: المسلمون الخارجون على الإمام متأولين إذا كانت لهم شوكة" (معجم لغة الفقهاء). ﴿لصوص﴾ جمع د لصٌّ ده: غل (په پټه غلا کونکی). ليلًا: دا قيد اتفاقي دی، مطلب يې دا دی چي ډاکو کور ته ورسي برابره ده د ورځي وي او که د شپې وي، د دواړو حکم برابر دی (انوار الايضاح). ﴿مُثقل﴾ درونه (وزنلرونکی) شی. ﴿معركة﴾ د جنګ ميدان، ډګر، جمع: مَعَارِك. ﴿مُحدَّد﴾ تېره (تېره کړی سوی)، تېز، حَدَّدَ يُحَدِّدُ تَحْدِيْدًا: تېره کول. ﴿وَلَمْ يُرْتَثَّ﴾ د افتعال له بابه د نفي جحد مجهول صيغه ده. د دې باب څو معناوي نقل سوي دي: زوړ کېدل (وخت پر تېرېدل). له دنياوي آسانتياوو څخه فايده اخيستل، صاحب د معجم الوسيط يې داسي تعريف کړی دی "ارْتُثَّ فلانٌ: ضُرِبَ في الحَرْبِ فأُثخِنَ وحُمِلَ وَبِهِ رَمَقٌ ثُمَّ مَاتَ فَهُوَ مرتثٌّ". يعنی هغه کس کوم چي د جنګ په ميدان کي سخت زخمی کړل سي او بيا هغه د جنګ له ميدان څخه يووړل سي او په هغه کي ساه پاته وي (ژوندی وي) بيا تر څه ژوند وروسته مړ سي (په لنډه وينا دا چي تر زخمي کېدو وروسته څه وخت ژوندی پاته سي. يا په بله وينا چي تر زخمي کېدو وروسته د دنياوي ژوند نفع حاصله کړي). نو داسي کس ته مُرْتَثْ ويل کيږي. نور تفصيل او وضاحت به په تشريح کي ذکر سي.

تشریح: په دنیا کې چې پر کوم چا د شهید احکام جاري کیږي یعنې غسل وغیره نه ورکول کیږي، دلته د هغه تذکره کیږي، د دې شهید څو صورتونه دي:

①... کوم مسلمان چې حربیانو یا باغیانو یا ډاکه مارانو (ډاکوګانو) یا غلو د شپې په خپل کور کې وژلی وي، برابره ده په آلۀ جارحه سره وي لکه توره، ټوپک او داسې نور، یا په غیر جارحه آله سره وي لکه ډانګ (لکړه)، سوکان او لغتې او داسې نور، نو هغه شهید دی او پر هغه د شهید احکام جاري کیږي.

②... کوم مسلمان چې د جنګ پر میدان په داسې حال کې وموندل سي چې د هغه پر بدن د زخم نښې وي، نو پر هغه د شهید احکام جاري کیږي.

أو قتله مسلم ظلمًا إلخ: ③... کوم مسلمان چې مسلمانانو ظلماً او قصداً په تېره (تېز) شي سره وژلی وي، نو پر هغه هم د شهید احکام جاري کیږي، په دې درېیم صورت کې د "ظلمًا" په قید سره هغه کس خارج سو کوم چې دیو چا د حق په بدله کې وژل سوی وي مثلاً په حدّ یا قصاص کې، یا یې پر یو چا ظلم و زیاتوب کړی وي او هغه دئ وژلی وي، نو دئ شهید نه دی. همدارنګه د "عمدًا" (قصدًا) په قید سره هغه کس خارج سو کوم چې په یوه تېره شي سره خطاءً وژل سوی وي مثلاً یو چا پر یو حیوان وار کړی وي خو وار پر یو انسان لګېدلی وي، نو هغه شهید نه دی، همدارنګه د "محدّد" (تېره) قید لګول سوی دی، لهذا که په نا تېره شي مثلاً په ډانګ یا داسې بل شي سره وژل سوی وي، نو هم هغه شهید نه دی، او له تېره (تېز) شي څخه مراد هغه آله ده چې په هغه کې د پرېکولو (غوڅولو) قوت وي او اندامونه سره جلا کولای سي لکه توره، چاړه، چاقو، د ټوپک مرمۍ او داسې نور، او اوسپنه مطلقاً په آلۀ جارحه کې داخله ده که څه هم هغه تېره نه وي.

په دې درېو سره صورتونو کې د شهید احکام جاري کیږي. یعنې هغه ته به غسل نه ورکول کیږي او هغه به د خپلو وینو او خپلو جامو (کالیو) سره ښخول کیږي او پر هغه به د جنازې لمونځ کول کیږي، خو کله چې په هغه کې دا لاندینې شرطونه موجود سي (دا یاد ساتئ!):

①... هغه به مسلمان وي؛ ځکه د کافر لپاره هیڅ قسم شهادت نه سي ثابتېدلای.

②... بالغ به وي، یا په بله وینا شرعاً به مکلف وي، لهذا که نابالغه بچی ووژل سي، نو پر هغه په دنیا کې د شهادت احکام نه جاري کیږي، بلکې هغه ته به د عامو مړو په څېر غسل او کفن ورکول کیږي.

③... له حیض او نفاس او جنابت څخه به پاک وي، لهذا که یو سړی د جنابت په حالت کې یا ښځه د حیض او نفاس په حالت کې شهیده کړل سي، نو پر هغو هم د شهیدِ کامل احکام نه جاري کیږي، بلکې غسل او کفن نه ور کول کیږي.

④... مُرْتَثٌ به نه وي، دا له "اِرْتِثَاث" (باب افتعال) څخه مأخوذ دی، د "ارتثاث" ماده "رَثٌ" ده.

"رَثٌ" په اصل کي زاړه (پخواني) شي ته وايي او د "ارتثاث" معنیٰ ده: زوړ کېدل (وخت باندي تېرېدل)، او د شهادت په باب کي د ارتثاث معنیٰ دا ده چي سړی تر زخمي کېدلو وروسته څه وخت ژوندی پاته سي او له دنیاوي ژوند څخه نفع حاصله کړي، یا دومره وخت ژوندی پاته سي چي پر هغه یو دنیاوي حکم نافذېدلی سي، مثلاً د یوه لمانځه وخت پر هغه د ژوند په حالت کي تېر سي، یا دنیاوي نفع حاصله کړي مثلاً دواء وخوري، یا بل څه وخوري یا وچیښي، یا بیده سي، یا د جنګ له ډګر څخه د راحت لپاره را نقل کړی سي، یا تر ډېر وخته پوري خبري وکړي او داسي نور. دې ټولو ته ارتثاث ویل کیږي او داسي کس ته د فقه په اصطلاح کي مرتث ویل کیږي (چي تر زخمي کېدلو وروسته په دنیا کي ژوند تېر کړی او دنیاوي منافع حاصل کړي)، داسي کس که څه هم د الله تعالیٰ په نېز (فیما بینه وبین الله) شهید دی او ډېره ممکنه ده چي په دې میدان کي تر ټولو افضل او اعلیٰ شهید همدیٔ وي، خو په دنیاوي اعتبار سره پر ده د شهید احکام نه جاري کیږي یعني ده ته به غسل او کفن ورکول کیږي. (د مرتث نور تفصیل به څه وروسته په کتاب کي هم راسي)

دا حکم هلته دی کله چي دغه پورتني اُمور (یعني د یوه لمانځه وخت تېرېدل. یا څه خوړل او څیښل او داسي نور) د جنګ تر ختمېدلو وروسته واقع سي، او که د جنګ تر ختمېدلو مخکي دا اُمور واقع سي، نو هغه مرتث نه دی، بلکي شهید شمېرل کیږي.

د شهید احکام (کوم چي په دنیا کي پر هغه جاري کیږي)

﴿١٠٠٢﴾ فَيُكَفَّنُ بِدَمِهٖ وَثِيَابِهٖ نو (داسي مقتول الشهید ته) به کفن به ورکول کیږي په هاغه خپلو وینو او جامو کي وَيُصَلّٰى عَلَيْهِ بِلَا غُسْلٍ او پر ده به لمونځ (د جنازې) کول کیږي بېله غسل ورکولو څخه وَيُنْزَعُ عَنْهُ مَا لَيْسَ صَالِحًا لِلْكَفَنِ او کښل کیږي به له ده څخه هغه څه (جامې او نور) کوم چي د کفن کېدلو صلاحیت نه لري (یا بله وینا" کوم چي د کفن لپاره مناسب نه وي) كَالْفَرْوِ لکه پوستین وَالْحَشْوِ د پنبه وو جامې (له پنبه وو څخه وکي پنډي جامې لکه کوټ او داسي نور) وَالسِّلَاحِ وَالدِّرْعِ او وسله او زغره وَيُزَادُ وَيُنْقَصُ فِيْ ثِيَابِهٖ او د هغه په جامو کي به (د سنت کفن مطابق) کمي او زیاتوب کول کیږي (یعني که جامې د کفن له کپړو څخه کمي وي نو زیاتوب به پکښي کول کیږي ایعني بله کپړه به ور سره مضافه کول کیږي) او که زیاتي وي، نو کمول کیږي به) وَكُرِهَ نَزْعُ جَمِيْعِهَا او مکروه

دي د هغه ټولو جامو کښل (يعني په کومو جامو کې چي شهيد سوی دی. د هغوی کښل مکروه دي: ځکه چي شهيد به په قيامت کي د همدې جامو سره حاضرېږي او محاجه به کوي).

لغات: ﴿يُزادُ﴾ د ضرب له بابه مضارع مجهول ده: زياتول، اضافه کول. ﴿الفَرْو﴾ د دې لفظ څو معناوي نقل سوي دي چي له هغوی څخه ځيني دا دي: له وريني څرمني څخه جوړه جامه (پوستين).

د څرمني (چمړې) کوټ، د څرمني چپنه، جمع: فِرَاءٌ. ﴿الحَشْو﴾ د دې لفظ هم څو معناوي نقل سوي دي. اصل معنی يې ده: هغه شی چي بل شی په ډکيږي لکه پمبه. همدارنګه له پمبه وو څخه ډکه جامه، لکه کوټ او داسي نورو پنډو جامو ته هم حَشْو ويل کيږي. ﴿دِرْع﴾ زغره (د اوسپني جالي داره کميس کوم چي په جنګ کي اغوستل کيږي)، جميعها: أي ثيابه اللتي قُتِلَ فيها.

تشريح: د شهيد احکام په لاندي توګه دي: ① شهيد ته به غسل نه ورکول کيږي او نه به د هغه پر بدن لګېدلې وينه له هغه څخه صفا کول کيږي، خو که د شهيد له ويني څخه بغير بل نجاست او ناپاکي باندي لګېدلې وي، نو هغه به پرېولل کيږي، ② شهيد چي د شهادت په وخت کي کومي جامې (کميس، پرتوګ او داسي نور) اغوستې وي، په هغه جامو کي به ښخول کيږي او له شهيد څخه به هغه نه کښل کيږي. ③ که هغه جامې له سنت شمېر (مسنون عدد) څخه کمي وي، نو د هغه په اندازه جامې به پکښې اضافه کول کيږي (مثلاً يوازې پرتوګ او کميس وي. نو دي يوه لفافه ورسره زياته کړي چي سنت کفن يې پوره سي). ④ او که د هغه د بدن جامې له سنت شمېر څخه زياتي (اضافه) وي، نو اضافي کپړې به ځني ليري کول کيږي، ⑤ همدارنګه که د هغه پر بدن اضافي (بالا بود) شيان وي کوم چي کفن نه سي جوړېدلای، مثلاً کوټ، سدری، بوټونه يا څپلي، خولۍ يا وسله، چاړه وغيره، نو هغوی به په هر صورت کي ليري کول کيږي، باقي نور ټول احکام کوم چي د نورو مسلمانانو لپاره دي مثلاً د جنازې لمونځ او دفن (ښخول) او داسي نور، هغه ټول د ده په حق کي هم جاري کيږي.

وکره نزع جميعها: په آخر کي مصنف رَحِمَهُ الله فرمايي چي د شهيد ټولې جامې کښل يعني د هغه پر ځای په نورو کپړو کفن ورکول مکروه دي. (انوار الایضاح)

﴿۱۰۰۴﴾ وَيُغَسَّلُ إِنْ قُتِلَ صَبِيًّا أَوْ مَجْنُونًا أَوْ حَائِضًا أَوْ نُفَسَاءَ أَوْ جُنُبًا او غسل به ورکول کيږي که چيري قتل کړی سوی وي بچی يا لېونی يا حيض والا يا نفاس والا ښځه يا جنب.

﴿۱۰۰۵﴾ أَوِ ارْتُثَّ بَعْدَ انْقِضَاءِ الْحَرْبِ يا زوږ سوی (ژوندي بلدي تېر سوی) وي د جنګ تر ختمېدلو وروسته (يا په بله وينا: چي د جنګ تر ختمېدلو وروسته يې له دنيا وي ژوند څخه نفع اخيستې وي)

بِأَنْ أَكَلَ أَوْ شَرِبَ أَوْ نَامَ أَوْ تَدَاوىٰ په دې توګه چې (د جنګ تر ختمېدو وروسته) خوراک یا
څښاک وکړي یا بیده سي یا دواء (علاج) وکړي أَوْ مَضٰى وَقْتُ الصَّلٰوةِ وَ هُوَ يَعْقِلُ یا دیوه
لمانځه وخت (باندې) تېر سي په داسې حال کې چې هغه پوهېږي (یعني هغه په هوښ کې وي چې په
لمانځه وغیره پوهېږي) أَوْ نُقِلَ مِنَ الْمَعْرَكَةِ لَا لِخَوْفِ وَطْءِ الْخَيْلِ یا نقل کړی سي (یوورل سي) د
جنګ له میدان څخه، نه د آسونو د پایماله کولو له بیرې څخه (چې آسونه به یې تر پښو لاندې کړي) أَوْ
أَوْصٰى أَوْ بَاعَ أَوِ اشْتَرىٰ یا وصیت وکړي یا خرڅول یا رانیول وکړي أَوْ تَكَلَّمَ بِكَلَامٍ كَثِيْرٍ
یا زیاتې خبرې وکړي (نو په دې ټولو صورتونو کې هغه مُرتَث ازوږ سوی ایعني له دنیاوي ژوند څخه نفع
اخیستونکی دی، لهذا د شهید په حکم کې نه دی، نو غسل به ور کول کیږي) وَإِنْ وُجِدَ مَا ذُكِرَ قَبْلَ
انْقِضَاءِ الْحَرْبِ او که چیرې موجود سي (واقع سي) دا شیان کوم چې ذکر سوه د جنګ تر
ختمېدو مخکې لَا يَكُوْنُ مُرْتَثًّا نو هغه مرتث نه دی (یعني په دې صورت کې هغه له دنیاوي ژوند څخه
نفع اخیستونکی نه شمېرل کیږي، لهذا د کامل شهید په حکم کې دی).

لغات: ﴿ارتث﴾ د افتعال له بابه ماضي مجهوله ده: څه مخکې یې تعریف ذکر سو او په مذکوره
عبارت کې چې مصنف رَحِمَهُ الله کوم تفصیل ذکر کړی دی دا هم د مرتث وضاحت دی. ﴿وطئ﴾ د
سمع د باب مصدر دی: تر پښو لاندې کول، پایماله کول. ﴿خَيْل﴾ آس، مجازاً پر آس سپور.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چې که په کوم شهید کې له مخکېني مذکوره شرطونو څخه یو
شرط موجود نه وي، مثلاً نابالغه بچی وي، یا مجنون وي او داسې نور، نو هغه ته به غسل هم ورکول
کیږي او د نورو خلکو په څېر به کفن هم ورکول کیږي.

أو ارتث بعد انقضاء إلخ: دا عبارت د ﴿۱۰۰۲﴾ نمبر مسئلې تفصیل دی (لکه مخکې چې هم مورږ د هغه
څه تفصیل بیان کړی)، حاصل یې دا دی چې د شهید لپاره دا هم شرط دي چې د جنګ تر ختمېدو
وروسته به یې د زخمېدو په حالت کې له خپل ژوند څخه نفع نه وي اخیستې (کما مرّ)، مثلاً
خوراک، څښاک یا دواء او علاج ورکول سوي وي او یا د هوش او حواس په حالت کې پر هغه دیوه
لمانځه وخت تېر سوی وي او یا د راحت وغیره لپاره د جنګ له میدان څخه بل ځای ته منتقل کړی
سوی وي، خو که د جنګ تر ختمېدو مخکې هغه منتقل کړی سي او له ژوند څخه څه نفع واخلي، نو

هغه مُرتث نه دی، بلکې شهيد دی او د شهادت حکم باقي دی، لنډه دا چې که د جنګ تر ختمېدو وروسته له پورتني مذکوره شيانو څخه يو شی موجود سي، نو د شهادت حکم ساقطيږي او داسې کس مُرتث شمېرل کيږي.

وهويعقل: يعني چې د هغه هوښ او حواس صحيح وي (په هوښ کې وي)؛ لهذا که د بې هوښۍ په حالت کې د يوه لمانځه وخت باندې تېر سي، نو د شهادت حکم يې نه ساقطيږي او مُرتث نه بلکې شهيد شمېرل کيږي.

لالخوف: نو که د جنګ له ميدان څخه په دې وجه منتقل سوی وي چې آسونه او داسې نور يې تر پښو لاندې نه کړي، نو هم هغه مرتث نه دی، بلکې شهيد شمېرل کيږي.

﴿١٠٠٦﴾ وَيُغَسَّلُ مَنْ قُتِلَ فِي الْمِصْرِ وَلَمْ يُعْلَمْ أَنَّهُ قُتِلَ بِمُحَدَّدٍ ظُلْمًا او غسل به ورکول کيږي هغه کس ته کوم چې په ښار کې وژل سوی وي او دا معلومه نه سي چې هغه په تېره آله سره په ظلم وژل سوی دی أَوْ قُتِلَ بِحَدٍّ أَوْ قَوَدٍ يا په يو حدّ (شرعي سزا) يا قصاص کې وژل سوی وي (نو داسې کس ته به غسل ورکول کيږي) وَيُصَلَّى عَلَيْهِ او پر هغه به (د جنازې) لمونځ کول کيږي.

لغات: ﴿مصر﴾ ښار، جمع: أَمْصَار. ﴿حَدّ﴾ شرعي سزا (کوم چې د شريعت اسلامي مطابق ورکول سي)، ﴿قود﴾ قصاص (د مقتول په بدله کې قاتل قتلول).

تشريح: که څوک په يو آبادي کې يا و آبادۍ ته نژدې يو ځای بغير د جنګ له ميدان څخه وژل سوی ومونډل سي او دا معلومه نه سي چې په کومه وجه وژل سوی دی، نو پر هغه د شهيد احکام نه جاري کيږي. همدارنګه که څوک د زنا کولو په حدّ کې يا قصاصاً وژول سوی وي، نو پر هغه هم د شهيد احکام نه جاري کيږي.

كِتَابُ الصَّوْمِ

(دا) کتاب د "روژې" (په بيان کي) دی

تشريح: څرنګه چي لمونځ يو بدني عبادت دی او روژه هم بدني عبادت دی، نو ځکه د لمانځه له بيان څخه وروسته اوس د روژې احکام او تفصيلات بيانوي.

د صوم لغوي او اصطلاحي معنی: د صوم لغوي معنیٰ ده: إمساك، يعني مطلق منع کېدلو. بندېدلو او ځان نيولو ته صوم وايي، هغه که له خوراک، څښاک څخه وي او که له خبرو څخه وي او که له يو بل شي څخه منع کېدل وي، او د صوم اصطلاحي او شرعي معنیٰ ده: الإمساك عن المفطرات الثلاثة نهاراً مع النية. (يعني په ورځ کي د روژې په نيت سره له دريو مفطراتو (خوراک، څښاک او جماع) څخه منع کېدلو او ځان نيولو ته د شريعت په اصطلاح کي صَوْم وايي).

روژه کله فرض سوه؟: د هجرت په دويم کال د بدر تر جګړا مخکي د رمضان روژه فرض سوه. يو قول دا دی چي د هجرت په دويم کال د شعبان په مياشت کي فرض سوه. او مخکي د عاشوراء او د ايام بيض يعني د هر قمري مياشتي د ديارلسم، څوارلسم او پنځلسم روژې فرض وې. (فتح الهدايه)

د روژې عظمت: د روژې مياشته (رمضان المبارک) ډېره د عظمت او برکت مياشته ده. په همدې مبارکه مياشته کي قرآن کريم نازل سوی دی او په دې مقدّسه مياشته کي رحمت الهي د مؤمنانو وطرف ته په خاصه توګه متوجه کيږي، د نفلي عبادت ثواب د فرضو او د فرضو ثواب د اويا (٧٠) فرضو په اندازه ورکول کيږي، د روژې د مياشتي د راختلو سره سمدستي د جنت دروازې خلاصول کيږي او د دوږخ دروازې بندول کيږي، شياطين او سرکښه جنات قيدول کيږي، روژه انسان د الله ﷻ د نعمتونو په قدر او قيمت اګاه کوي، روژه مالدار ته د فقيرانو د لوږې او د محتاجانو د محتاجي او فقر احساس ورکوي چي د دې په نتيجه کي د مالدار زړه د فقراؤ لپاره نرميږي او هغه د دوی په تعاون کي پوره کوښښ کوي. (انوار الايضاح)

﴿١٠٠٧﴾ هُوَ الْإِمْسَاكُ نَهَارًا عَنْ إِدْخَالِ شَيْءٍ عَمْدًا أَوْ خَطَأً بَطْنًا روژه منع کېدل (ځان نيول) دي د ورځي د يو شي له داخلولو څخه په قصد يا په خطا سره و نس ته أَوْ مَا لَهُ حُكْمُ الْبَاطِنِ يا (د بدن) و هغه حصې ته (داخلول) چي هغه لره د نس حکم دی (يعني د نس په حکم کي ده. لکه دماغ)

وَعَنْ شَهْوَةِ الْفَرْجِ او (منع کېدل) د شرمګاه له شهوت څخه بِنِيَّةٍ مِنْ أَهْلِهِ (په دې شرط چې دامنع کېدل د روژې) په نیت سره وي له داسې کس څخه کوم چې د روژې اهل وي (یعني دا نیت داسې کس کړی وي کوم چې د روژې د نیت او د روژې اهلیت لري).

لغات: ﴿إمساك﴾ د افعال د باب مصدر دی: نیول، منع کول، منع کېدل (بندېدل)، پرېز کول. ﴿نهار﴾ ورځ، نهار پر دوه قسمه دی: ① نهارِ عُرفي: دا د لمر راختلو له وخته څخه د لمر لوېدلو تر وخته پورې دي. ② نهارِ شرعي: دا له صبح صادق څخه د لمر لوېدلو تر وخته پورې دي. دلته همدا مراد دي. (انوار الایضاح)

تشريح: په دې عبارت کې د روژې اصطلاحي تعریف بیان سوی دی چې د شریعت په اصطلاح کې د روژې معنیٰ ده: له صبح صادق (رڼې ګهیځ) څخه تر لمر لوېدلو پورې د الله تعالیٰ د رضا او قُرب په اراده له خوراک، څښاک او جماع څخه منع کېدل، روژه په هر عاقل، بالغ مسلمان نر او ښځې غیرِ معذور باندې فرض ده.

فوائد قیود: نهارًا په دې قید سره شپه خارج سوه؛ ځکه روژه د ورځې مشروع ده، نه د شپې. إدخال په دې قید سره هغه شیان ووتل کوم چې بېله اختیاره نس ته داخلیږي، لکه د یو شي دود یا ګرز کوم چې خپله داخل سي، په هغه سره روژه نه ماتیږي، عمدًا أو خطاءً په دې قید سره د هېرې (نسیان) صورت ووتی، یعني که یو چا ته خپل روژه بالکل یاده نه وي او په هېره یو څه وخوري یا وڅښي یا د ښځې سره کور والی وکړي او وروسته ورته یاده سي، نو په روژه باندې هیڅ اثر نه لوېږي، ما له حکم الباطن لکه دماغ، عن شهوة الفرج جماع وي او که د ښځې سره لوبي کول (حملې وهل) وي چې په هغه سره سړی انزال سي، نو روژه فاسدیږي، بنية ۱ په نیت کولو سره مقصود عبادات له عاداتو څخه جلا کول دي، لکه ځیني وخت وږی پاتېدل (خوراک وغیره نه کول) محض د طبعي خواهش پر بناء وي، او همدا وږی پاتېدل چې کله د عبادت په نیت سره وي، نو هغه روژه ګرځي، أهل له دې څخه مراد عاقل، بالغ مسلمان دی، نو په دې قید سره حیض او نفاس والا ښځه، کافر او مجنون ټوله ووتل. (مراقی الفلاح)

د روژې د واجبېدلو سبب

﴿۱۰۰۸﴾ وَ سَبَبُ وُجُوْبِ رَمَضَانَ شُهُوْدُ جُزْءٍ مِّنْهُ او د رمضان د واجبېدلو (فرض کېدلو) سبب د رمضان د يوه جزء (حصې) موجودېدل (راتلل) دي (نو که څوک د رمضان مياشته ومونډي ايعني د رمضان مياشته بلندي راسي ا يا د هغه يو جزء احصه اومونډي، نو د رمضان روژه باندي فرض کيږي. مثلاً که څوک د رمضان په منځلسمه ورځ بالغ سي يا مثلاً کافر مسلمان سي، نو له منځلسم رمضان څخه وروسته روژې باندي فرض کيږي. نه مخکيني روژي، ځکه چي د هغوی وخت يې نه دی موندلی) وَكُلُّ يَوْمٍ مِّنْهُ سَبَبٌ لِوُجُوْبِ أَدَائِهِ او د رمضان هره ورځ د هغه ورځي د (روژې) اداء کولو د واجب کېدلو سبب ده.

لغات: ﴿وجوب﴾ د فرض په معنیٰ سره دی او دلته په عبارت کي مضاف محذوف دی، اصل عبارت داسي دی "و سبب فرض صوم رمضان"، رمضان له رَمَضٌ څخه مشتق دی چي د هغه معنیٰ ده: سوځېدل، او وجهٔ تسميه دا ده چي په دې مبارکه مياشته کي ګناهونه سوځي او ختميږي، رمضان د علميت او الف ونون زائدتان په وجه غير منصرف دی، مِنْه دواړه ځايه د ضمير مرجع رمضان دی، ادائه أی لوجوب اداءِ ذلك اليوم، ﴿شهود﴾ د دې لفظ له معناوو څخه يو معنیٰ ده: حاضرېدل، موجودېدل.

تشريح: د مسئلې تر حلّ مخکي دا وپېژنئ چي "سببِ وجوب" او "سبب وجوب اداء" دا دواړه اصطلاحي الفاظ دي، سببِ وجوب (د واجبېدلو سبب) يعني هغه څه کوم چي د اصل شي د واجبېدلو سبب سي يا په بله وينا دا چي د هغه په وجه يو شی واجب سي، او سببِ وجوبِ اداء (د شي د اداء کولو د واجبېدلو سبب) يعني هغه څه چي د هغه په وجه د شي اداء کول واجب سي، د مثال په توګه قرض اخيستل سببِ وجوب دی چي د هغه په وجه د مقروض (قرض اخيستونکي) پر غاړه پيسې واجب سوې، او د قرضِ د مالک مطالبه (کله چي له مقروض څخه د خپلو پيسو مطالبه وکړي) سببِ وجوبِ اداء دی چي اوس پر مقروض د قرض اداء کول واجب سوه.

اوس مسئله دا ده چي د رمضان مياشته (سپوږمۍ) يا په بله وينا د رمضان وخت د روژې د واجبېدلو سبب دی (چي هر وخت د رمضان مياشته ښکاره سي او د رمضان وخت راسي نو پر مسلمانانو روژه واجب سوه)؛ ځکه روژه د رمضان و طرف ته مضاف کيږي (او داسي ويل کيږي صومُ رمضان اد روژې د مياشتي روژه)، او اضافت د سببيّت دليل دی، او د رمضان هره ورځ د هغه ورځي د روژې اداء کولو (نيولو) د واجبېدلو سبب ده (چي په رمضان کي هره ورځ شروع سي نو د هغه ورځي روژه اداء کول اروژه نيول او اجبيږي): ځکه د هري ورځي روژه مستقل عبادت دی، همدا وجه ده چي د يوې روژې په فاسدېدلو سره نوري

روژې نه فاسديږي، لهذا كله چې هره روژه مستقل عبادت ده، نو د هري روژې سبب اداء به هم مستقل وي.

خلاصه دا چې وجوب پر دوه قسمه دی: ① نفس وجوب، ② وجوب اداء، نو د روژې مياشته سبب ده د نفس وجوب الصوم، او هره ورځ سبب ده د هغې ورځې د وجوب اداء الصوم.

روژه پر چا فرض ده؟

﴿۱۰۰۹﴾ وَهُوَفَرْضٌ أَدَاءً وَقَضَاءً عَلٰى مَنْ او (درمضان) روژه فرض ده د اداء او قضاء (دواړو) په اعتبار سره (يعني كه اداء نه كړل سي، نو قضاء يې هم فرض ده) پر هغه چا اِجْتَمَعَ فِيْهِ أَرْبَعَةُ أَشْيَاءَ چې په هغه كي څلور شيان جمع وي اَلْإِسْلَامُ وَالْعَقْلُ وَالْبُلُوْغُ ① اسلام ② او عقل ③ او بلوغ وَالْعِلْمُ بِالْوُجُوْبِ لِمَنْ أَسْلَمَ بِدَارِ الْحَرْبِ ④ او خبرېدل (د روژې) په وجوب د هغه كس لپاره كوم چې په دارُ الحرب كي مسلمان سوی وي (يعني كوم چا چې په دار الحرب كي اسلام راوړی وي. هغه ته به د روژې د فرضيت علم او خبر وي، دا شرط دی، او كه نه وي، نو روژه نه بالندي فرض كيږي) أَوِ الْكَوْنُ بِدَارِ الْإِسْلَامِ يا په دارُ الاسلام كي كېدل (يعني څوک چې په دارُ الاسلام كي استوګن وي، نو برابره د روژې د فرضيت علم هغه ته وي او كه نه وي، په هر صورت كي روژه بالندي فرض ده، او كه يې اداء نه كړي، نو قضاء يې بالندي فرض ده؛ څكه په دار الاسلام كي هر چيري ديني تعليم شائع وي او هر كس ته معلومه وي، نو څكه هلته په فرضيت نه خبرېدل عذر نه دی).

لغات: ﴿دار الحرب﴾ هغه مملكت او هغه علاقه چې واک پكښي د كافرانو وي، او مسلمانان له ديني كارونو څخه پكښي منع كول كيږي، ﴿دار الاسلام﴾ هغه مملكت چې واک او حكومت پكښي د مسلمانانو وي او د نظامِ حكومت په چلولو كي ټوله طاقت د مسلمانانو په لاسو كي وي.

تشريح: د عبارت حاصل دا دی چې په كوم چا كي څلور شيان موجود سي، پر هغه د رمضانُ المبارک روژه نيول فرض دي: ① مسلمان كېدل، ② عاقل كېدل، ③ بالغ كېدل، ④ كه څوک په دارُ الحرب كي مسلمان سوی وی او هلته د روژې (رمضان) په فرضيت خبر وي، نو روژه بالندي نيول لازم دي، او كه د روژې له فرضيت څخه نا خبره وي، نو روژه نه بالندي فرض كيږي، او له خبرېدلو څخه وروسته د تېرو روژو قضاء هم نه بالندي لازميږي، او كه څوک په دارُ الاسلام كي وي، نو بيا د روژو په فرضيت نه خبرېدل عذر نه شمېرل كيږي.

د روژې نیولو د وجوب شرائط

﴿۱۰۱۰﴾ وَيُشْتَرَطُ لِوُجُوْبِ أَدَائِهٖ او شرط دي د روژې اداء کولو (نیولو) د واجبېدلو لپاره اَلصِّحَّةُ مِنْ مَرَضٍ وَحَيْضٍ وَنِفَاسٍ صحیح (سالم) کېدل له مرض او حیض او نفاس څخه وَالْإِقَامَةُ او مقیم کېدل.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چې د روژې نیول پر مکلف انسان هغه وخت واجبېږي کله چې درې شرطونه موجود سي: ① روغوالی، لهذا که څوک مریض وي او د مرض په وجه د روژې نیولو طاقت نه لري یا د روژې نیولو په وجه د مرض زیاتېدلو خطره وي، نو روژه نه نیول جائز دي. ② له حیض او نفاس څخه پاکوالی، لهذا د حیض او نفاس والا ښځې لپاره روژه نیول جائز نه دي، لېکن ورزسته یې قضاء لازم ده. ③ مقیم کېدل، لهذا که څوک شرعاً مسافر وي، نو د هغه لپاره روژه نه نیول جائز دي. (انوار الایضاح)

د روژې نیولو د صحت شرائط

﴿۱۰۱۱﴾ وَيُشْتَرَطُ لِصِحَّةِ أَدَائِهٖ ثَلَاثَةٌ او شرط دي د روژې د اداء (نیولو) د صحیح کېدلو لپاره درې شیان اَلنِّيَّةُ ① نیت کول وَالْخُلُوُّ عَمَّا يُنَافِيْهِ مِنْ حَيْضٍ وَنِفَاسٍ ② او خالي کېدل (پاکېدل) له هغه شیانو څخه کوم چې د روژې منافي وي یعني حیض او نفاس وَعَمَّا يُفْسِدُهٗ ③ او (خالي کېدل) له هغه شیانو څخه کوم چې روژه فاسدوي (ماتوي).

تشریح: د عبارات حاصل دا دی چې روژه نیول هغه وخت صحیح کېږي کله چې درې شیان موجود سي: ① نیت. ② له داسې شیانو څخه خالي کېدل کوم چې د روژې منافي وي یعني حیض او نفاس (او دا د روژې نیولو د وجوب لپاره هم شرط دي). ③ او له داسې شیانو څخه خالي کېدل کوم چې روژه فاسدوي.

جنابت د روژې منافي نه دی

﴿۱۰۱۲﴾ وَلَا يُشْتَرَطُ الْخُلُوُّ عَنِ الْجَنَابَةِ او له جنابت څخه خالي کېدل (پاکېدل) شرط نه دي.

لغات: ﴿خُلُوّ﴾ د نصر د باب مصدر دی. خَلَا يَخْلُوْ خُلُوًّا وخَلَاءً: خالي کېدل.

تشریح: فرمایي چې له جنابت څخه پاکېدل د روژې لپاره شرط نه دي، لهذا که څوک د خوب په حالت کې جُنُب سي، نو په دې سره روژه نه فاسدېږي، همدارنګه د جنابت په حالت کې په پېشمنې

کولو (پېشلمي خوړلو) سره او بيا تر صبح صادق وروسته په غسل کولو سره روژه نه فاسدېږي: ځکه جنابت د روژې منافي نه دی. (مراقي الفلاح)

د روژې رکن

﴿۱۰۱۲﴾ وَ رُكْنُهُ الْكَفُّ عَنْ قَضَاءِ شَهْوَتَي الْبَطْنِ وَالْفَرْجِ او د روژې رکن منع کېدل (ځان ساتل) دي د نس او فرج د شهوتونو له پوره کولو څخه وَ مَا أُلْحِقَ بِهِمَا او (ځان ساتل) د هغه څه له شهوتونو څخه کوم چې د دې دواړو (نس او فرج) سره لاحق کړل سوي دي.

لغات: ﴿كف﴾ د نصر د باب مصدر دی: منع کېدل، راګرځېدل. ﴿أُلْحِقَ﴾ د افعال د باب ماضي مجهوله ده: لاحق کول، متصل او يو ځای کول. په مجردو کي د سمع له بابه راځي: لاحق کېدل ورسره يو ځای کېدل.

تشريح: په دې عبارت کي د روژې د رکن بيان دی، حاصل يې دا دی چي د روژې رکن خپل ځان له خوراک، څښاک او جماع کولو څخه نيول (منع کول) دي.

وما الحق بهما: يعني خپل ځان له هغه شهوتونو څخه هم منع کول کوم چي د نس او شرمګاه سره لاحق شمېرل کېږي، د نس سره لاحق لکه دماغ ته دواء وغيره رسول. د شرمګاه سره لاحق لکه د ښځي سره لوبې او حملې وهل چي په هغه سره سړی انزال سي. (شفاء الارواح)

د روژې حکم

﴿۱۰۱۳﴾ وَحُكْمُهُ سُقُوطُ الْوَاجِبِ عَنِ الذِّمَّةِ وَالثَّوَابُ فِي الْآخِرَةِ او د روژې حکم ساقطېدل د واجب دي له ذمې (غاړي) څخه او ثواب دی په آخرت کي وَاللهُ أَعْلَمُ او الله زيات خبر (ستر عله وعلا) دی.

لغات: ﴿حكم﴾ الأثر المرتّب على الشيء: يعني هغه اثر کو چي پر يو شي مرتب کېږي. همدارنګه حُکم قضاء او فيصلې ته هم وايي.

تشريح: د روژې حکم يعني اثر دا دی چي په روژه نيولو سره د مُکلف له غاړي څخه فرض ساقطېږي او هغه له خپل ذمه واري څخه خلاصېږي او په آخرت کي ورته ثواب حاصلېږي. او که روژه فرض نه وي، نو د هغه حکم فقط په آخرت کي ثواب حاصلېدل دي. (انوار الايضاح)

فَصْلٌ (فِيْ صِفَةِ الصَّوْمِ وَتَقْسِيْمِهٖ)

(دا) فصل (د روژې د کيفيت او تقسيم په بيان کې) دی

د روژې قسمونه

﴿١٠١٥﴾ يَنْقَسِمُ الصَّوْمُ إِلَى سِتَّةِ أَقْسَامٍ روژه تقسيميږي و شپږو قسمونو ته فَرْضٌ وَوَاجِبٌ وَمَسْنُوْنٌ وَمَنْدُوْبٌ وَنَفْلٌ وَمَكْرُوْهٌ ① فرض ② او واجب ③ او سنت ④ او مستحب ⑤ او نفل ⑥ او مکروه.

اللغات: له فَرْضٌ څخه تر مَكْرُوْهٌ پورې دا ټول الفاظ له سِتَّةِ أَقْسَامٍ څخه د بدل کېدلو په وجه مجرور وېل کېدلای سي او د مبتداء محذوف د خبر کېدلو په وجه مرفوع هم وېل کېدلای سي يعني أَحَدُهَا فَرْضٌ وَثَانِيْهَا وَاجِبٌ وَثَالِثُهَا مَسْنُوْنٌ... إلخ.

تشريح: فرمايي چې روژه پر شپږ قسمه ده: ① فرضي روژه، ② واجب روژه، ③ سنت روژه، ④ مستحب روژه، ⑤ نفلي روژه، ⑥ مکروه روژه.

يادونه: د فرض، واجب او داسې نورو شرعي احکامو تعريفونه په شروع (مقدمه) کې په لومړي ټوک کې بيان سول، د معلومات لپاره هلته رجوع وکړئ!.

د فرض روژې قسمونه

﴿١٠١٦﴾ أَمَّا الْفَرْضُ فَهُوَ صَوْمُ رَمَضَانَ أَدَاءً وَقَضَاءً کوم چې فرض (روژه) ده نو هغه د رمضان روژه ده، اداء وي او که قضاء وي (اداء او قضاء يې دواړه فرض ده) وَصَوْمُ الْكَفَّارَاتِ او د کفارتو روژه ده وَالْمَنْذُوْرِ فِي الْأَظْهَرِ او نذر کړل سوې روژه ده د ظاهر روايت مطابق.

لغات: ﴿منذور﴾ د نصر او ضرب له بابه د مفعول صيغه ده: نَذَرَ يَنْذُرُ نَذْرًا وَنُذُوْرًا: يو شی پر خپل ځان لازمول، نذر منل، منت منل (دا چې که فلانکی کار وغيره وسو، نو مثلاً دومره مال به فقيرانو ته ورکوم).

تشریح: فرض روژې پر دوه قسمه دي: ① فرض معیّن، ② فرض غیر معیّن. فرض معیّن هغه روژې دي کوم چې په معیّن (ټاکلي) او معلوم وخت کې فرض وي، هغه په هر کال کې یوه میاشته د رمضان المبارک اداء روژې دي، او فرض غیر معیّن هغه روژې دي کوم چې په معیّن وخت کې فرض نه وي یا په بله وینا دا چې په یو خاص وخت کې د هغوی نیول معیّن (ټاکلي) نه وي او هغه یو د رمضان المبارک د قضاء روژې دي، برابره ده هغه د یو عذر په وجه قضاء سوي وي او که بېله عذره. همدارنګه د کفاراتو روژې دي یعنې د کفارهٔ یمین، کفارهٔ ظهار، کفارهٔ قتل خطار روژې هم فرض دي، د کفارهٔ ظهار او قتل خطاء دوې میاشتې پرلپسې روژې دي او د کفارهٔ یمین درې روژې دي، لېکن دلته له فرض څخه مراد فرض عملي دی، اعتقادي نه دي، په همدې وجه د دوی منکر ته کافر نه سي ویل کېدلای، همدارنګه د نذر روژې هم د ظاهر روایت مطابق فرض (فرض عملي) دي او بعضو ورته واجب ویلي دي.

واجب روژه

﴿۱۰۱۷﴾ وَ أَمَّا الْوَاجِبُ فَهُوَ قَضَاءُ مَا أَفْسَدَهُ مِنْ صَوْمِ نَفْلٍ او کوم چې واجب (روژه) ده نو دا د هغه نفلي روژې قضاء ده کوم چې یې فاسده کړې وي.

شریح: نفلي روژې تر شروع کولو (نیولو) وروسته لازم او واجب ګرځي، لهذا که له پوره کولو څخه مخکې یې فاسده (ماته) کړي، نو قضاء یې واجب ده، او همدا حکم د نفلي لمانځه هم دی.

سنت روژه

﴿۱۰۱۸﴾ وَ أَمَّا الْمَسْنُونُ فَهُوَ صَوْمُ يَوْمِ عَاشُوْرَاءَ مَعَ التَّاسِعِ او کوم چې سنت (روژه) ده نو هغه د عاشورا د ورځې روژه ده د نهمې سره (یعني د محرم احسن حسین ادمیاشتې د لسم او نهم تاریخ روژه).

لغات: ﴿عاشوراء﴾ د محرّم الحرام د میاشتې لسمه ورځ، بالمد و بالقصر دواړه ډوله ویل کېدلای سي، څرنګه چې الف ممدوده او الف مقصوره د دوو سببونو قائم مقام دی، نو ځکه دا لفظ به غیر منصرف ویل کېږي، او تاسع نهمه د محرّم الحرام ده.

تشریح: له سنت روژې څخه مراد هغه روژه ده چې د هغه په هکله نبي کریم ﷺ ترغیب ورکړی وي، یا نبي کریم ﷺ نیولې وي، که د هغه په باره کې ډېر روایات وارد سوي وي او پر هغه د نبي کریم ﷺ اکثره عل ثابت وي، نو هغه سنت روژه ده او پر کوم چې د نبي کریم ﷺ اکثره عمل نه وي. یا نبي ﷺ د یو روژې په هکله رغبت ورکړی وي، لېکن خپله یې نیولې نه وي، یا له نبي کریم ﷺ څخه د یو روژې په هکله رغبت ورکول خو ثابت نه وي، خو د هغې کراهت هم له نبي کریم ﷺ څخه ثابت نه وي، نو دا ټوله مستحب دي. د عاشوراء یعنې د محرم د لسم تاریخ روژه سنت ده. لېکن د هغې سره

دي يوه ورځ مخکي يعني د نهم تاريخ يا يوه ورځ وروسته يعني د يوولسم تاريخ روژه هم ونيول سي، د دې لپاره چي د اهلِ کتابو سره مشابهت رانه سي او مخالفت ثابت سي؛ ځکه چي يهودو به هم د دې ورځي تعظيم وي او روژه نيوله. نو ځکه د بعضي حضراتو په نېز يوازي د عاشوراء د ورځي روژه نيول مکروه تنزيهي دي، لېکن د عامو فقهاؤ په نېز په دې کي کراهت نسته. (شفاء الارواح)

مستحب روژې (د أيام البيض روژې)

﴿۱۰۱۹﴾ وَأَمَّا الْمَنْدُوْبُ فَهُوَصَوْمُ ثَلَاثَةٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ او کوم چي مستحب (روژه) ده نو هغه له هري مياشتي څخه د دريو ورځو روژه ده وَيَنْدُبُ كَوْنُهَا الْأَيَّامَ الْبِيْضَ او مستحب دي هغه دري ورځي ايام بيض کېدل (يعني چي دا دري ورځي روژه په ايام بيض کي ونيول سي) وَهِيَ الثَّالِثَ عَشَرَ وَالرَّابِعَ عَشَرَ وَالْخَامِسَ عَشَرَ او هغه (ايام بيض، د مياشتي) ديارلسمه او څوارلسمه او پنځلسمه ده.

لغات: ﴿مندوب﴾ د شريعت په اصطلاح کي مستحب ته وايي. ﴿الأَيَّامَ الْبِيْضَ﴾ بِيْض جمع د أَبْيَض ده: يعني سپيني او روښانه ورځي، څرنګه چي د مياشتي په ديارلسمه، څوارلسمه، پنځلسمه شپه باندي د سپوږمۍ د پوره والي په وجه زياته رڼا وي او دا دري سره شپې روښانه وي، نو ځکه ورته أيام البيض وايي.

تشريح: هره مياشته دري روژې نيول مستحب دي او دا د صومُ الدهر (همېشه روژه نيولو) يو صورت دی: ځکه د "الحسنة بعشرة أمثالها" مطابق دري روژې د برش (۳۰) روژې سوې يعني د يوې ورځي روژه د لسو ورځو روژو سره برابره سوه. نو هره مياشته دري روژې نيونکی ګواکی صائمُ الدهر سو. او دا خبره ياد ساتئ! چي دا دري روژې په ټوله مياشته کي مستحب دي يعني په ټوله مياشته کي چي يې هر وخت خوښه وي، دري روژې دي ونيسي، برابره ده په شروع کي وي، په مېنځ کي وي او که په آخر کي وي. لېکن دغه دري روژې په ايامُ البيض يعني په ديارلسم، څوارلسم او پنځلسم تاريخ کي نيول جلا مستحب عمل دی. لهذا که د مياشتي په هسي دريو ورځو کي دري روژې ونيسي، نو يو مستحب به اداء سي او که خاص په ايامُ البيض کي يې ونيسي، نو دوه مستحبه به اداء سي.

د دوشنبې او پنجشنبې د ورځې روژه

﴿١٠٢٠﴾ وَصَوْمُ يَوْمِ الْإِثْنَيْنِ وَالْخَمِيْسِ او د دوشنبې او پنجشنبې د ورځې روژه (هم مستحب) ده.

تشريح: له مستحبو روژو څخه د دوشنبې او پنجشنبې د ورځې روژه هم ده، خاص په دې ورځو کې د روژې نيولو حکمت په حديث کې دا ذکر سوی دی چې نبي کريم ﷺ وفرمايل: د بندګانو اعمال د دوشنبې او پنجشنبې په ورځ (د باري تعالی په دربار کې) پېشول کيږي، نو زه خوښوم چې زما اعمال په داسې حال کې پېش کړل سي چې زما روژه وي. (ترمذی، مراقی الفلاح ص)

د شوال (کوچني اختر د مياشتې) د شپږو روژو بيان

﴿١٠٢١﴾ وَصَوْمُ سِتٍّ مِنْ شَوَّالٍ او د شوال شپږ روژې (هم مستحب) دي ثُمَّ قِيْلَ: الْأَفْضَلُ وَصْلُهَا بيا ويل سوي دي: چې افضل د دې روژو متصل نيول دي (يعني افضل دا ده چې د شوال دا شپږ روژې متصل اپرلپسې او نيول سي) وَقِيْلَ: تَفْرِيْقُهَا او ويل سوي دي (يعني بل قول دا دی): چې (افضل) د دې روژو جلا، جلا نيول دي.

لغات: ﴿وَصْل﴾ د ضرب د باب مصدر دی: وَصَلَ يَصِلُ وَصْلًا، د دې باب له معناوو څخه يوه معنیٰ ده: وصل کول، سره يوځای کول (متصل کول)، ﴿تفريق﴾ د تفعيل د باب مصدر دی: سره جلا کول، د وصلها، تفريقها دواړه ضميرونه سِتّ ته اجع دي.

تشريح: له رمضان څخه وروسته د شوال د مياشتې شپږ روژې مستحب دي او دا د صومُ الدهر (همېشه روژه نيولو) تر ثوابو ادنیٰ شکل دی، او دا صومُ الدهر په دې توګه دي چې د شوال شپږ روژې د رمضان د روژو سره ټول شپږ دېرش (٣۶) روژې کيږي، د رمضان روژې که څه هم ځيني وخت نهه ويشت وي، خو حکماً دېرش شمېرل کيږي؛ ځکه په حديث کې راغلي دي "شهرا عيد لا ينقصان" (ترمذی)، يعني که رمضان نهه ويشت (٢٩) ورځې سي، نو هم ثواب د پوره دېرشو (٣٠) ورځو حاصليږي. لنډه دا چې شپږ روژې د رمضان د روژو سره (٣۶) روژې کيږي. بيا د "الحسنة بعشرة أمثالها" (يعني يوه نېکي د لسو نېکيو سره برابره ده) په قاعده سره چې (٢۶) په لس کې ضرب کړل سي، نو درې سوه شپېته (٣۶٠) روژې کيږي، نو په دې توګه هر هغه م[illegible] صائمُ الدهر وګرځېدی کوم چې د رمضان له روژو څخه وروسته شپږ د شوال روژې ونيسي. په حديث کې هم د

دي روژو دغه فضیلت مذکور دی، لکه څرنګه چې د ترمذي شریف په روایت کې دي چې نبي کریم ﷺ وفرمایل چې کوم څوک د رمضان روژې ونیسي او تر هغه وروسته د شوال شپږ روژې ونیسي، نو ګواکې هغه ټوله زمانه روژه ونیوله.

ثم قیل إلخ: اوس په دې کې اختلاف دی چې دغه شپږ روژې پرلپسې نیول افضل دي او که په متفرقه توګه (جلا. جلا) نیول افضل دي، نو امام ابو یوسف رَحِمَهُ الله تفریق راجح ګڼلې دی، او بعضي احنافو پرلپسې نیول افضل ګڼلي دي (درس ترمذی)، خو ښه دا ده چې تر اختر وروسته سمدستي شروع کړل سي او پرلپسې ونیول سي. (تحفة الالمعي، مراقي الفلاح)

د مستحبي روژې په هکله یو أصول (او صوم داؤدي)

﴿١٠٢٢﴾ وَ كُلُّ صَوْمٍ ثَبَتَ طَلَبُهُ وَالْوَعْدُ عَلَيْهِ بِالسُّنَّةِ او (همدارنګه مستحب ده) هر هغه روژه چې (په شریعت کې) د هغې طلب او پر هغې (د ثواب) وعده په سنت (حدیث) سره ثابت سوې وي (یعني د کومې روژې چې شریعت طلب کړی وي او په حدیث سره د هغې د نیولو ثواب ثابت وي، نو هغه مندوب (مستحب) روژه ده)

كَصَوْمِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَصُوْمُ يَوْمًا وَ يُفْطِرُ يَوْمًا لکه د داؤد عليه السلام روژه چې هغه به یوه ورځ روژه نیوله او یوه ورځ به یې خوړله (نه نیوله) وَهُوَ أَفْضَلُ الصِّيَامِ وَ أَحَبُّهُ إِلَى اللهِ تَعَالىٰ او دا په ټولو (نفلي) روژو کې افضله او الله تعالیٰ ته زیاته خوښه روژه ده.

تشریح: دلته د مستحبي روژې په باره کې یوه أصولي خبره بیانوي فرمایي چې هره هغه روژه چې د هغه په باره کې یو حدیث مروي وي او پر هغه د ثواب وعده ورکول سوې وي، نو هغه مستحبه روژه ده، لکه د داؤد عليه السلام روژه یعني یوه ورځ روژه نیول او یوه ورځ نه نیول، د دې فضیلت هم د ترمذي په روایت کې راغلی دی چې د هغه وطرف ته مصنف رَحِمَهُ الله اشاره کړې ده چې صوم داؤد عليه السلام د الله تعالی په نېز تر ټولو خوښه او افضله ده. (شفاء الارواح)

﴿١٠٢٣﴾ وَ أَمَّا النَّفْلُ فَهُوَ مَا سِوىٰ ذٰلِكَ مِمَّا لَمْ يَثْبُتْ كَرَاهِيَتُهُ او کوم چې نفلي (روژه) ده نو هغه له دغو (پورتنی مذکوره) روژو څخه ما سوا هغه روژې دي چې د هغوی مکروه والی ثابت سوی نه وي.

تشریح: یعني هره هغه روژه چې د هغې په باره کې له نبي کریم ﷺ څخه هیڅ کراهت ثابت نه وي، نو هغه نفل (نفلي) روژه ده، او په عمدة الفقه کې دي چې ټوله نفلي روژې چې د هغوی په باره کې هیڅ کراهت ثابت نه وي، هغه مستحب دي؛ ځکه چې نبي کریم ﷺ د مطلق روژې رغبت ورکړی دی، لهذا د هغه پر نیولو به روژتي ته ثواب حاصلیږي. (شفاء الارواح)

د مکروه تنزيهي او مکروه تحريمي روژو بيان

۱۰۲۴ وَأَمَّا الْمَكْرُوْهُ فَهُوَ قِسْمَانِ او کوم چي مکروه (روژه) ده نو هغه دوه قسمه ده مَكْرُوْهٌ تَنْزِيْهًا وَ مَكْرُوْهٌ تَحْرِيْمًا ① مکروه تحريمي ② مکروه تنزيهي اَلْأَوَّلُ كَصَوْمِ عَاشُوْرَاءَ مُنْفَرِدًا عَنِ التَّاسِعِ اول (يعني مکروه تنزيهي) لکه يوازي د عاشوراء روژه له نهمي ځخه بغير وَالثَّانِيْ صَوْمُ الْعِيْدَيْنِ وَ أَيَّامُ التَّشْرِيْقِ الا دويم (يعني مکروه تحريمي لکه) د کوچني اختر او لوی اختر او د ايام التشريق روژه.

تشريح: په دې عبارت کي د مکروه تنزيهي او مکروه تحريمي روژو بيان کوي. حاصل يې دا دی چي يوازي د لسم محرّم (عاشوراء) روژه نيول او بله روژه نه ورسره نيول مکروه تنزيهي دي (د بعضي حضراتو په نيز)؛ ځکه په دې کي د يهودو سره مشابهت راځي، تفصيل يې دا دی چي يهود هم د لسم محرّم روژه نيسي؛ ځکه په دې ورځ الله تعالیٰ بني اسرائيل د فرعون له ظلم ځخه خلاص کړي وه، نو موسیٰ عليه السلام د شکر اداء کولو لپاره د لسم محرم روژه ونيوله او د هغه په اتباع کي ټوله قوم د دې ورځي روژه نيسي. بيا نبي کريم ﷺ وفرمايل چي د موسیٰ عليه السلام د سنت پلي کولو موږ زيات حقدار يو او وبې فرمايل چي که را روان کال ژوندی پاته سوم نو د لسم محرم سره به د نهم محرم روژه هم ونيسم، دې لپاره چي د يهودو له روژې ځخه توپير راسي، نو په دې وجه يوازي د لسم محرّم روژه نيول د يهودو مشابهت په وجه به مکروه تنزيهي وي.

او مکروه تحريمي د دې پنځو ورځو روژه ده: ① د کوچني اختر (عيد الفطر) ورځ. ② د لوی اختر (عيد الاضحیٰ) ورځ. يعني د ذو الحجې لسمه. ③، ④، ⑤ د لوی اختر (عيد الاضحیٰ) وروسته درې ورځي يعني د ذو الحجې يوولسمه، دوولسمه او ديارلسمه (کوم ته چي ايامُ التشريق ويل کيږي)، په دې پنځو ورځو کي روژه نيول مکروه تحريمي دي، او مکروه تحريمي حرام ته نژدې وي.

فايده: لکه ځرنګه چي په پنځو وختونو کي لمونځ کول ممنوع دي چي له هغوی ځخه په دريو وختونو کي ممانعت سخت دی چي په هغه وخت کي قضائي لمونځ کول هم جائز نه دي او په پاته دوو وختونو يعني د مازيګر او سهار تر لمانځه وروسته د لمونځ کولو ممانعت سپک دی چي په دې وخت کي قضائي لمونځ کولای سي. نو همداسي د کوچني اختر او لوی اختر په ورځ د روژې نيولو ممانعت سخت دی او په دې دوو ورځو کي هيڅوک د روژې د جواز قائل نه دي او په ايامُ التشريق کي

چې کوم ممانعت دی، هغه سپک دی، لکه د بعضې حضراتو په نېز چې په ایامُ التشریق کې د متمتع او قارن لپاره روژه نیول جائز دي. (انوار الایضاح)

یوازې د جمعې یا شنبې په ورځ او د نوروزٌ او مهرجان په ورځ روژه نیول

﴿۱۰۲۵﴾ وَكُرِهَ إِفْرَادُ يَوْمِ الْجُمُعَةِ وَإِفْرَادُ يَوْمِ السَّبْتِ او مکروه دي یوازې د جمعې د ورځې او یوازې د شنبې د ورځې روژه نیول وَيَوْمِ النَّيْرُوْزِ أَوِ الْمِهْرَجَانِ او د نوروز او مهرجان د ورځې روژه نیول إِلَّا أَنْ يُّوَافِقَ عَادَتَهُ مګر دا چې (دې ورځو روژه) د ده د عادت (د ورځې سره) موافق سي.

لغات: ﴿السبت﴾ د شنبې ورځ (کوم ته چې د هفتې ورځ هم وایي)، ﴿نیروز﴾ نو روز، د لمریز کال لومړۍ ورځ (د پسرلي د موسم آخري ورځ)، د مجوسیانو د خوشالۍ غټه ورځ (ملي ورځ)، نَیْرُوْز په اصل کې نَوْرُوْز وو، کله چې دا کلام د عربو پر اوزانو نه راتللی، نو په ده کې یې دا تعلیل وکړی چې واو یې په یاء سره بدل کړی نو نَیْرُوْز سو (انوار الایضاح)، ﴿مهرجان﴾ دا په اصل کې مهرګان دی (او په عربي کې ګاف په جیم سره بدلیږي): د مَنې د موسم اوله (د مېلې) ورځ (او صاحب د انوار الایضاح لیکلي دي چې د مَنې موسم آخره ورځ)، د یو خاص واقعې یا یو خاص خوشحالي جوړولو پروګرام.

تشریح: په دې عبارت کې څو مسئلې بیان سوي دي:

① ... د جمعې په ورځ روژه نیول بالاتفاق مستحب دي، خو که د دې ورځې په تخصیص سره فضیلت وهم پیدا کیږي چې انسان به له جمعې څخه بغیر بله ورځ روژه نیول د ثواب مستحق نه ګڼي، نو بیا یوازې د جمعې په ورځ روژه نیول مکروه دي، لکه څرنګه چې په لمانځه کې منقول سورتونه ویل جائز دي، خو پر ځان د لازمولو (التزام) په صورت کې په دې توګه چې نور سورتونه پکښې ویل جائز نه ګڼي مکروه دي (څرنګه چې د اسلام په شروع کې دا خطره وه چې هسې نه د جمعې ورځ عبادت لپاره دا سې خاصه کړل سي لکه څرنګه چې یهودو د هفتې ورځ "یوم السبت" د عبادت لپاره خاصه کړې وه، په دې وجه له دې څخه منع وسوه، لیکن کله چې وروسته اسلامي عقائد او احکام راسخ سوه، نو دا حکم ختم کړی او د جمعې په ورځ هم د روژه نیولو اجازه ورکړل سوه ادرس ترمذی ۱).

وإفراد يوم السبت: ② ... یوازې د شنبې (هفتې) په ورځ روژه نیول د یهودو سره د مشابهت په وجه مکروه دي، او د نوروز او مهرجان روژه د مجوسیانو سره د مشابهت په وجه مکروه دي (دا دوې ورځې د ایرانیانو د خوشحالۍ ورځې دي، په دې کې به دوی تعظیماً روژه نیوله، ځکه چې په هملوی کې به موسم بدلیدی)، نو که دا روژې د دې ورځو د تعظیم او د دوی سره د مشابهت په اراده ونیول سي، نو مکروه تحریمي دي که دا نیت او اراده نه وي، نو مکروه تنزیهي دی (او صاحب د "انوار الایضاح" لیکلي دي چې یوازې د شنبې په ورځ نیول

خو فی نفسه جائز ده او نبي ﷺ په دې ورځ روژه نیولې ده، خو څرنګه چې یهود هم د شنبې په ورځ روژه نیسي، نو ځکه چیرې چې یهود وي، هلته د شنبې په ورځ روژه نه نیول پکار دي؛ ځکه په دې کې د دوی سره مشابهت لازمیږي).

صومِ وصال

﴿۱۰۲۶﴾ وَكُرِهَ صَوْمُ الْوِصَالِ وَلَوْيَوْمَيْنِ او مکروه ده صوم وصال (متصل روژه نیول) که څه هم دوې ورځې وي وَهُوَأَنْ لَا يُفْطِرَ بَعْدَ الْغُرُوْبِ أَصْلًا حَتّٰى يَتَّصِلَ صَوْمُ الْغَدِ بِالْأَمْسِ او هغه دا چې تر لمر لوېدلو وروسته روژه ماته نه کړي تر دې چې متصله سي د سبا (را روانې ورځې) روژه د پرون (تیرې ورځې) د روژې سره.

تشریح: صوم وصال (په روژه کې اتصال کول) یعني دوې ورځې یا تر دې زیات وخت شپه او ورځ متصل روژه نیول په دې توګه چې سهار روژه ونیسي او ماښام روژه ماته نه کړي او هیڅ نه وخوري او نه پیشلمی وکړي او را روانه ورځ بیا روژه کړي، دې ته صوم وصال وایي. صوم وصال د اُمت لپاره مکروه ده، دا فقط د نبي کریم ﷺ له خصوصیاتو څخه وه؛ او له نبي کریم ﷺ څخه د صوم وصال ممانعت وارد سوی دی، نو ځکه بعضو ورته مکروه تحریمي ویلي دي او بعضو ورته مکروه تنزیهي ویلي دي (صاحب د انوارُ الایضاح لیکلي دي چې صوم وصال عموماً د اُمت لپاره مکروه ده، او نبي کریم ﷺ شفقتاً اُمت له صوم وصال څخه منع کړی دی، لهذا که څوک د دې طاقت لري، نو د هغه لپاره صوم وصال جائز ده. خو د عامو خلکو لپاره مشکل ده، نو ځکه هغو ته صوم وصال نه نیول پکار دي).

صومِ دهر

﴿۱۰۲۷﴾ وَكُرِهَ صَوْمُ الدَّهْرِ او مکروه دي ټوله زمانه (همیشه) روژه نیول.

تشریح: د صومُ الدهر درې صورتونه دي: ① ټوله کال متصل روژې نیول تر دې چې په هغه ممنوعه ورځو (یعني د کوچنی اختر او لوی اختر په ورځو او په ایام التشریق) کې هم روژې نیول چې په هغوی کې روژه نیول حرام دي، دا صورت بالاتفاق ناجائز او مکروه تحریمي دی، ② دویم صورت دا چې له ایامِ ممنوعه څخه بغیر نور ټوله کال روژې نیول، دا صورت که څه هم جائز دی، لیکن خلاف اولیٰ دی او شریعت لره خوښ نه دی (ځکه چې دا ده چې څوک همیشه روژه نیسي. هغه تر صبح صادق مخکې او تر ماښام وروسته اُدوه وخته، په خوراک کولو عادت سي او د دې دوو وختونو په مینځ کې خوراک، چیناک ته د هغه شوق او خواهش نه کیږي او دا یې عادت جوړ سي، نو د روژې نیولو چې کوم مشقت او تکیف وو. هغه ده ته نه حاصلیږي. نو روژه به یې فایدې وي امراقی الفلاح ص: ۱۳۵۱)، ③ او دریم صورت صوم داؤد علیه السلام دی یعني یوه نه بله ورځ روژه نیول، دا بالاتفاق افضل او مستحب دي. (درس ترمذي بتصرفٍ)

فَصْلٌ فِيْمَا يُشْتَرَطُ تَبْيِيْتُ النِّيَّةِ وَتَعْيِيْنُهَا فِيْهِ وَمَا لَا يُشْتَرَطُ

(دا) فصل په (بیان د) هغه روژو کي دی چي په هغوی کي له شپې څخه نیت کول او د هغوی متعین کول شرط دي او هغه روژې چي په هغوی کي دا (نیت او تعیین) شرط نه دي

تشریح: روژه پر څو قسمه ده: بعضي روژې داسي دي چي په هغوی کي له شپې څخه یعني له صبح صادق څخه مخکي نیت کول او د روژې متعین کول شرط دي. یعني په خپل زړه کي به دا پېژني او متعینوي چي کومه روژه نیسي، او بعضي روژې داسي دي چي په هغوی کي له شپې څخه نیت کول او د روژې متعین کول شرط نه دي بلکي دومره اراده کافي ده چي زه روژه نیسم. نو په دې فصل کي دا دواړه بیانوي.

دلته دا خبره یاده ساتئ! چي د فقط روژې نیولو نیت کول د هري روژې لپاره شرط دي، لهذا که یو کس له نیت څخه بغیر له صبح صادق څخه تر لمر لوېدلو پوري له خوراک، چښاک او جماع څخه منع سي، نو هغه روژتي نه شمېرل کیږي او د روژې نیت دا دی چي په زړه کي پخه اراده وکړي چي هغه نن ورځ روژه نیسي، په ژبه سره ویل ضروري نه دي لېکن مستحسن دي، په عربي کي د رمضان د روژې نیت داسي منقول دی "وَبِصَوْمِ غَدٍ نَّوَيْتُ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ" چي د هغه ترجمه ده "ما د روژې (رمضان) د میاشتي د سبا د روژې نیت وکړی". په رمضان کي د هري روژې لپاره نوی نیت کول ضروري دي، او پېشلمی کول هم نیت دی لهذا که څوک نه په زړه کي نیت وکړي او نه په ژبه سره، صرف د روژې لپاره پېشلمی وکړي، نو د هغه روژه صحیح ده. (عمدة الفقه)

په کومو روژو کي له شپې څخه نیت او تعیین شرط نه دی؟

﴿۱۰۲۸﴾ أَمَّا الْقِسْمُ الَّذِيْ لَا يُشْتَرَطُ فِيْهِ تَعْيِيْنُ النِّيَّةِ وَلَا تَبْيِيْتُهَا کوم چي (د روژې) هغه قسم دی چي په هغه کي د نیت متعینول او له شپې څخه نیت کول شرط نه دي فَهُوَ أَدَاءُ رَمَضَانَ نو هغه د رمضان اداء روژې دي وَالنَّذْرُ الْمُعَيَّنُ زَمَانُهُ او (همدارنګه) د داسي نذر روژه ده چي د هغه زمانه متعینه (ټاکل سوې) وي وَالنَّفْلُ او (همدارنګه) نفلي روژه ده فَيَصِحُّ بِنِيَّةٍ مِّنَ اللَّيْلِ إِلَىٰ مَا قَبْلَ نِصْفِ النَّهَارِ نو (دا هره روژه) صحیح کیږي په نیت کولو سره د شپې (بیا) له

نیمي ورځي څخه تر مخکي پوري عَلَى الْأَصَحِّ د صحیح ترین قول مطابق.

﴿۱۰۲۹﴾ وَنِصْفُ النَّهَارِ مِنْ طُلُوْعِ الْفَجْرِ إِلَى وَقْتِ الضَّحْوَةِ الْكُبْرَى او نصف النهار د سهار (صبح صادق) له راختلو څخه د ضحوه کبریٰ (لوی څاښت ایا ماځاښت۱) تر وخته پوري دی.

لغات: ﴿تبییت﴾ د تفعیل د باب مصدر دی، مراد ځني د شپې نیت کول دي. ﴿نذر معیّن﴾ یعني په کوم نذر کي چي ورځ یا میاشته وغیره معیّن (ټاکل) سوې وي مثلاً داسي یې ویلي وي: چي پر ما د الله ﷻ لپاره (یا د الله پر نامه) د دغه میاشتي د اولي جمعې روژه لازمه ده. نو د دې میاشتي اوله جمعه معیّنه سوه (وټاکل سوه)، دې ته نذر معیّن وایي. ﴿الضحوة الکبریٰ﴾ د څاښت وخت کله چي لمر ښه ډېر راپورته سوی وي، دې وجهٔ تسمیه دا ده چي په دې وخت کي د لمر رڼا پوره سي، د ضحوة معنی ده: رڼا، او د کبریٰ معنیٰ ده: لویه، کامله او پوره. او له الضحوة الکبری څخه مراد نصف النهار شرعي (یا بله وینا شرعي غرمه) ده چي تر هغه مخکي نیت کول ضروري دي (د دې لپاره چي په اکثر د نهار کي د عبادت نیت راسي)، تر نصف النهار شرعي وروسته نیت کولو لره اعتبار نسته.

تشریح: د رمضان او نذر معیّن په روژه او نفلي روژه کي له شپې څخه نیت کول او روژه متعیّنول چي دغه روژه نیسم شرط نه دي، بلکي له نصفُ النهار شرعي (شرعي نیمي ورځي) څخه مخکي که نیت وکړي، نو هم روژه صحیح کیږي، ورځ له صبح صادق څخه تر لمر لوېدلو پوري ده. او د هغه نصف ته ضحوهٔ کبریٰ او نصف النهار شرعي ویل کیږي، مثلاً که صبح صادق پر شپږ (۶) بجې وي او لمر هم پر شپږ (۶) بجې لوېږي نو ورځ دوولس ساعته (۱۲ ګینټې) سوه او د هغه نصف شپږ ساعته (۶ ګینټې) سو، نو ټیک د ورځي دوولس بجې نصف النهار شرعي سو. نو د پورتني مذکوره دریو روژو د نیت آخري وخت له نصف النهار شرعي څخه تر لږ مخکي پوري دی. لهذا که پر نصف النهار یا تر هغه وروسته نیت وکړي، نو روژه یې نه صحیح کیږي. (شفاء الارواح)

آیا د رمضان په روژو کي تعیین ضروري دی؟

﴿۱۰۳۰﴾ وَيَصِحُّ أَيْضًا بِمُطْلَقِ النِّيَّةِ وَبِنِيَّةِ النَّفْلِ او صحیح کیږي همداسي په مطلق نیت او د نفلو په نیت سره وَلَوْكَانَ مُسَافِرًا أَوْ مَرِيْضًا که څه هم مسافر او مریض وي فِي الْأَصَحِّ د صحیح ترین قول مطابق.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي پورتني مذکوره دري قسمه روژې په مطلق نیت سره هم اداء کیږي، مثلاً که داسي ووایي چي زه ننه ورځ روژه نیسم او دا نه ووایي چي فرض یا واجب یا سنت، نو بیا هم دا روژه اداء کیږي، او د نفلو په نیت سره هم اداء کیږي، مثلاً داسي ووایي چي زه ننه ورځ نفلي روژه نیسم؛ ځکه د رمضان میاشته صرف د فرض روژې لپاره متعینه ده، او پاته سو نذر معین، نو هغه هم د رمضان په حکم کي دی؛ ځکه چي هغه هم د نذر کونکي له طرفه متعین دی او د متعین لپاره نور تعیین ته ضرورت نه وي، او د نفلي روژې لپاره له رمضان څخه بغیر نور ټوله وختونه (د نفلي روژې) دي، نو ځکه د رمضان روژه، د نذر معین روژه او نفلي روژه په مطلق نیت سره اداء کیږي او په دې حکم کي مسافر او مریض دواړه سره برابر دي، لهذا د مسافر او مریض روژه هم په رمضان، نذر معین او نفلو کي په مطلق نیت سره اداء کیږي.

دلته مصنف رَحِمَهُ الله في الأصح ویلي دي؛ ځکه یو قول دا هم دی چي که مسافر او مریض د رمضان په روژه کي مطلق نیت یا د نفلو نیت وکړي، نو هغه روژه یې نفلي کیږي (نفلي روژه ګرځي)، د رمضان روژه نه اداء کیږي، خو اصح (زیات صحیح) هغه قول دی کوم چي مصنف رَحِمَهُ الله ذکر کړی دی.

په رمضان یا نذرِ معیّن کي د بل واجب (نذر یا قضائي روژې) نیت کول

﴿۱۰۲۱﴾ وَيَصِحُّ أَدَاءُ رَمَضَانَ بِنِيَّةِ وَاجِبٍ آخَرَ او صحیح کیږي د رمضان ادائي روژه د بل واجب په نیت سره لِمَنْ كَانَ صَحِيحًا مُقِيمًا د هغه کس لپاره کوم چي روغ او مقیم وي بِخِلَافِ الْمُسَافِرِ په خلاف د مسافر فَإِنَّهُ يَقَعُ عَمَّا نَوَاهُ مِنَ الْوَاجِبِ ځکه د مسافر (روژه) د هماغه واجب له طرفه واقع کیږي د کوم چي هغه نیت کړی وي.

﴿۱۰۲۲﴾ وَاخْتَلَفَ التَّرْجِيحُ فِي الْمَرِيضِ إِذَا نَوَى وَاجِبًا آخَرَ فِي رَمَضَانَ او ترجیح مختلفه سوې ده (یعني د قول راجح په تعیین کي یې اختلاف سوی دی) د مریض په باره کي کله چي هغه په رمضان کي د بل واجب نیت وکړي.

﴿۱۰۲۳﴾ وَلَا يَصِحُّ الْمَنْذُورُ الْمُعَيَّنُ زَمَانُهُ بِنِيَّةِ وَاجِبٍ غَيْرِهِ او نه صحیح کیږي هغه نذري روژه چي د هغه زمانه متعینه (ټاکل سوې) وي د بل واجب په نیت سره بَلْ يَقَعُ عَمَّا نَوَاهُ مِنَ الْوَاجِبِ فِيهِ بلکي واقع کیږي د هماغه واجب له طرفه د کوم چي یې نیت پکښي کړی وي.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي که روغ (جوړ) او مقیم کس د رمضان روژه د بل واجب په نیت سره ونیسي، نو هغه د رمضان له طرفه اداء کیږي، مثلاً که څوک په رمضان کي داسي روايي چي زه نه ورځ د کفارې روژه یا د تېر کال د رمضان قضاء سوې روژه نیسم، نو هم د رمضان روژه اداء کیږي، هغه د کفارې یا د قضاء روژه یې نه اداء کیږي؛ ځکه د رمضان په میاشته کي د واجب آخر روژه مشروع نه ده، لېکن که مریض یا مسافر په رمضان کي د بل واجب په نیت سره روژه ونیسي، نو د مسافر روژه د همدې بل واجب له طرفه اداء کیږي، نه د رمضان له طرفه، او پاته سو د مریض په باره کي ترجیح مختلفه ده، علامه فخرُ الاسلام او شمسُ الائمه رَحِمَهُمَا الله فرمايي چي په داسي صورت کي د مریض روژه د رمضان له طرفه اداء کیږي او دوی همدې ته صحیح ویلي دي، لېکن صاحب د هدایې او اکثره مشائخ رَحِمَهُمُ الله فرمايي چي مریض چي د کوم واجب روژې نیت کړی وي، د هغه له طرفه اداء کیږي.

ولایصح المنذور الخ: د دې حاصل دا دی چي که څوک د نذرِ معیّن روژه د بل واجب په نیت سره ونیسي، نو هغه د نذر له طرفه نه اداء کیږي، بلکي د کوم واجب نیت چي یې کړی وي، د هغه له طرفه اداء کیږي، برابره ده دئ روغ وي او که مریض وي، مسافر وي او که مقیم وي، مثلاً که د نذرِ معیّن په روژه کي د کفارې نیت وکړي، نو هغه د کفارې روژه کیږي، د نذرِ معین روژه نه کیږي. (شفاء الارواح)

په کومو روژو کي له شپې څخه نیت او تعیین ضروري دی؟

﴿۱۰۳۲﴾ وَ أَمَّا الْقِسْمُ الثَّانِيْ وَهُوَ مَا يُشْتَرَطُ فِيْهِ تَعْيِيْنُ النِّيَّةِ وَتَبْيِيْتُهَا او کوم چي دویم قسم دی او دا هغه روژه ده چي په هغه کي د نیت متعیّنول او له شپې څخه نیت کول شرط دي فَهُوَ قَضَاءُ رَمَضَانَ او هغه د رمضان قضائي روژه ده وَقَضَاءُ مَا أَفْسَدَهُ مِنْ نَفْلٍ او د هغه نفلي روژې قضاء ده کوم چي یې فاسده کړې (مات کړې) وي وَصَوْمُ الْكَفَّارَاتِ بِأَنْوَاعِهَا او د کفاراتو روژې دي د خپل ټولو اقسامو سره وَالْمَنْذُوْرُ الْمُطْلَقُ او مطلق نذر کړل سوې روژه ده (چي په هغې کي د هیڅ وخت تعیین نه وي) كَقَوْلِهٖ: إِنْ شَفَى اللهُ مَرِيْضِيْ لکه د سړي دا قول: که چیري الله زما مریض ته شفاء ورکړه فَعَلَيَّ صَوْمُ يَوْمٍ نو پر ما د یوې ورځي روژه (لازم) ده فَحَصَلَ الشِّفَاءُ بيا (مریض ته) شفاء حاصله سوه (نو دا مطلق نذري روژه ده چي په دې کي د نیت تعیین او له شپې څخه نیت کول ضروري دي).

لغات: ﴿المنذور المطلق﴾ مطلق نذر کړل سوې روژه، مثلاً داسې ووایې چې که الله تعالی زما پلار ته شفاء ورکړه او جوړ سو، نو پر ما یوه روژه لازمه ده چې زه به یوه روژه نیسم، بیا پلار ته شفاء نصیب سي، نو پر هغه یوه روژه لازمه ده. ﴿شفی﴾ د ضرب د باب ماضي ده، شَفٰی یَشْفِي شِفَاءً: روغتیا بخښل، روغول (جوړول).

تشریح: د روژې دویم قسم هغه دي چې د نیت تعیین او له شپې څخه نیت کول پکښې ضروري دي او هغه د رمضان د قضاء روژه ده او د نفلو د قضاء روژه ده کوم چې یې ماته کړې وي او د څلورو سره کفارو (کفارهٔ ظهار. کفارهٔ قتل، کفارهٔ قسم او کفارهٔ افطار) روژې دي او د نذر مطلق روژه ده، نو په دغه مذکوره روژو کې تعیین شرط دی یعني په زړه کې به دا پېژني چې کومه روژه نیسي یعني په زړه کې دا ویل شرط دي چې مثلاً د رمضان د قضائي روژې نیت کوم یا د روژې ماتولو د کفارې والا روژې نیت کوم یا د نذر مطلق د روژې نیت کوم او داسې نور، که په دغه قسم روژو کې د نیت تعیین نه وکړي بلکې صرف مطلق نیت وکړي چې زه روژه نیسم، نو هغه روژه یې نه اداء کیږي. بلکې نفلي کیږي (نفلي روژه ګرځي) او ضایع کیږي نه؛ ځکه د اصل روژې نیت موجود دی. او په دغه قسم روژو کې له شپې څخه (یعني له صبح صادق څخه مخکې) نیت کول ضروري دي او که تر صبح صادق وروسته نیت وکړي، نو روژه یې نه اداء کیږي، ها! که د صبح صادق کېدلو په وخت کې سمدستي نیت وکړي، نو جائز دي. (شفاء الارواح بحوالهٔ عمدة الفقه)

فَصْلٌ فِيْمَا يَثْبُتُ بِهِ الْهِلَالُ وَفِيْ صَوْمِ يَوْمِ الشَّكِّ وَغَيْرِهٖ

دا فصل په (بیان د) هغه څه کې دی چې په هغه سره د میاشتې (سپوږمۍ) ثبوت کیږي او په (بیان د) ورځې د شک او داسې نورو کې دی

تشریح: د شعبان په نهه ویشتمه (۲۹) د رمضان د میاشتې تلاش کول (د لیدلو یې کوشش کول) واجب علی الکفایه دي، همدارنګه د رجب، رمضان، ذی القعدې او ذی الحجې په نهه ویشتمه د میاشتې (سپوږمۍ) تلاش کول واجب علی الکفایه دي، له دې پنځو میاشتو څخه بغیر د نورو میاشتو په نهه ویشتمه د میاشتې تلاش کول او پسې کتل مستحب علی الکفایه دي. (عمدة الفقه)

د رمضان د میاشتې ثبوت

﴿۱۰۳۵﴾ يَثْبُتُ رَمَضَانُ بِرُؤْيَةِ هِلَالِهٖ رمضان ثابتیږي (د رمضان) د میاشتې په لیدلو سره أَوْ بِعَدِّ شَعْبَانَ ثَلَاثِيْنَ إِنْ غُمَّ الْهِلَالُ یا د شعبان د دېرشو ورځو په شمېرلو (پوره کېدلو) سره که چیرې میاشته پټه (مشتبه) وي.

لغات: ﴿هلال﴾ نوې میاشته (سپوږمۍ)، د اولې شپې میاشته، ﴿عَدّ﴾ د نصر د باب مصدر دی: شمېرل (شمارل)، ﴿غُمّ﴾ د نصر له بابه ماضي مجهوله ده، غَمَّ يَغُمُّ غمًّا: نیامېدل (نهامېدل)، پټېدل.

تشریح: د رمضان میاشته په دوو شیانو سره ثابتیږي: ① یا خو د شعبان په نهه ویشتمه (۲۹) د میاشتې په لیدلو سره، ② یا که میاشته نه ولیدل سي، نو د شعبان د دېرشو ورځو په پوره کېدلو سره رمضان ثابتیږي، لهذا که په نهه ویشتمه د شعبان میاشته ولیدل سوه، نو را روانه ورځ به روژه نیول کیږي او که میاشته نه ولیدل سوه، نو د شعبان دېرش (۳۰) ورځې به پوره کړل سي او په را روانه ورځ به روژه نیول کیږي.

خلاصه دا چې د میاشتې د ثبوت مدار د میاشتې (سپوږمۍ) پر لیدلو دی، نه د میاشتې پر وجود، لهذا معلومه سوه چې که میاشته (سپوږمۍ) په اُفق کې موجوده وي، خو د وریځې، ګرز وغیره په وجه نه ولیدل سي، نو د هغې د وجود اعتبار به نه کول کیږي او په دې سره به میاشته نه ثابتیږي. (درس ترمذی)

د یوم الشک بیان

﴿۱۰۳۶﴾ وَيَوْمُ الشَّكِّ هُوَ مَا يَلِيَ التَّاسِعَ وَالْعِشْرِيْنَ مِنْ شَعْبَانَ او د شک ورځ هغه ورځ ده کوم چي د شعبان د نهه ویشتمي (۲۹) سره متصله وي (یعني د شعبان دېرشمه ورځ) وَقَدِ اسْتَوٰى فِيْهِ طَرَفُ الْعِلْمِ وَالْجَهْلِ بِأَنْ غُمَّ الْهِلَالُ او په هغې کي (په میاشتي) د خبرېدلو او نا خبري (یعني د میاشتي د شتون او نشتون) اړخ سره برابر وي په دې توګه چي میاشته پټه (مشتبه) پاته وي.

لغات: ﴿استویٰ﴾ د استفعال د باب ماضي ده، مصدر: استواءً: برابر کېدل. ﴿طرف﴾ طرف، اړخ، خوا، کناره، د یو شي آخري حدّ، جمع: أطراف. ﴿علم﴾ د سمع د باب مصدر دی: خبرېدل، واقف کېدل، پوهېدل، العلم: خبرتیا، پوهه. ﴿جهل﴾ دا هم د سمع د باب مصدر دی: نا خبره کېدل، نا پوه کېدل.

تشریح: له یوم الشک څخه مراد د شعبان آخري ورځ ده چي د هغې په باره کي دا احتمال هم سته چي دا دي د رمضان اوله ورځ وي او دا احتمال هم پکښي سته چي د شعبان آخري ورځ یعني د شعبان دېرشمه دي وي.

یعني کله چي د شپې آسمان (مطلع) صفا نه وي، وریځ یا ډېر ګرز یا تېزه سره رڼا وي چي د هغه په وجه میاشته نه لیدل کیږي، نو را روانه ورځ یوم الشک ده؛ ځکه په دې کي دوه احتماله دي: یو دا چي ممکنه ده د آسمان په څنډه کي میاشته موجوده وي او د علّت په وجه نه لیدل کیږي نو دا به هغه د رمضان اوله ورځ وي، او دا هم ممکنه ده چي میاشته موجوده نه وي، نو دا به د شعبان دېرشمه ورځ وي، نو ځکه ورته یوم الشک وایي.

وقد استویٰ: د دې مطلب دا دی چي د شعبان دېرشمه په هغه صورت کي یوم الشک کیږي کله چي په نهه ویشتمه (۲۹) د شعبان د آسمان د نا صفا والي په وجه د میاشتي په شتون او نشتون (وجود او عدم وجود) کي شک وي (چي میاشته به موجوده وي او که نه)، او که په هغه شپه آسمان او مطلع صفا وي، نو بیا را رواني ورځي ته یوم الشک نه ویل کیږي.

په یوم الشک کي د روژې نیولو څو صورتونه

﴿۱۰۳۷﴾ وَكُرِهَ فِيْهِ كُلُّ صَوْمٍ او مکروه ده د شک په ورځ هره روژه إِلَّا صَوْمَ نَفْلٍ جَزَمَ بِهِ بِلَا تَرْدِيْدٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَ صَوْمٍ آخَرَ مګر هغه نفلي روژه چي د هغې (د نیولو) یې ټینګه (قطعي)

اراده کړې وي بغير له مترَدّد کېدو (زړه نازړه کېدو) څخه د نفلي او بلې روژې ترمينځ وَإِنْ ظَهَـرَأَنَّهُ مِنْ رَمَضَانَ او که ښکاره سي دا چې دغه د رمضان (ورځ) ده (يعنې دغه د شک ورځ د رمضان ورځ سي) أَجْزَأَعَنْهُ مَاصَامَهُ نو کافي کيږي د رمضان له طرفه دا روژه کوم چې يې (په دې ورځ کې) نيولې ده وَإِنْ رَدَّدَ فِيْـهِ بَيْـنَ صِيَامٍ وَفِطْرٍ او که پکښې مترَدّد (زړه نازړه) سي په دې ورځ د روژې نيولو او خوړلو (نه نيولو) ترمينځ لَايَكُوْنُ صَائِمًا نو هغه روژتي نه ګرځي (يعنې که په مشکوکه توګه نيت وکړي چې دا ورځ [يوم الشک] که د رمضان سوه، نو روژه به مې وي، کنې روژه به مې نه وي، نو په دغسې صورت کې هغه روژه نيونکی نه شمېرل کيږي، نه د رمضان او نه د نفلي روژې؛ ځکه چې په روژه نيولو او نه نيولو کې ترَدّد دی، نو ګواکې ګرد سره د روژې نيت نه دی سوی، فلا يکون صائمًا).

لغات: ﴿جَزَمَ﴾ د ضرب له بابه ماضي معلومه ده، مصدر: جَـزْمًا: ټينګه اراده کول (پخه اراده کول)، قطعاً نافذول چې بيا رجوع پکښې نه وي، ﴿ترديد﴾ د تفعيل د باب مصدر دی، د دې باب څو معناوې نقل سوې دي چې ځينې دا دي: ګرځېدل (مترَدّد کېدل)، پرېو طرف نه پاتېدل، مکرر کول، ګرځول (مصباح اللغات)، ﴿أَجْزَأَ﴾ د افعال د باب ماضي معلومه ده: کافي کېدل، کفايت کول، جائز کېدل، د عَنْهُ ضمير رمضان ته راجع دی، ردّدَفِيْهِ أی ردّدَفی يوم الشّك.

تشريح: د عبارت حاصل دا دی چې د شک په ورځ (يوم الشک) کې هره روژه مثلاً د قضاء يا کفارې يا نذر روژه نيول مکروه تنزيهي دي، خو که په ټينګه اراده بغير له څه تذبذب څخه د نفلو په نيت روژه ونيسي يعنې چې د ده په نيت کې د نفلو سره د بلې روژې کېدلو ترَدّد نه وي، نو مکروه نه دی. اوس که هغه په ټينګه د نفلي روژې نيت وکړي يا د قضاء يا د کفارې يا د نذر د روژې نيت وکړي او بيا د مياشتې ليدلو خبر راسي، نو ده چې په کوم نيت سره روژه نيولې ده، هغه د رمضان له طرفه اداء کيږي، او د قضاء، کفارې او نذر روژه به بيرته راګرځوي، او که د مياشتې ليدلو خبر رانه سي، نو د کومې روژې نيت چې يې کړی دی، هغه اداء کيږي.

وإن ردّد إلخ: يعنې که په يومُ الشک کې خپل نيت د روژې نيولو او نه نيولو ترمينځ دائر کړي په دې توګه چې که سبا ورځ د رمضان سوه، نو روژه مې ده او که نه سوه، نو روژه مې نه ده، يا په بله وينا دا چې په مشکوکه توګه نيت وکړي چې که سبا رمضان سو، نو روژه نيسم، کنې نه يې نيسم، نو په دې صورت کې يې روژه نه کيږي او روژتي نه شمېرل کيږي، برابره ده رمضان سي او که نه سي، ځکه په

ټینګه توګه (قطعي) نیت نه وسو، او که داسي نیت وکړي چي که میاشته ولیدل سوه، نو د رمضان روژه به مي وي، کنې نفلي به وي، نو دا مکروه دي. (شفاء الارواح، انوار الایضاح)

د شعبان په نهه ویشتمه یا په دېرشمه روژه نیول

﴿۱۰۲۸﴾ وَ كُرِهَ صَوْمُ يَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ مِنْ آخِرِ شَعْبَانَ او مکروه ده د یوې ورځي یا دوو ورځو روژه په آخر د شعبان کي وَلَا يُكْرَهُ مَا فَوْقَهُمَا او له دوو ورځو څخه بالا مکروه نه دي.

تشریح: په دې مسئله کي څه تفصیل دی او هغه دا دی چي د کوم چا د روژې د عادت والا ورځي د شعبان په آخري دوو ورځو کي واقع سي (مثلاً د یو چا عادت دا وي چي هره پنجشنبه روژه نیسي. بیا د شعبان ۲۹ یا ۳۰ د پنجشبې ورځ سي. یا مثلاً د یو چا عادت د هري میاشتي په آخره ورځ روژه نیول وي) نو د داسي کس په حق کي په دې ورځو کي روژه نیول مطلقاً مکروه نه دي، او کوم څوک چي څه عادت نه لري. نو د هغه لپاره د شعبان په آخري یوه ورځ یا دوو ورځو کي روژه نیول مکروه تنزیهي دی او له دوو څخه په زیاتو روژو نیولو کي دا کراهت هم نسته، یعني که څوک د شعبان آخري درې یا څلور ورځي یا تر دې زیاتي ورځي روژې نیسي، نو د هغه لپاره بېله کراهته دا جائز دي (او د دې وجه دا کېدلای سي چي ممانعت او کراهت اصلاً په هغه روژه کي دی کوم چي د احتیاط په غرض سره ونیول سي یعني چي کېدلای سي دا آخري ورځ به د رمضان وي [نو احتیاطاً روژه ونیسي] او احتیاط عموماً په یوه او دوو ورځو سره کېږي یعني د احتیاط په غرض سره صرف په آخري ورځ یا آخري دوو ورځو کي روژه نیول کېږي، لهذا که څوک تر دې زیات وخت روژه نیسي، نو د هغه اجازه به وي، ځکه چي د منع او کراهت علت مفقود سو). (شفاء الارواح، انوار الایضاح)

په یو الشک کي تر زواله پوري د انتظار کولو حکم او د خواصو او عوامو لپاره حکم

﴿۱۰۲۹﴾ وَيَأْمُرُ الْمُفْتِي الْعَامَّةَ بِالتَّلَوُّمِ يَوْمَ الشَّكِّ او د شک په ورځ به مفتي وعامو خلکو ته (اول) د انتظار حکم کوي ثُمَّ بِالْإِفْطَارِ إِذَا ذَهَبَ وَقْتُ النِّيَّةِ وَلَمْ يَتَعَيَّنِ الْحَالُ بیا به د روژې ماتولو (حکم ورته کوي) کله چي د نیت وخت ولاړ سي او هیڅ حال متعین نه سي وَيَصُومُ فِيهِ الْمُفْتِي وَالْقَاضِي وَمَنْ كَانَ مِنَ الْخَوَاصِّ او روژه دي ونیسي (د نفلو په نیت سره) په دې ورځ مفتي او قاضي او څوک چي له خواصو (خاصو خلکو) څخه وي وَهُوَ مَنْ يَتَمَكَّنُ مِنْ ضَبْطِ نَفْسِهِ عَنِ التَّرْدِيدِ فِي النِّيَّةِ وَمُلَاحَظَةِ كَوْنِهِ عَنِ الْفَرْضِ او خاص هغه دی کوم چي قدرت لري د خپل نفس (زړه) پر قابو کولو له متردد کېدلو څخه په نیت کي او (قدرت لري د خپل نفس پر قابو کولو) له لحاظ کولو څخه د دې روژې له فرضي روژې کېدلو څخه ایا په بله وینا، د دې نفلي روژې له

فرضي روژې کېدلو د لحاظ کولو څخه ا (یعني خواص هغه دي چي په نیت کي له تردد څخه پر خپل نفس قابو او کنټرول لري او په زړه کي د دې خبري لحاظ او تصور هم نه کوي چي که سبا ورځ د رمضان وه، نو دا مي د رمضان روژه ده، یا په لنډه وینا دا چي کوم چا ته د روژې د تفصیلي مسئلې علم او خبر وي، نو هغه له خواصو څخه دي).

لغات: ﴿العامّة﴾ عام خلک، عوام، جاء القومُ عامّةً: ټوله خلک راغلل. ﴿التلوّم﴾ د تفعّل د باب مصدر دی: انتظار کول (تر آخر وخته پوري انتظار کول)، درنګ او توقف کول. ﴿یتمکّن﴾ د تفعیل د باب مضارع معلومه ده، کله چي د دې باب په صله کي مِنْ راسي، نو معنیٰ یې ده: پر یو شي قادر کېدل، قدرت لرل. ﴿ضبط﴾ د نصر د باب مصدر دی: په قابو کي راوستل، کنټرولول. ﴿ملاحظة﴾ د مفاعلې د باب مصدر دی: لحاظ کول، خیال ساتل.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي په یوم الشک کي دي مفتي وعامو خلکو ته فتویٰ ورکړي چي د زوال تر وخته پوري هغوی له خوراک، څښاک، جماع او داسي نورو ممنوعاتو څخه منع سي، که چیري تر زواله پوري د میاشتي لیدلو خبر راسي او ثابت سي، نو هغوی دي د رمضان د روژې نیت وکړي او روژه دي پوره وکړي، او که هغه ثابت نه سي او لمر زوال سي، نو بیا دي د افطار فتویٰ ورکړي چي اوس دي هغوی خوراک او څښاک وکړي او روژه دي نه نیسي.

ویصوم فیه المفتي إلخ: د دې حاصل دا دی چي مفتي، قاضي او خواص دي په یوم الشک کي (د عوامو په پټه) روژه ونیسي او دا د هغو لپاره مستحب دي، واجب نه دي (عمدة الفقه)، او د عوامو لپاره په دې ورځ روژه نیول مکروه دي، له خواصو څخه مراد هغه خلک دي کوم چي د نیت پر استحکام قادر وي. په تردد کي واقع نه سي (یعني چي په یومُ الشک کي خالص د نفلي روژې نیت وکړي بغیر له دې چي په شک او تردد کي واقع سي او په زړه کي دا خیال او تصوّر نه راولي چي که سبا ورځ د رمضان سوه نو بیا مي دغه روژه د رمضان ده، نه نفلي، نو داسي کس له خواصو څخه دی، او که دا خبره یکښي نه وي، نو هغه له عوامو څخه دی)، لنډه دا چي مفتي، قاضي او خواص دي په یوم الشک کي د نفلو په نیت سره روژه ونیسي، د دې لپاره چي پر احتیاط عمل وسي؛ ځکه په یو الشک کي دا احتمال خو سته چي دا دي د رمضان ورځ وي (کما ذکرنا)، بیا که اتفاقاً دا ورځ د رمضان اوله ورځ سي، نو دا روژه یې فرض ګرځي (خو دا ضروري ده چي دا روژه د نفلو په نیت سره ونیول سي. د رمضان هیڅ تصوّر نه وي او همدا د خاص او عام معیار دی. کوم کس چي د نفلو پوخ نیت کولای سي. هغه خاص دی. او که نیت یې پوخ نه وي دا خیال یې وي چي که رمضان سو، نو روژه به مي د رمضان وي، هغه عام دی. او د عوامو په پټه به یې ځکه نیسي لئلا یتهم بالعصیان باب کتاب الصوم (حاشیه ا). (شفاء الارواح، انوار الایضاح)

د يوه کس د مياشتي ليدلو حکم او د هغه لپاره د روژې حکم

﴿۱۰۲۰﴾ وَمَنْ رَأَىٰ هِلَالَ رَمَضَانَ أَوِ الْفِطْرِ وَحْدَهُ او څوک چي يوازي (تنها) ووينې د رمضان يا کوچني اختر مياشته وَرُدَّ قَوْلُهُ او د هغه قول رد کړی سي (ګواهي يې نه ومنل سي) لَزِمَهُ الصِّيَامُ نو (خپله) پر هغه روژه نيول لازم دي وَلَا يَجُوْزُ لَهُ الْفِطْرُ او د هغه لپاره روژه خوړل جائز نه دي بِتَيَقُّنِهِ هِلَالَ شَوَّالٍ د شوال د مياشتي په يقين سره هم (يعني که څه هم د ده دا يقين دی چي دا د شوال مياشته ده) وَإِنْ أَفْطَرَ فِي الْوَقْتَيْنِ او که روژه وخوري په دواړو وختونو کي (يعني د رمضان يا د شوال د مياشتي تر ليدلو وروسته...) قَضٰى وَلَا كَفَّارَةَ عَلَيْهِ نو قضاء دي راوړي او پر هغه کفاره نسته وَلَوْ كَانَ فِطْرُهُ قَبْلَ مَا رَدَّهُ الْقَاضِيْ که څه هم د ده روژه خوړل (نه نيول) د قاضي له رد کولو څخه مخکي وي فِي الصَّحِيْحِ د صحيح قول مطابق.

تشريح: د عبارت حاصل دا دی چي که تنها يو مسلمان د رمضان يا اختر مياشته ووينې او قاضي په يوه وجه د هغه ګواهي قبوله نه کړي مثلاً آسمان (مطلع) صفا وي چي په دې صورت کي د يوه کس ګواهي مقبوله نه ده، نو په دې وجه يې قبوله نه کړي، نو خپله پر داسي کس په دغه دېرشمه د شعبان او په دېرشمه د رمضان روژه نيول واجب دي او د اختر د مياشتي د ليدلو باوجود د هغه لپاره روژه پرېښوول جائز نه دي، لېکن بعضي فرمايي چي روژه دي نه نيسي، خو د خلکو مخ ته دي يې نه خوري.

وإن أفطر إلخ: يعني که دا کس (کوم چي د رمضان او شوال مياشته) ليدلې ده روژه ونيسي او ماته يې کړي، حال دا چي قاضي د ده ګواهي رد کړې ده، نو پر ده صرف قضاء واجبيږي، کفاره نه لازميږي.

ولو كان إلخ: يعني که څه هم قاضي تر اوسه د ده ګواهي رد کړې نه وي، تر هغه مخکي روژه ماته کړي، نو هم صرف قضاء خو بالاتفاق واجب ده، لېکن د کفارې په واجبېدلو کي د مشايخو اختلاف دی، بعضي فرمايي چي په دې صورت کي کفاره واجبيږي، خو صحيح دا ده چي کفاره نه واجبيږي.

که آسمان (مطلع) صفا نه وي، نو څه حکم دی؟

﴿۱۰۲۱﴾ وَإِذَا كَانَ بِالسَّمَاءِ عِلَّةٌ مِنْ غَيْمٍ أَوْ غُبَارٍ أَوْ نَحْوِهٖ او کله چې په آسمان کې یو علت وي یعني وریځ یا ګرز (ګرد) یا داسې بل علت (مِنْ بیانیه دی) قُبِلَ خَبَرُ وَاحِدٍ عَدْلٍ أَوْ مَسْتُوْرٍ فِي الصَّحِيْحِ نو قبلول کیږي به (د رمضان لپاره) د یوه عادل کس خبر یا د پټ حاله (نامعلومه) کس خبر د صحیح قول مطابق وَلَوْ شَهِدَ عَلٰى شَهَادَةِ وَاحِدٍ مِثْلِهٖ که څه هم ګواهي یې ورکړې وي هغه د ځان په څېر د یوه (عادل) کس پر ګواهي وَلَوْ كَانَ أُنْثٰى أَوْ رَقِيْقًا أَوْ مَحْدُوْدًا فِيْ قَذْفٍ تَابَ او که څه هم هغه (یو کس) ښځه وي یا داسې کس وي چې د قذف (زنا د تهمت) په وجه پر هغه حد جاري سوی وي کوم چې (اوس) یې توبه کړې وي لِرَمَضَانَ د رمضان لپاره (به قبلول کیږي).

لغات: ﴿غیم﴾ وریځ (وریځه)، جمع: غُيُوْمٌ. ﴿مَحْدُوْد﴾ د نصر له بابه مفعول دی: هغه شوک چې د یو جرم په سزا کې حد پر جاري سوی وي. ﴿القَذْف﴾ د زنا تهمت (تور). له محدود فی القذف څخه هغه کس مراد دی چې پر یو چا د زنا تهمت ولګوي خو هغه ثابت نه کړی سي چې د هغه په وجه حد (شرعي سزا) ورکول سي. مثلاً یو شوک پر بل چا په درواغه تهمت ولګوي چې ده زنا کړې ده او بیا خپل تهمت ثابت نه کړی سي او درواغجن ثابت سي، نو پر داسې کس حد جاري کیږي کوم چې اتیا (۸۰) دُرې دي او بله سزا یې دا ده چې د آینده لپاره به د ده ګواهي نه قبلول کیږي. خو که توبه وکړي. نو په دیني اُمورو کې د ده روایت یا خبر قبلول کېدلای سي، ځرنګه چې د رمضان د میاشتې ګواهي هم یو دیني امر دی. نو ځکه په دې کې به هم د هغه ګواهي قبلول کیږي. ﴿شهد علی شهادة﴾ دې ته "شهادة علی الشهادة" وایي، یعني شاهد (ګواه) د یو عذر په وجه خپله د قاضي مخ ته نه سي حاضرېدلای او د یو بل چا مخ ته شهادت (ګواهي) ورکړي چې هغه دا شهادت د قاضي مخ ته پېش کړي. نو په دې صورت کې که څه هم په نورو احکامو کې دوه نارینه یا یو نارینه او دوې ښځې ګواهان ضروري دي چې د شاهد له طرف به دوی ګواهي پېشوي. خو د رمضان د میاشتې په شهادت کې دوه ضروري نه دي. صرف یوه هم کافي دی.

تشريح: که آسمان صفا نه وي، بلکي وريځ يا ګرز يا دود او اسي نور د آسمان په څنډه (افق) کي غوړېدلي وي چي مياشته نه ليدل کيږي، نو په دې صورت کي د يوه عادل يا مستورُ الحاله کس ګواهي کافي ده چي د رمضان د مياشتي په ليدلو کي به قبلول کيږي.

عدل: په معنیٰ سره د عادل دی، د عادل کېدلو ادنیٰ درجه کوم چي په دې باب کي شرط ده دا ده چي کبيره ګناهونه نه کوي او پر صغيره ګناهونو ټينګار نه کوي او له بې ځايه او داسي کارونو څخه ځان ساتي کوم چي د مړاني خلاف وي (يعني خلافِ مروّت کارونه نه کوي).

مستور: له مستور څخه مراد هغه کس دی چي د هغه حالت پټ او نا څرګنده وي يعني په ښکاره ښه معلوميږي او د هغه نور حالت او باطني حالت نه معلوميږي چي بدکاره دی او که ښه. نو صحيح دا ده چي د داسي کس به هم ګواهي قبلول کيږي.

ولو شهد على شهادة إلخ: يعني بل څوک ګواهي ورکړي چي زما مخ ته فلانکي کس د مياشتي ليدلو ګواهي ورکړه چي ما په خپلو سترګو مياشته ليدلې ده، نو دا ګواهي به هم قبلول کيږي او مياشته په ثابتيږي، مثلاً کوم چا چي مياشته ليدلې وي هغه مريض وي يا يو بل سخت عذر لري او د قاضي مجلس ته نه سي حاضرېدلای نو د يو بل چا مخ ته ګواهي ورکړي د دې لپاره چي هغه دا ګواهي د قاضي په مجلس کي ورکړي، نو د دې يوه کس ګواهي هم مقبوله ده، برابره ده آزاد وي او که غلام وي. سړی وي او که ښځه يا محدود في القذف وي.

﴿۱۰۳۲﴾ وَلَا يُشْتَرَطُ لَفْظُ الشَّهَادَةِ وَلَا الدَّعْوىٰ او شرط نه دي لفظ د شهادت (أشهدُ) ويل او نه (شرط دي) دعویٰ کول.

تشريح: د عبارت حاصل دا دی چي د ګواهي ورکونکي کس لپاره د ګواهي (شهادة) په لفظ سره ګواهي ورکول شرط او ضروري نه دي چي مثلاً په عربي کي به "أَشْهَدُ" وايي يا په پښتو کي به "زه ګواهي ورکوم" يا "زه شاهدي ورکوم" وايي، دا شرط نه دي، همدارنګه د مياشتي ليدلو په ګواهي کي دعویٰ هم شرط نه ده چي د قاضي په مجلس کي به له مخکي څخه د مياشتي ليدلو دعویٰ شروع وي يا به دعویٰ پېښول کيږي، بيا به ګواهي پېښول کيږي، دا شرط نه دي، بلکي ګواه به بغير له څه دعوې څخه ګواهي پېښوي.

هسي خو په نورو مسئلو کي د قاضي په مجلس کي يو ګواهي هغه وخت پيښول کيږي کله چي مخکي يو دعویٰ سوې وي او پېښه کړل سوې وي، لېکن د مياشتي په ثبوت کي د دعوې ته څه

ضرورت نسته چې مخکې به دعوىٰ وي. بلکې بغير له دعوې څخه او بغير له لفظ شهادت څخه د شاهد ګواهي مقبوله ده (همدا وجه ده که د قاضي مخ ته محض يو څوک ګواهي پيش کړي او يو بل څوک هلته د ده ګواهي واوري او دئ په ظاهره عادل وي. نو پر سامع واجب دي چې روژه ونيسي. که څه هم قاضي تر اوسه حکم او فيصله نه وي کړې، هغه ته ضرورت نسته).

د اختر د مياشتې حکم

﴿۱۰۲۲﴾ وَ شُرِطَ لِهِلَالِ الْفِطْرِ إِذَا كَانَ بِالسَّمَاءِ عِلَّةٌ او شرط دي د اختر د مياشتې لپاره کله چې وي پر آسمان يو علت لَفْظُ الشَّهَادَةِ مِنْ حُرَّيْنِ أَوْ حُرٍّ وَ حُرَّتَيْنِ بِلَا دَعْوىٰ (شرط دي) لفظ د شهادت کوم چې به د دوو آزادو کسانو يا د يوه آزاد کس او دوو ښځو له طرفه (وېل سوی) وي بغير له دعوې څخه (يعني دعوىٰ په دې صورت کې هم شرط نه ده).

تشريح: مخکې د رمضان د مياشتې په هکله تفصيل بيان سو، اوس دلته د کوچني اختر د مياشتې په هکله تفصيل بيانوي، مسئله دا ده که د رمضان په نهه ويشتمه (۲۹) آسمان صفا نه وي. بلکې وريځ يا ګرز او داسې نور وي، نو د اختر د مياشتې په ثبوت کې د دوو سړيو يا د يوه سړي او دوو ښځو شهادت ضروري دی، د يوه کس ګواهي کافي نه ده، او د دې ګواهانو آزاد والی هم ضروري دی چې دوی به آزاد وي، همدارنګه د شهادت په لفظ سره ګواهي ورکول هم ضروري دي. مثلاً په عربي کې "أَشْهَدُ" وېل يا په بله ژبه کې د دې په معنىٰ سره جمله وېل مثلاً په پښتو کې "زه ګواهي ورکوم" يا "زه شاهدي ورکوم" (يا پېشوم)، خو په دې ګواهي کې هم دعوىٰ شرط نه ده.

که آسمان (مطلع) صفا وي، نو څه حکم دی؟

﴿۱۰۲۳﴾ وَإِنْ لَّمْ يَكُنْ بِالسَّمَاءِ عِلَّةٌ او که پر آسمان هيڅ علت نه وي (روڼ صفا وي) فَلَا بُدَّ مِنْ جَمْعٍ عَظِيمٍ لِرَمَضَانَ وَالْفِطْرِ نو چاره نسته د يو لوی جماعت (له ګواهي) څخه د رمضان او اختر لپاره (يعني په دې صورت کې د رمضان او اختر دواړو د مياشتې لپاره د ډېرو خلکو ګواهي ضروري ده) وَ مِقْدَارُ الْجَمْعِ الْعَظِيمِ مُفَوَّضٌ لِرَأْيِ الْإِمَامِ فِي الْأَصَحِّ او د لوی جماعت مقدار د امام رايې ته سپارل سوی دی، په صحيح ترين قول کې.

لغات: ﴿مفوّض﴾ د تفعيل له بابه مفعول دی: ور سپارل سوی، فَوَّضَ يُفَوِّضُ تَفْوِيضًا: يو چا ته يو شی سپارل. يو چا ته په يو معامله کې د تصرّف اختيار ورکول.

تشريح: مسئله دا ده چې که آسمان صفا وي يعني داسې وريځ، يا ګرز، يا دود نه وي کوم چې د میاشتې په ليدلو کې حائل او مانع وي، خو بيا هم د ښار او علاقې خلک میاشته نه ویني. نو په داسې صورت کې د رمضان او اختر د میاشتې لپاره صرف د دوو، دريو ګواهانو ګواهي لره اعتبار نشته چې موږ په دې علاقه يا ښار کې میاشته ليدلې ده. بلکې په دې صورت کې د يو لوی جماعت ګواهي ضروري ده کوم چې له مختلفو اطرافو څخه راغلي وي او هر يو په خپل ځای کې د میاشتې ليدلو ګواهي ورکړي چې ديو سازښت او پلان جوړولو احتمال پاتې نه سي. لوی جماعت يعني داسې زيات خلک چې پر هغو دا خيال نه سي کېدلای چې دومره لوی جماعت به دروغ وايي او د څه سازښت احتمال نه سي کېدلای، يا په بله وينا دومره لوی جماعت چې قاضي ته د هغو په ګواهي سره يقين حاصل سي چې واقعي دوی میاشته ليدلې ده. د داسې جماعت د شمېر په باره کې د فقهاؤ مختلفه اقوال دي، بعضو پنځوس (۵۰) شمېر بيان کړی دی، او بعضو ويلي دي چې له هر مسجد څخه يو، دوه کسه کېدل پکار دي، خو صحيح دا ده چې شرعاً څه خاص شمېر متعيّن نه دی، په څومره شمېر سره چې دا يقين حاصل سي چې دا ټول نو دروغ نه سي ويلای، بس هغه شمېر کافي دی، برابره ده پنځوس وي او که تر دې کم يا زيات وي. (درس ترمذی ج:۲، ص:۵۲۶)

د يوه کس د ګواهي حکم

﴿۱۰۳۵﴾ وَإِذَا تَمَّ الْعَدَدُ بِشَهَادَةِ فَرْدٍ او کله چې (د دېرشو ورځو) شمېر پوره سي د يوه کس په ګواهي سره وَلَمْ يُرَ هِلَالُ الْفِطْرِ (خو بيا هم) د اختر میاشته نه وليدل سي وَالسَّمَاءُ مُصْحِيَةٌ حال دا چې آسمان (هم) صاف وي لَا يَحِلُّ لَهُ الْفِطْرُ نو د هغه يوه کس لپاره (هم) روژه خوړل روا نه دي.

لغات ﴿ولم يُر﴾ د فتح له بابه د جحد مجهول (نفي جحد بلم در فعل مستقبل) صيغه ده، مصدر: رأيًا: ليدل.

﴿مصحية﴾ د مفعول صيغه ده: روښه ورځ چې په آسمان کې هيڅ وريځ نه وي. مصحية پر وزن د مرميّة په اصل کې مصحوية وو، واو او ياء سره جمع سوه او له هغوی څخه اول ساکن وو. واو يې په ياء سره بدل کړی او بيا يې ياء په ياء کې مدغم کړه او د حاء ضمه يې د ياء په مناسبت سره په کسره بدله کړه مَصْحِيَةٌ سو.

تشريح: د عبارت مطلب دا دی چې که د رمضان د میاشتې په باره کې صرف يوه کس ګواهي ورکړې وه او د هغه يوه ګواه پر ګواهي قاضي فيصله کړې وي، اوس د هغه ګواهي او فيصلې مطابق د رمضان دېرش (۳۰) روژې پوره سوې، خو بيا هم د آسمان د صفا والي باوجود په يو دېرشمه شپه

میاشته نه ولیدل سوه، نو په دې صورت کې اختر جوړول صحیح نه دي. بلکې را وانه ورځ یو دېرشمه روژه به نیول کیږي. او قاضي ته دا حق سته چې پر هغه ګواه مقدمه وچلوي او سزا ورکړي. (انوار الایضاح. شفاء الارواح)

﴿۱۰۲۶﴾ وَاخْتَلَفَ التَّرْجِيْحُ فِيْمَا إِذَا كَانَ بِشَهَادَةِ عَدْلَيْنِ او ترجیح مختلفه سوې ده (یعني د قول راجح په تعیین کې یې اختلاف سوی دی) په هغه صورت کې کله چې د دوو عادلو کسانو په ګواهۍ سره (د رمضان فیصله سوې) وي.

تشریح: مخکې د یوه کس د ګواهۍ حکم ذکر سو، اوس دلته دا بیانوي چې که د دوو عادلو کسانو په ګواهۍ سره د رمضان فیصله سوې وي او بیا د رمضان د دېرشو روژو تر پوره کېدلو وروسته هم میاشته نه ولیدل سي او آسمان هم صفا وي، نو په دې صورت کې اختلاف دی. یو قول دا دی چې په را روانه ورځ اختر جوړول صحیح دي او دویم قول دا دی چې اختر به نه جوړول کیږي. بعضو اول قول راجح ګرځولی دی او بعضو بیا دویم قول ته راجح ویلې دي. (شفاء الارواح. انوار الایضاح)

د آسمان (مطلع) نه صفا کېدلو د یو صورت حکم

﴿۱۰۲۷﴾ وَلَا خِلَافَ فِيْ حِلِّ الْفِطْرِ إِذَا كَانَ بِالسَّمَاءِ عِلَّةٌ او اختلاف نسته د اختر (روژه خوړلو) په حلال کېدو کې (چې دېرش ورځې پوره سي) کله چې پر آسمان یو علت وي وَلَوْ ثَبَتَ رَمَضَانُ بِشَهَادَةِ الْفَرْدِ که څه هم رمضان د یوه کس په ګواهۍ سره ثابت سوی وي.

لغات: ﴿فَرد﴾ د انسان وغیره یو شخص، تن، کس.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چې که د یوه کس پر ګواهۍ یا د دوو کسانو پر ګواهۍ رمضان ثابت سوی وو، بیا د رمضان د دېرشو روژو تر پوره کېدلو وروسته پر آسمان د وریځې یا د داسې بل علت په وجه په یو دېرشمه ورځ میاشته نه ولیدل سوه، نو په دې صورت کې بالاتفاق را روانه ورځ اختر جوړول صحیح دي. (شفاء الارواح)

د لوی اختر د میاشتې حکم

﴿۱۰۲۸﴾ وَهِلَالُ الْأَضْحٰى كَالْفِطْرِ او د لوی اختر میاشته د کوچني اختر (د میاشتې) په څېر ده.

تشریح: د لوی اختر (عید الاضحی) د میاشتې حکم د کوچني اختر د میاشتې په څېر دی. یعني د آسمان د ناصفا والي په حالت کې (یعني چې پر آسمان وریځ یا داسې بل علت وي) د دوو سړیو یا د یوه سړي او

دوو ښځو په ګواهۍ سره دلوی اختر مياشته ثابتيږي. او د دې ګواهانو آزاد والی او محدود في القذف نه کېدل شرط دي (لکه مخکي چي د دې وضاحت وسو) او د آسمان (مطلع) د صفا والي په حالت کي د لوی جماعت ګواهي شرط ده [illegible]

له رمضان او اختر څخه وروسته د نورو مياشتو حکم

﴿۱۰۲۹﴾ وَيُشْتَرَطُ لِبَقِيَّةِ الْأَهِلَّةِ شَهَادَةُ رَجُلَيْنِ عَدْلَيْنِ او شرط دي د نورو مياشتو لپاره د دوو عادلو سړيو ګواهي أَوْ حُرٍّ وَحُرَّتَيْنِ غَيْرِ مَحْدُودَيْنِ فِي قَذْفٍ يا د يوه آزاد سړي او دوو آزادو ښځو ګواهي چي پر هغوی د تهمت په وجه حد نه وي جاري سوی

لغات: ﴿أهلّة﴾ جمع د هِلَالٌ ده: نوې مياشته (نوې سپوږمۍ). د اولو درو شپو (۳) سپوږمۍ ته هِلال وايي. وروسته بيا قَمَر ورته وايي. ﴿محدودين﴾ تثنيه د مَحدودٌ ده د نصر له بابه مفعول دی: هغه څوک چي د يو جرم په سزا کي حدّ باندي جاري سوی وي. ﴿قَذْف﴾ د ضرب د باب مصدر دی: پر يو چا د زنا تهمت (نور) لګول. د يو خبري تهمت باندي لګول. د محدود في القذف وضاحت مخکي وسو چي هغه کس څني مراد دی چي پر يو چا د زنا تور ولګوي خو هغه ثابت نه کړی سي چي د هغه په وجه حدّ (شرعي سزا) ور کول سي.

تشريح: د عبارت حاصل دا دی چي د رمضان او اخترونو له مياشتي څخه بغير په پاتو نهو (۹) مياشتو کي که آسمان صفا نه وي. نو د مياشتي د ثبوت لپاره د دوو سړيو يا د يوه سړي او دوو ښځو ګواهي کافي ده. په دې شرط چي د ګواهانو اوصاف په دوی کي موجود وي. او که آسمان (مطلع) صفا وي. نو بيا د مياشتي د ثبوت لپاره مجمع عظيم شرط دي يعني دومره خلک چي د هغوی په ګواهي سره ئې يقين حاصل سي چي واقعي دوی مياشته ليدلې ده. او بو قول دا دی چي برابره ده آسمان صفا وي او که نه وي د دې مياشتو د ثبوت لپاره د دوو سړيو يا د يوه سړي او دوو ښځو ګواهي کافي ده. ځکه د دې مياشتو د تلاش او کتني په عامه تو ګه اهتمام نه کول کيږي. دا قول علامه خير الدين رملي رحمه الله بيان کړی دی. (خو اول قول ظاهر روايت دی او همدا اصح دی) (انوار الايضاح [illegible])

د اختلاف مطالع بيان

متن: وَإِذَا ثَبَتَ فِيْ مَطْلَعِ قُطْرٍ او کله چې د يو علاقې په مطلع کې (مياشته) ثابته سي لَزِمَ سَائِرَ النَّاسِ فِيْ ظَاهِرِ الْمَذْهَبِ نو پر ټولو خلکو لازميږي. د ظاهر مذهب مطابق وَعَلَيْهِ الْفَتْوىٰ وَأَكْثَرُ الْمَشَائِخِ او پر همدې فتوی ده او (پر همدې) زياتره مشايخ دي.

لغات: ﴿مطلع﴾ (د سپوږمۍ او لمر) د راختلو ځای. مكان الطلوع. جمع: مطالع ﴿قُطْر﴾ د دې لفظ څو معناوي نقل سوي دي: ناحيه، طرف، علاقه (په اکثره اُردو شروحاتو کې يې د علاقې اسمي معنیٰ سوې ده). اقليم (يعني د مختلفو ښارونو او آباديو مجموعه کوم چې په خاص نوم سره مشهوره وي). قيل القطر لجملة من البلاد والنواحي تتميّز باسم خاص. جمع: أقطار. (معجم الوسيط ومعجم الغني)

تشريح: په دې عبارت کې د اختلاف مطالع بيان دی. نو تاسې اختلاف مطالع او د هغه حکم وپېژنئ! مَطَالِع جمع د مَطْلَع ده چې د هغه معنیٰ ده: د راختلو ځای. څرنګه چې ځمکه (دنيا) ګردې ده. نو ځکه سپوږمۍ او لمر د دنيا په هر طرف کې په جلا. جلا وخت کې راخيږي او پټيږي. اوس پاته سوه دا خبره چې اختلاف مطالع معتبر دی، که نه؟. د معتبر کېدلو مطلب يې دا دی چې په هر طرف او هر ملک کې د هغه ځای ليدلو (رؤيت) لره اعتبار دی او د يوه طرف او ملک ليدل (رؤيت) د بل ځای لپاره معتبر او کافي نه دي. او د اختلاف مطالع د نه معتبر کېدلو مطلب دا دی چې ټوله دنيا يو مطلع ده. نو په کوم طرف او ځای کې چې هم مياشته (سپوږمۍ) وليدل سي. نو هغه به هر ځای منل کيږي يعني چيري چې په معتبره ذريعه سره د مياشتي ليدلو خبر ورسيږي. هلته به منل کيږي (د مثال په توګه که اختلاف مطالع معتبر نه ومنل سي. نو بيا مثلاً په سعودي کې که د رمضان مياشته وليدل سوه او بيا دا خبر ټولې دنيا ته د ټيليفون، معتبر ټلوېژون او داسې نورو په ذريعه ورسېدی. نو ټوله دنيا به يې روژه کوي). پخوا راجح قول دا وو چې اختلاف مطالع معتبر نه دی خو صرف بعضې حضراتو هغه معتبر ګڼلو مثلاً په احنافو کې امام قدوري او امام زيلعي او بعضې شوافعو او داسې نورو. لېکن په څلور سره فقهو کې فتویٰ پر همدې خبره وه چې اختلاف مطالع معتبر نه دی بلکې د يوه ځای د مياشتي د ليدلو اطلاع چې په معتبره ذريعه هر ځای ورسيږي د هغه منل او د هغه مطابق عمل کول ضروري دي. لکه څرنګه چې مصنف رَحمَهُ الله په عبارت کې همدا خبره بيان کړې ده لېکن کله چې په دې آخر وخت کې د خبر ذرائع (رسنۍ) پراخه سول چې اوس په دوو. دريو دقيقو کې د دنيا د يوه کونج خبر بل کونج ته رسيږي او په ورځ. دوو ورځو کې انسان پر ټوله ځمکه را ګرځېدلای سي نو به دې آخر کې

د علماؤ فتوىٰ بدله سوه، كه څه هم بعضي حضرات اوس هم د پخوانۍ رايي قائل دي چي اختلاف مطالع معتبر نه دى، خو په دې زمانه كي د نهه نيوي فيصده (۹۹٪) علماؤ رايه دا ده چي اوس په ممالک بعيده (ليري سره پراته هيوادو) كي اختلاف مطالع معتبر دى (يعني كه په يوه ملک كي مثلاً د اختر مياشته وليدل سوه لېكن له هغه څخه په ليري ملک كي مياشته نه وليدل سوه نو په دې ليري ملک كي نه سي اختر كېدلاى) خو په ممالک قريبه كي اختلاف مطالع معتبر دى، اوس د ممالک بعيده او ممالک قريبه تر مينځ فرق څه دى؟ نو په آسانه وينا د دوى تر مينځ فرق دا دى چي د كومو ملكونو او ځايونو د مياشتي تاريخ چي همېشه يا اكثره يو ډول وي (يعني چي په ټولو كي د مياشتي ليدلو تاريخ او شپه يوه وي) نو داسي ځايونه ممالک قريبه دي، لكه سعودي او افغانستان يو د بل سره ممالک قريبه دي، او پاكستان، هندوستان او بنګله ديش يو د بل سره ممالک قريبه دي، او د كومو ملكونو او ځايونو تاريخونه چي همېشه يا اكثره يو د بل سره مختلف وي، لكه پاكستان او هندوستان د سعودي سره، نو داسي ځايونه ممالک بعيده دي، نو په دې اعتبار سره د افغانستان رؤيت د پاكستان او هندوستان لپاره معتبر نه دى او د پاكستان رؤيت د هندوستان لپاره معتبر او كافي دى (ځكه چي دوى ممالک قريبه دي). (تحفة الالمعي ج:۳. ص:۶۳. الدر المنضود ج:۴. ص:۱۸۴. ايضاح المسائل ص:۷۹ بحوالة انوار الايضاح)

(او صاحب د شفاء الارواح د ممالک بعيده او ممالک قريبه تر مينځ فرق داسي بيان كړى دى چي كوم ملكونه چي دومره سره ليري وي چي كه په دوى كي اختلاف مطالع معتبر نه ومنل سي نو د دوى تر مينځ دوې ورځي فرق راځي؛ ځكه په بعضي ملكو كي د مياشتي رؤيت اكثره له نورو ملكونو څخه يوه، دوې ورځي مخكي هم واقع كېږي نو دا ممالک بعيده دي او اختلاف مطالع پكښي معتبر دى؛ ځكه مثلاً كه په داسي ليري ملكو كي هم اختلاف مطالع معتبر نه ومنل سي، نو په يوه ملک كي به مياشته پوره دېرش ورځي سي او په دې بل ليري ملک كي به اته ويشت (۲۸) ورځي سي. چي په شريعت كي د دې هيڅ نظير نسته (بحوالة عمدة الفقه و درس ترمذى))

د "ثمرة النجاح" تشريح

صاحب د ثمرة النجاح (مولانا ثمير الدين قاسمي حفظه الله) د مذكوره عبارت تشريح په لاندي توګه كړې ده (كوم چي د نورو شروحو له تشريحاتو څخه څه مختلفه ده):

واذا ثبت في مطلع قطر الخ: كه د يو ملک (هيواد) په يوه ښار كي په شرعي دلائلو سره مياشته ثابته سي، نو په ټوله ملک كي د مياشتي منل ضروري دي؛ د دې لپاره چي په همدې يوه ملک كي دوه اخترونه يا دوه رمضانونه واقع نه سي؛ ځكه دا اجتماعي شيان دي (چي ټوله خلک به يې پر يوه ځاى ټانموي). مثلاً كه د هندوستان په يوه ښار مثلاً په "دهلي" كي مياشته ثابته سي، نو په ټوله هندوستان كي همدا تاريخ كېدل پكار دي، لېكن پاكستان جلا ملک دى؛ نو ځكه هلته به دا (رؤيت)

نه نافذيږي، هغوی به خپل رؤيت کوي، يا به نافذيږي، يا به هغوی ته يقين حاصلوي چې د هندوستان رؤيت صحيح دی او پر هغه به خپله فيصله صادروي، يا به نافذيږي، لېکن شرط دا دی چې صحيح رؤيت وي، د درواغو ګواهي نه وي، اوس زمانه په ټوله نړۍ کې صورت حال دا دی چې له ټولو قرائنو څخه معلومه سي چې مياشته پر آسمان نسته (يعني په قرائنو سره دا څرګنده سي چې تر اوسه مياشته د لمره ده، په وجو کي راغلې نه ده)، لېکن دوی درواغجني ګواهي پېشي کړي او په هغه سره مياشته ثابته کړي. دې مياشتې لره هيڅ اعتبار نسته. (ثمرة النجاح شرح اردو نور الايضاح. ج: ۲، ص: ۱۹۰)

د ورځې د مياشتې ليدلو حکم

﴿۱۰۵۱﴾ وَلَا عِبْرَةَ بِرُؤْيَةِ الْهِلَالِ نَهَارًا او اعتبار نسته په ورځ کي د مياشتې ليدلو لره (يعني د ورځې مياشته ليدل معتبر نه دي) سَوَاءٌ كَانَ قَبْلَ الزَّوَالِ أَوْ بَعْدَهُ برابره ده تر زوال مخکې وي او که تر هغه وروسته وي وَهُوَ اللَّيْلَةُ الْمُسْتَقْبِلَةُ فِي الْمُخْتَارِ او دا (ليدل سوې مياشته) د راتلونکي شپې ده، د مختار روايت مطابق.

تشريح: صورت د مسئلې دا دی چې که مثلاً د اختر مياشته قبل الزوال وليدل سي او که بعد الزوال، په دواړو صورتونو کي د دې ورځې په حق کي دا رؤيت معتبر نه دی او په دواړو صورتونو کي روژه ماتول صحيح نه دي او د ماتولو په صورت کي قضاء او کفاره پر هغه واجب دي، برابره ده قبل الزوال يې ماته کړي او که بعد الزوال، په هر حال کي ممنوع دي او دا مياشته به د را رواني شپې مياشته شمېرل کيږي، دا د طرفينو (امام صاحب او امام محمد) رَحِمَهُمَا الله قول دی، همدا مختار او مفتیٰ به قول دی. (انوار الايضاح)

بَابُ مَا لَا یُفسِدُ الصَّوْمَ

(دا) باب د هغو شیانو (په بیان) کې دی کوم چې روژه نه فاسدوي (نه ماتوي)

په هېره خوراک، چښاک یا جماع کول

﴿۱۰۵۲﴾ وَهُوَ أَرْبَعَةٌ وَعِشْرُونَ شَيْئًا او هغه څلورویشت (۲۴) شیان دي (تقریبا) مَا لَوْ أَكَلَ أَوْ شَرِبَ أَوْ جَامَعَ نَاسِيًا (۱) څه شی که په هېره وخوري (۲) یا وچیښي (۳) یا جماع (کوروالی) وکړي.

﴿۱۰۵۳﴾ وَإِنْ كَانَ لِلنَّاسِيْ قُدْرَةٌ عَلَى الصَّوْمِ او که هېرېدونکي (په هېره خوراک یا چښاک کونکي) لره په روژه باندې قدرت وي (یعني په هغه کې د روژه نیولو طاقت وي) يُذَكِّرُهُ بِهِ مَنْ رَآهُ يَأْكُلُ نو ور په یادوي به یې هغه کس کوم چې دئ ویني چې خوراک کوي (یعني کوم څوک چې دئ پر خوراک کولو ویني. هغه به څپل روژه ور په یادوي چې ستا روژه ده!) وَكُرِهَ عَدَمُ تَذْكِيرِهِ او نه ور یادول یې مکروه دي وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ قُوَّةٌ او که چیرې ده لره (په روژه باندې) طاقت نه وي فَالْأَوْلَى عَدَمُ تَذْكِيرِهِ نو بیا یې نه ور یادول زیات ښه دي.

لغات: ﴿جَامَعَ﴾ د مفاعلې د باب ماضي ده، مصدر: مُجَامَعَةً وجِمَاعًا: جماع کول، کوروالی کول.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که روژتي په هېره خوراک یا چښاک یا جماع وکړي، نو په دې سره روژه نه ماتیږي او دا حکم هغه وخت دی کله چې د روژې یادېدلو په وخت کې سمدستي خوراک، چښاک او جماع پرېږدي یعني گوله سمدستي له خولې څخه وغورځوي. له جماع څخه سمدستي جلا سي. لېکن که تر یادېدلو وروسته گوله تېره کړي. یا له جماع څخه جلا نه سي، نو روژه یې فاسدیږي. بیا د گولې تېرولو په صورت کې قضاء سته او د کفارې په وجوب کې اختلاف دی. او د جماع په صورت کې قضاء لازم ده او د ظاهر روایت مطابق کفاره لازم نه ده ...

وإن كان للنّاسي إلخ: كه يو روژتي په هېره خوراك يا څښاك كوي او بل څوك هغه ويني او ليدونكي ته دا اندازه ولګيږي چې دا روژتي قدرت او طاقت لري او په آسانۍ سره خپل روژه پوره كولا سي، نو په داسي صورت كي هغه ته خبر وركول ضروري دي او خبر نه وركول يې مكروه تحريمي دي. خو كه دا روژتي داسي وي چې په روژه نيولو سره هغه ته د ضعف رسېدلو خطره وي او د ليدونكي ګومان دا وي چې هغه په آساني سره دا روژه نه سي پوره كولاى (مثلاً ډېر بوډا كس وي)، نو په داسي صورت كي يې خبر نه وركول ښه دي (او علامې زيلعي رحمه الله د دې تعبير داسي كړى دى چې كه په هېره خوراك يا څښاك كونكى كس ځوان وي، نو خبر وركول ضروري دي او كه بوډا وي، نو خبر نه وركول ښه دي). (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

په نظر كولو سره انزال‌بدل، روغن لګول، په سترګو كي دواء اچول

﴿۱۰۵۴﴾ أَوْ أَنْزَلَ بِنَظَرٍ أَوْ فِكْرٍ (۴) يا انزال سي په كتلو سره (۵) يا په خيال كولو سره (سوچ وملو سره) وَإِنْ أَدَامَ النَّظَرَ وَالْفِكْرَ كه څه هم مسلسل كتل يا خيال كوي (يعني كه څه هم په مسلسل ډېرا كتلو يا ډېرا خيال كولو سره انزال سي، بيا يې هم روژه نه فاسديږي).

﴿۱۰۵۵﴾ أَوِ ادَّهَنَ (۶) يا تېل (روغن) ولګوي.

﴿۱۰۵۶﴾ أَوِ اكْتَحَلَ (۷) يا رانجه ولګوي (سترګي توري كړي) وَلَوْ وَجَدَ طَعْمَهُ فِي حَلْقِهِ كه څۀ هم د هغه خوند په خپل حلق كي ومومندى (محسوس كړى).

لغات: ﴿ادّهن﴾ د افتِعال د باب ماضي ده: روغن (تېل) لګول (ځان په غوړول)، په اصل كي اِدْدَهَنَ وو. د يوه جنس دوه حروفه په يوه كلمه كي سره جمع سوه، له هغوى څخه اول ساكن وو. نو يو يې په بل كي مدغم كړى. اِدَّهَنَ سو، ﴿اكتحل﴾ د افتعال د باب ماضي ده: رانجه لګول، سترګي تورول.

﴿طعم﴾ خوند. لذت. مزه.

تشريح. صورت د مسئلې دا دى چې كه د روژې په حالت كي نابېره د روژتي نظر پر يوه ښايسته ښځه پرېوځي او د كمزورۍ په وجه انزال سي، يا مثلاً د خپلي ښځي شرمګاه ته وګوري او انزال سي. يا د يو ښځي په باره كي خيال او فكر وكړي او انزال سي، نو په دې سره د هغه روژه نه فاسديږي (نه ماتيږي)، كه څه هم په دې فكر كي يې ډېر وخت لګولى وي، او د نا محرمه ښځي وطرف ته بار. بار كتل حرام دي، لېكن په دې حُرمت سره د روژې فاسدېدل نه لازميږي، او كه انزال نه سي، نو په درجهٔ اولیٰ روژه نه فاسديږي.

أو دَهن: پر بدن يا په سر او ورېښتانو باندي د تېلو او روغـنو په لګولو سره هـم روژه نه فاسديږي، که څه هم هغه خوشبوداره وي.

أو اکتحل إلخ: همدارګه په رانجه لګولو (سترګو تورولو) سره روژه نه فاسديږي، که څه هم د رانجو اثر يعني خوند په حلق (ستوني) کي محسوس سي، يا د رانجو د تور والي اثر په ناړو (لاړو) کي وليدل سي. همدارنګه په سترګو کي په دواء اچولو سره هم روژه نه فاسديږي، که څه هم د هغه خوند په حلق کي محسوس سي. (عمدة الفقه)

د روژې په حالت کي ښکر لګول، غيبت کول، د روژې ماتولو اراده کول، د يوشي دود يا ګرز يا مچ يا د دواء اثر ستوني ته ننوتل او محسوسول

﴿۱۰۵۷﴾ أَوِ احْتَجَمَ (۸) يا ښکر ولګوي.

﴿۱۰۵۸﴾ أَوِ اغْتَابَ (۹) يا غيبت وکړي.

﴿۱۰۵۹﴾ أَوْ نَوَى الْفِطْرَ وَلَمْ يُفْطِرْ (۱۰) يا (صرف) د افطار (روژې ماتولو) اراده وکړي او افطار نه وکړي.

﴿۱۰۶۰﴾ أَوْ دَخَلَ حَلْقَهُ دُخَانٌ بِلَا صُنْعِهِ (۱۱) يا د هغه حلق ته بغير د هغه له فعل (کړني) څخه دود داخل سي.

﴿۱۰۶۱﴾ أَوْ غُبَارٌ وَلَوْ غُبَارَ الطَّاحُونِ (۱۲) يا ګرز (ور داخل سي) که څه هم د ژرندي ګرز وي.

﴿۱۰۶۲﴾ أَوْ ذُبَابٌ (۱۳) يا مچ (په حلق کي داخل سي).

﴿۱۰۶۳﴾ أَوْ أَثَرُ طَعْمِ الْأَدْوِيَةِ فِيهِ وَهُوَ ذَاكِرٌ لِصَوْمِهِ (۱۴) يا د دوا ګانو د خوند اثر په حلق کي (داخل سي) په داسي حال کي چي هغه ته خپل روژه ياده وي.

لغات: ﴿احتجم﴾ د افتعال د باب ماضي ده: ښکر لګول. د ښکر يا د يو بلي آلې په ذريعه خرابه وينه کښل. ﴿اغتاب﴾ د افتعال د باب ماضي ده: غيبت کول.

تشريح: صورت د مسئلې دا دی چي د روژې په حالت کي په ښکر لګولو (وينه کښلو) سره روژه نه فاسديږي. او که په ښکر لګولو سره د روژتي د کمزوري کېدلو خطره وي چي د روژې طاقت به پکښې پاته نه سي، نو بيا ښکر لګول (وينه کښل) مکروه دي.

أو اغتاب: دغیبت معنیٰ ده: په مسلمان پسې شاته (دهغه په پټه) داسې خبره کول چې که هغه یې واوري، نو بده به یې وګڼي او ناراضه به سي، (که چیرې دا خبره په هغه مسلمان کې وي. او که نه وي نو دا خو بیا بهتان دی). مسئله دا ده چې دیو چا په غیبت کولو سره هم روژه نه فاسدیږي. خو دا د کمال صوم منافي دي او مکروه فعل دی او په دې سره ګنهګاره کیږي (ځکه غیبت ستره ګناه ده. خصوصاً د روژې په حالت کې).

أو نوی الفطر إلخ: یعني که یو څوک صرف د روژې ماتولو نیت او اراده وکړي او له نیت څخه بغیر بل څه روژه ماتونکی شی له هغه څخه واقع نه سي، نو صرف په نیت او اراده سره روژه نه ماتیږي. ها! که یو چا د روژې ماتولو پخه اراده کړې وي، نو که څه هم روژه خو یې نه ماتیږي. لېکن ګنهګاره کیږي. (مراقی الفلاح)

أو دخل حلقه إلخ: یعني که د روژتي حلق (ستوني) ته بغیر د هغه له قصد او ارادې څخه د یو شي دود ننوځي، یا د یو شي ګرز (غبار) او داسې بل شی د هغه حلق ته ننوځي او تېر سي. نو په دې سره هم روژه نه ماتیږي، برابره ده د هغه خپل روژه په یاده وي او که نه وي، او دا حکم هغه وخت دی کله چې د روژتي له فعل او قصد څخه بغیر خودبخوده حلق ته داخل سي او که روژه یې په یاده وي او په خپل فعل او قصد سره هغه له دې شیانو څخه یو شی حلق ته ددننه کړي مثلاً سګرېټ یا بېړۍ وڅکوي. یا مثلاً یو خوشبوداره بوټي (یا کوربتي وغیره) ولګوي او د هغه دود قصداً په پزه کش کړي .نو د هغه روژه فاسدیږي. (شفاء الارواح)

أو ذباب إلخ: همدارګه که مچ بېله قصده د روژتي ستوني ته ننوځي او نس ته یې ورسیږي. نو په دې سره هم د هغه روژه نه ماتیږي.

أو أثر طعم إلخ: د دې صورت دا دی چې که یو څوک د روژې په حالت کې یو درمل او دواء وکوټي او د هغه اثر (خوند) په حلق کې محسوس کړي، نو که څه هم هغه ته خپل روژه په یاده وي، نو بیا هم په دې سره روژه نه فاسدیږي، همدارنګه د خوشبویي په بوییولو سره هم روژه نه ماتیږي.

د روژې په حالت کې جنب کېدل، د ذکر (یا فرج) په سوري کې یو شی اچول، په غوږ او به ننوتل

﴿۱۰۶۴﴾ أَوْ أَصْبَحَ جُنُبًا (۱۵) یا د جنابت په حالت کې سهار کړي وَلَوِ اسْتَمَرَّ يَوْمًا بِالْجَنَابَةِ که څه هم ټوله ورځ په جنابت کې تېره کړي.

﴿۱۰۶۵﴾ أَوْ صَبَّ فِيْ إِحْلِيْلِهِ مَاءً أَوْ دُهْنًا (۱۶) یا وڅڅوي د خپل ذکر په سوري کې اوبه (۱۷) یا تېل (پکښې وڅڅوي).

﴿۱۰۶۶﴾ أَوْ خَاضَ نَهْرًا فَدَخَلَ الْمَاءُ أُذُنَهُ (۱۸) یا غوټه ووهي په واله (ویاله) کې نو د هغه غوږ ته اوبه ننوځي.

لغات: ﴿صبّ﴾ د نصر د باب ماضي ده: بیول (بهول)، اوبه اچول. ﴿إحلیل﴾ د متیازو د وتلو سوري: جمع: أَحَالِیْل. ﴿خاض﴾ د نصر د باب ماضي ده، خَوْضًا، د دې باب له معناو څخه یو معنیٰ ده: په اوبو ننوتل او پکښې تلل یا په بله ویناغوټه پکښې وهل.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که څوک د شپې جنب سي (هغه که د ښځې سره د جماع کولو په وجه وي او که د احتلام په وجه وي) او هغه روژه ونیسي او تر صبح صادق وروسته غسل وکړي، نو دا صحیح دي او په دې جنابت سره روژه نه ماتیږي که څه هم ټوله ورځ د جنابت په حالت کې باندې تیره سي، ځکه جنابت د روژې منافي نه دی، لیکن بېله عذره قصداً غسل ځنډول مکروه دي، او که د روژې په حالت کې احتلام سي (یعنې په خوب کې یې شیطان خطا باسي)، نو هم یې روژه نه ماتیږي. (انوار الایضاح، شفاء الارواح)

أو صبّ إلخ: که روژتې د خپل ذکر په سوري کې اوبه، تېل یا دواء یا داسې بل شی واچوي، نو په دې سره صحه روژه نه ماتیږي (په دې شرط چې د هغه مثانې ته نه ورسیږي [هندیة ج:۱، ص:۲۰۴])، او که ښځه داسې وکړي، نو سمدستي د هغې روژه ماتیږي. (انوار الایضاح، شفاء الارواح)

مسئله: که د مرض د تشخیص یا د حمل د اندازې کتلو لپاره ښځه ډاکټره د یو ښځې شرمګاه (فرج) ته لاس ننه کړي، نو د دې دوه صورتونه دي: ① که لاس بالکل وچ وي چې پر هغه د اوبو یا دواء څه اثر نه وي، نو روژه یې نه ماتیږي، ② او که لوند لاس یا په دواء یا داسې بل څه ککړ لاس ور ننه کړي، نو روژه یې ماتیږي. (عالمګیري ج:۱، ص:۲۰۴)

أو خاض إلخ: که روژتې په واله (ویاله) یا داسې بل شي کې غوټه ووهي او د هغه په غوږ اوبه ننوځي، نو روژه یې نه ماتیږي. لیکن که څوک (قصداً) په غوږ کې اوبه واچوي، نو د یوه قول مطابق روژه یې ماتیږي. لهذا احتیاط ضروري دی. (انوار الایضاح بحوالهٔ طحطاوي)

د روژې په حالت کې غوږ ګرول... او ګروبی (خراشکي) یا د خولې اوبه تېرول

﴿۱۰۶۷﴾ أَوْ حَكَّ أُذُنَهُ بِعُوْدٍ فَخَرَجَ عَلَيْهِ دَرَنٌ (۱۹) یا خپل غوږ په یو لرګي (چغله) سره وګروي نو پر هغه (د غوږ) خیره را ووځي ثُمَّ أَدْخَلَهُ مِرَارًا إِلَى أُذُنِهِ بیا هغه لرګی بلر، بلر په خپل غوږ ننه کړي.

﴿۱۰۶۸﴾ أَوْ دَخَلَ أَنْفَهُ مُخَاطٌ (۲۰) يا ده پزي ته ګرنګ راسي فَاسْتَنْشَقَهُ عَمْدًا أَوِ ابْتَلَعَهُ نو دئ هغه قصداً (دخولې استوني اخواته) کش کړي، يا يې تېر کړي وَيَنْبَغِي إِلْقَاءُ النُّخَامَةِ او مناسب ده د ګروبي بهر غورځول (ټوکل) حَتَّى لَا يَفْسُدَ صَوْمُهُ عَلَى قَوْلِ الْإِمَامِ الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللهُ د دې لپاره چي د ده روژه فاسده (ماته) نه سي د امام شافعي رَحِمَهُ الله د قول مطابق.

لغات: ﴿حَكَّ﴾ د نصر د باب ماضي ده: ګرول، مږل. ﴿مخاط﴾ ګرنګ، د پزي بلغمي ماده. ﴿استنشق﴾ په پزي کشول (په پزه کي خېږول). ﴿ابتلع﴾ د افتعال د باب ماضي ده. په مجرد و کي د فتح له بابه راځي، بَلَعَ يَبْلَعُ بَلْعًا: تېرول. ﴿النخامة﴾ ګروبي (ګرړوبي). له سينې يا خيشوم څخه راوتلي بلغم (خراشکي).

تشريح: صورت د مسئلې دا دی چي که څوک د روژې په حالت کي د خپل غوږ دننه حصه په لرګي (چخلي) يا داسي بل شي سره وګروي او د غوږ دننه خيره را وباسي بيا دا لرګی (چخله) بار. بار په غوږ دننه کړي (لکه عموماً چي يې خلک کوي)، نو په دې سره هم روژه نه فاسديږي.

أو دخل أنفه إلخ: د دې حاصل دا دی چي که څوک د روژې په حالت کي ګروبی وغيره تېر کړي، يا يې قصداً لوړ کش کړي، نو په دې سره هم روژه نه ماتيږي، وروسته مصنف رَحِمَهُ الله فرمايي چي مناسب دا ده چي د تېرولو پر ځای ګروبی وغيره وتوکل سي (وغورځول سي)، د دې لپاره چي د امام شافعي رَحِمَهُ الله له اختلاف څخه ووځي؛ ځکه د هغه په نيز د دې شيانو په تېرولو سره روژه ماتيږي. او د امامانو د اختلاف پر موقع د خپل وس مطابق د دوی د مذهب رعايت کول مستحب دي. د دې لپاره چي روژه بالاتفاق د ټولو په نيز صحيح پاته سي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

مسئله: له خولې څخه پيدا سوی لونډوالی او ناړي (لاړي) تېرول هم د روژه ماتونکي نه دي، همدارنګه کله چي هغه له خولې څخه را ووځي لېکن تر اوسه لاندي ځړېدلي او جلا سوي نه وي چي بېرته يې د خولې وطرف ته کش کړي، نو په دې سره هم روژه نه ماتيږي، او که لاندي وڅڅيږي بيا يې تېري کړي، نو روژه ماتيږي. (مراقي الفلاح بتغير)

د روژې په حالت کې قی وهل

﴿١٠٦٩﴾ أَوْ ذَرَعَهُ الْقَيْءُ وَعَادَ بِغَيْرِ صُنْعِهِ (٢١) او یا ده ته خپله قی راسي او بیرته دده له فعل څخه بغیر خپله واپس (تېر) سي (نو روژه یې نه فاسدیږي) وَلَوْ مَلأَ فَاهُ که څه هم دده خوله ډکه کړي (یعني که څه هم دا قی په ډکه خوله وي) فِي الصَّحِيحِ په صحیح قول کې أَوِ اسْتَقَاءَ أَقَلَّ مِنْ مِلْءِ فِيهِ (۲) یا قصداً قی ووهي له ډکي خولې څخه کم (نو هم یې روژه نه فاسدیږي) عَلَى الصَّحِيحِ د صحیح قول مطابق وَلَوْ أَعَادَهُ که څه هم بیرته یې واپس (تېر) کړي فِي الصَّحِيحِ په صحیح قول کې.

لغات: ﴿ذرعه﴾ قی غالبه کېدل او خولې ته راتلل (بې اختیاره قی راتلل)، خواګرځی کېدل، ﴿صنع﴾ کوښښ، کار (فعل)، ﴿استقاء﴾ د استفعال د باب ماضي ده: د قي طلب کول، یعني قصداً قی وهل، ﴿ملء فیه﴾ په ډکه خوله، فِیْهِ دلته د فَمٌ د جرّ حالت دی او د ه ضمیر روژتي ته راجع دی.

تشریح: په دې عبارت کې مصنف رَحِمَهُ الله د روژې په حالت کې د قي وهلو حکم بیانوي، مسئله دا ده چې که خود بخوده (بلا قصده) قی راسي او بیا خپله وګرځي او ترستوني تېر سي، نو برابره ده هغه په ډکه خوله وي او که کم وي، په داسي صورت کې د هغه روژه د صحیح قول مطابق نه فاسدیږي.

أو استقاء إلخ: یعني که قصداً له ډکي خولې څخه کم قی ووهي، نو په دې صورت کې هم روژه نه فاسدیږي، که څه هم قصداً یې بیرته وګرځوي او تېر یې کړي د صحیح قول مطابق، دا حکم د امام ابویوسف رَحِمَهُ الله په نېز دی. لیکن د امام محمد رَحِمَهُ الله په نېز که قصداً له ډکي خولې څخه کم قی ووهي. نو روژه یې فاسدیږي، همدارنګه که قی قصداً تېر کړي، نو د امام محمد رَحِمَهُ الله په نېز یې روژه فاسدیږي. برابره ده قی لږ وي او که ډېر. (شفاء الارواح)

فایده: صاحب د البحر الرائق علامه ابن نجیم رَحِمَهُ الله په "البحر الرائق" کې دوولس (۱۲) صورتونه بیان کړي دي چې تفصیل یې دا دی چې قی به یا خپله راغلی وي یا قصداً به وهل سوی وي. په دوارو صورتونو کې به په ډکه خوله وي یا به نه وي، بیا له دوی څخه په هر صورت کې به دا قی بهر وتلی وي یا خپله به تېر سوی وي یا قصدا به یې تېر کړی وي، نو دا ټوله دوولس (۱۲) صورتونه

جوړیږي، صاحب د البحر الرائق رَحِمَهُ الله فرمایي چې له دې ټولو څخه صرف په دوو صورتونو کې روژه ماتیږي: یو دا چې په ډکه خوله وي او روژتي قصداً هغه بیرته تیر کړی وي. دویم دا چې قصداً په ډکه خوله یې قی وهلی وي، له دې دوو څخه بغیر په بل صورت کې روژه نه فاسدیږي. (طحطاوي، درس ترمذی)

له نخود څخه د کم مقدار حکم

﴿۱۰۷۰﴾ أَوْ أَكَلَ مَا بَيْنَ أَسْنَانِهِ وَكَانَ دُوْنَ الحِمَّصَةِ (۲۳) یا وخوري هغه څه (د خوراک ذره) کوم چې د غاښو په مینځ کې (پاته) وي او هغه له نخود څخه کم وي (نو هم یې روژه نه فاسدیږي).

﴿۱۰۷۱﴾ أَوْ مَضَغَ مِثْلَ سِمْسِمَةٍ مِنْ خَارِجٍ فَمِهٖ حَتّٰى تَلَاشَتْ (۲۴) یا وژووي د یوې کونجتي غوندي شی (کوم چې یې) له بهر څخه د خولې (وخولې ته ننه کړی وي) تر دې چې (په خوله کې) سره ختم سي وَلَمْ يَجِدْ لَهَا طَعْمًا فِيْ حَلْقِهٖ او نه ومومندي د هغه خوند په خپل حلق کې (یعني په ستوني کې یې خوند محسوس نه کړي).

لغات: ﴿الحِمَّصَة﴾ او الحِمِّصَة د "مُشَدّد میم" په فتحه او کسره سره: یو نخود. ﴿مضغ﴾ د فتح د باب ماضي ده: ژوول. ﴿سمسمة﴾ یوه کونجته. ﴿تلاشت﴾ د تفاعل د باب مضارع ده: لا شی کېدل، بالکل ختمېدل.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که د روژتي په غاښو کې د غوښو یو ریښه یا د یو بل خوراک ذره بنده وي او روژتي هغه ریښه یا ذره په ژبه سره وښوروي او په خوله کې یې وژووي او تیره یې کړي، نو ریښه او ذره که د نخود تر مقدار کمه وي، نو روژه نه فاسدیږي، "دون الحمصة" یعني تر نخود کم (کوچنی). لهذا که د نخود تر مقدار زیات شی وي، نو روژه فاسدیږي. همدارنګه د نخود تر مقدار کم شی که یو وار له خولې څخه راوباسي، بیا یې بیرته تیر کړي، نو هم روژه فاسدیږي.

أو مضغ مثل الخ: همدارنګه که روژتي کونجته یا د کونجتي په څېر بل کوچنی شی خولې ته واچوي او ویې ژوبي تر دې چې په خوله کې سره ختم (سره ولاړ) او ورک سي یعني په غاښونو، وریو او ژبه کې ومښلي او هلته سره ختم سي او د هغه خوند په حلق کې محسوس نه سي، نو په دې سره هم روژه نه فاسدیږي (ځکه چې د ژوولو په وجه د کونجتي دانه بالکل ختمه سوه او تر معدې پورې نه ورسېده)، او که د هغه خوند په حلق کې محسوس سي یا روژتي دا شی تیر کړي، نو روژه فاسدیږي. دلته مصنف رَحِمَهُ الله "أو مَضَغَ" ویلي دي. لهذا که خولې ته یې واچوي او له ژوولو څخه بغیر یې تیر کړي، نو هم روژه فاسدیږي. (عمدة الفقه، طحطاوي)

بَابُ مَا يَفْسُدُ بِهِ الصَّوْمُ وَتَجِبُ بِهِ الْكَفَّارَةُ مَعَ الْقَضَاءِ

دا باب د هغو شیانو (په بیان کي) دی چي په هغوی سره روژه فاسدیږي (ماتیږي) او د هغوی په وجه قضاء د کفارې سره واجبیږي

د کومو شیانو په جه قضاء او کفاره دواړه واجـــبیــږي؟

﴿۱۰۵۲﴾ وَهُوَ اِثْنَانِ وَعِشْرُوْنَ شَيْئًا او هغه دوویشت (۲۲) شیان دي (تقریبا) إِذَا فَعَلَ الصَّائِمُ شَيْئًا مِنْهَا طَائِعًا مُتَعَمِّدًا غَيْرَ مُضْطَرٍّ کله چي روژتي (روژه نیونکی) له هغوی څخه یو شی په خپله رضاء قصداً وکړي په داسي حال کي چي غیر مجبوره وي (یعني د هغه په کولو باندي مجبوره نه وي) لَزِمَهُ الْقَضَاءُ وَالْكَفَّارَةُ نو پر هغه قضاء او کفاره (دواړه) لازمیږي.

لغات: ﴿طَائِعًا﴾ د فاعل صیغه ده: راضي (په خپله رضاء سره)، په خپله خوښه. مختار (په اختیار سره). ﴿متعمدًا﴾ د تفعّل له بابه د فاعل صیغه ده: قصداً کونکی، ﴿مضطر﴾ د افتعال د له بابه د مفعول صیغه ده: مجبور (مجبوره کړی سوی)، محتاج کړی سوی، ﴿کفّارة﴾ (بتشدید الفاء) لغتاً د ګناه پټونکې (د ګناه محوه کونکې)، اصطلاحاً: داسي تصرّف (یعني غلام آزادول. یا روژې نیول. یا صدقه کول او داسي نور) کوم چي شریعت د معیّني ګناه د محوه کېدلو لپاره واجب کړی دی، یا په بله وینا شریعت چي د ګناه له سزا څخه د خوندي کېدلو لپاره کوم بدل تجویز کړی دی لکه روژه نیول. یا غلام آزادول. یا مسکینانو ته خوراک ورکول، هغه ته کفاره وایي.

تشریح: په کومو شیانو سره چي روژه ماتیږي، هغه پر دوه قسمه دي: ① یو هغه دي چي د هغوی په وجه صرف قضاء لازمیږي. ② او دویم هغه شیان دي چي د هغوی په وجه قضاء او کفاره دواړه لازمیږي. د روژې د فاسدېدلو (ماتېدلو) په وخت کي خو قضاء په هر صورت کي واجبیږي. او د قضاء سره کفاره په یو څو خاصو صورتونو کي واجبیږي او دا هلته وي چي په هغوی کي د روژه ماتونکي کس فعل عمداً (قصداً) وي او په خپله رضاء سره وي. د یو چا په جبر او اکراه سره نه وي. لهذا که یو څوک د مرض وغیره په وجه. یا د یو چا د جبر او اکراه په وجه مضطرّ او مجبوره سي روژه ماته کړي، نو کفاره نه لازمیږي. مثلاً یو جابر کس روژتي ته ووایي چي که ته دا شی نه وخورې! نو زه تا وژنم یا ستا لاس، غوږ یا داسي نور در پرېکوم. او روژتي هغه وخوري، نو په دې صورت کي صرف قضاء سته. کفاره نسته. (شفاء الارواح)

﴿۱۰۷۳﴾ وَهِيَ الْجِمَاعُ فِيْ أَحَدِ السَّبِيْلَيْنِ (۱) او هغه جماع کول دي په يوه د دوو لارو (قُبل يا دُبُر) کي عَلَى الْفَاعِلِ وَالْمَفْعُوْلِ بِهٖ (نو په دې کي کفاره هم واجبيږي) پر فاعل او مفعول (دواړو).

تشريح: صورت د مسئلې دا دی چي که روژتي قصداً جماع وکړي. برابره ده په فرج کي وي کوم چي "محلِ حلال" دی او که په مقعد کي وي کوم چي "محلِ حرام" دي. نو پر هغه قضاء او کفاره دواړه واجبيږي، برابره ده انزال سي او که نه سي؛ ځکه د کفارې واجبېدو لپاره صرف ادخال شرط دی. انزال شرط نه دی، او د کوم چا سره چي يې جماع کړې ده يعني مفعول. که هغه په راضي وي (يعني په خپله خوښه يې جماع ور سره کړې وي)، نو پر هغه هم کفاره واجبيږي. (شفاء الارواح)

﴿۱۰۷۴﴾ وَالْأَكْلُ وَالشُّرْبُ (۲) او خوراک او څښاک کول سَوَاءٌ فِيْهِ مَا يُتَغَذّٰى بِهٖ أَوْ يُتَدَاوٰى بِهٖ برابر دي په دې کي هغه شيان چي په هغوی سره غذا حاصلول کيږي يا په هغوی سره دواء (علاج) کول کيږي.

لغات: ﴿يتغذیٰ﴾ د تفعّل له بابه مضارع مجهوله ده: غذا حاصلول. او غذا د خوراک او څښاک هغه شي ته وايي چي د هغه وطرف ته د طبيعت رغبت وي او د نفس خواهش په هغه سره پوره کيږي لکه د غنمو ډوډی، غوښې، او به. ﴿يتداویٰ﴾ د تفاعل له بابه مضارع مجهوله ده: تداوي کول. دواء او علاج کول.

تشريح: صورت د مسئلې دا دی چي که روژتي د غذا يا دواء په توګه يو شی قصداً وخوري يا وڅيښي، نو پر هغه قضاء او کفاره دواړه واجبيږي. له غذا څخه مراد داسي شی دی چي طبيعت د هغه خوړلو ته راغب وي او په هغه سره د نفس خواهش پوره کيږي. مثلاً د غنمو. اُوربشو يا داسي نورو ډوډی وخوري، يا شيدي او داسي نور وڅيښي، او له دواء څخه مراد داسي شی دی چي په هغه سره د بدن اصلاح او روغتيا کيږي. (شفاء الارواح)

﴿۱۰۷۵﴾ وَابْتِلَاعُ مَطَرٍ دَخَلَ إِلٰى فِيْهِ (۳) او د باران (څاڅکی) تېرول کوم چي د ده خولې ته ننوتلی وي.

لغات: ﴿ابتلاع﴾ د افتعال د باب مصدر دی: تېرول (تر ستوني تېرول).

تشريح: صورت د مسئلې دا دی چي که روژتي قصداً خوله خلاصه کړي او د باران قطره يعني څاڅکی تېر کړي. نو قضاء او کفاره دواړه لازميږي، او که بغير له قصده د باران څاڅکی د هغه خولې

ته ننوځي او تر ستوني تېر سي، نو صرف قضاء سته (واوره او ژلۍ هم په دغه حکم کي داخل دي). (شفاء الارواح)

﴿۱۰۷۶﴾ وَاَكْلُ اللَّحْمِ النَّيْءِ (۴) او اُومې غوښي خوړل إِلَّا إِذَا دَوَّدَ مګر دا چي غوښي چینجي کړي وي (یعني چي ورستې سوي او چینجي پکښي پیدا سوي وي).

لغات: ﴿النئ﴾ اوم، اللحم النئ: اومه غوښه کوم چي په اُور نه وي پخ کړل سوې. ﴿دَوَّد﴾ د تفعیل د باب ماضي ده: چینجي (چینجیان) کول، چینجي پکښي پیدا کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي د روژې په حالت کي د اُومو غوښو په خوړلو سره هم قضاء او کفاره دواړه لازمیږي، لېکن که غوښي ورستې سوي وي او چینجي یې کړې وي، نو د هغه په خوړلو سره صرف قضاء واجبیږي، کفاره نه واجبیږي؛ ځکه داسي غوښي له غذائیت څخه وتلي دي، د غذا معنیٰ پکښي نسته، بلکي اوس به هغه بدن ته نقصان رسونکي وي او په هغه سره به د بدن اصلاح نه کیږي. (شفاء الارواح)

﴿۱۰۷۷﴾ وَأَكْلُ الشَّحْمِ (۵) او وازګه خوړل (هم قضاء او کفاره دواړه واجبوي) فِي اخْتِيَارِ الْفَقِيهِ أَبِي اللَّيْثِ د فقیه ابو اللیث رَحِمَهُ الله په اختیار کړی سوي قول کي.

﴿۱۰۷۸﴾ وَقَدِيدِ اللَّحْمِ بِالْاِتِّفَاقِ (۶) او وچي غوښي (خوړل هم قضاء او کفاره دواړه واجبوي) په اتفاق سره.

لغات: ﴿الشحم﴾ وازګه (وازده)، ﴿قدید﴾ تو ته کړل سوې غوښي چي مالګه پرې اچول سوې او وچي کړل سوي وي.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي که روژتي وازګه (وازده) وخوري، نو د کفارې په لازمېدلو کي اختلاف دی، فقیه ابو اللیث رَحِمَهُ الله فرمایي چي کفاره هم واجبیږي، همدا صحیح او مختار قول دی.

او د وچو غوښو په خوړلو سره بالاتفاق کفاره هم واجبیږي؛ ځکه چي غوښي عادتاً همداسي خوړل کیږي.

﴿۱۰۷۹﴾ وَأَكْلُ الْحِنْطَةِ وَقَضْمُهَا (۷) او غنم خوړل (۸) او د هغوی ژوول (په غاښو میده کول) إِلَّا أَنْ يَمْضَغَ قَمْحَةً فَتَلَاشَتْ مګر دا چي یو غنم (یوه دانه) وژووي او هغه (په خوله کي) سره ختم (سره ولاړ) سي.

لغات: ﴿حنطة﴾ غنم، جمع: حِنَطٌ، ﴿قضم﴾ مصدر دی، له ضرب او سمع دواړو بابونو څخه راځي: د غاښو په اطرافو يو شی ميده کول (يا په بله وينا ژوول). ﴿يمضغ﴾ د مضارع صيغه ده. له فتح او نصر دواړو بابونو څخه راځي، ژوول. ﴿قمحة﴾ د غنمو يوه دانه. ﴿تلاشت﴾ د تفاعل له بابه د واحد مؤنث غائب ماضي معلومي صيغه ده: لاشی کېدل، بالکل ختمېدل او ورکېدل.

تشريح: د عبارت حاصل دا دی چې که روژتي غنم وخوري يا هغوی په غاښو سره ميده کړي او ويې خوري، نو هم قضاء او کفاره دواړه واجبيږي، لېکن که د غنمو يوه دانه خولې ته واچوي او ويې ژووي، خو هغه کوچنۍ وي او په خوله کې سره ولاړه او ختمه سي (يعني په غاښو. وربو او ژبه کې ذره. ذره پاته سي) او دننه حلق ته ولاړه نه سي او نه يې خوند په حلق کې محسوس سي، نو په دې صورت کې د هغه روژه نه ماتيږي او قضاء او کفاره نه لازميږي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

﴿١٠٨٠﴾ وَابْتِلَاعُ حَبَّةِ حِنْطَةٍ (٩) او د غنمو يوه دانه تېرول وَابْتِلَاعُ حَبَّةِ سِمْسِمَةٍ أَوْ نَحْوِهَا (١٠) او د کونجتو يوه دانه يا داسي بل شی تېرول مِنْ خَارِجِ فَمِهِ له بهر څخه د خپلې خولې (يعني چې له دباندې څخه يې خولې ته اچولې وي، د خولې دننه دانه وي چې په خوله کې دننه په غاښو وغيره کې پاته وي، نو په دې سره هم قضاء او کفاره دواړه لازميږي) فِي الْمُخْتَارِ د مختار (خوښ سوي) قول مطابق.

تشريح: فرمايي که روژتي د غنمو يوه دانه يا يوه کونجته يا داسي بله کوچنۍ دانه تېره کړي يعني له بهر (دباندې) څخه يې خولې ته واچوي او تېره يې کړي، نو مختار او مفتیٰ بهٖ قول دا دی چې په دې صورت کې هم قضاء او کفاره دواړه لازميږي، که څه هم بعضي حضرات فرمايي چې کفاره نه لازميږي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

﴿١٠٨١﴾ وَأَكْلُ الطِّيْنِ الْأَرْمَنِيِّ مُطْلَقًا (١١) او ارمني خټه (خاوره) خوړل مطلقاً (يعني برابره ده دې خاورې په خوړلو عادت اعادي اوي او که نه وي. په هر صورت کې پر هغه قضاء او کفاره دواړه واجبيږي) وَالطِّيْنِ غَيْرِ الْأَرْمَنِيِّ كَالطَّفْلِ (١٢) او له ارمني څخه بغير بله خټه (خوړل) لکه طفل خټه إِنِ اعْتَادَ أَكْلَهُ (په دې شرط) که د هغه په خوړلو عادت وي.

لغات: ﴿الطين الأرمني﴾ دا يو ډول سره خاوره ده کوم چې په کلِ ارمني سره هم يادېږي، او دا په هغه تبه کې ډېره فايده کوي کوم چې د وبا او طاعون په ورځو کې پيدا سي (شفاء الارواح)، ﴿اعتاد﴾ د

افتعال د باب ماضي ده: (په یو شي) عادت کېدل، عادي کېدل. ﴿الطِّـفْل﴾ د دې لفظ څو معناوې دي چې له هغوی څخه یوه معنیٰ ده: "یو ډول کلکه ژړه خټه" صاحب د معجم یې داسې تعریف کړی دی "طين أصفر يتجمد على هَيْئَة رقائق بتأثير ضغط مَا فَوْقه من صخور و تصبغ بِهِ الثِّيَاب" (یعني یو ډول کلکه ژړه خټه ده د پاڼو په څېر کوم چې د لوېو ډبرو او پرښو د تأثیر او بوج په وجه کلکه سوې وي او په هغه سره جامې رنګول کیږي)، او په پښتو کې یې بعضو د دې معنیٰ کړې ده "د خړو اوبو کرک".

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که روژتي یو داسې خاوره او خټه وخوري کوم چې د درمل او دواء په توګه خوړل کیږي مثلاً "ارمني خاوره"، نو پر هغه هم کفاره واجبیږي. برابره ده هغه دې خاوري په خوړلو عادت وي او که نه وي؛ ځکه چې دا د دواء په توګه خوړل کیږي. او له "ارمني خاوري" څخه بغیر بله خاوره هغه وخت د کفارې موجب ګرځي کله چې خوړونکی کس په هغه عادت (عادي) وي. کنې کفاره نه بلکې صرف قضاء واجبیږي، یعني د بې فایدې خاوري په خوړلو سره صرف قضاء واجبیږي. (شفاء الارواح)

﴿۱۰۸۲﴾ وَالْمِلْحِ الْقَلِيْلِ فِي الْمُخْتَارِ (۱۳) او لږ مالګه (خوړل) د مختار قول مطابق.

لغات: ﴿ملح﴾ مالګه، جمع: أملاح.

تشریح: فرمایي چې که روژتي لږ غوندې مالګه وخوري. نو قضاء او کفاره دواړه واجبیږي؛ ځکه زیاته مالګه نه د دواء په توګه خوړل کیږي او نه ورته رغبت او خواهش کیږي. لږ (قلیل) مقدار هغه دی کوم چې عادتاً په یوه دم خوړل کیږي (یعني په یوه ځل خوړل یې عادت وي). (انوار الایضاح، شفاء الارواح)

﴿۱۰۸۳﴾ وَابْتِلَاعُ بُزَاقِ زَوْجَتِهِ أَوْ صَدِيْقِهِ لَا غَيْرِهِمَا (۱۴) او ناړې تېرول د خپلې ښځې (۱۵) یا (ناړې تېرول) د خپل ګران دوست، نه له دې دواړو څخه بغیر د بل چا.

لغات: ﴿ابتلاع﴾ د افتعال د باب مصدر دی: (تر ستوني) تېرول. ﴿بزاق﴾ ناړې (لاړې)، ﴿الصَّدِيق﴾ (د صاد په فتحه او د دال په کسره سره): خالص محبت کوونکی دوست، رښتوني محبت والا ملګری. (معجم...)

تشریح: مسئله داده چې که روژتي د بل چا ناړې (ناړې) تېرې کړې، نو روژه فاسدیږي او صرف قضاء لازمیږي، نه کفاره. همدارنګه که روژتي خپلې ناړې له خولې څخه بهر تو (تف) کړې او بیا یې په لاس را واخلي او تېرې یې کړي، نو هم روژه فاسدیږي او صرف قضاء لازمیږي او کفاره نه لازمیږي. لېکن که روژتي د خپل خوښ کس مثلاً د خپلې ښځې یا د خپل خوښ ګران دوست ناړې تېرې کړې؛ نو د قضاء سره کفاره هم لازمیږي؛ ځکه له هغه څخه د طبیعت نفرت نه کیږي او په هغه

سره لذت حاصلیږي، نو هغه د مُصلح بدن په حکم کې سو. او له نورو ناړو څخه عموماً نفرت کول کیږي. (انوار الایضاح، شفاء الارواح)

وَ أَكْلُهُ عَمَدًا بَعْدَ غِيْبَةٍ (۱۶) او قصداً خوراک کول تر غیبت کولو وروسته أَوْ ۱۰۸۴

بَعْدَ حَجَامَةٍ (۱۷) یا تر ښکر لګولو (وینه کښلو) وروسته أَوْ بَعْدَ مَسٍّ أَوْ قُبْلَةٍ بِشَهْوَةٍ

(۱۸) یا تر مسه کولو (۱۹) یا مچولو وروسته په شهوت سره أَوْ بَعْدَ مُضَاجَعَةٍ مِنْ غَيْرِ

إِنْزَالٍ (۲۰) یا تر پرېوتلو وروسته بغیر له انزالېدو څخه أَوْ بَعْدَ دُهْنِ شَارِبِهِ (۲۱) یا د خپلو

برېتو تر غوړولو وروسته ظَانًّا أَنَّهُ أَفْطَرَ بِذٰلِكَ په دې ګومان (خیال) کولو سره چې په دې شیانو

سره یې روژه ماته سوه إِلَّا إِذَا أَفْتَاهُ فَقِيْهٌ مګر دا چې کله یو فقیه فتویٰ ورکړې وي أَوْ سَمِعَ

الْحَدِيْثَ وَلَمْ يَعْرِفْ تَأْوِيْلَهُ عَلَى الْمَذْهَبِ یا یې حدیث اورېدلی وي او د هغه په تأویل نه وي

پوهېدلی پر خپل مذهب وَإِنْ عَرَفَ تَأْوِيْلَهُ او که د هغه په تأویل پوه سوی وي (ورته معلوم وي)

وَجَبَتْ عَلَيْهِ الْكَفَّارَةُ نو پر هغه کفاره واجبیږي.

لغات: ﴿قبلة﴾ مچه، جمع: قُبَلٌ و قُبُلَاتٌ، ﴿مضاجعة﴾ د مفاعلې د باب مصدر دی: یو د بل سره پرېوتل، بدن د بدن سره لګول، ﴿دهن﴾ تېل، روغن، جمع: أدهان، ﴿تأویل﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: له ظاهري مطلب څخه خبره اړول. (انوار الایضاح)

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چې که روژتي د یو چا غیبت وکړي، یا ښکر ولګوي (وینه وباسي)، یا یو ښځه په شهوت سره مسه کړي، یا یې په شهوت سره مچه کړي، یا ور سره پرېوځي او په دې دریو صورتونو کې انزال نه سي، یا پر برېتو روغن ولګوي او روژتي دا ګومان وکړي چې په دې شیانو سره روژه ماتیږي نو په دې ګومان سره قصداً یو شی وخوري، نو قضاء او کفاره دواړه لازمیږي. لېکن که هغه له یو فقیه عالم څخه پوښتنه وکړي او هغه فتویٰ ورکړي چې روژه دې ماته سوه او بیا هغه قصداً خوراک وکړي، نو صرف قضاء سته، کفاره نسته. او که هغه له یو مفتي څخه پوښتنه نه وي

کړي بلکي هغه دا حديث اوربدلی وي چي "الغِيبَةُ تُفْطِرُ الصَّوْمَ" (غيبت روژه ماتوي) او همدارنګه بل حديث دی "أَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُوْمُ" چي په ښکر لګولو سره د ښکر ورلګونکي او ورلګېدونکي دواړو روژه ماتيږي، نو روژتي د دې حديث پر ظاهر اعتماد کړی وي او د دې حديث په تفسير او تأويل پوه سوی نه وي او نه يې له بل چا څخه معلوم کړی وي (حال دا چي په دې ځای کي بالاجماع د روژې ماتېدلو تأويل په ثواب کمېدلو سره سوی دی يعني د حديث مطلب دا دی چي په داسي کولو سره د روژې اجر و ثواب کميږي، نه دا چي روژه يې ماتيږي)، نو په داسي صورت کي صرف قضاء سته، کفاره نسته. او که د حديث تأويل ورته معلوم وي خو بيا هم خوراک يا څښاک وکړي، نو په دې صورت کي کفاره هم واجبيږي. (شفاء الارواح بحوالۀ درس ترمذی)

يادونه: د سفيان ثوري رَحِمَهُ الله په باره کي نقل سوي دي چي هغه په غيبت کولو سره د روژې فاسدېدلو قائل دی او جمهوره علماء د عدمِ فساد قائل دي.

د حديثونو تأويل: د غيبت د حديث تأويل خو ذکر سو چي په غيبت کولو سره د روژې ثواب کميږي (او بعضو ليکلي دي چي ثواب يې ختميږي)، او د ښکر لګولو په باره کي چي کوم حديث راغلی دی، د هغه مختلفه تأويلونه سوي دي: ① يو دا چي په "أفطر الحاجم والمحجوم" کي "أفطر" د "كَادَ أن يفطِرَ" په معنیٰ سره دی او مطلب يې دا دی چي په ښکر لګولو (وينه کښلو) سره د دواړو روژه ماتېدلو ته نژدې کيږي، د حاجم روژه په دې وجه چي هغه وينه راخېښي (ځکه مخکي به حجامه د ښکر په ذريعه کېدله چي حاجم به پر هغه خوله کښېښوده او وينه به يې را کشوله)، نو حلق ته د وينې رسېدلو بېره سته، او د محجوم روژه په دې وجه چي د وينې وتلو په وجه هغه ته ضعف او کمزوري پېښېدلای سي چي د هغه په وجه د دواء خوړلو او روژې ماتولو بېره سته. ② بل تأويل يې دا سوی دی چي په "الحاجم والمحجوم" کي الف لام عهدي دی او مراد ځني هغه مخصوص کسان دي کوم چي د حجامت په دوران کي غيبت کوي، د دوی په باره کي نبي ﷺ کريم فرمايلي چي د دواړو روژه ماته سوه يعني د دواړو د روژو ثواب ضايع سو، نو د ثواب ضايع کېدلو (ختمېدلو) علت حجامت نه سو، بلکي غيبت سو (شامي ج۳، ص۳۴۷)، ③ دريم تأويل دا چي "أفطر الحاجم والمحجوم" که څه هم جمله خبريه ده، خو په دې جمله کي انشاء مضمر ده او همدا انشاء مقصود ده، يعني نبي کريم ﷺ

خلکو ته دا مشوره ورکړې ده چې تاسي د روژې په حالت کې ښکر مه لګوئ او ممانعت شفقةً وو، د حرمت په توګه نه وو؛ ځکه چې په دې سره روژتي ته ضعف او کمزوري رسیږي. (تحفة الألمعي ج:۳، ص:۱۴۸ بحوالهٔ انوار الایضاح)

﴿۱۰۸۵﴾ وَتَجِبُ الْكَفَّارَةُ عَلٰى مَنْ طَاوَعَتْ مُكْرِهًا او (همدارنګه) کفاره واجبیږي پر هغه ښځي چې موافقت یې کړی وي د مجبوره کړل سوي سره (یا په بله وینا: چې [د جماع] قدرت یې ورکړی وي پر خپل ځان مجبوره کړل سوي سړي ته).

لغات: ﴿طاوعت﴾ د مفاعلې له بابه د واحد مؤنث غائب ماضي صیغه ده: طَاوَعَ يُطَاوِعُ مُطَاوَعَةً: موافقت ور سره کول، راضي کېدل او خبره ور سره منل پر خپل ځان (د جماع)موقع او قدرت ورکول.

﴿مکرهًا﴾ د افعال د باب مفعول دی: مجبوره کړل سوی، کوم چې بل چا په زوره (جبرًا) پر یو شي مجبوره کړی وي.

تشریح: مسئله دا ده چې که یو چا روژتي ته مثلاً د مرګ یا د یو اندام پرېکولو دمکي ورکړه او مجبوره یې کړی چې د فلانکۍ ښځي سره جماع وکړه!، خو هغه ښځه په خپله خوښه او رضاء جماع ته اماده سوه (یعني هغه د یو چا له طرفه مجبوره نه کړل سوه)، نو په دې صورت کې صرف پر ښځي کفاره واجبیږي، نه پر سړي.

فَصْلٌ فِي الْكَفَّارَةِ وَمَا يُسْقِطُهَا عَنِ الذِّمَّةِ

دا فصل په (بیان د) کفارې او په (بیان د) هغو شیانو کي دی کوم چي د (روژتي) له ذمې (غاړي) څخه کفاره ساقطوي

په کومو شیانو سره کفاره ساقطیږي؟

(١٠٨٢) وَ تَسْقُطُ الْكَفَّارَةُ بِطُرُوِّ حَيْضٍ أَوْ نِفَاسٍ کفاره ساقطیږي د حیض یا نفاس په پیښېدلو (راتللو) سره أَوْ مَرَضٍ مُبِيحٍ لِلْفِطْرِ فِي يَوْمِهِ یا د داسي مرض (په پیښېدلو سره) کوم چي روا کونکی وي روژه ماتولو لره په هغه ورځ (یعني داسي مرض چي د هغه په وجه روژه ماتول او خوړل روا ګرځي)

لغات: ﴿طُرُوْ﴾ د فتح د باب مصدر دی، طَرَأَ يَطْرَأُ طَرَأً و طُرُوْءًا: پیښېدل. ناڅاپه واقع کېدل. ﴿مُبِيح﴾ د افعال د باب فاعل دی: روا کونکی، جائز ګرځونکی.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي که روژتي ښځي قصداً خوراک یا چښاک کړی وي چي د هغه په وجه قضاء او کفاره دواړه باندي لازم سي، خو بیا په همدې ورځ کي ښځي ته حیض یا نفاس راسي، نو په دې صورت کي کفاره ساقطیږي، صرف قضاء لازمیږي. همدارنګه که یو سړي قصداً روژه ماته کړې وي، خو بیا په همدې ورځ داسي مریض سي چي که روژتي وای نو روژه ماتول به ورته جائز وای. نو کفاره ځني ساقطیږي او صرف قضاء لازمیږي.

فوائد قیود. مرض مبیح: مخکنی حکم هغه وخت دی کله چي دا مرض خپله روژتي نه وي پیدا کړی (یا په بله وینا خپله د مرض سبب نه وي جوړ سوی)، لهٰذا که خپله ځان زخمي کړي، یا خپل ځان تر بام یا بل لوړی ځای را اېله کړي. یا یو داسي کار وکړي چي د هغه په وجه ډېر زیات مریض یا مثلاً د هغه په وجه ډېر زیات تږی سي. نو په دې ټولو صورتونو کي که روژه ماته کړي، نو کفاره نه ساقطیږي (مراقی الفلاح. و حاشیهٔ نور الایضاح)

في يومه: همدارنګه مخکنی حکم هغه وخت دی کله چي حیض و نفاس یا مرض په هاغه ورځ پېښ سوي وي په کومه ورځ چي یې روژه ماته کړې وي، لهٰذا که تر هغه ورځي مخکي یا تر هغه ورځي

وروسته دغه أمور پېښ سي، نو بيا کفاره نه ساقطيږي. (حاشية نور الايضاح، مراقي الفلاح بحوالة انوار الايضاح)

﴿۱۰۸۷﴾ وَلَا تَسْقُطُ عَمَّنْ سُوفِرَ بِهِ كُرْهًا بَعْدَ لُزُوْمِهَا عَلَيْهِ او کفاره نه ساقطيږي له هغه کس څخه کوم چي مسافر کړی سي (په سفر بېول سي) په زوره (جبراً) د کفارې لازمېدلو څخه وروسته پر هغه فِيْ ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ په ظاهر روايت کي.

لغات: ﴿سُوفِرَ﴾ د مفاعلې د باب ماضي مجهوله ده. مصدر: مُسَافَرَةٌ و سِفَارًا: سفر کول. او دلته د باء په ذريعه دا باب متعدي کړی سوی دی، نو معنی یې ده: په سفر بېول، مسافر کول. سفر په کول.

تشريح: که يو څوک قصداً روژه ماته کړي. تر دې وروسته يو څوک هغه پر سفر مجبوره کړي. نو د ظاهر روايت مطابق په دې سره کفاره نه ساقطيږي: ځکه دا آسماني او قدرتي عذر نه دی لکه حيض و نفاس، چي په حيض و نفاس کي د روژتي فعل لره هيڅ دخل نسته.

ها! که څوک د روژې په حالت کي په سفر ولاړ سي، برابره ده خپله ولاړ سي يا يو څوک يې مجبوه کړي او بيا چي هلته ولاړ سي روژه ماته کړي، نو ښکاره خبره ده چي په دې صورت کي صرف قضاء لازميږي او کفاره ساقطيږي.

د روژې د کفارې بيان

﴿۱۰۸۸﴾ وَالْكَفَّارَةُ تَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ وَلَوْ كَانَتْ غَيْرَ مُؤْمِنَةٍ او کفاره د يوه مريي آزادول دي که څه هم هغه مؤمن (مسلمان) نه وي فَإِنْ عَجَزَ عَنْهُ بيا که هغه له دې (مريي آزادولو) څخه عاجزه سي صَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ نو دوې مياشتي دي پرلپسې روژه ونيسي لَيْسَ فِيْهِمَا يَوْمُ عِيْدٍ وَلَا أَيَّامُ التَّشْرِيْقِ چي په هغوی (دوو مياشتو) کي به د اختر ورځ او د تشريق ورځي نه وي فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعِ الصَّوْمَ او که د روژې طاقت نه لري أَطْعَمَ سِتِّيْنَ مِسْكِيْنًا نو شپېتو مسکينانو ته دي خوراک (ډوډی) ورکړي يُغَدِّيْهِمْ وَيُعَشِّيْهِمْ غَدَاءً وَعَشَاءً د سهار (غرمې) خوراک دي ورکړي او د ماخوستن خوراک دي ورکړي مُشْبِعَيْنِ د دوی تر مړه نسه أَوْ غَدَائَيْنِ أَوْ عَشَائَيْنِ يا دوه د سهار خوراکونه يا دوه د ماخوستن خوراکونه (يا په بله وينا، دوې ورځي د سهار (غرمې) خوراک او دوې ورځي د ماخوستن خوراک) أَوْ عَشَاءً وَسَحُوْرًا يا د ماخوستن خوراک او د پېشلمي خوراک أَوْ

يُعْطِيْ كُلَّ فَقِيْرٍ نِصْفَ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ أَوْ دَقِيْقِهٖ أَوْ سَوِيْقِهٖ يا دي ورکړي هر غريب ته نيم صاع د غنمو يا د هغه (نيم صاع غنمو) اوړه يا د هغه نينې أَوْ صَاعَ تَمْرٍ أَوْ شَعِيْرٍ أَوْ قِيْمَتَهٗ يا (دي ورکړي) يو صاع د خُرماوو يا اُوربشو يا د هغه قيمت.

لغات: ﴿متتابعين﴾ تثنيه ده، واحد يې متتابعٌ دی، د تفاعل د باب فاعل دی: پرلپسې، ﴿يغدّي﴾ د تفعيل د باب مضارع ده، غَدّىٰ تَغْدِيَةً: د سهار خوراک ورکول (د غرمې ډوډۍ ورکول)، غداء: د سهار خوراک، او په عربو کې د سهار خوراک پر لس، يوولس بجې خوړل کېدی لکه زموږ د غرمې خوراک. ﴿يعشيهم﴾ د تفعيل د باب مضارع دي، عشّٰى تَعْشِيَةً: د شپې يعني د ماخوستن په وخت کې خوراک ورکول (د ماخوستن ډوډۍ ورکول)، ﴿سَحور﴾ د پېشلمي خوراک، عَشَاء: د ماخوستن خوراک، ﴿مشبعين﴾ د افعال له بابه د جمع مذکر فاعل صيغه ده، أَشْبَعَ يُشْبِعُ إِشْبَاعًا: نس ډکول، موړول، تر ماړه نسه خوړل، ﴿نصف صاع﴾ د نيم صاع وزن پاؤ کم دوه کېلو کيږي (په پاکستاني کېلو سره)، او ځينو ليکلي دي څه د پاسه يو نيم کېلو، ﴿دقيق﴾ وچ اوړه، ﴿سويق﴾ نينې، د غنمو او اوربشو وريته سوي (کباب سوي) او ميده سوي دانې.

تشريح: د رمضان د روژې کفاره دا ده ① چې غلام يا مينځه دي آزاده کړي، برابر ده هغوی کافران وي او که مسلمانان، بالغان وي او که نا بالغه؛ ځکه په آيت کې "تحرير الرقبة" ذکر سوي دي کوم چې عام دی. خو مسلمان غلام آزادول زيات ښه دي، ② که د غلام آزادول ممکن نه وي لکه په اوس وخت کې، نو بيا به پرلپسې (مسلسل) دوې مياشتي روژې نيسي، چې په مينځ کې رمضان او کوچنی اختر يا لوی اختر او تر هغه وروسته درې ورځې (ايامُ التشريق) را نه سي، لهذا که د کفارې په دې دوو مياشتو کې يوه روژه هم پرېږدي، يا يې ماته کړي، برابره ده د عذر مثلاً د مرض وغيره په وجه وي يا بېله عذره وي، يا مثلاً په مينځ کې د لوی اختر ورځ او ايام التشريق راسي، نو مخکې نيول سوي روژې ټولې په کفاره کې نه شمېرل کيږي، بلکې بيا به له نوي سره پرلپسې دوې مياشتي روژې نيسي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

فإن لم يستطع إلخ: ③ او که يو څوک په روژو نيولو باندي قادر نه وي يعني ډېر بوډا وي يا لا علاجه مريض وي چې د روغېدلو اُميد يې نه وي، نو هغه به شپېتو (۶۰) مسکينانو ته خوراک ورکوي. او د دې دوه صورتونه دي: ① يو دا چې شپېتو مسکينانو ته دوه وخته په ماړه نس (په ډک نس) خوراک

ورکړي او په دې کې تسلسل ضروري نه دی، بلکې په دوو جلا وختونو کې يې هم ورکولای سي. مثلاً دوې ورځې د سهار لخوا خوراک ورکړي، يا دوې ورځې د ماخوستن لخوا خوراک ورکړي. يا همداسې يو وخت د ماخوستن خوراک ورکړي او يو وخت په پېشلمي کې خوراک ورکړي. خو شرط دا دی چې په اوله ورځ يا په اول وخت کې چې يې وکومو شپېتو مسکينانو ته خوراک ورکړی دي، په راروانه ورځ يا راروان وخت کې به هم هاغه فقيران وي، که سره جلا سي، نو کفاره نه اداء کيږي. (مراقی الفلاح مع الطحطاوي ص: ۳۶۶)

② دويم صورت دا دی چې وهر مسکين ته نيم صاع غنم يا د هغه اوړه يا نيني يا د هغه قيمت ورکړي، يا يو صاع خرما يا اوربشې يا د هغه قيمت ورکړي، او که قيمت ورکوي. نو د بازاري قيمت اعتبار به کول کيږي، يا په بله وينا دومره قيمت به ورکوي چې که په هغه قيمت سره مسکين مثلاً (نيم صاع) غنم رانيول وغواړي، نو په آسانۍ سره يې له بازار څخه رانيولای سي. (انوار الايضاح بحوالۀ فتاویٰ رحيميه)

مسئله (۱): که يوازې يوه مسکين ته شپېته ورځې سهار او ماښام خوراک ورکړي، نو هم کفاره اداء کيږي.

مسئله (۲): د لسو کالو کوچنيان کوم چې قريبُ البلوغ نه وي، هغو ته په خوراک ورکولو سره کفاره نه اداء کيږي، خو که هغو ته د کفارې مقدار تمليکاً ورکړي، مثلاً نصف صاع غنم يا د هغه قيمت هر کوچني ته ورکړي، نو صحيح دي. (انوار الايضاح، بحوالۀ در مختار مع الشامي)

﴿۱۰۸۹﴾ وَ كَفَتْ كَفَّارَةٌ وَاحِدَةٌ عَنْ جِمَاعٍ وَّ أَكْلٍ مُتَعَدِّدٍ فِيْ أَيَّامٍ او کافي ده يوه کفاره له متعدده (څو واره) جماع کولو څخه او له متعدده خوراک کولو څخه په څو ورځو کې لَمْ يَتَخَلَّلْهُ تَكْفِيْرٌ (په دې شرط) چې د هغوی په مينځ کې کفاره اداء کول نه وي واقع سوي (يعني په دې شرط چې په هغه دوران کې يې کفاره نه وي اداء کړې) وَلَوْمِنْ رَمَضَانَيْنِ که څه هم له دوو رمضانو څخه وي (يعني که څه هم دا کارونه اجماع او اکل... ايې په دوو رمضانو کې کړي وي) عَلَى الصَّحِيْحِ د صحيح قول مطابق فَإِنْ تَخَلَّلَ التَّكْفِيْرُ بيا که په مينځ کې کفاره اداء کول واقع سي لَا تَكْفِيْ كَفَّارَةٌ وَاحِدَةٌ فِيْ ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ نو يوه کفاره نه کافي کيږي، په ظاهر روايت کې.

لغات: ﴿كفت﴾ د ضرب له بابه ماضي معلومه ده. مصدر: كِفَايَةٌ: كافي كېدل. كفايت كول. له يو شي څخه بې پروا كول. ﴿لم يتخلل﴾ د تفعل له بابه د جحد (نفي جحد بلم) صيغه ده، مصدر: تَخَلُّلًا: په مينځ كي راتلل، په مينځ كي واقع كېدل. ﴿تكفير﴾ د تفعيل د باب مصدر دی: كفاره وركول.

تشريح: صورت د مسئلې دا دی چي كه څوک په رمضان كي څو واره روژه ماته كړي، مثلاً څو واره جماع وكړي، يا څو واره خوراک وكړي، يا په يوه رمضان كي يوه روژه ماته كړي او تر اوسه يې د هغه كفاره نه وي اداء كړې چي په بل رمضان كي بيا يوه روژه ماته كړي، تر دې وروسته په آخر كي يوه كفاره اداء كړي، نو د ټولو له طرفه كفاره اداء كيږي (خو داسي كول سخته گناه ده)، لېكن كه له روژې ماتولو (مثلاً له جماع كولو) څخه وروسته كفاره اداء كړي، بيا بل وار روژه ماته كړي (مثلاً بيا جماع وكړي)، نو په دې صورت كي به دويمه كفاره اداء كوي، اوله كفاره نه كافي كيږي، دلته مصنف رَحِمَهُ الله "على الصحيح" ويلي دي؛ ځكه بل قول دا دی چي كه څوک په جلا، جلا رمضانو كي يوه، يوه روژه ماته كړي مثلاً په دوو رمضانو كي جماع وكړي او د اول رمضان كفاره اداء نه كړي، نو بيا هغه دوې كفارې لازميږي. (شفاء الارواح)

بَابُ مَا يُفْسِدُ الصَّوْمَ مِنْ غَيْرِ كَفَّارَةٍ

(دا) باب د هغو شیانو (په بیان کي) دی کوم چي روژه فاسدوي بغیر له کفارې څخه (یعني چي د هغوی په وجه صرف قضاء واجبیږي. نه کفاره)

په کومو شیانو سره صرف قضاء واجبیږي، نه کفاره؟

﴿۱۰۹۰﴾ وَهُوَ سَبْعَةٌ وَّ خَمْسُوْنَ شَيْئًا او هغه اووه پنځوس (۵۷) شیان دي إِذَا أَكَلَ الصَّائِمُ أُرُزًّا کله چي روژتي وخوري وریجي نِيًّا اومې (یعني اومې وریجي وخوري) أَوْ عَجِيْنًا أَوْ دَقِيْقًا یا (وخوري) خیشته (اخبلي) اوړه یا وچ اوړه أَوْ مِلْحًا كَثِيْرًا دَفْعَةً یا ډېره مالګه په یوه وار أَوْ طِيْنًا غَيْرَ أَرْمَنِيٍّ لَمْ يَعْتَدْ أَكْلَهُ یا (وخوري) له ارمني ختې څخه بغیر بله خټه چي د هغه په خوړلو عادت نه وي أَوْ نَوَاةً أَوْ قُطْنًا أَوْ كَاغِدًا (كَاغَدًا) یا تاکی (د خرما مندکه) یا پنبه یا کاغذ أَوْ سَفَرْجَلًا وَلَمْ يُطْبَخْ یا بهي او هغه (تراوسه) پوخ سوی نه وي (یعني اوم بهي وخوري) أَوْ جَوْزَةً رَطْبَةً یا لوند (شین) جوز أَوِ ابْتَلَعَ حَصَاةً أَوْ حَدِيْدًا أَوْ تُرَابًا أَوْ حَجَرًا یا تېره کړي شګه یا اوسپنه یا خاوره یا ډبره.

لغات: ﴿أُرُزًّا﴾ وریجي. ﴿نِيًّا﴾ اوم (کچه). ﴿عجين﴾ اخبل سوي اوړه (خیشته اوړه). ﴿دقيق﴾ وچ اوړه. ﴿نواة﴾ د خرما مندکه (تاکی). ﴿قطن﴾ پمبه (پنبه). ﴿كَاغِد﴾ او كَاغَد: کاغذ (مصباح اللغات ص ۷۱۱). ﴿سَفَرْجَل﴾ پر وزن د فَعْلَل، د سېب په څېر یوه مېوه ده کوم ته چي بهي وریل کیږي. په انګریزي کي ورته پیرس (pears) وایي، جمع: سَفَارِج. ﴿جوزة﴾ جوز. ﴿حصاة﴾ شګه. کوچنی کاڼی.

تشریح: هر هغه شی کوم چي د غذا یا د دواء په غرض سره یا د عادت په توګه نه خوړل کیږي. د هغه په خوړلو سره صرف قضاء لازمیږي، نه کفاره. لهذا که څوک اومې وریجي وخوري. یا خیشته اوړه یا وچ اوړه. یا په یوه پلا ډېره مالګه (مثلاً یو، په ملګه په یوه وار) وخوري، نو پر هغه صرف قضاء واجب ده. ځکه دغه شیان دا ډول نه د غذاء په توګه خوړل کیږي او نه د دواء په توګه. او نه د عادت په توګه

خوړل کیږي (ځکه وربجي او اوړه خو عادتاً نه خوړل کیږي يعني پر پخېدو وروسته خوړل کيږي او مالګه عادتاً په يوه وار ډېره لږ خوړل کیږي).

أو طيناً غير أرمني: د دې حکم څه مخکې په تفصيل سره تېر سو.

أو سفر جلّا: د دې تعریف په لغاتو کي ذکر سو، دلته له دې څخه صرف سفر جل نه دی مراد، بلکي هر هغه مېوه مراد ده کوم چي اومه نه خوړل کیږي، لهذا که څوک داسي مېوه وخوري کوم چي (بالکل) اومه وي، نو پر هغه صرف قضاء لازم ده.

أو جوزة: که څوک د روژې په حالت کي لوند (اوم) جوز وخوري، نو هم صرف قضاء سته، کفاره نسته.

أو ابتلع إلخ: همدارنګه که څوک د روژې په حالت کي شګه، يا اوسپنه، يا د خاوري لوټه تېره کړي (داسي خاوره کوم چي مفيده نه وي لکه طين ارمني چي مفيده خاوره ده)، يا ډېره تېره کړي، نو پر هغه هم صرف قضاء لازمه ده، همدارنګه د سرپو، ژړو، سرو او سپينو زرو په تېرولو سره هم صرف قضاء لازميږي.

د حقنې (امالې) او په پزه کي د دواء اچولو حکم
په ستوني کي د نل په ذريعه د يو شي د اچولو حکم

> ﴿۱۰۹۱﴾ أَوِ احْتَقَنَ يا حقنه وکړي (يعني د شا په اَمقعد ا کي دواء واچوي).
>
> ﴿۱۰۹۲﴾ أَوِ اسْتَعَطَ يا په پزه کي دواء واچوي.
>
> ﴿۱۰۹۳﴾ أَوْ أَوْجَرَ بِصَبِّ شَيْءٍ فِيْ حَلْقِهِ يا په خوله کي يو شی ستوني ته توی کړي (نس ته يې ورسوي) عَلَى الْأَصَحِّ د صحيح ترين قول مطابق.

لغات: ﴿احتقن﴾ د افتعال د باب ماضي ده: حقنه ورکول (د شا د لاري ايعني د مقعدي لخوا ا د مريض معدې ته دواء رسول)، اماله کول. ﴿إِسْتَعَطَ﴾ دا هم د افتعال د باب ماضي ده (ماده: سعط): په پزه کي دواء اچول. دا لغوي معنیٰ ده، خو دا حکم صرف د دواء سره خاص نه دی، بلکي که اوبه ور واچوي، نو هم دغه حکم دی. ﴿أوجر﴾ د افعال د باب مصدر دی، أَوْجَرْتُ الْمَرِيْضَ إِيْجَارًا: دواء په حلق کي ور توېول (دوا په ستوني کي ور بهول)، په خوله کي دواء وراچول. (معجم الوسيط)

تشريح: د روژې په حالت کي په حقنه (اماله) کولو سره روژه ماتيږي او صرف قضاء لازميږي.

أو استعط: همدارنګه د روژې په حالت کي که څوک پزې ته يو دواء يا اوبه واچوي او سر ته يې ورسوي، نو روژه ماتيږي او صرف قضاء لازميږي.

لهذا داودس او غسل کولو په دوران کې د پزې پرېوللو په وخت کې احتیاط کول پکار دي که چیرې اوبه دماغ ته ورسیږي، نو روژه ماتیږي؛ ځکه د پزې له سوربو څخه وروسته د خولې وطرف ته هم سوری سته او د دماغ وطرف ته هم سته او بیا له دماغ څخه د نس وطرف ته جلا سوری سته، او د احتیاط طریقه دا ده چې ساه بنده کړي بیا اوبه کش کړي، نو په دې توګه دماغ ته اوبه نه خیږي. (تحفة الالمعي ج: ۳، ص: ۱۶۱، طحطاوي ص: ۳۶۷)

أو أوجربصب إلخ: د دې حاصل دا دی چې که د پیپ (نل) یا داسې بل شي په ذریعه د روژتې ستوني ته یو شی واچول سي اولاندې ورسول سي، نو په دې سره روژه ماتیږي او صرف قضاء لازمیږي، نه کفاره.

على الأصح: د دې قید تعلق له "واحتقن" څخه تر آخره پورې د ټولو سره دی چې په دې دریو سره مسئلو کې د اصح قول مطابق صرف قضاء سته، او په دې قید سره د امام ابو یوسف رَحِمَهُ الله له قول څخه احتراز دی چې د هغه په نېز په دې دریو سره صورتونو کې کفاره هم واجبیږي. (حاشیة نور الایضاح، شفاء الارواح، و انوار الایضاح)

په پیچکارۍ سره د روژې ماتېدلو حکم

مسئله (۱): په پیچکارۍ خو روژه نه ماتیږي، خو که یې ضرورت نه وو، نو تر روژه مات پورې دي یې نه لګوي، "الحقن في العضل أو تحت الجلد أو في الوريد، والأولى عند الإمكان تأخيرها إلى المساء. أما الحقن الشرجية فتفطر". (الفقه الاسلامي وأدلته، مالايفسد الصوم عند الحنفية، جلد۳ص ۱۷۱۲، طبع: المكتبة الفريدية پشاور)

مفتي اعظم افغانستان مفتي عبد العلي ديوبندي رَحِمَهُ الله هم فرمايي: چې په پیچکارۍ لګولو سره روژه نه ماتیږي. (نصير الاسلام، ص ۳۶۶، ۳۶۷، طبع: افغانستان)

همدارنګه په دې لاندیني کتابونو کې لیکلي دي چې په پیچکارۍ سره روژه نه ماتیږي، برابره ده د رګ وي او که د غوښې:

(① امداد الفتاوی لحکیم الأمة تهانوي (رحمه الله)، ② شلورسوه ضروري مسائل پښتو. ص ۳۰۴–۳۰۳، طبع: وحيدي کتب خانه پشاور، ③ فتاوی حقانیه اردو، جلد۴ص ۱۶۲، طبع: حقانیه اکوړه خټک پشاور، ④ آلات جديده پښتو، ص ۱۹۶ الی ص ۲۰۲، طبع: پشاور. ⑤ احسن الفتاوی اردو، جلد۴ص ۴۳۲، طبع: سعيد کراچي. ⑥ الملتقط عبدالستار، ص ۱۶۵ الی ص ۱۶۸، طبع: کوئټه. ⑦ فتاوی دار العلوم ديوبند، جلد۲ص ۴۴۸ الی ص ۴۵۴. ⑧ فتاوی محموديه اردو، جلد۳ص ۱۲۶، طبع: مظهري کتب خانه کراچي، ⑨ فتاوی رحيميه، جلد۷ص ۲۵۷، طبع: دار الاشاعت کراچي. ⑩ کفايت المفتي پښتو، جلد۴، ⑪ فتاوی فريديه اردو، جلد۴، ص. ۱۳۱، ۱۳۰، ۱۲۹، ۱۲۸، طبع: پشاور. او داسې نور کتابونه)

په نسوارو سره د روژې ماتېدلو حکم

مسئله (۲): په نسوارو سره روژه ماتیږي، ځکه چې نسوار په خوله کې ایښوول عملاً د خوړلو په حکم کې دي. (فتاوی عثماني، جلد ۲ص۲۲۱، ۲۲۰، طبع: وحیدي کتب خانه پشاور)

څرنګه چې نسوار تیریږي او عموماً په حلق کې د هغوی تریخوالی محسوسیږي. نو ځکه روژه په ماتیږي او دوباره به روژه نیسي. (فقهي کچکول پښتو، ص۱۶۱، لمولانا رشید احمد حقاني، طبع: نور الاسلام پشاور، محمود الفتاوی فارسي، جلد ۲ص۲۲۷، طبع: مکتبه حبیبیه کوټه)

که څه هم مفتي فرید رَحِمَهُ الله دا مسئله د پورتني تفصیل خلاف لیکلې ده. (فتاوی فریدیه اردو، جلد ۴، ص۱۳۷، ۱۳۶)

په غوږ کې تېل (روغن) یا دواء، یا اوبه اچول

﴿۱۰۹۴﴾ أَوْ أَقْطَرَ فِيْ أُذُنِهٖ دُهْنًا أَوْ مَاءً یا وڅڅوي په خپل غوږ کې تېل یا اُوبه فِي الْأَصَحِّ په صحیح ترین قول کې.

لغات: ﴿أقطر﴾ د افعال د باب ماضي ده: څڅول، ځاڅکي، ځاڅکي ور اچول. دا لفظ معلوم (معروف) او مجهول دواړه ډوله ویل کېدلای سي، یعني أَقْطَرَ او أُقْطِرَ. د مجهول ویلو په صورت کې فِيْ اُذُنِهٖ د هغه نائب فاعل دی او دویمه جمله مفعول ثاني دی، خو معلوم (معروف) ویل اولیٰ دي لکه څرنګه چې د مصنف رَحِمَهُ الله له عبارت څخه هم معلومیږي. (انوار الایضاح)

تشریح: مسئله دا ده چې که روژتي په غوږ کې تېل یا دواء واچوي، نو بالاتفاق روژه ماتیږي او صرف قضاء واجبیږي. برابره ده روژتي په خپل فعل سره اچولي وي یا خپله ور ننوتلي وي. او که غوږ ته خپله اوبه ننوځي، نو بالاتفاق روژه نه ماتیږي او که د روژتي په فعل سره غوږ ته اوبه ننوځي، نو په دې کې اختلاف دی، د بعضو په نېز روژه ماتیږي او صرف قضاء واجبیږي او د بعضو په نېز نه ماتیږي، په عمدة الفقه کې دي چې دې دواړو قولونو ته صحیح ویل سوي دي. نو ځکه احتیاط په همدې کې دی چې په روژه کې په اوبو کې له غوټه وهلو او داسي نورو څخه ځان وساتي. (شفاء الارواح)

د غوږ د دواء په باره کې نور تحقیق

مسئله: مفتي سعید احمد دَامَتْ بَرَكَاتُهُمْ (صاحب د تحفة الألمعي) فرمايي چې په غوږ کې په دواء څڅولو او اچولو سره د بعضو په نېز روژه ماتیږي او د بعضو په نېز نه ماتیږي، او د اختلاف وجه دا ده چې په غوږ کې دننه مغ ته د خولې وطرف ته خو بالاتفاق سوری نسته، خو د دماغ وطرف ته سوری سته، که نه؟ په دې کې اختلاف دی د کومو حضراتو په نېز چې سوری سته، د هغو په نېز په غوږ کې

دواء اچول مفسد صوم دي او د کومو حضراتو په نېز چي سوری نسته، هغوی د روژې نه ماتېدلو قائل دي، او زما (مفتي سعيد احمد صاحب) په نېز به غوږ کي په دواء اچولو سره روژه نه ماتيږي. خو بهتره دا ده چي د روژې په حالت کي غوږ ته دواء نه واچوي، ليکن که يې واچوي، نو روژه نه ماتيږي. (تحفة الالمعي ج: ۳، ص: ۱۶۱ بحوالهٔ انوار الايضاح)

د زخم د لاري نس يا دماغ ته د دواء رسېدلو حکم

﴿۱۰۹۵﴾ أَوْ دَاوىٰ جَائِفَةً أَوْ آمَّةً بِدَوَاءٍ يا علاج وکړي د نس د زخم يا د سر (دماغ) د زخم (يعني دواء پرې ولګوي) وَ وَصَلَ إِلىٰ جَوْفِهٖ أَوْ دِمَاغِهٖ او هغه (دواء) نس يا دماغ ته ورسيږي.

لغات: ﴿دواىٰ﴾ د مفاعلې د باب ماضي ده: دواء کول، علاج او درملنه کول. ﴿جائفه﴾ هغه زخم ته وايي کوم چي جوف يعني دننه نس (معدې) ته رسيږي او هغه مستقل سوری جوړ سوی وي. جمع: جَوائِف. ﴿آمّة﴾ هغه زخم کوم چي دننه دماغ (ماغزو) ته رسيږي. د إِلىٰ جوفهٖ تعلق د جائفة سره دی او د إِلىٰ دماغهٖ تعلق د آمّة سره دی.

تشريح: مسئله دا ده که د چا په نس کي داسي زخم وي کوم چي د نس دننه حصې (معدې) ته رسيږي، يا په سر کي يې داسي زخم وي کوم چي دننه دماغ (ماغزو) ته رسيږي، او د روژې په حالت کي په هغه زخم کي دواء واچوي او دواء په يقيني توګه د زخم د لاري نس يا دماغ ته ورسيږي، نو برابره ده هغه دواء لنده وي او که وچه وي، د هغه روژه فاسديږي او صرف قضاء واجبيږي، او که په يقيني توګه معلومه سي چي دواء دننه نس يا دماغ ته نه ده رسېدلې، نو د هغه روژه نه فاسديږي او که په يقيني توګه له دواړو خبرو څخه يوه هم معلومه نه سي او دواء لنده دواء وي، نو د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز روژه ماتيږي او د صاحبينو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز نه ماتيږي او که وچه دواء وي، نو بالاتفاق روژه نه ماتيږي. (شفاء الارواح)

﴿۱۰۹۶﴾ أَوْ دَخَلَ حَلْقَهٗ مَطَرٌ أَوْ ثَلْجٌ يا ننوځي (دننه سي) د ده ستوني ته باران يا واوره فِي الْأَصَحِّ د صحيح ترين قول مطابق وَلَمْ يَبْتَلِعْهُ بِصُنْعِهٖ او دئ هغه په خپل فعل سره تېر نه کړي.

تشريح: صورت د مسئلې دا دی چي که د روژتي خولې ته د باران څاڅکي يا د واوري توټه ننوځي (مثلاً د اربعې راتللو په وخت کي هغه سر پورته کړي او خوله يې خلاصه سي او ستوني ته يې د باران څاڅکي يا واوره تېره سي)، نو د ده روژه فاسديږي او صرف قضاء واجبيږي، په دې شرط چي روژتي

هغه په خپل فعل سره (قصداً) نه وي تېر کړي، او که هغه په خپل فعل سره تېر کړي وي. نو پر ده کفاره هم واجبېږي.

خطاءً روژه ماتېدل (د اودس په دوران کي اوبه تر ستوني تېرېدل)

﴿۱۰۹۷﴾ أَوْ أَفْطَرَ خَطَأً بِسَبْقِ مَاءِ الْمَضْمَضَةِ إِلَىٰ جَوْفِهٖ یا په غلطي سره روژه ماته کړي (روژه یې خطاءً ماته سي) د خولې پرېمنځلو د اُوبو د مخکې کېدلو (تېرېدلو) په وجه ونس ته.

تشریح: مسئله دا ده چي که د رژوتي خپل رژوه په یاده وي او بیا په خطاء سره روژه ماته کړي، مثلاً خوله پرېولي او بېله قصده اوبه د هغه تر ستوني تېري سي او نس ته ولاړي سي. نو روژه یې فاسدېږي او صرف قضاء واجبېږي.

د خطاء مطلب دا دی چي هغه ته خو روژه په یاده وي او د هغه قصد د روژې ماتولو نه وي او له هغه شخصه روژه ماتونکی فعل یعني خوراک، چښاک او داسي نور بېله قصده صادر سي. (عمدة الفقه)

د بل چا په زوره او جبر سره (مجبوراً) د روژې ماتولو حکم

﴿۱۰۹۸﴾ أَوْ أَفْطَرَ مُكْرَهًا وَلَوْ بِالْجِمَاعِ یا روژه ماته کړي په داسي حال کي چي مجبور کړل سوی وي که څه هم په جماع سره وي أَوْ أُكْرِهَتْ عَلَى الْجِمَاعِ یا ښځه پر جماع کولو مجبوره کړل سوې وي.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي که یو څوک روژتي ته دمکي ورکړي او مجبوره یې کړي چي خوراک یا چښاک وکړي، یا د ښځي سره پر جماع کولو یې مجبوره کړي مثلاً هغه ته ووایي چي که ته داسي نه وکړې! نو تا وژنم یا یو اندام دي پرېکوم، یا د سخت وهلو دمکي ورکړي، او روژتي مجبوراً هغسي وکړي، نو پر هغه صرف قضاء واجبېږي، کفاره نه واجبېږي. همدارنګه که یوه روژتي ښځه پر جماع کولو مجبوره کړل سي او د هغې سره په زوره (جبراً) جماع وکړل سي، نو پر هغې صرف قضاء سته، کفاره نسته. (شفاء الارواح)

د خدمت کولو په وجه د روژې ماتولو حکم

﴿۱۰۹۹﴾ أَوْ أَفْطَرَتْ خَوْفًا عَلَىٰ نَفْسِهَا مِنْ أَنْ تَمْرَضَ مِنَ الْخِدْمَةِ یا ښځه روژه ماته کړي له دې بیري څخه پر خپل ځان چي هغه به د خدمت کولو په وجه مریضه سي أَمَةً كَانَتْ أَوْ مَنْكُوحَةً برابره ده هغه مینځه وي او که منکوحه ښځه وي.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که روژتې مېنځې ته یا منکوحه ښځې ته د روژې په حالت کې دا ېره وي چې که کار او خدمت وکړم، نو مریضه به سم، او دا ېره یې د ظن غالب په درجه کې وي محض وهم و خیال نه وي او روژه ماته کړي، نو پر هغې صرف قضاء سته، کفاره نسته.

په عمدة الفقه کې دي چې که روژتي په ګرمۍ کې په خپل اختیار او رضاء سره په یو کار کې دومره خواري وکاږي چې مریض سي او بیا هغه روژه ماته کړي، نو پر هغه د کفارې واجبېدلو په باره کې دوه قوله دي: ① بعضې فرمایي چې کفاره واجبیږي او بعضې فرمایي چې پر هغه کفاره نه واجبیږي. امام باقلي رَحِمَهُ الله د کفارې نه واجبېدلو فتوىٰ ورکړې ده. د مېنځې او غلام حکم د دې په خلاف دی چې که دوی د زیات کار او خواري کښلو په وجه مریضان سي او روژه ماته کړي، نو پر دوی کفاره نه واجبیږي: ځکه دوی د خپل مالک (بادار) تر حکم لاندې کېدلو په وجه معذوره دي. (شفاء الارواح)

﴿۱۱۰۰﴾ أَوْصَبَّ أَحَدٌ فِيْ جَوْفِهٖ مَاءً وَهُوَنَائِمٌ یا څوک د ده (روژتي) نس ته اوبه توی کړي (ورسوي) په داسې حال کې چې دئ بیده وي (یعني د روژتي په خوله کې اوبه واچوي او هغه یې نس اسعدې ته ورسیږي).

لغات: ﴿صَبَّ﴾ د نصر له بابه ماضي معلومه ده: اوبه اچول، بهول. ﴿جوف﴾ نس، د هر شي دننی حصه، جمع: أَجْوَافٌ.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که روژتي بیده وي او یو څوک د هغه په خوله کې اوبه واچوي کوم چې د هغه نس ته ورسیږي (یا په بله وینا د خوب په حالت کې یو څوک اوبه په وڅښي)، نو د هغه روژه ماتیږي او صرف قضاء لازمیږي.

د هېرې تر خوراک وروسته قصداً د خوراک کولو حکم

﴿۱۱۰۱﴾ أَوْأَكَلَ عَمَدًا بَعْدَ أَكْلِهٖ نَاسِيًا یا قصداً خوراک وکړي په هېره تر خوراک کولو وروسته وَلَوْعَلِمَ الْخَبَرَ که څه هم په حدیث باندې خبر وي عَلَى الْأَصَحِّ د صحیح ترین قول مطابق.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که روژتي په هېره څه وخوري، یا وڅښي او د هغه دا ګومان سي چې روژه مې ماته سوه، بیا هغه قصداً خوراک او څښاک وکړي، نو هم پر هغه صرف قضاء واجبیږي، او که هغه ته معلومه وي چې په هېره په خوراک کولو سره روژه نه ماتیږي لکه څرنګه چې په حدیث کې دي، خو بیا هم په هېره تر خوراک کولو وروسته هغه قصداً خوراک او څښاک

وکړي، نو هم د امام صاحب رَحِمَهُ الله په نېز کفاره نه لازمیږي، صرف قضاء لازمیږي او همدا صحیح او مفتیٰ به قول دی. (شفاء الانوار، انوار الایضاح)

فایده: په عبارت کې له "خبر" څخه مراد د نبي کریم ﷺ دا حدیث دی "چې کوم څوک په هېره خوراک یا چښاک وکړي، هغه دې روژه نه ماتوي؛ ځکه دا یو رزق دی کوم چې الله تعالیٰ په ده وخوړی او وچیښی". (ترمذي)

﴿۱۱۰۲﴾ أَوْ جَامَعَ نَاسِيًا ثُمَّ جَامَعَ عَامِدًا یا په هېره جماع (کور والی) وکړي بیا قصداً جماع وکړي.

تشریح: که روژتی ته خپل روژه بالکل یاده نه وي او په هېره د ښځې سره جماع وکړي، بیا تر دې وروسته قصداً جماع ور سره وکړي، نو پر هغه صرف قضاء لازمیږي، برابره ده په مخکینۍ جماع سره د هغه دا ګومان وي چې روژه مې ماته سوه او که نه وي. (طحطاوي بحوالهٔ شفاء الارواح)

تر صبح صادق وروسته د نیت کولو په صورت کې د روژې ماتولو حکم

﴿۱۱۰۳﴾ أَوْ أَكَلَ بَعْدَ مَا نَوىٰ نَهَارًا یا د ورځې له نیت کولو څخه وروسته خوراک وکړي وَلَمْ يُبَيِّتْ نِيَّتَهُ او هغه له شپې څخه نیت نه وي کړی.

لغات: ﴿لم یبیّت﴾ د تفعیل له بابه د جحد معلوم صیغه ده: د شپې یو کار کول. (انوار الایضاح)

تشریح: د عبارت تر حل مخکې دا وپېژنئ! چې د رمضان او نذرِ معین په روژه کې د ائمه ثلاثه وو یعني د امام مالک، امام شافعي او امام احمد رَحِمَهُمُ الله په نېز تر صبح صادق (طلوع فجر) مخکې نیت کول ضروري دي لهذا که صبح صادق را وخیږي (یعني سپېدې وچاودي) او نیت نه وکړي، نو روژه یې نه کیږي او د احنافو په نېز په دې روژو کې تر صبح صادق وروسته هم نیت کولای سي.

صورت د مسئلې دا دی چې که د رمضان په میاشته کې یو کس تر صبح صادق (طلوع فجر) وروسته (تر نصف النهار مخکې) نیت وکړي او تر هغه وروسته قصداً خوراک، چښاک یا جماع وکړي، نو د هغه روژه ماته سوه او د قضاء سره کفاره هم لازمېدل پکار دي خو څرنګه چې د ائمه ثلاثه وو په مذهب کې تر صبح صادق وروسته نیت کول معتبر نه دي (اعتبار ورلره نسته)، نو ځکه دا کس د هغوی مذهب مطابق ګردسره روژتی نه شمېرل کیږي، نو اوس چې ده کوم خوراک یا چښاک او داسې نور کړي دي. هغه یې د غیرِ روژې (ناروژتي کېدو) په حالت کې کړي دي، نو د ائمه ثلاثه وو د دې مذهب پر بناء د ده د روژې ماتولو په جرم کې شبهه او کمزوري راغله، د دغه شبهې پر بناء به د کفارې حکم نه

ورکول کيږي: ځکه چې کفاره يو سزا ده او سزا د شبهې په صورت کې نه لازميږي. (يا په بله وينا کفاره د شبهې په صورت کې ساقطيږي). (مراقی الفلاح مع الطحطاوي بحوالهٔ انوار الایضاح)

که روژتي مسافر مقيم سي، نو څه حکم دی؟

﴿۱۱۰۴﴾ أَوْ أَصْبَحَ مُسَافِرًا يا سهار کړي د مسافر والي په حالت کې (يعني د سهار په وخت کې مسافر وي) فَنَوَى الْإِقَامَةَ ثُمَّ أَكَلَ بيا د پاتېدلو (مقيم والي) نيت وکړي بيا خوراک وکړي.

تشريح: صورت د مسئلې دا دی چې که يو کس د سهار په وخت کې مسافر وي او تر صبح صادق مخکې يې د روژې نيولو نيت کړی وي، يا نه وي کړی (په دواړو صورتونو کې حکم برابر دی). بيا وروسته هغه په يو ځای کې د پنځلسو ورځو اقامت (پاتېدلو) نيت اراده وکړي او تر دې وروسته خوراک يا څښاک وکړي او روژه ماته کړي. يا اول روژه ماته کړي (د. سافر کېدو په وجه). بيا د اقامت نيت وکړي، نو پر هغه کفاره نه واجبيږي، صرف قضاء لازميږي. او اوس بقيه ورځ خوراک، څښاک کول حرام دي؛ د کفارې نه لازمېدلو وجه دا ده چې هغه مخکې مسافر وو چې په دې وجه د هغه لپاره روژه ماتول جائز وه. او کفاره په شبهې سره ساقطيږي. (مراقی الفلاح ص: ۳۶۹ بحوالهٔ انوار الایضاح)

که روژتي مقيم مسافر سي، نو څه حکم دی؟

﴿۱۱۰۵﴾ أَوْ سَافَرَ بَعْدَ مَا أَصْبَحَ مُقِيْمًا فَأَكَلَ يا مسافر سي وروسته تر دې چې سهار کړي د مقيم والي په حالت کې (يعني د سهار په وخت کې مقيم وي تر دې وروسته سفر شروع کړي) بيا خوراک وکړي.

تشريح: صورت د مسئلې دا دی چې که يو کس مقيم وي، روژه يې وي او تر صبح صادق وروسته په سفر ولاړ سي (مسافر سي) او بيا د سفر په حالت کې روژه ماته کړي او خوراک، څښاک يا جماع وکړي په دې ګومان سره چې اوس خو زه مسافر يم (حال دا چې کوم څوک د ورځې په شروع کې مقيم وي، نو پر هغه روژه پوره کول ضروري دي. خو روژه ماته کړي)، نو په دې صورت کې هم پر هغه صرف قضاء سته، کفاره نه سته. ځکه د مسافر لپاره د روژې نه نيولو رُخصت سته. نو که څه هم دا کس د ورځې په شروع کې مقيم دی، خو د دې رُخصت په وجه شبه پيدا سوه او په شبهې سره کفاره ساقطيږي، نو ځکه پر هغه کفاره نسته.

ها! که څوک بېرته له سفر څخه راوګرځي، وطن ته واپس سي او بيا قصداً روژه ماته کړي. نو اوس د قضاء سره کفاره هم لازميږي؛ ځکه د راګرځېدلو او واپس کېدلو په وجه د ده سفر ختم سو. همدارنګه کله چې هغه د سفر په اراده روان سي، خو تر اوسه له خپل کلي او آبادۍ څخه نه وي وتلی (يعني شرعاً مسافر نه وي ګرځېدلی) او په همدې حالت کې روژه ماته کړي، نو پر هغه هم کفاره لازميږي: ځکه چې تر اوسه شرعاً هغه مسافر نه دی ګرځېدلی. (مراقی الفلاح مع الطحطاوي ص ۳۶۹ بحوالهٔ انوار الایضاح)

بغیر له نیته د خوراک، څښاک وغیره نه کولو حکم

﴿۱۱۰۶﴾ أَوْ أَمْسَكَ بِلَا نِيَّةِ صَوْمٍ وَلَا نِيَّةِ فِطْرٍ یا ځان ونیسي (له خوراک، څښاک او ناسي نورو څخه) بېله نیت څخه د روژې نیولو او بېله نیت څخه د روژې خوړلو.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که څوک په رمضان شریف کې ټوله ورځ هسې بېله نیته له خوراک، څښاک او جماع څخه ځان ونیسي (یا په بله وینا: بېله نیته روژه ونیسي)، نه د روژې نیت وکړي او نه د روژې نه نیولو (روژې خوړلو) نیت وکړي، نو په دې صورت کې هم پر هغه صرف د دې ورځې قضاء واجبیږي، کفاره نه واجبیږي؛ وجه یې دا ده چې د روژې د صحیح کېدو لپاره نیت کول شرط دي، حال دا چې هغه نیت نه دی کړی او د شرط په نشتوالي سره مشروط ختمیږي. او کفاره پر هغه کس لازمیږي کوم چې د روژې نیولو څخه وروسته هغه ماته کړي، او دلته د نیت د نشتوالي په وجه روژه بالکل په وجود کې نه راغله، نو ځکه کفاره نه لازمیږي. (مراقي الفلاح مع الطحطاوي ص: ۳۶۹ بحواله انوار الایضاح)

تر صبح صادق وروسته په خطاء سره د خوراک کونکي حکم

﴿۱۱۰۷﴾ أَوْ تَسَحَّرَ أَوْ جَامَعَ شَاكًّا فِيْ طُلُوْعِ الْفَجْرِ یا پېشلمی وکړي یا جماع وکړي په داسې حال کې چې شک کونکی وي د صبح صادق (سپېدو) په راختلو کې وَهُوَ طَالِعٌ حال دا چې هغه راختلی وي أَوْ أَفْطَرَ يَظُنُّ الْغُرُوْبَ یا روژه ماته کړي د لمر لوېدلو په ګومان سره وَالشَّمْسُ بَاقِيَةٌ حال دا چې لمر (تر اوسه) پاته وي.

لغات: ﴿تسحر﴾ د تفعل له بابه ماضي معلومه ده: پېشلمی کول (یا په بله وینا د پېشلمي په وخت کې خوراک کول). ﴿شاك﴾ د نصر له بابه فاعل دی: شک کونکی، شکمن.

تشریح: که څوک په صبح صادق (سپېده چاود) کې شکمن وي، مثلاً ناوخته را ویښ سي او په دې کې یې شک سي چې تر اوسه به صبح صادق سوی وي که نه وي (یا په بله وینا چې تر اوسه به سپېده چاودلې وي، که نه)، په دې وخت کې پېشلمی (خوراک او څښاک) وکړي، یا جماع وکړي، حال دا چې په هغه وخت کې صبح صادق وي (یعني بیا معلومه سي چې د ده: پېشلمي خوړلو یا جماع کولو په وخت د سهار سپېدې چاودلې وې)، نو په دې صورت کې صرف قضاء واجبیږي.

همدارنګه که څوک ناوخته را ویښ سي او ګومان یې دا سي چې تر اوسه شپه لا پاته ده او په همدې ګومان پېشلمی وکړي یا جماع وکړي، بیا وروسته ورته معلومه سي چې ما خو تر صبح

صادق (سپېده چاود) وروسته پېښلمی یا جماع کړی دی، نو هم پر هغه صرف قضاء واجبېږي؛ کفاره نه واجبېږي، خو بیا هم پاته ورځ به د روژتي په څېر خوراک او څښاک نه کوي.

أو أفطر بظن الغروب إلخ: همدارنګه که څوک د لمر لوېدلو په ګومان سره روژه ماته کړي، وروسته معلومه سي چي په حقیقت کي لمر لوېدلی نه وو، بلکي په هغه وخت کي خو لمر لوېدو ته څو دقیقې لا پاته وي، نو په دې صورت کي هم پر هغه صرف قضاء واجبېږي؛ ځکه تر څو چي لمر لوېدلی نه وي خوراک، څښاک او داسي نور صحیح نه دي، او کفاره نه واجبېږي. (انوار الایضاح، شفاء الارواح)

د چارپای یا د مړې ښځي سره د وطي کولو یا په ورنو او نس باندي د انزال حکم

﴿۱۱۰۸﴾ أَوْ أَنْـزَلَ بِوَطْئِ مَيْـتَةٍ أَوْ بَهِيْـمَةٍ یا انزال سي په وطي کولو سره د مړه یا د چارپای سره أَوْ بِتَفْخِيْذٍ أَوْ بِتَـبْطِيْـنٍ یا (انزال سي) په نس یا وورون کي په مږلو سره.

لغات: ﴿میتـة﴾ په قاموسونو کي د "مَيْتَة" (بغیر تشدید الیاء) معنیٰ خو په "مرګي" سره سوې ده: یعني داسي حیوان کوم چي په خپل مرګ مړ سوی وي (یابله وینا: په خپله مردار سوی څاروی کوم چي ذبح کړی سوی نه وي) کوم ته چي "مرداره" هم وایي، او که "مَيِّتَة" (بتشدید الیاء) سي نو د "مړې ښځي" معنیٰ ورکوي، خو په شروحو کي "مَيْتَة" دی او معنیٰ یې په مطلق "مړه" (مرده) سره کړې ده.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي که روژتي د مړه انسان یا د چارپای سره وطي وکړي او انزال سي، نو څرنګه چي په دې صورت کي له جانبینو څخه پوره قضاء شهوت نسته، نو ځکه په دې صورت کي صرف قضاء لازمېږي، همدارنګه که روژتي د خپلې ښځي په ورنو یا نس باندي ذکر ومږي او ځان انزال کړي، نو په دې صوت کي هم صرف د روژې قضاء لازمېږي، کفاره نه لازمېږي. (انوار الایضاح)

د مچي اخیستلو او مسه کولو په وجه د انزال حکم

﴿۱۱۰۹﴾ أَوْ قُبْلَةٍ أَوْ لَـمْسٍ یا (انزال سي) په مچولو (مچه اخیستلو) یا مسه کولو سره.

لغات: ﴿قبلة﴾ مچه، جمع: قُبَلٌ.

تشریح: که یو څوک د روژې په حالت کي له خپلي ښځي څخه مچه واخلي یا یې مسه کړي (مثلاً په غېږ کي یې ونیسي) چي د هغه په وجه انزال سي، نو روژه فاسدېږي او صرف قضاء لازمېږي، کفاره نه لازمېږي. (انوار الایضاح)

له رمضان څخه بغیر د بلي روژې قصداً ماتولو حکم

﴿۱۱۱۰﴾ أَوْ أَفْسَدَ صَوْمَ غَيْرِ أَدَاءِ رَمَضَانَ یا د رمضان له ادائي روژې څخه بغیر بله روژه فاسده (ماته) کړي.

تشریح: که یو چا د رمضان له روژې څخه بغیر بله روژه نیولې وي، مثلاً د رمضان د قضاء روژه، یا نفلي روژه، یا د کفارهٔ ظهار، کفارهٔ قتل او داسي بله روژه، او بیا یې ماته کړي، نو پر هغه کفاره نه راجبیږي. صرف قضاء لازمیږي. (انوار الایضاح)

د بیدې ښځي سره د جماع کولو حکم

﴿۱۱۱۱﴾ أَوْ وُطِئَتْ وَهِيَ نَائِمَةٌ یا د (روژتي) ښځي سره وطي وکړل سي په داسي حال کي چي هغه بیده وي.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي که روژتي ښځه بیده وي او خاوند په همدې حالت کي وطي ور سره وکړي، نو د ښځي روژه فاسدیږي او صرف قضاء یې لازمیږي او (که خاوند روژتی وي. نو) پر خاوند قضاء او کفاره دواړه لازمیږي. (انوار الایضاح)

په شرمګاه (فرج) کي د دواء اچولو حکم

﴿۱۱۱۲﴾ أَوْ أَقْطَرَتْ فِيْ فَرْجِهَا یا ښځه څه شی وڅڅوي په خپل فرج کي (نو هم صرف قضاء لازمیږي) عَلَى الْأَصَحِّ د صحیح ترین قول مطابق.

تشریح: که ښځه په خپل شرمګاه کي دواء یا تېل او داسي نور وڅڅوي او واچوي، نو د اصح قول مطابق د هغې روژه ماتیږي او صرف د روژې قضاء لازمیږي. (انوار الایضاح بحوالهٔ البحر الرائق ج:۲. ص:۲۰۱)

په دُبر کي د ګوتي داخلولو حکم

﴿۱۱۱۳﴾ أَوْ أَدْخَلَ إِصْبَعَهُ مَبْلُوْلَةً بِمَاءٍ أَوْ دُهْنٍ فِيْ دُبُرِهٖ یا (روژتی) سړی دننه کړي خپله ګوته په داسي حال کي چي هغه خیشته (لنده) وي په اُوبو یا خیشته (غوړه) وي په تېلو سره خپل دشا په لاره (معقده) کي.

لغات: ﴿مبلولة﴾ د نصر له بابه اسم مفعول مؤنث دی: لنده. بَلَّ بَلَلًا: لندول، خیشتول.

تشریح: مسئله دا ده چي که روژتي خپل د شا په لاره کي ګوته واچوي، نو د دې دوه صورتونه دي:
① که ګوته وچه وي چي پر هغه د اوبو یا دواء اثر نه وي، نو روژه یې نه ماتیږي، ② او که لنده ګوته

وي کوم چي په اوبو، روغنو (تېلو) یا دواء سره لنده وي، نو روژه يې ماتيږي (ځکه اوبه یا تېل او داسي نور دننه نس ته ورسېدل)، او صرف قضاء لازميږي. (انوار الایضاح)

﴿۱۱۱۴﴾ أَوْ أَدْخَلَتْهُ فِيْ فَرْجِهَا الدَّاخِلِ یا ښځه دننه کړي خیشته ګوته په خپل دنني فرج کي (نو هم يې روژه ماتيږي او صرف قضاء لازميږي) فِي الْمُخْتَارِ د مختار (خوښ سوي) قول مطابق.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي که یو ښځه په خپل دنني فرج (د شرمګاه په دنني حصه) کي لنده ګوته داخله کړي، نو فوراً د هغې روژه ماتيږي. (شامي ج: ۲، ص: ۱۳۵، شامي ج: ۳، ص: ۳۲۹)

په دُبر وغیره کي پمبه داخلول

﴿۱۱۱۵﴾ أَوْ أَدْخَلَ قُطْنَةً فِيْ دُبُرِهٖ أَوْ فِيْ فَرْجِهَا الدَّاخِلِ یا دننه کړي پمبه سړی خپل د شا په لاره کي یا ښځه په خپل دنني فرج کي وَغَيَّبَهَا او پکښي غائبه (ورکه) يې کړي.

لغات: ﴿غَیَّبَ﴾ د تفعیل د باب ماضي ده: غائبول، پټول، نهامول (نیامول).

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي که یو سړی خپل د شا په لاره کي پمبه، یا د ټوکریو ټوټه داخله کړیم یا يې ښځه په خپل دنني فرج کي داخله کړي او پوره لاندي يې ورسوي، نو په دې سره هم روژه فاسدیږي او صرف قضاء لازميږي.

قصداً دود کشول

﴿۱۱۱۶﴾ أَوْ أَدْخَلَ حَلْقَهٗ دُخَانًا بِصُنْعِهٖ یا دننه کړي خپل حلق (ستوني) ته دود په خپل فعل سره.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي که روژتي قصداً د یو شي دود (لکه د ښه بوی لرونکي بوټي دود یا د بل شي دود) د خولې د لاري یا د پزي د لاري کش کړي او ستوني يې ته داخل کړي، نو روژه يې فاسدیږي او پر هغه صرف قضاء واجبیږي.

همدارنګه که روژتي قصداً سګرېټ، بېړۍ او چلم وڅکوي، (یا مثلاً قصداً د عُود یا عنبر او داسي نورو دود ځان ته دننه داخل کړي)، نو په دې سره هم روژه ماتیږي او قضاء لازميږي او په بعضي صورتونو کي کفاره هم لازميږي یعني کله چي دا شیان (سګرېټ، چلم، عُود او داسي نور) نفع منډ وګڼي او له دوی څخه د نفع او لذت په حاصلولو سره د نس طلب پوره کوي. نو کفاره او قضاء دواړه لازميږي. کنې صرف قضاء سته. (فتاویٰ دار العلوم ج: ۶، ص: ۴۱۹، شامي ج: ۲، ص: ۱۳۴ بحوالهٔ انوار الایضاح)

په روژه کې قي وهل

﴿۱۱۱۷﴾ أَوِ اسْتَقَاءَ وَلَوْ دُوْنَ مِلْءِ الْفَمِ يا (قصدا) قي ووهي که څه هم په ډکه خوله وي (نو هم صرف قضاء لازميږي) فِي ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ په ظاهر روايت کې وَ شَرَطَ أَبُوْيُوْسُفَ مِلْءَ الْفَمِ او امام ابو يوسف رَحِمَهُ الله د خولې ډکوالى (په ډکه خوله قي وهل) شرط کړي دي وَهُوَ الصَّحِيْحُ او همدا صحيح ده.

لغات: ﴿استقاء﴾ د استفعال د باب ماضي ده: د قي طلب کول. يعني قصداً قي وهل. ﴿دُوْن﴾ظرف مکان منصوب دى. د دې لفظ څو معناوي دي. د مضاف اليه په بدلون سره يې معنىٰ هم بدليږي. دلته يې معنىٰ ده: کم، د کمې درجې، لکه څرنګه چې ويل کيږي: هٰذَا الشَّىءُ دون كذا: دا شى له هغه څخه د کمې درجې دى.

تشريح: مسئله دا ده چې که د روژې په حالت کې په خپل فعل سره مثلاً ګوته ستوني ته داخله کړي او قصداً قي ووهي، نو که دا قي په ډکه خوله وي، نو بالاتفاق روژه ماتيږي او قضاء لازميږي او که په ډکه خوله نه وي، نو هم د امام محمد رَحِمَهُ الله په نېز روژه ماتيږي. همدا ظاهر روايت دى او د امام ابو يوسف رَحِمَهُ الله په نېز نه ماتيږي او همدا صحيح ده.

﴿۱۱۱۸﴾ أَوْ أَعَادَ مَا ذَرَعَهُ مِنَ الْقَيْءِ وَكَانَ مِلْءَ الْفَمِ يا واپس (تېر) کړي هغه قي کوم چې ده ته خپله راغلى وي (بغير صنعه) او هغه په ډکه خوله وي وَهُوَ ذَاكِرٌ لِصَوْمِهِ په داسې حال کې چې هغه ته خپل روژه ياده وي.

لغات: ﴿ذرعه﴾ قي غالبه کېدل او خولې ته راتلل (بې اختياره قي راتلل). خوا ګرځې کېدل.

تشريح: صورت د مسئلې دا دى چې که يو روژتي ته خپله (د هغه له فعل څخه بغير) په ډکه خوله قي راسي او روژتي هغه قصداً ستوني ته وګرځوي او تېر يې کړي، نو روژه يې ماتيږي او صرف قضاء لازميږي. او که له ډکې خولې څخه کم قي وي او بيا يې قصداً وګرځوي، نو هم روژه ماتيږي لکه څرنګه چې په فتاوىٰ عالمګيري (ج۱، ص۲۰۴) کې ليکلي دي، خو علامه طحطاوي رَحِمَهُ الله عدمِ فساد ته اصح ويلي دي.

د نخود په اندازه د غاښو په مينځ کې پاته شي خوړول

﴿۱۱۱۹﴾ أَوْ أَكَلَ مَا بَيْنَ أَسْنَانِهِ يا وخوري هغه څه کوم چې يې د غاښو په مينځ کې (بند پاته) وي وَكَانَ قَدْرَ الْحِمَّصَةِ او هغه د نخود په اندازه وي.

لغات: ﴿أسنان﴾ جمع د سِنّ ده: غاښ. ﴿حِمَّصَة﴾ يو نخود.

تشريح: صورت د مسئلې دا دی چې مثلاً د پېشلمي په خوراک کې څه شی د روژتي په غاښو کې پاته سوی (بند سوی) وي، که روژتي هغه په ژبه سره را وباسي او ويې خوري او هغه د نخود په اندازه وي، نو روژه يې ماتيږي او صرف قضاء لازميږي. او که له خولې څخه يې بهر را اوباسي او بيا يې وخوري، نو قضاء او کفاره دواړه لازميږي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

په هېره له خوراک کولو څخه وروسته د روژې د نيت کولو حکم

﴿۱۱۲۰﴾ أَوْ نَوَى الصَّوْمَ نَهَارًا بَعْدَ مَا أَكَلَ نَاسِيًا يا د روژې نيت د ورځې وکړي وروسته تر دې چې په هېره خوراک وکړي قَبْلَ إِيْجَادِ نِيَّتِهِ مِنَ النَّهَارِ مخکې تر موجودوالي د خپل نيت په ورځ کې (يعني د رمضان په ورځ کې يې تر اوسه د روژې نيت نه وي کړی او تر هغه مخکې په هېره خوراک وکړي او بيا د روژې نيت وکړي. نو په دې صورت کې هم صرف قضاء لازميږي).

تشريح: صورت د مسئلې دا دی چې که په رمضان کې يو څوک په هېره خوراک يا څښاک وکړي، تر دې وروسته روژه ور په ياده سي چې دا خو د رمضان مياشته ده، نو د روژې اراده وکړي او له دغه په هېره خوراک او څښاک څخه مخکې يې د روژې نيت بالکل نه وي کړی، نو که څه هم دا خوراک او څښاک يې په هېره کړی دی خو (د نيت د ناموجودوالي په وجه) بيا هم پر هغه قضاء لازميږي. (په بله وينا دا چې که څوک د روژې له نيت کولو څخه مخکې په هېره خوراک يا څښاک وکړي. بيا د رمضان د روژې نيت له نصف النهار شرعي څخه مخکې وکړي، نو هم د هغه روژه نه صحيح کيږي او پر هغه قضاء لازميږي، خو په عمدة الفقه کې دي چې د صحيح روايت پر بناء د هغه روژه صحيح کيږي (شفاء الارواح)، ها! که مخکې يې د روژې نيت کړی وي. بيا په هېره خوراک يا څښاک وکړي، نو اوس په روژه باندې هيڅ اثر نه لوېږي. (انوار الايضاح)

د روژې له نیت کولو څخه وروسته د بېهوښه کېدلو حکم

﴿١١٢١﴾ أَوْ أُغْمِيَ عَلَيْهِ وَلَوْ جَمِيْعَ الشَّهْرِ یا پر هغه بېهوښي راسي (بې هوښه سي) که څه هم ټوله میاشته وي إِلَّا أَنَّهُ لَا يَقْضِي الْيَوْمَ الَّذِيْ حَدَثَ فِيْهِ الْإِغْمَاءُ أَوْ حَدَثَ فِيْ لَيْلَتِهِ خو قضاء به نه راوړي د هغه ورځي چي دا بېهوښي پکښي پېښه سوې وي یا چي د هغه ورځي په شپه کي دا بېهوښي پېښه سوې وي.

لغات: ﴿أُغْمِيَ﴾ د افعال د باب ماضي مجهوله ده. مصدر: إِغْمَاء: بېهوښه کېدل (بې سده کېدل).

﴿حدث﴾ د نصر د باب ماضي معلومه ده. مصدر: حُدُوْثًا: پېښېدل.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي که څوک پېشلمی وکړي او د روژې نیت هم وکړي، تر دې وروسته په ورځ کي یا په همدې شپه کي بېهوښه سي او څو ورځي بېهوښه پروت وي، یا تر دې چي ټوله میاشت بېهوښه وي، نو په کومه ورځ چي بېهوښه سوی وي، د هغه ورځي قضاء پر ده واجب نه ده. لېکن تر هغه وروسته د نورو قضاء پر ده واجب ده؛ ځکه په کومه ورځ چي بېهوښه سوی دی، په هغه ورځ کي د روژې نیت موجود سو (ځکه د روژې نیت خو یې وکړی)، او د نیت کولو سره، سره دا بېهوښه کس د روژې له ماتونکو شیانو څخه هم منع او محفوظ سو، نو ځکه د هغه ورځي قضاء نه واجبېږي، او له هغه څخه بغیر په نورو ورځو کي نیت موجود نه سو، لهذا په دې نورو ورځو کي د روژې له ماتونکو شیانو څخه منع کېدل روژه نه شمېرل کیږي، او نیت ځکه موجود نه سو چي بېهوښي له نیت څخه مانع ده. (انوار الایضاح، مراقي الفلاح)

په روژه کي د جنون (لېونتوب) ختمېدلو حکم

﴿١١٢٢﴾ أَوْ جُنَّ یا لېونی سي (مجنون سي) غَيْرَ مُمْتَدٍّ جَمِيْعَ الشَّهْرِ په داسي حال کي چي هغه (لېونتوب یې) ټوله میاشت نه وي غځېدلای (یعني جنون یې ټوله میاشت نه وي پاته سوی بلکي په بعضي حصه کي روغ سي).

لغات: ﴿جُنَّ﴾ مصدر: جُنُوْنًا: لېوني کېدل. جنون پر دوه قسمه دی: یو اصلي دی او هغه دا چي جنون تر بلوغت مخکي پېښ سوی وي. دویم عارضي دی او هغه دا چي جنون تر بلوغت وروسته پېښ سوی وي. بیا به جنون ممتدّ وي (یعني ټوله میاشته به پاته سوی وي) یا به غیر متمد وي (یعني ټوله میاشته به جنون نه وي پاته سوی). که جنون اصلي وي، نو برابره ده ممتدّ وي او که نه وي، قضاء یې نه لازمیږي، او که عارضي وي او

ممتد وي، نو هم قضاء لازمیږي لکه د تشریح په آخر کي چي ذکر سوي دي او که عارضي وي او غیر ممتد وي، نو د هغه حکم هم په تشریح کي مذکور دی. ﴿ممتدّ﴾ د افتعال له بابه فاعل دی: غوځېدلی. اوږد.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي که مجنون د رمضان په یو حصه کي روغ سي او لېونتوب یې زائل سي (چي دې ته غیرِ ممتدّ جنون وایي)، نو د تېرو ورځو قضاء پر ده لازمیږي او په را روانو ورځو کي به روژه نیسي، حتیٰ که د رمضان په آخري ورځ هم مجنون تر زوال (نصف النهار) مخکي روغ سي. نو په دې صورت کي هم پر ده د هغه ټولو ورځو قضاء لازمیږي چي په هغوی کي دئ لېونی وو. او که ټوله رمضان تېر سي او دئ روغ نه سي (چي دې ته جنون ممتدّ وایي)، نو بیا پر ده قضاء نسته، ځکه چي غیر مکلف سو. (انوار الایضاح)

﴿۱۱۲۳﴾ وَلَا يَلْزَمُهُ قَضَاؤُهُ بِإِفَاقَتِهِ لَيْلًا أَوْ نَهَارًا بَعْدَ فَوَاتِ وَقْتِ النِّيَّةِ او نه لازمیږي پر مجنون (لېوني) د رمضان قضاء د ده په روغېدلو (پر سد کېدلو) سره په شپه یا ورځ کي د نیت د وخت تر ختمېدلو وروسته فِي الصَّحِيحِ د صحیح قول مطابق.

لغات: ﴿إفاقة﴾ د افعال د باب مصدر دی: په هوښ کي راتلل. پر سد کېدل. روغېدل.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي که یو څوک د رمضان ټوله میاشته مجنون پاته سي او بیا د رمضان په آخري ورځ تر زوال (نصف النهار) وروسته یعني کله چي د نیت آخري وخت ختم او تېر سي بیا روغ سي، نو پر هغه قضاء نسته، همدارنګه که مجنون په شپه کي روغ سي. نو بیا هم پر هغه قضاء نسته. صاحب د مراقی الفلاح لیکلي دي "وعلیه الفتوی لأن اللیل لا یُصام فیه ولا فیما بعد الزوال...". (انوار الایضاح)

یادونه: صاحب د شفاء الارواح د مذکوره عبارت پوره تشریح داسي کړې ده: چي که جنون غیرِ ممتد وي (یعني مجنون د رمضان په دوران کي یو وخت روغ سي) نو له روغوالي څخه مخکي د تېرو ورځو قضاء پر هغه لازم ده، او که ټوله رمضان مجنون وي یعني ټوله میاشت جنون باقي وي. یا د رمضان په دوران کي په یو شپه کي روغ سي، یا د رمضان په آخري ورځ تر نصفُ النهار شرعي وروسته روغ سي، نو په دې دریو صورتونو کي د امامانو اختلاف دی. د بعضو په نېز پر هغه قضاء لازم نه ده، همدې ته مصنف رَحِمَهُ الله "صحیح" ویلي دي، او د بعضو په نېز که مجنون د رمضان په هسي یو ساعت کي هم روغ سي، برابره ده په شپه کي وي او که تر نصف النهار وروسته وي. نو پر هغه د تیرو ورځو قضاء لازمیږي، په کتابو کي دواړو قولونو ته صحیح ویل سوي دي. لېکن اصح او د فتویٰ لپاره مختار دویم قول دی. (شفاء الارواح بحوالهٔ عمدة الفقه)

فَصْلٌ فِيْ لَوَاحِقِهِ

د روژې فاسدېدلو او د روژتيانو سره د مشابهت اختيارولو حکم

﴿۱۱۲۴﴾ يَجِبُ الْإِمْسَاكُ بَقِيَّةَ الْيَوْمِ عَلٰى مَنْ فَسَدَ صَوْمُهٗ واجب دي ځان نيول (له خوراک، چښاک او داسې نورو څخه منع کېدل) په پاته ورځ کې پر هغه چا چې روژه يې فاسده سوې (ماته سوې) وي.

لغات: ﴿إمساك﴾ د افعال د باب مصدر دی: نيول، منع کول، منع کېدل، پرهېز کول.

تشريح: صورت د مسئلې دا دی چې که د يو چا روژه ماته سي، نو د هغه لپاره ضروري ده چې پاته ورځ د روژتيانو په څېر له خوراک، چښاک او داسې نورو څخه پرهېز وکړي او تر ماښامه پورې د روژتيانو سره مشابهت اختيار کړي. برابره ده هغه بېله عذره روژه ماته کړې وي مثلاً قصداً يې خوراک يا چښاک کړی وي، يا د عذر مثلاً د سختې تبې په وجه يې ماته کړې وي او بيا تبه ختمه سي، په هر صورت کې به تر ماښامه پورې له خوراک، چښاک او داسې نورو څخه ځان ساتي.

بعضې حضراتو فرمايلي دي چې تر ماښامه پورې ځان ساتل او د روژتيانو سره مشابهت اختيارول مستحب دي، واجب نه دي، لېکن صحيح دا ده چې واجب دي. (شفاء الارواح)

﴿۱۱۲۵﴾ وَعَلٰى حَائِضٍ وَنُفَسَاءَ طَهُرَتَا بَعْدَ طُلُوْعِ الْفَجْرِ او (همدارنګه واجب دی امساک) پر هغه حيض والا او نفاس والا ښځې چې هغوی د صبح صادق له راختلو څخه وروسته پاکې سوې وي.

﴿۱۱۲۶﴾ أَوْ عَلٰى صَبِيٍّ بَلَغَ وَكَافِرٍ أَسْلَمَ او (همدارنګه واجب دی امساک) پر هغه کوچني (هلک) چې بالغ سي او پر هغه کافر چې اسلام راوړي وَعَلَيْهِمُ الْقَضَاءُ إِلَّا الْأَخِيْرَيْنِ او پر دوی ټولو قضاء واجب ده مګر پر آخري دوو (يعني له کوچني او نوي مسلمان څخه بغير پر نورو د دې روژې قضاء هم واجب ده).

تشريح: يعني که تر صبح صادق (طلوع فجر) وروسته حيض يا نفاس والا ښځه له حيض يا نفاس څخه پاکه سي، يا نابالغه هلک بالغ سي، يا کافر مسلمان سي، نو پر دوی ټولو د هغه ورځې په پاته حصه کې د روژتيانو په څېر له خوراک، چښاک او داسې نورو څخه منع کېدل واجب دي، او پر دغه حيض يا نفاس والا ښځې د هغه ورځې او د تېرو (فوت شده) روژو قضاء واجب ده، ماسوا له نابالغه هلک څخه چې د وروځې بالغ سي او ماسوا له کافر څخه چې د ورځې مسلمان سي، پر دوی د هغه ورځې قضاء واجب نه ده.

فَصْلٌ فِيْمَا يُكْرَهُ لِلصَّائِمِ وَفِيْمَا لَا يُكْرَهُ وَمَا يُسْتَحَبُّ

(دا) فصل په (بيان د) د هغو شيانو کي دی کوم چي د روژتي لپاره مکروه دي او کو چي مکروه نه دي او هغه شيان کوم چي مستحب دي

د کنډورو او داسي نورو د ژوولو حکم

﴿۱۱۲۷﴾ كُرِهَ لِلصَّائِمِ سَبْعَةُ أَشْيَاءَ مکروه دي د روژتي (روژه دار) لپاره اووه شيان ذَوْقُ شَيْءٍ وَمَضْغُهُ بِلَا عُذْرٍ (۱) يو شی څکل (خونديې کتل) (۲) او يو شی ژوول بغير له عذر څخه.

لغات: ﴿ذَوق﴾ د نصر د باب مصدر دی: څکل، خوند کتل.

تشریح: مسئله دا ده چي د يو شي په څکلو (خوند کتلو) يا ژوولو سره روژه نه فاسديږي. لېکن بېله عذره داسي کول مکروه دي، که عذر وي، نو مکروه نه دي، عذر مثلاً د يو ښځي خاوند ډېر بد مزاجه وي. د مالګي په کموالي يا زياتولي سره ډېر ناراضه کيږي او سختي کوي. نو که د هغه ښځه مجبوراً د ښوروا يا کتغ وغيره خوند وڅکي، نو څه پروا نسته. او د څکلو (خوند کتلو) مطلب دا دی چي د ژبي په سر باندي يې داسي وڅکي او خوند يې وګوري چي د هغه ښوروا وغيره هيڅ جزء ستوني ته ولاړ نه سي.

او د ژوولو لپاره عذر دا دی چي بچی وړی وي او د هغه لپاره نرم (پوست) خوراک نه وي او نه د مور شيدې وي او نه د مور سره نژدې داسي څوک وي چي پر هغه روژه فرض نه وي مثلا حيض يا نفاس والا ښځه يا نابالغه هلک يا مريض او داسي نور څوک چي د دغه بچي لپاره خوراک وژووي او ورېې کړي، نو په داسي صورت کي د روژتي ښځي لپاره خورواک ژوول او په بچي خوړل څه پروا نه لري. (شفاء الارواح)

ګوند يا داسي نور ژوول

﴿۱۱۲۸﴾ وَمَضْغُ الْعِلْكِ (۳) او ګوند ژوول.

لغات: ﴿الْعِلْك﴾ هر هغه ګوند (کنډوري) چي ژوول کيږي او په ژوولو سره يې ذات نه ويلي کيږي.

جمع: عُلُوْك و أَعْلَاك.

تشریح: مسئله دا ده چي که روژتي ګوند (کنډوري) وژووي. نو د هغه روژه خو نه فاسديږي. خو د روژتي لپاره ګوند ژوول مکروه دي: ځکه کېدلای سي چي د هغه څه اجزاء تر ستوني تېر سي.

او په عمدة الفقه کي دي چي د کوم گوند څه حصه هم د ناړو (لاړو) سره نس ته نه رسیږي، د هغه په ژوولو سره روژه نه ماتیږي او د کوم گوند څه حصه هم چي د ناړو سره گډ نس ته رسیږي، نو د هغه گوند په ژوولو سره روژه ماتیږي (لکه د نن سبا ژاولي چي خوږ والی یې د ناړو سره نس ته رسیږي).

د روژې په حالت کي ښځه مچول او ور سره پرېوتل

﴿۱۱۲۹﴾ وَالْقُبْلَةُ وَالْمُبَاشَرَةُ (۲) او مچه اخیستل (۴) او یو د بل سره بدن مسه کول (یو ځای ورسره پرېوتل) إِنْ لَمْ يَأْمَنْ فِيهِمَا عَلَىٰ نَفْسِهِ الْإِنْزَالَ أَوِ الْجِمَاعَ که چیري په امن (مطمئن) نه سي په دې دواړو (مچولو او مسه کولو) کي پر خپل ځان له انزال او جماع څخه (نو مکروه دي) فِيْ ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ په ظاهر روایت کي.

تشریح: د روژې په حالت کي خپله ښځه مچول او یو ځای ور سره پرېوتل د داسي کس لپاره مکروه دي چي هغه ته د انزال یا جماع بېره وي او پر ځان یې باور نه وي، لیکن کوم کس ته چي دا بېره نه وي او پر ځان یې پوره باور وي، نو هغه ور سره پرېوتلای سي. (انوار الایضاح بحوالۂ در مختار مع الشامی)

ناړي (لاړي) تېرول

﴿۱۱۳۰﴾ وَجَمْعُ الرِّيْقِ فِي الْفَمِ ثُمَّ ابْتِلَاعُهُ او ناړي په خوله کي جمع کول او بیا تېرول.

لغات: ﴿رِیْق﴾ ناړي (لاړي)، جمع: أَرْيَاقٌ و رِيَاق.

تشریح: په خوله کي ناړي جمع کول او تېرول د روژې په حالت کي مکروه دي او له جمع کولو څخه بغیر ناړي تېرول مکروه نه دي؛ ځکه له هغه څخه بچ کېدل ممکن نه دي. (شفاء الارواح)

داسي کار کول کوم چي د روژتي د ضُعف سبب گرځي (مثلا وینه کښل)

﴿۱۱۳۱﴾ وَمَا ظَنَّ أَنَّهُ يُضْعِفُهُ او (هر) هغه څه چي د هغه په باره کي د روژتي دا گومان وي چي کمزوري به یې کړي (نو هغه هم مکروه دي) كَالْفَصْدِ وَالْحِجَامَةِ لکه رگ وهل او ښکر لگول (وینه کښل).

لغات: ﴿فصد﴾ د رگ د لاري خرابه (فاسده) وینه کښل. ﴿حجامة﴾ د ښکر په ذریعه خرابه وینه راخېښل (کښل)، د یو آلې په ذریعه خرابه وینه کښل.

تشریح: د روژې په حالت کي هر داسي کار چي په هغه سره د دومره ضعیف کېدلو بېره وي (چي روژتي به دومره اندازه ضعیف کړي) چي روژې ماتولو ته به مجبوره سي او د روژې ماتولو نوبت به راسي،

نو داسي کار اختیارول مکروه دي. او که د ضَعف او کمزورۍ خطره ختني نه وي. نو جائز دي. ستلانه شو گر (شکري) د ټیسټ (ازمایښت) لپاره په وینه ور کولو کي هیڅ حرج نشته؛ ځکه په هغه کي لږ غونډي وینه اخیستل کیږي.

او په روژه خصوصاً په فرض روژه کي یو مریض ته خپله وینه ور کول مکروه دي، همدارنګه ښکر لګول یا له رګ څخه وینه کښل؛ ځکه چي له دې څخه د ضَعف او کمزورتیا خطره سته. او که دا خطره نه وي چي په دې عمل سره به د روژې ماتولو ته مجبوره نه سي، نو مکروه نه دي. (انوار الایضاح. شفاء الارواح)

نهه (۹) شیان کوم چي د روژتي لپاره مکروه نه دي

﴿۱۱۳۲﴾ وَتِسْعَةُ أَشْيَاءَ لَا تُكْرَهُ لِلصَّائِمِ او نهه (۹) شیان د روژتي لپاره مکروه نه دي اَلْقُبْلَةُ وَالْمُبَاشَرَةُ مَعَ الْأَمْنِ (۱) مچه اخیستل (۲) او یو د بل سره (یو تر بله) بدن مسه کول د امن سره (یعني چي پر ځان له انزال او جماع څخه په امن او مطمئن وي).

تشریح: د روژې په حالت کي له خپلي ښځي څخه مچه اخیستل او ور سره پر یو تل د داسي سړي لپاره بېله کراهته جائز دي چي هغه ته د انزال یا جماع خطره نه وي (یا په بله وینا چي پر ځان باور لري چي انزال به نه سم او جماع ته به بالکل نژدې هم نه سم)، لهذا د ضعیفه بوډا کس لپاره بېله کراهته جائز دي.

﴿۱۱۳۳﴾ وَدَهْنُ الشَّارِبِ وَالْكُحْلُ (۳) او بریت غوړول (۴) او رانجه لګول (سترګي تورول) وَالْحِجَامَةُ وَالْفَصْدُ (۵) او ښکر لګول (۶) او رګ وهل.

تشریح: د روژې په حالت کي په بریتو باندي روغن لګول (بریتونه غوړول)، همدارنګه سترګي تورول (رانجه لګول) بېله کراهه جائز دي او په دې سره په روژه کي هیڅ خرابي نه راځي، همدارنګه ښکر لګول یا د رګ د لاري وینه کښل بېله کراهته صحیح دي کله چي له هغه څخه د ضَعف پیدا کېدلو خطره نه وي.

د روژې په حالت کي مسواک وهل

﴿۱۱۳۴﴾ وَالسِّوَاكُ آخِرَ النَّهَارِ (۷) او مسواک وهل د ورځي په آخره (حصه) کي بَلْ هُوَ سُنَّةٌ كَأَوَّلِهِ بلکي هغه (د ورځي په آخره کي مسواک وهل) سنت دي لکه د ورځي په اوله کي وَلَوْ كَانَ رَطْبًا أَوْ مَبْلُولًا بِالْمَاءِ که څه هم هغه مسواک خیشت (شین تازه) وي یا په اوبو سره لوند سوی وي.

تشریح: د روژې په حالت کې مسواک وهل بېله کراهته جائز دي، برابره ده د سهار په وخت کې وي او که د ورځې په آخر کې وي. مصنف رَحِمَهُ الله د "آخر النهار" قید ځکه لګولی دی چې دامام شافعي رَحِمَهُ الله په نېز د روژتي لپاره تر زوال وروسته مسواک وهل مکروه دي. د هغه د مذهب رد کولو لپاره مصنف رَحِمَهُ الله د "آخر النهار" قید لګولی دی او فرمایلي يې دي چې مسواک هر وخت وهلای سي. برابره ده مسواک خیشت تازه ي او که وچ وي او برابره ده په اوبو لوند سوی وي او که نه وي، مطلقاً هیڅ کراهت نسته. (شفاء الارواح)

مسئله: که د مسواک وهلو په وخت کې د مسواک ریښه ستوني ولاړه سي او نس ته ورسیږي، نو په دې سره روژه نه فاسدیږي. (احسن الفتاوی ج:۴، ص:۴۳۵)

﴿ د ۱۱۳۵ ﴾ وَالْمَضْمَضَةُ وَالِاسْتِنْشَاقُ لِغَيْرِ وُضُوْءٍ (۸) او خوله پرېولل او پزه پرېولل (اوبه پکښې اچول) بغیر له اودس ځخه (په بل وخت کې هم مکروه نه دي).

تشریح: د روژې په حالت کې له اوداسه ځخه بغیر بل وخت خوله او پزه پرېولل یعني په خوله کې اوبه رغړول او پزې ته اوبه کښول او پرېولل بېله کراهته صحیح دي، خو په مضمضه او استنشاق کې په مبالغه کولو سره روژه مکروه کیږي (خو په دې کې دېر احتیاط کول پکار دي؛ ځکه که د پزې یا د خولې د لارې اوبه ستوني ته داخل سي، نو روژه يې ماتیږي). (انوار الایضاح بحوالهٔ هندیه ج:۱، ص:۱۹۹)

د ګرمۍ یا تندي په وجه په روژه کې غسل کول

﴿ ۱۱۳۶ ﴾ وَالِاغْتِسَالُ وَالتَّلَفُّفُ بِثَوْبٍ مُبْتَلٍّ لِلتَّبَرُّدِ (۹) او غسل کول او په لنده (خیشته) جامه کې ځان پېچل د ځان یخولو لپاره (هم مکروه نه دي) عَلَى الْمُفْتَى بِهٖ د مفتیٰ بهٖ قول مطابق.

لغات: ﴿تلفف﴾ د تفعل د باب مصدر دی: ځان پېچل (ځان پکښې نغښتل). ﴿تبرّد﴾ دا هم د تفعل له بابه اسم مصدر دی: یخوالی، ځان یخول، لکه ځرنګه چې ویل کیږي تَبَرَّدَ مِنَ الْمَاءِ يَتَبَرَّدُ: فلانکي د یخوالي (ځان یخولو) لپاره اوبو ته شوه سو.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې د ګرمي یا تندي په وجه او د ځان یخولو لپاره ځان لندول، غسل کول (او بار. بار کول) بېله کراهته صحیح دي، همدارنګه په لنده خیشته کپړه کې ځان پېچل او لوند خیشت ټادر یا داسي بل شی پر سر اېښوول بېله کراهته جائز دي. پر همدې فتویٰ ده. دا د امام ابو

يوسف رَحِمَهُ الله مسلک دی. امام صاحب رَحِمَهُ الله دغه افعالو ته مکروه ويلي دي. (انوار الايضاح بحوالهٔ در مختار مع الشامی)

د روژې مستحبات (په پښلمي کي تأخير کول او په روژه مات کي تعجيل کول)

۱۳۷ وَيُسْتَحَبُّ لَهُ ثَلَاثَةُ أَشْيَاءَ او مستحب دي د روژتي (روژه دار) لپاره درې شيان السُّحُورُ (۱) پښلمی کول وَتَأْخِيرُهُ (۲) او پښلمی ځنډول (د شپې آخري حصې ته) وَتَعْجِيلُ الْفِطْرِ فِيْ غَيْرِ يَوْمِ غَيْمٍ (۳) او دوريځي له ورځ څخه بغير په بله ورځ کي ژر (وختي) روژه ماتول (په تلوار سره او وختي اروژه مات کول).

لغات: ﴿سحور﴾ (د سين په فتحه سره): پښلمی، هغه خوراک کوم چي تر صبح صادق (طلوع الفجر) څخه مخکي خوړل کيږي. ﴿غيم﴾ وريځ. جمع: غُيُوْمٌ.

تشريح: په دې عبارت کي د روژتي لپاره درې مستحبات بيان سوي دي:

①... د پښلمي خوراک کول مستحب دي، که څه هم يوه ګوله يا دوې ګولې وخوري. يا يو. دوه غوړپه اوبه وڅيښي. په رواياتو کي راځي چي کوم څوک يوه ګوله وخوري يا يو غوړپ اوبه وڅيښي، نو هغه پښلمی وکړی (مسند احمد، سنن سعيد بن منصور). لهٰذا د کوم چا چي خوراک او څښاک ته اشتهاء نه کيږي او ضرورت يې نه وي، نو لږ تر لږه دي يوه يا دوې خرماوي وخوري. يا يو. دوه غوړپه اوبه دي وڅيښي. د دې لپاره چي د پښلمي پر سنت عمل وسي؛ ځکه بعضي حضرات د پښلمي د سنت والي قائل دي او همدا مشهوره ده. (عمدة الفقه)

په پښلمي کولو کي فايده دا ده چي په هغه سره د روژتي زړه مطمئن کيږي. چا چي پښلمی نه وي کړي، روژه پر هغه زور کوي. همدارنګه په پښلمي کولو سره د مسلمانانو او اهلِ کتابو تر مينځ توپير راځي لکه څرنګه چي په يو حديث کي دي چي زموږ او د اهلِ کتابو په مينځ کي فرق د پښلمي يوه ګوله ده. همدارنګه په پښلمي کولو کي د سنت اتباع. په نشاط کي زياتوب او د دعاء قبلېدلو په ساعت (آخر الليل) کي د دعاء موقع تر لاسه کېدل او داسي نور ډېر فوائد پکښي سته.

②... پېشلمي ځنډول او د شپې په آخر کې د صبح صادق (طلوع فجر) سره نژدې کول مستحب دي او د پېشلمي ځنډول تر هغه وخته پورې مستحب دي کله چې يې يقين يا غالب ګومان وي چې تر اوسه شپه باقي ده. او که په وخت کې يې شک واقع سي، نو په داسې وخت کې پېشلمی کول مکروه دي (خو څرنګه چې په اوس دور کې د وخت تعيين د ساعت او جنتول (نقشې) په ذريعه سره کيږي. نو ځکه اوس د پېشلمي په تعيين او تأخير کې څه شک او ستونزه نه راځي). (عمدة الفقه)

③... په روژه مات کې تلوار کول. يعنې د لمر لوېدلو سره سمدستي تر لمونځ کولو مخکې روژه مات کول. په حديث قدسي کې دي چې "ما ته په خپلو بندګانو کې هغه بندګان زيات خوښ دي کوم چې په روژه ماتولو کې تلوار (تېزي) کوي". او په يو حديث کې دي چې نبي کريم ﷺ وفرمايل "خلک به برابر په خير کې وي تر څو چې په روژه ماتولو کې تلوار کوي (ترمذی ج: ۱. باب ما جاء في تعجيل الإفطار). خو که چيرې په آسمان باندې وريځ وي او د لمر لوېدلو په هکله يقين نه کيږي. نو بيا دې په روژه مات کې تلوار نه کول کيږي. بلکې هر کله چې د لمر لوېدلو په باره کې پوره مطمئن سي بيا دې روژه ماته کړي (ليکن اوس د ساعتونو او نقشو په دور کې دا ستونزه نه راځي). (انوار الايضاح. شفاء الارواح)

فَصْلٌ فِي الْعَوَارِضِ

(دا) فصل په (بیان د) عوراضو کي دی

تشريح: په دې فصل کي عوارض يعني هغه اعذار (عذرونه) بيانوي چي د هغوی په وجه روژه نه نيول يا روژه ماتول جائز دي.

اعذارِ مُبيحه

﴿۱۱۳۸﴾ لِمَنْ خَافَ زِيَادَةَ الْمَرَضِ (روژه خوړل روا دي) د هغه کس لپاره چي بيريږي د ناروغی پر زياتېدلو أَوْ بُطْءَ الْبُرْءِ يا د روغتيا پر ځنډېدلو وَلِحَامِلٍ وَمُرْضِعٍ او (همدارنګه روا دي) د هغه حامله ښځي او تي ورکونکي ښځي لپاره خَافَتْ نُقْصَانَ الْعَقْلِ أَوِ الْهَلَاكَ أَوِ الْمَرَضَ عَلَى نَفْسِهِمَا کوم چي بيريږي د عقل پر کموالي (دماغي کمزوری) يا له هلاکېدلو يا ناروغه کېدلو څخه پر خپلو ځانو (پر خپل ځان يا د بچي پر ځان) نَسَبًا كَانَ أَوْ رِضَاعًا برابره ده (بچی) نسبي وي او که رضاعي وي (يعني برابره ده د ښځي خپل نسبي بچی وي چي تی ورکوي يا د بل چا بچی وي چي د دايي په توګه تی ورکوي).

لغات: ﴿بُطء﴾ د کرُم د باب مصدر ده. بَطَأَ بُطْأً و بِطَاءً و بُطُوءًا: سست کېدل (ستېدل). کراريدل. رفتار کراريدل. ﴿بُرْء﴾ د سمع د باب مصدر دی: بَرِئَ بَرْئًا و بُرْئًا: جوړيدل. روغيدل. البرء. اسم مصدر دی: جوړښت. روغتيا. ﴿رَضَاع﴾ (د راء په فتحه او کسره دواړو سره ويل کېدلای سي. خو د راء فتحه يې اصل ده په فصيح لغت کي) د ضرب. فتح او سمع له بابونو څخه مصدر دی: د رضاع لغوي معنیٰ ده: د مور له سينې (تيو) څخه شيدې رودل.او اصطلاحي معنیٰ يې ده: "په ځانګړي وخت کي (يعني د

رضاعت په دو نیم کاله موده کي) د یو ښځي له سینې څخه د ځانګړي کوچني (یعني د رضیع بچي) شیدې رودل.

تشریح: په دې عبارت کي څو مسئلې بیان سوي دي:

(۱).... که څوک مریض وي او د روژې نیولو په وجه د هغه د مرض زیاتېدلو بېره وي. نو داسي مریض ته په رمضان کي د روژې ماتولو یا روژې نه نیولو اجازه سته. بیا چي کله روغ سي او د روژې نیولو قابل سي، نو د هغه قضاء دي را وګرځوي. (۲) که څوک مریض وي او د روژې نیولو په وجه د هغه د روغتیا ځنډېدلو (مرض اوږدېدلو) بېره وي. نو د داسي مریض لپاره هم روژه نه نیول جائز دي. (۳) د حمل په حالت کي یا بچي ته د شیدو ورکولو په حالت کي که ښځي ته دا بېره وي چي د روژې نیولو په وجه به مي په عقل کي نقص او کمزوري راسي یا به مریضه سم یا بچی به مي مریض سي یا د خپل ځان یا بچي پر هلاکت وبېریږي. یعني حامله ښځي ته پر خپل حمل (د نس پر بچي) بېره وي او تی ورکونکي ښځي ته د شیرخواره بچي بېره وي، نو د دې دواړو ښځو لپاره روژه نه نیول جائز دي او وروسته د هغه روژو قضاء پر ي لازمه ده.

نسبًا.. رضاعًا: یعني دا (د روژه نه نیولو حکم) د بچي د خپل مور او د رضاعي مور (کوم چي بچي ته د تي ورکولو لپاره په اُجرت نیول سوې وي) د دواړو لپاره برابر دی.

﴿۱۱۳۹﴾ وَالْخَوْفُ الْمُعْتَبَرُ مَا كَانَ مُسْتَنِدًا لِغَلَبَةِ الظَّنِّ بِتَجْرِبَةٍ او معتبره بېره (کوم چي د لته اعتبار لري) هغه بېره ده کوم چي نژدې وي غالب ګومان لره په تجربه سره (یعني په تجربه سره د مذکوره خوف غالب ګومان وي) أَوْ إِخْبَارِ طَبِيبٍ مُسْلِمٍ حَاذِقٍ عَدْلٍ یا د مسلمان ماهره عادل طبیب (ډاکټر) په خبر ورکولو سره (د مذکوره خوف غالب ګومان وي).

لغات: ﴿تجربة﴾ ازموینه (ازمایل)، جمع: تَجَارِب. ﴿حاذق﴾ ماهر، کمال داره، جمع: حُذّاق.

تشریح: په تېر عبارت کي چي کوم د خوف (بېري) یادونه وسوه چي د هغه په وجه روژه ماتول او روژه نه نیول جائز ګرځي، له دې څخه هغه خوف مراد دی چي روژه نیونکي ته په یو تجربه سره د مذکوره خوف (بېري) غالب ګومان وي (چي مرض به مي زیات سي یا مریض به سم او داسي نور)، یا یو مسلمان ماهره طبیب (ډاکټر) هغه ته د مذکوره خوف خبر ورکړي، نو داسي کس ته د روژه نه نیولو شرعي اجازه سته. لهذا تر څو چي دا قسم خوف نه وي، د هغه لپاره روژه نه نیول یا روژه ماتول جائز نه دي. بیا هم که هغه روژه نه ونیسي یا روژه ماته کړي، نو کفاره واجبیږي. (شفاء الارواح بحوالهٔ عمدة الفقه)

﴿۱۱۴۰﴾ وَلِمَنْ او (ممدارنکه روا دي روژه خوړل) د هغه کس لپاره حَصَلَ لَهٗ عَطَشٌ شَدِيْدٌ أَوْ جُوْعٌ يُخَافُ مِنْهُ الْهَلَاكُ چي هغه ته سخته تنده یا لوږه رسېدلې وي چي له هغه څخه د هلاکت بېره وي.

لغات: ﴿عطش﴾ د سمع له بابه اسم مصدر دی: تنده. عَطِشَ يَعْطَشُ عَطَشًا: تږی کېدل. ﴿جوع﴾ د نصر له بابه اسم مصدر دی: لوږه (وږه). جَاعَ يَجُوْعُ جَوْعًا و جَوْعَةً و مَجَاعَةً: وږی کېدل.

تشريح: که دیو کار کولو او خواري کښلو په وجه روژتي دومره تږی او بېتابه سي چي د ځان پر هلاکت وبېرېږي، نو د هغه لپاره روژه ماتول صحیح دي، لېکن که هغه خپله قصداً دا دومره کار کړی وي چي په دې وجه داسي حالت ته رسېدلی وي، نو ګنهګاره کیږي او د کفارې لازمېدلو په باره کي دوه قوله دي: یو قول دا دی چي کفاره هم لازمیږي او بل قول دا دی چي نه لازمیږي (انوار الایضاح بحواله در مختار). (او صاحب د شفاءُ الارواح د مذکوره خبري تشریح داسي کړې ده چي که څوک له خپل طرفه داسي فعل وکړي مثلاً د ښکار کولو لپاره ولاړ سي او هلته ډېر وځغلي چي د هغه په وجه دومره تنده او لوږه ورته پېښه سي، نو په دې صورت کي د روژې ماتولو په وجه کفاره هم لازمیږي. خو نوکر او مزدور کوم چي پر دا قسم کار مجبوره وي او هغه دې حالت ته ورسیږي او روژه ماته کړي، نو پر هغه کفاره نه لازمیږي [شفاء الارواح]).

د مسافر لپاره څه حکم دی؟

﴿۱۱۴۱﴾ وَلِلْمُسَافِرِ الْفِطْرُ او د مسافر لپاره روژه خوړل (روا) دي وَصَوْمُهٗ أَحَبُّ او د ده (لپاره) روژه نیول افضل دي إِنْ لَّمْ يَضُرَّهٗ وَلَمْ تَكُنْ عَامَّةُ رُفْقَتِهٖ مُفْطِرِيْنَ وَلَا مُشْتَرِكِيْنَ فِي النَّفَقَةِ (په دې شرط) که روژه نیول ده ته نقصان نه کوي او د ده عام (اکثره) ملګري روژه خوړونکي نه وي او نه دوی (د ده) سره مشترک وي په نفقه کي فَإِنْ كَانُوْا مُشْتَرِكِيْنَ أَوْ مُفْطِرِيْنَ بیا که دوی (د ده) سره مشترک وي یا دوی روژه خوړونکي وي (روژه یې نه وي نیولې) فَالْأَفْضَلُ فِطْرُهٗ نو افضل د ده (لپاره) روژه خوړل دي مُوَافَقَةً لِلْجَمَاعَةِ د جماعت (ملګرو) سره د موافقت کولو لپاره.

لغات: ﴿لم یضرہ﴾ د نصر له بابه د جحد (نفي جحد بلم در فعل مستقبل معروف) صیغه ده: ضرر رسول، تاوان رسول. او دلته له ضرر څخه مراد هغه ضرور دی چي په هغه کي د ځان خطره نه وي، ځکه که د ځان خطره پکښي وي. نو بیا د مسافر لپاره روژه ماتول واجب دي.

تشریح: مسئله دا ده چي د مسافر لپاره روژه نه نیول جائز دي. لیکن که هغه ته روژه نیول څه ضرر او نقصان نه کوي یعني د هغه لپاره تکلیف او مشقت نه وي، نو د هغه لپاره روژه نیول مستحب او افضل دي. همدارنګه که څو ملګري یو ځای په سفر روان وي او داکثرو ملګرو روژه وي او دوی د خوراک او څښاک په خرڅه (توښهٔ سفر) کي مشترک نه وي بلکي د هر یوه سره جلا، جلا (توښهٔ) وي. نو هم روژه نیول افضل او غوره دي. لیکن که داکثره ملګرو روژه نه وي، یا ټوله د خوراک او څښاک په خرڅه (توښهٔ سفر) کي سره شریکان وي. نو د ملګرو په رعایت کي روژه نه نیول افضل دي: ځکه که د دوی سره موافقت نه وسي او روژه ونیول سي. نو د خوراک په انتظام او د خرڅ په تقسیم کي به دده ملګرو ته تکلیف وي. نو ځکه د ملګرو په موافقت کي به روژه نه نیول افضل وي. (انوار الایضاح. شفاء الارواح)

د مریض حکم

۱۱۳۲ وَلَا يَجِبُ الْإِيْصَاءُ عَلَىٰ مَنْ مَاتَ قَبْلَ زَوَالِ عُذْرِهٖ بِمَرَضٍ أَوْ سَفَرٍ وَنَحْوِهٖ او واجب نه دي (د فدیه اداء کولو) وصیت کول پر هغه کس کوم چي مړ سي د خپل مرض یا سفر د عذر او د داسي بل عذر تر زائلیدلو (ختمیدلو) مخکي كَمَا تَقَدَّمَ لکه مخکي چي تېر سوه وَقَضَوْا مَا قَدَرُوْا عَلَىٰ قَضَائِهٖ بِقَدْرِ الْإِقَامَةِ وَالصِّحَّةِ او قضاء دي راوري د څومره روژو پر قضاء چي قدرت لري (مسافر) داقامت په اندازه او (مریض) د روغتیا په اندازه.

تشریح: مسئله دا ده چي که مریض د مرض په حالت کي مړ سي او مسافر د سفر په حالت کي مړ سي. نو د مرض او سفر په وجه چي د رمضان کومي روژې قضاء سوي دي، د هغوی د فدیې وصیت کول واجب نه دي چي "تاسي زما د مال له دریمي حصې (ثلث المال) څخه د دې روژو فدیه اداء کړئ!": ځکه د دې مریض او مسافر پر ذمه قضاء لازم سوې نه ده: ولي چي پر دوی قضاء هغه وخت لازمیږي کله چي د مرض او سفر تر ختمیدلو وروسته دومره زمانه پیدا کړي چي په هغه کي روژې نیولای سي. حال دا چي دلته دوی ته د قضاء بالکل هیڅ وخت نه دی تر لاسه سوی، نو ځکه قضاء نه باندي لازمیږي.

وقضوا الخ: یعني که مریض روغ سي او مسافر مقیم سي. بیا دوی مړه سي. نو پر دوی قضاء لازمیږي. اوس که له روغتیا او اقامت (مقیم کیدو) څخه وروسته دومره ژوندي پاته سي د څومره ورځو

چي روژې فوت سوي (پاتـه سوي) وي، نو د تولو فوت شده روژه قضاء باندي لازمه ده او كه يو څو ورځي ژوندى پاتـه سوي وي، نو د روغتيا او اقامت په اندازه د روژو قضاء باندي لازميږي. مثلاً د مرض يا سفر په وجه شل روژې څني فوت سوي وي، بيا له روغېدو يا مقيم كېدو څخه وروسته لس ورځي ژوندى پاتـه سي (او په دې لسو ورځو كي روژه نه ونيسي) او مړه سي. نو پر هغه د لسو روژو قضاء واجب ده. لهذا د مرګ په وخت كي به د لسو روژو د فديې وركولو وصيت كوي، ځكه له دې څخه بغير د نورو روژو پر قضاء د دوى قدرت ثابت نه سو. (انوار الايضاح. شفاء الارواح)

د قضاء روژې پر لپسې نيول ضروري نه دي

﴿۱۱۴۲﴾ وَلَا يُشْتَرَطُ التَّتَابُعُ فِي الْقَضَاءِ او شرط نه دى پرلپسې والى (پرلپسې نيول) په قضاء (قضايي روژه) كي فَإِنْ جَاءَ رَمَضَانٌ آخَرُ بيا كه بل رمضان راسي (حال دا چي قضائي روژه پر ده پاته وي) قُدِّمَ عَلَى الْقَضَاءِ نو مخكي دې يې كړي پر قضاء (قضائي روژې) وَلَا فِدْيَةَ بِالتَّأْخِيرِ إِلَيْهِ او (پر ده) فديه نسته د (قضائي روژې) ځنډولو په وجه د دويم رمضان ته.

لغات: ﴿تتابع﴾ د تفاعل د باب مصدر دى: پرلپسې والى. يو كار پرلپسې كول.

تشريح: د عبارت حاصل دا دى چي د رمضان په قضائي روژو كي تتابع شرط نه دى چي ټوله قضاء سوي روژې يو د بل سره متصل او پرلپسې به نيسي، بلكي د ده خوښه ده كه يې جلا، جلا نيسي او كه يې پر يوه ځاى پرلپسې نيسي.

فإن جاء إلخ: يعني كه تر اوسه يو چا د رمضان د قضاء روژې نه وي نيولي چي په دې دوران كي بل رمضان راسي. نو هغه دې د همدې بل رمضان روژې ونيسي او د تېر رمضان د قضاء روژې دې تر دغه رمضان وروسته اداء كړي. او د دې تأخير په وجه پر هغه هيڅ فديه نه واجبيږي.

د شيخ فاني او فانيه حكم

﴿۱۱۴۳﴾ وَيَجُوزُ الْفِطْرُ لِشَيْخٍ فَانٍ وَعَجُوزٍ فَانِيَةٍ او جائز دي روژه خوړل (روژه نه نيول) د زيات بوډا لپاره (كوم چي قريبُ الفناء وي) او د زياتي بوډۍ لپاره وَتَلْزَمُهُمَا الْفِدْيَةُ لِكُلِّ يَوْمٍ نِصْفُ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ او لازمه ده پر دې دواړو فديه د هري ورځي (د روژې) په بدله كي نيم صاع د غنمو كَمَنْ نَذَرَ صَوْمَ الْأَبَدِ لكه څوك چي د همېشه (ټوله عمر) روژو نذر ومني فَضَعُفَ عَنْهُ

(اشْتِغَالِهِ بِالْمَعِيْشَةِ بيا دئ له هغه (نذر پوره كولو) څخه عاجزه سي په روزي د مشغولېدو په وجه (يعني د روزي ګټلو او د ژوند د مصروفيتونو په وجه خپل نذر پوره نه كړى سي) يُفْطِرُ وَيَفْدِيْ هغه دي روژه خوري او فديه دي ور كوي (نو لكه څرنګه چي هغه د هري روژې په عوض كي فديه وركوي. همداسي به يې شيخ فاني او فانيه هم وركوي) فَإِنْ لَمْ يَقْدِرْ عَلَى الْفِدْيَةِ لِعُسْرَتِهِ بيا كه پر فديه قدرت نه لري د خپل تنګلاسى په وجه يَسْتَغْفِرُ اللهَ تَعَالىٰ وَيَسْتَقِيْلُهُ نو له الله تعالى څخه دي استغفار او د معافى طلب (غوښتنه) كوي.

لغات: ﴿شيخ فاني﴾ ډېر بوډا. ډېر ضعيفه سپين ږيرى چي په هغه كي بالكل هيڅ قوت پاته نه وي او مرګ ته نژدې سوى وي. د عُمر هيڅ تعيين پكښي نسته، پر قوت او عدمِ قوت باندي دار ومدار دى.

﴿عجوز﴾ بوډۍ. سپين سرې ښځه. جمع: عُجُزٌ و عَجَائِز. ﴿معيشة﴾ په كوم څه سره چي د انسان ژوند وي، د انسان د ګزارې (ژوندې تېروني) سامان لكه خوراک، څښاک، آمدن او داسي نور. جمع: مَعَايِش.

﴿عُسْرَة﴾ تنګلاسي، مالي ستونزه، سختي، ﴿يستقيل﴾ د استفعال د باب مضارع ده. د دې باب له معناوو څخه يوه معنىٰ ده: د معافى طلب كول. له يو چا څخه غوښتل چي ده ته معافي وكړي او د ده له خطاء څخه تېر سي.

تشريح: شيخِ فاني او فانيه كه په روژه نيولو باندي قدرت نه لري، نو د دوى لپاره روژه نه نيول جائز دي او پر دوى د هري روژې په بدله كي فديه وركول واجب دي، د دې مثال داسي دى لكه يو كس چي تر ټوله عمر د همېشه روژو نيولو نذر ومني، بيا دا كس په كار او كسب د مشغولېدلو په وجه ضيعفه سي او له روژو نيولو څخه عاجزه سي، نو د هغه لپاره روژه نه نيول جائز دي او فديه وركول باندي لازم دي. او د هري ورځي د روژې فديه د هر فرض لمانځه د فديې په څېر ده. او د فديې مقدار دا دى چي د هري روژې په بدله كي دي نيم صاع غنم يا يو صاع اُوربشي يا خرماوي (كجوري) يا د دې شيانو قيمت مسكينانو ته وركول سي (يعني قيمت وركول يې هم جائز دي)، او په فديه وركولو كي د مسكينانو شمېر او د هر مسكين لپاره د صدقۀ فطر مقدار وركول شرط نه دي، لهذا كه يوه مسكين ته د دوو ورځو فديه يو صاع غنم وركړي، يا يوه مسكين ته د ټولو روژو فديه وركړي، يا د يوې روژې فديه غنم څو مسكينانو ته لږ، لږ وركړي، نو هم جائز دي.

فإن لم يقدر الخ: يعني پر کوم چا چي د روژې فديه واجب وي. که هغه د تنګلاسی په وجه د هغه پر اداء کولو هم قادر نه وي. نو هغه دي له الله تعالیٰ څخه د بخښني (مغفرت) غوښتنه کوي او د الله تعالی د حق په ادائينه کي د قصور واقع کېدلو لپاره دي بخښنه او معافي غواړي.

د کفارهٔ يمين او کفارهٔ قتل فديه ورکول جائز نه دي

﴿۱۱۲۵﴾ وَلَوْ وَجَبَتْ عَلَيْهِ كَفَّارَةُ يَمِيْنٍ أَوْ قَتْلٍ او که چيري واجب سي پر يو چا د قسم يا د قتل (قتل خطا) کفاره فَلَمْ يَجِدْ مَا يُكَفِّرُ بِهِ مِنْ عِتْقٍ بيا هغه نه وموندي داسي څه چي پر هغه سره کفاره اداء کړي يعني غلام آزادول (يعني د کفاره اداء کولو لپاره يو غلام پيدا نه کړي) وَهُوَ شَيْخٌ فَانٍ حال دا چي هغه شيخ فاني (زیات بوډا) وي (چي د روژه نيولو هيڅ طاقت پکښي نه وي) أَوْ لَمْ يَصُمْ حَتّٰى صَارَ فَانِيًا يا (د کفاري واجبېدلو په وخت کي خو د روژې طاقت لري. لېکن) هغه روژې نه نيسي تر دې چي شيخ فاني وګرځي لَا يَجُوْزُ لَهُ الْفِدْيَةُ نو د هغه لپاره فديه ورکول جائز نه دي لِأَنَّ الصَّوْمَ هُنَا بَدَلٌ عَنْ غَيْرِهٖ ځکه چي روژه دلته د بل شي (غلام آزادولو يا صدقې) بدل ده.

تشريح: صورت د مسئلې دا دی چي که پر يو کس د قسم کفاره (کفارهٔ يمين) يا د قتل خطا کفاره واجب وي او هغه د غلام پر آزادولو قادر نه وي. نو پر هغه خو اوس روژې لازم دي (ځکه د کفارې په اداء کولو کي ترتيب دا دی چي اول به غلا آزادوي. که د هغه طاقت نه لري. نو بيا به روژې نيسي). لېکن دغه کس چي دی شيخ فاني دی او د روژو نيولو قدرت هم نه لري. يا دا چي د کفارې لازمېدلو په وخت کي شيخ فاني نه وو. لېکن ده روژې نه ونيولې تر دې چي شيخ فاني او معذوره سو. نو د داسي کس لپاره (د کفارهٔ يمين او کفارهٔ قتل) فديه اداء کول جائز نه دي يا په بله وينا د داسي کس لپاره په خپل ژوند کي د فديې وصيت کول جائز نه دي؛ ځکه د روژو پر ځای فديه ورکول هغه وخت جائز کېدلای سي چي روژه بذات خود اصل وي (يا په بله وينا مستقل فرض وي) او د يو بل شي په بدله کي نه وي. حال دا چي دلته په دغه کفاره کي روژې د غلام په بدله کي دي (يعني کله چي هغه د غلام پر آزادولو قادر نه سو. نو د هغه په بدله کي روژې واجب سوې)، نو د دې بدل (روژو) پر ځای فديه ورکول جائز نه دي (او صاحب د شفاء الارواح ليکلي دي چي اوس د داسي کس لپاره له توبې او استغفار کولو څخه بغير بله لاره نسته: ځکه اوس دوران کي خو د غلام آزادولو وصيت هم نه سي کېدلای)). (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

نفلي روژه بېله عذره ماتول او د مېلمستيا په وجه نفلي روژه ماتول

﴿۱۱۴۶﴾ وَيَجُوْزُ لِلْمُتَطَوِّعِ الْفِطْرُ بِلَا عُذْرٍ فِيْ رِوَايَةٍ او جائز دي د نفلي روژه نيونکي لپاره روژه ماتول بېله عذره، په يوه روايت کي.

﴿۱۱۴۷﴾ وَالضِّيَافَةُ عُذْرٌ عَلَى الْأَظْهَرِ لِلضَّيْفِ وَالْمُضِيْفِ او مېلمستيا عذر ده د ظاهر روايت مطابق د مېلمه او کوربه (دواړو) لپاره وَلَهُ الْبِشَارَةُ بِهٰذِهِ الْفَائِدَةِ الْجَلِيْلَةِ او د ده (مېلمه) لپاره زيري دی د دغه لويي فايدي په وجه (يا په بله وينا داچي: د ده لپاره په دې لويه فايده کي زيري هم سته).

لغات: ﴿متطوع﴾ د تفعّل د باب فاعل دی: نفلي عبادت کونکی، غير مفروضه عبادت کونکی. ﴿الضيافة﴾ مېلمستيا، ﴿الضيف﴾ مېلمه (څرنګه چي دا مصدر دی نو څکه مفرد، تثنيه، جمع، مذکر او مؤنث يکښې برابر دي)، جمع: ضُيُوْفٌ و أَضْيَافٌ، ﴿البشارة﴾ زيری، خوشخبري، جمع: بَشَائِر.

تشريح: د عبارت اوله مسئله دا ده چي نفلي روژه ماتول څنګه دي؟ نو په دې باره کي د احنافو دوه قوله دي: مشهوره قول دا دی چي بېله عذره نفلي روژه ماتول مکروه (مکروه تحريمي) دي او که څه معقول عذر وي، نو ماتولای يې سي، همدا اصح او ظاهر روايت دی، او دويم قول دا دی چي بېله عذره هم نفلي روژه ماتول بلا کراهته جائز دي، او قضاء په دواړو صورتونو کي واجب ده (او له امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ څخه بغير د نورو امامانو په نيز د هغه قضاء هم واجب نه ده). (انوار الايضاح بحوالة تحفة الالمعی، شفاء الارواح)

والضِّيافة إلخ: دويمه مسئله دا ده چي د نفلي روژې ماتولو لپاره ضيافت (مېلمستيا) هم يو عذر دی، لېکن په دې کي څه تفصيل دی او هغه دا دی چي که مېلمستيا کونکی (کوربه) داسي کس وي چي که مېلمه ډوډۍ نه وخوري، نو دئ (کوربه) نه ناراضه کيږي او نه په تکليف کيږي، بلکي دئ صرف د دې مېلمه په حاضرېدلو راضي وي. نو دا مېلمه دي روژه نه ماتوي. او که د ډوډۍ نه خوړلو صورت کي کوربه په تکليف کيږي او ناراضه کيږي، نو روژه دي ماته کړي او وروسته دي د هغه قضاء راوړي، همدارنګه د کوربه لپاره هم مېلمستيا عذر دی، يعني که مېلمه ټينګار کوي چي کوربه دي هم زما سره ډوډۍ وخوري (او له دې څخه بغير نه راضي کيږي)، نو کوربه دي روژه ماته کړي، او دا حکم هغه وخت دی کله چي هغه ته د روژې د قضاء راوړلو اعتماد وي (يعني پر ځان يې باور وي چي وروسته يې قضاء راوړلای سم) او روژه ماتول له نصفُ النهار شرعي څخه مخکي وي، تر هغه وروسته دي روژه نه ماتوي. لېکن د مور يا پلار د فرمان منلو لپاره د مازيګر تر وخته پوري نفلي روژه ماتول جائز دي، تر هغه وروسته جائز نه دي.

وله البشارة إلخ: یعني کوم څوک چې د خپل ورور (کوربه) د احترام او رعایت په خاطر نفلي روژه ماتوي. نو د هغه لپاره په حدیث کې زېری او ډیر فضیلت راغلی دی او هغه د نبي ﷺ دا فرمان دی: "چې کوم څوک د خپل ورور په احترام کې روژه ماته کړي، نو هغه ته د زرو (۱۰۰۰) روژو ثواب حاصلیږي او کله چې د هغه قضاء راوړي، نو د دوو زرو (۲۰۰۰) روژو ثواب ورته حاصلیږي" په متن کې له بشارت څخه همدا مراد دی. (حاشیة نور الایضاح. مراقی الفلاح)

د نفلي روژې د قضاء حکم او د کوچني اختر، لوی اختر او د ایام التشریق د ورځو د نفلي روژې حکم

﴿۱۱۲۸﴾ وَإِذَا أَفْطَرَ عَلَى أَيِّ حَالٍ او کله چې (نفلي) روژه ماته کړي پر هر حالت که وي (یعني د نفلي روژې ماتول د عذر په وجه وي او که بېله عذره وي) عَلَيْهِ الْقَضَاءُ نو پر هغه قضاء سته (د روژې قضاء راوړل پر ده لازم دي) إِلَّا إِذَا شَرَعَ مُتَطَوِّعًا فِيْ خَمْسَةِ أَيَّامٍ مګر دا چې کله شروع کړې وي نفلي روژه نیونکی په پنځو ورځو کې (نو قضاء یې نه ورباندې لازمیږي) يَوْمَيِ الْعِيْدَيْنِ وَأَيَّامِ التَّشْرِيْقِ دوې ورځې د دوو اخترونو (کوچني اختر او لوی اختر) او (درې) ورځې د تشریق فَلَا يَلْزَمُهُ قَضَاؤُهَا بِإِفْسَادِهَا فِيْ ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ نو نه لازمیږي د دې روژو قضاء د هغوی په فاسدولو (ماتولو) سره په ظاهر روایت کې وَاللهُ أَعْلَمُ او الله تعالیٰ زیات علم والا دی.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چې څوک نفلي روژه تر شروع کولو وروسته ماته کړي. نو پر هغه قضاء واجب ده، برابره ده د عذر په وجه یې ماته کړې وي او که بېله عذره یې ماته کړې وي او برابره ده په خپل قصد سره یې ماته کړې وي او که بېله قصده ماته سوې وي مثلاً د نفلي روژې په حالت کې د یو ښځې حیض جاري سي، نو پر هغې هم قضاء واجب ده.

إلا إذا شرع إلخ: یعني دا د قضاء حکم (چې د نفلي روژې قضاء واجب ده) له ممنوعه پنځو ورځو څخه بغیر په نورو ورځو کې دی. نو که څوک په دې پنځه ممنوعه ورځو کې یعني د کوچني. لوی اختر او د ایام التشریق په ورځو کې روژه شروع کړي (ونیسي) بیا یې ماته کړي. نو ظاهر روایت دا دی چې پر هغه قضاء نه لازمیږي. بلکې هغه لره روژه ماتول واجب دي. (شفاء الارواح)

بَابُ مَا يَلْزَمُ الْوَفَاءُ بِهِ مِنْ مَنْذُوْرِ الصَّوْمِ وَالصَّلٰوةِ وَنَحْوِهِمَا

(دا) باب د هغه عبادتونو (په بیان کي) دی چي د هغوی پوره کول لازم دي یعني نذر کړل سوي روژه او نذر کړی سوی لمونځ او داسي نور عبادتونه

د نذر (نذرانه) تعریف او شرائط

﴿١١٤٩﴾ إِذَا نَذَرَ شَيْئًا کله چي د یو شي نذر ومني (پر ځان یې نذر کړي) لَزِمَهُ الْوَفَاءُ بِهِ إِذَا اجْتَمَعَ فِيهِ ثَلَاثَةُ شُرُوْطٍ نو د هغه شي پوره کول وربانِدي لازم دي کله چي په هغه کي درې شرطونه جمع سي أَنْ يَكُوْنَ مِنْ جِنْسِهِ وَاجِبٌ (یو) دا چي د هغه له جنس څخه یو واجب وي وَ أَنْ يَكُوْنَ مَقْصُوْدًا او (دویم) او دا چي هغه (خپله) مقصود وي وَ أَنْ يَكُوْنَ لَيْسَ وَاجِبًا او (درېیم) دا چي هغه (خپله) واجب نه وي.

﴿١١٥٠﴾ فَلَا يَلْزَمُ الْوُضُوْءُ بِنَذْرِهِ نو اودس په نذر منلو سره اودس نه لازمیږي.

﴿١١٥١﴾ وَلَا سَجْدَةُ التِّلَاوَةِ او نه سجدهٔ تلاوت.

﴿١١٥٢﴾ وَلَا عِيَادَةُ الْمَرِيْضِ او نه د ناروغ پوښتنه کول.

﴿١١٥٣﴾ وَلَا الْوَاجِبَاتُ او نه واجب عبادتونه بِنَذْرِهَا د دوی په نذر منلو سره (دوی نه لازمیږي).

لغات: ﴿نذر﴾ د نصر او ضرب د باب ماضي معلومه ده: نَذَرَ يَنْذُرُ نَذْرًا و نُذُوْرًا: یو شی پر خپل ځان واجبول (لازمول). نذر منل (چي که دا کار مي وسو نو دومره مال به غریبانو ته ورکوم مثلاً). ﴿الوفاء﴾ د ضرب مصدر دی: وَفَى يَفِي وَفَاءً: (وعده. نذر) پوره کول. پوره اداء کول.

﴿عيادة﴾ په ناروغه کس باندي پوښتنه کول. د مریض لیدو او پوښتني ته ورتلل.

تشریح: پر خپل ځان د یو شي واجبولو ته نذر (نذرانه) ویل کیږي چي بنده پر ځان یو شی لازم کړي. صاحب د انوار الایضاح د نذر تعریف داسي نقل کړی دی "د بنده پر خپل ځان داسی شی واجب ګرځول کوم چي پر ده واجب نه وي. د یو (مقصود) کار او شي د موجود پدلو په وخت کي (یعني

چي که دا کار یا شی وسي نو مثلاً پر ما یوه روژه ده ازه به یوه روژه نیسم ا ". (یا) مثلاً داسي ووایي چي که زه په امتحان کي کامیابه سوم، نو پر ما د خدای تعالیٰ لپاره یوه روژه لازم ده (یا پنځه سوه افغاني صدقه کول پر ما لازم دي او داسي نور). نو دلته نفلي روژه کوم چي پر بنده واجب نه ده. بنده پر خپل ځان واجب کړي ده په امتحان کي د کامیابۍ پر موجودېدلو.

اوس صورت د مسئلې ته ګورئ! چي که یو څوک پر ځان د یوشي او یو عبادت نذر ومني، نو د هغه پوره کول واجب دي، کله چي په هغه شي او هغه عبادت کي دري شرطونه موجود وي:

①... یو دا چي کوم شی او کوم عبادت چي نذر کول کیږي (یعني د کوم عبادت نذر چي منل کیږي یا په بله وینا کوم عبادت چي پر ځان لازمول کیږي)، په شریعت کي به د هغه د جنس یو واجب عبادت وي، مثلاً روژه، لمونځ، صدقه، اعتکاف، او که نه وي، نو نذر نه صحیح کیږي، یا په بله وینا دا چي یو داسي عبادت پر ځان لازمول صحیح دي چي د هغه له جنس څخه یو واجب عبادت وي لکه روژه، لمونځ او داسي نور، لهذا که څوک د مریض د پوښتني یا مسجد ته د داخلېدلو نذر ومني، یا مثلاً د یو سېر هندواني خوړولو نذر ومني (چي که زما دا کار وسو، نو یو سېر هندوانه به خورم. یا که دا کار وسو. یا مثلاً که خدای تعالیٰ زما مریض پلار ته شفاء نصیب کړه، نو زه به پر فلانکي مریض پوښتنه کوم. یا مسجد ته به داخلېږم او داسي نور)، نو دا نذر نه صحیح کیږي او په دې سره پر هغه هیڅ شی نه لازمیږي، یعني د دې نذر پوره کول پر هغه لازم نه دي؛ ځکه د دې کارونو له جنس څخه هیڅ یو واجب عبادت نسته.

②... دویم شرط دا دی چي کوم شی او کوم عبادت چي نذر کول کیږي، هغه به خپله مقصود عبادت وي، د عبادت لپاره به وسیله او شرط نه وي، لهذا که څوک د جامو پرېولو. یا د غسل کولو یا د اودس کولو نذر ومني (چي که دا کار مي وسو، نو زه به ټولي جامې پرېولم [یا په بله وینا: د ټولو جامو پرېوللو پر ما لازم دي]. یا به غسل یا اودس کوم او داسي نور)، نو دا نذر صحیح دی؛ ځکه جامې پاکول، غسل یا اودس کول په خپله مقصود نه دي، بلکي د لمانځه لپاره وسیله ده او اصل مقصود لمونځ کول دي.

③... دریم شرط دا دی چي د کوم شي نذر چي منل کیږي، هغه به فی الحاله یا په آینده وخت کي پر هغه واجب او لازم نه وي، مثلاً که د وتر یا د ماپښین د لمانځه نذر ومني (چي که زما دا کار وسو. نو وتر یا د ماپښین لمونځ پر ما لازم دی)، نو دا نذر صحیح نه دی، ځکه وتر یا د ماپښین لمونځ خو خپله پر ده واجب او لازم دي. یا مثلاً سجدهٔ تلاوت چي هغه خپله واجب او لازم ده یعني د سجدې د آیت تر ویلو وروسته هغه خپله واجبیږي، نو د هغه نذر منل صحیح نه دي. (انوار الایضاح، شفاء الارواح بتغیر)

فلا یلزم الوضوءُ إلخ: مخکي دري شرطونه ذکر سوه، اوس له دې ځایه د هغوی تفریعات او مثالونه ذکر کوي خو د شرائطو د ترتیب په اعتبار سره نه دي ذکر سوي او موږ تر هر شرط لاندي په ترتیب سره ذکر کړل، دلته به یې بیا د آساني لپاره په لنډه توګه ذکر کړو، د دغه عبارت "فلا یلزم الوضوءُ" تعلق د

دویم (۲) شرط سره دی؛ ځکه چي اودس کول خپله عبادت مقصوده نه دی، بلکي د لمانځه لپاره صرف ذریعه او وسیله ده. نو د اودس نذر منل جائز نه دي.

ولا سجدة التلاوة: د دې تعلق د دریم (۳) شرط سره دی، ځکه چي سجدهٔ تلاوت د آیت په ویلو سره خپله د الله تعالیٰ له طرفه واجبیږي، او کوم چي له مخکي څخه واجب وي، د هغه نذر منل جائز نه دي

ولا عیادة المریض: د دې تعلق د اول (۱) شرط سره دی؛ ځکه د مریض عیادت واجب نه دی، که څه هم نیک کار دی چي په هغه سره انسان ته زیات ثواب حاصلیږي. او بل فرق یې دا هم دی چي نذر د داسي عباداتو کېدل پکار دي کوم چي له حقوق الله څخه وي او د مریض عیادت او پوښتنه کول د بندګانو له حقوقو څخه دي.

ولا الواجبات بنذرها: یعني کوم عبادات چي واجب او فرض وي، د هغوی نذر منل هم صحیح نه دي، لکه پنځه فرض لمنځونه، د وترو لمونځ، د رمضان روژې او داسي نور؛ ځکه کوم شیان چي له مخکي څخه لازم وي، هغوی پر خپل ځان بیا لازمول محال او ناشوني دي. (انوار الایضاح بتغیرٍ)

﴿۱۱۵۴﴾ وَيَصِحُّ بِالْعِتْقِ وَالِاعْتِكَافِ او صحیح کیږي (نذر منل) د غلام آزادولو او د اعتکاف کولو وَالصَّلٰوةِ غَيْرِ الْمَفْرُوْضَةِ وَالصَّوْمِ او (نذر منل) د غیر فرضي لمونځ کولو او روژه نیولو.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي که څوک داسي نذر ومني چي "که زما فلانکی کار وسي، نو زما غلام آزاد دی". نو داسي نذر منل (نذرانه کول) صحیح دي (ځکه د دې له جنس څخه واجب عبادت موجود دی. یعني په کفاره کي د غلام آزادول کوم چي د کفارې یوه حصه ده او مالي عبادت دی (الثمار الهدایه)). همدارنګه د اعتکاف نذر منل هم صحیح دي (ځکه په روژه کي اعتکاف کول سنت مؤکده دي کوم چي د واجب په درجه کي دي. او دا بدني عبادت دی (الثمار الهدایه))؛ همدارنګه له فرضي لمنځونو څخه بغیر د نورو لمنځونو مثلاً د دوو رکعتو نفلو نذر منل صحیح دي او صاحب د انوار الایضاح د دې تشریح داسي کړې ده چي له فرض او واجب عبادتونو څخه بغیر کوم ته چي "نفل" وایي، د هغوی نذر منل صحیح دی (ځکه د دې جنس واجب او فرض عبادت سته) او د روژې نذر منل هم صحیح دي (ځکه د روژې له جنس څخه واجب او فرض عبادت سته. لکه د رمضان روژه). او کوم لمونځ یا روژه چي فرض وي مثلاً د ماپښین لمونځ وي، یا د رمضان روژه، نو د هغه نذر منل صحیح نه دي (کما مرّ). ځکه چي دا له مخکي څخه فرض دي.

د نذرِ مطلق او نذرِ معلق بــيان

﴿۱۱۵۵﴾ فَإِنْ نَذَرَ نَذْرًا مُطْلَقًا بيا كه څوك (له څه قيد او شرط څخه بغير) مطلق نذر ومني أَوْ مُعَلَّقًا بِشَرْطٍ وَوُجِدَ يا داسي نذر (ومني) كوم چي په يو شرط پوري معلق (تړلى) وي او هغه شرط موجود سي لَزِمَهُ الْوَفَاءُ بِهِ نو پر ده هغه (نذر) پوره كول لازم دي.

تشريح: اولاً په دې پوهېدل پكار دي چي نذر پر دوه قسمه دى: ① نذر مطلق ② او نذر معلق. نذر مطلق دا دى چي له څه شرط لګولو څخه بغير نذر ومنل سي، مثلاً مطلق داسي ووايي چي پر ما د خداى تعالىٰ لپاره يوه روژه لازم ده (يا په بله وينا: زه به د الله تعالىٰ لپاره يوه روژه نيسم)، يا پر ما د خداى تعالىٰ لپاره لازم ده چي دوه ركعته لمونځ به كوم، او نذرِ معلق دا دى چي نذر د يو شرط سره وتړل سي، مثلاً داسي ووايي چي كه الله تعالىٰ زما ريض ته شفاء وركړه، نو پر ما يوه روژه لازم ده.

مسئله دا ده چي نذر كه مطلق وي او كه معلق وي، د دواړو پوره كول لازم دي، خو د نذرِ معلق پوره كول هغه وخت لازم دي كله چي هغه شرط موجود سي پر كوم شرط چي يې دا نذر معلق كړى دى (مثلا په پورتني مثال كي مريض ته شفاء حاصله سي)، او كه شرط موجود نه سي، نو د نذر پوره كول لازم نه دي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

فايده: نذرِ معلق كه څه هم جائز دى، خو ښه نه دى او نذرِ مطلق بېله كراهته جائز دى. (انوار الايضاح)

د لوى اختر، كوچني اختر په ورځو او په ايامُ التشريق كي د نذر بــيان

﴿۱۱۵۶﴾ وَصَحَّ نَذْرُ صَوْمِ الْعِيدَيْنِ وَأَيَّامِ التَّشْرِيقِ او صحيح دي د اخترونو (كوچني اختر او لوى اختر) او د تشريق د ورځو د روژې نذر منل فِي الْمُخْتَارِ د مختار (خوښ سوي) قول مطابق وَيَجِبُ فِطْرُهَا وَقَضَاؤُهَا او واجب دي د دې روژې ماتول او (بيا وروسته) د دې قضاء راوړل وَإِنْ صَامَهَا (خو بيا هم) كه دا روژه ونيسي أَجْزَأَهُ مَعَ الْحُرْمَةِ نو كافي كيږي ده لره (خو) د حرمت سره.

تشريح: د عبارت حاصل دا دى چي كوم څوك په ممنوعه ورځو (ايام منهيه) كي يعني د لوى اختر او كوچني اختر په ورځ او د ايام التشريق په دريو ورځو كي د روژې نيولو نذر ومني، مثلاً داسي ووايي چي پر ما د كوچني اختر روژه لازم ده، يا پر ما د دواړو اخترونو روژه لازم ده، نو د مختار قول مطابق دا نذر صحيح كيږي لېكن د داسي كس لپاره واجب دي چي په هغه ورځو كي روژه نه ونيسي، بلكي

وروسته دي د هغوی قضاء راوړي. لیکن که بیا هم په دې ممنوعه ورځو کي روژه ونیسي. نو نذر خو یې پوره کیږي. لیکن دا کس د حرام مرتکب کیږي. (شفاء الارواح)

په نذر کي د زمان او مکان د تعیین حکم

﴿١١٨٧﴾ وَأَلْغَيْنَا تَعْيِيْنَ الزَّمَانِ وَالْمَكَانِ وَالدِّرْهَمِ وَالْفَقِيْرِ او موږ باطل کړی دی (په نذر کي) متعینول د وخت او ځای او درهم او فقیر فَيُجْزِئُهُ صَوْمُ رَجَبَ عَنْ نَذْرِهِ صَوْمَ شَعْبَانَ نو د رجب روژه ورلره کافي کیږي د شعبان د روژې له نذر منلو څخه وَيُجْزِئُهُ صَلوٰةُ رَكْعَتَيْنِ بِمِصْرِنَذَرَ أَدَاءَهُمَا بِمَكَّةَ او په مصر کي هغه دوه رکعته لمونځ ورلره کافي کیږي چي د هغوی اداء کول یې په مکه کي نذر کړي وي (چي په مکه کي به یې اداء کوم) وَالتَّصَدُّقُ بِدِرْهَمٍ عَنْ دِرْهَمٍ عَيَّنَهُ لَهُ او یو (نامتعینه) درهم صدقه کول (کافي کیږي) د هغه (متعیّن) درهم په بدله کي کوم چي یې د نذر لپاره متعیّن کړی وي وَالصَّرْفُ لِزَيْدِ الْفَقِيْرِ بِنَذْرِهٖ لِعَمْرٍو او پر زید فقیر خرچ کول (صدقه کول. کافي کیږي) د عمرو فقیر لپاره له نذر منلو څخه.

لغات: ﴿الغینا﴾ د افعال له بابه جمع متکلم ماضي معلومه ده، إلغاء: لغو کول. باطل ګرځول، ساقطول او ختمول. ﴿تعیین﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: متعیّنول. ټاکل.

تشریح: زموږ (د احنافو) په نیز په نذر کي تعیین الزمان والمکان لغو دی او اعتبار ور لره نسته، لهذا که یو څوک په نذر کي (برابره ده معلق نذر وي او که مطلق) یو وخت، یو ځای یا درهم یا فقیر متعیّن کړي، نو بیا هم هغه نه متعیّن کیږي او د ده دا قول لغو کیږي، مثلاً که څوک د شعبان په میاشته کي د روژو نذر ومني، بیا د شعبان پر ځای د رجب په میاشته کي هغه روژې ونیسي، نو هم جائز دي: ځکه چي په نذر کي د وخت تعیین لغو دی، همدارنګه که څوک په مکه شریفه کي د دوه رکعته لمونځ کولو نذر ومني، بیا د مکې شریفي پر ځای هغه په مصر یا په یو بل ښار کي اداء کړي، نو دا جائز دي: ځکه په نذر کي د مکان تعیین هم لغو دی، همدارنګه که څوک یو درهم د صدقې لپاره متعیّن کړي چي خاص دغه درهم به صدقه کوم. بیا د هغه پر ځای بل درهم صدقه کړي. نو دا هم

جائز او کافي دي؛ ځکه په نذر کې د درهم تعیین لغو دی، همدارنګه که څوک یوه فقیر ته د صدقې ورکولو نذر ومني چې خاص دغه فقیر ته به صدقه ورکوم. بیا د هغه پر ځای وبل فقیر ته صدقه ورکړي، نو هم جائز دي؛ ځکه په نذر کې د فقیر او مسکین تعیین هم لغو دی. (شفاء الارواح)

په نذرِ معلق کې تعجیل جائز نه دی

۱۱۵۸ وَإِنْ عَلَّقَ النَّذْرَ بِشَرْطٍ او که نذر پر یو شرط معلق کړي لَا يُجْزِئُهُ عَنْهُ مَا فَعَلَهُ قَبْلَ وُجُودِ شَرْطِهِ نو نه کافي کیږي ده لره د دې نذر له طرفه هغه کار کوم چې یې (د نذر) د شرط تر موجودېدلو مخکې کړی وي.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که څوک نذر پر یو شرط معلق کړي. نو تر څو چې هغه شرط موجود او واقع نه سي، تر هغه وخته پوري نذر پوره کول هم نه لازمیږي. لهذا که د شرط له موجودېدلو څخه مخکې یې دا نذر پوره کړی، هغه ور لره کافي او جائز نه دي (یا په بله وینا دا چې په نذر کې تعجیل جائز نه دی)، مثلاً که څوک ووایې چې که زید راغلی، نو زه د خدای تعالیٰ لپاره سل روپۍ صدقه کوم (یا پر ما سل روپۍ لازم دي)، بیا د زید له راتګ څخه مخکې هغه سل روپۍ صدقه کړي. نو دا صحیح نه دي. بلکې کله چې زید راسي، نو بیا صحیح کیږي.

یادونه: دا خبره یاد لرئ! چې په نذرِ معلق کې صرف تعجیل جائز نه دی. باقي د شرط له موجودېدو څخه وروسته تأخیر کول او د ځای، روپۍ او فقیر تبدیل جائز دی لکه څرنګه چې په نذرِ مطلق کې جائز دی. خلاصه دا چې د نذرِ معلق او نذرِ مطلق تر مینځ صرف په یوه خبره کې فرق سته او هغه دا چې په نذرِ معلق کې تعجیل جائز نه دی او په نذرِ مطلق (غیرِ معیّن) کې تعجیل هم جائز دی. (شفاء الارواح)

بَابُ الْاِعْتِكَافِ

(دا) باب د اعتكاف (په بيان كي) دى

تشريح: مصنف رَحِمَهُ الله د كتابُ الصوم د تكميل لپاره په آخر كي د اعتكاف باب قائم كړى؛ ځكه څرنګه چي د روژې (فرضي روژې) تعلق د رمضان د مياشتي سره دى، همداسي د اعتكاف تعلق هم د رمضان سره دى چي د دې مياشتي په آخري عشره كي سنت دى. او روژه پر اعتكاف ځكه مخكي كړل سوه چي روژه د اعتكاف لپاره شرط ده (او اعتكاف مشروط دى)، او شرط پر مشروط مخكي وي. نو په دې وجه روژه هم مخكي بيان سوه.

د اعتكاف لغوي او اصطلاحي معنىٰ: اعتكاف له عكف څخه مشتق دى او د افتعال د باب مصدر دى، د عكف معنىٰ ده: (په يو ځاى كي) پاته كېدل، درنګ كول، او د اعتكاف اصطلاحي معنىٰ مختصره دا ده: هو اللبث في المسجد مع النية. "يعني په مسجد كي [د روژې او عبادت] په نيت سره پاته كېدل" (تفصيل يې مصنف رَحِمَهُ الله ذكر كړى دى).

د اعتكاف اصطلاحي معنىٰ

﴿۱۱۵۹﴾ هُوَالْاِقَامَةُ بِنِيَّتِهٖ فِيْ مَسْجِدٍ تُقَامُ فِيْهِ الْجَمَاعَةُ بِالْفِعْلِ لِلصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ او هغه پاته كېدل (اوسېدل) دي د اعتكاف په نيت سره په داسي مسجد كي چي په هغه كي جماعت درول كيږي بالفعل (اوس مهال) د پنځو لمنځونو لپاره (يعني چي په هاغه وخت كي هلته د پنځو لمنځونو جماعت كول كيږي) فَلَا يَصِحُّ فِيْ مَسْجِدٍ لَا تُقَامُ فِيْهِ الْجَمَاعَةُ لِلصَّلٰوةِ نو اعتكاف نه صحيح كيږي په داسي مسجد كي چي په هغه كي د لمانځه لپاره جماعت نه درول كيږي عَلَى الْمُخْتَارِ د مختار (اختيار سوي) قول مطابق.

لغات: ﴿الاِقامة﴾ د دې باب څو معناوي دي: (په يو ځاى كي) پاته كېدل، (لمونځ وغيره) قائمول، درول، (حد وغيره) جاري كول، تُقَامُ له همدې باب څخه مضارع مجهوله ده په معنىٰ سره د قائمولو او درولو.

تشريح: مصنف رَحِمَهُ الله فرمايي چي د شريعت په اصطلاح كي د اعتكاف معنىٰ دا ده چي د اعتكاف په نيت سره په داسي مسجد كي پاته كېدل چي په هغه كي پنځه سره لمنځونه په جماعت سره اداء كول

کیږي، لهذا په داسي مسجد کي اعتکاف صحیح نه دی چي هلته پنځه سره لمنځونه په جماعت سره نه کیږي، همدا مختار قول دی او د صاحبینو رَحِمَهُمَا الله په نیز په هر مسجد کي اعتکاف کول صحیح دي، برابره ده په هغه کي په جماعت سره لمونځ کیږي او که نه کیږي (شفاء الارواح). (او صاحب د انوار الایضاح لیکلي چي له امام ابو یوسف رَحِمَهُ الله څخه منقول دي چي د واجب اعتکاف لپاره د جماعت مسجد ضروري دی او د نفلي اعتکاف لپاره مطلق مسجد کافي دی).

د ښځي لپاره په کور کي د اعتکاف کولو حکم

﴿۱۱۶۰﴾ وَلِلْمَرْأَةِ الِاعْتِكَافُ فِيْ مَسْجِدِ بَيْتِهَا او د ښځي لپاره اعتکاف (روا) دی د خپل کور په مسجد (لمونځ ځای) کي وَهُوَ مَحَلٌّ عَيَّنَتْهُ لِلصَّلٰوةِ فِيْهِ او دا (د کور مسجد) هغه ځای دی کوم چي ښځي د لمونځ کولو لپاره متعین کړی (ټاکلی) وي.

تشریح: مسئله دا ده چي د ښځي اعتکاف د کور په مسجد کي صحیح دی، یعني ښځي چي په کور د خپل لمانځه لپاره کوم ځای ټاکلی (مقرر کړی) وي، په هغه کي اعتکاف کولای سي. او که په کور کي یې د لمانځه لپاره هیڅ ځای مقرر نه وي، نو یو ځای دي مقرر کړي او په هغه کي دي اعتکاف وکړي، خو د اعتکاف لپاره له خپل خاوند څخه اجازه اخیستل ضروري دي، همدارنګه دا هم لازم دي چي ښځه به له حیض او نفاس څخه پاکه وي (شفاء الارواح). او پاته سو د جماعت په مسجد کي د ښځي اعتکاف صحیح دی، که نه؟ په دې باره کي زموږ په نیز د جواز او عدمِ جواز دواړه قولونه نقل سوي دي. (انوار الایضاح، بحوالهٔ الدر المنضود ج: ۴، ص: ۲۶۷)

د اعتکاف د دریو قسمونو بیان

﴿۱۱۶۱﴾ وَالِاعْتِكَافُ عَلٰى ثَلَاثَةِ أَقْسَامٍ او اعتکاف پر درې قسمه دی وَاجِبٌ فِي الْمَنْذُوْرِ (۱) واجب (اعتکاف)، په نذر کړل سوي صورت کي (یعني کله چي اعتکاف پر ځان نذر کړل سي. نو واجب دی).
﴿۱۱۶۲﴾ وَسُنَّةٌ كِفَايَةٌ مُؤَكَّدَةٌ فِي الْعَشْرِ الْأَخِيْرِ مِنْ رَمَضَانَ (۲) او سنت مؤکده کفایه (اعتکاف)، د رمضان په آخري لسو ورځو (آخري عشره) کي.
﴿۱۱۶۳﴾ وَمُسْتَحَبٌّ فِيْمَا سِوَاهُ (۳). او مستحب (اعتکاف)، له دې څخه ماسوا په بل وخت کي.

تشریح: اعتکاف پر درې قسمه دی:

① ... واجب، دا هغه اعتکاف دی کوم چي په نذر منلو سره واجب سوی وی، برابره ده معلق وي او که غیرِ معلق وي، د غیرِ معلق مثال دا دی چي څوک داسي ووایي چي "د الله لپاره زما پر ذمه واجب دي

چي زه به دومره (مثلاً درې) ورځې اعتکاف کوم". او د معلق مثال دا دی چي مثلاً داسي ووايي "که الله زما څوی ته شفاء ورکړي. نو زه به درې ورځي اعتکاف کوم".

(٢)... سنت مؤکده کفايه. دا هغه اعتکاف دی کوم چي صرف د رمضان المبارک د مياشتي په آخري عشره کي کيږي (د يوويشتم له شپې څخه بيا د اختر د مياشتي تر ليدو پوري. او د رمضان په شلمه ورځ د لمر لوېدو څخه مخکي ايا په بله وينا د يوويشتم له ماښام څخه مخکي امسجد ته داخلېدل لازم دي). دا اعتکاف سنت مؤکده على الكفايه دی يعني که په ټوله کلي او محله کي يې يو کس هم وکړي. نو د ټوله کلي او محلې والا له طرفه سنت اداء کيږي. ليکن که يو کس يې هم نه وکړي. نو پر ټوله کلي او محلې والا به د سنت پرېښوولو (ترک السنة) وبال وي. (شفاء الارواح)

له دې څخه معلومه سوه چي د سنت په پرېښوولو باندي هم عذاب سته. په درمختار کي دي چي که يو څوک په دائمي توګه سنن مؤکده پرېږدي، نو هغه عند الله مأخوذ کيږي. او په دې اعتکاف کي روژه شرط ده. (انوار الايضاح)

> ١١٦٣ وَالصَّوْمُ شَرْطٌ لِصِحَّةِ الْمَنْذُوْرِ فَقَطْ او روژه صرف د نذر کړل سوي اعتکاف د صحيح کېدو لپاره شرط ده.
>
> ١١٦٥ وَأَقَلُّهُ نَفْلًا مُدَّةٌ يَسِيْرَةٌ او د اعتکاف کم مقدار په داسي حال کي چي هغه نفل وي (يعني د نفلي اعتکاف کمترين مقدار) لږ غوندي موده ده وَلَوْكَانَ مَاشِيًا که څه هم تګ کونکی وي عَلَى الْمُفْتَىٰ بِهِ د مفتىٰ به قول مطابق.

لغات: ﴿أقل﴾ کمتر. کمه درجه. نفلًا د حاليت پر بناء منصوب دی أي أقل الإعتكاف حال كونه نفلًا. ﴿يسيرة﴾ لږ غوندي. معمولي.

تشريح: د عبارت حاصل دا دی چي روژه صرف د واجب اعتکاف لپاره شرط ده. مثلاً که څوک د يوې مياشتي يا د يوې ورځي د اعتکاف نذر ومني، يا داسي ووايي چي که زما فلانی کار وسو، نو پر ما دومره اعتکاف لازم دی. نو د هغه لپاره دا نذر کړل سوی واجب اعتکاف د روژې سره واجب دی (برابره ده د روژې منل سوی وي او که نه وي). له روژې څخه بغير اعتکاف نه کيږي. او که څوک د رمضان په مياشته کي پر ځان اعتکاف نذر کړي. نو په هغه کي د رمضان روژه کافي کيږي.

وأقله نفلًا إلخ: يعني د نفلي اعتکاف لپاره هيڅ وخت مقرر نه دی، بلکي د اعتکاف په نيت سره چي يې څومره وخت هم په مسجد کي تېر کړی وي، هغه ته اعتکاف ويل کيږي، که څه هم لږ کړی وي. تر دې چي که په مسجد کي کښېني هم نه، بلکي صرف په مسجد کي تېر سي او د اعتکاف نيت

وکړي. نو هم د مفتیٰ بِهٖ قول مطابق دغه کس ته نفلي اعتکاف کونکی ویل کیږي. همدا وجه ده (یعني کله چي د نفلي اعتکاف لپاره د وخت تحدید نه سته نو په همدې وجه) د نفلي اعتکاف د صحیح کېدو لپاره روژه شرط نه ده.

یادونه: ولوکان ماشیًا إلخ: مسجد د تېرېدو لاره جوړول خو ممنوع دي. په دې عبارت کي و دې طرف ته اشاره ده چي که څوک په مسجد کي و بل طرف ته تیریږي، نو هغه دي د اعتکاف په نیت سره تېرسي، نو په داسي حیله کولو سره ممانعت نه پاتیږي. (مراقی الفلاح ص: ۳۸۳)

فایده: کله چي څوک مسجد ته داخل سي، نو هغه ته پکار دي چي د اعتکاف نیت وکړي. د دې لپاره چي ترڅو په مسجد کي وي، هغه ته د اعتکاف ثواب حاصل سي، د اعتکاف د نیت لپاره دي دا الفاظ په زړه کي یا په خوله هم ووایي: "نَوَيْتُ الإِعْتِكَافَ مَا دُمْتُ فِيْ هٰذَا الْمَسْجِدِ" یا داسي دي ووایي "نَوَيْتُ سُنَّةَ الإِعْتِكَافِ". (شفاء الارواح بحواله عمدة الفقه)

معتکف په کومو صورت کي له مسجد څخه وتلای سي؟

﴿۱۱٦٦﴾ وَلَا يَخْرُجُ مِنْهُ إِلَّا لِحَاجَةٍ شَرْعِيَّةٍ او نه به وځي له خپل اعتکاف ځای څخه مګر د شرعي ضرورت لپاره كَالْجُمُعَةِ لکه جمعه (د جمعې لمونځ).

﴿۱۱٦۷﴾ أَوْ طَبْعِيَّةٍ یا د طبعي (فطري) ضرورت لپاره كَالْبَوْلِ لکه بولي (متیازي).

﴿۱۱٦۸﴾ أَوْ ضَرُوْرِيَّةٍ یا د اضطراري (اوناڅاپه پېښېدونکي) ضرورت لپاره كَانْهِدَامِ الْمَسْجِدِ لکه مسجد نړېدل وَإِخْرَاجِ ظَالِمٍ كُرْهًا یا د یو ظالم (جابر) کس له طرفه په زوره ایستل کېدل وَتَفَرُّقِ أَهْلِهٖ وَخَوْفٍ عَلٰى نَفْسِهٖ أَوْ مَتَاعِهٖ مِنَ الْمُكَابِرِيْنَ او (یا) د هغه مسجد خلک منتشر (تیت پرک) کېدل او پر خپل ځان یا سامان بېرېدل له غلبه کونکو (ظالمانو) څخه فَيَدْخُلُ مَسْجِدًا غَيْرَهٗ مِنْ سَاعَتِهٖ نو (په دې صورتونو کي) دي بل مسجد ته داخل سي په هغه ګړي (سمدستي).

﴿۱۱٦۹﴾ فَإِنْ خَرَجَ سَاعَةً بِلَا عُذْرٍ بیا که یو ګړی هم بېله عذره ووځي فَسَدَ الْوَاجِبُ نو واجب (اعتکاف) فاسدیږي وَانْتَهٰى بِهٖ غَيْرُهٗ او له واجب څخه بغیر (بل اعتکاف) په دې وتلو

سره ختمیږي (یعني له واجب څخه بغیر که په بل اعتکاف کي بېله عذره ووځي. نو هغه ختمیږي اپوره کیږي او قضاء یې نه لازمیږي).

لغات: ﴿انهدام﴾ د انفعال د باب مصدر دی: نړېدل. ﴿کرهًا﴾ په زوره، جبراً، په ناخوښۍ سره. ﴿متاع﴾ سامان. "كُلُّ مَا يُنْتَفَعُ بِهِ مِنَ الحَاجَاتِ كَالطَّعَامِ وَأَثَاثِ الْبَيْتِ وَالأَدَوَاتِ وَالسِّلَعِ وَغَيْرِهَا سِوَى الذَّهَبِ وَالفِضَّةِ"، جمع: أَمْتِعَة. ﴿مکابرین﴾ د مفاعلې له بابه د جمع مذکر فاعل صیغه ده: عناد او دښمني کونکي، غلبه کونکي.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي د معتکف لپاره له مسجد څخه وتل جائز نه دي، مګر دا چي یو عذر وي، نو په وتلو کي څه حرج نسته، له عذرونو څخه یو عذر د شرعي حاجت لپاره وتل دي، مثلاً په کوم مسجد کي چي یې اعتکاف کړی دی، هلته د جمعې لمونځ نه کیږي، نو د هغه لپاره د جمعې د لمونځ اداء کولو لپاره بهر وتل (یعني د جمعې والا مسجد ته تلل) جائز دي، اوس که د اعتکاف ځای له جامع مسجد څخه لیري وي، نو دومره مخکي دي ووځي چي هلته له رسېدلو څخه وروسته څلور یا شپږ رکعته وکړل سي.

أو طبیعة إلخ: دویم عذر دا دی چي د یو طبعي حاجت لپاره بهر ووځي، مثلاً د رګ وهلو. قضاء حاجت، اودس او فرض غسل لپاره له مسجد څخه ووځي، نو څه پروا نسته.

أو ضروریة إلخ: درېیم عذر دا دی چي معتکف ته نا ببره یو داسي سخت ضرورت پېښ سي چي د هغه په وجه له مسجد څخه وتلو ته مجبوره سي، دې ته حاجتِ ضروریه وایي، مثلاً مسجد نړېږي (یا مثلاً منفجره مواد پکښې وي او دهغوی د پېټېدو بېره وي)، یا یو څوک یې په زوره له مسجد څخه وباسي، یا د مسجد خلک متفرق او منتشر سي یعني تول لمونځ ګزاران له هغه ځایه ولاړ سي، او اوس هلته پنځه وخته لمونځ په جماعت سره نه کیږي (عمدة الفقه)، یا په هغه مسجد کي د ظالمانو له طرفه د معتکف پر ځان یا مال بېره وي، نو په دې صورتونو کي که معتکف له مسجد څخه ووځي او په هاغه وخت کي د اعتکاف په نیت سره بل مسجد ته داخل سي، نو د هغه اعتکاف نه فاسدیږي.

فإن خرج إلخ: که معتکف بېله عذره د لږ ګړي لپاره هم له مسجد څخه ووځي، نو د هغه واجب اعتکاف فاسدیږي، برابره ده قصداً وتلی وي، یا په هېره وتلی وي (نو بیرته دې مسجد ته داخل سي او د یوې ورځي قضاء واجبیږي)، او که له واجب څخه بغیر نفل اعتکاف وي، نو هغه په بېله عذره وتلو سره پوره کیږي (او هیڅ قضاء نه واجبیږي)، د رمضان په آخري عشره کي د اعتکاف هم دغه حکم دی (لکه د واجب اعتکاف حکم. همدارنګه که په نفلي اعتکاف کي د وخت تعیین وکړي چي مثلاً د یوې ورځي او یوې شپې د اعتکاف نیت وکړي. یا مثلاً د دریو ورځو په نیت نفلي اعتکاف شروع کړي. نو هغه هم

د واجب په حکم ګرځي چي که لږ ګړی له مسجد څخه ووځي. نو دیوې ورځي قضاء لازمیږي). اوس معتکف ته پکار دي چي سمدستي مسجد ته داخل سي او له رمضان څخه وروسته دیوې ورځي قضاء دي راوړي، یعني له یوه مابنامه څخه تر بل مابنامه پوري دي په یو مسجد کي اعتکاف وکړي او دورځي دي روژه هم ونیسي (او دیوې ورځي قضاءځکه واجبیږي چي دهري ورځي اعتکاف مستقل عبادت دی. نو څوک چي مثلاً په دریېمه ورځ اعتکاف مات کړي، نو صرف دهغه ورځي او شپې یعني دڅلورویشتو ساعتو قضاء واجبیږي؛ ځکه چي د تیرو ورځو اعتکاف صحیح دی او دآینده اعتکاف تر اوسه شروع سوی نه دی. نو د کومي ورځي اعتکاف چي یې مات کړی دی. صرف د هاغه قضاء واجبیږي. او د اعتکاف په قضاء کي روژه شرط ده او که څوک یې په [بل] رمضان کي قضاء راوړي، نو درمضان روژه کافي ده. او که په نفلي اعتکاف کي یې دوخت تعیین نه وي وکړی، نو له مسجد څخه په وتلو سره سملستي هغه پوره کیږي. لکه اوس چي ذکر سوه او د هغه هیڅ قضاء واجب نه ده). (انوار الایضاح، شفاء الارواح، تحفة الالمعي، البحر الرائق، مراقي الفلاح)

د معتکف لپاره په مسجد کي خوراک، څښاک، خوب او بیع کول

﴿۱۱۷۰﴾ وَأَكْلُ الْمُعْتَكِفِ وَشُرْبُهُ وَنَوْمُهُ وَعَقْدُهُ الْبَيْعَ لِمَا يَحْتَاجُهُ لِنَفْسِهِ أَوْ عِيَالِهِ فِي الْمَسْجِدِ او د معتکف خوراک او څښاک او خوب او دبیع معامله کول (یعني خرڅول او رانیول) د هغه شیانو چي دئ ورته محتاجه وي د خپل ځان او خپل عیال لپاره (دا ټوله) به په مسجد کي کیږي (یعني د معتکف لپاره دا ټوله په مسجد کي کول روا دي) وَكُرِهَ إِحْضَارُ الْمَبِيعِ فِيهِ او مکروه دي د بیع شی مسجد ته حاضرول (راوړل) وَكُرِهَ عَقْدُ مَا كَانَ لِلتِّجَارَةِ او مکروه دي د هغه شیانو معامله (سودا) کول کوم چي د تجارت لپاره وي.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي د معتکف لپاره په مسجد کي خوراک، څښاک او خوب کول جائز دي، همدارنګه د خپل ځان او د خپل اهل وعیال لپاره چي د کومو شیانو د رانیولو او خرڅولو ضرورت وي، د هغوی خرڅول او رانیول هم ورلره جائز دي، خو هغه شیان او سامان دي مسجد ته نه حاضروي. داسي کول مکروه تحریمي دي، صرف د خرڅلاو او رانیولو معامله کوم چي ضروري وي، هغه دي په مسجد کي تر سره کړي.

مسئله: که د معتکف لپاره خوراک راوړونکی کس نه وي چي د هغه لپاره ډوډۍ او خوراک راوړي. یا چا ته نه سي ویلای، نو بیا د خوراک راوړلو لپاره هم بهر وتلای سي. او په دې کي دي ځنډ نه کوي او خوراک دي مسجد ته راوړي او په مسجد کي دي یې خوري. (طحطاوي)

په اعتکاف کي د خاموشی (چپتيا) حکم

وَكُرِهَ الصَّمْتُ إِنِ اعْتَقَدَهُ قُرْبَةً او مکروه دي چپ پاتېدل (چپ کېناستل) که چيري داسي کول عبادت (د ثواب کار) گڼي وَالتَّكَلُّمُ إِلَّا بِخَيْرٍ او (مکروه دي) خبري کول مگر د خير (نېکي خبري).

لغات: ﴿صمت﴾ د نصر د باب مصدر دی: چپ کېدل. خاموشه کېدل. او د "سکوت" پر ځای يې "صمت" ځکه استعمال کړی دی چي په دواړو کي فرق دی. "سکوت" وايي محض د دواړو شونډانو (يعني د خولې) بندېدلو ته او که دا (د خولې) بند والی اوږد سي، نو صمت دی (شامي ج:۲ ص:۱۸۵). ﴿قربة﴾ عبادت او د نېکی کار. داسي کار چي په هغه سره د خدای تعالیٰ قُربت او رضاء حاصلیږي. د ثواب کار (ثوابي کار)، جمع: قُرَب و قُرُبَات.

تشريح: په مسجد کي بده خبره کول د ټولو لپاره ناجائز دي او د معتکف لپاره خو په خاصه توگه ممنوع دي، د اعتکاف له آدابو څخه دا دي چي له ښې خبري څخه بغير نوري خبري نه وکړي. او پاته سو چپ چاپ (خاموشه) کېناستل په دې خيال او عقيده سره چي په دې کي ثواب زيات دی دا په اعتکاف کي مکروه دي، که يې دا خيال او عقيده نه وي، نو بيا هيڅ کراهت نسته. ها! که له بدو خبرو مثلاً له غيبت يا د بدو اشعارو له ويلو څخه د ځان ساتلو لپاره خاموشي اختيار کړي، نو دا ډېر لوی عبادت دی. همدارنگه که له بې ځايه (غيرِ مفيده) خبرو څخه يې د ژبي د ساتلو لپاره خاموشي اختيار کړې وي، نو دا هم مکروه نه دي، نو ځکه معتکف ته پکار دي چي خپل زياتره وخت د قرآن په تلاوت او په ذکر او عبادت کي تېر کړي.

والتكلّم إلخ: يعني له نېکو او ښه خبرو څخه بغير نوري خبري کول هم د معتکف لپاره مکروه دي، په اعتکاف کي داسي خبري کول مباح (روا) دي چي په هغوی کي گناه نه وي. د ضرورت په اندازه دنيوي خبري کول هم ممنوع نه دي، لېکن خبري کول دي خپله مشغله نه گرځوي. (انوار الايضاح. شفاء الارواح)

د اعتکاف په حالت کي جماع کول حرام دي

﴿۱۱۶۲﴾ وَحَرُمَ الْوَطْءُ وَدَوَاعِيهِ او حرام دي (د اعتکاف کونکي لپاره) وطي او دواعي د وطي (يعني وطي ته بلونکي شيان اسباب). لکه ښکته مچول. مسه کول او داسي نور) وَبَطَلَ بِوَطْئِهِ وَبِالْإِنْزَالِ

بِدَوَاعِیْهِ او باطلیږي د اعتکاف کونکي په وطي سره او(یا) په انزالېدو سره د وطي د دواعیو په سبب.

لغات: ﴿الوطء﴾ د سمع د باب مصدر دی، وَطَأَیَطَأُوَطْأً: وطي کول. او د دې باب خپله معنی ده: تر پښو لاندې کول (پایماله کول). ﴿دواعي﴾ جمع د داعیة ده: (وطي او جماع ته) بلونکي شیان. یعني هغه کارونه کوم چې سړی پر جماع را پاروي، لکه ښځه په شهوت سره مسه کول. ور سره پر پوتل. مچول.

تشریح: مسئله دا ده چې د اعتکاف په حالت کې جماع کول حرام دي. مثلا که څوک د خپل طبعي ضرورت لپاره له مسجد څخه ووځي او د ښځې سره جماع وکړي، نو د هغه دا فعل حرام دی او دواعي د وطي (وطي ته بلونکي شیان) یعني هغه افعال کوم چې زیاتره وخت د جماع سبب ګرځي. مثلاً ښځه مسه کول (په غېږ کې نیول)، مچول او داسې نور دا ټوله هم حرام دي.

وبطل بوطء: که معتکف جماع وکړي برابره ده قصداً وي او که په هېره وي، انزال سي او که نه سي. د هغه اعتکاف باطلیږي.

وبالانزال بدواعیه: یعني په دواعي د وطي سره هغه وخت اعتکاف باطلیږي کله چې انزال سي. او که انزال نه سي، نو اعتکاف نه باطلیږي، که څه هم د اعتکاف په حالت کې دا فعل حرام دی. (شفاء الارواح)

د ورځو د اعتکاف په نذر کولو سره د شپو اعتکاف هم لازمیږي

﴿۱۱٤۳﴾ وَلَزِمَتْهُ اللَّیَالِيْ أَیْضًا بِنَذْرِ اِعْتِکَافِ أَیَّامٍ او لازمیږي پر هغه د شپو اعتکاف هم د ورځو د اعتکاف په نذر کولو سره وَلَزِمَتْهُ الْأَیَّامُ بِنَذْرِ اللَّیَالِيْ مُتَتَابِعَةً او لازمیږي پر هغه ورځې (هم) د شپو په نذر کولو سره پرلپسې (یعني د ورځو اعتکاف یې پرلپسې لازمیږي) وَإِنْ لَمْ یَشْتَرِطِ التَّتَابُعَ که څه هم شرط یې نه وي لګولی د پرلپسې والي فِيْ ظَاهِرِ الرِّوَایَةِ په ظاهر روایت کې وَلَزِمَتْهُ لَیْلَتَانِ بِنَذْرِ یَوْمَیْنِ او لازمیږي پر هغه دواړې شپې (هم) د دوو ورځو (د اعتکاف) په نذر کولو کې.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که څوک د څو ورځو اعتکاف پر خپل ځان لازم کړي (نذر یې کړي). مثلاً داسې ووایي چې د خدای تعالیٰ لپاره پر ما لس ورځې اعتکاف لازم دی. نو د دې لس ورځو اعتکاف د هغوی د شپو سره لازمیږي او پرلپسې لازمیږي. که څه هم د پرلپسې والي شرط یې

نه وي لګولی. همدارنګه د دې برعکس که د څو شپو اعتکاف پر ځان لازم کړي، نو پر هغه دا اعتکاف د ورځو سره لازميږي او پر لپسې لازميږي.

ولزمته ليلتان إلخ: يعني که څوک د دوو ورځو د اعتکاف نذر ومني، نو پر هغه د دوو ورځو اعتکاف د هغوی د دواړو شپو سره لازميږي. او د امام ابو يوسف رَحِمَهُ الله په نيز اوله شپه نه داخليږي. نو ګواکي د هغه په نيز دوې ورځې او يوه شپه اعتکاف لازميږي. (شفاء الارواح)

﴿۱۱۷﴾ وَصَحَّ نِيَّةُ النُّهُرِ خَاصَّةً دُونَ اللَّيَالِيْ او صحيح دی خاص (نقط) د ورځو (د اعتکاف) نيت کول بغير له شپو څخه.

تشريح: د عبارت حاصل دا دی چې که څوک د څو ورځو د اعتکاف نذر ومني، خو په ورځو "أيام" سره خاص د ورځو نيت وکړي، د شپو د اعتکاف نيت يې نه وي (چې فقط د ورځې اعتکاف کوم، نه د شپې)، نو د هغه نيت صحيح دی، مثلاً که داسې ووايي چې پر ما د الله تعالیٰ لپاره د پنځو شپو اعتکاف لازم دی او په پنځو ورځو سره خاص د ورځو نيت وکړي، نه د شپو، نو پر هغه فقط د پنځو ورځو اعتکاف لازميږي، د هغوی د شپو اعتکاف نه بانديې لازميږي (خلاصه دا چې په نذر کړل سوي اعتکاف کې د ورځو سره د شپو اعتکاف هغه وخت لازميږي کله چې يې د شپو نيت هم کړی وي. يا يې بالکل نيت نه وي کړی. لهذا که فقط د ورځو نيت وکړي او شپې په نيت کې جلا او منفي کړي. نو بيا د شپو اعتکاف نه لازميږي).

د يوې مياشتې د اعتکاف د نذر کولو حکم

﴿۱۱۸﴾ وَإِنْ نَذَرَ اِعْتِكَافَ شَهْرٍ وَنَوَى النُّهُرَ خَاصَّةً أَوِ اللَّيَالِيْ خَاصَّةً او که نذر کړي (نذر ومني) د يوې مياشتې اعتکاف او نيت خاص (نقط) د ورځو وکړي يا خاص د شپو لَا تَعْمَلُ نِيَّتُهُ إِلَّا أَنْ يُصَرِّحَ بِالْإِسْتِثْنَاءِ نو د هغه دا نيت کار (اثر) نه کوي مګر دا چې د استثناء صراحت وکړي (يعني په ښکاره لفظو سره استثناء وکړي).

لغات: ﴿النهر﴾ جمع د نَهَارٌ ده: ورځ. يعني له صبح صادق (طلوع الفجر) څخه تر لمر لوېدو پورې وخت. ﴿يصرح﴾ د تفعيل د باب مضارع ده. مصدر: تصريحًا: په ښکاره لفظو کې ذکر کول، صراحت کول. ﴿الاستثناء﴾ د استفعال د باب مصدر دی: مستثنیٰ کول، جلا کول، خارجول.

تشريح: صورت د مسئلې دا دی چې که څوک دا نذر ومني چې يوه مياشته به اعتکاف کوي او هغه صرف د ورځو نيت وکړي، يا صرف د شپو نيت وکړي، نو د هغه دې نيت لره اعتبار نسته او صحيح نه دی: ځکه مياشته د يو معين مقدار نوم دی کوم چې په ورځو او شپو دواړو بانديې مشتمل دی (ځکه

که میاشته مثلاً ديرش ورځې وي، نو په دې کې شپې هم مراد وي)؛ لیکن که هغه صراحتاً د شپو استثناء وکړي مثلاً داسې ووايي چې "زما پر ذمه دالله لپاره د يوې مياشتې د ورځو اعتکاف دی بغير له شپو څخه"، نو په هغه کې صرف د ورځو اعتکاف لازمېږي.

او که صرف د ورځو استثناء وکړي مثلاً داسې ووايي چې "زما پر ذمه دالله لپاره د يوې مياشتې د شپو اعتکاف دی"، نو بيا د هغه پر ذمه هيڅ نسته؛ ځکه د ورځو په استثناء کولو سره محض شپې پاتې سوې او په شپو کې د نذر اعتکاف نه سي کېدلای؛ ځکه په نذر سوي (منذور) اعتکاف کې روژه شرط ده او شپې د روژې محل نه دي. (شفاء الارواح، انوار الایضاح)

د اعتکاف مشروعیت

﴿۱۱۷۶﴾ وَالْاِعْتِكَافُ مَشْرُوْعٌ بِالْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ او اعتکاف په کتابُ الله او سنت (حدیث) سره مشروع (په شریعت کې ثابت سوی) دی.

لغات: ﴿مشروع﴾ د فتح له بابه اسم مفعول دی: په شریعت کې وارد او نافذ، په شريعت کې جائز کړی سوی.

تشریح: فرمايي چې اعتکاف په شریعت کې په قرآن او حدیث دواړو سره ثابت دی، له قرآن څخه دليل دا آيت دی: ﴿وَلَا تُبَاشِرُوْهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُوْنَ فِي الْمَسَاجِدِ﴾ (يعني کله چې تاسې په مسجدونو کې د اعتکاف په حالت کې يئ، نو د خپلو ښځو سره بدن هم مه مسه کوئ)، او سنت يعني له حديثو څخه دليل دا حديث دی: "عن عائشة زوج النبي ﷺ أن النبي ﷺ كان يعتكف العشر الأواخر من رمضان حتى توفاه الله ثم اعتكف أزواجه من بعده" (بخاري شريف، باب الاعتكاف في العشر الأواخر ص: ۲۷۱، حدیث رقم: ۲۰۲۲، مسلم شریف، کتاب الاعتکاف ص: ۳۷۱، حدیث رقم: ۱۱۷۲، ۲۷۸۴)، يعني له حضرت عائشې رضي الله عنها څخه روايت دی چې نبي کريم ﷺ به هر کال د رمضانُ المبارک په آخري عشره کې اعتکاف کوی تر دې چې هغوی ﷺ وفات سو. او د وفات په کال نبي کريم ﷺ شل ورځې اعتکاف وکړی. (انوار الایضاح، شفاء الارواح)

د اعتکاف فضيلت او اهميت

﴿۱۱۷۷﴾ وَهُوَ مِنْ أَشْرَفِ الْأَعْمَالِ إِذَا كَانَ عَنْ إِخْلَاصٍ او اعتکاف له افضله اعمالو څخه دی کله چې په اخلاص سره وي وَمِنْ مَّحَاسِنِهِ أَنَّ فِيْهِ تَفْرِيْغَ الْقَلْبِ مِنْ أُمُوْرِ الدُّنْيَا او د اعتکاف له ښېګڼو څخه دا دي چې په اعتکاف کې له دنياوي معاملو څخه د زړه فارغول (خالي کول)

سته وَ تَسْلِيْمِ النَّفْسِ إِلَى الْمَوْلٰى او (همدارنګه په اعتکاف کې) ځان خپل مالک (رب تعالی) ته سپارل دي وَ مُلَازَمَةَ عِبَادَتِهِ فِيْ بَيْتِهِ وَالتَّحَصُّنَ بِحِصْنِهِ او (همدارنګه په اعتکاف کې) د خپل مالک د عبادت لازم نیول (پر ځان لازمول) دي د هغه په کور (مسجد) کې او د هغه په قلعه (کلا) کې محفوظ کېدل دي.

لغات: ﴿أشرف﴾ د كرُم له بابه اسم تفضيل دی: افضل او اعلیٰ. ﴿محاسن﴾ دا جمع د حُسن ده (خلاف القياس): ښېګڼې، ښکلاوې. ﴿تحصّن﴾ د تفعل د باب مصدر دی، د دې باب په صله کې چې باء او حصن ذکر سي، نو معنیٰ یې ده: ځان په محفوظه کول (ځان په خوندي کول)، پناه ور وړل.

تشریح: فرمايي چې که اعتکاف په اخلاص سره وي چې خالص د الله تعالیٰ د رضاء لپاره وسي، نو هغه افضل ترين عمل او عظيمُ الشان عبادت دی؛ ځکه د اعتکاف حاصل دا دی چې د خدای دَر ته راغلم او هلته دېره سوم چې تر څو زما مراد (رضاء الهي) پوره نه سي تر هغه وخته پوري نه ځم.

ومن محاسنه إلخ: د اعتکاف له ښېګڼو څخه يو دا ده چې د انسان زړه د دنيا له فکرونو څخه خالي کيږي؛ ځکه تر څو چې انسان په خلوت او په تنهايي کې وي، نو په کراره، کراره هغه ټول شيان ختم کيږي کوم چې د انسان توجه له خدای څخه ليري کوي او زړه په پوره توګه د دنيا له خيالاتو څخه خالي سي او د الله وطرف ته متوجه سي او د هغه خوب، ويښتيا غرض هر وخت په عبادت کې شمېرل کيږي. همدارنګه د الله تعالیٰ په کلا (مسجد) کې له ګناهونو څخه محفوظه کيږي چې د خلکو سره د ګډون او د کاروبار په مشغولياتو کې له انسان څخه کوچني، کوچني ډېر ګناهونه کيږي.

د معتكف مثال

﴿۱۱۴۸﴾ وَقَالَ عَطَاءٌ رَحِمَهُ اللهُ او عطاء رَحِمَهُ الله فرمايلي دي مَثَلُ الْمُعْتَكِفِ مَثَلُ رَجُلٍ يَخْتَلِفُ عَلٰى بَابِ عَظِيْمٍ لِحَاجَةٍ چې د اعتکاف کونکي مثال د هغه سړي په څېر دی کوم چې پر يوه لويه دروازه د يو ضرورت لپاره ځي راځي (تر څو چې يې ضرورت پوره کيږي) فَالْمُعْتَكِفُ يَقُوْلُ: لَا أَبْرَحُ حَتّٰى يَغْفِرَ لِيْ نو اعتکاف کونکی (ګواکي داسي) وايي: چې زه (له دې ځايه) نه

لیري کېږم تر دې چې الله تعالیٰ ما ته بخښنه وکړي (یا په بله وینا: چې تر څو ما ته بخښنه امنفرت انه وسي، تر هغه وخته دالله تعالیٰ له کور اسجدا څخه نه ځم).

لغات: ﴿یختلف﴾ د افتعال د باب مضارع ده، اِخْتَلَفَ یَخْتَلِفُ اِخْتِلَافًا: د دې باب په صله کې چې إلی المکان یا علیٰ او داسي نور ذکر سوي وي، نو معنیٰ یې ده: تلل راتلل (تګ راتګ). ﴿لا أبرح﴾ د سمع له بابه د واحد متکلم نفي صیغه ده: له خپل ځایه لیري کېدل، جلا کېدل.

تشریح: عطاء بن ابي رباح رَحِمَهُ الله ډېر ستر تابعي دی او د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما شاګر دی او زموږ د امام اعظم رَحِمَهُ الله اُستاذ دی، هغه فرمایي چې معتکف داسي دی لکه یو څوک چې د یو چا په دربار باندې پروت اووسي چې تر هغه وخته نه ځم تر څو چې مې خواست قبول نه سي، نو معتکف (په ژبان حال سره) وایي چې تر څو ما ته بخښنه نه وسي، تر هغه وخته نه ځم، که حقیقتاً همدغه حالت وي، نو دانسان د مغفرت او رحمت الهي سبب ګرځي.

﴿۱۱۸۹﴾ (د نور الایضاح مصنف رَحِمَهُ الله فرمایي) وَهٰذَا مَا تَيَسَّرَ لِلْعَاجِزِ الْحَقِيْرِ بِعِنَايَةِ مَوْلَاهُ الْقَوِيِّ الْقَدِيْرِ او دا (څه چې بیان سوه، دا) هغه دي کوم چې آسانه سوه (ما) عاجزه بې حیثیته لره د خپل قوي او قدرت والا مالک (رب تعالیٰ) په توجّه (او مهرباني) سره اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ هَدٰنَا لِهٰذَا ټوله تعریفونه هغه الله جَلَّ جَلَالُهُ لره دي چې موږ ته یې هدایت (لاربنوونه) وکړه د دې (خدمت اتالیف) وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدٰنَا اللهُ او موږ به هیڅکله هدایت (لاربنوونه) موندلې نه وای که چیري الله تعالیٰ موږ ته هدایت نه وای کړی وَصَلَّى اللهُ عَلٰى سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدٍ خَاتَمِ الْأَنْبِيَاءِ او دالله رحمت (رحمت کامله) دې نازل وي زموږ پر سردار او زموږ پر مولا محمد ﷺ باندې چې آخر د نبیانو دی (له نبي کریم ﷺ څخه وروسته بل هیڅ نبي نه راځي، نه تشریعي، نه غیر تشریعي، نه ظلي، نه بروزي، صرف حضرت عیسیٰ علیه السلام به د نبي کریم ﷺ د اُمتي په حیثیت سره راسي چې هغه ته له نبي ﷺ څخه مخکې نبوت ورکول سوی دی) وَعَلٰى آلِهٖ وَصَحْبِهٖ وَذُرِّيَّتِهٖ وَمَنْ وَّالَاهُ او (رحمت کامله دې نازل وي) د هغه پر آل (کورنۍ او قریبانو اهل بیتو) او د هغه پر اصحابو او د هغه پر اولاد او پر هغه ټولو چې د نبي کریم ﷺ ملګري کړي دي (یا په بله ترجمه، چې هغوی د نبي کریم ﷺ سره محبت او دوستي لري) وَنَسْأَلُ اللهَ

سُبْحَانَهُ مُتَوَسِّلِيْنَ او مونږ خواست کوو له الله تعالیٰ څخه په داسې حال کې چې وسیله اختیارونکي یو (یعني د نبي کریم ﷺ په وسیله او واسطه سره دا خواست کوو) أَنْ يَجْعَلَهُ خَالِصًا لِوَجْهِهِ الْكَرِيْمِ چې دا کتاب د خپل کریم ذات لپاره خالص وګرځوي وَأَنْ يَنْفَعَ بِهِ النَّفْعَ الْعَمِيْمَ او دا چې د دې په ذریعه عامه نفع (عامه فایده) ورسوي وَيُجْزِلَ بِهِ الثَّوَابَ الْجَسِيْمَ او چې د دې په ذریعه پرېمانه (ډېر زیات) ثواب راکړي.

لغـــات: ﴿تیسّـــر﴾ د تفعّـــل د بـــاب ماضـــي ده: آســـانه کېــدل. ﴿حقـــیر﴾ بـــې حیثیتـــه. معمولي. ﴿عنایة﴾ توجه. اهتمام. ﴿والاهُ﴾ د مفاعلې د باب ماضي ده: مدد کول. مرسته کول. محبت او دوستي کول. ﴿متوسّلین﴾ د تفعّل له بابه د جمع مذکر فاعل صیغه ده: یو شی وسیله او واسطه ګرځول. وسیله اختیارول. لکه څرنګه چې وېل کیږي يجوز للإنسان أن يتوسّل إلى الله بعمله الصالح (یعني د انسان لپاره جائز دي چې [د قبولیت په اُمید سره] خپل نیک عمل د الله تعالیٰ لپاره واسطه وګرځوي). تقرّب حاصلول. ﴿يُجْزِل﴾ د افعال له بابه د واحد مذکر غائب مضارع معلومي صیغه ده: ډېر زیات ورکول. پرېمانه ورکول. ﴿جسیم﴾ عظیم. غټ. لوی. لوړ. (معجم الوسیط بتصرّف)

تشریح: مصنف رَحِمَهُ الله فرمایي چې د لمانځه. روژې او داسې نورو چې کوم مسائل پېش کړل سوه. هغه ټوله د لوی څښتن جَلَّ جَلَالُهُ لوی په مهرباني وه. کنې عاجزه بنده چیري د دې لائق وو.

مصنف رَحِمَهُ الله د دغه کتاب (نور الایضاح) اولاً تر "کتاب الاعتکاف" پوري ولیکی او تر همدې ځایه یې د لیکني اراده وه. نو ځکه په آخر کې یې داسې اختتامي کلمات او دعائیه الفاظ هم ولیکل. بیا وروسته یې خیال سو چې د زکاة او حج مسائل هم اضافه کول پکار دي، نو بیا یې کتابُ الزكاة او کتابُ الحج هم ور سره اضافه کړی.

كِتَابُ الزَّكوٰةِ

(دا) کتاب د "زکاة" (په بیان کي) دی

تشریح: مخکي تر دې مصنف رَحِمَهُ الله كتابُ الصوم د خپلو متعلقاتو سره بیان کړی او اوس له دې ځایه د ارکان خمسه وو د یو اهم رکن یعني د زکاة مسئلې او تفصیلات بیانوي. او د دوی تر مینځ د مناسبت وجه دا ده چي صلاة او صوم دواړه عبادت بدنیه دي او زکاة عبادت مالیه دی. همدارنګه د اصح قول پر بناء د صوم فرضیت مخکي دی پر زکاة. نو ځکه مصنف رَحِمَهُ الله اولاً كتابُ الصلاة بیا كتابُ الصوم او تر هغه وروسته كتابُ الزكوة بیان کړی دی.

د زکاة فریضه: هر مسلمان ته خصوصاً په دې حقیقت پوهېدل پکار دي چي کوم څه دولت او سرمایه چي ده ته حاصلیږي، د هغه اصل مالک دئ خپله نه دی. بلکي الله ﷻ یې حقیقي مالک دی او هغه محض په خپل فضل او کرم سره موږ ته په خپل ملکیت کي د نیابت په توګه د تصرّف کولو حق را کړی دی. لهذا کله چي الله تعالیٰ د هغه مالک دی او د هغه د قدرت او فضل پر بناء موږ ته دا نعمت حاصل سوی دی، نو که چیري هغه و خپلو بندګانو ته دا حکم کړي وای چي دوی دي خپل ټوله مال د الله ﷻ په لاره کي خرچ کړي، نو موږ لره به هیڅ د شکایت یا اعتراض موقع نه وای؛ ځکه شی د الله تعالیٰ دی. د هغه چي څومره او چیري خوښه وي، خرچ کولای سي. خو دا هم د هغه لوی فضل دی چي موږ ته یې چیري د خرچ کولو حکم کړی دی، هلته یې د ټوله مال نه. بلکي د څه حصې د خرچ کولو حکم یې کړی دی.

زکاة او صدقه په مال کي د اضافې سبب دي: په عامه توګه خلک دا ګڼي چي د زکاة په اداء کولو او په صدقه وخیرات کولو سره مال کمیږي، لېکن د قرآن او حدیث صراحت دا دی چي په صدقه سره مال نه ختمیږي بلکي زیاتیږي، او که سوال وسي چي د زکاة یا صدقې د ایستلو په وخت کي خو په ښکاره مال کمېدونکی لیدل کیږي، نو بیا ولي دا ویل سوي دي چي په صدقه سره مال نه کمیږي، نو جواب یې دا دی چي د صدقې په وجه که څه هم مال په ښکاره کمېدونکی لیدل کیږي. خو د هغه په بدله کي چي د الله تعالیٰ له طرفه کوم برکت کیږي په کاروبار کي د اضافې په صورت کي. یا له نقصان او مصائبو څخه د حفاظت په صورت کي، هغه د صدقې د مقدار په مقابله کي څو چنده زیات وي (همدا یې نغده فائده ده او په آخرت کي یې جلا عظیمُ الشان اجر او ثواب دی).

زكاة كله فرض سو؟: زكاة د اسلام په ابتدائي دَور كي فرض سوى وو، سورةُ المزمل كوم چي له ابتدائي سورتونو څخه دى، د هغه په آخري آيت كي د زكاة ذكر دى، د الله تعالى فرمان دى ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكوٰةَ﴾، خو په مكي دور كي د زكاة تفصيلات نازل سوي نه وه، صحابه وو پوښتنه هم كړې وه "يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ" (خلک ستا څخه پوښتنه كوي چي څه خرچ كړي؟ هغو ته ووايه چي له خپل ضرورت څخه زائد څه خرچ كړي)، د مال هيڅ مقدار يې متعين نه كړى، كله چي تر هجرت وروسته د هجرت په دويم كال اسلامي نظام په وجود كي راغلى او اسلامي حكومت قائم سو، نو د زكاة تفصيلات نازل سول. (تحفة الالمعي ج:۲، ص:۵۰۷)

د زكاة سبب: د زكاة سبب د داسي نصاب مالک كېدل دي چي پر هغه يو كال تېر سوى وي او هغه مال د انسان له قرض (پور) او نورو اړتياوو څخه فارغ وي.

د زكاة حكم: د زكاة په فرضيت باندي د ټوله امت اتفاق دى، كوم څوک چي د زكاة د فرضيت انكار كوي، پر هغه به د كفر فتوىٰ لګيږي. (انوار الايضاح)

د زكاة لغوي او اصطلاحي معنىٰ: زكاة د خپل اصل او لغوي معنىٰ په اعتبار سره د څو معناګانو لپاره استعماليږي: ① كله نا كله د پاكوالي په معنىٰ سره وي، لكه: قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى (بې شكه كامياب دى هغه څوک چي پاكي حاصله كړي). ② كله د زياتېدلو، نما او ودې په معنىٰ سره وي، مثلاً كښت چي كله وده وكړي، نو عرب وايي: زَكَا الزَّرْعُ (يعني كښت وده وكړه). ③ او كله دا لفظ د صدقې او خيرات كولو په معنىٰ سره وي، لكه: تَزَكَّى الرَّجُلُ، أي تَصَدَّقَ الرَّجُلُ (يعني سړي صدقه وكړه).

د زكاة اصطلاحي معنىٰ خپله مصنف رَحِمَهُ الله بيان كړي ده.

د زكاة اصطلاحي معنىٰ

﴿۱۱۸۰﴾ هِيَ تَمْلِيكُ مَالٍ مَخْصُوصٍ لِشَخْصٍ مَخْصُوصٍ دا (زكاة) په ملک كي وركول دي د مخصوص مال و مخصوص كس ته (يعني فقير يا داسي بل مستحق د مال د يو خاص مقدار مالک جوړول).

لغات: ﴿تمليك﴾ د تفعيل د باب مصدر دى: مالک جوړول (مالک كول)، د يو چا په ملكيت او قبضه كي مال وغيره وركول.

تشريح: په دې عبارت كي د زكاة اصطلاحي تعريف بيان سوى دى چي د شريعت په اصطلاح كي د زكاة معنىٰ ده: د خپل مال يو خاص مقدار (كوم چي د شريعت له طرفه مقرر دى) خالص د الله تعالىٰ د

رضاء لپاره بېله عوضه یو مخصوص کس (نقیر وغریب غیر سید) ته په ملکیت کې ورکول (مالک یې جوړول).

تفصیل یې دا دی چې پر کوم مال یو کال تېر سي او هغه د نصاب په اندازه وي، له هغه څخه څلوېښتمه حصه داسي مسلمان کس ته په ملکیت کي ورکول (مالک یې جوړول) کوم چې فقیر وي او هاشمي یا د هاشمي له طرفه آزاد کړی سوی نه وي دالله د حکم د تعمیل په نیت سره.

د زکاة له تعریف څخه معلومه سوه چې د زکاة حقیقت تملیک (مالک جوړول ایا په بله وینا په ملکیت کي ورکول ا) دي، لهذا چیري چې د تملیک معنیٰ موجوده نه سي، هغه به زکوٰة شرعي نه وي مثلاً په مسجد کي خرچ کول، د مړي په کفن کي ورکول، د مېلمنو او مسافرانو لپاره ځای (مسافر خانه) او داسي نور جوړول، همدارنګه که فقیر ته خپل یو ځای په کرایه ورکړي او د هغه په کرایه کي د زکاة نیت وکړي، نو په دې هم سره زکاة نه اداء کیږي، همدارنګه که مستحقو فقیرانو ته په ګډه یو ځای خوراک ورکول سي، نو په دې سره هم زکاة نه اداء کیږي، بلکي هغوی د خوراک مالکان جوړول ضروري دي (په اکثره مدرسو کي یو ځای په ګډه طالبانو ته د خوراک ورکولو رواج دی، نو منتظمینو ته پکار دي چې د زکاة مال د تملیک کولو څخه وروسته په خوراک کي خرچ کړي، کنې زکاة نه اداء کیږي!انوار الایضاح!). (طحطاوي ص:۳۸۹، در مختار ج:۳، ص:۱۶۱، ط: بیروت)

د زکاة د فرضیت شرائط

﴿۱۱۸۱﴾ فُرِضَتْ عَلٰى حُرٍّ مُسْلِمٍ مُكَلَّفٍ مَالِكٍ لِنِصَابٍ مِنْ نَقْدٍ فرض کړی سوی دی (زکاة) پر آزاد، مسلمان مکلف کس باندي کوم چې د نقد مال د نصاب مالک وي وَلَوْ تِبْرًا که څه هم (هغه نقد مال) د سرو او سپینو زرو ټوټې وي أَوْ حُلِيًّا أَوْ آنِيَةً یا زېورات وي یا لوښي وي أَوْ مَا يُسَاوِىْ قِيْمَتَهٗ مِنْ عُرُوْضٍ تِجَارَةٍ یا له تجارتي څخه وي داسي شی (سامان) وي کوم چې د نصاب د قیمت سره برابر وي فَارِغٍ عَنِ الدَّيْنِ وَعَنْ حَاجَتِهِ الْأَصْلِيَّةِ (او) چې (دا نصاب) له قرض او د ده له ضرورت اصلي څخه فارغ (زیات) وي نَامٍ وَلَوْ تَقْدِيْرًا (او) نما کونکی (وده کونکی) وي که څه هم (هغه وده کول) تقدیراً (او فرضا) وي.

لغات: ﴿نصاب﴾ د دې معنیٰ ده: "اصل"، او په شریعت کي نصاب د مال، اسبابو او څارویو هغه مقدار ته وایي چې په هغه کي زکاة فرض کیږي، ﴿نقد﴾ نغد مال، "نقدان" سرو زرو او سپینو

زرو ته وايي، د فقهاؤ په نيز د "نقد" لفظ په دوو معناوو سره مستعمل دی: يو خو د سرو زرو او سپينو زرو د سکو لپاره (يعني دراهم او دنانير)، د دې جمع "نُقُوْد" ده. بيا فقهاؤ د دې په استعمال کي توسع وکړه او په هر ډول سکې او نوټ باندي يې د "نقود" اطلاق وکړی (يعني هر هغه څه چي په هغه باندي خلک نغده معامله کوي او خلک يې نغد مال ګڼي). دويم "نقد" د نغد اداء کولو په معنیٰ سره راځي. د دې په مقابله کي د پور (قرض) لفظ دی (قاموس الفقه ج:۵، ص:۲۱۹). ﴿تِبرٌ﴾ د سرو او سپينو زرو ټوکره (ټوټه)، هغه سره او سپين زره چي تر اوسه سکه او زيورات ځني جوړ سوي نه وي. ﴿حُلِيٌّ﴾ جمع د حَلْيٌ ده (د حاء په فتحه او د لام په سکون سره): زيور (لکه غاړګۍ او داسي نور شيان کوم چي ښځه د ښکلا او سينګار په توګه استعمالوي). د لته د سرو او سپينو زرو زيورات مراد دي؛ ځکه زکاة د هغه سره متعلق دی او کوم زيورات چي له جواهرو څخه جوړ وي، په هغوی کي زکاة نسته. ﴿آنيـة﴾ لوښي جمع أَوَانِي. ﴿عُروض﴾ (بضم العين) جمع د عَرَضٌ ده. لکه څرنګه چي فُلُوْس جمع د فَلْسٌ ده: سامان. له سرو او سپينو زرو څخه بغير نور شيان. او بعضو ليکلي دي چي عرض هغه سامان کوم چي مکيلي او موزوني نه وي او نه حيوان وي او نه جائيداد وي (المصباح المنير). ﴿نـامِرٍ﴾ د نصر له بابه د فاعل صيغه ده: نما کونکی، وده کونکی، داسي مال چي په هغه کي د وده کولو (زياتېدلو) صلاحيت وي.

تشريح: د زکاة د فرض کېدلو لپاره لاندېني شرطونه لازم دي. يعني زکاة پر هغه چا فرض کيږي چي په هغه کي دا شرطونه موجود سي: ① آزادي، نو پر غلام زکاة فرض نه دی. ② اسلام، نو پر کافر زکاة فرض نه دی. ③ مُکلّف کېدل. يعني عاقل او بالغ کېدل. لهذا پر مجنون او نا بالغه هلک زکاة نه فرض کيږي. ④ د نصاب په اندازه مال لرل. يعني د دومره مال مالک کېدل کوم چي د نصاب په اندازه وي. شريعت د زکاة يو نصاب مقرّر کړی دی، د چا سره چي هغه نصاب موجود وي، پر هغه زکاة فرض کيږي او هغه نصاب د سرو زرو په حساب سره اُووه نيمي تولې سرزر دي (کوم چي ۸۷ ګرامه و ۷۹ ملي ګرامه کيږي)، نو که د چا سره دغه مذکوره نصاب د نغدو روپو په شکل کي وي يا د سرو او سپينو زرو په شکل کي وي، برابره ده هغوی جوړ سوي سره زر يا سپين زر (يعني زيورات) وي او که نا جوړ سوي ټوټې وي. يا مذکوره نصاب د تجارت د سامان په شکل کي وي. نو پر هغه زکاة واجبيږي. په دې شرط چي دا روپۍ او مال د هغه له ضروريات اصليه وو څخه زيات (اضافه) وي. يعني له ورځني ضروريا تو مثلاً د اوسېدلو ځای (استوګنځی)، د استعمال لوښي، کالي (جامې)، يخچال، د کاليو د پرېولو او ګنډلو مشين (ماشين)، چپر کټ او الماري (فرنيچر)، موبائل، ټيليفون، موټر ګاټ او داسي نورو څخه زيات وي، او په دې شرط چي هغه مال پر خپلي ښځي او

بچیانو (کورنۍ) له خرچ کولو څخه زیات وي، او دا هم شرط دی چې دا کس قرضداره (پور وړی) نه وي، لهذا که په ده قرض باندې وي، نو د قرض تر منها (جلا) کولو وروسته به کتل کیږي چې اوس پاته مال د نصاب په اندازه دی او که تر هغه زیات دی (یا په بله وینا: دې ته به اندازه لګول کیږي چې اوس فی الحاله چې د ده سره کوم مال او روپۍ دي، که هغه په قرض اداء کولو کې صرف کړل نسي نو څومره مال نور پاتیږي. که چیرې د نصاب په اندازه یا تر هغه زیات پاتیږي)، نو زکاة فرض کیږي، او که پاته مال د نصاب له مقدار څخه کمیږي، نو زکاة نه فرض کیږي.

نامِیًا ولو تقدیرًا: او یو شرط دا دی چې دا مال به وده کونکی (زیاتېدونکی) هم وي برابره ده حقیقتاً وده کونکی وي لکه د تجارت مال، څارویان (رمه) چې د بچیانو په زیږولو سره وده وکړي، یا تقدیراً وده کونکی وي لکه سره زره او سپین زر چې په دوی کې پیدایښتي (خلقي) وده سته؛ ځکه سره او سپین زر اسلام د تجارت او کاروبار ذریعه ګرځولې ده، برابره ده له دوی څخه یو شی (زېور) جوړ سوی وي او که نه وي، او برابره ده د تجارت نیت یې پکښې کړی وي او که نه وي هغه نامي (وده کونکی) دي په دوی کې په هر حال کې زکاة فرض دی. او که مال وده کونکی نه وي. نه حقیقتاً او نه تقدیراً. هغه که څه هم له ضرورت څخه زیات وي، نو هم په هغه کې زکاة نسته. لکه له یوه څخه زیات (داستوګنې) ځایونه یا د استعمال موټران او داسې نور. (شفاء الارواح)

د زکاة پر مال د کال تېرېدل شرط دي
او په مینځ کې اضافه سوی مال په نصاب کې شاملیږي

﴿۱۱۸۲﴾ وَشَرْطُ وُجُوبِ أَدَائِهَا حَوَلَانُ الْحَوْلِ عَلَى النِّصَابِ الْأَصْلِيِّ او د زکاة اداء کولو (ور کولو) د واجبېدلو شرط د (پوره) کال تېرېدل دي پر اصلي نصاب.

﴿۱۱۸۳﴾ وَأَمَّا الْمُسْتَفَادُ فِيْ أَثْنَاءِ الْحَوْلِ او کوم چې د کال په مینځ کې حاصل سوی (اضافه سوی) مال دی فَيُضَمُّ إِلَى مُجَانِسِهٖ نو هغه به د خپل همجنس مال سره یو ځای کول کیږي (ضمول کیږي) وَيُزَكّٰى بِتَمَامِ الْحَوْلِ الْأَصْلِيِّ او د اصلي کال پر پوره کېدلو (ختمېدلو) به (د ټوله مال) زکاة ور کول کیږي سَوَاءٌ اُسْتُفِيْدَ بِتِجَارَةٍ أَوْ مِيْرَاثٍ أَوْ غَيْرِهٖ برابره ده هغه (د کال په مینځ کې حاصل سوی) مال په تجارت سره حاصل سوی وي یا په میراث یا په بله ذریعه سره.

لغات: ﴿مستفاد﴾ د استفعال لـه بابـه مفعـول دی: حاصـل سـوی، ترلاسـه كـړی سـوی مـال.
﴿أثناء﴾ مينځ، دوران. لكه څرنګه چي ويل كيږي جاء وا فی اثناء الأمر: هغوی د كار په مينځ كي راغلل. ﴿مجانس﴾ د مفاعلې له بابه فاعل دی: هَمْ جنس (همجنس)، د خپل جنس والا.

تشريح: صورت د مسئلې دا دی چي د زكاة فرضيت خو له همغه وخت څخه كيږي كله چي انسان د نصاب مالک سي، خو د هغه اداء كول (وركول) هغه وخت فرض كيږي كله چي كال پوره سي، او د كال شمېرولو أصول دا دی چي په كومه ورځ (تاريخ) چي انسان ته د نصاب په اندازه مال په لاس ورسي، له همغه ورځي (تاريخ) څخه د مياشتي (سپوږمۍ) په حساب سره د پوره كال په تېرېدلو باندي چي څومره مال د ده په ملكيت كي وي، د هغه زكاة واجبيږي، مثلاً كه څوک د شعبان په اوله ورځ د نصاب خاوند سي، نو د دې نصاب كال د را روان كال د شعبان په اوله پوره كيږي، اوس كه د كال په دوران كي د نصاب سره څه نور مال اضافه او يو ځای سي (يا په بله وينا دا چي دا د نصاب خاوند څه نور مال وګټي او ورته حاصل سي)، برابره ده په تجارت سره يې وګټي، يا يو څوک څه مال ورته هبه كړي، يا په ميراث كي ورته حاصل سي، نو پر دغه اضافه حاصل سوي مال عليحده پوره كال تېرېدل ضروري نه دي، بلكي كله چي اوله د شعبان راسي، نو پر يوه ځای د اول مال او د دغه اضافه سوي مال ټولو زكاة وركول لازميږي، كه څه هم دا اضافه سوی مال له شعبان څخه فقط دوې، درې ورځي مخكي ورته حاصل سوی وي.

فيضم إلی مجانسه: يعني كوم مال چي د كال په مينځ كي ورته حاصل سي، هغه به د خپل جنس سره يو ځای كول كيږي او په اول مال باندي د كال له تېرېدو څخه وروسته به دا نوی حاصل سوی (اضافه سوی) مال او هغه اول مال ټوله سره يو ځای كول كيږي (يعني يو د بل سره به ګډول كيږي) او زكاة به يې اداء كول كيږي (كما ذكرنا)، مثلاً سره زره، سپين زر او د دوی سكې، روپۍ (افغانۍ يا كلداري)، ډالر، زېورات او د تجارت مال ټوله يو جنس دی (كوم ته چي نقد مال هم ويل كيږي)، نو دا به يو د بل سره يو ځای كول كيږي، لهذا كه د چا سره د كال په شروع كي اووه نيمي تولې سره زر وي، بيا د كال له تېرېدو (پوره كېدو) څخه مخكي پنځوس تولې سپين زر ور سره اضافه سي، يا مثلاً د يو چا سره دوپنځوس نيمي تولې سپين زر وي (يعني د سپينو زرو نصاب)، بيا د كال له تېرېدو څخه مخكي پنځوس زره روپۍ نوري ورته حاصلې سي، نو دا وروسته حاصل سوی (اضافه سوی) مال به د اصل مال سره يو ځای كول كيږي، له جلا څخه به نه شمېرل كيږي.

ها! څرېدونكي څارويان (لكه پسونه او داسي نور) جلا جنس دی، هغوی به د نقد مال سره نه يوځای كول كيږي، همدارنګه په څرېدونكي څارويانو كي هم جلا، جلا جنسونه سته، يعني اوښ جلا جنس دی، غوا، غويی او ګامېښه جلا جنس دی، پسه، وزه (بزه) او داسي نور جلا يو جنس دي،

نو دا به هم يو جنس د بل جنس سره نه يو ځای کول کيږي، مثلاً که د کال په شروع کې د يو څا سره د نصاب په اندازه نقد مال وي، بيا د کال په مينځ کې هغه ته څو اوښان حاصل سي، نو دا اوښان به د هغه نقد مال سره نه يو ځای کول کيږي، يا مثلاً که د څا سره د نصاب په اندازه غوبان وي، بيا د کال په مينځ کي څو پسونه ورته حاصل سي، نو هغوی به د پسونو سره نه يو ځای کيږي (بلکي هر يوه ته به جلا حساب کول کيږي). (شفاء الارواح)

يادونه: دا مسئله ضرور ياده ساتل پکار دي؛ ځکه چي بعضي تاجران د آساني لپاره د انګريزي (ميلادي) مياشتو په اعتبار سره د زکاة حساب لګوي (مثلاً له يوه مارچ څخه تر بل مارچ پوري) او د قمري (هجري) کال اعتبار نه کوي چي د هغه په وجه شرعي حساب نه پوره کيږي، نو ځکه پر زکاة ايستونکو لازم دي چي د قمري (هجري) مياشتي په کوم تاريخ (ورځ) د نصاب خاوندان سي، په هماغه تاريخ دي هر کال خپل زکاة ته حساب لګوي. (انوار الايضاح بحوالهٔ تلخيص المسائل)

مخکي (پيشګي) زکاة اداء کول

﴿۱۱۸۴﴾ وَلَوْعَجَّلَ ذُوْنِصَابٍ لِسِنِيْنَ او که مخکي (پېشکي) ورکړي د نصاب خاوند د څو کلونو لپاره (يعني د څو کالو زکاة پر يوه ځای مخکي اداء کړي) صَحَّ نو صحيح دي.

لغات: ﴿عجّل﴾ د تفعيل د باب ماضي ده: تلوار او تېزي کول، مخکيتوب (وړانديتوب) کول، او چي په صله کي يې ثمن او داسي نور ذکر سي، نو معنیٰ يې ده: مخکي ورکول (پېشکي ورکول).

﴿ذُوْ﴾ والا، خاوند، لکه ذُوْ مَالٍ (د مال خاوند، مال والا)، له اسماء ستّه مکبّره وو څخه دی.

تشريح: مخکي ذکر سوه چي د وجوبُ الاداء (يعني د زکاة اداء کولو د واجبېدو) لپاره حولانِ حول شرط دی يعني د زکاة اداء کول هغه وخت لازميږي کله چي پر نصاب کال تېر سي، اوس دلته دا فرمايي چي که څوک له وجوبُ الاداء څخه مخکي زکاة اداء کړي، نو زکاة اداء کيږي، مثلاً د يو څا سره څلوېښت زره افغاني وي او هغه د زرو افغانيو پر ځای دوه زره افغاني په زکاة کي ورکړي او نيت د را روان کال د زکاة هم وکړي، نو د را روان کال زکاة هم اداء کيږي (همدارنګه که د څو کالو زکاة پېشګي اداء کړي، نو هم صحيح کيږي، خو په را روانو کلونو کي چي څومره مال زيات سي، نو هغه زيات سوي مال ته به حساب لګول کيږي او د هغه زکاة به جلا ايستل کيږي)، او که څوک د نصاب له پوره کېدلو څخه مخکي زکاة اداء کړي، نو نه صحيح کيږي او د دې اداء سوي زکاة حيثيت د نفلي صدقې دی (يعني ګواکي هغه دا اداء سوی مال خيرات کړی). (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

د زکاة نیت کول شرط دي او د زکاة د نیت کولو وخت

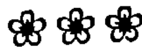
« ۱۱۸۵ » وَشَرْطُ صِحَّةِ أَدَائِهَا نِيَّةٌ مُقَارِنَةٌ لِأَدَائِهَا لِلْفَقِيرِ أَوْ وَكِيلِهِ او د زکاة اداء کولو د صحیح کېدو شرط داسې نیت دی کوم چې متصل (یو ځای سوی) وي فقیر یا خپل وکیل ته د زکاة ورکولو سره أَوْ لِعَزْلِ مَا وَجَبَ (یا دا نیت متصل وي) د واجب سوي مقدار د جلا کولو سره (یعني یا د واجب زکاة د مقدار جلا کولو په وخت کي به نیت ور سره متصل وي) وَلَوْ مُقَارَنَةً حُكْمِيَّةً که څه هم دا متصل والی (اتصال) حکمي وي (په حکمي توګه ور سره متصل وي) كَمَا لَوْ دَفَعَ بِلَا نِيَّةٍ ثُمَّ نَوَىٰ وَالْمَالُ قَائِمٌ بِيَدِ الْفَقِيرِ (د حکمي اتصال مثال) لکه که (د زکاة مال) بېله نیته ورکړي (فقیر ته) بیا نیت وکړي په داسې حال کي چې مال د فقیر په لاس (قبضه) کي موجود وي.

لغات: ﴿مقارنة﴾ د مفاعلې له بابه د اسم فاعل مؤنث صیغه ده: متصل، جوخت، یو د بل سره یو ځای. ﴿وکیل﴾ د بل له طرفه قائم مقام او ذمه وار، جمع: وُكَلَاء. ﴿عزل﴾ د ضرب د باب مصدر دی: جلا کول، برطرفه کول.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چې د زکاة اداء کولو لپاره نیت کول شرط دي. کنې زکاة نه اداء کېږي، اوس پوښتنه دا ده چې د نیت وخت یې څه دی؟، نو فرمایي چې نیت دي یا فقیر ته د زکاة ورکولو په وخت کي وکړي سې چې زه زکاة ورکوم، یا کله چې د زکاة ورکولو لپاره یو شوک خپل وکیل جوړ کړي او هغه ته مال په لاس ورکوي نو په دې وخت کي دي د زکاة نیت وکړي، بیا که وکیل فقیر ته د زکاة ورکولو په وخت کي نیت نه وکړي، نو هم زکاة اداء کېږي: ځکه اصلاً د زکاة ورکونکي نیت لره اعتبار دی، یا کله چې د زکاة مال له خپل مال څخه جلا کوي، په هغه وخت کي دي د زکاة نیت وکړي. یعني کله چې د ټوله مال حساب وکړي او د زکاة مقدار معلوم کړي، د هغه د جلا کولو په وخت کي دي دا نیت وکړي چې دا د زکاة مال دی، بیا که فقیر ته د زکاة ورکولو په وخت کي د زکاة نیت وکړي او که نه وکړي، په دواړو صورتونو کي زکاة اداء کېږي.

ولو مقارنة إلخ: یعني د زکاة اداء کولو په وخت کي که د نیت اتصال حکمي وي (حکماً د اداء سره متصل وي)، نو بیا هم زکاة اداء کېږي، مثلاً که څوک یو فقیر ته بغیر له نیت څخه مال ورکړي او بیا وروسته په زکاة کي د دې مال ورکولو نیت وکړي (چې دا ما په زکاة کي ورکړی)، نو هغه مال که د فقیر په ملکیت کي موجود وو، نو نیت یې معتبر دی او زکاة اداء کېږي، دا د نیت د حکماً متصل کېدو مثال

دی، او که د زکاة تر نیت کولو مخکې فقیر هغه مال خرج کړی وي. نو نیت یې نه صحیح کیږي او زکاة نه اداء کیږي. (شفاء الارواح)

له مال ورکولو څخه بغیر د زکاة وکیل جوړول

مسئله (۱): که څوک وبل چا ته د زکاة اداء کولو حکم وکړي او اوس مال نه ورکړي بلکې ورته ووایي چې زما له طرفه زکاة اداء کړه! نو د هغه په اداء کولو سره هم زکاة اداء کیږي.

مسئله (۲): که د زکاة اداء کولو وکیل د مالک له اجازې څخه بغیر بل څوک وکیل جوړ کړي. نو هم جائز دي. (انوار الایضاح)

د زکاة اخیستونکي خبرېدل شرط نه دي او د هبې یا قرض په وینا سره زکاة ورکول صحیح دي

﴿۱۱۸۶﴾ وَلَا يُشْتَرَطُ عِلْمُ الْفَقِيْرِ أَنَّهَا زَكٰوةٌ او شرط نه دي د فقیر خبرېدل (په دې) چې دا (مال د) زکاة دی عَلَى الْأَصَحِّ د صحیح ترین قول مطابق حَتّٰى لَوْ أَعْطَاهُ شَيْئًا وَ سَمَّاهُ هِبَةً أَوْ قَرْضًا وَنَوٰى بِهِ الزَّكٰوةَ تر دې چې که فقیر ته یو شی ورکړي او هغه ته د هبې (تحفې) یا قرض نوم ورکړي او په هغه سره د زکاة نیت وکړي صَحَّتْ نو صحیح کیږي (زکاة اداء کیږي).

لغات: ﴿هبة﴾ په تحفه او هدیه کې ورکول، یو چا ته داسې شی ورکول کوم چې د هغه لپاره نفع مند وي، برابره ده مال وي او که غیر مال وي. (انوار الایضاح)

تشریح: مسئله دا ده چې د زکاة اخیستونکي کس په دې خبرېدل شرط نه دي چې دا زکاة دی (یعنې د زکاة صحیح کېدو لپاره دا شرط نه دي چې زکاة اخیستونکی مستحق [فقیر وغیره] به په دې خبرول کیږي چې دا د زکاة مال دی)، بلکې فقط د زکاة ورکونکي نیت کافي دی، لهذا که څوک یو مستحق کس ته څه مال یا یو شی په قرض یا هبه ورکړي او په خپل زړه کې د زکاة نیت وکړي، نو زکاة یې اداء کیږي، همدا اصح قول دی. (شفاء الارواح)

که ټوله نصاب صدقه کړي، نو ضمناً زکاة هم اداء کیږي

﴿۱۱۸۷﴾ وَلَوْ تَصَدَّقَ بِجَمِيْعِ مَالِهِ وَلَمْ يَنْوِ الزَّكٰوةَ او که چیرې خپل ټوله مال صدقه کړي او د زکاة نیت نه وکړي سَقَطَ عَنْهُ فَرْضُهَا نو د زکاة فرض له هغه څخه ساقطیږي.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که څوک د نصاب مالک سي، بیا هغه ټوله مال خیرات کړي خو د زکاة نیت نه پکښې وکړي. نو استحساناً د هغه له غاړې څخه زکاة ساقطیږي، یعنې د قیاس

تقاضا خو همدا ده چي له نيت څخه بغير زكاة اداء نه سي، خو څرنګه چي اوس د ده سره هيڅ ماليت باقي پاته نه سو، نو ځكه د ده له ذمې څخه د دې نصاب د زكاة فريضه ساقطه سوه. (انوار الايضاح)

د قرض د زكاة بيان او تفصيل

﴿۱۱۸۸﴾ وَزَكٰوةُ الدَّيْنِ عَلٰى أَقْسَامٍ او د قرض (پور) زكاة پر درو قسمه دى فَإِنَّهُ قَوِيٌّ وَوَسَطٌ وَضَعِيفٌ ځكه (يو) قوي قرض دى او (دويم) متوسط قرض دى او (دريم) ضعيف قرض دى فَالْقَوِيُّ وَهُوَ بَدَلُ الْقَرْضِ وَمَالُ التِّجَارَةِ إِذَا قَبَضَهُ وَكَانَ عَلٰى مُقِرٍّ نو قوي هغه قرض دى كوم چي د قرض يا د مال تجارت بدل (په بدله كي) وي كله چي پر دې قرض قبضه وكړي (ترلاسه يې كړي) او دا قرض پر اقرار كونكي كس وي (يعني مقروض د دغه اقرار كونكى وي) وَلَوْ مُفَلَّسًا كه څه هم هغه زيات غريب وي أَوْ عَلٰى جَاحِدٍ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ يا دا قرض پر انكار كونكي كس وي چي پر هغه (د قرض وركونكي سره) ګواهان موجود وي زَكَّاهُ لِمَا مَضٰى نو د دې زكاة به وركوي د تېر سوي وخت (يعني د داسي قرض د تېر وخت زكاة به هم وركوي) وَيَتَرَاخٰى وُجُوبُ الْأَدَاءِ إِلٰى أَنْ يَقْبِضَ أَرْبَعِيْنَ دِرْهَمًا او (د زكاة) اداء كولو وجوب ځنډيږي (مؤخر كيږي) تر دې چي څلوېښت درهمه ترلاسه كړي فَفِيْهَا دِرْهَمٌ نو په څلوېښتو درهمو كي يو درهم دى لِأَنَّ مَا دُوْنَ الْخُمُسِ مِنَ النِّصَابِ عَفْوٌ لَا زَكٰوةَ فِيْهِ ځكه د نصاب تر پنځمي حصې كمه حصه (يعني تر څلوېښتو كمه) معاف ده وَكَذَا فِيْمَا زَادَ بِحِسَابِهِ او همدارنګه (تر څلوېښتو درهمو) په زيات (مال) كي د هماغه په حساب سره دي (مثلاً كه اتيا درهمه وي، نو په هغه كي دوه درهمه دي).

لغات: ﴿قرض﴾ پور، جمع: قُرُوْض، ﴿مفلّس﴾ د تفعيل له بابه د اسم مفعول صيغه ده: هغه كس چي په هغه كي د قرض اداء كولو طاقت نه وي، ډېر غريب، اصلاً هغه كس ته وايي چي قاضي هغه مفلس ګرځولى وي (يعني دا فيصله او اعلان يې كړى وي چي دا كس مفلس او دېوالي دى، لهذا د قرض مالك دي اوس كار نه په لري)، ﴿جاحد﴾ د فتح له بابه فاعل دى: انكار كونكى، جَحَدَ يَجْحَدُ جَحْدًا او جُحُوْدًا: انكار كول (د علم بلوجود انكار كول)؛ ﴿خُمُس﴾ پنځمه حصه، جمع: أخماس، د سپينو زرو

نصاب دوه سوه درهمه دي، نو پنځمه حصه یې څلوېښت درهمه کیږي (ځکه دوه سوه چې پنځه حصې کړل سي، نو هره حصه یې څلوېښت کیږي).

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که د یو سړي پر بل چا قرض (پور) باندې وي، نو په هغه قرض کې زکاة کیږي، که نه؟، د دې جواب دا دی چې قرض پر درې قسمه دی: ① قوي. ② متوسط. ③ضعیف، په دې عبارت کې د قوي قرض د زکاة بیان دی. تفصیل یې دا دی چې که یو سړي وبل چا ته قرض ورکړی وي او د قرض د ترلاسه کېدلو اُمید یې وي، مثلاً قرض اخیستونکی (پور وړی) د قرض اقرار کوي خو فی الحاله د هغه سره پیسې نه وي، یا قرض اخیستونکی له قرض څخه انکار کوي او د مالک سره شرعي ثبوت وي (دا د قوي قرض څو صورتونه دي)، نو د داسې قرض زکاة د قرض له اخیستلو (ترلاسه کولو) څخه مخکې اداء کول لازم نه دي، بلکې هر وخت چې له مقروض (پور وړي) څخه قرض ترلاسه کړي، نو بیا یې زکاة لازمیږي او څومره چې یې ځنې ترلاسه کړی وي، صرف د هغه حصې زکاة لازمیږي او د تېرو کلونو زکاة یې هم لازمیږي، همدا د تجارتي قرض حکم دی. یعني که په قرض یې سامان خرڅ کړی وي او د هغه د پیسو ترلاسه کېدلو اُمید وي، نو د داسې قرض له اخیستلو (ترلاسه کولو) څخه وروسته د دې قرض د تېرو کلونو زکاة هم لازمیږي لکه څرنګه چې نن سبا عموماً د تجارت او کاروبار همدغه طریقه رواج ده.(لهذا که څوک خپل قرض مثلاً درې کاله وروسته ترلاسه کړي، یا کوم مال چې یې خرڅ کړی وي د هغه قیمت [یعني تجارتي قرض] درې کاله وروسته ترلاسه کړي، نو د تېرو دریو کلونو زکاة اداء کول واجبیږي).

تر دې وروسته مصنف رَحِمَهُ الله دا مسئله په یو مثال سره واضحه کړې ده، مثلاً که څوک د قرض څلوېښت درهمه ترلاسه کړي، نو د هغه څلوېښتمه حصه یعني یو درهم دې په زکاة کې ورکړي، بیا چې کله نور څلوېښت درهمه ترلاسه کړي، نو یو درهم دې بیا په زکاة کې ورکړي، بیا وروسته په هرو څلوېښتو درهمو کې یو درهم واجبیږي، لهذا په ۱۲۰ شلو کې درې درهمه. په ۱۶۰ کې څلور درهمه، په ۲۰۰ درهمو کې پنځه درهمه لازمیږي او په دوه سوه څلوېښت ۲۴۰ درهمو کې شپږ درهمه لازمیږي وَهَلُمَّ جَرًّا، او پاته سو تر څلوېښتو په کمه کې زکاة نسته، ځکه د نصاب تر پنځمې حصې کم (یعني تر څلوېښتو کم) معاف دی، لهذا که تر څلوېښت درهمه کم ترلاسه کړي، نو په هغه کې زکاة نه واجبیږي.

او د تېرو کلونو د زکاة اداء کولو طریقه علامه شامي رَحِمَهُ الله په یو مثال سره واضحه کړې ده او هغه دا چې که یو سړی مثلاً خالد وبل چا مثلاً زید ته درې سوه درهمه په قرض ورکړي او بیا پر هغوی درې کاله تېر سي او درې کاله وروسته د قرض مالک (خالد) دوه سوه درهمه ۲۰۰ ځنې ترلاسه کړي، نو اوس د اول کال زکاة پنځه درهمه لازمیږي (ځکه په دوه سوه درهمو کې پنځه درهمه لازمیږي) او د دویم او دریم کال زکاة څلور، څلور درهمه لازمیږي (ځکه کله چې له ۲۰۰ څخه پنځه درهمه

ويستل سوه. .... ۲۰۰ څخه څه کم سوه چي په هغه کي څلور درهمه زكاة دی. ځکه له ۱۶۰ څخه بیا تر ۱۹۹ پوري څلور درهمه پكښي لازميږي او په ۲۰۰ كي بيا تر ۲۳۹ پوري پنځمه درهمه...). (انوار الايضاح. شفاء الارواح)

﴿۱۱۸۹﴾ وَالْوَسْطُ وَهُوَبَدَلُ مَالَيْسَ لِلتِّجَارَةِ او متوسط قرض او دا د هغه شي بدل دی کوم چي د تجارت لپاره نه وي (يعني كوم مال چي د داسي شي په بدله کي وي چي هغه شی د تجارت او کاروبار لپاره نه وی. نو داسي مال ته متوسط قرض وايي) كَثَمَنِ ثِيَابِ الْبِذْلَةِ وَعَبْدِ الْخِدْمَةِ وَدَارِ السُّكْنٰى لكه قيمت د استعمالي (کاروالا) جامو او (قيمت) د خدمت والا غلام او (قيمت) د استوګني د کور لَا تَجِبُ الزَّكٰوةُ فِيْهِ مَالَمْ يَقْبِضْ نِصَابًا په دې قرض کي زكاة نه واجبيږي تر څو چي يو نصاب (د نصاب په اندازه) ترلاسه نه کړي وَيُعْتَبَرُ لِمَا مَضٰى مِنَ الْحَوْلِ مِنْ وَقْتِ لُزُوْمِهٖ لِذِمَّةِ الْمُشْتَرِيْ او اعتبار به کول کيږي د كال د تيري سوي حصې د قرض د لازميدلو له وخت څخه د مشتري پر ذمه (يعني له كوم وخته څخه چي مشتري دغه استعمالي جامې يا د خدمت غلام او داسي نور رانيولي دي او د ده پر ذمه د دوی قيمت لازم سوی دی. له هغه وخت څخه به كال شمېرل کيږي. يا په بله وينا دا چي له هغه وخت څخه به تير سوی کال یا د کال تيره سوې حصه په حساب کي راوستل کيږي يعني په هغه کي هم زكاة واجبيږي) فِيْ صَحِيْحِ الرِّوَايَةِ په صحيح روايت کي.

لغات: ﴿ثياب البذلة﴾ د کار کالي کوم چي سړی د کار او خدمت په وخت کي اغوندي، ﴿السكنٰى﴾ استوګنه، اوسېدنه.

تشريح: په دې عبارت کي د متوسط قرض د زكاة بيان دی او دا هغه قرض دی چي د داسي مال په عوض کي واجب سوی وي کوم چي د تجارت لپاره نه وي او نه يې نغد مال (روپۍ) په قرض ورکړي وي. يا په بله وينا داسي شی يې خرڅ کړی وي کوم چي د تجارت لپاره نه وي مثلاً زيد د استعمال (اغوستلو) کالي يا د خدمت غلام يا د اوسېدلو کور پر خالد خرڅ کړی وي او د هغه قيمت پر خالد پاته سي، دا قرض وسط دی. نو که هغه پاته قيمت د نصاب (د سپينو زرو د نصاب) په اندازه وي يا تر هغه زيات وي او مثلاً يو کال وروسته يې څني واخلي (ترلاسه يې کړي)، نو تر اخيستلو وروسته به د تېر كال زكاة اداء کول کيږي، او د کال شروع به د خرڅولو له وخت څخه لګول کيږي يعني کله چي يې دا شيان پر خالد (مشتري) خرڅ کړي وه او د خالد پر ذمه قيمت لازم سوی وو، له هغه وخت څخه به حساب لګول کيږي. مثلاً کله چي خالد پر زيد شيان خرڅ کړه، نو له هغه وخت

شخه يو نيم كال وروسته يې له زيد شخه قيمت (پيسې) ترلاسه كړې. نو د قيمت ترلاسه كولو وروسته به خالد د تېر كال زكاة اداء كوي او بيا به شپېږ مياشتي وروسته دراروان كال زكاة ادا، كوي.
همدارنګه كه څو كاله وروسته يې څني واخلي، نو تر اخيستلو وروسته د تيرو ټولو كلونو زكاة پر هغه لازميږي، او كه ټوله قرض په يوه وار نه څني واخلي، بلكي په لږ، لږ سره يې څني واخلي، نو تر څو چي د نصاب په اندازه ترلاسه نه كړي، تر هغه وخته زكاة نه پكښي لازميږي، ليكن دا حكم هلته دی كله چي د قرض له مال شخه بغير د ده سره بل مال نه وي، لهذا كه د قرض له مال شخه بغير بل مال د نصاب په اندازه ور سره موجود وي، نو اوس په قرض كي اخيستل سوی (ترلاسه سوی) مال به د هغه سره يو ځای كول كيږي او كله چي د هغه اول مال نصاب پوره سي، نو د ټولو زكاة به يو ځای وركول كيږي (لكه په مالِ مستفاد كي چي د دې وضاحت تېرسو).

في صحيح الرواية: د متوسط قرض (دينِ وسط) په باره كي دوه روايتونه دي: ① يو دا چي په متوسط قرض كي هغه وخت زكاة لازميږي كله چي يې د نصاب په اندازه ترلاسه كړي او مخكي يو كال بالندي تېر سوی وي يعني تر اخيستلو (ترلاسه كولو) وروسته جلا كال باندي تېرېدل شرط نه دي لكه په تشريح كي چي د دې وضاحت وسو (چي د مثال په توګه مورږ ديو نيم كال مثال پيش كړی). همدا صحيح روايت دی، ② دويم روايت دا دی چي كله دا قرض (دينِ وسط) د نصاب په اندازه ترلاسه كړي او پر هغه يو كال بل تېر سي، نو بيا زكاة لازميږي، يعني تر اخيستلو وروسته پر هغه له نوي سره جلا كال تېرېدل ضروري دي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

﴿۱۱۹۰﴾ وَالضَّعِيْفُ وَهُوَبَدَلُ مَالَيْسَ بِمَالٍ او ضعيف قرض او هغه د داسي شي بدل دی كوم چي مال نه وي (يعني چي د داسي شي په بدله كي وي چي هغه شی مال نه وي) كَالْمَهْرِ لكه مهر (ځكه مهر د مال په بدله كي نه دی. بلكي د ښځي ادبضع اپه بدله كي دی) وَالْوَصِيَّةِ وَبَدَلِ الْخُلْعِ او (لكه) وصيت او بدلِ خلع (دا هم د مال په بدله كي نه دي، د ټولو وضاحت به په تشريح كي وسي) وَالصُّلْحِ عَنْ دَمِ الْعَمَدِ وَالدِّيَةِ او (لكه) د قتلِ عمد په بدله كي د صلح مال او ديت وَبَدَلِ الْكِتَابَةِ وَالسِّعَايَةِ او (لكه) بدلِ كتابت او بدلِ سعايه لَاتَجِبُ فِيْهِ الزَّكوٰةُ مَالَمْ يَقْبِضْ نِصَابًا وَيَحُوْلُ عَلَيْهِ الْحَوْلُ بَعْدَ الْقَبْضِ په دې قرض كي زكاة نه واجبيږي تر څو چي يو نصاب (د نصاب په اندازه) ترلاسه نه كړي او د ترلاسه كولو شخه وروسته پر هغه يو كال تېر سي.

﴿۱۱۹۱﴾ وَ هٰذَا عِنْدَ الْإِمَامِ او دا (پورتنی تفصیل) دامام صاحب رَحِمَهُ الله په نیز دی وَ أَوْجَبَا عَنِ الْمَقْبُوْضِ مِنَ الدُّيُوْنِ الثَّلَاثَةِ بِحِسَابِهِ مُطْلَقًا او صاحبینو رَحِمَهُمَا الله واجب کړی دی (زکاة) د دریو سره قرضونو د ترلاسه کړل سوي (اخیستل سوي) حصې څخه د هغه په حساب سره مطلقاً (یعني صاحبینو په دریو سره قرضونو اقوي، متوسط او ضعیف ا کي مطلقاً د هغه په حساب سره زکاة واجب کړی دی، یعني برابره ده قرض قوي وي او که اوسط یا ضعیف وي، څومره، څومره چي ترلاسه کول کیږي ا اخیستل کیږي ا د هغه زکاة واجبیږي، برابره ده له څلوېښتو درهمو څخه کم ترلاسه کړي یا زیات...).

لغات: ﴿مهر﴾ ولور، هغه روپۍ وغیره کوم چي د مسلمانانو د نکاح په وخت کي د خاوند پر ذمه د ښځي لپاره مقرر ول کیږي، جمع: مُهُوْرٌ و مُهُوْرَةٌ، ﴿دية﴾ خون بها، هغه مالي بدل چي قاتل یې د مقتول وارثانو ته ورکوي. که یو سړی په خطاء سره یو څوک قتل کړي چي دې ته "قتلِ خطاء" وایي، نو په دې قتل کي د مقتول دیت سل اوښان دي، هغه پر ټوله عاقله وو لازمیږي او پر ټولو به تقسیمول کیږي او په دري کاله کي دننه به د مقتول وارثانو ته ورکول کیږي، ﴿سعاية﴾ د فتح د باب مصدر دی: سعی او کوشش کول، خواري کښل، یعني کسب او مزدوري کول او د ځان آزادولو لپاره مال ګټل (یا په بله وینا دومره مال ګټل چي د غلام پاته حصه په آزاده کړل سي).

تشریح: په دې عبارت کي د قرضِ ضعیف د زکاة بیان دی. قرضِ ضعیف هغه قرض دی کوم چي د یو مال په بدله کي نه وي واجب سوی، یعني نه یې نغد مال (روپۍ) چا ته په قرض ورکړي وي او نه یې یو شی (په قرض) خرڅ کړی وي، بلکي په یو بل سبب سره واجب سوی وي. مصنف رَحِمَهُ الله د دې قرض څو مثالونه بیان کړي دي، مثلاً: ① د ښځي مهر د خاوند پر ذمه پاته وي او پر هغه یو کال تېر سوی وي، (مهر د ښځي د بُضع اعضو خاص ا په بدله کي دی، د مال په بدله کي نه دی). ② یا یو چا وصیت کړی وي چي تاسي زما له مال څخه مثلاً شل زره روپۍ خالد ته ورکړئ ا، خو وارثانو له ډېره وخته (مثلاً له یوه کال) څخه هغه د وصیت مال (شل زره) خالد ته نه وي ورکړي، (وصیت هم د مال په بدله کي نه دی، بلکي د مال وعده ده). ③ یا د خاوند بدلِ خلع د ښځي پر ذمه پاته وي، مثلاً ښځي پر دې شرط له خاوند څخه طلاق اخیستی وي چي هغه به و خاوند ته شل زره روپۍ ورکوي، لېکن ښځي له ډېره وخته څخه دا بدلِ خلع (شل زره) خاوند ته نه وي ورکړي، (بدلِ خلع هم د ښځي د بضع اعضو خاص ا په بدله کي دی، نه د مال). ④ یا هغه مال کوم چي د قتلِ عمد په صلح کي حاصل سوی وي، هغه تر اوسه له قاتل څخه نه وي اخیستل سوی (قبضه کړی سوی)، چي د هغه صورت دا دی چي زید مثلاً حامد قتل کړی، بیا زید د حامد د اولیاؤ (وارثانو) سره په شل زره باندي صلح وکړه، لېکن دا بدلِ صلح (شل زره) له ډېره وخته څخه د زید (قاتل) سره وي او د حامد (مقتول) ولیانو ته یې نه وي ورکړی، (بدلِ صلح د ځان انفس ا په بدله

کي دی، نه د مال)، ⑤ يا په ديت کي حاصل سوی مال تر اوسه نه وي اخيستل سوی، مثلاً زيد په خطاء سره حامد قتل کړی وي او قاتل (زيد) له ډېره وخته څخه ديت نه وي ورکړی، (ديت هم د ځان انفس ا په بدله کي دی، نه د مال)، ⑥ يا بدل کتابت د غلام سره پاته وي، مثلاً مالک (بادار) غلام ته ويلي وي چي کله ته شل زره وګټې او ما ته يې راکړې، نو ته آزاد يې!، اوس دا بدل کتابت (شل زره) تر ډېره وخته پوري غلام نه وي ورکړي، (بدل کتابت هم د غلام د ځان انفس ا په بدله کي دی، نه د مال)، ⑦ يا د سعايه (سعي کولو) بدل د غلام سره پاته وي، د دې صورت دا دی چي که يو غلام د دوو کسانو تر مينځ مشترک وي او يوه شريک خپله حصه آزاده کړي، نو غلام به د دې بل شريک لپاره کوشش (سعي) او ګټه کوي چي کله د هغه د حصې قيمت ورکړي نو بيا پوره آزاديږي (د غه کوشش او ګټه کولو ته سعايه وايي او څومره مال او روپۍ چي وګټي، هغه ته بدل سعايه وايي)، نو اوس که دا د کوشش (سعايه) بدل تر ډېره وخته پوري (مثلاً يو کال) د غلام سره پاته وي، تر دې وروسته مالک (دويم شريک) هغه څخنې ترلاسه کړي (قبضه بالندي وکړي)، (بدل سعايه هم د غلام د نفس په بدله کي دی، نه د مال)، دا ټولې ضعيف قرضونه دي.

نو په دغه ټولو صورتونو کي د امام صاحب رَحِمَهُ الله په نېز تر هغه وخته پوري زکاة نه لازميږي، تر څو چي هغه له دې مالونو څخه د نصاب پر اندازه قبضه نه کړي (ترلاسه نه کړي) او بيا له قبضې (ترلاسه کولو) څخه وروسته يو کال بالندي تېر نه سي، لهذا کله چي د نصاب په اندازه د مال له قبضه کولو څخه وروسته يو کال بالندي تېر سي، نو بيا زکاة پکښي واجبيږي. دا حکم هم هغه وخت دی کله چي د هغه سره له قرض څخه بغير بل مال نه وي، ليکن که له مخکي څخه د نصاب په اندازه نور مال موجود وي، نو دا قبضه کړل سوی (ترلاسه کړی) مال چي هر څومره وي، هغه به د اول مال سره يو ځای کول کيږي او کله چي د اول مال کال پوره سي، نو د دواړو زکاة به اداء کول کيږي، او د صاحبينو رَحِمَهُمَا الله په نېز ټولې قرضونه سره برابر دي، چي د دوی د زکاة اداء کول تر قبضې (ترلاسه کولو) وروسته لازميږي، يعني څومره قدر چي قبضه کوي (ترلاسه کوي)، برابره ده لږ وي او که ډېر وي، د هغه زکاة به اداء کوي، مثلاً کله چي شل درهمه ترلاسه کړي، نو نيم درهم زکاة به اداء کوي، خو ديت، بدل کتابت او بدل سعايه دا درې سره د صاحبينو رَحِمَهُمَا الله په نېز هم له دې حکم څخه مستثنیٰ دي يعني د صاحبينو رَحِمَهُمَا الله په نېز هم په دغه دريو سره مالونو کي هغه وخت زکاة واجبيږي، کله چي دوی د نصاب په اندازه ترلاسه کړل سي (قبضه بالندي وسي) او بيا يو کال بالندي تېر سي. (شفاء الارواح)

د کوم مال د ترلاسه کېدلو چي هیڅ اُمید نه وي، په هغه کي زکاة نسته

﴿۱۱۹۲﴾ وَإِذَا قَبَضَ مَالَ الضِّمَارِ او کله چي مالِ ضمار (غائب سوی مال) ترلاسه کړي لَا تَجِبُ زَكوٰةُ السِّنِيْنَ الْمَاضِيَةِ نو د تېرو کلونو زکاة نه (پکښي) واجبېږي وَ هُوَ كَابِقٍ وَ مَفْقُوْدٍ او هغه (مالِ ضمار) لکه تېښتېدلی غلام او (لکه) ورک سوی مال وَ مَغْصُوْبٍ لَيْسَ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ او (لکه) غصب کړی سوی مال چي پر هغه هیڅ گواه (شاهد) نه وي وَ مَالٍ سَاقِطٍ فِي الْبَحْرِ او (لکه) په دریاب کي لوېدلی مال وَ مَدْفُوْنٍ فِي مَفَازَةٍ أَوْ دَارٍ عَظِيْمَةٍ وَ قَدْ نَسِيَ مَكَانَهُ او (لکه) په دښت یا لوی سرای کي ښخ کړم سوی مال چي د هغه ځای څخني هېر سوی وي وَ مَأْخُوْذٍ مُصَادَرَةً او (لکه) د تاوان (او سزا) په توګه اخیستل سوی مال (یا په ظلم او غلبه سره اخیستل سوی مال) وَ مُوْدَعٍ عِنْدَ مَنْ لَا يَعْرِفُهُ او (لکه) هغه مال کوم چي په امانت ایښوول سوی وي داسي چا ته چي دئ یې نه پېژني وَ دَيْنٍ لَا بَيِّنَةَ عَلَيْهِ او (لکه) هغه قرض چي پر هغه هیڅ گواه نه وي.

لغات: ﴿مال الضمار﴾ د ضمار لغوي معنیٰ ده: غائبول، پټول او په اصطلاح کي "مال ضمار" دانسان هغه مال ته وایي کوم چي غائب وي او د هغه د پیدا کېدلو او ترلاسه کېدلو هیڅ اُمید نه وي. یا په بله وینا چي د هغه ترلاسه کول ناممکن وي، او د کوم مال د پیدا کېدلو اُمید چي وي، نو هغه ته مالِ ضمار نه ویل کیږي.

﴿آبق﴾ د واحد مذکر اسم فاعل صیغه ده. له سمع، نصر او ضرب ټولو بابونو څخه راځي: تېښتېدلی غلام. تېښتېدونکی غلام. کوم چي د خپل شرارت په وجه یعني بغیر له څه ظلم و زیاتوب څخه تېښتي، او که د مالک (بادار) د ظلم و زیاتوب په وجه تېښتي، نو هغه ته هَارِب ویل کیږي. ﴿مفقود﴾ د ضرب له بابه د اسم مفعول صیغه ده: ورک سوی (نادرکه)، غائب سوی. ﴿مغصوب﴾ دا هم د ضرب له بابه اسم مفعول دی: په زوره (جبراً) اخیستل سوی شی وغیره. ﴿مفازة﴾ دښت، بیابان، جمع: مَفَاوِز. ﴿مُصادرة﴾ د مفاعلې د باب مصدر دی: ضبطول، د تاوان او سزا په توګه څخني اخیستل، په ټینګار سره مطالبه کول. ﴿مودَع﴾ (بفتح الدال): هغه کس چي امانت ورته ایښوول سوی وي. یا په بله وینا چي یو شی او مال امانتاً ورکول سوی وي.

تشریح: د مال ضمار تعریف په لغاتو کي ذکر سو چي د انسان هغه مال چي د هغه د پیدا کېدلو او ترلاسه کېدلو اُمید نه وي.

مسئله دا ده چي په مالِ ضمار کي زکاة نه واجبيږي، مصنف رَحِمَهُ الله د مالِ ضمار څو صورتونه بيان کړي دي.

وآبق: مثلاً د تجارت غلام دی او هغه وتښتېدی، بيا له کال تېرېدو څخه وروسته پيدا سو. يا څو کاله وروسته پيدا سو، نو په دې غلام کي د تېر کال يا د تېرو کلونو زکاة نه واجبيږي.

ومفقود: يعني که ديو چا مال ورک (نادرکه) سي، نو هغه هم مالِ ضمار دی، لهذا که څو کاله وروسته پيدا سي، نو په هغه کي هم د تېرو کلونو زکاة نه واجبيږي.

ومغصوب: يعني کوم مال چي غصب کړل سوی وي او د مالک سره د غاصب په خلاف ګواهان نه وي، نو هغه هم مالِ ضمار دی، بيا که څو کاله وروسته مالک هغه مال له غاصب څخه واپس واخلي، نو په هغه کي هم د تېرو کلونو زکاة نه واجبيږي.

ومال ساقط: کوم مال چي په سمندر او درياب کي لوېدلی وي، هغه هم مالِ ضمار دی، لهذا که هغه څو کاله وروسته پيدا سي او را ويستل سي، نو د تېرو کلونو زکاة نه پکښي واجبيږي.

ومدفون: هغه مال کوم چي په دښت او بيابان کي يا په يو لوی سرای کي ښخ کړل سوی وي او ځای يې هېر وي، نو هغه هم مالِ ضمار دی، لهذا که هغه څو کاله وروسته ور په ياد سي، نو د تېرو کلونو زکاة پکښي واجب نه دی.

ومأخوذ: هغه مال کوم چي باچا يا يو بل چا د تاوان او سزا په توګه اخيستی وي، يا يو ظالم په ظلم (په زوره) اخيستی وي، هغه هم مالِ ضمار دی او زکاة پکښي واجب نه دی.

ومودع: هغه مال کوم چي نامعلومه (پردي) کس ته امانتاً ايښوول سوي وي. بيا يې هغه هېر سي، نو دا هم مالِ ضمار دی او زکاة پکښي واجب نه دی.

ودين: همدارنګه هغه قرض چي مقروض (پور وړی) انکار ځني کړی وي او د قرض د مالک سره ګواهان نه وي. نو دا هم مالِ ضمار دی، لهذا که دا مال څو کاله وروسته د قرض مالک ته ر ُپس ور کول سي، نو په هغه کي د تيرو کلونو زکاة نسته. (شفاء الارواح)

د قرض په معاف کولو سره زکاة نه اداء کیږي

﴿ ۱۱۹۳ ﴾ وَلَا یُجْزِئُ عَنِ الزَّکوٰةِ دَیْنٌ أُبْرِئَ عَنْهُ فَقِیْرٌ بِنِیَّتِهَا او نه کافي کیږي د زکاة له طرفه هغه قرض چي فقیر (مقروض) د زکاة په نیت له هغه څخه بری کړی سي (یعني چي د زکاة په نیت فقیر مقروض ته ور وبخښل سي).

لغات: ﴿دَیـن﴾ قرض کوم چي د متعیّن مودت (معلوم وخت) لپاره ور کول سوی وي، او د کوم قرض (پور) لپاره چي متعیّن مودت نه وي، هغه ته په عربي کي قرض ویل کیږي، نه دَین.

﴿أُبرئ﴾ د افعال له بابه د واحد مذکر غائب ماضي مجهولي صیغه ده. مصدر: إبراءٌ: بري کول، حق ور معاف کول (ور بخښل).

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي که یو څوک وفقیر ته مثلاً سل روپۍ په قرض ور کړي. بیا دا فقیر له قرض اداء کولو څخه عاجزه سي، نو هغه کس خپل قرض د زکاة په نیت سره ودې فقیر ته ور معاف کړي، نو زکاة نه اداء کیږي. د دې صحیح طریقه دا ده چي فقیر ته د زکاة په نیت سره سل روپۍ ور کړي او ور ته ووایي چي اوس زما قرض را اداء کړه!.

د سرو زرو او سپینو زرو په زکاة کي بل شی ور کول

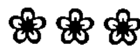
﴿ ۱۱۹۴ ﴾ وَصَحَّ دَفْعُ عَرْضٍ وَمَکِیْلٍ وَمَوْزُوْنٍ عَنْ زَکوٰةِ النَّقْدَیْنِ بِالْقِیْمَةِ او صحیح دي ور کول د یو سامان یا (ور کول) د یو پیمانه کېدونکي یا تول کېدونکي شي د سرو زرو او سپینو زرو د زکاة له طرفه د قیمت په حساب سره.

﴿ ۱۱۹۵ ﴾ وَإِنْ أَدّٰی مِنْ عَیْنِ النَّقْدَیْنِ او که (زکاة) اداء کړي له خاص سرو زرو او سپینو زرو څخه (یعني د سرو زرو په زکاة کي سره زر ور کوي او د سپینو زرو په زکاة کي سپین زر ور کوي) فَالْمُعْتَبَرُ وَزْنُهُمَا أَدَاءً نو معتبر په دې دواړو کي وزن (تول) دی په اداء کېدلو کي (یعني معتبر دا ده چي د وزن په اعتبار سره یې زکاة اداء کړل سي) کَمَا اعْتُبِرَ وُجُوْبًا لکه څرنګه چي (د زکاة) په واجبېدلو کي د وزن اعتبار سوی دی.

لغات: ﴿عرض﴾ سامان. جمع: عُرُوْض. ﴿مکیل﴾ کیلي شی. پیمانه کېدونکی شی (هغه شی چي په معلوم لوښي (پیمانه) سره خرڅول کیږي). ﴿موزون﴾ وزن کېدونکی شی (تلل کېدونکی شی. کوم چي په وزن او تول سره خرڅول کیږي). ﴿نقدین﴾ دوه نغد مالونه. مراد څني سره زر او سپین زر دي (کما ذکرنا).

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که مثلاً د زید سره سپین زر او سره زر وي چې په هغه کې زکاة واجب وي او زید وغواړي چې زکاة د بل جنس په شي سره اداء کړي، مثلاً د موجوده سرو زرو یا سپینو زرو زکاة د قیمت په حساب سره پنځه سوه روپۍ کیږي او زید وغواړي چې د دغومره قیمت لوښي یا کالي یا مکیلي یا یو موزني شی (مثلاً غنم، وربجې یا اوسپنه او داسې نور) په بازار کې رانیسي او په زکاة کې یې ورکړي، نو دا صحیح او جائز دي.

وإن أدّى من عين إلخ: د دې حاصل دا دی چې که د سرو زرو په زکاة کې همداغه سره زر ورکول غواړي، یا د سپینو زرو په زکاة کې سپین زر ورکول غواړي، نو څرنګه چې د سرو زرو او سپینو زرو د زکاة په واجبېدلو کې د وزن اعتبار سوی دی (چې مثلاً شل مثقاله، یا اووه نیمې تولې سره زر به وي)، نو همداسې د زکاة په اداء کولو کې به د وزن اعتبار کول کیږي، لهذا که سره زر وي، نو څومره سره زر چې ور سره وي، د هغوی څلوېښتمه حصه به په زکاة کې ورکوي، او که سپین زر وي، نو د هغوی څلوېښتمه حصه به په زکاة کې ورکوي (مثلا که شل مثقاله سره زر ور سره وي اکوم چې د سرو زرو نصاب هم دی انو د هغه څلوېښتمه حصه نیم مثقال دی، چې هغه به په زکاة کې ورکوي...).

مسئله: په سرو زرو او سپینو زرو کې زکاة اصلاً د وزن په اعتبار سره واجبیږي مثلاً په ۴۰ ګرامه سرو زرو کې یو ګرام سره زر واجبیږي، اوس که څوک د روپیو په ذریعه هغه اداء کوي (لکه عموماً چې همداسې کیږي)، نو څومره وزن سره زر چې په زکاة کې واجب سوي وي. د هغه بازاري نرخ به په زکاة کې ایستل کیږي.

که د چا سره تجارتي سامان، سره زر، یا سپین زر وي او دواړه له نصاب څخه کم وي؟

> ﴿۱۱۹۶﴾ وَ تُضَمُّ قِيمَةُ الْعُرُوْضِ إِلَى الثَّمَنَيْنِ او یو ځای کول کیږي به د سامانونو قیمت د سرو زرو او سپینو زرو سره وَالذَّهَبِ إِلَى الْفِضَّةِ قِيمَةً او (یو ځای کول کیږي به قیمت) د سرو زرو د سپینو زرو سره د قیمت په اعتبار سره.

تشریح: په دې عبارت کې دوې مسئلې بیان سوي دي: ① که دیو چا سره تجارتي سامان وي کوم چې د نصاب په اندازه نه وي (یعني د سپینو زرو نصاب ته نه رسیږي)، خو څه سره زر یا سپین زر هم ور سره وي او دومره وي چې که هغه او د سامان قیمت سره یو ځای کړل سي، نصاب ته رسیږي، نو زکاة پکښې واجبیږي، مثلاً د تجارتي سامان قیمت یې لس زره دی او د ده سره یوه توله سپین زره هم سته، نو څرنګه چې د ټولو قیمت د زکاة نصاب (یعني د سپینو زرو نصاب) ته رسیږي، نو ځکه زکاة پکښې واجبیږي. (یا په بله وینا چې مثلاً دیو چا سره دوویشت [۲۲] تولې سپین زر دي، او بل تجارتي سامان هم ور سره دی چې د هغه قیمت د سپینو زرو په حساب سره دېرش نیمې [۳۰.۵] تولې کیږي، نو څرنګه چې دا دواړه دو

پنځوس نیمي (۵۲.۵) تولې سپین زر کیږي، نو ځکه زکاة پکښي واجبیږي. ځکه د سپینو زرو نصاب دوه پنځوس نیمي تولې دی).

والذهب إلی الفضة: یعني که د چا سره نه د سپینو زرو نصاب پوره کیږي او نه د سرو زرو نصاب ورسره پوره کیږي، بلکي دا هریو تر نصاب کم ورسره وي، خو دواړه چي سره یو ځای کړل سي نو یو نصاب کیږي یا تر نصاب زیاتیږي، نو زکاة پکښي واجبیږي، مثلاً نن سبا د سرو زرو او سپینو زرو په قیمت کي ډېر فرق دی، نو که دیو چا سره مثلاً یو نیمه توله سره زر او پنځه تولې سپین زر وي او د دواړو قیمت چي اندازه کړل سي، نو د سپینو زرو په اعتبار سره نصاب ته رسیږي (یعني د پنځوس نیمي تولې کیږي)، نو زکاة پکښي واجبیږي. (انوار الایضاح، شفاء الارواح)

که د کال په مینځ کي نصاب کم سي؟

﴿۱۱۹۷﴾ وَنُقْصَانُ النِّصَابِ فِي الْحَوْلِ لَا يَضُرُّ او د نصاب کمېدل په (مینځ د) کال کي ضرر نه کوي إِنْ كَمُلَ فِيْ طَرَفَيْهِ (په دې شرط) که د کال په دواړو طرفونو (اول او آخر) کي نصاب کامل وي.

لغات: ﴿حَوْل﴾ کال، جمع: أَحْوَال. ﴿كَمُل﴾ د كَرُم له بابه ماضي معلومه ده: کامل کېدل، پوره کېدل.

تشریح: مسئله دا ده چي که د کال په شروع او د کال په آخر کي نصاب پوره وي، خو د کال په مینځ کي د هغه مقدار کم سوی وي، نو بیا هم د ټوله (پوره) نصاب زکاة واجبیږي.

﴿۱۱۹۸﴾ فَإِنْ تَمَلَّكَ عَرَضًا بِنِيَّةِ التِّجَارَةِ بیا که څوک دیو سامان مالک سي د تجارت په نیت سره وَهُوَ لَا يُسَاوِيْ نِصَابًا او هغه سامان د نصاب برابر نه وي وَلَيْسَ لَهُ غَيْرُهُ او له هغه سامان څخه بغیر د ده سره بل مال نه وي ثُمَّ بَلَغَتْ قِيْمَتُهُ نِصَابًا فِيْ آخِرِ الْحَوْلِ بیا د هغه قیمت د کال په آخر کي نصاب ته ورسیږي لَا تَجِبُ زَكٰوتُهُ لِذٰلِكَ الْحَوْلِ نو زکاة یې نه واجبیږي د هغه کال.

لغات: ﴿تملّك﴾ د تفعّل د باب ماضي معلومه ده. تملّکًا: مالک کېدل، مالک جوړېدل. ﴿یساوی﴾ د مفاعلې د باب مضارع ده: برابر کېدل (برابرېدل).

تشریح: دا پر مخکینی مسئلې باندي تفریع ده. صورت د مسئلې دا دی چي که دیو چا سره صرف تجارتي سامان وي (یعني سره زر، سپین زر، نقد مال او داسي نور نه وي) او په هغه سامان سره تجارت او

کاروبار وکړي، خو هغه سامان په شروع کي له نصاب څخه کم وي. بيا په تجارت کولو سره سامان ګټه وکړي او د کال په آخر کي د دې تجارتي سامان قيمت د نصاب سره برابر سي. نو پر دې سامان د هغه کال زکاة نه واجبيږي، بلکي څه وخت چي د نصاب اندازې ته رسېدلی دی، له هاغه وخت څخه چي يو کال باندي تېر سي، بيا زکاة پکښي واجبيږي.

د سرو زرو او سپينو زرو د نصاب اندازه

﴿۱۱۹۹﴾ وَنِصَابُ الذَّهَبِ عِشْرُوْنَ مِثْقَالًا او د سرو زرو نصاب شل مثقاله دی وَنِصَابُ الْفِضَّةِ مِائَتَا دِرْهَمٍ او د سپينو زرو نصاب دوه سوه درهمه دی مِنَ الدَّرَاهِمِ الَّتِيْ كُلُّ عَشْرَةٍ مِنْهَا وَزْنُ سَبْعَةِ مَثَاقِيْلَ له هغه دراهمو څخه چي په هغوی کي هر لس درهمه د اُوو مثقالو په وزن سره وي (يا په بله وينا دا چي: هغه دراهم په د "وزن سبعه والا" دراهمو څخه وي).

لغات: ﴿مثقال﴾ يو وزن (مقدار) دی کوم چي شلور "ماشې" او شلور "رتي" کيږي او د ګرام په حساب سره تقريباً شلور (۴) ګرامه کيږي. ﴿درهم﴾ د سپينو زرو سکه. يو درهم څه د پاسه درې (۳) ګرامه کيږي. يعني ۳ ګرامه او ۶۲ ملي ګرامه او د بعضو په نيز ۳ ګرامه او ۴۰۲ ملي ګرامه.

﴿وزن سبعة﴾ دې ته وايي چي لس درهمه د اُوو (۷) مثقالو سره (په وزن کي) برابر وي. په دې صورت کي يو درهم د يوه مثقال اُووه حصې (۰.۷) کيږي يعني له يوه مثقال څخه څه کميږي. د "وزن سبعه والا" د يوه درهم وزن تقريباً درې (۳) ګرامه کيږي. د حضرت عمر رضي الله عنه په زمانه کي همدا وزن سبعه والا دراهم په بازار کي رائج کړل سوه. (أثمار الهدايه)

تشريح: شل مثقاله د تولې په حساب سره اُووه نيمي (۷.۵) تولې کيږي، او دوه سوه درهمه د تولې په حساب سره دو پنځوس نيمي (۵۲.۵) تولې کيږي، او په اوس وخت کي د انګرېزي وزن په حساب سره اُووه نيمي تولې ۸۷ ګرامه، ۴۷۹ ملي ګرامه (يا په بله وينا څه د پاسه اووه اتيا ګرامه) کيږي. او دو پنځوس نيمي تولې ۶۱۲ ګرامه، ۳۵ ملي ګرامه کيږي (كما مرّ).

نو که د چا سره دو پنځوس نيمي تولې (يا د ګرام په حساب سره څه د پاسه ۶۱۲ ګرامه) سپين زر وي او پر هغه کال هم تېر سي، نو د هغه زکاة ايستل ضروري دي (او د زکاة په باب کي د سپينو زرو نصاب معتبر دی يعني دو پنځوس نيمي تولې يا دوه سوه درهمه).

من الدراهم التي إلخ: د نبي کريم ﷺ مبارک په زمانه کي درې قسمه درهمه رواج ول: ① يو هغه درهم وو چي د هغه وزن يو مثقال وو، نو د هغه لس درهمه لس مثقاله کېدل (يا په بله وينا لس درهمه يې د

لسو مثقالو سره برابره وه)، ② دویم هغه درهم وو چي وزن یې نصف مثقال (نیم مثقال) وو، نو د هغه لس درهمه پنځه مثقاله کېدل، ③ او د دریم قسم لس درهمه شپږ مثقاله کېدل (یا په بله وینا لس درهمه یې د شپږو مثقالو سره برابر وه)، بیا د امیرُ المؤمنین حضرت عمر ﷜ د خلافت زمانه کي دا سوال را پورته سو چي د زکاة د نصاب لپاره به کوم قسم درهم معیار ګرځول کیږي، نو بیا د دې دریو سره درهمونو تناسب را وویستل سو، یعني د دې دریو سره قسمونو لس، لس درهمه چي د ټولو مجموعتاً وزن یوویشت (۲۱) مثقاله کېدی، دا (۲۱ مثقاله) پر دریو تقسیم کړل سوه، نو اوس یو داسي قسم را وتلی چي د هغه لس درهمه داوو مثقالو سره برابر سول، همدې ته د فقهاؤ په اصطلاح کي "وزنِ سبعه" وایي (چي لس درهمه داوو مثقالو په وزن سره وي)، داوسني وزن په اعتبار سره وزنِ سبعه والا یو درهم تقریباً درې ګرامه کیږي او لس درهمه یې څه د پاسه دېرش (۳۰) ګرامه کیږي (یعني ۳۰ ګرامه او ۶۱۸ ملي ګرامه)، نو د حضرت عمر ﷜ په زمانه کي همدا وزنِ سبعه والا دراهم د نصاب معیار وټاکل سوه او نور ټوله وزنونه حضرت عمر ﷜ ختم کړل او د وزنِ سبعه حکم یې وکړی او هم په دې وزن سره یې د عُشر، خراج، د زکاة، سرسایې او داسي نورو د اداء کولو حکم جاري کړی.

پر نصاب د زیاتوب کولو حکم

﴿۱۲۰۰﴾ وَمَازَادَعَلٰى نِصَابٍ وَبَلَغَ خُمُسًا او کوم څه مال چي پر نصاب زیات سي او (د نصاب) پنځمي حصې ته ورسیږي زَكَاةُ بِحِسَابِهِ نو د هغه زکاة دي د هاغه په خپل حساب سره ورکړي.

تشریح: مخکي دا مسئله ذکر سوه چي د سپینو زرو نصاب دوه سوه درهمه (دو پنځوس نیمي تولې) دی او د سرو زرو نصاب شل مثقاله دی، اوس دلته دا بیانوي چي که تر دوه سوه درهمه زیات سپین زر ور سره وي، نو په زیاتوب (زائده حصه) کي زکاة هغه وخت واجبیږي کله چي هغه زیاتوب د نصاب پنځمي حصي ته یعني څلوېښتو درهمو ته ورسیږي، لهذا که دوه سوه څلوېښت درهمه وي، نو په هغوی کي شپږ درهمه واجبیږي، او که دوه سوه نهه دېرش درهمه وي، نو په دې نهه دېرشو کي زکاة نسته، صرف په هغه دوه سوه درهمو کي پنځه درهمه واجبیږي؛ ځکه دا نهه دېرش (۳۹) د نصاب پنځمه حصه نه ده، ګواکي تر دوه سوه نهه دېرشو پوري صرف پنځه درهمه واجبیږي، بیا په هرو څلوېښتو کي یو درهم واجبیږي (مثلاً که دوه سوه اتیا درهمه وه، نو دوه نور درهمه یعني اووه درهمه پکښي واجبیږي ... الخ). (شفاء الارواح)

د هغه سرو یا سپینو زرو حکم چې بل شی (کوټ) په ګډ سوی وي

﴿۱۲۰۱﴾ وَمَا غَلَبَ عَلَى الْغِشِّ او (له سرو او سپینو زرو څخه) چې کوم پر کوټ غالب وي فَكَالْخَالِصِ مِنَ النَّقْدَيْنِ نو هغه د خالص سرو او سپینو زرو په څېر دي.

لغات: ﴿غش﴾ کوټ، امیزش (ملاوټ)، یعني په سرو زرو یا سپینو زرو د بل فلز [عنصر] ګډون. لکه ژېړ، ګیلټ، اوسپنه او داسي نور. ﴿نقدین﴾ دوه نغد مالونه. مراد څني سره زر او سپین زر دي (کما ذکرنا).

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چې که په سرو زرو او سپینو زرو یو بل شی ګډ سوی وي (لکه عموماً چې د زرو د جوړولو په وخت کي د جوړښت او تیار والي لپاره بل شی په ګډول کیږي) چې هغه ته کوټ وایي، نو په دې صورت کي به د زیات (غالب) یوه اعتبار کول کیږي، که چیري سره زر یا سپین زر بانډي زیات وي، نو هغه د سرو زرو او سپینو زرو په حکم کي دي، او که کوټ زیات (غالب) وي او سره یا سپین زر کم (مغلوب) وي، نو هغه د سامان په حکم کي دي (یا په بله وینا کوم شی چې په ګډ سوی وي، د هغه شي په حکم کي دي)، نو اوس به د هغه قیمت اندازه کول کیږي، که چیري هغه د نصاب مقدار ته رسیږي، نو زکاة پکښي واجبیږي، کنې نه واجبیږي. (شفاء الارواح، انوار الایضاح)

د استعمال په جواهراتو او ملغلرو کي زکاة واجب نه دي

﴿۱۲۰۲﴾ وَلَا زَكٰوةَ فِي الْجَوَاهِرِ وَاللَّآلِئِ او زکاة نسته په قیمتي کاڼو او ملغلرو کي إِلَّا أَنْ يَّتَمَلَّكَهَا بِنِيَّةِ التِّجَارَةِ مګر دا چې د تجارت په نیت سره د هغوی مالک سي كَسَائِرِ الْعُرُوْضِ لکه نور ټوله سامانونه (چې که د تجارت په نیت سره رانیول سي، نو زکاة پکښي سته، کنې نسته).

لغات: ﴿جواهر﴾ جمع د جَوْهَرٌ ده: قیمتي کاڼی (ډبره) چې له هغه څخه نفع مند شیان (مثلاً غمیان او داسي نور) جوړیږي، ﴿لآلی﴾ جمع د لُؤْلُؤَةٌ ده: ملغلره (مرغلره)، ﴿سَائِر﴾ د دې لفظ دوې معناوي نقل سوي دي: ① ټوله (تمام)، ② نور (پاته، باقي).

تشریح: جواهرات، هیره او ملغلري کوم چې د استعمال (اغوستلو...) په غرض سره رانیول سوي وي، په هغوی کي زکاة نسته، که هر څومره قیمتي وي، لیکن که په جواهراتو او ملغلرو سره تجارت

کوي، نو د تجارتي مال کېدلو په اعتبار سره د هغوی په قیمت کي زکاة واجبېږي کله چي کال باندي تېر سي، همدا حکم د عام سامان دی. (انوار الایضاح، شفاء الارواح)

﴿۱۲۰۲﴾ وَلَوْ تَمَّ الْحَوْلُ عَلٰى مَكِيْلٍ أَوْ مَوْزُوْنٍ فَغَلَا سِعْرُهٗ أَوْ رَخُصَ او که کال پوره (تېر) سي پر پیمانه کېدونکي یا تول کېدونکي شي بیا د هغه نرخ ګران سي یا ارزانه سي (پورته یا کښته سي) فَأَدّٰى مِنْ عَيْنِهٖ رُبُعَ عُشْرِهٖ بیا اداء کړي (ورکړي) خاص له هغه شي څخه د هغه د لسمي څلورمه حصه (یعني د هغه څلوېښتمه حصه په زکاة کي ورکړي) أَجْزَأَهٗ نو کافي کېږي ده لره وَإِنْ أَدّٰى مِنْ قِيْمَتِهٖ او که یې د هغه له قیمت څخه اداء کړي تُعْتَبَرُ قِيْمَتُهٗ يَوْمَ الْوُجُوْبِ نو د هغه د(زکاة) واجبېدلو د ورځي د قیمت اعتبار به کول کېږي وَهُوَ تَمَامُ الْحَوْلِ عِنْدَ الْإِمَامِ او هغه (د زکاة واجبېدلو ورځ) د کال پوره کېدلو ورځ ده، د امام صاحب رَحِمَهُ الله په نېز وَقَالَا: يَوْمَ الْأَدَاءِ لِمَصْرِفِهَا او صاحبین رَحِمَهُمَا الله فرمايي: چي (اعتبار به کول کېږي) مصرف (مستحق کس) ته د زکاة اداء کولو د ورځي (د قیمت، یعني د دوی په نېز د زکاة واجبېدلو د ورځي قیمت معتبر نه دی، بلکي د هغه ورځي قیمت معتبر دی په کومه ورځ چي مستحق کس (فقیر او داسي نورو) ته زکاة ورکول کېږي).

لغات: ﴿غلا﴾ د نصر له بابه ماضي معلومه ده، مصدر: غَلَاءً: ګرانېدل، نرخ پورته لوړېدل. ﴿رخُص﴾ د کرُم له بابه ماضي معلومه ده، مصدر رُخْصًا: ارزانه کېدل. ﴿رُبع عشر﴾ د لسمي څلورمه حصه، یعني څلوېښتمه حصه. ﴿مصرف﴾ د ضرب له بابه اسمِ ظرف دی: د صرف کولو یا مصرفولو (خرچ کولو) ځای، مراد ځني مستحق کس دی یعني هغه کس چي پر هغه به د زکاة وغیره مال خرچول کېږي (ورکول کېږي).

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي که چا یو مکیلي شی (لکه غنم، وریجي) یا موزوني شی (لکه اوسپنه یا بل شی) د تجارت په غرض سره رانیوی، بیا چي کله پر هغه شي یو کال تېر سو، نو د هغه شي نرخ پورته سوی وو، ګران سوی وو، یا ارزانه سوی وو، نو د داسي شي او سامان د زکاة ورکولو دوه صورتونه دي: ① که مالک بعینه له هغه شي څخه زکاة ورکول غواړي، نو د هغه څلوېښتمه حصه دي اداء کړي (مثلاً چي څومره غنم یا اوسپنه ور سره ده، د هغه څلوېښتمه حصه دي را وباسي او په زکاة کي دي یې ورکړي).

② او که قیمت ورکول غواړي، نو دې ته به کتل کېږي چي کال یې په کومه ورځ پوره سوی دی، په هاغه ورځ د دې سامان بازاري قیمت (نرخ) څو وو؟ نو د هغه په اعتبار سره به زکاة

باسي (مثلاً یو سړي د کال په شروع کې د پنځوسو زرو غنم رانیول او چې کله یو کال باندې تېر سو. نو په هغه وخت کې یې قیمت اتیا زرو (۸۰۰۰) ته رسېدلی وو. او بیا یو څو ورځې وروسته هغه وغوښتل چې د دې غنمو زکاة اداء کړي. نو په کومه ورځ چې یې زکاة اداء کوي. په هغه ورځ د غنمو قیمت نیوي زرو (۹۰۰۰) ته رسېدلی وو. نو په دې صورت کې د امام صاحب رَحِمَهُ الله په نېز پر دغه کس د اتیا زرو (۸۰۰۰) زکاة لازمېږي. نه د نیوي زرو؛ ځکه د کال پوره کېدلو په وخت کې یې قیمت اتیا زره وو)، او صاحبین رَحِمَهُمَا الله فرمایي چې په کومه ورځ زکاة اداء کوي، د هغه ورځې د قیمت په اعتبار سره به زکاة ورکوي (مثلاً په پورتني مثال کې د صاحبینو رَحِمَهُمَا الله په نېز پر دغه کس د نیوي زرو (۹۰۰۰) زکاة واجبېږي. ځکه چې د اداء په ورځ یې همدا قیمت دی). (انوار الایضاح، شفاء الارواح)

د تجارت په مال کې د خرڅلاو قیمت معتبر دی

مسئله: د تجارتي سامان په زکاة کې به دې ته کتل کېږي چې د زکاة واجبېدلو په وخت کې د هغه بازاري قیمت څو دی؟، د هغه قیمت په حساب سره به زکاة اداء کول کېږي، د تاجر د رانیولو د وخت قیمت لره اعتبار نسته، مثلاً که یو تاجر په لک روپۍ سامان رانیسي او بیا چې یې دوکان ته راوړي، نو هغه په ګټه سره په دوه لکه روپۍ خرڅوي، نو هغه به د خرڅلاو د قیمت په اعتبار سره زکاة باسي. (انوار الایضاح بحوالهٔ تلخیص المسائل بتغیر)

په زکاة کې د تأخیر کولو او د مال هلاکېدلو حکم

﴿۱۲۰۴﴾ وَلَا يَضْمَنُ الزَّكوٰةَ مُفْرِطٌ غَيْرُ مُتْلِفٍ او نه ضامن کېږي د زکاة (یعني د زکاة ضمان/تاوان نه ورباندې لازمېږي پر) افراط کونکی (سستي کونکی) کس کوم چې د مال تلفونکی (ضایع کونکی) نه وي (یعني هغه کس کوم چې د زکاة په اداء کولو کې سستي او غفلت کوي او بیا مال خپله تلف او هلاک سي او دئ یې هلاکونکی نه وي) فَهَلَاكُ الْمَالِ بَعْدَ الْحَوْلِ يُسْقِطُ الْوَاجِبَ نو د مال هلاکېدل (ضایع کېدل) له کال تېرېدلو څخه وروسته واجب زکاة ساقطوي وَهَلَاكُ الْبَعْضِ حِصَّتَهٗ او د بعضي مال هلاکېدل د هغه د حصې مطابق (واجب زکاة ساقطوي).

لغات: ﴿مُفرط﴾ په دې لفظ کې دوه لغته دي: یو دا چې دا د تفعیل له بابه فاعل سي یعني د راء په تشدید سره مُفَرِّط، نو معنیٰ یې ده: سستي (کهالي) کونکی، دویم دا چې د افعال له بابه فاعل سي

يعني دراء په تخفيف سره مُفْرِط، نو معنیٰ يې ده: زياتوب كونكى، دلته د دواړو لغاتو ګنجائش شته (انوار الايضاح)، ﴿مُتلف﴾ د افعال له بابه فاعل دی: تلفونكى، ضايع كونكى، بربادونكى.

تشريح: صورت د مسئلې دا دی چې كه په مال كې زكاة واجب سي يعني پوره كال باندې تېر سي خو بيا يې هم د سستۍ او غفلت په وجه اداء نه كړي او تأخير (ځند) پكښې وكړي، تر دې چې تو له مال هلاک سي، مثلاً غلا سي، نو د هغه زكاة ساقطيږي كه څه هم د تأخير كولو په وجه ګنهګاره كيږي، او كه خپل مال قصداً هلاک كړي، مثلاً په درياب كې يې وغورځوي، نو په دې صورت كې زكاة نه ساقطيږي. او كه څه حصه مال هلاک سي (يعني د هغه له قصد څخه بغير هلاک سي)، نو په حساب سره د هغه هلاک سوي مال په اندازه زكاة ساقطيږي، مثلاً كه د يو چا سره يو نيم لک روپۍ وي، يو كال وروسته پنځوس زره څنې غلا سي، نو اوس به صرف د لكو روپو زكاة وركوي.

د هلاک سوي زكاة تعلق د نصاب سره دی او كه د عفو د مقدار سره

﴿۱۲۰۵﴾ وَيُصْرَفُ الْهَالِكُ إِلَى الْعَفْوِ او ګرځول كيږي به هلاک سوی مال (اول) د عفو (معاف مقدار) وطرف ته (يعني هلاک شده مال به اول له عفو مقدار څخه شمېرل كيږي) فَإِنْ لَّمْ يُجَاوِزْهُ بيا كه هغه (هلاک سوی مال) له عفو څخه تېر (زيات) نه سي فَالْوَاجِبُ عَلٰى حَالِهٖ نو واجب زكاة پر خپل حال پاتيږي (او نه ساقطيږي).

تشريح: په مال كې يو نصاب وي او بل عفو، مثلاً (د نصاب له پوره كېدو څخه وروسته) په څلوېښتو (۴۰) درهمو كې يو درهم واجبيږي او له هغه څخه كم يعني نهه دېرش (۳۹) درهمه عفو دي، يا مثلاً په څلوېښتو پسونو كې يو پسه واجب دی او بيا تر يو سل و شلو (۱۲۰) پوري همدا يو پسه دی او كله چې يو سل و يو يشت (۱۲۱) سي، نو دوه پسونه دي، لهذا څلوېښت پسونه خو نصاب دی لېكن په مينځ كې له يو څلوېښت (۴۱) څخه تر يو سل وشلو (۱۲۰) پوري عفو مقدار دی، لنډه دا چې تر نصاب كم مقدار ته عفو ويل كيږي.

اوس د عبارت مسئله دا ده چې كه څه مال هلاک سي، نو كه هغه د عفو له مقدار څخه زيات وي، نو هغه به تر عفو وروسته له نصاب څخه شمېرل كيږي، او كه هلاک سوی مال د عفو له مقدار څخه كم وي، نو له عفو څخه به شمېرل كيږي او داسې به نه كول كيږي چې له زكاة څخه د ځان خلاصولو لپاره هغه (هلاک سوی مقدار) له نصاب څخه وشمېرل سي، مثلاً كه د يو چا سره دوه سوه نهه دېرش (۲۳۹) درهمه وه، بيا نهه دېرش (۳۹) درهمه هلاک سوه مثلاً غلا سوه، نو دا هلاک سوي

مال (۳۹ درهمه) به له عفو څخه شمېرل کیږي یعني همدا به ګڼل کیږي چي عفو ضایع سوه. نو دوه سوه درهمه پوره پاته سوه چي په هغه کي زکاة واجبیږي، او داسي به نه کول کیږي چي هلاک سوی مال له نصاب (۲۰۰ درهمو) څخه هلاک وشمېرل سي او زکاة نه ورکول سي. خو که مثلاً یو څلوېښت (۴۱) درهمه هلاک سوه، نو بیا به څلوېښت (۴۰) درهمه له عفو څخه او یو درهم له اصل نصاب څخه هلاک شمېرل کیږي او زکاة به ساقطیږي (ځکه کله چي له اصل نصاب څخه یو عدد هم کم سي. نو زکاة ساقطیږي او کله چي دا یو عدد پکښي پوره سي، نو بیرته زکاة واجبیږي). (انوار الایضاح، شفاء الارواح بحوالهٔ ایضاح الاصباح)

جبراً زکاة اخیستل، تر مرګ وروسته له میراث څخه زکاة اخیستل

﴿۱۲۰۶﴾ وَلَا تُؤْخَذُ الزَّكٰوةُ جَبْرًا اونه به اخیستل کیږي زکاة په زوره (په جبر سره).

﴿۱۲۰۷﴾ وَلَا مِنْ تَرِكَتِهٖ او نه (به اخیستل کیږي) د مړي له میراث څخه إِلَّا أَنْ يُّوْصِيَ بِهَا مګر دا چي مړي د هغه وصیت وکړي فَتَكُوْنُ مِنْ ثُلُثِهٖ نو بیا به د هغه له ثلث (درېیمي حصې) څخه وي (یعني بیا به د میراث د مال له درېیمي حصې څخه زکاة اخیستل کیږي).

لغات: ﴿جبرًا﴾ په زوره، بېله رضاء، مجبوراً، ﴿ترکة﴾ په دې لفظ کي دوه لغته دي یو بکسر الراء او بل بسکون الراء یعني تَرِکَة او تَرْکَة، همدارنګه بکسر التاء یعني تِرْکَة ویل هم جائز دي، د ترکه معنیٰ ده: پرېښوول سوی مال، په اصطلاح کي هغه مال ته ویل کیږي کوم چي مړي خپل تر شا پرې ایښی وي او د هغه سره د بل چا حق تړلی نه وي، برابره ده هغه کثیر وي او که قلیل، منقول وي او که غیرِ منقول (جائیداد).

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي که پر یو چا زکاة واجب وي، خو هغه زکاة نه اداء کوي. نو له هغه څخه په زوره (جبراً) زکاة اخیستل جائز نه دي. همدارنګه که د زکاة له اداء کولو څخه بغیر مړ سي، نو د هغه له میراث (ترکې) څخه به هم نه اخیستل کیږي، هاا که هغه تر مرګ مخکي د زکاة وصیت کړی وي (چي زما له طرفه زما زکاة اداء کړئ!)، نو بیا د هغه د مال له درېیمي حصې (ثلث) څخه زکاة اداء کول پر وارثانو لازمیږي. (شفاء الارواح)

له زكاة واجبېدلو څخه مخكې د هغه د ساقطېدلو حیله

﴿١٢٠٨﴾ وَيُجِيْزُ أَبُوْيُوْسُفَ رَحِمَهُ اللهُ الْحِيْلَةَ لِدَفْعِ وُجُوْبِ الزَّكٰوةِ او امام ابو یوسف رَحِمَهُ الله حیله جائز ګرځوي (روا بولي) د زکاة واجبېدو د لیرې کولو لپاره (یعني له ځان څخه د زکاة د وجوب دفع کولو لپاره یو حیله اختیارول د امام ابو یوسف رَحِمَهُ الله په نېز جائز ده) وَكَرِهَهَا مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللهُ او امام محمد رَحِمَهُ الله دا حیله مکروه ګرځولې ده.

لغات: ﴿یجیز﴾ د افعال له بابه مضارع معلومه ده، مصدر: إجازةً: جائز ګرځول. ﴿الحیلة﴾ تدبیر، چل، ترکیب، داسې ماهرانه طریقه او کړنلاره کوم چې له ظاهر څخه لیرې تر مقصده د رسېدلو پر حکمت مبني وي، جمع: حِيَلٌ وحِوَلٌ.

تشریح: مسئله دا ده چې که څوک له زکاة څخه د ځان خلاصولو لپاره یوه حیله وکړي مثلاً د کال تر پوره کېدلو مخکې خپل ټوله مال (د نصاب په اندازه مال) بل چا ته ورکړي (مثلاً د هدیې او تحفې په توګه یې ورکړي) بیا د کال تر پوره کېدلو وروسته هغه واپس ځنې واخلي (برابره ده په قانوني کاروایي سره یې ځنې واخلي و که بغیر له قانوني کاروایي څخه)، نو په دې صورت کې پر هغه زکاة نه واجبیږي او د امام ابو یوسف رَحِمَهُ الله په نېز د داسې حیله کولو اجازه شته؛ ځکه په دې صورت کې یې د هیچا حق نه دی ضایع کړی، او په محیط کې دي چې همدا مسلک صحیح دی، لېکن امام محمد رَحِمَهُ الله دې ته مکروه ویلي دي او ناخوښه یې ګڼلې دي، او شیخ حمید الدین فریري رَحِمَهُ الله همدې کراهت ته مختار مذهب ویلي دی؛ ځکه په داسې حیله کولو کې د فقیرانو او غریبانو نقصان دی. پر همدې فتویٰ ده. او په طحطاوي کې دي چې د فرض ساقطولو په غرض سره حیله کول یا د بخل پر بناء داسې صورت اختیارول چې زکاة باندې واجب نه سي، دا بالاجماع مکروه تحریمي دي. (شفاء الارواح بحوالهٔ ایضاح الاصباح)

بَابُ الْمَصْرِفِ

(دا) فصل د زکاة د مستحق کس (په بیان کې) دی

تشریح: مصرف اسم ظرف دی. لغوي معنیٰ یې ده: د صرف کولو (خرچ کولو) ځای، او په اصطلاح کې هغه مسلمان ته ویل کیږي چې هغه ته زکاة ورکول په شریعت کې صحیح وي. یا به په بله وینا هغه کس کوم چې شرعاً د زکاة مستحق وي، نو په دې باب کې د هغو مستحقو خلکو تفصیل ذکر کوي چې هغو ته زکاة ورکول (زکاة باندې مصرفول) صحیح دي، د مصرف جمع مصارف ده. د زکاة د مصارفو په باره کې اصل د الله تعالیٰ دا فرمان دی ﴿إِنَّمَا الصَّدَقٰتُ لِلْفُقَرَآءِ وَالْمَسٰكِينِ وَالْعٰمِلِيْنَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِى الرِّقَابِ وَالْغٰرِمِيْنَ وَفِىْ سَبِيْلِ اللهِ وَابْنِ السَّبِيْلِ فَرِيْضَةً مِّنَ اللهِ، وَاللهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ﴾[التوبة: ۶۰]، (بېشکه زکاة حق دی د فقیرانو، مسکینانو...إلخ) د دغه آیت په رڼا کې د زکاة او صدقاتو (۱) اول مصرف فقیران دي، (۲) دویم مسکینان دي، (۳) دریم محصلین او اخیستونکي د زکاة دي، (۴) څلورم مؤلفة القلوب دي (یعني هغه کفار چې اسلام ته د هغوی تألیف قلوب او راجلبول مطلوب وي، کوم چې اوس بالاتفاق ساقط دي)، (۵) پنځم رقاب یعني د غلامانو بدل کتابت اداء کول او د هغو آزادول دي، (۶) شپږم غارمین یعني مقروضین (پور وړي) او نور دي، (۷) اووم مجاهدین دي. (۸) او اتم مسافرین دي، د اسلام په شروع کې دغه اته قسمه مصارف وه کوم چې په آیت کې ذکر سوي دي، او فقهاؤ اووه(۷) قسمه مصارف ذکر کړي دي؛ ځکه یو مصرف "مؤلفة القلوب" د صحابه وو په اجماع سره ساقط سو، له مؤلفة القلوب څخه هغه خلک مراد وه چې هغو ته به نبي ﷺ د اسلام راوړلو په هیله څه مال ورکوی، یا له دې څخه هغه کمزوري عقیدې والا مسلمانان مراد وه. چې هغوی به په اسلام کې محکم او مضبوطه نه پاته کېدله، نو هغو ته به په اسلام کې د ثبات او محکمتیا لپاره څه مال ورکول کېدی، لېکن کله چې الله تعالیٰ اسلام ته تقویه ورکړه او هر طرف ته اسلامي بیرغ رپاند سو، نو بیا د ابو بکر ﷺ د خلافت په زمانه کې د حضرت عمر ﷺ په مشوره له دغوړاته

قسمو څخه یو مصرف او یو صنف یعني مؤلفة القلوب ساقط کړی سو. په دې باب کې مصنف رَحِمَهُ

الله د دوی ټولو تفصیل بیانوي. (شفاء الارواح، فتح الهدایه)

د زکاة مصارف

﴿۱۲۰۹﴾ هُوَ الْفَقِيْرُ (۱) هغه (د زکاة اول مصرف) فقیر دی وَهُوَ مَنْ يَّمْلِكُ مَا لَا يَبْلُغُ نِصَابًا وَّلَا قِيْمَتَهٗ مِنْ أَيِّ مَالٍ كَانَ او فقیر هغه دی کوم چې (له زیاتو څخه زیات) د دومره مال مالک وي کوم چې نه رسیږي نصاب ته او نه د نصاب قیمت ته، هغه که هر مال وي وَلَوْ صَحِيْحًا مُكْتَسِبًا که څه هم هغه (فقیر) روغ (صحت مند) او ګټونکی وي (یعني کسب او ګټه کولای سي).

﴿۱۲۱۰﴾ وَالْمِسْكِيْنُ (۲) او (بل مصرف) مسکین دی وَهُوَ مَنْ لَّا شَيْءَ لَهٗ او مسکین هغه کس دی چې هغه لره هیڅ شی نه وي.

لغات: ﴿مکتسب﴾ د ضرب له بابه د فاعل صیغه ده: کسب کونکی، په چا کې چې د ګټې او کسب کولو طاقت وي.

تشریح: په دې عبارت کې د زکاة له مصارفو څخه د اول کس بیان دی او هغه فقیر دی، فقیر هغه کس دی کوم چې د نصاب خاوند نه وي یعني د نصاب په اندازه مال نه لري، یا د نصاب په اندازه خو مال ور سره وي، لیکن د هغه له ضرورت اصلیه څخه زیات نه وي بلکې مال د هغه په ضروریاتو کې راګیر وي مثلاً د اوسېدلو کور، د استعمال جامې او د خپل کسب او پیشې آلات. دا هم فقیر دی. نو که څه هم هغه فقیر روغ رمټ او د کسب کولو لائق وي، بیا هم د هغه لپاره زکاة او صدقات واجبه حلال او جائز دي، خو د داسې روغ رمټ کس لپاره د زکاة سوال کول او زکاة اخیستل جائز خو دي لیکن اولیٰ او مناسب نه دي چې صحیحُ الاعضاء او د ګټې کولو قابل کس د زکاة په خیرو باندې ګزاره وکړي.

والمسکین الخ: د زکاة دویم مصرف مسکین دی او مسکین هغه کس دی چې د هغه سره هیڅ څه نه وي چې ګزاره په وکړي (یا په بله وینا چې شبا روز [د لوږې شپ ساعت] ګزاره په وکړل سي). ګواکې مسکین له فقیر څخه زیات تنګ حاله دی، داسې کس د زکاة سوال کولای سي.

فایده: د فقیر او مسکین د غه معنوي فرق صرف د زکاة په باب کې سته. کنې نور په هر ځای کې د فقیر او مسکین په مصداق کې فرق نسته لکه څرنګه چې ابن قدامه رَحِمَهُ الله ویلي دي، خو څرنګه چې په زکاة کې د غه دوه مصارف قرآن

کريم په جلا مستقله توګه ذکر کړي دي، نو ځکه اهلِ علم حضراتو ويلي دي چي په دې دوو لفظو کي له يوه څخه لږ حاجت مند او له بل څخه زيات حجت مند مراد دی، بيا په دې کي اختلاف دی چي زيات احتياج په فقير کي دی او که په مسکين کي؟ په عامه توګه داحنافو رجحان ودې طرف ته دی چي مسکين زيات حاجت مند دی (کمازکر) يعني فقير هغه دی چي د هغه سره د کفايت په اندازه څه مال او سامان وي، او مسکين هغه دی چي د هغه سره هيڅ نه وي "الفقير من له أدنیٰ شیء والمسکين من لاشیء له". بعضو د دې برعکس فقير زيات محتاجه او مسکين کم محتاجه ګرځولی دی، او همدا خبره زياته صحيح معلوميږي: اول خو ځکه چي په قرآن کريم کي اول د فقير او بيا د مسکين ذکر کېدل په ظاهره د دې خبري قرينه ده چي فقير د مسکين په مقابله کي زيات حاجت مند دی. او دويم خپله د قرآن کريم په يوه واقعه کي ذکر سوي دي ﴿أما السّفينة فکانت لمسٰکين يعملون في البحر﴾(الکهف: ۷۹)، د قرآن کريم له دې بيان څخه معلوميږي چي کومو خلکو ته الله تعالی "مساکين" ويلي دي، هغوی د کښتۍ مالکان وه او هغو په همدې کښتۍ سره روزي حاصلوله، له دې څخه د دې خبري تصديق کيږي چي مسکين د څه غوندي مال مالک وي، خو دومره مال نه چي د هغه د ضروررياتو لپاره کافي وي. ښکاره دي وي چي د اهلِ لغت او مفسّرينو په دې اختلاف سره د زکاة پر احکامو هيڅ اثر نه لويږي. (قاموس الفقه، عنوان زکاة و فقير)

﴿۱۲۱۱﴾ وَالْمُكَاتَبُ (۳) او مکاتب دی.

تشريح: د زکاة دريم مصرف مکاتب دی، په مذکوره آيت کي له "في الرقاب" څخه مراد د اکثره علماؤ په نيز مکاتب غلام دي، همدا قول مصنف رَحِمَهُ الله اختيار کړی دی، مکاتب هغه غلام دی چي خپل مالک (بادار) ورته ويلي وه چي کله ته دومره مال مثلاً زر درهمه ما ته راکړې!، نو ته آزاد يې!، نو د داسي مکاتب مرسته کول او زکاة ورکول جائز دي چي هغه خپل مالک ته دا مال (بدلِ کتابت) ور اداء کړي او خپله غاړه د غلامۍ له طوق څخه خلاصه کړي.

﴿۱۲۱۲﴾ وَالْمَدْيُوْنُ الَّذِىْ لَايَمْلِكُ نِصَابًا وَلَا قِيْمَتَهُ فَاضِلًا عَنْ دَيْنِهِ (۴) او هغه مقروض (پوروړی) دی کوم چي د داسي نصاب يا د نصاب د قيمت مالک نه وي کوم چي د ده له قرض څخه زائد (اضافه) وي.

تشريح: د زکاة څلورم مصرف مقروض (پوروړی) دی چي هغه ته په قرآن کي "غارم" ويل سوي دي، له "غارم" څخه مراد هغه مقروض کس دی چي د هغه سره خو مال وي ليکن ټول مال يا بعضي مال په قرض کي راګير وي او له قرض اداء کولو څخه وروسته د نصاب په اندزه نه ور سره پاتيږي، داسي کس که څه هم په ښکاره مالدار دی خو په حقيقت کي فقير دی، نو ځکه هغه ته زکاة ورکول او د هغه لپاره اخيستل جائز دي.

مسئله (۱): که يو څوک زيات مقروضه وي او دا خطره وي چي که هغه ته زکاة ورکول سي، نو خپله به يې وخوري او قرض به په اداء نه کړي، نو زکاة ورکونکی دي له هغه څخه اجازه واخلي او د خپل زکاة په مال سره دي هغه قرض اداء کړي، نو په دې توګه به د فقير قرض او د مالداره زکاة دواړه اداء سي. (احسن الفتاویٰ ج: ۴، ص: ۲۵۰)

مسئله (۲): که يو څوک زيات مقروضه وي (کوم چي له نصاب څخه هم زيات قرض وي)، نو د قرض اداء کولو لپاره هغه ته له نصاب څخه زيات مال ورکول پروا نه لري، خو بعضي کاروباريان له دغه مسئلې څخه غلطه فايده اخلي چي ځيني وخت پر دوی د کاروبار يا حکومت قرض دومره زيات سي چي د دوی له اصل سرمايې څخه زيات وي، نو دوی خلکو ته ورسي او وايي چي موږ زيات مقروضه يو او د زکاة مستحقه يو، لهذا زموږ سره مرسته وکړئ! او د زکاة په مال سره زموږ قرضونه را اداء کړئ!، نو په دې توګه هغوی د لکاوو روپيو مطالبه لري، نو داسي خلکو ته پکار دي چي اول د خپل ذاتي ماليت جائيداد، موټران او داسي نور خرڅ کړي او خپل قرض په اداء کړي، خو که اوس هم د دوی قرض اداء نه سي، نو بيا دي د مرستي مطالبه وکړي، تر دې مخکي خپل ځان ته د زکاة مستحقين ويل د غريبانو سخت حق تلفي ده. (انوار الايضاح بتصرفٍ)

﴿۲۱۳﴾ وَفِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ (۵) او د الله په لاره کي (يعني بل مصرف د الله د لاري والا) دی وَهُوَ مُنْقَطِعُ الْغُزَاةِ أَوِ الْحَاجّ او هغه له غازيانو يا له حاجيانو څخه جلا کېدونکی (شاته پاتېدونکی) کس دی.

لغات: ﴿منقطع﴾ د انفعال له بابه فاعل دی: قطع کېدونکی، جلا کېدونکی، ﴿غُزاة﴾ جمع د غازي ده: حمله کونکی، مجاهد، ﴿حاجّ﴾ حاجي، د حج د ارکانو اداء کونکی، جمع: حُجّاج.

تشريح: د زکاة پنځم مصرف "في سبيل الله" دی، د "في سبيل الله" تفسير د جمهورو په نيز په مجاهدينو سره سوی دی د فقر او ضرورت له قيد څخه بغير، او په احنافو کي د امام ابو يوسف رَحِمَهُ الله رايه هم دغه ده خو د ضرورت او فقر په قيد سره، يعني هغه مجاهدين څني مراد دي کوم چي جهاد ته تلل غواړي ليکن هغوی د جهاد په سامان برابرولو باندي د قدرت نه لرولو په وجه د مجاهدينو له جماعت څخه منقطع کيږي، نو د داسي مجاهد مرسته کول او زکاة ورکول او د هغه لپاره زکاة اخيستل صحيح او حلال دي، همدا په منقطعُ الغزاة سره تعبير سوی دی، يا په بله وينا هغه مجاهدين او غازيان کوم چي د مال او سامان د نشتوالي په وجه له اسلامي لښکر څخه پاته سوي وي، ګواکي د جهاد کولو لپاره د زکاة په مال سره د مجاهدينو مدد کول کېدای سي.

او د امام محمد رَحِمَهُ الله په نیز له فی سبیل الله څخه مراد منقطع الحاج دی. یعني هغه کس چي پر هغه حج فرض سوی وي، لیکن فی الحاله فقیر وي (یا په بله وینا: هغه کس کوم چي د فقیری او غربت په وجه د حاجیانو له قافلې څخه پاته سوی وي)، داسي کس ته د فرض حج اداء کولو لپاره زکاة ورکول کېدلای سي. (انوار الایضاح، شفاء الارواح)

﴿۱۲۱۴﴾ وَابْنُ السَّبِيلِ (۶) او (بل مصرف) دلاري والا دی وَهُوَ مَنْ لَهُ مَالٌ فِي وَطَنِهِ وَلَيْسَ مَعَهُ مَالٌ او دا هغه کس دی چي د هغه لپاره په خپل وطن کي مال وي او (فی الحاله) د ده سره مال نه وي.

تشریح: د زکاة شپږم مصرف "ابن السبیل" دی، له ابن السبیل څخه مراد هغه مسافر دی چي په خپل وطن کي د هغه سره ډېر مال موجود وي، خو اوس وخت (په لاره یا بل وطن کي) د هغه سره هیڅ نه وي، مثلاً ټول مال یې خرچ کړی وي یا غلا سوي وي، نو ګواکي فی الحاله دا کس فقیر دی او فقیر ته زکاة ورکول او د هغه لپاره زکاة اخیستل جائز دي، خو له ضرورت څخه زیات اخیستل ورته حلال نه دي. علماؤ لیکلي دي چي غوره دا ده چي دا کس قرض واخلي او چي کور ته ولاړ سي، هغه دي اداء کړي، لیکن کوم کس چي په خپل وطن کي هم فقیر وي، نو له ضرورت څخه زیات اخیستل هغه ته صحیح دي. (شفاء الارواح بحوالهٔ عمدة الفقه)

﴿۱۲۱۵﴾ وَالْعَامِلُ عَلَيْهَا (۷) او کار کونکی پر زکاة (د زکاتونو ټولونکی) يُعْطَى قَدْرَ مَا يَسَعُهُ وَأَعْوَانَهُ هغه ته به دومره ورکول کیږي چي مناسب او کافي وي د هغه او د هغه د معاونینو لپاره.

لغات: ﴿یسع﴾ د سمع د باب مضارع ده، مصدر: سَعَةٌ: ګنجائش کېدل، وس کېدل. ﴿أعوان﴾ جمع د عَوْنٌ ده: معاون، مرستیال او مددګار، هر معاون شی. علیها د ضمیر مرجع زکوٰة دی. یسعه و أعوانه د دواړو ضمیرونو مرجع عامل دی.

تشریح: د زکاة اووم (آخري) مصرف عامل دی. عامل هغه کس دی کوم چي د اسلامي حکومت له طرفه د زکاة اخیستلو او راټولولو لپاره ټاکل سوی وي (چي له خلکو څخه زکاة او صدقات راټول کړي)، نو اسلامي حکومت به داسي عامل او د هغه سره کار کونکو (مرستیالانو) ته د زکاة له مال څخه د دوی د عمل په اندازه مال ورکوي، لیکن د دې خیال دي ساتي چي دومره به ورکوي کوم چي د عامل او د هغه

د مرستیالانو لپاره کافي وي (یعني د کفایت په اندازه)، لېکن که د زکاة مال صرف دومره وي چې که عاملینو ته د کفایت په اندازه مال ورکول سي نو ټوله زکاة به په همدې کې صرف سي، نو په داسي صورت کې به دوی ته نصف (نیمه حصه) ورکول کېږي، او کوم زکاة چې عامل ته ورکول کېږي، هغه د زکاة په حیثیت سره نه، بلکې د عمل د عوض او حقُ الزحمه په توګه ورکول کېږي، نو ځکه عامل ته به په هر حال کې ورکول کېږي، برابره ده هغه مالداره وي او که فقیر وي.

د زکاة په ټولو مصارفو کې صرف همدا یو مصرف داسي دی چې هغه ته د معاوضۀ عمل او حقُ الزحمه په توګه زکاة ورکول کېږي، کنې زکاة خو وایي هغه ورکړې ته کوم چې فقراؤ ته بغیر له څه معاوضۀ عمل څخه ورکول سي. (انوار الایضاح بحوالۀ الدر المنضود ج: ۳، ص: ۹۸)

﴿۱۲۱۶﴾ وَلِلْمُزَكِّي الدَّفْعُ إِلَىٰ كُلِّ الْأَصْنَافِ او زکاة ورکونکي لره (مذکوره) ټولو قسمونو ته ورکول جائز دي وَلَهُ الِاقْتِصَارُ عَلَىٰ وَاحِدٍ مَعَ وُجُودِ بَاقِي الْأَصْنَافِ او د نورو قسمونو د موجود والي سره صرف پر یوه قسم اکتفاء کول (هم) ورلره جائز دي.

لغات: ﴿مزکّي﴾ د تفعیل له بابه فاعل دی: زکاة ورکونکی، ﴿أصناف﴾ جمع د صِنْفٌ ده: قسم، نوع.

تشریح: مذکوره اُووه سره قسمه خلک د زکاة مصرف دي، د مال مالک ته اختیار دی چې په دغه اُوو قسمونو کې هر یوه ته یې ورکوي، یا ټوله زکاة صرف یو قسم خلکو ته ورکوي، یا صرف یوه کس ته یې ورکوي، که څه هم بل قسم خلک موجود وي، مثلاً مسافر یا مکاتب موجود وي خو د مال مالک صرف فقیر ته زکاة ورکړي، نو دا جائز دي، خو یوه کس ته په یوه وار دومره مال ورکول چې هغه د نصاب خاوند سي مکروه تحریمي دي، خو که هغه مقروض وي او د قرض اداء کولو لپاره ډېر مال ورکړي، نو څه حرج نسته (لکه مخکې چې ذکر سوه). (شفاء الارواح، انوار الایضاح)

﴿۱۲۱۷﴾ وَلَا يَصِحُّ دَفْعُهَا لِكَافِرٍ او صحیح نه دي زکاة ورکول و کافر ته.
﴿۱۲۱۸﴾ وَغَنِيٍّ يَمْلِكُ نِصَابًا او داسي مالدار ته کوم چې د نصاب مالک وي أَوْ مَا يُسَاوِي قِيمَتَهُ مِنْ أَيِّ مَالٍ كَانَ یا د دومره مال (مالک وي) چې هغه د نصاب د قیمت سره برابر وي، هغه

که هر مال وي فَاضِلٍ عَنْ حَوَائِجِهِ الأَصْلِيَّةِ (په دې شرط چي دا نصاب یا قیمت د نصاب) زائد وي د ده له اصلي ضرورياتو څخه.

﴿۱۲۱۹﴾ وَ طِفْلِ غَنِيٍّ او (صحیح نه دي زکاة ورکول) د مالداره کس وبچي ته.

لغات: ﴿فاضل﴾ زائد، له ضرورت څخه زيات، اضافي، فَضَلَ يَفْضُلُ فَضْلًا (باب نصر): له ضرورت څخه زیاتېدل، باقي پاتېدل، عربي مقوله ده: أَنْفِقْ مِنْ مَالِكَ مَا فَضَلَ (ستا له مال څخه چي کوم تر ضرورت زيات وي، هغه نفقه کړه!)، ﴿الطفل﴾ بچی، له ولادت څخه تر بلوغ پوري بچي ته "طفل" وايي، پر مذکر او مؤنث دواړو يې اطلاق کيږي. (معجم)

تشريح: د زکاة مصرف فقط مسلمان فقير او غريب دی، کافر فقير ته زکاة ورکول جائز نه دي، خو هغه ته نفلي خيرات ورکولای سي، او که څوک کافر فقير ته زکاة ورکړي، نو د هغه زکاة نه اداء کيږي او هغومره زکاة دوباره مسلمان غريب ته ورکول لازم دي.

وغني يملك نصابًا إلخ: يعني کوم څوک چي د نصاب خاوند وي، يعني د هغه سره دو پنځوس نيمي (۵۲.۵) تولې سپين زر وي، يا دغومره قيمت والا مال ور سره وي، برابره ده د تجارت لپاره وي او که نه وي، په دې شرط چي د هغه له حاجتِ اصليه څخه زيات وي (حاجتِ اصليه لکه د اوسېدلو کور، د کور ضروري سامان، د اغوستلو جامې، سپارلي او داسي نور، له دې څخه دا مال زائد وي)، نو داسي کس مالدار (غني) دی او هغه ته زکاة ورکول جائز نه دي (لهذا لوی، لوی دېګونه او فرشونه او داسي نور شيان چي په ډېرو کلونو کي کله نا کله ضرورت ورته پېښيږي، هغه په حاجت اصليه کي داخل نه دي، داسي سامان والا ته زکاة ورکول جائز نه دي). (شفاء الارواح بحوالة عمدة الفقه)

وطفل غني إلخ: يعني د مالداره کس ونا بالغه بچي ته زکاة ورکول جائز نه دي، برابره ده هغه عاقل وي او که نه؛ ځکه نابالغه اولاد د خپل پلار په مالدار والي سره مالداره شمېرل کيږي. ها! که د مالداره کس ځوی بالغ او فقير وي، نو هغه ته زکاة ورکول جائز دي.

مسئله: همدارنګه د غریب کس وغیرِ عاقل بچي ته که څوک زکاة ورکړي، نو زکاة نه اداء کیږي، خو که د بچي ولي د بچي له طرفه قبضه باندي وکړي، نو زکاة صحیح کیږي، او که د غریب کس عاقل بچي ته زکاة ورکړي، نو زکاة اداء کیږي. (انوار الایضاح بحوالهٔ در مختار مع الشامی)

بنو هاشم (سیدانو) ته زکاة ورکول جائز نه دي

﴿۱۲۲۰﴾ وَبَنِيْ هَاشِمٍ وَمَوَالِيْهِمْ او (همدارنګه صحیح نه دي د زکاة ورکول) بنو هاشمو او د هغو آزاد کړل سوو غلامانو ته وَاخْتَارَ الطَّحَاوِيُّ جَوَازَ دَفْعِهَا لِبَنِيْ هَاشِمٍ او امام طحاوي رَحِمَهُ الله بنو هاشمو ته د زکاة ورکولو جائز والی اختیار کړی دی.

تشریح: بنوهاشم سیدانو ته زکاة ورکول جائز نه دي، ځکه نبي کریم ﷺ خپل خاندان والا د زکاة او صدقاتِ واجبه له استعمال څخه منع کړي دي، نو ځکه سیدانو او د هغوی آزاد کړل سوو غلامانو ته زکاة ورکول جائز نه دي.

د دغه مسئلې په باره کې د ابو عصمه رَحِمَهُ الله په حواله سره د امام ابو حنیفه رَحِمَهُ الله یو قول دا نقل سوی دی چې په کوم ځای کې د اسلامي حکومت له طرفه د بنو هاشمو لپاره وظیفه مقرره نه وي، هلته دوی ته زکاة ورکول صحیح دي، همدا قول امام طحاوي رَحِمَهُ الله خوښ کړی دی او بنو هاشمو ته یې د زکاة ورکولو د جائز کېدلو فتویٰ ورکړې ده، خو د فقهاؤ په نیز دا قول مرجوح او غیرِ معتبر دی او صحیح او مفتیٰ به قول همدا دی چې بنو هاشمو سیدانو ته زکاة ورکول صحیح نه دي، خو دوی ته له زکاة او صدقاتِ واجبه څخه بغیر نور نفلي صدقات ورکول کېدلای سي، بلکې د پېغمبر ﷺ سره د نسبي نسبت پر بناء د دوی مالي خدمت کول د ډېر لوی ثواب کار دی. (انوار الایضاح)

له بنو هاشمو څخه څوک مراد دي؟

له بنو هاشمو څخه د پنځو (۵) خاندانو افراد مراد دي: ① د حضرت علي رضی الله عنه تمام اولاد، ② د حضرت عباس رضی الله عنه تمام اولاد، ③ د حضرت جعفر رضی الله عنه تمام اولاد، ④ د حضرت عقیل رضی الله عنه تمام اولاد، ⑤ د حضرت حارث بن عبد المطلب رضی الله عنه تمام اولاد. همدارنګه د دې ټولو موالي (یعني کوم غلامان چې دوی آزاد کړي وي)؛ دغه حضرات او د دوی اولاد په دې وجه بنو هاشم دي چې دا ټول د نبي کریم ﷺ د لوړ نیکه هاشم بن عبد مناف و طرف ته منسوب دي، او د بنو هاشم قبیله هم د هاشم بن عبد مناف و طرف ته منسوبه ده، نو په دې حواله سره دوی ته هاشمیان ویل کیږي، او د دوی آزاد سوي غلامان ځکه له دوی څخه شمېرل کیږي چې د نبي ﷺ غلام ابو رافع یو وار له نبي کریم ﷺ

څخه پوښتنه وکړه: أتحلُّ لي الصدقة. (یعني آیا زما لپاره صدقه حلاله ده). نو نبي کریم ﷺ هغه ته وفرمایل: لا أنت مولانا. (یعني ستا لپاره صدقه حلاله نه ده؛ ځکه ته زموږ آزاد سوی غلام یې). نو کله چې زموږ لپاره صدقه حلاله نه ده، نو ستا لپاره به څنګه حلاله وي!، ځکه چې ته (خو) هم زموږ په څېر په بنوهاشمو کې داخل او شامل یې.

کومو خپلوانو او قریبانو ته زکاة ورکول جائز نه دي؟

﴿۱۲۲۱﴾ وَأَصْلِ الْمُزَكِّيْ وَفَرْعِهِ وَزَوْجَتِهِ او (همدارنګه زکاة ورکول جائز نه دي) د زکاة ورکونکي خپل أصولو (یعني پلار، مور، نیکه، انا او داسې نورو) ته او د زکاة ورکونکي خپل فروعو (ځوی، لور، لمسي او داسې نورو) ته او خپلې ښځې ته وَمَمْلُوْكِهِ وَمُكَاتَبِهِ وَمُعْتَقِ بَعْضِهِ او (نه زکاة ورکول جائز دي) خپل غلام او خپل مکاتب او خپل هغه غلام ته چې د هغه بعضې حصه آزاده کړل سوې وي.

تشریح: مسئله دا ده چې دوه قسمه خپلوانو ته زکاة ورکول جائز نه دي: ① یو خپل أصولو او فروعو ته، أصول یعني د کومو کسانو سره چې د ده دولادت تعلق وي. یا په بله وینا له کومو کسانو څخه چې دئ پیدا سوی وي لکه مور و پلار، انا او نیکه، ورنیکه.... او فروع یعني کوم کسان چې له ده څخه پیدا سوي وي لکه زوی، لور، لمسی، لمسۍ.... ② دویم هغه خپلوان دي چې د هغوی سره د ده د نکاح تعلق وي، یعني خاوند خپلو ښځو ته او ښځې خپل خاوند ته زکاة نه سي ورکولای، او له دغه دوه قسمه خپلوانو څخه بغیر ټولو قریبانو ته که هغوی غریبان وي زکاة ورکول جائز دي. لهذا سړی د خپل مور بنې (مېرې)، مړبور، یا زوم (دلور خاوند) ته زکاة ورکولای سي کله چې دوی د زکاة مستحق وي، همدارنګه ورور خپلې خور ته او د هغې اولاد ته او همدارنګه خپل اکا، امه، ملما، خاله او داسې نورو ټولو ته زکاة ورکولای سي، او دوی ته زکاة ورکول نه صرف دا چې جائز دي بلکې اولیٰ او غوره دي او دوچنده ثواب پکښې سته: یو د زکاة ورکولو او بل د صله رحمی (یعني د خپلوانو سره د ښهٔ چلند کولو او تعلق ساتلو. لهذا مالداره کس ته پکار دي چې نورو پردیو او دلیرې ځایو خلکو ته د زکاة ورکولو پر ځای اول باید په خپلو قریبانو کې فقیران او غریبان ولټوي او هغو ته دې زکاة ورکړي او که غریب قریب د شرم په وجه زکاة نه ځني اخلي. نو په پټه تو ګه دې یې د بل چا په ذریعه ورکړي. بیا به زکاة ورکونکی په خپلو سترګو د زکاة برکات ووینې، ځکه د دوی حق مقدم دی. همدارنګه د خپل کلي د مسجد او مدرسې والا حق مقدم دی د بلې علاقې له مسجد او مدرسې څخه. لهذا په مرسته کولو او چنده ورکولو کې هغوی مخکې کول پکار دي، او دا ډېر خراب مزاج او بد خصلت دی چې نور لیرې خلک له خپلو مستحقو قریبانو یا له خپل نژدې مسجد او مدرسې څخه مخکې کړل سي، په دې هکله پوره احتیاط کول پکار دي).

ومملوکه ومکاتبه: فرمایي چې خپل غلام او خپل مکاتب ته هم زکاة ورکول جائز نه دي؛ ځکه غلام او د غلام هر څه د مالک دي او د هغه ټوله مال او ګټه د مالک ده، همدارنګه د مکاتب غلام په مال او ګټه کې د مالک حق دی، نو دوی ته زکاة ورکول ګواکې خپل ځان ته زکاة ورکول دي، او خپل ځان ته په زکاة ورکولو سره زکاة نه اداء کیږي.

ومعتق بعضه: همدارنګه هغه غلام چې بعضې حصه یې آزاده سوې وي او بعضې یې نه وي آزاده سوې، هغه ته هم زکاة ورکول جائز نه دي. صورت د مسئلې دا دی چې یو غلام د دوو کسانو په مینځ کې مشترک دی، په دوی کې یوه شریک خپله حصه آزاده کړه، نو شریک آخَر (بل شریک) ته اختیار دی چې که دئ هم خپله حصه آزادوي او که په غلام کسب او کار کوي او د خپلې حصې قیمت ځنې اخلي، اوس که شریک آخَر د خپلې حصې قیمت اخیستل اختیار کړي، نو دا غلام د شریک آخَر په حق کې د مکاتب په درجه کې دی او خپل مکاتب ته زکاة ورکول جائز نه دي، نو ځکه د شریک آخَر لپاره هم خپل دغه غلام (معتق البعض) ته زکاة ورکول جائز نه دي. (انوار الایضاح، شفاء الارواح)

د زکاة مال د مړي په کفن او قرض کې خرچـــول

﴿۱۲۲۲﴾ وَكَفَنِ مَيِّتٍ وَقَضَاءِ دَيْنِهِ او (همدارنګه د زکاة صرفول جائز نه دي) د مړي په کفن کې او د مړي په قرض اداء کولو کې وَثَمَنِ قِنٍّ يُعْتَقُ او د داسې غلام په قیمت کې کوم چې آزادول کیږي.

لغات: ﴿قِنّ﴾ خالص غلام (کوم چې مکاتب او مدبر نه وي)، جمع: أقنان.

تشریح: مسئله دا ده چې د زکاة په مال سره مړي ته کفن ورکول جائز نه دي او د زکاة په مال سره د مړي قرض اداء کول جائز دي؛ ځکه د زکاة رکن تملیک (مالک جوړول) دي او مړی مالک نه سي جوړول کېدای؛ ځکه چې په هغه کې د مالک جوړېدلو صلاحیت نسته.

وثمن قن: یعني د زکاة په مال سره د آزادولو لپاره غلام یا مینځه رانیول جائز نه دي (چې غلام یا مینځه رانیسي د زکاة په مال سره او آزاد یې کړي)، په دې سره زکاة نه اداء کیږي.

دلته صاحب د البحرُ الرائق د زکاة صحیح کېدلو لپاره یوه حیله لیکلې ده او هغه دا چې په داسې صورت کې دې یو فقیر ته زکاة ورکول سي او هغه ته دې وویل سي چې ته په دې مال سره د مړي لپاره د کفن او دفن انتظام وکړه! یا په دې سره غلام رانیسه! او آزاد یې کړه!، نو په دې توګه به د

مالک زکاة هم اداء سي او فقیر ته به په مذکوره شیانو باندي د مال خرچ کولو ثواب هم حاصل سي. (البحر الرائق ج: ۲، ص: ۲۶۱)

مالدار کس ته د فقیر په ګومان د ورکول سوي زکاة حکم

﴿۱۲۲۳﴾ وَلَوْ دَفَعَ بِتَحَرٍّ لِمَنْ ظَنَّهُ مَصْرِفًا او که ورکړي (زکاة) په غور و فکر سره (یعني تر طلب او تلاش وروسته) داسي کس ته چي پر هغه یې د مستحق ګومان کړی وي فَظَهَرَ بِخِلَافِهٖ بیا هغه د دې په خلاف ښکاره سي (مثلاً مالدار یا سیّد ثابت سي) أَجْزَأَهٗ نو ده لره کافي دي (زکاة یې اداء کیږي) إِلَّا أَنْ يَّكُوْنَ عَبْدَهٗ وَمُكَاتَبَهٗ مګر دا چي هغه د ده غلام او مکاتب وي.

لغات: ﴿تَحَرٍّ﴾ د تفعّل د باب مصدر دی، د دې خپله معنیٰ دہ: غور و فکر کول، طلب کول، او صاحب د شفاءُ الارواح دلته د تحرّي مطلب دا بیان کړی دی چي په اټکل سره د یو شي په باره کي غالب ګومان حاصلول.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چي که زکاة ورکونکی له ښه غور و فکر کولو څخه وروسته پر یو کس د فقیر ګومان وکړي مثلاً هغه کس خپل شکل د فقیرانو په څېر جوړ کړی وي، یا د فقیرانو په صف کي ولاړ وي او هغه ته زکاة ورکړي، له تحقیق څخه وروسته معلومه سي چي هغه کس خود زکاة مستحق نه وو، مثلاً مالداره وو، یا هاشمي (سیّد) وو، یا کافر وو، یا هغه د زکاة ورکونکي خپل پلار یا ځوی او داسي نور وو، نو په داسي صورتونو کي د زکاة ورکونکي زکاة اداء کیږي، لېکن که هغه کس د ده غلام یا مکاتب وو، نو بیا یې زکاة نه اداء کیږي؛ ځکه خپل غلام او مکاتب د خپل مال مالکان نه سي جوړول کېدلای، حال دا چي د زکاة اداء کېدلو رکن تملیک (مالک جوړول) دي. (انوار الایضاح، شفاء الارواح)

له نصاب څخه د زیات زکاة ورکولو حکم

﴿۱۲۲۴﴾ وَكُرِهَ الْإِغْنَاءُ او مکروه دي (فقیر) مالداره کول (د نصاب مالک جوړول) وَهُوَ أَنْ يَّفْضُلَ لِلْفَقِيْرِ نِصَابٌ بَعْدَ قَضَاءِ دَيْنِهٖ وَبَعْدَ إِعْطَاءِ كُلِّ فَرْدٍ مِنْ عِيَالِهٖ دُوْنَ نِصَابٍ مِنَ الْمَدْفُوْعِ إِلَيْهِ او هغه دا دي چي زائد پاته سي د فقیر سره یو نصاب د ده د قرض تر اداء کولو وروسته او د ده له عیال څخه وهر فرد ته تر نصاب د کم ورکول کېدلو څخه وروسته له هغه مال څخه کوم چي ده ته ورکول سوی دی (یعني د مالداره کولو صورت دا دی چي د فقیر د قرض تر اداء کېدلو وروسته او

د هغه له عیال څخه وهر فرد ته تر نصاب د کم مال رسېدلو څخه وروسته بیا هم د فقیر سره د نصاب مقدار پاتـه سي) وَإِلَّا فَلَا يُكْرَهُ کنې مکروه نه دی.

لغات: ﴿الإغناء﴾ د افعال د باب مصدر دی: مالداره کول (مالداره جوړول)، بې پروا کول (مستغني کول).

تشریح: مسئله دا ده چي فقیر کس مالداره کول یعني له نصاب (دوه سوه درهمو) څخه زیات مال د زکاة په توګه ورکول مکروه دي، په دې شرط چي پر هغه هیڅ قرض نه وي او د هغه عیال نه وي، نو که پر هغه قرض وي (مقروضه وي)، نو هغه ته دومره د زکاة مال ورکول چي تر قرض اداء کولو وروسته له نصاب (دوه سوه درهمو) څخه کم ور سره پاتېږي، بېله کراهته جائز دي او که پوره نصاب ور سره پاتېږي، نو مکروه دي.

همدارنګه که هغه د عیال خاوند وي، نو دومره د زکاة مال ورکول چي که د هغه پر عیال تقسیم کړل سي، نو هر یوه ته له نصاب (دوه سوه درهمو) څخه کمه حصه رسېږي، بېله کراهته جائز دي، او که په اهل وعیال کي خو هر کس ته له نصاب څخه کمه حصه ورسېږي، لېکن خپله فقیر ته پوره نصاب پاتېږي، نو دا هم مکروه دي. (شفاء الارواح)

څومره زکاة ورکول پکار دي؟

﴿۱۳۲۵﴾ وَنُدِبَ إِغْنَاؤُهُ عَنِ السُّؤَالِ او مستحب دي فقیر له سوال څخه بې پروا کول (مستغني کول).

تشریح: مستحق کس او فقیر ته دومره مال ورکول مستحب دي چي په هغه ورځ دې سوال او خواست محتاجه نه سي، او افضل او غوره دا ده چي دده د قرض او دده د اهل وعیال د ضرورت په لحاظ کولو سره زکاة ورکول سي، او له ضرورت څخه مراد صرف خوراک نه دی، بلکي کپړه (جامه)، تېل، د کور کرایه او داسي نور ټول هغه شیان چي دې د خپل ځان او د خپل اهل وعیال لپاره په هغه ورځ ور ته محتاج وي. په متفرّقه توګه وشو کسانو ته د لږ، لږ ور کولو پر ځای د یوه کس ضرور تونه پوره کول افضل دي. (شفاء الارواح بحوالهٔ ایضاح الاصباح)

بل ښار ته د زکاة وړلو حکم

﴿۱۳۲۶﴾ وَكُرِهَ نَقْلُهَا بَعْدَ تَمَامِ الْحَوْلِ لِبَلَدٍ آخَرَ او مکروه دي د زکاة نقلول (وړل) د کال تر پوره کېدلو وروسته و بل ښار ته لِغَيْرِ قَرِيبٍ وَأَحْوَجَ وَأَوْرَعَ وَأَنْفَعَ لِلْمُسْلِمِينَ بِتَعْلِيمٍ

داسې کس ته (ورکړل) کوم چې نه وي قریب یا (نه وي) زیات محتاجه یا زیات تقویٰ داره یا د تعلیم په سلسله کې د مسلمانانو لپاره زیات نفع مند.

لغات: ﴿أحوج﴾ اسم تفضیل دی: زیات محتاج، ﴿أورع﴾ دا او أنفع هم اسم تفضیل دی: زیات پرهېزګاره، زیات تقویٰ داره، ﴿أنفع﴾ زیات نفع مند (ګټور).

تشریح: مسئله دا ده چې د زکاة مال له یوه ښار څخه وبل ښار ته وړل مکروه دي، ها! که په بل ښار کې د ده غریب قریب وي، یا د بل ښار خلک له دې ښار والا څخه زیات محتاجه وي، یا مثلاً بعضې مدرسې په داسې پسمانده علاقو کې واقع وي چې هلته تعاون ورسره کول د دیني تعلیم د بقاء لپاره ضروري وي، یا د بل ښار فقیر زیات پرهېزګاره وي، یا هغه داسې کس وي چې مسلمانانو ته له هغه څخه زیاته نفع رسیږي، نو په دې صورتونو کې بل ښار او علاقې ته د زکاة په وړولو کې هیڅ کراهت نسته، بلکې د زیات ثواب باعث دي. (شفاء الارواح، انوار الایضاح)

کومو کسانو ته زکاة ورکول افضل او غوره دي؟ (غریب قریبان، بیا همسایه ګان...)

﴿۱۲۲۷﴾ وَالْأَفْضَلُ صَرْفُهَا لِلْأَقْرَبِ فَالْأَقْرَبِ مِنْ كُلِّ ذِيْ رَحِمٍ مَحْرَمٍ مِنْهُ او افضل دي د زکاة خرچ کول (ورکول) تر ټولو نژدې قریب ته بیا (تر هغه وروسته) نژدې قریب په خپل ذی رحم محرم قریبانو کې (یعني په خپل ذی رحم محرم قریبانو کې تر ټولو نژدې قریب ته زکاة ورکول افضل دي بیا تر هغه وروسته نژدې قریب ته..) ثُمَّ لِجِيْرَانِهِ بیا خپلو همسایه ګانو ته ثُمَّ لِأَهْلِ مَحَلَّتِهِ بیا خپلې محلې (کلي) والا ته ثُمَّ لِأَهْلِ حِرْفَتِهِ بیا خپل هم کسب (هم پېشه) والا ته ثُمَّ لِأَهْلِ بَلَدَتِهِ بیا خپل ښار والا ته وَقَالَ الشَّيْخُ أَبُوْ حَفْصٍ الْكَبِيْرُ رَحِمَهُ اللهُ او شیخ ابو حفص کبیر رَحِمَهُ الله فرمایلي دي لَا تُقْبَلُ صَدَقَةُ الرَّجُلِ وَقَرَابَتُهُ مَحَاوِيْجُ چې نه قبلول کیږي صدقه د سړي په داسې حال کې چې د هغه خپل قریبان محتاجه وي حَتّٰى يَبْدَأَ بِهِمْ فَيَسُدَّ حَاجَتَهُمْ تر دې چې په هغوی شروع وکړي او د هغوی ضرورت ور پوره کړي.

لغات: ﴿جیران﴾ جمع د جَارٌ ده: همسایه، ﴿أهل حرفة﴾ پېشه ور، کسب و پېشې والا، ﴿ذی رحم محرم﴾ هغه قریب چې نکاح ورسره کول د همېشه لپاره حرام وي، ډېر نژدې قریب، لکه ورور،

خـور، د دوی اولاد، اکـا، امـه، مامـا، خالـه او داسـي نـور، کلـه چـي دا خلـک د زکـاة مسـتحق وي،

﴿محاويج﴾ جمع د مُحْوَجٌ ده: (احتياج مند)، ضرورت مند. (انوار الایضاح)

تشریح: د زکاة ورکولو په وخت کي افضل دا ده چي اول وخپلو قريبانو ته ورکول سي، دوی ته په زکاة ورکولو کي دوچنده ثواب دی: يو د زکاة او بل د صله رحمی او قرابت، ښکاره دي وي چي له اُصولو او فروعو (لکه مخکي چي ذکر سوه) څخه بغير بل هر غريب احتياج مند قريب مثلاً ورور او خور، د دوی اولاد، اکـا، امه، ماما، خاله، خوريی او داسي نور ټولو ته زکاة ورکول شرعاً صحيح دي بلکي افضل دي، بيا تر دې وروسته د همسايه ګانو حق دی، بيـا د کلي او محلې والا حق دی، بيـا د خپل هَم پېشه خلکو حق دی (کوم چي د ده سره په پېشه او کسب کي شريکان وي)، بيا د خپل ښار والا حق دی.

که غريب قريب موجود وي او زکاة بل چا ته ورکول سي، نو زکاة يې نه قبليږي

وقال الشيخ لا تُقْبَل إلخ: مصنف رَحِمَهُ الله په عبارت کي د شيخ ابو حفص کبير رَحِمَهُ الله قول نقل کړی دی، په دې باره کي علامه شامي رَحِمَهُ الله له حضرت ابو هريره ﷺ څخه يو مرفوع روايت هم په وضاحت سره نقل کړی دی چي نبي کريم ﷺ وفرمايل: اې خلکو! په هغه ذات دي مي قسم وي چا چي زه په حق سره رالېږلی يم چي الله تعالیٰ د هغه کس صدقه و خيرات نه قبلوي (يعني هغه ته يې ثواب نه حاصليږي، که څه هم فريضه د هغه له غاړي څخه ساقطيږي) چي د هغه قريبان احتياج مند وي او هغه يې پر نورو خرچ کړي او په هغه ذات دي مي قسم وي د چا په قبضه کي چي زما روح دی، الله تعالیٰ به د قيامت په ورځ د داسي کس وطرف ته د نظر په رحمت سره نه وګوري. (الله تعالیٰ دي مو وساتي او الله تعالیٰ دي مونږ ته د غريب قريب سره د تعاون او ښه سلوک توفيق راکړي، آمين). (انوار الايضاح بحوالهٔ شامي ج: ۲، ص: ۹۳، او طبع بيروت ج: ۳، ص: ۲۷۴)

بَابُ صَدَقَةِ الْفِطْرِ

(دا) باب د صدقة الفطر (سرسایې، په بیان کې) دی

تشریح: څرنګه چې زکاة او صدقة الفطر (سرسایه) دواړه مالي عبادتونه دي، نو ځکه یې یو تر بل وروسته بیان کړي دي، خو څرنګه چې زکاة فرض دی او صدقهٔ فطر واجب ده، او ښکاره ده چې د فرضو درجه له واجبو څخه مخکې وي، نو ځکه یې مخکې د فرضو یعنې د زکاة احکام او مسائل بیان کړل، او اوس د واجب یعنې د صدقهٔ فطر مسائل بیانوي.

د صدقه لغوي او اصطلاحي معنیٰ: د صدقه معنیٰ ده: ورکړه (عطیه)، او دلته ځنې مراد هغه ورکړه او عطیه ده چې هغه د الله جَلّ جَلالُهُ د تقرّب (نژدېکت حاصلولو) په خاطر ورکړل سي. د صدقة الفطر شرعي او اصطلاحي تعریف دا دی: هغه مال چې د عبادت او صلې په توګه د ترحّم په خاطر ورکړل سي، او صدقه ته په دې وجه صدقه وایي چې په دې سره په ثواب حاصلولو کې د انسان غوښتنه او رغبت صادق (رېښتونی) وي.

د حدیثو په کتابو کې د صدقة الفطر لپاره څو نومان ذکر سوي دي: (۱) صدقة الفطر، (۲) زکوة الفطر، (۳) زکوة رمضان، (۴) زکوة صوم، (۵) صدقة الصوم، (۶) صدقة رمضان، (۷) صدقة الرؤوس، (۸) زکوة الأبدان.

د روژې زکاة (صدقهٔ فطر): روژتي که هر څومره هم پرهېز او پابندي وکړي، خو بیا هم د روژې په دروان کې څه نا څه کمي او کوتاهي پېښیږي، له خوراک، څښاک او داسي نورو څخه پرهېز او بچ کېدل خو آسانه وي، لېکن د لغو کلام، بې ځایه مصروفیاتو او نامناسبه خبرو څخه پوره پرهېز نه سي کېدلای، نو ځکه د داسي کمیو او کوتاهیو د تلافۍ او جبران لپاره شریعت د رمضانُ المبارک په آخر کې د صدقة الفطر په نامه سره (ګواکې د روژې زکاة) جلا واجب کړې ده، له حضرت عبد الله ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ صدقة الفطر ضروري وګرځوله کوم چې د روژتي د لغو او فحش خبرو څخه د پاکۍ ذریعه ده او د مسکینانو لپاره د خوراک انتظام دی، کوم څوک چې هغه د اختر تر لمانځه مخکې اداء کړي، نو دا مقبول زکاة دی او کوم څوک چې هغه تر لمانځه وروسته اداء کړي، نو دا له عامو صدقاتو څخه یو صدقه ده. (انوار الایضاح بحوالهٔ ابو داؤد شریف حدیث شمېره: ۱۶۰۹)

له دغه روايت څخه معلومه سوه چي د صدقۀ فطر د واجبېدلو دوه مقصده ده: (۱) په روژه کي د واقع سوي کمۍ او کوتاهۍ تلافي، (۲) د اُمت د مسکينانو لپاره د اختر په ورځ د رزق انتظام، د دې لپاره چي هغوی هم په دې ورځ د خلکو سره په خوشحاليو کي شريک سي. په همدې وجه نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چي "أَغْنُوْهُمْ عَنِ السُّؤَالِ فِي هٰذَا الْيَوْمِ" (منهاج المسلم ص: ۳۳۲)، يعني په دې ورځ مسکينانو ته د ومره مال او خرچه ورکړئ! چي هغوی هم له سوال کولو څخه مستغني سي، نو ځکه په مال لرونکو مسلمانانو باندي لازمه ده چي پر خپل وخت د صدقۀ فطر اداء کولو پابندي وکړي، لکه څرنګه چي په پورتني حديث کي ذکر سوه چي د اختر تر لمانځه مخکي د صدقۀ فطر اداء کولو ثواب زيات دی، پر همدې بنياد عبد الله بن عمر رضی الله عنهما به له اختر څخه دوې، درې ورځي مخکي صدقۀ الفطر اداء کوله (ابو داؤد شريف، حديث شمېره: ۱٦۱۰)، او دا مناسب هم ده، د دې لپاره چي مستحق غريبان له مخکي څخه اختر ته تياري وکړل سي.

د صدقۀ فطر مشروعيت: صدقۀ فطر له زکاة څخه مخکي د هجرت په دويم کال تر اختر دوې ورځي مخکي مشروع سوه. (شفاء الارواح، فتح الهدايه، وانوار الايضاح بحوالۀ اوجز المسالک)

صدقة الفطر پر چا واجب ده؟

﴿۱۳۲۸﴾ تَجِبُ عَلٰى حُرٍّ مُسْلِمٍ مَالِكٍ لِنِصَابٍ أَوْ قِيْمَتِهٖ صدقۀ فطر واجب ده پر (هر) آزاد مسلمان کوم چي د نصاب يا د هغه د قيمت مالک وي وَإِنْ لَّمْ يَحُلْ عَلَيْهِ الْحَوْلُ که څه هم پر نصاب کال نه وي تېر سوی عِنْدَ طُلُوْعِ فَجْرِ يَوْمِ الْفِطْرِ د کوچني اختر د صبح صادق راختلو (سپېده چاود) په وخت کي وَلَمْ يَكُنْ لِلتِّجَارَةِ او (که څه هم هغه نصاب يا د نصاب قيمت) د تجارت لپاره نه وي فَارِغٍ عَنِ الدَّيْنِ وَحَاجَتِهِ الْأَصْلِيَّةِ وَحَوَائِجِ عِيَالِهٖ (خو) فارغ (او زائد) وي له قرض او د ده له اصلي حاجت او د عيال له حاجاتو (ضرورياتو) څخه.

﴿۱۳۲۹﴾ وَالْمُعْتَبَرُ فِيْهَا الْكِفَايَةُ لَا التَّقْدِيْرُ او معتبر په حاجت (ضرورت) کي کافي کېدل دي، نه (له خپل خټه) فرض کول (يعني صرف د کافي کېدلو امکان او اټکل معتبر نه دی) وَهِيَ مَسْكَنُهٗ وَأَثَاثُهٗ وَثِيَابُهٗ او حاجت د ده کور (استوګنځی) او د کور سامان او د ده جامې دي وَفَرَسُهٗ وَسِلَاحُهٗ وَعَبِيْدُهٗ لِلْخِدْمَةِ او (همدارنګه) د ده آسونه او د ده وسله او د ده د خدمت غلامان دي.

لغات: ﴿مسکن﴾ استوګنځی (داوسېدلو ځای)، ﴿أثاث﴾ د کور سامان. د زينت او ښکلا سامان.

﴿عبيد﴾ جمع د عَبْدٌ ده: غلام.

تشريح: د عبارت حاصل دا دی چې صدقهٔ فطر پر هغه کس واجب ده چې په هغه کې درې شرطونه موجود سي: ① آزاد به وي، پر غلام صدقهٔ فطر واجب نه ده، ② مسلمان به وي. پر کافر صدقهٔ فطر واجب نه ده، ③ د نصاب د مقدار به مالک وي، برابره ده هغه نصاب نامي وي، که نه وي او کال باندې تېر سوی وي، که نه وي، خو هغه به د ده او د ده د اهل وعيال له اصلي حاجت و ضرورت او قرض څخه به زائد (اضافه) وي، حاجت مثلاً له دې څخه شيانو څخه به زائد وي: د اوسېدلو کور، داغوسلتو جامې، د کورني استعمال سامان، د سپر تيا آسونه، د خدمت غلامان. لهذا د کوم چا سره چې له حاجت اصليه څخه زائد سامان وي او د هغوی قيمت د نصاب برابر وي، نو پر هغه صدقهٔ فطر واجبيږي، مثلاً که د چا دوه کورونه وي: په يوه کې اوسيږي او په بل کې نه اوسيږي. نو برابره ده هغه يې په کرايه ورکړی وي او که نه، په دواړو صورتونو کې که هغه د نصاب (دوه سوه درهمو) برابر وي، نو پر هغه صدقهٔ فطر واجبيږي.

عند طلوع الفجر: صدقهٔ فطر د کوچني اختر په ورځ تر صبح صادق (طلوع الفجر) وروسته واجبيږي. لهذا کوم څوک چې تر صبح صادق مخکې مړ سوی وي، پر هغه صدقهٔ فطر واجب نه ده او کوم څوک چې په دې ورځ تر صبح صادق وروسته مړ سوی وي، پر هغه صدقهٔ فطر واجب ده.

والمعتبر الخ: يعني پورته چې کوم دريم شرط بيان سو چې د نصاب په اندازه مال به د ده او اهل وعيال له ضرورت څخه زائد وي، نو په دې باره کې فرمايي چې د ده سره به دومره مال وي چې خپله د ده او د بچيانو د ضرورت لپاره فی الواقع کافي کيږي، صرف د کافي کېدلو امکان او اندازه (اټکل) کافي نه دی، لکه څرنګه چې په بعضې عبادتونو کې صرف امکان شرط وي او دا پکښې ضروري نه وي چې په حقيقت کې به وي، مثلاً په سفر کې صرف د تکليف د امکان په وجه قصر کيږي يعني په سفر کې دا فرض کړل سوي (اټکل سوې) ده چې په سفر کې تکليف دی او دا ضروري نه ده چې په حقيقت کې تکليف دی، همدا وجه ده چې په راحت او آرام سره سفر کونکی به همداسې قصر کوي لکه څرنګه چې په تکليف سره سفر کونکی قصر کوي. (شفاء الارواح بتصرف)

صدقهٔ فطر به سړی د خپل ځان، بچيانو او غلامانو له طرفه اداء کوي

﴿۱۲۳۰﴾ فَيُخْرِجُهَا عَنْ نَفْسِهِ وَأَوْلَادِهِ الصِّغَارِ الْفُقَرَاءِ نو صدقهٔ فطر (سرسايه) به باسي له خپل طرفه او د خپل کوچنيو (نابالغه) غريبو بچيانو له طرفه وَإِنْ كَانُوْا أَغْنِيَاءَ او که د ده بچي

مالداره وي يُخْرِجُهَا مِنْ مَالِهِمْ نو (بيا) به يې د دوی له مال څخه باسي.

تشريح: صدقۀ فطر د خپل ځان له طرفه او د خپل نا بالغه اولاد له طرفه اداء کول واجب دي؛ ځکه د صدقۀ فطر د واجبېدلو سبب داسي ذات دی چي سړی د هغه خرچ زغمي (نفقه ورکوي) او چي هغه د سړي تر سرپرستۍ لاندي وي، خو په دې شرط چي نا بالغه بچيان خپله د يو نصاب مالکان نه وي، لېکن که بچيان خپله د نصاب خاوندان وي، نو بيا پر پلار نه واجبېږي، بلکي خپله د دوی له مال څخه به صدقۀ فطر ايستل کېږي.

﴿۱۲۲۱﴾ وَلَا تَجِبُ عَلَى الْجَدِّ فِيْ ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ او (د لمسيانو صدقۀ فطر) پر نيکه واجب نه ده په ظاهر روايت کي وَاخْتِيْرَ أَنَّ الْجَدَّ كَالْأَبِ عِنْدَ فَقْدِهٖ أَوْ فَقْرِهٖ او غوره کړل سوي ده (يعني مختار قول دا دی) چي نيکه د پلار په څېر دی، د پلار د نشتوالي (ناموجوديت) يا فقير والي په وخت کي.

لغات: ﴿أُخْتِيْرَ﴾ د افتعال له بابه ماضي مجهوله ده، مصدر: اِخْتِيَار: خوښول، اختيارول (غوره کول)، په اصل کي أُخْتُيِرَ وو، له ضمې څخه وروسته کسره پر ياء ثقيله وه، نو کسره يې ماقبل ته نقل کړه او د تاء ضمه يې ليري کړه أُخْتِيْرَ سو.

تشريح: د عبارت حاصل دا دی چي پر نيکه د لمسيانو صدقۀ فطر اداء کول واجب نه دي، که څه هم د دوی پلار (د نيکه زوی) موجود نه وي، دا ظاهر روايت دی؛ ځکه د نيکه ولايت مطلق نه وي، خو غوره او مختار مذهب دا دی چي نيکه د پلار په څېر دی که چيري پلار موجود نه وي يا موجود خو وي، لېکن محتاج او مفلسه وي، نو په دواړو صورتونو کي پر نيکه د نابالغه لمسيانو او لمسيو صدقۀ فطر واجبيږي. (انوار الايضاح)

﴿۱۲۲۲﴾ وَعَنْ مَمَالِيْكِهٖ لِلْخِدْمَةِ وَمُدَبَّرِهٖ وَأُمِّ وَلَدِهٖ او (همدارنګه صدقۀ فطر به باسي) د خپل هغه غلامانو له طرفه کوم چي د خدمت لپاره دي او د خپل مدبّر غلام او اُمِّ ولد مينځي له طرفه وَلَوْ كُفَّارًا که څه هم هغوی کافران وي لَا عَنْ مُكَاتَبِهٖ وَلَا عَنْ وَلَدِهِ الْكَبِيْرِ وَزَوْجَتِهٖ وَقِنٍّ مُشْتَرَكٍ نه د خپل مکاتب له طرفه او نه د خپل لوی (بالغ) ځوی او خپلي ښځي او مشترک غلام له طرفه وَآبِقٍ إِلَّا بَعْدَ عَوْدِهٖ او (نه) د تښتېدلي غلام له طرفه مګر د هغه تر واپس راتللو

وروسته وَكَذَا الْمَغْصُوْبُ وَالْمَأْسُوْرُ او همدارنګه (حکم دی د) غصب کړی سوي او قید کړی سوي (بندي) غلام (چي د دوی له طرفه به هم صدقهٔ فطر نه باسي. خو که دوی واپس ترلاسه سي. نو د تېرو کلونو صدقهٔ فطر یې واجبېږي (انوار الایضاح، عون المفتاح)).

لغات: ﴿مماليك﴾ جمع د مَمْلُوْكٌ ده: هغه کس کوم چي د بل چا تر ملکیت لاندي وي (یا په بله وینا: کوم چي د بل چا په غلامتوب کي وي)، د مذکر او مؤنث یعني د غلام او مینځي دواړو لپاره استعمالیږي. ﴿مدبّر﴾ هغه غلام چي مالک ورته ویلي وي: چي زما تر مرګ وروسته ته آزاد یې (یعني د هغه آزادي یې پر خپل مرګ معلقه کړې وي)، ﴿مکاتب﴾ هغه غلام چي خپل مالک ورته ویلي وي: چي ته ما ته دومره پیسې راوړه! (مثلاً پنځه سوه درهمه راوړه!) نو ته آزاد یې!، او غلام دا معامله منظور کړي، نو دې غلام ته مکاتب وایي او دغه معاملې ته کتابت وایي، ﴿مأسور﴾ د ضرب له بابه مفعول دی: قید کړی سی (بندي). أَسَرَ يَأْسِرُ أَسْرًا او إِسَارًا: قیدول (بندي کول).

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي څرنګه چي د نابالغه بچیانو له طرفه سړی صدقهٔ فطر اداء کوي، همداسي به یې د خپلو غلامانو له طرفه هم اداء کوي؛ ځکه مخکي ذکر سوه چي د صدقهٔ فطر د واجبېدلو سبب هغه ذات دی کوم چي سړی د هغه خرچ زغمي (نفقه ورکوي) او چي هغه د سړي تر ولایت او سرپرستی لاندي وي، او غلام همداسي دی. او په دې خبره کي غلام او مینځه ټوله سره برابر دي، همداسي برابره ده هغوی مسلمانان وي او که کافران وي. نو د هر غلام او مینځي صدقهٔ فطر پر مالک واجب ده. په مسلمان او نامسلمان کي توپیر کول صحیح نه دي او دا مسئله اوس مهمه نه ده؛ ځکه اوس غلامان نسته.

ولاعن ولده الكبير إلخ: د بالغ اولاد خرچ پر پلار واجب نه دی؛ نو ځکه د دوی صدقهٔ فطر هم پر پلار واجب نه ده. لېکن که دوی د پلار په پالنه کي اوسیږي او پلار د دوی له طرفه صدقهٔ فطر اداء کړي، نو صحیح کیږي. او که یو زوی مجنون (لېونی) وي یا د عقل په اعتبار سره کمزوری وي، نو د هغه له طرفه به هم پلار صدقهٔ فطر اداء کوي، که څه هم بالغ او لوی وي.

وزوجته: همدارنګه د ښځي صدقهٔ فطر پر خاوند واجب نه ده. که چیري ښځه د نصاب مالکه وي، نو صدقهٔ فطر خپله پر هغې واجب ده، لېکن که خاوند یې د هغې له طرفه اداء کړي، نو اداء کیږي برابره ده له ښځي څخه یې اجازه اخیستې وي او که نه وي.

وقن مشترك: يعني كه يو غلام د دوو كسانو ترمينځ مشترك وي، نو د هغه صدقۀ فطر له دوى څخه پر يوه شريک هم نه واجبيږي؛ ځکه له دوى څخه يوه ته هم پر هغه ولايت تامه نسته او نه پر يوه د هغه كامله نفقه لازم ده. حال دا چي دا دواړه شيان د صدقة الفطر د وجوب سبب دي.

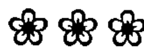
و آبق إلخ: يعني كه د يو چا غلام تښتېدلى وي يا غلام يو چا غصب كړى وي يا قيد كړى سوى وي. نو پر مالک د دوى صدقۀ طرف واجب نه ده تر هغه وخته پوري چي دوى واپس د مالک په قبضه كي راسي.(انوار الايضاح. شفاء الارواح)

د صدقۀ فطر شرعي مقدار

﴿۱۲۲۲﴾ وَهِيَ نِصْفُ صَاعٍ مِنْ بُـرٍّ أَوْ دَقِيْقِـهٖ أَوْ سَوِيْـقِهٖ او صدقۀ فطر (سرسايه) له غنمو څخه يا د غنمو له اوړو يا د غنمو له نينو څخه نيم صاع ده أَوْ صَاعُ تَمْرٍ أَوْ زَبِيْبٍ أَوْ شَعِيْرٍ يا د خرماوو يا كشمشو يا اوربشو يو صاع دى وَهُوَ ثَمَانِيَةُ أَرْطَالٍ بِالْعِرَاقِيِّ او صاع اته رطله دى په عراقي رطل سره (يعني يو صاع اته عراقي رطله كيږي).

لغات: ﴿دقيق﴾ وچ اوړه، ﴿سويق﴾ نينې، ﴿تمر﴾ خرما، كجوري، ﴿زبيب﴾ كشمش، وشكي (وچ كړل سوي انګور)، ﴿شعير﴾ اوربشي.

تشريح: د صدقۀ فطر مقدار له غنمو يا د غنمو له اوړو څخه د احنافو په نيز نيم صاع دى، او له خرماوو يا له كشمشو يا اوربشو څخه يو صاع دى، او د راجح قول مطابق له كشمشو څخه هم نيم صاع دى د غنمو په څېر (او د ائمه ثلاثه وو په نيز له هري غلې څخه يو صاع دى). نو اوس كه څوک د غنمو يا اوړو يا د نينو په ذريعه صدقۀ فطر وركول غواړي، نو هغه به د هر نفر او هر فرد له طرفه نيم صاع وركوي، همدا د كشمشو حكم دى د راجح قول مطابق چي نيم صاع به وركوي، او كه د كجورو او خرماوو په ذريعه صدقۀ فطر وركول وغواړي، نو بيا به يو صاع وركوي.

د صاع مقدار

يو صاع اته (۸) عراقي رطله كيږي، كوم چي تقريباً زموږ د وزن په اعتبار سره دري نيم كيلو كيږي (په پاكستاني كيلو سره)، ځكه رطل په اوسني حساب سره (۴۴۲.۵۲) ګرامه كيږي، يعني څلور سوه دوڅلوېښت ګرامه كيږي او لږ څه زيات، نو دې ته چي په اته (۸) كي ضرب وركول سي.

مجموعتاً درې زره پنځه سوه اته دېرش (۳۵۳۸) ګرامه کيږي يعني تقريباً درې نيم کېلو (ځکه زر ګرامه يو کيلو دی).

د صاع وزن د اوسني او پخواني وزن په اعتبار سره

صاع	رطل	کېلو	ګرام	لېټر
يو صاع	۸ رطله	۳.۵۳۸ (يعني ۳ کېلو او ۵۳۸ ګرامه کيږي) تقريباً درې نيم کېلو	۳۵۳۸	۵.۸۸
نيم صاع	۴ رطله	۱.۷۶۹ (يعني يو کېلو او ۷۶۹ ګرامه کيږي) تقريباً پاؤ کم دوه کېلو	۱۷۶۹	۲.۹۴

د مالداره کسانو لپاره مشوره

نن سبا د نيم صاع قيمت ډېر کم پرېوځي (تقريباً ۱۲۰ يا ۱۳۰ کلداري) کوم چي د مالداره کسانو لپاره هيڅ وقعت او حيثيت نه لري، نو ځکه سرمايه داره خلکو ته مشوره ورکول کيږي چي د زيات ثواب حاصلولو لپاره د نيم صاع غنمو پر ځای د يو صاع خرماوو يا کشمشو د قيمت صدقهٔ فطر ورکړي، په دې کي به ثواب هم زيات حاصل سي او فقراؤ ته به نفع هم زياته حاصله سي (او بعضي بزرګانو ته په تجربه سره دا خبره ثابته سوې ده چي که دارزانه صدقهٔ فطر انيم صاع غنموا پر ځای لوړ قيمت والا صدقهٔ فطر ورکول سي، نو ټوله کال به تنګي باندي رانه سي او په پراخي کي به وي ان شاء الله تعالی)، په يو روايت کي دي چي کله حضرت علي رضی الله عنه د بصرې ښار ته راغلی او هغه وليدل چي د غنمو بازاري نرخ ارازنه دی، نو ويې فرمايل: چي الله تعالیٰ په تاسو باندي پراخي را وستې ده (يعني مالداره ياست)، لهذا که تاسي صدقهٔ فطر له هر شي څخه د يوه صاع په حساب سره ورباسئ! ، نو زياته ښه ده (ابوداؤد. حديث: ۱۶۲۲)، له دې څخه معلومه چي وس لرونکو کسانو ته په زياتوب او اضافه سره صدقهٔ فطر ايستل پکار دي. (انوار الايضاح)

په صدقهٔ فطر کي قيمت ورکول جائز نه، بلکي افضل دي

﴿۱۲۲۴﴾ وَيَجُوْزُ دَفْعُ الْقِيْمَةِ او د قيمت ورکول (هم) جائز دي وَهِيَ أَفْضَلُ عِنْدَ وِجْدَانِ مَا يَحْتَاجُهُ او همدا (قيمت ورکول) افضله دي د هغه شي د پيدا کېلو (ترلاسه کېدو) په وخت کي کوم ته چي فقير محتاج (مجبوره) وي لِأَنَّهَا أَسْرَعُ لِقَضَاءِ حَاجَةِ الْفَقِيْرِ ځکه دا (قيمت) د فقير حاجت لره ژر پوره کونکی دی (يعني د فقير ضرورت په قيمت او پيسو سره ژر پوره کيږي) وَإِنْ كَانَ زَمَنَ شِدَّةٍ او که د سختی (وچکالی) زمانه وي فَالْحِنْطَةُ وَالشَّعِيْرُ وَمَا يُؤْكَلُ أَفْضَلُ مِنَ

الدَّرَاهِمِ نو غنم، اُوربشي او کوم څه چي خوړل کيږي (یعني خوراکي شیان) افضل دي له دراهمو څخه.

تشریح: فرمایي چي په صدقۀ فطر کي د مذکوره شیانو قیمت ورکول هم جائز دي. بلکي په اوس وخت کي قیمت ورکول افضل دي، کله چي فقیر يو خاص شي ته محتاجه وي او هغه په بازار کي پیدا کیږي؛ او افضل ځکه دي چي فقیر به خپل د خوښۍ شی په رانیسي او د غنمو او داسي نورو په ورکولو کي دا فایده نه حاصلیږي، ها! که وچکالي وي او خلک غلې او داسي نورو ته زیات محتاجه وي، نو بیا همداغه ورکول افضل دي. (انوار الایضاح)

د صدقۀ فطر د اداء کولو وخت

﴿۱۲۲۵﴾ وَوَقْتُ الْوُجُوْبِ عِنْدَ طُلُوْعِ فَجْرِيَوْمِ الْفِطْرِ او (د صدقۀ فطر) د واجبېدلو وخت د کوچني اختر په ورځ د صبح صادق (سپېدو) راختلو وخت دی فَمَنْ مَاتَ أَوِ افْتَقَرَ قَبْلَهٗ نو څوک چي تر دې وخت (صبح صادق) مخکي مړ سي یا فقیر (غریب) سي أَوْ أَسْلَمَ أَوِ اغْتَنٰى أَوْ وُلِدَ بَعْدَهٗ یا تر دې وخت وروسته مسلمان سي یا مالداره سي یا پیدا سي لَاتَلْزَمُهٗ نو پر هغه صدقۀ فطر (سرسایه) نه لازمیږي.

لغات: ﴿افتقر﴾ د افتعال له بابه ماضي معلومه ده، مصدر: اِفْتِقَارًا: محتاجه کېدل، ناداره کېدل، مفلس کېدل، ﴿اغتنٰی﴾ د افتعال د باب ماضي معلومه ده، مصدر: اِغْتِنَاءًا: مالداره کېدل.

تشریح: صدقۀ فطر د کوچني اختر (عید الفطر) په ورځ د صبح صادق (طلوع الفجر) په وخت کي واجبیږي، لهذا کوم کس چي له صبح صادق څخه مخکي مړ سي یا فقیر سي، نو پر هغه صدقۀ فطر نه واجبیږي، همدارنګه که د دې وخت له تېرېدلو څخه وروسته يو کافر مسلمان سي، یا فقیر مالدار سي، یا يو کوچنی پیدا سي، نو پر هغه صدقۀ فطر نه واجبیږي.

﴿۱۲۲۶﴾ وَيُسْتَحَبُّ إِخْرَاجُهَا قَبْلَ الْخُرُوْجِ إِلَى الْمُصَلّٰى او مستحب دي ایستل یې عیدګاه ته تر تللو مخکي وَصَحَّ لَوْقَدَّمَ أَوْ أَخَّرَ او صحیح ده که یې مخکي کړي یا یې وځنډوي (یعني که یې تر دې مخکي یا وروسته وباسي، نو هم صحیح ده) وَالتَّأْخِيْرُ مَكْرُوْهٌ او ځنډول (- خپل وخت وروسته کول) مکروه دي.

تشریح: مستحب او افضل دا ده چې صدقۀ فطر داختر په ورځ عیدګاه ته له تللو څخه مخکې اداء کړي، او که څوک یې داختر له ورځې څخه مخکې په رمضان کې اداء کړي، نو هم جائز او صحیح دي، او که له رمضان څخه یې هم مخکې اداء کړي، نو هم جائز دي لېکن خلاف احتیاط دي. او که د اختر ورځ تېره سي او صدقۀ فطر اداء نه کړي، نو د هغه غاړه نه خلاصیږي، بلکې صدقۀ فطر د مخکې په څېر واجب پاتیږي، هغه که هر څومره تأخیر وسي، خو داختر له ورځې څخه تأخیر کول مکروه دي.

صدقۀ فطر به یوه کس ته ورکول کیږي او که څو کسانو ته؟

﴿۱۲۲۸﴾ وَيَدْفَعُ كُلُّ شَخْصٍ فِطْرَتَهُ لِفَقِيرٍ وَاحِدٍ او هر کس دې خپله سرسایه یوه فقیر (غریب) ته ورکړي وَاخْتُلِفَ فِيْ جَوَازِ تَفْرِيقِ فِطْرَةٍ وَاحِدَةٍ عَلَى أَكْثَرِ مِنْ فَقِيرٍ او اختلاف سوی دی له یوه څخه پر زیاتو فقیرانو دیوې سرسایې د تقسیمولو په جائز کېدو کې وَيَجُوزُ دَفْعُ مَا عَلَى جَمَاعَةٍ لِوَاحِدٍ عَلَى الصَّحِيحِ او جائز دي ورکول دهغه سرسایې کوم چې پر یوه جماعت (ډېرو کسانو) وي یوه کس ته، د صحیح قول مطابق (یعني د صحیح قول مطابق د څو کسانو سرسایه یوه فقیره ته ورکول هم جائز دي) وَاللهُ الْمُوَفِّقُ لِلصَّوَابِ او هم الله د حق (او صحیح) خبرو توفیق ورکونکی دی.

لغات: ﴿یدفع﴾ د فتح له بابه مضارع ده، مصدر: دَفْعًا: د دې باب څو معناوې دي چې له هغوی څخه یوه معنیٰ ده: ورکول، اداء کول، ﴿تفریق﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: د دې لفظ له معناوو څخه یوه معنیٰ ده: تقسیمول (وېشل) (معجم الوسیط)، ﴿فِطْرَة﴾ صدقۀ فطر، سرسایه، جمع: فِطَرٌ، ﴿الصواب﴾ صحیح والی (دُرست والی او سموالی)، حق.

تشریح: غوره دا ده چې د یوه کس صدقۀ فطر و یوه مسکین او غریب ته ورکول سي، او که د یوه کس صدقه فطر دوو، یا زیاتو مسکینانو ته ورکول سي، نو د بعضو په نېز جائز نه دي. لېکن زیاته صحیح دا ده چې د یوه کس صدقۀ فطر څو کسانو ته ورکول جائز دي.

ویجوز الخ: همدارنګه د څو کسانو صدقۀ فطر صرف یوه مسکین او غریب ته ورکول هم د صحیح قول مطابق جائز دي. (شفاء الارواح، انوار الایضاح)

۲۸ ذی القعدة/ یوم الجمعة/ ۱۴۴۲ھ

اللّٰهم احفظنا من الفتن وأمتنا على الایمان واحفظنا من ابلیس وجنوده

وارزقنا العافیة والمعافاة في الدنیا والآخرة

آمین برحمتك یا ارحم الراحمین

كِتَابُ الْحَجِّ

(دا) کتاب د "حج" (په بیان کي) دی

تشریح: مصنف رَحِمَهُ الله تر کتابُ الزکاة وروسته اوس حج او د هغه احکام بیانوي. وجه د مناسبت یې د داه چي عبادات پر درې قسمه دي: ① صرف بدني عبادات (لکه لمونځ، روژه)، ② صرف مالي عبادات (لکه زکاة وغیره)، ③ بدني او مالي مشترک عبادات (لکه حج)، نو په همدې ترتیب سره مصنف رَحِمَهُ الله هغوی ذکر کړي کړي.

ښکاره دي وي چي د "حج" لفظ د حاء په کسره او فتحه دواړو سره مستعمل دی، په قرآن کریم کي د دواړو مثال سته، د کسرې مثال دا آیت دی: ﴿وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾[آلِ عمران: ۱۹۷]، او د فتحې مثال دا آیت دی: ﴿اَلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُوْمَاتٌ﴾[البقرة: ۱۹۷]. وګورئ! په اول آیت کي دا لفظ په کسره د حاء حِجّ دی او په دویم آیت کي په فتحه د حاء حَجّ دی. بعضو ویلي دي چي بالکسر مصدر او بالفتح اسمِ مصدر دی، وقیل بعسکه.

د حج لغوي او اصطلاحي معنیٰ: د حج لغوي معنیٰ ده: قصد کول، اراده کول، او د حج اصطلاحي معنیٰ ده: القصد إلى مكان مخصوص في أوان مخصوص مع فعل مخصوص على وجه التعظيم. (یعني د ځانګړي ځای [مکې شریفې] وطرف ته اراده کول په ځانګړي وخت کي د ځانګړو فعلونو سره د تعظیم په توګه). لکه خپله چي مصنف رَحِمَهُ الله هم د حج همداسي تعریف ذکر کړی دی.

د حج د فرضیت دلائل: د حج فرضیت په کتاب، سنت او اجماع ټولو سره ثابت دی. په کتابُ الله کي خو د حج فرضیت په دې آیت سره ثابت دی: ﴿وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾[آل عمران: ۹۷]: او په سنت کي په ډیرو حدیثونو سره د حج فرضیت ثابت دی چي له هغوی څخه دوه حدیثونه دا دي: (۱) بُنِيَ الإسلامُ على الخمس.... الحدیث، په دې حدیث کي د اسلام له پنځو بناګانو څخه یوه بناء حج هم شمېرل سوی دی، (۲) من مات ولم يحجّ فليمت إن شاء يهوديًا أو

نصرانیاً؛ او اجماع خو ښکاره ده چي د نبي کریم ﷺ له زمانې څخه واخله تر نه پوري پر حج د ټولو مسلمانانو اتفاق او اجماع را روانه ده.

د فرضیت سنه: د حج د فرضیت په زمانه کي ډېر قولونه دي، خو د جمهورو په نېز راجح قول دا دی چي د هجرت په شپږم (۶) کال حج فرض سوی دی، او علامه شامي رحمه الله د نهم (۹) هجري په آخر کي د حج د فرضیت والا قول ته ترجیح ورکوي او فرمايي چي په هغه کال (۹ هجري کي) نبي کریم ﷺ په دې وجه حج نه وکړی چي د حج د فرضیت حکم د حج د وخت له تېرېدو څخه وروسته سوی وو. (فتح الهدایه، انوار الایضاح)

د حکم په اعتبار سره د حج قسمونه

د حکم او صفت په اعتبار سره د حج لاندیني پنځه قسمونه دي:

① ...فرضِ عین: یعني د وس لرونکي کس لپاره په ټوله عمر کي یو وار حج کول فرض دي.

② ... واجب: مثلاً له میقات څخه بېله احرامه تېر سي او د هغه د تلافی لپاره د بل حج اراده وکړي. نو دې ته واجب حج ویل کیږي.

③ ... نفل: له یوه وار څخه زیات حجونه چي په ژوند کي وکړل سي او هغوی د واجب وغیرهٔ له قسم څخه نه وي، نو پر هغه د نفل اطلاق کیږي.

④ ... حرام: د نوم او شهرت په غرض سره یا په حرام مال سره حج کول حرام دي.

⑤ ... مکروه تحریمي: مثلاً د ضعیف پلار او مور (کوم چي د څوی خدمت ته محتاجه وي) له اجازې څخه بغیر تلل یا د اهل وعیال د نفقې له انتظام کولو څخه بغیر تلل. (غنیة الناسک ص: ۱۰)

د حج اصطلاحي تعریف

﴿۱۲۲۸﴾ هُوَزِيَارَةُ بِقَاعٍ مَخْصُوصَةٍ بِفِعْلٍ مَخْصُوصٍ فِيْ أَشْهُرِهٖ هغه (حج) زیارت کول دي د څو مخصوصو ځایونو په مخصوص فعل سره د هغه (حج) په خپلو میاشتو کي.

لغات: ﴿بِقَاعٍ﴾ جمع د بُقْعَةٌ ده: د ځمکي یوه حصه (ټوټه)، دلته څني مراد کعبه او عرفات دي. (انوار الایضاح)

تشریح: حج هغه خاصو (ځانګړو) افعالو او مناسکو (وقوفِ عرفه، طوافِ زیارت او داسي نورو) ته وایي کوم چي د حج په نیت سره د احرام تړلو په حالت کي په خپل خاص وخت (د حج په میاشتو) کي اداء کول کیږي. (غنیة الناسک ص: ۱۰)

د حج وخت

﴿۱۲۳۹﴾ وَهِيَ شَوَّالٌ وَذُو الْقَعْدَةِ وَعَشْرُ ذِي الْحَجَّةِ او هغوی (د حج مياشتي) شوال، ذو القعده او د ذو الحجې (اولي) لس ورځي دي.

لغات: ﴿شوّال﴾ د قمري كال لسمه مياشته، د كوچني اختر مياشته، پر شوّال ځيني وخت الف لام هم داخليږي، جمع: شَوَاوِيْلُ و شَوَاوِلُ، ﴿ذو القعدة﴾ د قمري كال يوولسمه مياشته، دې ته ذو القعده (د ناستي مياشته) ځكه ويل كيږي چي په دې مياشته كي به عرب پر كور كښېنستل، نه به يې سفر كوى او نه به يې جنګ وغيره كول جمع: ذَوَاتُ الْقَعْدَةِ، ﴿ذو الحجة﴾ د قمري كال آخري مياشته، د حج مياشته، جمع: ذَوَاتُ الحِجَّةِ.

تشريح: د حج اداء كولو لپاره په شريعت كي معلوم وخت ټاكل سوى دى چي هغه ته ميقات زماني ويل كيږي، او هغه د شوال او ذو القعدې دوې مياشتي او د ذو الحجې د مياشتي اولي لس ورځي دي، له دغه وخت څخه مخكي د حج يو عمل مثلاً طواف زيارت يا سعى او داسي نور اداء كول معتبر نه دي او د حج احرام تړل هم له دغو مياشتو څخه مخكي مكروه تحريمي دي، نو ځكه د شوال د مياشتي له شروع كېدلو څخه وروسته به د حج اعمال شروع كول كيږي. (انوار الايضاح)

حج على الفور واجب دى

﴿۱۲۴۰﴾ فُرِضَ مَرَّةً عَلَى الْفَوْرِ فرض كړى سوى دى (په ټوله عمر كي) يو وار په سمدستي توګه (اداء كول) فِي الْأَصَحِّ په صحيح ترين قول كي.

لغات: ﴿على الفور﴾ فوراً، سمدستي، لاس په لاس.

تشريح: حج په ژوند كي يو وار فرض دى، هر كال فرض نه دى او له يوه وار څخه وروسته نور حجونه نفلي شمېرل كيږي، او بله خبره دا ده چي كله په يو كس د حج د فرض كېدلو ټوله شرطونه جمع سي، نو حج په هاغه كال كي على الفور (سمدستي) واجبيږي، كه بېله عذره يې وځنډوي، نو ګنهګاره كيږي، دا د امام ابو يوسف رَحِمَهُ الله مسلك دى يعني د امام ابو يوسف رَحِمَهُ الله په نيز په هاغه اول كال د حج اداء كول ضروري دي، د دې لپاره چي د حج د فوتېدلو امكان باقي پاته نه سي، او مصنف رَحِمَهُ الله همدې ته اصح ويلي دي او د امام محمد رَحِمَهُ الله په نيز حج على التراخي واجب دى (په دې شرط چي د فوتېدلو امكان يې نه وي)، لهذا كه څوک په هاغه اول كال حج نه وكړي بلكي ورېې ځنډوي

او په را روانو کلونو کي یې وکړي، نو د امام محمد رَحِمَهُ الله په نیز نه ګنهکاره کیږي، او مصنف رَحِمَهُ الله د "في الأصح" په وینا سره د امام ابو یوسف رَحِمَهُ الله مسلک راجح ګرځولی دی. (شفاء الارواح)

مسئله (۱): د ښځي (ماینې) د مرض په وجه حج ځنډول: که پر یو چا حج فرض سوی وي لیکن د هغه ښځه مریضه وي، نو دا د هغه لپاره په حج کي د تأخیر عذر نه سي کېدلای (لهذا د ښځي د علاج او پوښتني لپاره دي معقول انتظام وکړي او خپله دي حج ته ولاړ سي).

مسئله (۲): د مور وپلار د مرض په وجه حج ځنډول: که پر یو کس حج فرض سوی وي او د هغه مور یا پلار داسي مریض وي چي د ده خدمت ته محتاجه وي، نو ده ته پکار دي چي د حج اراده وځنډوي او د مور و پلار خدمت پر ځای کړي.

مسئله (۳): د کوچني بچي په وجه حج ځنډول: که پر یو ښځي حج فرض سوی وي لیکن د هغې په غېږ کي کوچنی بچی وي چي د هغه د پالني او ساتني پر بناء ښځه فوراً له حج کولو څخه عاجزه وي، نو د بچي په رعایت کي د هغې لپاره په حج کي تأخیر جائز دی.

مسئله (۴): د ساه لنډي یا د نزلې او زکام د مرض په وجه حج ځنډول: که څوک د ساه لنډي په مرض مبتلا وي چي په لږ تللو سره یې ساه بندیږي، یا د نزلې او زکام مسلسل مریض وي چي لړیخ هم نه سي زغملای، نو د هغه لپاره په حج کي د تأخیر کولو ګنجائش نسته، بلکي پر هغه هم په اول وخت کي حج اداء کول لازم دي او مذکوره امراض د هغه لپاره عذر نه سي جوړېدلای (ګواکي مناسب سفري انتظامات دي وکړي، مثلاً د ضرورت کپړې، دواګاني، اسباب او داسي نور، او بیا دي د حج فریضه اداء کړي، همدا حکم د فشار (بلډ پرېشر) د مریض هم دی). (انوار الایضاح بحوالۀ غنیة الناسک)

د حج د فرضیت شرطونه

﴿۱۲۲۱﴾ وَشُرُوْطُ فَرْضِيَّتِهٖ ثَمَانِيَةٌ عَلَى الْأَصَحِّ او د حج د فرض کېدلو شرطونه اته (۸) دي. د صحیح ترین قول مطابق الْإِسْلَامُ (۱) مسلمان کېدل.

﴿۱۲۲۲﴾ وَالْعَقْلُ (۲) او عاقل کېدل.

﴿۱۲۲۳﴾ وَالْبُلُوْغُ (۳) او بالغ کېدل.

﴿۱۲۲۴﴾ والْحُرِّيَّةُ (۴) او آزاد کېدل.

﴿۱۲۴۵﴾ وَالْوَقْتُ (۵) او (د حج) وخت کېدل.

لغات: ﴿شروط﴾ جمع د شَرْطٌ ده: شرطونه او قيود. شرط هغه قيد ته وايي چي له هغه څخه بغير شي نه پوره کيږي نېکن د هغه شي له حقيقت څخه خارج وي.

تشريح: د حج د فرض کېدو لپاره اته (۸) شرطونه دي، کله چي په يو کس کي دغه ټوله شرطونه موجود سي، نو پر هغه حج فرض کيږي، او که دا ټوله شرطونه، يا له دوی څخه يو هم پکښي موجود نه سي، نو پر هغه حج نه فرض کيږي. شرطونه دا دي:

①... الإسلام (مسلمان کېدل)، نو پر کافر حج فرض نه دی او نه د يو کافر لپاره د حرم په حدودو کي داخلېدل جائز دي.

②... العقل (عاقل کېدل)، نو پر مجنون (لېوني) حج فرض نه دی. او که د مجنون ولي (سرپرست يعني پلار وغيره) د هغه له طرفه احرام وتړي او بيا په هغه سره د حج ارکان اداء کړي، نو دا د مجنون له طرفه نفلي حج کيږي او ولي ته هم ثواب حاصليږي.

③... البلوغ (بالغ کېدل)، نو پر نابالغه هلک حج فرض نه دی، لهذا کوم ځوک چي له بلوغ څخه مخکي حج وکړي، نو په دې سره د هغه فرضي حج نه اداء کيږي، بلکي دا نفلي حج کيږي.

④... الحرية (آزاد کېدل)، نو پر غلام حج فرض نه دی، او نه د هغه په حج کولو سره د هغه فرضي حج اداء کيږي، بلکي تر آزادېدو وروسته که استطاعت وي، نو دوباره به حج کوي.

⑤... الوقت (د حج وخت کېدل)، يعني د حج استطاعت (وس لرل) د حج په زمانه کي کېدل ضروري دي، او د حج زمانه هغه د حج مياشتي دي: شوال، ذو القعده او د ذو الحجې د شروع لس ورځي. لهذا له وخت څخه مخکي به ځوک صاحب استطاعت نه شمېرل کيږي. (شفاء الارواح)

﴿۱۲۴۶﴾ وَالْقُدْرَةُ عَلَى الزَّادِ (۶) او قدرت لرل (د لاري او سفر) پر توښه وَلَوبِمَكَّةَ که څه هم په مکه کي وي بِنَفَقَةٍ وَسْطٍ په متوسط (ميانه) خرچ سره (پر توښه قدرت لرل) وَالْقُدْرَةُ عَلَى رَاحِلَةٍ مُخْتَصَّةٍ بِهِ (۷) او قدرت لرل پر داسي سپارلی، کوم چي د ده سره خاص وي أَوْعَلَى شِقِّ مَحْمَلٍ يا (قدرت لرل) د کجاوې پر يوه حصه بِالْمِلْكِ وَالْإِجَارَةِ په ملکيت او (يا) په کرايه سره (يعني پر سپارلی يا شقِ محمل باندي د ده قدرت لرل به په دې توګه وي چي دئ به يې يا خپله مالک وي يا په

کرایه به یې نیولی وي) لَا الْإِبَاحَةِ وَ الْإِعَارَةِ نه په مباح کولو او خواست کولو سره (یعنې پر سپارلۍ یا شق محمل باندې د ده قدرت لرل به په دې توګه نه وي چې یو چا داحسان په توګه ورکړی اوړته مباح کړی اوي. یا ده له یو چا څخه خواست کړی وي او هغه ورکړی وي) لِغَيْرِ أَهْلِ مَكَّةَ دمکې له خلکو څخه بغیر د نورو لپاره(یـ ـي دا شرط او حکم د بهرني خلکو لپاره دی. نه د هغه خلکو لپاره کوم چې په مکه یا د مکې شا وخوا ته اوسیږي) وَمَنْ حَوْلَهُمْ إِذَا أَمْكَنَهُمُ الْمَشْيُ بِالْقَدَمِ وَالْقُوَّةِ بِلَا مَشَقَّةٍ او څوک چې (په مکه مکرمه یا) د دوی (اهل مکه) په شا وخوا کې دي (پر هغو حج هغه وخت فرض کیږي) کله چې هغوی لره په خپل طاقت سره بېله مشقته په پښو (پیاده) تلل ممکن وي وَإِلَّا فَلَا بُدَّ مِنَ الرَّاحِلَةِ مُطْلَقًا کنه چاره نسته له سپارلۍ څخه مطلقاً (یعني که بېله مشقته پیاده تلل ور لره ممکن نه وي. نو بیا مطلقا سپارلي ضروري ده) وَتِلْكَ الْقُدْرَةُ فَاضِلَةٌ عَنْ نَفَقَتِهِ وَنَفَقَةِ عِيَالِهِ إِلَى حِينِ عَوْدِهِ او دا قدرت به (یعني د سفر پر توښه او خرچ چې کوم قدرت لري. هغه) به زائد (اضافه) وي د ده او د ده د بچو له نفقې (خرچې) څخه د ده تر واپس راتلو پورې وَعَمَّا لَا بُدَّ مِنْهُ كَالْمَنْزِلِ وَأَثَاثِهِ وَآلَاتِ الْمُحْتَرِفِيْنَ وَقَضَاءِ الدَّيْنِ او (همدارنګه زائد به وي) له هغه شیانو څخه چې چاره ځنې نسته (یعني ضروري شیان) لکه کور. د کور سامان او د کسبګرو (پېشه ګرو) آلې او د قرض ادا ینه.

لغات: ﴿زاد﴾ د سفر توښه او خرچه. هغه خوراکه کوم چې یې انسان په سفر کې د ځان سره وړي (د لارې خوراکه او خرچه). جمع: أَزْوَادٌ و أَزْوِدَةٌ. ﴿نفقة﴾ د خوراک و څښاک او داسې نورو ضروریاتو خرچه (خرڅه). ﴿راحلة﴾ سپارلي. د سپرتیا لائق اوښ. د سفر او بار وړلو لپاره طاقتور اوښ یا اوښه(د مذکر او مؤنث دواړو لپاره مستعمل دی). جمع: رَوَاحِل. ﴿مَحْمِل﴾ کجاوه (هودج). د لښتو او لرګیو څخه جوړ سوی هغه ځای کوم چې به پر اوښ د سپرېدو او کښېښستلو لپاره ایښوول کېدی. همدارنګه هغه خورجین او لویه خلته (د خورجین په څېر) کوم چې د چارپای دواړو طرفونو ته ځړول سوې وي چې په هغه کې بار او سامان ایښوول کیږي. جمع: مَحَامِل. ﴿شق محمل﴾ یوه حصه د کجاوې. پر اوښ چې کومه کجاوه پرته وي د هغې دوې حصې وي او په هره حصه کې یو. یو سړی کښېني. یوې حصې ته "شق محمل" وایي. همدارنګه پر اوښ یا داسې بل سپارلي چې کومه خورجین او خلته ایښوول سوي وي. د هغه هم دوې حصې وي کوم چې دواړو طرفونو ته راځړیږي. هرې حصې ته یې "شق محمل" وایي. ﴿مِلك﴾ د ضرب د باب مصدر دی: مالک کېدل (مالک جوړېدل). ملکیت.

﴿إجارة﴾ دافعال د باب مصدر دی: په کرايه ورکول، په اُجرت (مزدوري) نيول. ﴿إباحة﴾ دا هم د افعال د باب مصدر دی: مباح کول، روا ګرځول، له يو شي څخه مفته نفع اخيستل. ﴿إعارة﴾ دا هم د افعال د باب مصدر دی: بېله عوضه يو شی ورکول چي بيرته به يې واپس کوي. خواست کونکي ته شی ورکول. مثلاً زيد خالد ته خواست وکړي چي فلانکی شی ما ته د يو څو وخت لپاره راکړه! چي زما ضرورت پوره سي بيرته يې درکوم، او خالد هغه شی ورکړي، نو دې ته عاريتاً ورکول وايي. يا په بله وينا د مفت استعمال لپاره د ضرورت تر وخته پوري شی ورکول او وروسته ځني اخيستل. ﴿حول﴾ شاوخوا، اطراف. ﴿قدم﴾ قدم، د پښې خپړه، يعني د پښې هغه حصه کوم چي پر ځمکه ايښوول کيږي. ﴿مشقة﴾ تکليف، مشقت، جمع: مَشَاقّ و مَشَقّات. ﴿منزل﴾ استوګنځی، ځای، جمع: مَنَازِل. ﴿أثاث﴾ کورنی سامان. ﴿محترفين﴾ واحد د مُحْتَرِفٌ دی: کسب او پيشې والا، پېشه ګر.

تشريح: ⑥... شپږم شرط "زاد" يعني د حج د لاري په توښه باندي قدرت لرل دي. ⑦... اُووم شرط "راحله" يعني د سپرتيا په شي (سپارلي) باندي قدرت لرل دي.

په زاد او راحله باندي د قدرت لرلو مطلب دا دی چي د ده سره به له اصلي او بنيادي ضروریاتو (کور، کالي، کورني سامان وغيره) څخه بغير نور زائد دومره مال وي چي په هغه سره مکې شريفي ته د تګ راتګ او هلته د استوګني او خوراک خرچ اداء کولای سي او د واپس کېدلو تر وخته پوري د خپل هغه اهل وعيال د خرچ انتظام هم کولای سي چي د هغوی نفقه د ده پر ذمه واجب ده.

مختصة به إلخ: يعني کوم څوک چي په مکه شريفه کي نه اوسيږي، د هغه لپاره دا هم شرط دي چي په راحله باندي د ده قدرت لرل خو به يا د ملکيت په توګه وي (يعني راحله به د ده خپل ملکيت وي. يا په بله وينا: دئ به يې مالک وي) يا به د اجارې په توګه وي، يعني يا د ده سره به دومره مال وي چي د کجاوې يو طرف (يا په اوس کي وخت کي د طيارې يا موټر يو سيټ) تر مکې شريفي پوري په کرايه نيولای سي (مخکي چي پر اُوښ وغيره به کومه کجاوه يا د سپرتيا شی پروت وو، په هغه کي به راسته او چپه طرف ته دوه ځايه وه چي په هر طرف کي به يو مسافر کښېنستی).

لا الإباحة إلخ: يعني په راحله باندي د ده قدرت لرل به د اباحت يا عاريت په توګه نه وي، يعني که بل چا خپله سپارلي ورکړې وي، يا د سفر د خرچ او اخراجاتو لپاره يې مال ورکړی وي چي په دې باندي حج وکړه!، نو په دې سره په زاد او راحله باندي قدرت نه ثابتيږي نو پر دا سي کس حج نه فرض کيږي او دا مال او سپارلي قبلول پر هغه نه لازميږي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

ومن حولهم إلخ: څه مخکې ذکر سوه چې د حج د فرضیت له شرطونو څخه یو شرط په راحله باندې قدرت لرل دي، لېکن د مکې شریفې او د مکې شریفې د شا وخوا (اطرافو) پر اوسېدونکو د حج فرض کېدلو لپاره راحله شرط نه ده، لهذا که د هغه ځای له اوسېدونکو څخه یو څوک په راحله باندې قدرت نه لري، نو هم پر هغه حج فرض کېږي، په دې شرط چې هغه بېله مشقته په خپل طاقت سره په پښو (پیاده) تللو باندې قادر وي او که هغه بېله مشقته په پیاده تللو باندې قادر نه وي، نو د هغه په حق کې به هم د حج د فرضیت لپاره راحله شرط وي.

له "حَوالی مکه" (د مکې له اطرافو) څخه څه مراد دي؟، نو په دې باره کې دوه قوله دي: ① یو قول دا دی چې کوم خلک د مکې شریفې او میقات تر مینځ آباد دي، هغوی ټولو ته د "حَوالی مکه" اوسېدونکي ویل کېږي، ② دویم دا چې د هغوی او مکې شریفې تر مینځ له دریو ورځو (مودتِ سفر) څخه کمه مسافه وي، نو هغوی ټوله د اهلِ مکه په حکم کې دي. (شفاء الارواح بحوالۀ عمدة الفقه)

وتلك القدرة إلخ: د دې تشریح په شروع کې وسوه.

د حج لپاره به حوائجِ اصلیه نه خرڅول کېږي؟

مسئله (۱): د کور ضروري سامان مثلاً یخچال، کولر او داسې نور که څه هم قیمتي وي، د هغوی په وجه به د حج د وجوب حکم نه کول کېږي، لهذا د هغوی خرڅول او حج تلل ضروري نه دي. بلکې د حج د وجوب لپاره له حوائجِ اصلیه وو څخه زائد مال موجودېدل ضروري دي. (غنیة الناسک ص: ۲۰)

که د حج لپاره مال وي خو د یو شي رانیولو ته ضرورت وي؟

مسئله (۲): که د یو چا سره د حج په اندازه مال موجود وي، لېکن هغه ته د کور لپاره د یو شي رانیولو ته ضرورت وي، مثلاً د کور د برق لپاره څو شمسیانو او بېټریو ته ضرورت وي، نو که د حج وخت راغلی وي، دا شیان دې نه رانیسي بلکې اول دې حج وکړي او که د حج وخت لیرې وي، نو د ضرورت لپاره هغوی رانیولای سي او پر هغه حج نه فرض کېږي. (غنیة الناسک ص: ۲۰ بتصرفٍ)

اول به حج کول کېږي او که واده؟

مسئله (۳): که واده ته ضرورت وي او د حج وخت راسي، نو اولاً دې حج وکړي، او که حج ته ډېر وخت پاته وي، نو واده کولو لره ترجیح ده، همدا حکم د خپل بچي د واده وغیره دی چې د بچي د واده په وجه حج مؤخر کول جائز نه دي. (غنیة الناسک ص: ۲۰)

﴿۱۲۲۷﴾ وَيُشْتَرَطُ الْعِلْمُ بِفَرْضِيَّةِ الْحَجِّ لِمَنْ أَسْلَمَ بِدَارِ الْحَرْبِ او شرط دی علم (خبرېدل) د حج په فرضیت د هغه کس لپاره کوم چې اسلام راوړی وي په دارُ الحرب کې أَوِ الْكَوْنُ بِدَارِ

اَلْإِسْلَامِ یا (شرط دي) په دار الاسلام کي کېدل (لهذا که څوک په دارُ الاسلام او مسلمان ملک کي وي، نو د هغه لپاره د حج د فرضیت علم هم شرط نه دی).

تشریح: ⑧... اتم او آخري شرط دا دی چي د حج په فرضیت به عالم (خبر) وي (چي اوس په ما باندي حج فرض دی)، برابره ده علمِ حقیقي وي او که علمِ حکمي وي، د حکمي مطلب دا دی چي سړی په دارُ الاسلام کي یا په اسلامي چاپېریال کي اوسیږي چي هلته اوسېدونکی به حکماً په فرضیت عالم شمېرل کیږي او د هغه لپاره به دا خبره عذر نه شمېرل کیږي چي ما ته د فرضیت علم نه وو. او د کوم چا استوګنه او پالنه چي په دارُ الحرب کي په غیر اسلامي چاپېریال کي سوې وي او هغه ته له مخکي څخه د حج د فرضیت علم نه وي سوی، نو پر هغه حج فرض نه دی، لېکن که هغه یې وکړي، نو بیا هم د هغه حج اداء کیږي. (انوار الایضاح)

د حج اداء کولو د وجوب شرطونه

﴿۱۲۴۸﴾ وَ شُرُوْطُ وُجُوْبِ الْأَدَاءِ خَمْسَةٌ او د (حج د) اداء کولو د واجبېدلو شرطونه پنځه دي عَلَى الْأَصَحِّ د صحیح ترین قول مطابق صِحَّةُ الْبَدَنِ (۱) د بدن روغتیا وَزَوَالُ الْمَانِعِ الْحِسِّيِّ عَنِ الذَّهَابِ لِلْحَجِّ (۲) او حسّي مانع زائلېدل حج ته له تللو څخه (یعني کوم څه چي له حج څخه مانع او خنډ وي، د هغه ختمېدل) وَ أَمْنُ الطَّرِيْقِ (۳) او لاره په امن کېدل.

﴿۱۲۴۹﴾ وَعَدَمُ قِيَامِ الْعِدَّةِ (۴) او (د ښځي) عده نه پاتېدل (چي ښځه به په عده کي نه وي).

﴿۱۲۵۰﴾ وَ خُرُوْجُ مَحْرَمٍ (۴) او (د ښځي سره) محرم سړی وتل (یعني داسي سړی ورسره تلل چي د هغه سره د ښځي نکاح د همېشه لپاره حرامه وي) وَلَوْ مِنْ رَضَاعٍ أَوْ مُصَاهَرَةٍ که څه هم (هغه محرم د نکاح حُرمت) له رضاع یا له خسرګني قرابت څخه وي (یا په بله وینا دا چي که څه هم د دوی ترمینځ نکاح د رضاع یا د خېښي توب د قرابت په وجه حرامه وي) مُسْلِمٍ مَأْمُوْنٍ عَاقِلٍ بَالِغٍ أَوْ زَوْجٍ لِامْرَأَةٍ (داسي محرم) چي هغه مسلمان، په امن، عاقل، بالغ وي یا د ښځي خاوند وي فِيْ سَفَرٍ په سفر کي (یعني دا د ښځي سره مذکوره محرم یا خاوند کېدل په هر سفر کي شرط دي).

﴿۱۲۵۱﴾ وَالْعِبْرَةُ بِغَلَبَةِ السَّلَامَةِ بَرًّا وَ بَحْرًا او اعتبار د سلامتیا غالب والي لره دی په وچه او سمندر کي (یعني د مفتی به قول مطابق د زمیني لاري او دریابي لاري په امن کېدلو کي معتبر دا ده چي اکثره

لاروبان به صحیح سالم راواپس کیږي. یامعنیٰ داچي دلاري دسلامتیا او په امن کېدو به غالب گومان وي) عَلَى الْمُفْتَى بِهِ پر هغه قول چي فتویٰ باندي ورکول سوې ده.

لغات: ﴿زوال﴾ د نصر د باب مصدر دی. کله چي د دې په صله کي عَنْ راسي، نو معنیٰ یې ده: ختمېدل، لیري کېدل. ﴿مَحْرَم﴾ هغه قریب ته وایي چي نکاح ور سره حرامه وي (یا په بله وینا چي د قرابت په وجه نکاح ورسره ناجائز وي)، جمع: مَحَارِم. ﴿مُصاهرة﴾ د مفاعلې له بابه اسم مصدر دی: د خسرتوب او خواښي توب قرابت، یا په بله وینا د خېښې او زومتوب قرابت. ﴿بَرّ﴾ وچه ځمکه (زمیني) لاره، جمع: بُرُوْر. ﴿البحر﴾ سمندر، دریاب، جمع: أبْحُرٌ و بُحُوْرٌ.

تشریح: مخکي چي کوم شرطونه تېر سوه، هغه د حج د فرضیت شرطونه وه، یعني د هغوی تر موجودېدلو وروسته حج فرض کیږي او لازمیږي، اوس له دې ځایه د حج د اداء د وجوب شرطونه بیانوي، یعني د حج اداء کول بیا هغه وخت لازمیږي او واجبیږي کله چي دا ټوله شرطونه موجود سي، لهذا په کوم کس کي چي د حج د فرضیت شرطونه موجود وي، لېکن د وجوبُ الاداء نه شرطونو څخه یو پکښې نه وي، نو بیا خپله پر هغه حج اداء کول نه فرض کیږي، بلکي د خپل ځان له طرفه بل څوک استول، یا له خپل مال څخه د حج اداء کولو وصیت کول باندي فرض کیږي. دلته مصنف رَحِمَهُ الله "علی الأصح" ځکه ویلي دي چي د بعضو په وینا همدا د حج د فرضیت شرطونه دي، نو مصنف رَحِمَهُ الله د "أصح" په قید سره د هغو له قول څخه احتراز وکړی.

صحة البدن: ① ... اول شرط د بدن روغتیا او سلامتیا ده، لهذا شل او گوډ، فالج وهلی ړوند او داسي پخواني مریض چي د هغه د روغتیا (جوړېدلو) اُمید نه وي او هغه کس چي دواړي پښې یا یوه پښه یې پرې سوې وي، یا دواړه لاسونه یا یو لاس یې پرې سوی وي او داسي بوډا کوم چي خپله پر سپارلي نه سي کښېنستلای او بغیر له سخت تکلیف او مشقت څخه پر سپارلي نه سي ټینګېدلای، نو پر دغه ټولو د حج اداء کول واجب نه دي، لېکن څرنګه چي د حج د فرضیت شرائط پکښي موجود دي، نو ځکه حج خو فرض سو، لېکن اداء کول یې باندي واجب نه دي، بلکي فی الحاله له خپل مال څخه بل څوک د خپل ځان له طرفه استول او حج په کول واجب او لازم دي، او که داسي نه وکړي، نو د مرګ په وخت کي د دې وصیت کول واجب او لازم دي.

وزوال المانع: ② ... مانع حسّي، مثلاً هغه په بندیخانه او محبس کي بندي وي، یا د حکومت له طرفه حج ته پر تللو ممانعت او بندیز وي، (لکه اوس چي د اټکلي کرونا په وجه پر سفر او حج بندیز ...ل سوی ...) یا

مثلاً یو وخت حکومت په وېزه او ټکټ باندې بندیز لګولی وي)، نو پر داسې کس د حج اداء کول واجب نه دي بلکې هغه دې خپل پر ځای بل څوک واستوي، یا دې د مرګ په وخت کې د حج وصیت وکړي، او دا حکم هغه وخت دی کله چې دا عذر یعنې قیدي کېدل یا د حکومت له طرفه ممانعت او بندیز د هغه د مرګ تر وخته پورې وي، لهذا که د مرګ تر وخته پورې نه وي او بېرته زائل سي، نو د عذر تر زائلېدلو وروسته خپله د هغه لپاره حج کول واجب دي.

وأمن الطّريق: ③... یعنې د ځان او مال له هلاکت او ډاکه ماری څخه د لارې په امن کېدل، او د دې معیار دا دی چې اکثره خلک به صحیح سالم ځي راځي، لهذا که صرف بعضې وخت نابېره په لاره کې غلا او ډاکه ماري کېږي، یا کښتۍ کله نا کله ډوبېږي، نو بیا هم داسې لاره په امن شمېرل کېږي او د حج اداء کول واجب کېږي.

وعدم قیام العدة: ④... دا شرط صرف د ښځې سره خاص دی چې ښځه به په عده کې نه وي، یعنې که د هغې خاوند وفات سوی وي، یا یې طلاق ورکړی وي، نو تر څو چې هغه په عده (عدت) کې وي، تر هغه وخته پورې د حج اداء کول پاندې واجب نه دي.

وخروج محرم إلخ: ⑤... یعنې پر ښځې د حج اداء کول هغه وخت واجبېږي کله چې د هغې سره مَحرم وي یا خاوند وي، مَحرم هغه قریب ته وایي چې د همېشه لپاره نکاح ور سره حرامه وي، برابره ده د نکاح دا حُرمت د قرابت په وجه وي لکه ورور، ځوی او داسې نور، یا د رضاعت په وجه وي لکه رضاعي ورور، مثلاً دواړو په کوچنیوالي کې د یوې ښځې شیدې رودلي وي، نو دا دواړه په خپل مینځ کې رضاعي ورور او خور سوه، یا د نکاح حُرمت د مصاهرت یعنې د خېښۍ د تعلق په وجه وي، مثلاً د خواښې سره د هغې زوم وي، چې د دوی تر مینځ هم حرمت ابدي دی.

مسلم: له دې ځایه د مَحرِم قریب شرطونه بیانوي چې د مَحرِم لپاره دا شرط دی چې هغه به مسلمان وي؛ ځکه که کافر وي، نو دا خطره سته چې هسې نه له اسلام څخه د ښځې د اړولو کوښښ وکړي.

مأمون: یعنې مَحرِم به داسې کس وي چې د هغه له طرفه به اطمینان وي، یعنې حقیقتاً به دیندار وي؛ ځکه که هغه بدمعاشه، بې شرمه او فاسق وي، نو ښځه خپله له هغه څخه نه سي په امن کېدلای؛ حال دا چې د مَحرِم له ملګرتیا څخه مقصود همدا دی چې د ښځې عزت او ناموس محفوظ وي او هغه په فاسق کې مفقود دي.

عاقل بالغ: یعنې محرم به عاقل او بالغ هم وي؛ ځکه لېوني او بچي دواړه خپل حفاظت ته محتاجه دي، نو د بل چا به څه حفاظت وکړي سي!.

والعبرة بغلبة السلامة: مخکي یو شرط دا ذکر سو چي لاره به په امن وي، اوس د هغه وضاحت کوي چي د لاري په امن کېدو کي اعتبار دې خبري لره دی چي غالبه (اکثره) لارویان به صحیح سالم را واپس کیږي (کماز کرنا)، علامه ابن نجیم رَحِمَهُ الله د فتح القدیر په حواله سره لیکلي دي چي د سلامتیا د غالبوالي مطلب دا دی چي بېره به نه وي (د ځان او مال پر هلاکت)، لهذا که د ډاکوګانو بېره وي او هغوی ځو واره غالب سوي وي او مسافران بذات خود کمزوري وي، یا مثلاً په سمندر کي د کښتۍ د ډوبېدلو یا د ډاکوګانو د حملې غالبه بېره وي، نو په داسي صورت کي د حج اداء کول نه واجبیږي. (شفاء الارواح، انوار الایضاح بتغیرٍ)

د حج شرائط او فرائض

﴿۱۲۵۲﴾ وَيَصِحُّ أَدَاءُ فَرْضِ الْحَجِّ بِأَرْبَعَةِ أَشْيَاءَ لِلْحُرِّ او صحیح کیږي د فرض حج اداء کول په څلورو شیانو سره د آزاد کس لپاره الْإِحْرَامُ وَالْإِسْلَامُ وَهُمَا شَرْطَانِ (۱) احرام (محرم کېدل چي احرام به یې تړلی وي) (۲) اسلام (مسلمان کېدل)، او دا دواړه شرط دي ثُمَّ الْإِتْيَانُ بِرُكْنَيْهِ (۳، ۴) او بیا د حج دوه رکنونه اداء کول وَهُمَا الْوُقُوفُ مُحْرِمًا بِعَرَفَاتٍ لَحْظَةً مِنْ زَوَالِ يَوْمِ التَّاسِعِ إِلَى فَجْرِ يَوْمِ النَّحْرِ او هغه دوه رکنونه (یو دا چي) په عرفات کي د احرام په حالت کي د یوه ګړي لپاره درېدل دي (د ذو الحجې) د نهمي ورځي له زوال څخه د لوی اختر د ورځي تر سهاره پوري (یعني په دې دوران کي هلته په عرفات کي یو ګړی درېدل د حج رکن دی) بِشَرْطِ عَدَمِ الْجِمَاعِ قَبْلَهُ مُحْرِمًا د جماع (کورلوالي) نه کولو په شرط سره تر هغه مخکي د احرام په حالت کي وَالرُّكْنُ الثَّانِي هُوَ أَكْثَرُ طَوَافِ الْإِفَاضَةِ فِي وَقْتِهِ او دویم رکن د طواف افاضه (طواف زیارت) اکثره حصه اداء کول دي د هغه په خپل وخت کي وَهُوَ مَا بَعْدَ طُلُوعِ فَجْرِ النَّحْرِ او د هغه وخت د لوی اختر له صبح صادق راختلو څخه دی (یعني چي د لوی اختر په ورځ کله د سهار سپېدې وچاودي او صبح صادق سي، نو د طواف زیارت وخت شروع سو).

لغات: ﴿لحظة﴾ لږ ګړی، مختصره وقفه، جمع: لَحَظَاتٌ. ﴿طواف إفاضة﴾ د افاضه معنیٰ ده: روانېدل. او له طواف افاضه څخه مراد "طواف زیارت" دی، همدارنګه د طواف زیارت بل نوم طواف یوم نحر دی، په حج کي طواف زیارت رکن او فرض دی او د هغه اداء کول ضروري دي، د طواف زیارت

لپاره نور نومونه هم سته چي شپږ نومونه يې مشهوره دي: ① طواف زيارت. ② طواف فرض. ③طواف افاضه. ④ طواف رکن. ⑤ طواف يوم النحر. ⑥ طواف مفروض. او د طواف زيارت د صحيح کېدلو دپر شرطونه دي چي له هغوی څخه مصنف رَحِمَهُ الله صرف يو شرط بيان کړی دی او هغه دا چي د طواف زيارت اکثره حصه يعني لږ تر لږه څلور شوطه (څلور چکره) پوره کول په طواف کي فرض او شرط دي، کنې طواف نه کيږي.

تشريح: له دې ځايه د حج هغه شرائط او ارکان بيانوي چي د هغوی په پوره کولو سره د حج اداء صحيح کيږي:

① ... الإحرام: اول شرط د حج د صحيح کېدلو لپاره احرام دی، نو له احرام څخه بغير نه صحيح کيږي.

② ... الإسلام: دويم شرط مسلمان کېدل دي، نو د کافر حج نه صحيح کيږي.

③ ... الوقوف: دا دريم شی (يعني وقوف) او څلورم شی د رکن له قبيل څخه دي، نو دريم شرط په عرفات کي دا احرام په حالت کي وقوف کول دي، که څه هم ديوه ګړي لپاره وي، په دې شرط چي له وقوف عرفه څخه مخکي يې دا احرام په حالت کي جماع نه وي کړې؛ ځکه که له وقوف عرفه څخه مخکي يې جماع کړې وي، نو د هغه وقوف نه صحيح کيږي، او د وقوف وخت د عرفات په ورځ يعني په نهمه د ذی الحجې د لمر له زوال څخه شروع کيږي او د لسمي (۱۰) ذی الحجې له صبح صادق (سپېده چاود) څخه تر لږ مخکي پوري پاتيږي، لهذا که څوک له احرام څخه بغير وقوف وکړي، يا د وقوف په وخت کي ديوه ګړي لپاره هم عرفات ته داخل نه سي، نو د هغه د حج رکنِ وقوف اداء نه سو.

④ ... والركن الثاني: دويم رکن د طواف زيارت اکثره حصه (څلور شوطه) اداء کول دي، نو د رکن اداء کېدلو لپاره اکثره (يعني څلور) شوطونه کافي دي، او پاته درې شوطه واجب دي چي د هغوی په پرېښودلو باندي دَم (د څاروي ذبح کول) واجبيږي، د هغه وخت د ذی الحجې د لسمي له صبح صادق څخه شروع کيږي او په ټوله عمر کي په يو وخت کي اداء کول فرض دي، لېکن د قربانۍ په ورځو کي د هغه اداء کول واجب دي. (شفاء الارواح بحوالۀ عمدة الفقه)

د حج واجبات (له ميقات څخه احرام تړل)

﴿۱۲۵۳﴾ وَ وَاجِبَاتُ الْحَجِّ او د حج واجبات (دا) دي. (دوويشت [۲۲] واجبات يې ذکر کړي دي).

﴿۱۲۵۴﴾ إِنْشَاءُ الْإِحْرَامِ مِنَ الْمِيْقَاتِ (۱) احرام له ميقات څخه شروع کول.

تشریح: له دې ځایه د حج واجبات بیانوي، د واجباتو حکم دا دی چي که هغوی پاته سي، برابره ده په هېره وي یا قصداً وي یا په مسئلې د نه خبرېدلو په وجه وي، په هر صورت کي حج اداء کېږي لېکن په دېرو ص. . تونو کي دَم یعني د څاروي ذبح کول واجبېږي او د قصداً پرېښوولو په صورت کي ګنهګاره کېږي هم، صرف په دَم سره نه معاف کېږي تر څو چي یې توبه نه وي کړې:

(۱)... له میقات څخه احرام ترل، یعني بغیر له احرامه به تر میقات نه تېرېږي، کنې د واجب کار پرېښوونکي ګرځي.

میقات په اصل کي تاکل سوي وقت ته ویل کېږي، بیا وروسته د دې په استعمال کي نور وسعت راغلی او (مجازاً) تاکل سوي ځای ته هم میقات وویل سوه، له میقات څخه دلته هغه تاکلي ځایونه مراد دي چي بغیر له احرامه له هغوی څخه تېرېدل جائز نه دي، نو هلته به احرام ترل کېږي، دا د مکې شریفي څلور سره طرفونو ته معیّن ځایونه دي، او د هري علاقې لپاره جلا میقات دی، مثلاً د اهل آفاق (آفاقي) یعني کوم خلک چي له میقات څخه بهر اوسېږي یعني د نورو ملکو خلک (مثلاً افغانستان، پاکستان والا) د هغو لپاره جلا میقات دی، همدارنګه د اهلِ حِلّ یعني کوم خلک چي په میقات کي دننه او د حرم له حدودو څخه بهر اوسېږي، د هغو میقات جلا دي، همدارنګه د اهلِ حرم یعني د اهلِ مکه او د حرم په حدودو کي د اوسېدونکو لپاره جلا میقات دی (د حرم حدود له مکې شریفي څخه د مدینې شریفي پر طرف درې میله دي او د عراق او طائف پر طرف اُووه، اُووه میله دي او د یمن پر طرف هم اُووه میله دي، دا له هر طرف څخه د حرم حدود دی، د میقاتو نومونه او ځایونه په لویو کتابو کي په تفصیل سره بیان سوي دي)

یادونه: د حج واجبات په بنیادي توګه شپږ دي: ① وقوفِ مزدلفه، ② د صفا و مروه تر مینځ سعی کول، ③ جمار (شیطانان) ویشتل، ④ قارن او متمتع لره دمِ شکر ورکول، ⑤ حلق یا قصر کول، ⑥ آفاقي حاجي لره طوافِ وداع (طوافِ صدر) کول، خو مصنف رَحِمَهُ الله دوویشت (۲۲) واجبات بیان کړي او بعضو تر پنځه دېرشو (۳۵) پوري رسولي دي، هغه په حقیقت کي بلا واسطه د حج واجبات نه دي، بلکي د حج د افعالو واجبات دي (یا په بله وینا د حج د واجباتو مُلحقات دي) مثلاً بعضي د احرام واجبات دي او بعضي د طواف دي او په هغوی کي د حج د شرائطو واجبات هم شمېرل سوي دي، بلا واسطه د حج واجبات صرف شپږ دي.

(مصنف رَحِمَهُ الله خو دلته دوویشت واجبات او مُلحقات د واجباتو ذکر کړي دي، که هغوی ته په غور سره وکتل سي او سره جلا کړل سي، نو تقریبا پنځه دېرشو (۳۵) ته رسېږي).

تر لمر لوېـدو پورې په عرفات کې وقوف كول

﴿۱۲۵۵﴾ وَ مَدُّ الْوُقُوْفِ بِعَرَفَاتٍ إِلَى الْغُرُوْبِ (۲) او په عرفات کې وقوف (دربدل) تر لمر لوېدو پورې اوږدول.

تشریح: (۲)... مخکې ذکر سوه چې د وقوف عرفه وخت د ذو الحجې په نهمه ورځ د لمر له زوال څخه وروسته شروع کېږي او تر هغه مخکې وقوف نه صحيح كېږي. پر دې موقع په دعاګانو مشغولېدل او ذکر و تلبيه ويل مسنون دي، اوس دلته فرمايي چې د حج له واجباتو څخه بل واجب دا دی چې په عرفات کې به تر لمر لوېدو پورې پاتېږي. لهذا كه تر لمر لوېدو مخکې له عرفات څخه ووځي، نو د واجب پرېښوولو په وجه دَم لازمېږي. (انوار الایضاح بتغیر)

په مزدلفه کې وقوف كول

﴿۱۲۵۶﴾ وَالْوُقُوْفُ بِالْمُزْدَلِفَةِ فِيْمَا بَعْدَ فَجْرِ يَوْمِ النَّحْرِ وَ قَبْلَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ (۳) او په مزدلفه کې دربدل (پاتېدل) دلوی اختر د ورځې له سهار (صبح صادق) څخه وروسته او تر لمر لوېدو مخکې.

لغات: ﴿مزدلفه﴾ دا د منیٰ او عرفات تر مينځ يو لوی ميدان دی چې د هغه درې سره طرفونو ته غر دی، د مزدلفې حدود متعيّن دي چې هلته وقوف كول لازم دي.

تشریح: (۳)... د ذی الحجې په لسمه (يعني دلوی اختر په ورځ) له صبح صادق (سپينه چاود) څخه وروسته تر لمر راختلو پورې د څه وخت لپاره په مزدلفه کې پاتېدلو ته وقوف مزدلفه وايي، دا هم واجب دي. لهذا كه څوک له صبح صادق څخه مخکې يا تر لمر لوېدو وروسته په مزدلفه کې وقوف وكړي، نو د هغه وقوف د امام صاحب رَحِمَهُ الله په نېز نه صحيح كېږي. (ډېر خلک د مزدلفې له حدودو څخه مخکې قيام كوي او شپه تېروي او بيا تر لمر راختلو وروسته له مزدلفې څخه تېرېږي، څرنګه چې له داسې خلكو څخه وقوف مزدلفه فوتېږي، نو ځکه پر هغو دَم واجبېږي).

شيطانان ويشتل (رمی الجمار)

﴿۱۲۵۷﴾ وَ رَمْيُ الْجِمَارِ او د جمرو رمی كول (يا په بله وينا: شيطانان ويشتل).

لغات: ﴿جمار﴾ دا په منیٰ کې هغه درې مشهوره ستنې (پايې) دي، يا په بله وينا درې تمبې (ميلان) دي کوم چې په کوچنيو کانو ويشتل كېږي (چې په اصطلاح کې هغوی ته شيطانان ويل كېږي).

تشریح: (۴)... د جمراتو رمی كول (يا په بله وينا، شيطانان ويشتل) هم واجب دي، په منیٰ کې درې ستنې دي چې هغوی به په شګو ويشتل كېږي، كه د يوې ورځې رمی (ويشتل) پرېږدي، يا د درېو سره ورځو رمی پرېږدي، نو صرف يو دَم واجب

د قارن او متمتع ذبح كول

﴿۱۲۵۸﴾ وَ ذَبْحُ الْقَارِنِ وَالْمُتَمَتِّعِ (۵) او د حجِ قِران او حجِ تمتع كونكي (لپاره) ذبح كول.

لغات: ﴿قارن﴾ حَج قِرَان كونكى (يا په بله وينا: هغه حاجي كوم چې حج قِران كوي)، ﴿متمتّع﴾ حجِ تمتّع كونكى. حج پر درې قسمه دى: ① حَجِّ إِفْرَاد، حجِ افراد دې ته وايي چې حاجي له ميقات څخه يوازې د حج احرام وتړي (يعني فقط د حج لپاره احرام وتړي، نه د عمرې لپاره) او چې كله د حج اركان اداء كړي او حج ختم كړي، نو احرام خلاص كړي، داسې حاجي ته مُفْرِد وايي. ② حَجِّ قِرَان، دې ته وايي چې له ميقات څخه د حج او عُمرې دواړو احرام يو ځاى وتړي، داسې حاجي ته قَارِن وايي. ③ حَجِّ تَمَتُّع، دې ته وايي چې د حج په مياشتو كې صرف د عمرې احرام وتړي او چې كله عمره ختمه كړي، نو احرام خلاص كړي، بيا د ذو الحجې په اتمه ورځ (يوم التروية) باندې د حج احرام وتړي، داسې حاجي ته مُتَمَتِّع وايي.

تشريح: (۵)... د قارن او متمتع لپاره قرباني كول واجب دي، لهذا كه له قرباني كولو څخه بغير احرام خلاص كړي، نو په جرمانه كې يوه بله قرباني باندې لازميږي.

سر خرېيل (حلق)

﴿۱۲۵۹﴾ وَالْحَلْقُ (۶) او سر خرېيل.

تشريح: (۶)... د احرام خلاصولو لپاره سر خرېيل (يا د سر وربښتان كوچنى كول په غچې يا مشين سره) واجب دي، يعني له رمى الجمار (د شيطانانو له ويشتلو) څخه وروسته دې سر وخريي، يا وربښتان دې كوچنې كړي (غچې كړي)، دا هم وجب دي، او په دې كې دوه شرطونه دي چې په را روان عبارت كې به ذكر سي.

﴿۱۲۶۰﴾ وَتَخْصِيصُهُ بِالْحَرَمِ وَ أَيَّامِ النَّحْرِ (۷) او د سر خرېيل خاص په حرم كې او د قربانۍ په ورځو (يعني د ذو الحجې په لسمه، يوولسمه يا دوولسمه) كې كول.

لغات: ﴿الحَرَم﴾ د مكې شريفې چار طرفه متعينه ځمكه ده او د هغې پر حدودو نښې لګول سوي دي، كوم چې تقريباً په ۵۵۰ مربع كيلو متره باندې مشتمله ده، د دغه نښو دننى حصې ته حرم ويل كيږي(انوار الايضاح)، ﴿أيام النحر﴾ د ذو الحجې د لسمې څخه د ذو الحجې تر دوولسمې پورې (يا په بله

وربنا دلوی اختر د اولي څخه تر دریمي پوري) دغه ورځو ته أيام النحر هم وايي، تخصيصه: د دې ضمير حَلْق ته راجع دی.

تشريح: (۷) د حرم په حدودو کي او د قرباني په ورځو (لسمه، یوولسمه او دوولسمه د ذو الحجې) کي د سر وربېښتان صفا کول او احرام خلاصول واجب دي، لهذا که څوک د حرم له حدودو څخه بهر یا تر دوولسمي ذو الحجې وروسته حلق یا قصر وکړي، نو په جرمانه کي یو دَم لازمیږي. (انوار الایضاح)

رمی پر حلق مخکي کول

﴿۱۲۶۱﴾ وَتَقْدِيمُ الرَّمْيِ عَلَى الْحَلْقِ (۸) او رَمی (ویشتل د جمرو) تر سر خرېیلو مخکي کول.

تشريح: (۸)... د جمرهٔ عقبه رمی له حلق څخه مخکي کول واجب دي. (په منیٰ کي چي د حرم شریف وطرف ته بالکل په آخر کي کومه ستنه [تمبه] ده، یا په بل وربنا د حرم شریف وطرف ته آخرني شیطان، هغه ته جمرهٔ عقبه وايي)، او ترتیب به داسي وي چي په یوم النحر (دلوی اختر په ورځ) دي اولاً د جمرهٔ عقبه رمی وکړي، تر هغه وروسته دي قرباني وکړي (که قرباني بانْدي لازم وي)، تر هغه وروسته دي حلق یا قصر وکړي، دا ترتیب واجب دی، لهذا که له رمي څخه مخکي قرباني یا حلق وکړي، یا له قرباني څخه مخکي حلق وکړي، نو په جرمانه کي یو دَم لازمیږي (خو د صاحبینو رَحِمَهُمَا الله په نیز دا ترتیب سنت دی، نو د دې په خلاف کولو کي دَم نه لازمیږي، او نن سبا د ډېر رش په وجه علماء کرام پر همدې فتویٰ ورکوي). (انوار الایضاح)

قرباني پر حلق مخکي کول

﴿۱۲۶۲﴾ وَنَحْرُ الْقَارِنِ وَالْمُتَمَتِّعِ بَيْنَهُمَا (۹) او د حجِ قران کونکي او حجِ تمتع کونکي (لپاره) د رَمی او حَلق په مینځ کي قرباني کول.

لغات: ﴿نحر﴾ قرباني کول، د نحر اصل معنیٰ ده: سیني ته نژدې رګونه په تېره شي بانْدي داسي پرېکول چي په یوه واري کار خلاص سي، ﴿قارن، متمتع﴾ د دې دواړو وضاحت څه مخکي د مسئله نمبر ﴿۱۲۵۸﴾ په لغاتو کي وسو.

تشريح: (۹)... د متمتّع او قارن لپاره قرباني پر حلق مخکي کول واجب دي، لهذا که حلق مخکي کړي، نو دم لازمیږي. (انوار الایضاح)

طواف زیارت د قربانۍ په ورځو (ایام النحر) کي کول

﴿۱۲۶۳﴾ وَإِيْقَاعُ طَوَافِ الزِّيَارَةِ فِيْ أَيَّامِ النَّحْرِ (۱۰) او طواف زیارت (طواف افاضه) د قربانۍ په ورځو کي واقع کول.

تشریح: (۱۰)... طواف زیارت د قربانۍ په ورځو یعني د ذو الحجې په لسمه یا یوولسمه یا دوولسمه کي اداء کول واجب دي، یعني که په دغه دریو ورځو کي یو ورځ هغه اداء کړي، نو جرمانه نه واجبیږي. (انوار الایضاح)

د صفا و مروه تر مینځ سعی کول

﴿۱۲۶۴﴾ وَالسَّعْيُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فِيْ أَشْهُرِ الْحَجِّ (۱۱) او د حج په میاشتو کي د صفا او مروه تر مینځ سعی کول.

لغات: ﴿السعی﴾ د فتح له بابه اسم مصدر دی، د دې باب له معناوو څخه یوه معنیٰ ده: تګ کول، مراد څني د صفا و مروه تر مینځ په مخصوصه طریقه سره تلل دي، ﴿صفا﴾ دا د کعبې شریفې مشرقي جنوبي طرف ته یو کوچنی غر دی او له همدې څخه د سعی ابتداء کول کیږي، ﴿مروة﴾ صفا غره ته مخامخ بل کوچنی غر دی، دلته سعی ختمیږي.

تشریح: (۱۱)... د صفا و مروه تر مینځ سعی واجب ده، د سعی د پرېښوولو په صورت کي جرمانه لازمیږي، دائمه ثلاثه وو په نېز هغه رکن ده.

﴿۱۲۶۵﴾ وَحُصُوْلُهٗ بَعْدَ طَوَافٍ مُعْتَدٍّ بِهٖ (۱۲) او دا سعی تر معتبر طواف وروسته واقع کېدل (یعني له طواف کولو څخه وروسته سعی کول).

لغات: ﴿حصول﴾ د نصر د باب مصدر دی: حاصلېدل، واقع کېدل، ثابتېدل، د ضمیر مرجع السّعی ده، ﴿معتدّ﴾ د افتعال له بابه مفعول دی، اِعْتَدَّ يَعْتَدُّ اِعْتِدَادًا: د دې باب له معناوو څخه یوه معنیٰ ده: اعتبار کول (قاموس)، همدارنګه بله معنیٰ یې ده شمېرل او داسي نور.

تشریح: (۱۲)... یعني دا سعی بین الصفا والمروه به تر داسي طواف وروسته وي کوم چي له جنابت، حیض او نفاس څخه د پاکوالي په حالت کي سوی وي، نو دا سعی تر معتد به (معتبر) طواف وروسته واقع سوه، لنډه دا چي له هري سعی څخه مخکي یو طواف کېدل واجب دي، برابره ده طواف قدوم وي، طواف زیارت وي او که طواف نفل وي، لهذا که څوک بغیر له طواف څخه سعی وکړي، نو په جرمانه کي دم لازمیږي. (انوار الایضاح)

په پښو (پیاده) سعی کول

﴿۱۲۶۶﴾ وَ الْمَشْيُ فِيْهِ لِمَنْ لَا عُذْرَ لَهُ (۱۳) او (همدارنګه واجب دي) په سعی کي پیاده تلل د هغه کس لپاره چي هیڅ عذر ورلره نه وي.

تشریح: (۱۳) د نامعذوره کس لپاره په سعی کي په پښو تلل واجب دي، لهذا که بېله عذره پر سپارلي سعی وکړي، نو دَم لازمیږي.

له صفا غره څخه سعی شروع کول

﴿۱۲۶۷﴾ وَ بِدَاءَةُ (بِدَايَةُ) السَّعْيِ مِنَ الصَّفَا (۱۴) او سعی له صفا څخه شروع کول.

لغات: ﴿بداءة﴾ د فتح د باب مصدر دی: شروع کول، پیلول.

تشریح: (۱۴)... د سعی کولو په وخت کي له صفا غره څخه شروع کول د بعضي علماؤ په نېز واجب دي او د بعضو په نېز سنت، خو له صفا څخه د شروع نه کولو په صورت کي د هیچا په نېز دَم نه واجبیږي، فقط له صفا څخه به د سعی اعاده وکړي، نور هیڅ جرمانه نسته. او که اعاده نه وکړي، نو یوه صدقهٔ فطر لازمیږي. (انوار الایضاح)

طوافِ وداع (طوافِ صدر) کول

﴿۱۲۶۸﴾ وَ طَوَافُ الْوَدَاعِ (۱۵) او طوافِ وداع کول (دا واجب د آفاقي لپاره خاص دی).

تشریح: (۱۵)... پر آفاقي کس وطن ته د روانېدلو په وخت کي طوافِ وداع کول واجب دي. دې ته طوافِ صدر هم وایي.

یادونه: آفاقي هغه حاجي یا عمره کونکي ته وایي کوم چي له میقات څخه بهر اوسیږي (که څه هم له اهلِ مکه څخه وي)، یا په بله وینا چي له میقات څخه بهر له بل وطن او بل ملک څخه حرم شریف ته راغلی وي لکه افغاني، پاکستاني، یمني، مصري او داسي نور.

له حجرِ اسود څخه د طواف شروع کول

﴿۱۲۶۹﴾ وَ بِدَاءَةُ كُلِّ طَوَافٍ بِالْبَيْتِ مِنَ الْحَجَرِ الْأَسْوَدِ (۱۶) او د بیتُ الله (کعبي شریفي) هر طواف له حجرِ اسود څخه شروع کول.

تشریح: (۱۶)... د کعبې شریفي هر طواف له حجرِ اسود څخه شروع کول واجب دي. همداسي صاحب د "درمختار" ویلي دي، او زیاتره علماؤ سنت ورته ویلي دي. د دې د پرېښوولو په صورت کي د راجح قول مطابق دَم نه واجبیږي.

﴿۱۲۷۰﴾ وَالتَّيَامُنُ فِيْهِ (۱۷) او په طواف کې له راسته طرف څخه شروع کول.

لغات: ﴿التيامن﴾ د تفاعل د باب مصدر دی: له راسته طرفه کار کول، له راسته طرفه شروع کول. (معجم لغة الفقهاء)

تشریح: (۱۷)... طواف چې څرنګه له حجرِ اسود څخه شروع کول واجب دي، همداسې له راسته طرفه شروع کول واجب دي. یعنې کعبې شریفې ته چې ورسیږي، نو اول دې د حجرِ اسود استلام وکړي (یعنې هغه دې مسه کړي)، بیا دې راسته طرف ته روان سي او اُووه واره دې په کعبې شریفې باندې راوګرځي (یعنې اُووه شوطه دې پوره کړي)، دا یو طواف سو.

طواف پیاده کول

﴿۱۲۷۱﴾ وَالْمَشْيُ فِيْهِ لِمَنْ لَا عُذْرَ لَهٗ (۱۸) او په طواف کې پیاده تلل د هغه کس لپاره چې هیڅ عذر ور لره نه وي.

تشریح: (۱۸)... په طواف کې پیاده (په پښو) تلل واجب دي که قدرت لري او څه عذر نه وي، لهذا که د قدرت باوجود بېله عذره پر سپارلي طواف وکړي، نو په جرمانه کې دَم لازمیږي.

طواف د پاکۍ په حالت کې کول

﴿۱۲۷۲﴾ وَالطَّهَارَةُ مِنَ الْحَدَثَيْنِ (۱۹) او له دواړو بې اودسیو (کوچنۍ او لویه بې اودسیا) څخه پاکېدل.

تشریح: (۱۹)... له بې اودسۍ او جنابت څخه د پاکوالي په حالت کې طواف کول واجب دي.

په طواف کې عورت پټول

﴿۱۲۷۳﴾ وَسَتْرُ الْعَوْرَةِ (۲۰) او عورت پټول.

تشریح: (۲۰)... د طواف په حالت کې عورت (د عورت استر اندامونه) پټول ... ه لڅ ...
د طواف کولو په صورت کې دَم واجبیږي.

﴿۱۲۷۴﴾ وَأَقَلُّ الْأَشْوَاطِ بَعْدَ فِعْلِ الْأَكْثَرِ مِنْ طَوَافِ الزِّيَا ... التحر ...
طواف زیارت د اکثره (یعنې د څلورو) شوطونو تر اداء کولو وروسته کم ... کو ...

لغات: ﴿أشواط﴾ جمع د شَوْطٌ ده: پر كعبې شريفي يو ځل راګرځېدلو ته يو "شوط" ويل كيږي، كوم ته چې "دَور" هم وايي، په طواف كي اُووه شوطه (اووه دَوره) كول كيږي، نو اكثريې څلور شوطه كيږي او تر څلورو كم اقل دي.

تشريح: (۲۱)... د طواف زيارت دا اكثره حصې (څلور شوطو) له پوره كولو څخه وروسته كم (يعني درې شوطه) اداء كول واجب دي. مطلب دا چې په طواف زيارت كي د شوط اكثره حصه يعني لږ تر لږه څلور شوطه پوره كول خو فرض دي، كنې طواف نه صحيح كيږي او تر هغه وروسته پاته درې شوطه واجب دي، فرض نه دي. او دا طواف به د قرباني په ورځو (ايامُ النحر) كي كول كيږي.

د احرام ممنوعات

﴿۱۲۷۵﴾ وَتَـرْكُ الْمَحْظُـوْرَاتِ (۲۲) او ممنوعه شيان پرېښوول (دا هم واجب دي) كَلُبْسِ الرَّجُلِ الْمَخِيْطَ (ممنوعه شيان) لكه د سړي (لپاره) ګنډل سوي جامې اغوستل وَسَتْرِرَأْسِهٖ وَوَجْهِهٖ او خپل سر او خپل مخ پټول وَسَتْرِالْمَرْأَةِوَجْهَهَا او د ښځي (لپاره) خپل مخ پټول وَالرَّفَثِ او ګنده (فحش) خبري كول وَالْفُسُوْقِ او نافرماني (او د ګناه كار) كول وَالْجِدَالِ او جګړه (او جنجال) كول وَقَتْلِ الصَّيْدِ او ښكار وژل وَالْإِشَارَةِ إِلَيْهِ او (يا) د ښكار وطرف ته اشاره كول وَالدَّلَالَةِ عَلَيْهِ او (يا) د ښكار پر طرف ښوونه كول.

لغات: ﴿محظورات﴾ جمع د مَحْظُوْرٌ ده: ممنوع شی (ناروا)، هر هغه شی چې له هغه څخه به ځان ساتل كيږي، ﴿رفث﴾ ګنده او چټي بدي خبري، لكه د ښځو په موجوديت كي د جماع او داسي نوري بدي خبري كول. د نكاح، جماع وغيره كومي خبري چې كنايتاً كول كيږي هغه صراحتاً كول، د احرام په حالت كي د دې ګنجائش هم نسته، رَفَثَ يَرْفُثُ رَفْثًا: ګنده او بدي خبري كول، ځيني وخت له رفث څخه جماع هم مراديږي، لكه په دې آيت كي: ﴿أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَـى نِسَائِكُمْ﴾.

﴿فسوق﴾ بدكاري، ګناه او معصيت (نافرماني)، د حق او صلاح له لاري څخه اوښتل. د ګناه كار خو په هر حال كي حرام او ناجائز دی، ليكن د احرام په حالت كي نور هم سنګين جرم دی، لهذا په حج كي له ګناه او معصيت څخه بچ كېدل ضروري دي، كنې حج به يې مقبول نه وي، ﴿جدال﴾ جګړه، نښته، زيات بحث او تكرار كول، د حج د ملګرو سره جګړې او جنجالونه كول، له دې څخه هم بچ

کېدل ضروري دي، ﴿صيد﴾ ښکار ﴿إشارة﴾ وښکار ته اشاره کول، يعني چې ښکار مخ ته موجود وي او محرم د هغه وطرف ته اشاره وکړي، دا ناجائز دي، ﴿دلالة﴾ د ښکار لارښوونه، يعني ښکار خو مخته موجود نه وي لېکن د ښکار په باره کې محرم ته معلومات وي او هغه بل چا ته وښيي، دا هم ناجائز دي.

تشريح: (۲۲)... د احرام په حالت کې د احرام له ممنوعاتو څخه ځان ساتل واجب دي، مثلاً د سړي لپاره له ګنډل سوو جامو څخه ځان ساتل، سر او مخ له پټولو څخه ساتل او داسې نور، همدارنګه د ښځې لپاره هم د احرام په حالت کې مخ پټول ممنوع دي، لېکن که له پردیو خلګو (اجنبیانو) څخه د پرده کولو په نیت پر مخ کپړه داسې واچوي چې کپړه مخ مسه نه کړي (یعني کپړه له مخ څخه لیرې وي او نه ور سره لګیږي)، نو جائز دي او د دې خیال ساتل ضروري دي چې کپړه به د مخ سره نه لګیږي.

همدارنګه د احرام په حالت کې به له هغه خبرو څخه ځان ساتې کوم چې الله تعالىٰ منع کړي دي، يعني مثلاً د ښځې په موجوديت کې د جماع خبرې او داسې نورې سپکې او ګنده (فحش) خبرې کول، جماع او دواعي د جماع خو هلته پرېږده!، خو که ښځه ور سره نه وي او د احرام په حالت کې عشقيه خبره يا عشقيه شعر ووايي، نو د احنافو په نېز دا رفث نه دي، همدارنګه له ملګرو سره جنګ وجنجال کول د حج په دوران کې له دې څخه هم ځان ساتل ضروري دي، د حج په سفر کې پر معمولي خبرو جنګ وجنجال پېښيږي، نو له دې څخه پوره بچ کېدل پکار دي، همدارنګه د احرام په حالت کې به د حرم شريف په ښکار کار نه لري او نه به يې وژني او نه به و بل چا ته د دې ښکار اشاره او لارښوونه کوي. (انوار الايضاح)

د حج سنتونه (له احرام څخه مخکې غسل يا اودس کول)

﴿۱۲۷۶﴾ وَسُنَنُ الْحَجِّ او د حج سنتونه (تقريبا تول یې دوه څلوېښت [۴۲] سنتونه ذکر کړي دي) مِنْهَا الْاِغْتِسَالُ (۱) له هغوی (د حج له سنتو څخه یو) غسل کول دي وَلَوْ لِحَائِضٍ وَنُفَسَاءَ که څه هم د حيض والا يا نفاس والا ښځه وي (يعني که څه هم ښځه په حيض يا نفاس کې وي، د هغې لپاره هم غسل کول سنت دي) أَوِ الْوُضُوْءُ (۲) يا اودس کول إِذَا أَرَادَ الْإِحْرَامَ کله چې هغه د احرام تړلو اراده وکړي.

تشريح: د حج د سنتونو حکم دا دی چې د هغوی په کولو سره زيات اجر او ثواب حاصليږي. قصداً پرېښوول يې مکروه دي، خو حج اداء کيږي او څه جرمانه يعني دَم يا صدقه نه لازميږي (مصنف رَحِمَهُ الله دلته تقريبا دوه څلوېښت [۴۲] سنن ذکر کړي دي او بعضو څلور څلوېښت (۴۴) ليکلي دي او چې سره جلا کړل سي او

مکرر افعال جلا وشمېرل سي. نو تقریباً شپېتو (۶۰) ته رسیږي لکه څرنګه چي صاحب د ثمرة النجاح په آخر کي همدغه سنتونه ټوله ۶۰ سنته لیکلي دي).

ښکاره دي چي د سنن په ذکر کولو سره فقهاء کله سنن او مستحبات دواړه مرادوي او کله بیا د دې برعکس کوي، دلته هم د سننو په ضمن کي بعضي مستحبات ذکر سوي دي، او بله خبره دا ده چي بعضي شیان د حج سنتونه دي او بعضي د احرام سنتونه دي، دلته دواړه یو ځای (ګډ) بیان سوي دي. حتی الامکان به د دواړو وطرف ته اشاره وکړو (ان شاء الله تعالیٰ).

الاغتسال إلخ: فرمایي کله چي یو کس د احرام تړلو اراده وکړي، نو اول دي غسل وکړي یا دي اودس وکړي، خو غسل کول افضل دي او غسل یا اودس کول د حج او احرام دواړو لپاره سنت دي؛ ځکه احرام له شعائرُ الله څخه دی. نو په غسل یا اوداسه سره د احرام تړل د هغه لپاره تعظیم او احترام دی لکه څرنګه چي قرآن کریم په اوداسه سره مسه کول د هغه تعظیم دی.

او که د لمبېدو موقع نه وي، نو بغیر د لمبېدو څخه هم د احرام په تړلو کي هیڅ حرج نسته لکه نن سبا چي د طیارو (جهازونو) د لاري سفر کیږي او پر هیڅ هوایي ډګر د لمبېدو انتظام نه وي، نو له کور څخه د روانېدو په وخت کي لمبېدل کافي دي.

همدارنګه د حیض و نفاس په حالت کي احرام تړل او له طواف څخه بغیر نور اُمور ترسره کول بېله کراهته جائز دي. یعني حیض ونفاس له احرام وغیره څخه مانع نه دي. (انوار الایضاح)

د احرام کپړې

﴿۱۲۷﴾ وَلُبْسُ إِزَارٍ وَرِدَاءٍ جَدِيْدَيْنِ أَبْيَضَيْنِ (۳) او لنګ او څادر اغوستل کوم چي دواړه نوي (او) سپین وي (یعني نوي سپین لنګ او څادر اغوستل).

لغات: ﴿لُبْس﴾ د سمع د باب مصدر دی: اغوستل. ﴿إزار﴾ لنګ، جمع: أُزُرٌ. ﴿رداء﴾ څادر (پټو)، جمع: أَرْدِيَةٌ.

تشریح: فرمایي چي د احرام لپاره تر غسل یا اودس کولو وروسته د احرام دوې کپړې یعني یو څادر او یو لنګ اغوستل د سړي لپاره سنت دي، او دواړه کپړې به نوي وي یا به پرېولل سوي وي، دا د احرام له مستحباتو څخه دي او په احرام کي د سپینو کپړو استعمال افضل دی، خو بیا هم که څوک له سپین رنګ څخه بغیر بل رنګ مثلاً تور، سور، ژړ یا زرغون رنګ استعمال کړي. نو هم صحیح دي، یا رنګین دوړیو څادر وغیره واغوندي، نو هم څه حرج پکښي نسته. (انوار الایضاح)

پر بدن د خوشبويـــي لګولو حکم

﴿۱۲۷۸﴾ وَالتَّـطَـيُّبُ (۴) او خوشبويي لګول.

تشريح: د احرام تړلو لپاره تر غسل کولو وروسته په بدن باندي عطر وغيره لګول سنت دي. کله چي عطر او خوشبويي په آساني سره ترلاسه کېدلای سي، او د احرام پر کپړو داسي ګاټه (خنډ) عطر لګول مثلاً کلک مشک چي د هغه اثر او نښه تر ډېره وخته پوري نه ځي، صحيح نه دي. (انوار الایضاح)

دوه رکعته صلاة احرام

﴿۱۲۷۹﴾ وَصَلٰوةُ رَكْعَتَيْنِ (۵) او دوه رکعته نفل کول.

تشريح: دوه رکعته لمونځ کول د احرام سنت دي، په اول رکعت کي دي "قُل یا أیها الکافرون" او په دويم رکعت کي دي "قُل هو الله أحد" ووايي. او که يو څوک په مکروه وخت کي احرام وتړي. نو په هغه وخت کي دي لمونځ نه کوي. (انوار الایضاح)

تلبيه زياته ويل، په لوړ آواز سره ويل او په هر حالت کي ويل او مکرّره ويل

﴿۱۲۸۰﴾ وَالْإِكْثَارُ مِنَ التَّلْبِيَةِ بَعْدَ الْإِحْرَامِ (۶) او له احرام تړلو څخه وروسته تلبيه زياته (په کثرت سره) ويل.

﴿۱۲۸۱﴾ رَافِعًا بِهَا صَوْتَهٗ (۷) په داسي حال کي چي لوړونکی وي په تلبيه سره د خپل آواز (يعني تلبيه په لوړ آواز سره ويل هم سنت دي).

﴿۱۲۸۲﴾ مَتٰى صَلّٰى أَوْ عَلَا شَرَفًا (تلبيه په هر حالت کي زياته او په زوره ويل سنت دي يعني) کله چي لمونځ کوي يا يو لوړ ځای ته خېږي أَوْ هَبَطَ وَادِيًا يا يو کښته (لاندي) ځای ته شوه کيږي أَوْ لَقِيَ رَكْبًا يا د قافلې (کاروان والا) سره يو ځای کيږي وَبِالْأَسْحَارِ او د سهار (اوپښلمي) په وختونو کي.

﴿۱۲۸۳﴾ وَتَكْرِيرُهَا كُلَّمَا أَخَذَ فِيْهَا (۸) او تلبيه بار، بار (څو واره) ويل هر کله چي هم تلبيه ويل شروع کړي. (کم از کم دري واره پرلپسې ويل)

لغات: ﴿إكثار﴾ د افعال د باب مصدر دی: زيات کول، شمېر ور زياتول. ﴿علا﴾ د نصر د باب ماضي ده، مصدر: عُلُوًّا: لوړېدل، پورته کېدل. ﴿شَرَفًا﴾ د سمع له بابه اسم مصدر دی الشَّرَفُ: د دې لفظ

څو معناوي دي چې له هغوی څخه یوه معنیٰ ده: لوړ ځای (کوم چې له خپل شاوخوا ځمکې څخه پورته وي)، ﴿هبط﴾ د ضرب د باب ماضي ده: کښته کېدل، لاندې راتلل، ﴿واديًا﴾ شله (شېله)، د غرونو یا غونډیو په مینځ کې کښته د باراني اوبو د بهېدلو لاره، دلته ځنې مراد کښته (لاندې) ځای دی، ﴿رَكْبًا﴾ جمع د رَاكِبٌ ده: د لسو یا زیاتو سپرو (سپارلیو) قافله، ﴿أسحار﴾ جمع د سَحَرٌ ده: د شپې آخر له صبح صادق (طلوع الفجر) څخه لږ څه مخکې وخت، د سهار (صبح کاذب او صبح صادق) وخت ته هم ویل کېږي، لکه څرنګه چې وايي: لقيته في أعلى السحرين (یعني د فلانکي سره په پېشلمي او سهار کي ملاو سوم)، لکه څرنګه چې فَجْران فجر کاذب او فجر صادق ته وَیل کېږي، ﴿تكرير﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: بار، بار کول، راګرځول، ﴿أخذ﴾ د نصر د باب ماضي ده، کله چې د دې باب په صله کې فِيْ راسي، نو معنیٰ یې ده: شروع کول.

تشریح: د احرام په شروع کې یو وار تلبیه ویل شرط دي او له یوه وار څخه زیاته تلبیه ویل سنت دي او په هر حالت کې زیاته تلبیه ویل مستحب دي، یعنې د ناستې، ولاړې، تللو، راتللو، پاکي، ناپاکي لنډه دا چې په هر حالت کې له زیاتو څخه زیاته تلبیه ویل مطلوب دي. (انوار الایضاح)

رافعًا بها إلخ: د احرام یو سنت دا دی چې سړی به تلبیه په څه لوړ آواز سره وايي، خو دومره په زوره به یې نه وايي چې د تکلیف او سترړیا باعث وګرځي، او ښځه به تلبیه په کراره وايي چې پردي خلک یې نه واوري.

متى صلّى أو علا إلخ: یعني په هر حالت کې تلبیه له زیاتو څخه زیاته ویل مستحب او مطلوب دي، خو د حالت او وقت د بدلون په وخت کې د تلبیې په استحباب کې نور زیات تاکید راځي، مثلاً د لاندې څخه د لوړ ځای وطرف ته د ختلو په وخت کې، یا لاندې ځای ته د ښوه کېدلو په وخت کې، سهار، ماښام او له فرضي لمنځونو څخه وروسته په دغه اوقاتو کې په خصوصي توګه تلبیه ویل پکار دي.

وتكريرها إلخ: او کله چې هم په تلبیه شروع وکړي، نو په هغه وخت کې لږ تر لږه درې واره پرلپسې تلبیه ویل مستحب دي. او د تلبیه په دوران کې دي بله هیڅ خبره نه کوي.

درود شریف ویل او دعاګاني کول

﴿۱۲۸۴﴾ وَ الصَّلٰوةِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ (۹) او پر نبي کریم ﷺ درود (زیات) ویل (پر "التلبية" بلندي عطف دی "أي الإكثار من الصلوٰة علی...") وَ سُؤَالِ الْجَنَّةِ وَ صُ [illegible]

نېکانو د ملګرتيا سوال (خواست) کول وَالْاِسْتِعَاذَةِ مِنَ النَّارِ او له اُور څخه پناه غوښتل.

لغات: ﴿صحبة﴾ ملګرتيا، يو ځای والی، ﴿أبرار﴾ جمع د بَرٌّ ده: نېک، رېښتونی او د خير کس. نېکي کونکی، ﴿استعاذة﴾ د استفعال د باب مصدر دی: پناه غوښتل، په حفاظت کې راتلل، ﴿نار﴾اُور، سوځونکې ګرمي او لمبه، دوزخ، جمع: نِيْرَان.

تشريح: فرمايي چې په کثرت سره دي درود او سلام وايي او تر څو چې ممکنه وي په همدې کې دي مستغرق او وسي، او د دې تر څنګ دي د جنت او هلته د نېکو خلکو د ملګرتيا سوال په کثرت سره کوي او د دوزخ له اُوره څخه دي پناه غواړي.

مکې شريفې ته د داخلېدلو پر مهال غسل کول، او د باب المعلاة د لارې د ورځې داخلېدل

﴿۱۲۸۵﴾ وَالْغُسْلُ لِدُخُوْلِ مَكَّةَ (۱۱) او مکې مکرّمې ته د داخلېدلو لپاره غسل کول وَ دُخُوْلُهَا مِنْ بَابِ الْمُعَلَّاةِ نَهَارًا (۱۲) او مکې مکرمې ته له "باب معلاة" (معلاة دروازې) څخه د ورځې داخلېدل.

تشريح: فرمايي چې مکې شريفې ته د داخلېدلو په وخت کې غسل کول سنت دي. څرنګه چې پخوا به له مدينې منوّرې څخه خلک و مکې مکرّمې ته تقريباً په لسو ورځو کې رسېدله او په ټوله لاره کې به دوړې او ګرزونه وه او د سړي حالت به ډېر خراب وو، نو ځکه دا سنت سوه چې مکې ته د داخلېدلو په وخت غسل وکړي او د احرام کپړې واغوندي بيا مکې ته داخل سي، په دې کې د کعبې شريفې تعظيم دی، لېکن اوس وخت حالت مختلف دی، خلک په بسانو او موټرانو کې سفر کوي. لهذا که موقع وي، نو په جده کې دي غسل وکړي، کنې مکې ته د رسېدلو په وخت کې دي هلته غسل وکړي، هلته د غسل او لمبېدلو لپاره معقول انتظام سته. (انوار الايضاح)

ودخولها من باب إلخ: مکې شريفې (بيت الله) ته د داخلېدلو لپاره دوې لارې دي: ① يوه د لوړې خوا څخه ور ته راځي، ② دويمه د لاندې خوا څخه ور ته راځي، نو د لوړې خوا (معلاة څخه) ور ته راتلل دا سنت دي؛ ځکه نبي کريم ﷺ د مکې شريفې له پاسنۍ حصې څخه و مکې ته داخلېدی "عن ابن عمر (رض) قال: كان رسول الله ﷺ يدخل مكة من الثنية العُليا ويخرج من الثنية السفلى" (بخاري شريف، باب من أين يدخل مكة، ص: ۲۵۶، حديث رقم: ۱۵۷۵)، صاحب د نور الايضاح رَحِمَهُ الله همدا په "من باب المعلاة" سره بيان کړي دي (او ځينو ليکلي دي چې باب المعلاة د يو خاص دروازې نوم دی). نن

سبا خلک د بسانو او موټرانو د لارې سفر کوي، نو ځکه پر کومه لاره چې بس او موټر ځي، له هماغه طرف څخه مکې ته دخول کيږي، ها! که څوک په خپل شخصي موټر کې سفر کوي، نو د لوړې خوا څخه مکې ته داخليدل افضل دي.

نهاراً: دريمه خبره دا ده چې نبي کريم ﷺ مکې مکرّمې ته د ورځې داخل سوی وو، او د دې څو وجهې وې، روايت دا دی "عن ابن عمر (رض) قال بات النبي ﷺ بذي طوىٰ حتّى أصبح ثم دخل مكّة و كان ابن عمر (رض) يفعله" (بخاري شريف، باب دخول مكة نهاراً أو ليلاً، ص: ۲۵۵، حديث رقم: ۱۵۷۴)، نو ځکه د ورځې داخليدل سنت دي. خو نن سبا صورت حال مختلف دی. (انوار الايضاح، ثمرة النجاح)

د کعبې شريف د ليدلو په وخت کې کلمه ويل او دعاء کول

﴿۳۸۶﴾ وَالتَّكْبِيْرُ وَالتَّهْلِيْلُ تِلْقَاءَ الْبَيْتِ الشَّرِيْفِ (۱۳) او "الله أكبر" او "لا إله إلا الله" ويل د کعبې شريفې د زيارت کولو په وخت کې (يا د "تلقاء" معنىٰ ده: د کعبې شريفې ومخ ته، چې د زيارت کولو په وخت کې کعبې ته مخامخ تکبير او تهليل ويل) وَالدُّعَاءُ بِمَا أَحَبَّ عِنْدَ رُؤْيَتِهِ (۱۴) او دعاء کول د هغه څه کوم چې د ده خوښ وي د کعبې شريفې د ليدلو په وخت کې وَهُوَ مُسْتَجَابٌ (ځکه) دا دعاء قبليدونکې ده (يعني د کعبې شريفې د ليدلو په وخت کې دعاء قبليږي).

لغات: ﴿تِلْقَاءَ﴾ د سمع د باب مصدر دی: ملاقات کول (ديو چا سره يو ځای کېدل)، د طرف او جهت په معنىٰ سره هم راځي (معجم الوسيط). ﴿مستجاب﴾ د استفعال له بابه مفعول: قبليدونکی، قبول کړی سوی.

تشريح: کله چې مسجدِ حرام ته داخل سي او پر کعبه شريفه يې نظر پرېوځي، نو درې واره دې "الله اکبر" او درې واره دې "لا إله إلا الله" ووايي او بغير د لاس پورته کولو څخه د خپل زړه د مرادونو او د خپل خوښ شي دعاء حتماً وکړي؛ غوره دا ده چې د آخرت لپاره دعاء وکړي؛ ځکه په دې وخت کې دعاء قبليږي. (انوار الايضاح، ثمرة النجاح)

طواف قدوم کول

﴿۱۲۸۷﴾ وَ طَوَافُ الْقُدُوْمِ وَلَوْ فِیْ غَیْرِ أَشْهُرِ الْحَجِّ (۱۵) او طواف قدوم کول که څه هم د حج له میاشتو څخه په غیر (بل وخت) کې وي.

تشریح: له بهر څخه د راتللو په وخت کې چې کوم طواف کول کیږي، هغه ته طواف قدوم (د راتګ طواف) ویل کیږي، د آفاقي کس (کوم چې له بهر ملک څخه مکې شریفې ته راغلی وي) د هغه لپاره طواف قدوم کول سنت دي د تحیة المسجد په څېر، برابره ده د حج په میاشتو کې مکې شریفې ته راغلی وي، یا له هغه څخه بغیر په بل وخت کې (او دا د هغه آفاقي لپاره سنت دي کوم چې مفرد بالحج یا قارن وي. د متمتع آفاقي یا عمره کونکي او اهل مکه لپاره دا طواف سنت دی (انوار الایضاح))، او د دې صورت دا دی چې کله حرم شریف ته داخل سي، نو فوراً دې یو طواف د نفل په توګه وکړي، همدې ته طواف قدوم وایي. (ثمرة النجاح. انوار الایضاح)

د اضطباع حکم

﴿۱۲۸۸﴾ وَالْإِضْطِبَاعُ فِیْهِ وَالرَّمَلُ (۱۶) او (همدارنګه سنت دي) په طواف کې اضطباع او رمل کول إِنْ سَعٰی بَعْدَهٗ فِیْ أَشْهُرِ الْحَجِّ (په دې شرط) که تر طواف وروسته سعی (بین الصفا والمروه) کوي د حج په میاشتو کې.

لغات: ﴿اضطباع﴾ د افتعال د باب مصدر دی: له راسته بغل څخه څادر وغیره ایستل او پر چپه اوږه اچول، مصنف رَحِمَهُ الله وروسته په "فصل فی کیفیة ترکیب افعال الحج" کې د اضطباع معنیٰ داسې بیان کړې ده: وَهُوَ أَنْ تَجْعَلَ الرِّدَاءَ تَحْتَ الْإِبْطِ الْأَیْمَنِ وَتُلْقِیَ طَرَفَیْهِ عَلَی الْأَیْسَرِ، ﴿رَمَل﴾ د نصر د باب مصدر دی: په خیال او فخر سره تګ کول، د تګ او رفتار په وخت کې د مېړني جنګیالي کس په څېر خپل دواړه لاسونه لیرې ساتل او سینه راکښل او خپل اوږې ښورول، دې ته رَمَل وایي، مصنف رَحِمَهُ الله وروسته په "فصل فی کیفیة ترکیب افعال الحج" کې د دې معنیٰ داسې بیان کړې ده: وَهُوَ الْمَشْیُ بِسُرْعَةٍ مَعَ هَزِّ الْکَتِفَیْنِ.

تشریح: په طواف کې اضطباع کول هم سنت دي، اضطباع دا ده چې محرم به خپل څادر له راسته بغل څخه لاندې راوباسي او پر چپه اوږه به یې واچوي؛ ځکه چې همداسې نبي کریم ﷺ کړي وه.

هر داسې طواف چې تر هغه وروسته سعی بین الصفا والمروة کول کیږي، په هغه طواف کې اضطباع او رمل کول سنت دی د سړیو لپاره، نه د ښځو لپاره، او اضطباع د رمل د آسانتیا لپاره ده، رمل دا دی چې د طواف کولو په دوران کې سینه راایستل او مضبوطه کول او دواړه لاسونه لیرې کول، او اوږې ښورول او څه تېز تلل، لکه جنګیالی مېړنی کس چې کله میدان ته راښوه کیږي، او کوم څوک چې

قصداً رمل پرېږدي يا د رش او ګڼه ګوڼې په وجه رمل نه وکړي، نو پر هغه هېڅ نه واجبېږي؛ ځکه چې رمل سنت دی.

د احنافو په نېز قاعده دا ده چې تر کوم طواف وروسته سعی وي، په هغه کې رمل سته. او تر کوم وطواف وروسته چې سعی نه وي، په هغه کې رمل نسته. او دا قاعده د مکي او آفاقي ټولو لپاره ده. څرنګه چې د عمرې تر طواف وروسته سعی سته، نو ځکه د عمرې په طواف کې به هم رمل کول کيږي. نو پر دې بناء د مصنف رَحِمَهُ اللہ د "في أشهر الحج" جمله زائده ده؛ ځکه د حج له مياشتو څخه بغير چې کله بل وخت هم عمره کوي، نو په هره عمره کې يو وار سعی کوي.

ښکاره دې وي چې رمل د طواف په دريو دَورونو (شوطونو) کې سنت دی او اضطباع په اُووه سره دَورنو کې سنت ده (او بعضو ليکلي دي چې اضطباع په اولو دريو دَورونو کې سنت ده. والله اعلم). (ثمرة النجاح، انوار الايضاح بحوالة تحفة الألمعي و ايضاح المناسک)

فايده: د رمل د مشروعيت سبب دا وو چې کله مسلمانان د صُلح حديبيه په دويم کال مکې ته داخل سول او مشرکينو تر دريو ورځو پوري مکه مبارکه خالي پرېښووله، غرو ته ولاړل، نو نبي کريم ﷺ د صحابه وو سره د کعبې طواف وکړی، د طواف په دوران کې مشرکينو په بعضو مسلمانانو ملنډې ووهلې او دا يې وويل چې: أَضْنَاهُمْ حُمّٰى يَثْرَب. (يعني د مدينې تبې دوی ناتوانه او کمزوري کړي دي). کله چې دا خبره نبي کريم ﷺ ته ورسېدله، نو نبي کريم ﷺ د ايماني قوت د ښکارندولو په غرض رمل شروع کړی، د نبي کريم ﷺ د دې عمل په ليدلو سره نورو صحابه وو هم رمل شروع کړی. او د دې فايده دا سوه چې د مشرکينو له زړونو څخه د مسلمانانو د کمزورۍ او ضُعف احساس ختم سو. تر فتح مکه وروسته که څه هم د رمل سبب ختم سو، لېکن بيا نبي کريم ﷺ د حجةُ الوداع پر موقع هم رمل وکړی او تر نبي کريم ﷺ وروسته د صحابه وو په زمانه کې هم دا حکم او عمل جاري وو. لهذا تر قيامته پوري د طواف کونکو په حق کې دا سنت عمل وګرځول سو.

د سعی په هر دَور (شوط) کې د ميلين اخضرين تر منځ تېز تلل

﴿۱۲۸۹﴾ وَالْهَرْوَلَةُ فِيْمَا بَيْنَ الْمِيْلَيْنِ الْأَخْضَرَيْنِ لِلرِّجَالِ (۱۷) او تېز تلل د دوو زرغونو ميلونو په مينځ کې (کوم چې د صفا او مروه په مينځ کې درول سوي دي) د خلکو لپاره (دا سنت دي) وَالْمَشْيُ عَلٰى هِيْنَةٍ فِيْ بَاقِي السَّعْيِ (۱۸) او په آرامه (په کراره اير خپل طبعي حالت) تلل په پاتنه سعی کې.

لغات: ﴿هرولة﴾ د فَعْلَلَةٌ د باب مصدر دی: تېز تلل (د ځغاستي او عادي تګ تر مینځ تګ). ﴿میلَین﴾ تثنیه د مِیْلٌ ده: هغه نښه او علامه چي په لاره کي درول سوې وي. د مسافرې د ښوونې او مسافرو ته د لارښوونې لپاره په لاره کي درول سوې مناره (پایه). ﴿مشي﴾ د ضرب د باب مصدر دی: تلل. تګ کول. ﴿هینة﴾ له هَوْنٌ څخه دی: په نرمۍ سره. په کراره.

تشریح: مِیْلَیْنِ أَخْضَرَیْنِ دوه زرغونه میله (پایې) دي کوم چي د صفا او مروه (دوو غرونو) د لاري په مینځ کي درول سوي دي، سړی چي کله د صفا او مروه په مینځ کي سعی کوي او میلین اخضرین ته ورسیږي نو څه دي تېز سي، علیحده ځغستل پکار نه دي، بلکي ځغاستي ته نژدې تېز تلل سنت دي. او د سعی په هر دَور (شَوط) کي د میلین اخضرین سره تېز تلل سنت دي.

فایده: د میلین اخضرین تر مینځ تېز تلل د حضرت هاجرې د یادګار په توګه دي کوم چي د حج په مناسکو کي شامل کړل سوي دي، دغه ځای کوم چي د دوو زرغونو میلونو تر مینځ دی (چي یو طرف ته یې د صفا غر دی او بل طرف ته د مَروه غر دی)، دلته مخکي شله (شېله) وه چي د باران اوبه پکښي راتلې، حضرت هاجره چي کله د اوبو په تلاش کي له صفا غره څخه مَروه ته او له مَروه غره څخه صفا ته تلله او راتلله، نو په دې لاندیني ځای کي به هغه په منډه (په تېزي سره) تېرېدله. د هغې دا منډه او ځغاسته الله ﷻ ته دومره خوښه سوه چي د حج په مناسکو کي یې شامله کړه.

زیات طوافونه کول (او نفلي طواف له نفلي لمانځه څخه افضل دی)

﴿۱۲۹۰﴾ وَالْإِكْثَارُ مِنَ الطَّوَافِ (۱۹) او طواف زیات (په کثرت سره) کول وَهُوَأَفْضَلُ مِنْ صَلٰوةِ النَّفْلِ لِلْأَفَاقِيِّ او طواف افضل دی له نفلي لمانځه څخه د آفاقي لپاره.

تشریح: له حج او عمرې څخه وروسته تر څو چي په مکه شریفه کي وي، طواف دي کوي. د آفاقي لپاره دا طواف له نفلي لمانځه څخه افضل دی: ځکه کور ته چي ولاړ سي، نو بیا د طواف موقع نه ورته حاصلیږي. په یو حدیث کي دي "عن ابن عباس (رض) قال: قال رسول الله ﷺ: من طاف بالبیت خمسین مرّةً خرج من ذنوبه کیوم ولدته أمه" (یعني څوک چي پر کعبه شریفه پنځوس طوافه وکړي. هغه له ګناهونو څخه داسي صفا کیږي لکه په کومه ورځ چي دئ مور زېږولی وي)، او صاحب د تحفة الألمعي لیکلي دي چي په دې شمېر کي نفل، فرض او واجب ټوله طوافونه شامل دي، همدارنګه دا پنځوس

طوافونه په یوه سفر کې کول ضروري نه دي، بلکې د ټوله ژوند د طوافونو مجموعه که پنځوس ته ورسیږي، نو هم د دې فضیلت مستحق کیږي. (ثمرة النجاح ج: ۲، ص: ۳۲۳، تحفة الألمعی ج: ۳، ص: ۲۶۶)

امام به درې ځایه خطبه وایي

﴿۱۲۹۱﴾ وَالْخُطْبَةُ بَعْدَ صَلوٰةِ الظُّهْرِ يَوْمَ سَابِعِ الْحَجَّةِ بِمَكَّةَ (۲۰) او (مسنونه سنت دي) خطبه ویل (د امام لپاره) د ماپښین تر لمانځه وروسته د ذو الحجې په اوومه په مکه مکرمه کې وَهِيَ خُطْبَةٌ وَاحِدَةٌ بِلَا جُلُوْسٍ يُعَلِّمُ الْمَنَاسِكَ فِيْهَا او دا یوه خطبه ده بغیر له کښېنستلو څخه (د منځ په مینځ کې، او) په هغې کې به وروښيي (خلکو ته) د حج افعال (د حج عبادات او طریقې).

لغات: ﴿مناسك﴾ جمع د مَنسِك ده: د حج عبادات (افعال و ارکان).

تشریح: په حج کې درې خطبې سنت دي چې امام به درې ځایه خطبه وایي: ① د ذو الحجې په اوومه (۷) په مکه مکرمه کې، ② د ذو الحجې په نهمه په عرفات کې، ③ د ذو الحجې په یوولسمه (۱۱) په منیٰ کې، په دې عبارت کې د اولې خطبې بیان دی، فرمايي چې د ذو الحجې په اوومه به د ماپښین تر لمانځه وروسته یوه خطبه وایي چې په هغه کې به خلکو ته د حج د افعالو تعلیم ورکړي. (انوار الایضاح)

د ذو الحجې د اتمې افعال

﴿۱۲۹۲﴾ وَالْخُرُوْجُ بَعْدَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ مِنْ مَكَّةَ لِمِنًى (۲۱) او په یوم الترویه (یعنې د ذو الحجې په اتمه) تر لمر لوېدو وروسته له مکې شریفې څخه و منیٰ ته وتل (روانېدل) وَالْمَبِيْتُ بِهَا (۲۲) او په منیٰ کې شپه تېرول ثُمَّ الْخُرُوْجُ مِنْهَا بَعْدَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ يَوْمَ عَرَفَةَ إِلٰى عَرَفَاتٍ (۲۳) بیا د عرفات په ورځ (په نهمه) تر لمر لوېدو وروسته و عرفات ته وتل (روانېدل).

لغات: ﴿یوم الترویة﴾ د ذو الحجې اتمه ورځ، ﴿منٰی﴾ منیٰ له مسجد حرام څخه د درېیو میلو پر فاصل واقع ده، کوم چې له وادئ محسر څخه تر جمرۀ عقبه پورې یو پراخ میدان دی چې دواړو طرفونو ته یې غرونه دي، ﴿مبیت﴾ د ضرب له بابه مصدر میمي دی: شپه تېرول.

تشریح: د ذو الحجې په اتمه ورځ (یومُ الترویه) کې تر لمر راختلو وروسته د منیٰ طرف ته روانېدل سنت دي او هلته شپه تېرول هم سنت دي، د دې لپاره چې په نهمه (یومُ العرفه) کې عرفات ته تلل آسانه سي، ځکه د ذو الحجې په نهمه ورځ تر لمر راختلو وروسته له منیٰ څخه عرفات ته وتل سنت دي.

یادونه: لېکن په اوس وخت کې د شپې لخوا منیٰ ته روانېدل شروع کیږي. د عامو خلکو لپاره د هغه ځای له تګ کلو بسانو او موټرانو څخه بغیر په منیٰ کې خپل خېمو ته رسېدل ډېر مشکل دي. نو ځکه عوامو ته همدا مشوره ورکول کیږي چې کوم وخت هم هغه بسانو او موټرانو والا د دوی د بېولو لپاره تیاکلي وي. د هغه پابندي دې وکړي او تر لمر راختلو پورې دې انتظار نه کوي. (انوار الایضاح)

په عرفات کې تر زوال وروسته خطبه ویل او د ماپښین او مازیګر لمنځونه یو ځای اداء کول

﴿۱۲۹۳﴾ فَيَخْطُبُ الْإِمَامُ بَعْدَ الزَّوَالِ (۲۴) بیا دې امام خطبه ووایي تر زوال وروسته قَبْلَ صَلٰوةِ الظُّهرِ وَالْعَصْرِ مَجْمُوْعَةً جَمْعَ تَقْدِيْمٍ مَعَ الظُّهْرِ د ماپښین او (همدارنګه د) مازیګر تر لمانځه مخکې په داسې حال کې چې (دا دواړه لمنځونه) جمع کړل سوي وي د جمع تقدیم په توګه (یعنې چې د مازیګر لمونځ دې له خپل وخت څخه را مقدم کړل سي) د ماپښین د لمانځه سره (دې یو ځای اداء کړل سي) خُطْبَتَيْنِ يَجْلِسُ بَيْنَهُمَا دوې خطبې چې د هغوی دواړو په مینځ کې دې کښېني. (په لنډه ویناډا چې: بیا دې امام [په عرفات کې] تر زوال وروسته دوې خطبې ووایي د مازیګر او ماپښین د لمنځونو له جمع تقدیم څخه مخکې او د دواړو خطبو په مینځ کې دې ناسته وکړي).

لغات: ﴿مجموعةً﴾ د فتح له بابه مفعول دی: جمع کړی سوی (یو ځای کړی سوی)، دا له "العصر" څخه د حال کېدو پر بناء منصوب دی. ﴿تقدیم﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: مقدّم کول، مخکې کول، جمع تقدیم: د مازیګر لمونځ د ماپښین وخت ته را مخکې کول او د ماپښین د لمانځه سره یو ځای اداء کولو ته جمع تقدیم وایي.

تشریح: د ذو الحجې په نهمه (د عرفات په ورځ) تر زوال وروسته به فوراً د ماپښین اذان کیږي او تر اذان وروسته به امام د جمعې د ورځې په شان تر لمانځه مخکې دوې خطبې وایي چې په هغوی کې به د حج احکام بیانوي او تکبیر تشریق به وایي او له خطبې څخه تر فراغت وروسته به د ماپښین لمونځ او د مازیګر لمونځ دواړه یو ځای د ماپښین په وخت کې په دوو جلا، جلا اقامتونو سره اداء کوي، دا جمع بین الصلاتین ده او دې ته جمع تقدیم وایي (ځکه په دې کې د مازیګر لمونځ له خپل وخت څخه را مقدّم کول کیږي)، او تر لمونځ کولو وروسته به وقوف کول کیږي. (انوار الایضاح، ثمرة النجاح)

د وقوف عرفه سنت طریقه

﴿۱۲۹۴﴾ وَالْاِجْتِهَادُ فِي التَّضَرُّعِ وَالْخُشُوْعِ وَالْبُكَاءِ بِالدُّمُوْعِ (۲۵) او کوشش کول د عاجزۍ (عجز) او د ځان د ښکته کولو (اوبیرې) په ښکاره کولو (او توجه سره لو) او په اوښکو سره ژړلو کې

وَالدُّعَاءُ لِلنَّفْسِ وَالْوَالِدَيْنِ وَالْإِخْوَانِ الْمُؤْمِنِيْنَ بِمَا شَاءَ مِنْ أَمرِ الدَّارَيْنِ (۲۶) او دعاء کول د خپل ځان، مور و پلار او مؤمنانو وروڼو لپاره د دین او دنیا له کارونو څخه چې د کوم څه (دعاء) یې خوښه وي فِي الْجَمْعَيْنِ په دواړو جمعو (مجمعو) کې.

لغات: ﴿الاجتهاد﴾ د افتعال د باب مصدر دی: پوره کوشش کول، محنت کول. ﴿تضرع﴾ د تفعل د باب مصدر دی: د عاجزۍ اظهار کول، د خپل بې وسۍ او لاچارۍ اظهار کول. ﴿خشوع﴾ د فتح د باب مصدر دی، د دې باب څو معناوې دي: ځان ټیټ ښکاره کول (ځان ټیټول)، د عاجزۍ اظهار کول (لکه د تضرع چې همدا معنیٰ ده)، بېړېدل او داسې نور. په لمانځه او داسې نورو عباداتو کې د خشوع او تضرع مطلب دا دی چې د عبادت په دوران کې د الله ﷻ په ستر دربار کې ځان حاضر ګڼل او د ځان د عاجزۍ او ټیټوالي اظهار کول او په زړه او دماغ ټولو سره د الله وطرف ته پوره متوجه کېدل، همدارنګه کلمات وغیره په توجّه سره ویل. ﴿في الجمعين﴾ دا جار و مجرور د "الاجتهاد" مصدر سره متعلق دي، او صاحب د ثمرة النجاح لیکلي دي چې له دواړو جمعو څخه د عرفات جمع بین الصلاتین او د مزدلفې جمع بین الصلاتین مراد ده (په مزدلفه کې هم د ماښام او ماخوستن لمنځونه د ماخوستن په وخت کې سره جمع کول کېږي)(والله اعلم).

تشریح: په عرفات کې د وُقوف کولو په دوران کې دې مخ پر قبله ودرېږي، دواړه لاسونه دې د آسمان وطرف ته پورته کړي، تکبیر، تهلیل، تسبیح، حمد و ثناء، استغفار او درود شریف دې وایي او د زړه په حضور سره دې د خپل مور و پلار، قریبانو، عزیزانو، دوستانو او ټولو مؤمنانو (نارینه او ښځینه) لپاره په ژړا، ژړا سره دعاء وکړي او په همدې طریقه سره دې بار، بار دعاګانې وغواړي (دا سنت دي). (انوار الایضاح)

یادونه: صاحب د ثمرة النجاح (مولانا ثمیر الدین قاسمي مدظله العالی) لیکلي دي چې له "جمعین" څخه مراد د عرفات او مزدلفې دواړو جمع بین الصلاتین ده او مطلب د عبارت دا دی چې په عرفات او مزدلفه کې دې په خشوع وخضوع او ژړا سره دعاګانې کوي. (ثمرة النجاح ج: ۲، ص: ۳۲۵)، خو د نور الایضاح په نورو شروحو کې مې دا صراحت نه ومیندی.

﴿۱۲۹۵﴾ وَالدَّفْعُ بِالسَّكِيْنَةِ وَالْوَقَارِ بَعْدَ الْغُرُوْبِ مِنْ عَرَفَاتٍ (۲۷) او روانېدل په سکون (آرام) او په حلم (زغمنه او نرمتوب) سره تر لمر لوېدلو وروسته له عرفات څخه.

لغات: ﴿وقار﴾ په عربي کې د دې لفظ څو معناوې دي: حِلم (تکلیف زغمل، تحمّل)، نرمتوب، لوېي، عزت او درنښت. (معجم الوسیط بتفصیل)

تشریح: د عرفات په ورځ تر لمر لوېدو وروسته دي په سکون او و قار سره له میدان عرفات څخه ووځي په داسي حال کي چي د تلبیه، تکبیر او تهلیل ویونکي او ذکر کونکي وي، دا هم سنت دي، او د عرفات په ورځ د حاجیانو لپاره تر لمر لوېدو مخکي د عرفات له حدودو څخه وتل جائز نه دي. (ثمرة النجاح. انوار الایضاح)

وقوف مزدلفه

﴿۱۲۹۶﴾ وَالنُّزُوْلُ بِمُزْدَلِفَةَ مُرْتَفِعًا عَنْ بَطْنِ الْوَادِيْ بِقُرْبِ جَبَلِ قُزَحَ (۲۸) او کښته کېدل (تمېدل) په مزدلفه کي له بطن وادي څخه لوړ (لوړي خوا ته) جبل قُزح ته نژدې.

لغات: ﴿جبل قزح﴾ دا د مزدلفې په میدان کي یو کوچنی غر دی چي د هغه په لمنه کي "مسجدِ مشعرحرام" جوړ سوی دی، او د دې غره لپاره آثار پاته دي، کله چي له عرفات څخه مزدلفې ته روانیږي، نو راسته او چپه طرف ته دوه غرونه دي کله چي د دواړو غرونو تر مینځ تېر سي او د غره حصه ختمه سي، نو د مزدلفې حصه شروع کیږي او مخامخ جبل قزح او "مسجد مشعر حرام" لیدل کیږي (ایضاح المناسک). قُزَح پر وزن د عُمَر دی، غیرِ منصرف دی د علمیت او عدل پر بناء. له قازح څخه معدول دی په معنیٰ سره د لوړوالي. (طحطاوي)

تشریح: د وقوفِ مزدلفه وخت د ذوالحجې لسمه (یعني دلوی اختر په ورځ) له صبح صادق څخه تر طلوع الشمس پوري (دالړ وخت) دی. لهذا که څوک له صبح صادق (طلوع الفجر) څخه مخکي یا له طلوع الشمس (لمر راختلو) څخه وروسته وقوف وکړي، نو د هغه وقوف نه صحیح کیږي، او په مزدلفه کي یو ځای "بطن وادي" دی، هلته دي نه دریږي، بلکي د قُزَح غره سره دي نژدې دریږي، دا سنت دي (او صاحب د "انوار الایضاح" لیکلي دي چي مستحب دي).

﴿۱۲۹۷﴾ وَالْمَبِيْتُ بِهَا لَيْلَةَ النَّحْرِ (۲۹) او شپه تېرول په مزدلفه کي د قرباني (لوی اختر) شپه.

تشریح: د عبارت مطلب دا دی چي کله د ذوالحجې په نهمه تر لمر لوېدو وروسته له عرفات څخه ومزدلفې ته ولاړ سي، نو را روانه شپه کوم چي د ذوالحجې لسمه شپه ده یعني د لوی اختر شپه هلته په مزدلفه کي تېرول سنت دي او وقوف مزدلفه (چي په تېر عبارت کي یې بیان وسو) واجب دی.

د منیٰ ورځي او شپې

﴿۱۲۹۸﴾ وَبِمِنًى أَيَّامَ مِنًى بِجَمِيْعِ أَمْتِعَتِهِ (۳۰) او (شپه تېرول اوپاتېدل) په منیٰ کي د منیٰ په ورځو کي د خپل ټوله سامان سره.

﴿۱۲۹۹﴾ وَكُرِهَ تَقْدِيمُ ثِقْلِهِ إِلٰى مَكَّةَ إِذْ ذَاكَ او مکروه دي خپل سامان مخکي استول ومکې مکرمې ته په دغو ورځو کي.

لغات: ﴿جميع﴾ ټوله، کُل، د تأکید لفظي لپاره دی، ﴿أمتعة﴾ جمع د مَتَاع ده: سامان، هر د استفادې قابل شی، ﴿ثِقْل﴾ وزن، بوج، درونډ والی (درونډ شی)، جمع: أَثْقَال.

تشریح: د ذو الحجې په لسمه (د لوی اختر په ورځ) چي طواف زیارت وکړی، نو واپس دي منیٰ ته راسي او د منیٰ په ورځو (یعني د ذو الحجې په لسمه، یوولسمه او دوولسمه) کي دي هلته رمی جمار کوي (یعني په دې دریو ورځو کي دي شیطانان ولي) او دا درې شپې دي هلته (په منیٰ) کي پاتیږي، دا سنت دي. (لهذا که له منیٰ څخه بغیر بل ځای شپې تېروي قصداً، نو پر هغه هیڅ شی واجب نه دي)

فایده: په حقیقت کي د حج ټوله پنځه ورځي دي: د ذو الحجې اتمه، نهمه، لسمه، یوولسمه او دوولسمه. د ذو الحجې له دغو پنځو ورځو څخه درې ورځي ایام منیٰ دي، یعني ۱۰/ ۱۱/ ۱۲ د ذو الحجې. یعني نهمه د ذو الحجې له ایام منیٰ څخه نه ده، بلکي هغه د عرفات ورځ ده.

وکُرِهَ تقدیم إلخ: او په دې د منیٰ (رمی) په ورځو کي خپل ټوله سامان یعني د پروتي، ناستي پاستي او داسي نور سامان ومکې مکرّمې ته نقل کول مکروه دي؛ ځکه په سامان د مشغولېدلو په وجه زړه د حج له افعالو څخه غافله کیږي. خو نن سبا په مکه مکرّمه کي په خپل استوګنځي کي سامان په حفاظت سره پروت وي او حاجیان د ضرورت په اندازه خپلي بستري د ځان سره وړي. په دې کي څه حرج نسته.

﴿۱۳۰۰﴾ وَيَجْعَلُ مِنٰى عَنْ يَمِينِهِ وَمَكَّةَ عَنْ يَسَارِهِ حَالَةَ الْوُقُوفِ لِرَمْيِ الْجِمَارِ (۳۱) او (دا هم سنت دي چي) منیٰ دي وخپل راسته طرف ته او مکه دي وخپل چپه طرف ته کړي د جمراتو د رمی (شیطانانو ویشتلو) لپاره د درېدلو په حالت کي.

تشریح: د رمي کولو لپاره د میدان په مینځ کي داسي درېدل چي کعبه شریفه وچپه طرف ته راسي او منیٰ وراسته طرف ته راسي، دا سنت دي، هسي خو له څلورو سره طرفونو څخه رمی کول صحیح دي، خو سنت پورتنی طریقه ده؛ ځکه نبي کریم ﷺ د میدان له مینځ (بطنِ وادي) څخه رمی کړې وه او د رمي لپاره همداسي درېدلی وو چي کعبه یې شریف یې چپه طرفه ته وه او منیٰ راسته طرف ته وه، خو نن سبا هلته نه وادي سته او نه د هغه مینځ سته، خو د سنت په لحاظ کولو سره د رمي لاره جوړه سوې ده. (انوار الایضاح، ثمرة النجاح)

د رمي (شیطان ویشتلو) په وخت کې د در ېدلو طریقه

﴿۱۳۰۱﴾ وَكَوْنُهُ رَاكِبًا حَالَةَ رَمْيِ جَمْرَةِ الْعَقَبَةِ فِيْ كُلِّ الْأَيَّامِ (۳۲) او د ده سپور کېدل (چې دئ به سپور وي) د جمرهٔ عقبه د رمی (ویشتلو) په حالت کې په ټولو ورځو کې مَاشِيًا فِي الْجَمْرَةِ الْأُوْلٰى الَّتِيْ تَلِي الْمَسْجِدَ وَالْوُسْطٰى (او د ده) پیاده کېدل په (حالت د ویشتلو د) جمرهٔ اولیٰ کې کوم چې د مسجد (مسجدِ خیف) سره متصل ده او په جمرهٔ وسطیٰ کې.

﴿۱۳۰۲﴾ وَالْقِيَامُ فِيْ بَطْنِ الْوَادِيْ حَالَةَ الرَّمْيِ (۳۳) او درېدل په "بطنِ وادي" کې د رمی په حالت کې.

لغات: ﴿جمرهٔ عقبه﴾ په منیٰ کې چې کوم مشهوره درې ستنې (پایې) دي کوم چې په کاڼو ویشتل کېږي (چې عوام ورته شیطانان وايي)، له هغوی څخه د حرم شریف وطرف ته چې تر ټولو آخره کومه ستنه (پایه) ده، هغه ته جمرهٔ عقبه وايي، همدارنګه جمرهٔ کُبریٰ او جمرهٔ اُخریٰ هم ورته ویل کېږي، او کومه ستنه (پایه) چې د "مسجدِ خیف" سره نژدې ده، هغه ته "جمرهٔ اولیٰ" وايي (مسجدِ خیف په منیٰ کې یو لوی مسجد دی. هغه ته نژدې چې کوم شیطان دی، هغه ته جمرهٔ اولیٰ وايي)، او د "جمرهٔ اولیٰ" څنګ ته چې کومه ستنه (پایه) ده، هغه ته "جمرهٔ اولیٰ" وايي.

تشریح: مسئله دا ده چې د ذو الحجې په لسمه (یعني دلوی اختر په ورځ) به صرف جمرهٔ عقبه ویشتل کېږي او په یوولسمه او دوولسمه کې د دریو سره جمراتو ویشتل (رمی) واجب دي، اوس دلته مصنف رَحِمَهُ الله فرمايي چې د جمرهٔ عقبه (جمرهٔ آخره) ویشتل به په ټولو ورځو کې د سپرتیا په حالت کې کول کېږي او پاته سوه جمرهٔ وسطیٰ او جمرهٔ اولیٰ، هغه په پښو (پیاده) ویشتل افضل دي.

د همدې په رڼا کې احنافو دلته دا قاعده بیان کړې ده چې تر کومې رمي (ویشتلو) وروسته بله رمی وي، نو هغه رمی په پښو کول افضل دي او چې تر کومې رمی وروسته رمی نه وي (لکه د جمرهٔ عقبه رمی)، هغه په سپرتیا سره کول افضل دي. خو نن سبا ټوله خلک په پښو (پیاده) رمی کوي؛ ځکه پر سپارلۍ د رمی کولو اوس هیڅ صورت نشته. (انوار الایضاح بتصرّفٍ)

والقیام فی‌الخ: یعني کله چې رمي (ویشتل) کوي، نو د میدان له مینځ څخه دې یې کوي، د دې تفصیل څه مخکې په ﴿۱۳۰۰﴾ نمبر مسئله کې تېر سو.

﴿۱۳۰۳﴾ وَكَوْنُ الرَّمْيِ فِي الْيَوْمِ الْأَوَّلِ فِيْمَا بَيْنَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ وَزَوَالِهَا (۳۴) او په اوله ورځ د لمر راختلو او زوال تر مينځ د رمي كېدل وَفِيْمَا بَيْنَ الزَّوَالِ وَغُرُوْبِ الشَّمْسِ فِيْ بَاقِي الْأَيَّامِ او په پاتــه (دوو) ورځو كي د زوال او لمر لوېدلو تـر مينځ (د رمي كېدل) وَكُرِهَ الرَّمْيُ فِي الْيَوْمِ الْأَوَّلِ وَالرَّابِعِ فِيْمَا بَيْنَ طُلُوْعِ الْفَجْرِ وَالشَّمْسِ او په اوله او څلورمه ورځ د صبح صادق او لمر راختلو په مينځ (دوران) كي رمي كول مكروه دي.

تشريح: له اولي ورځي څخه مراد د ذوي الحجې ۱۰ (يعني دلوى اختر ورځ) ده چي په دې ورځ تـر لمر راختلو وروسته د رمي وخت شروع كيږي او تر زواله پوري د رمي سنت وخت دى، لېكن كه تر مانبامه پوري يې په يو وخت كي وكړي، نو هم څه حرج نـشته، او د صاحبينو رَحِمَهُمَا الله په نېز كه د شپې هم رمي وكړي، نو جائز دي، نن سبا د خلكو دېر رش په وجه د صاحبينو پر قول فتوىٰ ده (ځكه د ورځي د ډېر رش په وجه جمراتو ته رسېدل مشكل وي).

له باقي ورځو څخه مراد د ذو الحجې ۱۱ او ۱۲ ده، په دې دوو ورځو كي تر زوال وروسته د رمي وخت شروع كيږي او تر مانبامه پوري رمي كول سنت دي، لېكن كه څوک يې د شپې وكړي، نو ادا، كيږي، نن سبا د ډېر رش په وجه پر همدې فتوىٰ ده.

وكره الرمــي الـخ: په اوله ورځ يعني د ذو الحجې په لسمه، همدارنګه په څلورمه ورځ يعني د ذو الحجې په ديارلسمه له صبح څخه تر لمر راختـلو پوري رمي كول مكروه دي. (شفاء الارواح، ثمرة النجاح)

﴿۱۳۰۴﴾ وَكُرِهَ فِي اللَّيَالِي الثَّلَاثِ او په دريو سره شپو كي (رمي كول) مكروه ده وَصَحَّ او صحيح ده (يعني كه د مكروه والي باوجود په شپو كي رمي وكړل سي، نو صحيح ده) لِأَنَّ اللَّيَالِيَ كُلَّهَا تَابِعَةٌ لِمَا بَعْدَهَا مِنَ الْأَيَّامِ ځكه چي ټوله شپې تابع دي هغه ورځو كوم چي تر شپو وروسته دي (مثلا اول د جمعې شپه راځي بيا تر شپې وروسته يې د جمعې ورځ راځي. خو څلور شپې له دغه قاعدې څخه مستثنىٰ دي چي هغه دا دي) إِلَّا اللَّيْلَةَ الَّتِيْ تَلِيْ عَرَفَةَ مګر (يو) هغه شپه كوم چي د عرفات (د ورځي) سره متصل ده (يعني د عرفات د ورځي څخه وروسته ارا روانه) شپه كوم چي د لوى اختر شپه ده، هغه د عرفات د ورځي تابع ده يعني هغه د عرفات شپه كيږي) حَتّٰى صَحَّ فِيْهَا الْوُقُوْفُ بِعَرَفَاتٍ تر دې چي

په دې شپه کې په عرفات کې وقوف کول صحيح دي وَهِيَ لَيْلَةُ الْعِيْدِ او همدا شپه د اختر شپه ده (خو تابع د عرفات د ورځې ده يعنې د عرفات شپه کيږي) وَلَيَالِيْ رَمْيِ الثَّلَاثِ او (بل) د درېو جمرو د رمی شپې (يعني د شيطانانو د ويشتلو درې شپې، يعنې د ذو الحجې يوولسمه. دوولسمه او ديارلسمه شپه) فَإِنَّهَا تَابِعَةٌ لِمَا قَبْلَهَا نو دا شپې د خپل مخکنيو ورځو تابع دي.

تشريح: په اسلامي تاريخ کې شپه همېشه د را رواني ورځې تابع وي يعني اول شپه راځي او تر هغه وروسته يې ورځ راځي (يا په بله وينا شپه همېشه د مابعد تابع وي، نه د ماقبل). مثلاً اول د جمعې شپه راځي بيا تر شپې وروسته د جمعې ورځ راځي، خو څلور شپې د مابعد تابع نه دي بلکې د ماقبل تابع دي، يعنې د ذو الحجې ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲ له دغه قاعدې څخه مستثنیٰ دي. مثلاً د ذو الحجې په نهمه د عرفات ورځ ده او د عرفات شپه را روانه شپه کيږي کوم چې د لوی اختر شپه ده. د قاعدې په لحاظ سره خو تېره شپه د عرفات شپه کېدل پکار دي خو دلته د ذو الحجې د لسمي يعني د لوی اختر شپه د عرفات شپه کيږي (همدا وجه ده که د ذو الحجې په نهمه ورځ وقوف عرفه وکړي او په دې را روانه شپه هم وقوف عرفه وکړي، نو هم اداء کيږي)، همدغه ډول را رواني درې ورځې يعني ۱۰، ۱۱ او ۱۲ کوم چې د رَمی ورځې دي، هغوی مخکې دي او بيا د دوی شپه راځي.

اوس مسئلې ته ګورئ! صورت د مسئلې دا دی چې د ذو الحجې د لسمي (يعني د لوی اختر د ورځې) رَمی تر لمر راختلو وروسته کول افضل او اولیٰ دي او تر لمر راختلو مخکې په شپه کې رَمی کول جائز نه دي (ځکه دا شپه د ماقبل تابع ده، نو دا د لوی اختر شپه د نهمي ورځې [عرفات] شپه کيږي. او تاسې ته معلومه ده چې د عرفات ورځ د رَمی ورځ نه ده)، او که دا د ذو الحجې د لسمي ورځې رَمی په را روانه شپه وکړي (کوم چې د يوولسمي شپه ده)، نو هم رمی اداء کيږي (ځکه هغه د لسمي شپه کيږي)، خو داسې کول مکروه دي، همدارنګه د يوولسمي او دوولسمي ورځې د رَمی وخت خو له زوال څخه شروع کيږي بيا تر لمر لوېدو پورې، خو که يې په را روانه شپه وکړي، نو هم رَمی اداء کيږي، خو داسې کول مکروه دي، لنډه دا چې د دې ورځو شپه يعني تر لمر لوېدو وروسته تر صبح صادق پورې دا مکروه وخت دی او تر هغه مخکې (يعني له زوال څخه تر لمر لوېدو پورې) مسنون وخت دی، له دغه تفصيل څخه معلومه سوه چې رمی په ورځ کې کول پکار دي، که د شپې رمی وکړل سي، نو مکروه دي، لېکن که د ورځې

د زیات رش په وجه جمراتو (شیطانانو) ته رسېدل مشکل وي. نو بیا د شپې رمی کول بېله کراهته صحیح دي.

﴿۱۳۰۵﴾ وَالْمُبَاحُ مِنْ أَوْقَاتِ الرَّمْيِ مَا بَعْدَ الزَّوَالِ إِلىٰ غُرُوْبِ الشَّمْسِ مِنَ الْيَوْمِ الْأَوَّلِ او د رمی له وختونو څخه مباح وخت په اوله ورځ (یعني ذو الحجې په لسمه) له زوال څخه وروسته تر لمر لوېدو پورې دی.

تشریح: د رمی په اوله ورځ یعني د ذو الحجې په لسمه (کوم چې دلوی اختر ورځ ده) له زوال څخه تر لمر لوېدو پورې د رمی لپاره مباح (روا) وخت دی (لهذا په اوله ورځ که څوک د طلوعِ الشمس او زوال په مینځ کې رمی نه وکړي کوم چې د رمی مسنون وخت دی، نو بیا د زوال او غروب الشمس په مینځ کې هم د هغه لپاره رمی کول روا دي). خو بېله عذره تر زواله پورې تأخیر خلاف سنت دی.

﴿۱۳۰۶﴾ وَبِهٰذَا عُلِمَتْ أَوْقَاتُ الرَّمْيِ كُلُّهَا جَوَازًا وَكَرَاهَةً وَاِسْتِحْبَابًا او په همدې (بیان) سره معلوم سول د رمی ټوله وختونه د جائز والي، مکروه والي او مستحب والي په اعتبار سره (یعني له مخکیني بیان څخه د رمی [شیطان ویشتلو] جائز وختونه او مکروه او مستحب وختونه ټوله معلوم سول).

تشریح: له مسئله نمبر ﴿۱۳۰۳﴾ څخه تر دې ځایه پورې چې کوم عبارت دی، له دې ټوله عبارت څخه د رمی د جواز، کراهت او استحباب وختونه معلوم سول، یعني چې کله رمی کول جائز ده. کله مکروه ده او کله مستحب ده. ستاسې د آسانتیا لپاره به ټوله صراحتاً را نقل کړو:

د اولې یعني د ذو الحجې د لسمې ورځې رَمی له طلوع الشمس څخه تر زواله پورې کول مستحب او افضل دي. او له طلوع الشمس څخه مخکې او تر صبح صادق (سپېده چاود) وروسته کول مکروه دي او له صبح صادق څخه مخکې د شپې کول بالکل ناجائز دي (ځکه دا شپه د ما قبل یعني د عرفات د ورځې تابع ده کوم چې د رمی ورځ نه ده)، او په همدې لسمه ورځ له زواله څخه تر غروبُ الشمس پورې هم رمی کول بېله کراهته مباح او جائز دي، خو بېله عذره تر دې وخته پورې تأخیر کول خلاف سنت دي او له غروبُ الشمس څخه وروسته رمی کول مکروه دي.

او د ذو الحجې د یوولسمې او دوولسمې د رمی وخت له زواله څخه شروع کیږي او د را روانې ورځې تر صبح صادق پورې پاتېږي، خو له زواله څخه تر غروب الشمس پورې دا یې سنت وخت دی او له غروب الشمس څخه تر صبح صادق پورې دا یې مکروه وخت دی او تر صبح صادق وروسته د قضاء وخت شروع کیږي او د رمی د قضاء وخت د ذو الحجې د دیارلسمې ورځې تر غروبُ الشمس پورې پاتېږي، تر دې وروسته د رمی وخت ختمېږي. او که د ذو الحجې په دیارلسمه هم په منیٰ کې پاته سي، نو تر زواله پورې د درېو سره جمراتو رمی کول واجب دي (لکه څه وروسته په ﴿۱۳۰۹﴾ نمبر مسئله کې به هم دا جزئیه ذکر سي)، او د صاحبینو رَحِمَهُمَا الله په نېز تر زوال مخکې رمی جائز نه ده، که تر

زوال مخکې رمی وکړي، نو اعاده یې لازم ده یعني تر زوال وروسته به دوباره رمی کوي. او که اعاده نه وکړي، نو په جرمانه کې یوه قرباني واجبیږي، او دامام صاحب رحمه الله په نیز په دې صورت کې یعني په دیارلسمه ورځ تر زوال مخکې د رمی کولو په صورت کې اعاده نسته. (انوار الایضاح بحواله الجوهرة النيرة ج:۱، ص:۱۹۷. و حاشية نور الايضاح)

قرباني د کوم حاجي لپاره سنت او د کوم یوه لپاره واجب ده؟

﴿۱۳۰۷﴾ وَمِنَ السُّنَّةِ هَدْيُ الْمُفْرِدِ بِالْحَجِّ (۳۵) او (ممدارنګه) له سنت څخه دي هدی کول (یعنې څاروی اقرباني اذبح کول) د حجِ إفراد کونکي حاجي (لپاره) وَ الْأَكْلُ مِنْهُ او له دې هدي (قرباني) څخه خوړل (ورلره جائز دي) وَمِنْ هَدْيِ التَّطَوُّعِ وَالْمُتْعَةِ وَالْقِرَانِ فَقَطْ او له نفلي هدی (نفلي قرباني) او د تمتع او قِران له هدی څخه (هم خوړل جائز دي) فقط (یعني ذبح کونکي امالک الره فقط له دغه هدیو اقربانیو ا څخه خوړل جائز دي او پاته سوله دې څخه بغیر د جنایاتو له قربانیو څخه خوړل ورلره جائز نه دي).

لغات: ﴿مُفرِد بالحج﴾ حجِ إفراد کونکی (یعني کوم چي یوازي حج کوي، نه عمره). مخکې ذکر سوه چي حج پر درې قسمه دي: ① حَجِّ إِفْرَاد. حجِ إفراد دې ته وايي چي حاجي له میقات څخه یوازي د حج احرام وتړي (یعني فقط د حج لپاره احرام وتړي. نه د عمرې لپاره) او چي کله د حج ارکان اداء کړي او حج ختم کړي. نو احرام خلاص کړي. داسې حاجي ته مُفرِد وايي، ② حَجِّ قِرَان، دې ته وايي چي له میقات څخه د حج او عُمرې دواړو احرام یو ځای وتړي. داسې حاجي ته قَارِن وايي، ③ حَجِّ تَمَتُّع، دې ته وايي چي د حج په میاشتو کې صرف د عمرې احرام وتړي او چي کله عمره ختمه کړي، نو احرام خلاص کړي، بیا د ذو الحجې په اتمه ورځ (یوم الترویه) باندي د حج احرام وتړي. داسې حاجي ته مُتَمَتِّع وايي.

تشریح: مسئله دا ده چي کوم څوک حجِ تمتع یا حجِ قران کوي، نو پر هغه قرباني کول واجب دي (لکه مخکې چي هم ذکر سوه)، لیکن کوم څوک چي حجِ إفراد کوي. نو پر هغه قرباني لازمه نه ده. خو سنت دا ده چي هغه هم قرباني وکړي. او هغه د خپلې قرباني غوښې خوړلای هم سي، همدارنګه د حجِ تمتع او حجِ قران د قرباني غوښي هم خپله خوړلای سي، خو کومه قرباني چي د یو جرم (جنایت) پر بناء کول کیږي، نو د هغې مستحق صرف فقراء او غریبان دي، خپله خوړل یا مالدارانو ته ورکول صحیح نه دي، (په لنډه توګه دا چي د جنایاتو قرباني صرف د غریبانو لپاره جائز ده. او د حجِ قران قرباني. نفلي قرباني، د تمتع او إفراد قرباني خپله د قرباني کونکي لپاره هم جائز ده).

د حج دریمه خطبه

﴿۱۳۰۸﴾ وَ مِنَ السُّنَّةِ الْخُطْبَةُ يَوْمَ النَّحْرِ مِثْلَ الْأُوْلَى (۳۶) او (همدارنګه) له سنت څخه دي خطبه ویل په یومُ النحر کي د اولي خطبې په څیر يُعَلِّمُ فِيْهَا بَقِيَّةَ الْمَنَاسِكِ په دې کي به د حج پاته افعال (او ارکان) ورښيي وَهِيَ ثَالِثَةُ خُطَبِ الْحَجِّ او دا دریمه خطبه ده د حج په خطبو کي.

لغات: ﴿یوم النحر﴾ د قرباني ورځ کوم چي لسمه د ذو الحجې ده یعني د لوی اختر ورځ، خو دلته له یومُ النحر څخه مراد یوولسمه د ذو الحجې ده (یعني د لوی اختر دویمه ورځ). (انوار الایضاح)

تشریح: مخکي ذکر سوه چي په حج کي دري خطبې سنت دي چي امام به یې وایي: ① د ذو الحجې په اوومه (۷) په مکه مکرّمه کي، ② د ذو الحجې په نهمه په عرفات کي، ③ د ذو الحجې په یوولسمه (۱۱) په منیٰ کي، په دې عبارت کي د آخري دریمي خطبې بیان دی چي د ذو الحجې په یوولسمه به یوه خطبه ووایي چي په هغه کي به خلکو ته د حج هغه احکام بیان کړي کوم چي باقي پاته سوي وي چي په مخکینو خطبو کي یې نه وي بیان کړي.

فایده: د حج د خطبو په شمېر کي د فقهاؤ اختلاف دی، د احنافو او مالکیانو په نېز دري خطبې دي کوم چي به د ذو الحجې په ۷/ ۹/ ۱۱ کي ویل کیږي، د شوافعو او حنابله وو په نېز څلور خطبې دي کوم چي به د ذو الحجې په ۷/ ۹/ ۱۰/ ۱۲ کي ویل کیږي، او د امام زفر رَحِمَهُ الله په نېز هم دري خطبې دي، خو هغه به د ذو الحجې په ۸/ ۹/ ۱۰ کي ویل کیږي. (انوار الایضاح بحوالهٔ الدر المنضود ج: ۳، ص: ۲۶۵)

د ذو الحجې په دوولسمه له منیٰ څخه روانېدل

﴿۱۳۰۹﴾ وَ تَعْجِيْلُ النَّفْرِ إِذَا أَرَادَهٗ مِنْ مِنًى قَبْلَ غُرُوْبِ الشَّمْسِ مِنَ الْيَوْمِ الثَّانِيْ عَشَرَ (۳۷) او (همدارنګه سنت دي) ژر واپس کېدل (بیرته تلل) کله چي د هغه اراده وکړي له منیٰ څخه (د ذو الحجې) د دولسمي ورځي تر لمر لوېدو مخکي وَإِنْ أَقَامَ بِهَا حَتّٰى غَرَبَتِ الشَّمْسُ مِنَ الْيَوْمِ الثَّانِيْ عَشَرَ او که په منیٰ کي پاته سي تر دې چي د دولسمي ورځي لمر ولوېږي فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ نو پر ده هیڅ شی نسته (هیڅ جرمانه بانديي واجب نه ده) وَقَدْ أَسَاءَ خو ده بد وکړه، (داپه بد کار وکړی) وَإِنْ أَقَامَ بِمِنًى إِلٰى طُلُوْعِ فَجْرِ الْيَوْمِ الرَّابِعِ او که د څلورمي

ورځې (يعني د ذو الحجې د ديارلسمې) تر صبح صادق راختلو (سپيده چاود) پورې په منیٰ کې پاتـه سي لَـزِمَـهُ رَمْيُـهُ نو پر ده د هغه ورځې رمی (هم) لازم سوه.

لغات: ﴿تعجيل﴾ د تفعيل د باب مصدر دی: تېزي او تلوار کول، ژر کول. ﴿نفر﴾ د ضرب د باب مصدر دی: يو ځای پرېښوول بل ځای ته تلل (واپس کېدل)، کوچ کول. دلته مراد ځني د حاجيانو له منیٰ څخه ومکې ته واپس راتلل دي. ﴿أساء﴾ د افعال د باب ماضي ده: بد يا غلط کار کول.

تشريح: د عبارت حاصل دا دی چې کله د ذو الحجې په دوولسمه (کوم چې دلوی اختر دريمه ده) له رمی څخه فارغ سي او له منیٰ څخه د وتلو اراده وکړي، نو تر لمر لوېدو مخکې وتل سنت دي. لېکن که لمر ولوېږي، نو بيا هم وتل جائز دي خو د کراهت سره. او د دې کراهت په وجه پر هغه هيڅ شی (جرمانه) نه واجبېږي.

خو که هغه د ذو الحجې د ديارلسمې (کوم چې د اختر څلورمه ده) تر صبح صادق (طلوع الفجر) پورې هلته په منیٰ کې پاته سي، نو د دريو سره جمراتو (شيطانانو) رمی کول پر هغه لازم سوه چې تر زواله پورې به يې په يو وخت کې کوي. لهذا که له رمی کولو څخه بغير روان سي، نو په جرمانه کې يوه قرباني باندې واجبېږي. (انوار الايضاح)

په محصّب کې د پړاؤ کولو بيان

﴿۱۳۱۰﴾ وَمِنَ السُّنَّةِ النُّزُوْلُ بِالْمُحَصَّبِ سَاعَةً بَعْدَ ارْتِحَالِهِ مِنْ مِنًى (۳۸) او له سنت څخه په "مُحصّب" کې لږ ګړی کښته کېدل (تمېدل) دي له منیٰ څخه تر روانېدلو وروسته.

لغات: ﴿مُحصّب﴾ دې ځای ته په رواياتو کې أبطح او خيف بني کنانه هم ويل سوي دي (يعني دا ټوله د يو ځای نومونه دي) او دا هغه ميدان دی چې هلته قريشو پر خپل شرک او کفر باندې قسمونه اخيستي وه او له بنو هاشمو او بنو عبد المطلب څخه يې د تعلق پر قطع کولو قسمونه اخيستي وه او عهد يې کړی وو چې تر څو دوی موږ ته نبي کريم ﷺ نه وسپاري. موږ به د دوی سره هيڅ قسم تعلق نه ساتو. نه به نکاح ور سره کوو. او نه به بيع او سودا ور سره کوو. دا د اسلام د شروع زمانه وه (نو په بله وينا دا چې کفارو په دې ځای کې د اسلام ختمولو فيصله او قسمونه کړي وه). درې کاله په همدې حالت کې د نبي کريم ﷺ پر خاندان په مشقت سره تېر سول. بيا اطلاع ورکول سوه چې قريشو کومه عهد نامه په کعبه شريفه کې ځړولې وه. هغه وينه وو (کوم چې مشهوره خزنده ده) خوړلې ده ما سوا د الله له نامه څخه. صرف د الله نوم پاته دی. نو په دې وخت کې د قريشو د قطع التعلق عهد ختم سو او نبي کريم ﷺ او د هغه خاندان له دې قيد څخه خلاصون ومومی (ګواکې اسلام وژغورل سو). نو په همدې خاطر چې کله نبي ﷺ تر رمی کولو وروسته له منیٰ څخه را وپس سو. نو په محصّب نومي ميدان کې يې پړاؤ وکړی او له ماز يګر څخه تر ماخوستنه پورې يې څلور لمنځونه همدلته په محصّب کې اداء کړل او د

ساخوستن تر لمانځه وروسته یې طواف وداع وکړی او د شپې ناوخته خپل ښار مدینې منوّرې ته روان سو (نو په محصّب کې په شوه کېدلو او پاتېدلو سره د نبي کریم ﷺ مقصد دا وو چې کفارو ته وښوول سي چې تاسې خو دلته د اسلام ختمولو قسمونه کړي وه، حال دا چې د الله تعالیٰ په رحم او کرم سره اسلام بیرته د خپل قوت سره دلته مکې ته واپس راغلی او په مسلمانانو باندې الله رحم وکړی، قوت او طاقت یې ور په برخه کړی، نو د همدې په شکرانه کې نبي کریم ﷺ او صحابه وو په محصّب مقام کې پړاؤ وکړی)، نو په دې وجه په محصّب کې د څه وخت لپاره پاتېدل سنت سوه. ﴿ارتحال﴾ د افتعال د باب مصدر دی: سفر کول او روانېدل، کوچېدل.

تشریح: محصّب نومې ځای د منیٰ او مکې شریف په مینځ کې دی، لهذا کله چې آخري رمې وکړي او له منیٰ څخه د مکې وطرف ته روان سي، نو اول دې په محصّب کې د څه وخت لپاره شوه او پاته سي، بیا دې مکې شریفې ته ولاړ سي، دا سنت دی؛ دلیل او تفصیل په لغاتو کې ذکر سو، خو څرنګه چې نن سبا هلته ځایونه جوړ سوي دي، نو ځکه اوس هلته د پړاؤ کولو څه صورت نسته. (تحفة الالمعی ج: ٣، ص: ٣٢٥)

د زمزم اوبه چیښل

﴿١٣١١﴾ وَ شُرْبُ مَاءِ زَمْزَمَ (٣٩) او د زمزم اوبه چیښل وَالتَّضَلُّعُ مِنْهُ او تر ډک نسه پورې د هغوی چیښل (یعني بنه زیاتې چیښل او ځان پوره په اُوبول).

﴿١٣١٢﴾ وَ اسْتِقْبَالُ الْبَيْتِ وَالنَّظَرُ إِلَيْهِ قَائِمًا (٤٠) او (د چیښلو په وخت کې) کعبې شریفې ته مخ کول (٤١) او هغې ته کتل، په داسې حال کې چې ولاړ وي (یعني د زمزم اوبه مخ پر قبله کعبې شریفې ته په کتلو سره په ولاړې چیښل) وَالصَّبُّ مِنْهُ عَلَىٰ رَأْسِهِ وَ سَائِرِ جَسَدِهِ او د زمزم له اُوبو څخه څه اوبه په خپل سر او په ټوله بدن باندې اچول (توېول).

﴿١٣١٣﴾ وَ هُوَ لِمَا شُرِبَ لَهُ مِنْ أُمُوْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ او دا اُوبه د (هر) هغه څه (مقصد) لپاره دي د کوم څه لپاره چې وچیښل سي د دنیا او آخرت له کارونو (مقاصدو) څخه (یعني له دُنیوي او اُخروي مقاصدو څخه چې د کوم مقصد لپاره هم وچیښل سي، د هغه لپاره مؤثره دي چې هغه مقصد به یې ان شاء الله پوره سي).

لغات: ﴿زمزم﴾ (غیرِ منصرف دی): د کعبې شریفې سره متصل مبارک څاه چې د هغه مبارکې اوبه حاجیان وغیره چیښي او د تبرّک په توګه یې خپل وطن ته وړي. ﴿تضلّع﴾ د تفعّل د باب مصدر دی: تر ډک (ماړه) نسه خوړل یا چیښل، دومره خوړل یا چیښل چې نس ډک سي، ځان پوره اُوبول. ﴿صبّ﴾ د نصر د باب مصدر دی: اوبه وغیره اچول، توېول.

تشریح: د زمزم په اوبو کې الله تعالیٰ داسې برکت ایښی دی چې د هغه هیڅ انتهاء نسته، دغه اوبه الله تعالیٰ د هر مرض لپاره شفاء ګرځولې ده، نو ځکه دا اوبه دې د برکت حاصلولو لپاره ښه زیاتې وڅیښي.

واستقبال البیت إلخ: د زمزم د اوبو څیښلو سنت طریقه دا ده چې مخ پر قبله ودرېږي او په ولاړه یې وڅیښي، له نبي کرم ﷺ څخه په ولاړه دا څیښل ثابت دي، او د څیښلو په وخت کې دې خپل مرادونه په زړه کې راولي او لږ د زمزم اوبه دې پر خپل سر او بدن هم واچوي.

وهو لما شرب له إلخ: فرمایي چې د زمزم په اوبو کې پروردګار داسې برکت او تاثیر ایښی دی چې د هغوی د څیښلو او استعمالولو په وخت کې کوم نیت هم وکړل سي، ان شاء الله هغه به ضرور پوره کیږي (خو یقین شرط دی)، لکه څرنګه چې په حدیث کې هم داسې نقل سوي دي: "سمعتُ جابربن عبدالله یقول سمعتُ رسول الله ﷺ یقول: ماء زمزم لما شُرِبَ له". (ابن ماجه شریف. ص: ۲۳. حدیث رقم: ۳۰٦۲)، همدارنګه نقل سوي دي چې سترو علماؤ د غټو کارو لپاره ماء زمزم استعمال کړي دي او د دوی مطلب حل سوی دی.

د ملتزم سره التزام او دعاء کول

﴿۱۳۱۴﴾ وَمِنَ السُّنَّةِ الْتِزَامُ الْمُلْتَزَمِ (۴۳) او (همدارنګه) له سنت څخه دي د "ملتزم" سره ځان نیول (ځان ور سره لګول) وَهُوَ أَنْ يَضَعَ صَدْرَهٗ وَوَجْهَهٗ عَلَيْهِ او هغه (التزام) دا دی چې خپله سینه او مخ پر ملتزم کېږدي (ور سره ولګوي).

﴿۱۳۱۵﴾ وَالتَّشَبُّثُ بِالْأَسْتَارِ سَاعَةً (۴۴) او (همدارنګه له سنت څخه دي. د کعبې شریفې) پردې نیول د لږ ګړي لپاره دَاعِيًا بِمَا أَحَبَّ (۴۵) په داسې حال کې چې (په دې وخت کې) دعاء کونکی وي د هغه څه کوم چې ور ته خوښ وي وَتَقْبِيْلُ عَتَبَةِ الْبَيْتِ (۴٦) او د کعبې شریفې چوکاټ (درشل) مچول وَ دُخُوْلُهٗ بِالْأَدَبِ وَالتَّعْظِيْمِ (۴۷) او (بیا) کعبې شریفې ته په ادب او احترام سره داخلېدل.

لغات: ﴿التزام﴾ د افتعال د باب مصدر دی، د دې باب څو معناوي دي: د یو شي سره مښتل، لازم نیول، یو شي پر ځان لازمول. ﴿ملتزم﴾ له حجر اسود څخه د کعبې شریفې تر دروازې پوري چې د

کعبې شریفي کومه حصه ده، هغه ته ملتزم وایي، ﴿صدر﴾ سینه (له غاړي څخه لاندي تر نسه پوري)، جمع: صُدُوْر، ﴿تشبّث﴾ د تفعّل د باب مصدر دی: یو شی نیول (په لاسو سره نیول)، تمسک، ﴿أستار﴾ جمع د سِتْرٌ ده: پرده، ﴿عتبة﴾ د دروازې چوکاټ، یعني د دروازې لاندینی حصه کوم چي تر پښو لاندي راځي، چي هغه ته درشل هم ویل کیږي.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي کله حاجي وخپل وطن ته واپس ځي او رخصتیږي، نو ملتزم ته دي راسي او پر هغه دي خپل سینه او مخ کښېږدي او دواړه لاسونه دي وغځوي، د دې حصې سره دي یې ولګوي او د کعبې شریفي کومه پرده چي باندي راځړېدلې ده، د هغه سره دي لږ ګړی ځان ولګوي (پسي ودي مښلي) او په ژړا، ژړا دي دعاګاني وکړي او د خپل مراد او د خپل خوښې شي دعاء دي وغواړي. په "تذکرة الخلیل" کي لیکلي دي چي حضرت سهارنپوري رَحِمَهُ الله به فرمایله: چي پر ملتزم ما له الله تعالیٰ څخه درې دعاوي غوښتي دي او درې سره قبول سوي دي. (ثمرة النجاح، انوار الایضاح بحوالهٔ الدر المنضود ج: ۳، ص: ۲۴۲)

یادونه: "والتشبث بالأستار" دا په هغه صورت کي دي کله چي د کعبې شریفي د پردو نیول ممکن وي او که نیول یې ممکن نه وي، نو خپل لاسونه دي وغځوي او خپل سر دي پر دېوال کښېږدي او له الله تعالیٰ څخه دي د دنیا او آخرت مرادونه وغواړي.

وتقبیل عتبة البیت: د حج د مناسکو په کتابو کي امام نووي رَحِمَهُ الله او ملا علي قاري رَحِمَهُ الله لیکلي دي چي له طواف وداع څخه تر فراغت وروسته د حاجي لپاره مستحب ده چي د کعبې شریفي د دروازې چوکاټ مچ کړي، او که وکعبې شریفي ته د داخلېدلو موقع چا ته نصیب سي. نو په ډېر زیات ادب او تعظیم سره داخلېدل پکار دي او هلته دعاګاني کول پکار دي، او که موقع وي، نو لمونځ کول هم مستحب دي، ښکاره دي وي چي کعبې شریفي ته داخلېدل د حج له مناسکو څخه نه دي. (انوار الایضاح)

د نبي کریم ﷺ د روضې زیارت کول

﴿۱۳۱٦﴾ ثُمَّ لَمْ يَبْقَ عَلَيْهِ إِلَّا أَعْظَمَ الْقُرُبَاتِ بیا (تر دې وروسته) په ده باندي څه (...
سره مکر تر ټولو لوی عبادت وَهِيَ زِيَارَةُ النَّبِيِّ ﷺ وَأَ... دبي
د هغه د اصحابو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ زیارت دی فَيَنْوِيهَا عِنْدَ...

سَبِيْكَةَ مِنَ الثَّنِيَّةِ السُّفْلٰى نو نيت دي وکړي (دنبي ﷺ او داصحابو) دزيارت له مکې شريفې څخه دوتلو په وخت کې (چې وځي به) له باب سبيکه څخه د ثنية السفلیٰ (لاندې خوا اسفله) څخه وَ سَنَذْكُرُ لِلزِّيَارَةِ فَصْلًا عَلٰى حِدَتِهٖ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالٰى او ژر به موږ ذکر کړو دزيارت لپاره خپل يو جلا (عليحده) فصل، ان شاء الله تعالى (که الله تعالیٰ وغوښتل).

لغات: ﴿قُرُبَات﴾ جمع د قُرْبَةٌ ده: دنېکۍ او ثواب کار (داسې کار چې په هغه سره دالله تعالیٰ نژدېکت حاصلیږي)، عبادت.

تشريح: دحج له ختمولو څخه وروسته دې له مکې شريفې څخه د سيّدُ المرسلين، خاتمُ النبيين، رحمة للعالمين حضرت محمد مصطفیٰ ﷺ دروضې مبارکې دزيارت په نيت ومدينې ته ولاړ سي، او مخکې ذکر سوه چې مکې ته داخلېدل به دلوړې خوا (لوړ طرف) څخه کيږي او اوس چې له مکې څخه وځي، نو دلاندې خوا به د "باب سبيکه" دلارې (له مَسْفَلَه) څخه تيريږي، او کله چې له مکې شريفې څخه ووځي، نو دروضې مبارکې نيت دې وکړي، څرنګه چې نن سبا په بسانو او موټرانو کې سفر کيږي، نو دکومې لارې چې يې بسانو والا بيايي، حاجيان مجبوراً په هغه لاره ځي، انسان بې وسه وي، ها! که په خپل شخصي موټر کې سفر کوي، نو بيا دې دلاندې خوا (يعني له مَسْفَلې) څخه تېر سي، (د ثنية السفلیٰ نوم کُدیٰ هم دی).

فَصْلٌ فِيْ كَيْفِيَّةِ تَرْكِيْبِ أَفْعَالِ الْحَجِّ

(دا) فصل دی په (بیان د) طریقه کې د ترکیب (او ترتیب) د افعالو د حج

تشریح: په دې فصل کې دا بیانول کیږي چې حج به څنګه کوي او کوم. کوم اعمال به چیري او څنګه کوي او کله به یې کوي او حیثیت یې څه دی؟ (لنډه دا چې مخکې د حج کوم افعال او اعمال بیان سول، اوس په دې فصل کې د هغوی د ترکیب او ترتیب وضاحت کوي او د حج پوره کیفیت او طریقه بیانوي).

له میقات څخه د احرام تـړلو حکم

«۱۳۱۷» إِذَا أَرَادَ الدُّخُوْلَ فِي الْحَجِّ کله چې (یو څوک) په حج کې د داخلیدلو اراده وکړي أَحْرَمَ مِنَ الْمِيْقَاتِ نو احرام دې له میقات څخه وتړي كَرَابِغٍ لکه له رابغ (نومې ځای) څخه (کوم چې له جحفه میقات څخه مخکې یو میقات دی).

تشـریـح: کله چې د حج اراده وکړي، نو له میقات څخه دې احرام وتړي، بېله احرامه له میقات څخه تېرېدل جائز نه دي.

کوم خلک چې له مصر او شام څخه د تبوک د لارې ومکې شریفې ته راځي، د هغو لپاره میقات جحفه دی (لکه په لاندې جدول کې چې ذکر سوی دی)، خو اوس دا ځای ویران سوی دی او متعیّن نه دی، نو ځکه هغه ته نژدې له "رابغ" نومې ځای څخه به احرام تړل کیږي کوم چې د بدر په لاره باندې واقع دی. له دې ځایه مکه شریفه ۱۸۷ کیلومتره لیري ده.

ټوله میقـاتونه په یوه جدول کې

ذو الحلیفه	دا د مدینې د خلکو میقات دی	د شمال پر طرف له مکې مکرمې څخه ۴۱۰ کیلومتره لیري دی (یو کیلومتر ۱۰۰۰ متره کیږي).
ذات عرق	دا د عراق د خلکو میقات دی	د مشرق پر طرف له مکې مکرمې څخه ۹۰ کیلومتره لیري دی
جحفة	دا د شام د خلکو میقات دی	د شمال، مغرب پر طرف له مکې مکرمې څخه ۱۸۲ کیلومتره لیري دی
قرن	دا د نجد د خلکو میقات دی	د مشرق پر طرف له مکې مکرمې څخه ۸۰ کیلومتره لیري دی
یلملم	دا د یمن د خلکو میقات دی	د مشرق پر طرف له مکې مکرمې څخه ۱۳۰ کیلومتره لیري دی
تنعیم	دا د مکې د خلکو میقات دی	د شمال، مغرب پر طرف له مکې مکرمې څخه 7.5 (یعنې اووه نیم) کیلومتره لیري دی

له احرام تړولو څخه مخکې د غسل یا اودس کولو حکم

﴿۱۳۱۸﴾ فَيَغْتَسِلُ أَوْ يَتَوَضَّأُ نو غسل دې وکړي یا اودس دې وکړي وَالْغُسْلُ وَهُوَ أَحَبُّ لِلتَّنْظِيفِ او غسل چې دی هغه (داودسه په مقابله کې) ډیر ښه دی د صفایي لپاره (او دا غسل هم د صفایي او دبدن د پاکوالي لپاره دی، نه د جنابت وغیره لپاره) فَتَغْتَسِلُ الْمَرْأَةُ الْحَائِضُ وَالنُّفَسَاءُ إِذَا لَمْ يَضُرَّهَا نو حیض والا او نفاس والا ښځه دې (هم) غسل وکړي کله چې هغې ته ضرر نه کوي.

لغات: ﴿تنظیف﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: صفا کول، پاکول. التنظیف: صفایي، صفا والی (پاکوالی)، ﴿لم یضرّ﴾ د نصر له بابه د نفي جحد بلم صیغه ده: ضرر رسول، تکلیف رسول.

تشریح: مصنف رَحِمَهُ الله فرمایي چې کله یو کس د احرام تړلو اراده وکړي، نو هغه دې اول غسل یا اودس وکړي، خو غسل کول افضل دي، دا غسل د پاکوالي لپاره دی چې بدن ښه پاک صفا سي، د ناپاکۍ (جنابت وغیره) د لیرې کولو لپاره نه دی، همدا وجه ده چې په حیض مبتلا ښځه به هم دا غسل کوي، همدارنګه که نفاس والا ښځې ته غسل تاوان نه کوي، نو هغه به یې هم کوي. او که د غسل او لمبېلو موقع نه وي، نو بغیر له غسله په احرام تړلو کې هیڅ حرج نسته. (انوار الایضاح)

د احرام بعضې مستحبات

﴿۱۳۱۹﴾ وَيُسْتَحَبُّ كَمَالُ النَّظَافَةِ او مستحب دي پوره (کامله) صفایي حاصلول بِقَصِّ الظُّفْرِ وَالشَّارِبِ د نوکانو او بریتو په پرېکولو (کوچني کولو) سره وَنَتْفِ الْإِبِطِ وَحَلْقِ الْعَانَةِ او د بغلو (تخرګو د وریښتانو) په کښلو او د سپوخڅې (تر نامه لاندې وریښتانو) په خرېیلو سره وَجِمَاعِ الْأَهْلِ او د خپلې ښځې سره په جماع کولو سره وَالدُّهْنِ وَلَوْ مُطَيَّبًا او د تېلو (روغنو) په لګولو سره که څه هم خوشبوداره وي.

لغات: ﴿نظافة﴾ د کرُم د باب مصدر دی: صفا کول. النظافة: صفایي، ﴿قصّ﴾ د نصر د باب ماضي ده: پرېکول، کاټول. ﴿ظفر﴾ نوک، جمع: أظْفَار. ﴿شارب﴾ بریت، تثنیه: شَارِبَيْن، جمع: شَوَارِب. ﴿إبط﴾ بغل، تخرګ، جمع: آبَاط. ﴿عانة﴾ سپخوڅه (سپوخته). ﴿مُطيّب﴾ د تفعیل له بابه اسمِ مفعول دی: خوشبوداره، خوشبویه.

تشريح: له دې ځايه د احرام بعضې مستحبّات بيانوي، حاصل د عبارت دا دی چې له احرام ترړلو شخه وروسته بيا ډيري ورځې د بدن د پاکوالي او صفايۍ موقع نه ترلاسه کيږي، نو ځکه مخکې د بدن د پاکوالي او صفايۍ ټوله صورتونه اختيارول پکار دي، مثلاً نوکان پرېکول، برېتونه کوچني کول، د بغل ورېښتان صفا کول، تر نامه لاندې ورېښتان صفا کول، او که ښځه ور سره وي او څه مانع نه وي، نو د هغې سره کور والی (جماع) کول، د دې لپاره چې د احرام په دوران کې يې زړه او فکر فارغه وي او په دې دوران کې چې په رش کې کومې ښځې مخ ته راځې پر هغه به يې د شهوت نظر نه پرېوځي، همدارنګه د احرام لپاره تر غسل کولو وروسته سر ږمنځول او په سر او ږيره باندې روغن لګول (غوړول) هم مستحب دي، برابره ده هغه روغن خوشبوداره وي او که نه وي. (انوار الایضاح بحوالۀ غنية الناسک ص: ۶۷، ۷۰)

د احرام کپړې

﴿۱۳۲۰﴾ وَيَلْبَسُ الرَّجُلُ إِزَارًا وَرِدَاءً جَدِيدَيْنِ أَوْ غَسِيلَيْنِ او سړی به يو لنګ او څادر اغوندي چې هغه دواړه به نوي يا پرېولل سوي وي وَالْجَدِيدُ الْأَبْيَضُ أَفْضَلُ او نوی سپين رنګ والا افضله دی.

تشريح: تر غسل يا اودس کولو وروسته د احرام دوې کپړې يعني يو څادر او يو لنګ اغوستل د سړيو لپاره د احرام سنت دي او څادر به د ومره اوږد وي کوم چې له راسته اوږې څخه لاندې تر را باسلو وروسته په آسانۍ سره پر چپه اوږه راسي او د بدن هيڅ حصه ښکاره پاته نسته، او لنګ (إزار) به داسې وي چې عورت په ښه توګه پټ کړي. ا. پکار دا ده چې دا دوې کپړې (څادر او لنګ) دواړه نوي يا پرېولل سوي وي، دا د احرام له مستحباتو څخه دي او په احرام کې د سپين رنګه کپړو اغوستل افضل دی.

مسئله: بچي ته به هم احرام يعني څادر او لنګ ور اغوستل کيږي، تر دې چې کوم بچی د پوهې او شعور وخت ته نه وي رسېدلی، د هغه له طرفه د احرام ترلو په وخت کې به د هغه له بدن څخه کالي ايستل کيږي او څادر او لنګ به ور اغوستل کيږي. (غنية الناسک ص: ۸۴)

د احرام کپړې به څنګه وي؟

﴿۱۳۲۱﴾ وَلَا يَزُرُّهُ او (داحرام) په څادر کې دې نه تڼۍ (بټني) اړدي وَلَا يَعْقِدُهُ او نه دې يې غوټه کوي (تړي) وَلَا يُخَلِّلُهُ او نه دې چاک پکښې جوړوي (چې په غاړه يې کړي، او يو عالم دې معنی دا کړې ده: چې نه دې قلفي ستنې پکښې لګوي. يعني لنګ او څادر دې په قلفي ستنو سره هم نه تړي) فَإِنْ فَعَلَ او که

داسي وکړي (یعني له مذکوره کارونو څخه یو کار وکړي) كُرِهَ نو مکروه دي وَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ (خو) پر ده څه شی نسته.

لغات: ﴿يزر﴾ د نصر د باب مضارع ده: زَرَّ القميصَ زَرًّا: تنۍ پکښې اېښوول، بټنې ورکول. الزِّر: تنۍ، بټن. ﴿يعقد﴾ د ضرب د باب مضارع ده، عَقْدًا: غوټه ورکول (غوټه کول، تړل. ﴿يخلل﴾ د نصر د باب مضارع معلومه ده، د دې باب ډېرې معناوې نقل سوي دي چې له هغوی څخه یوه معنیٰ ده: څیرل او چاک پکښې جوړول، د دوو شیانو په مینځ کې چاک او سوری جوړول. صاحب د انوار الایضاح او نورو شارحینو دلته د دې معنیٰ لیکلې ده: د قمیص په څېر د غاړې پر طرف چاک پکښې جوړول او اغوستل.

تشریح: د احرام په څادر کې دې نه بټنې لګوي او نه دې یې په تار، یا قلفي سټن او داسې نورو سره تړي (یعني داسې دې نه کوي چې د څادر په دوو سرونو کې تنۍ یا داسې نور ولګوي او د هغه په ذریعه یې پر ځان ټینګ کړي) او نه دې د احرام کپړه څیرې چې په غاړه کې یې واچوي (د کمیس په څېر)، او که داسې وکړي نو مکروه دي، لېکن څرنګه چې دا د ګنډل سوي (جوړي سوي) جامې په درجه کې نه دي، نو ځکه هیڅ جرمانه او جزاء نه باندي واجبیږي.

یادونه: که څوک د عورت لڅېدلو له ډېرې څخه د لنګ یو کونج د بل کونج سره وتړي، لکه څرنګه چې بعضې خلګو ته د لنګ خلاصېدلو احساس او ډېره وي بلکې د خوب په وخت کې خلاصیږي هم، نو د عورت لڅېدلو له مجبوری څخه غوټه ورکړي، نو په دې کې څه پروا نسته او هیڅ جزاء نه باندي لازمیږي.

خوشبويي لګول، دوه رکعته لمونځ او دعاء کول

﴿۱۳۲۲﴾ وَتَطَيَّبْ او (بیا) خوشبويي ولګوه!.

﴿۱۳۲۳﴾ وَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ او دوه رکعته لمونځ وکړه!.

﴿۱۳۲۴﴾ وَقُلْ: اَللّٰهُمَّ إِنِّيْ أُرِيْدُ الْحَجَّ فَيَسِّرْهُ لِيْ وَتَقَبَّلْهُ مِنِّيْ او (تر هغه وروسته دا دعاء) ووایه!: اللهمّ إنّي إلخ (اې الله! زه د حج اراده کوم، نو هغه زما لپاره آسانه کړه! او زما څخه یې قبول کړه!).

لغات: ﴿تَطَيَّبْ﴾ د تفعّل له بابه د واحد مذکر امرِ حاضر صیغه ده: خوشبويي لګول (خوشبوداره شی استعمالول). ﴿اللّٰهمّ﴾ په معنیٰ سره د "یا الله" (اې الله) دی ﴿یسّر﴾ د تفعیل له بابه د امرِ حاضر صیغه ده: آسانه کول. ﴿تقبّل﴾ د تفعّل له بابه مخکنۍ صیغه ده: قبلول.

تشریح: له احرام ترلو مخکه وروسته عطر وغیره لګول سنت دي کله چې په آساني سره ترلاسه کیدلای سي، همدارنګه دوه رکعته لمونځ اداء کول د احرام سنت دي، لیکن که څوک په مکروه وخت کي احرام وتړي، نو په هغه وخت کي دي لمونځ نه کوي، او تر لمونځ کولو وروسته دي په مذکوره الفاظو سره دعاء وکړي (کوم چي په متن کي ذکر سوه).

اوله تلبیه به څه وخت ویل کیږي؟ او د تلبیه الفاظ

﴿۱۳۲۵﴾ وَلَبِّ دُبُرَصَلوتِكَ تَنْوِىْ بِهَا الْحَجَّ او تلبیه ووایه! تر خپل لمانځه وروسته په داسي حال کي چي نیت به وکړې په دې تلبیه سره د حج!.

﴿۱۳۲۶﴾ وَهِيَ او تلبیه دا ده لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ حاضریم اې الله! (ستا په حضور کي) زه حاضریم لَا شَرِيْكَ لَكَ لَبَّيْكَ تا لره هیڅ شریک نسته زه حاضریم إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ وَالْمُلْكَ لَكَ بېشکه ټوله حمد (تعریفونه) او نعمت او باچاهي تا لره دي (د بخاري او مسلم په روایت کي "للك والملك" دي یعني هلته "لك" پر "والملك" مخکي دي) لَا شَرِيْكَ لَكَ تا لره هیڅ شریک نسته.

لغات: ﴿لبّ﴾ د تفعیل له بابه د واحد مذکر امر حاضر صیغه ده: تلبیه ویل، ﴿دُبُر﴾ د هر شي شاتنی حصه، جمع: أَدْبَار.

تشریح: له دوه رکعته لمونځ (صلاة الاحرام) کولو مخکه وروسته د سلام ګرځولو سره متصلاً دي په هاغه مجلس کي د احرام په نیت سره تلبیه وویل سي، لهذا د احرام د لمانځه او د احرام د نیت او تلبیه په مینځ کي فاصله نه راتلل پکار دي، که زیاته فاصله راسي. نو په سنت طریقه سره چي کوم د احرام ترلو حکم دی، پر هغه به عمل نه وسي او د سنت طریقي له ثواب څخه به هم محرومه سي.

وهی لبیك اللّٰهم إلخ: د تلبیه چي کوم الفاظ له نبي کریم ﷺ څخه نقل سوي دي (یعني مذکوره الفاظ)، د هغه ویل کافي دي، او که بعضي د تعظیم الفاظ نور پکښي اضافه کړي (لکه په راروان عبارت کي)، نو جائز دي (بلکي د ابن عمر (رض) الفاظ خو سنت دي)، خو له مذکوره الفاظو څخه یو لفظ کمول مکروه دي.

د تلبیه پر ځای بل ذکر کول

مسئله (۱): د احنافو په نېز هر یو ذکر د تلبیه قائم مقام کیږي، یعني د حج یا عمري تر نیت کولو وروسته چي هر د الله ذکر وکړي مثلاً الحمد لله ووایي یا سبحان الله ووایي، نو احرام شروع سو، دا

ذکر د تلبیه قائم مقام کیږي. یعني ګواکي هغه تلبیه ووېله. او له عربي څخه بغیر په بله ژبه د تلبیه ترجمه هم وېلای سي، خو عربي افضله ده. (شامي ج: ۲، ص: ۲۱۷)

تلبیه په ژبه سره وېل شرط دي

مسئله (۲): تلبیه په ژبه سره (په خوله) داسي وېل شرط دي چي حروف صحیح اداء سي او کم از کم خپله یې واوري، که چیري په زړه، زړه کي تلبیه ووایي، یا یې په ژبه سره داسي ووایي چي حروف خو صحیح اداء سي، لېکن خپله یې نه اوري، یعني ډېر په کراره یې ووایي، نو دا تلبیه معتبره نه ده.

مسئله (۳): د ګونګي کس لپاره د تلبیه وېلو په وخت کي صرف ژبه ښورول کافي دي. (انوار الایضاح)

د تلبیه په الفاظو کي کمي و زیاتوب کول

﴿۱۳۲۸﴾ وَلَا تَنْقُصْ مِنْ هٰذِهِ الْأَلْفَاظِ شَيْئًا او مه کموه! له دغو الفاظو څخه هیڅ څه (هم) وَ زِدْ فِيْهَا او زیات کړه! په دې کي (دغه را روان الفاظ) لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ حاضر یم او ستا عبادت نېک بختي ګڼم (او بعضو د "سعديك" معنیٰ کړې ده: او ستا موافقت کوم) وَالْخَيْرُ كُلُّهُ بِيَدَيْكَ او تمام خیرونه ستا په قبضه کي دي لَبَّيْكَ وَالرَّغْبٰى إِلَيْكَ حاضر یم او ټوله رغبت (مي) ستا وطرف ته دی وَالزِّيَادَةُ سُنَّةٌ او زیاتوب (یعني دغه مذکور الفاظ ور سره زیاتول) سنت دي.

لغات: ﴿تنقص﴾ د نصر له بابه مضارع معلومه ده: کم کول (کمول). ﴿زِدْ﴾ د ضرب له بابه د واحد مذکر امر حاضر صیغه ده: زیاتول. اضافه کول. ﴿سعديك﴾ د سَعْدٌ تثنیه ده او د کاف ضمیر د مخاطب دی، جمع: أَسْعُدُ و سعُود: نېکبختي (دالله له طرفه د نېکی او ښېګڼي حاصلولو توفیق او اعانت). ﴿يد﴾ لاس، مراد څني ملکیت او قبضه ده. ﴿رُغبٰی﴾ د سمع د باب مصدر دی: په عاجزي سره غوښتل، التجا کول.

تشریح: د تلبیه په آخر کي زیاتوب کول خو مستحب دي. لېکن په مینځ کي یې زیاتوب کول یا تلبیه له خپل منقوله الفاظو څخه کمول مکروه تنزیهي دي. له عبدالله بن عمر (رض) څخه روایت دی چي نبي کریم ﷺ داسي ووېل "لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيْكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيْكَ لَكَ". عبدالله بن عمر (رض) به فرمایل چي دا د رسول الله ﷺ تلبیه ده. او عبدالله بن عمر (رض) به د دې سره (په آخر کي) دا الفاظ هم زیاتول: "لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ، سَعْدَيْكَ وَالْخَيْرُ بِيَدَيْكَ لَبَّيْكَ

وَالرَّغْبٰی إِلَیْكَ" (مسلم شریف باب التلبیه و صفتها و وقتها ص: ۴۸۹، حدیث رقم: ۱۱۸۴، ۲۸۱۲)، معلومه سوه چي که څوک دغه جملې د تلبیه سره اضافه کړي کوم چي ابن عمر (رض) اضافه کړي دي، یا داسي نوري جملې ور سره اضافه کړي چي په هغه کي د الله تعالیٰ تعظیم وي، نو جائز دي (ثمرة النجاح، تحفة الألمعی)

په تلبیه ویلو سره حاجي محرم ګرځي او په حالت د احرام کي د پرهېز کولو حکم

۱۳۲۸ ﴿ فَإِذَا لَبَّيْتَ نَاوِيًا بیا کله چي ته تلبیه ووایې په داسي حال کي چي د حج نیت کونکی یې (یعني چي په تلبیه سره د حج نیت وکړې) فَقَدْ أَحْرَمْتَ نو (بس) ته محرم سوې فَاتَّقِ الرَّفَثَ وَهُوَ الْجِمَاعُ نو (تر دې وروسته) ځان ساته! له رفث څخه او هغه جماع ده وَقِيلَ: ذِكْرُهُ بِحَضْرَةِ النِّسَاءِ وَالْكَلَامُ الْفَاحِشُ او ویل سوي دي (یعني بل قول دا دی): چي (رفث) د جماع ذکر د ښځو په حضور کي کول دي (یعني د ښځو مخ ته جماع یادول) او بدي (فحش) خبري کول دي وَالْفُسُوقَ وَالْمَعَاصِيَ او (ځان ساته!) له نافرمانۍ او ګناهونو څخه وَالْجِدَالَ مَعَ الرُّفَقَاءِ وَالْخَدَمِ او (ځان ساته!) له جنګ (وجنجال) څخه د خپلو ملګرو او خدمتګارانو سره وَقَتْلَ صَيْدِ الْبَرِّ وَالْإِشَارَةَ إِلَيْهِ وَالدَّلَالَةَ عَلَيْهِ او (ځان ساته) د وچي (دښت) د ښکار له وژلو او د هغه و طرف ته له اشاره کولو او د هغه د لاربنوولو (ځای ور ښوولو) څخه.

لغات: ﴿اتقِ﴾ د افتعال له بابه د واحد مذکر امر حاضر صیغه ده: ځان ساتل، پرهېز کول، د الله ﷻ له بېرې څخه له ممنوعه شیانو ځان ساتل، ﴿الفاحش﴾ د نصر له بابه اسم فاعل دی: ډېر بد، د مذمت قابل. ﴿معاصی﴾ جمع د معصیة ده: ګناه، خطا، ﴿رفقاء﴾ جمع د رَفِيْقٌ ده: ملګری، ﴿الخَدَم﴾ جمع د خَادِم ده: خدمتګار.

تشریح: کله چي د احرام په نیت سره تلبیه وویل سي، نو بس احرام شروع کیږي یعني انسان محرم (احرام تړونکی) ګرځي (ځکه په اصل کي همدغه اوله تلبیه ویلو ته احرام تړل وایي).

نو له احرام تړلو څخه وروسته به د هغه ټولو شیانو څخه پرهېز کوي چي له هغوی څخه الله تعالیٰ منع کړې ده یعني ګنده او بندي خبري کول، معصیت او ګناه کول، جماع یا دواعي د جماع کول، له خپلو ملګرو او خدمتګارانو سره جنګ وجنجال کول، د احرام په دوران کي دي له دې ټولو شیانو څخه په کلکه ځان ساتي، همدارنګه د احرام په حالت کي به د وچي په ښکار کار نه لري او نه به

یې وژني، همداسې نه د محرم لپاره د ښکار وطرف ته اشاره کول جائز دي او نه د ښکاره په هکله لارښوونه ورته جائز ده، یعني نه دا جائز دي چې محرم د بل چا لپاره ښکار ته اشاره وکړي او ځای یې وروښیي چې هغه یې ونیسي او یا ښکار خو مخ ته حاضر نه وي لېکن محرم ته د هغه معلومات وي او دئ بل چا ته ووایي چې ښکار په فلانکي ځای کې دی، نو دا لارښوونه هم جائز نه ده.

فایده: "والفسوق والمعاصي" د دغه عبارت په باره کې علامه طحطاوي رَحِمَهُ الله فرمایي چې دلته عطف تفسیري دی یعني د فسوق تفسیر په معاصي سره سوی دی (یعني له فسوق څخه مراد ګناهونه دي)، او محشي حضرت مولانا اعزاز علي رَحِمَهُ الله لیکلي دي چې د معاصي په شروع کې حرف واو د ناسخینو اضافه ده، اصل عبارت "الفسوق المعاصي" یعني بغیر له واو څخه دی، کما علیه عامة الکتب الفقهیة. (حاشیة نور الایضاح)

محرم بچی به هم د احرام له ممنوعاتو څخه منع کول کیږي

مسئله: ولي (سرپرست) ته پکار دي چې (محرم) بچی هم د احرام له ممنوعاتو څخه وساتي، خو بیا هم که بچی د یو ممنوع شي ارتکاب وکړي، نو په دواړو کې پر یوه هم هیڅ شی نه لازمیږي. (غنیة الناسک ص: ۸۴)

﴿۱۳۲۹﴾ وَلُبْسَ الْمَخِيطِ وَالْعِمَامَةِ وَالْخُفَّيْنِ او (ځان وساته) د ګنډل سوي جامې او لنګوټې او موزو له اغوستلو څخه وَتَغْطِيَةَ الرَّأْسِ وَالْوَجْهِ وَمَسَّ الطِّيبِ او (ځان وساته!) د سر او مخ له پټولو او له خوشبویي لګولو څخه وَحَلْقَ الرَّأْسِ وَالشَّعْرِ او (ځان وساته!) د سر او ورېښتانو له خرېیلو څخه.

تشریح: د احرام په حالت کې د سړي لپاره داسې ګنډل سوې جامه اغوستل ممنوع او ناجائز دي کوم چې د بدن د هیئت او جوړ مطابق ګنډل سوې او جوړه کړل سوې وي لکه کمیس، پرتوګ، بنین (ګنجی)، پتلون، لنګوټه او داسې نور.

همدارنګه احرام د پښو لپاره هم دی، یعني د احرام په حالت کې د سړیو لپاره داسې موزې او بوټونه په پښو کول ممنوع دي چې په هغه سره د پښې بجلکي او پاسنی هډوکی پټ سي، لهذا که محرم داسې بوټونه او څپلې په پښو کړي چې په هغه سره بجلکي نه پټیږي (بلکي تر دې لاندي وي)، نو څه حرج نسته (او که څپلې نه وي، نو موزه دي تر بجلکو لاندي پرېکړي چې د څپلیو په څېر سي، بیا هغه په

پټـو کولای سي)، همدارنګه محرم دي خپل سر او مخ نه پټوي او د احرام په حالت کي دي خوشبويي نه استعمالوي، همدارنګه د خپل سر او بدن ورېښتان دي هم نه خريي.

غوږونه او څټه پټول، په غیرِ معتاد شي سره مخ پټول، پر مخ ماسک لګول

مسئله (۱): د محرم لپاره خپل غوږونه، څټه او تر زنې لاندي برېره پټول ګنجایش لري، څه حرج پکښې نسته.

مسئله (۲): محرم که خپل سر یا مخ په داسي شي سره پټ کړي چي له هغه څخه عموماً د سر او مخ د پټولو کار نه اخیستل کیږي مثلاً تخته، بنیبنه، او سپنه یا سایوان او داسي نور، نو په دې کي هم څه حرج نسته، که څه هم په دې پټولو سره له یخ یا ګرمۍ څخه ځان ساتل مقصود وي، خو که په سر باندي څادر یا دسمال وغیره و تړي، نو دا مکروه دي، او که د یوې ورځې یا یوې شپې په اندازه یې همداسي تړلی پرېږدي، نو دَم لازمیږي.

مسئله (۳): نن سبا له جراثیمو څخه د بچ کېدو لپاره د احرام په حالت کي پر مخ او خوله ماسک لګول عام سوي دي (خصوصاً د دې فرضي کرونا په مرض کي)، نو په دې باره کي شرعي حکم بنه یاد ساتئ! چي په احرام کي داسي ماسک اغوستل بلا شبه ممنوع دي. (غنیة الناسک ص: ۲۵۴، ۲۵۵)

د احرام په حالت کي د غسل کولو، یا د سایه حاصلولو حکم

﴿۱۳۲۰﴾ وَيَجُوْزُ الْاِغْتِسَالُ او جائز دي غسل کول وَالْاِسْتِظْلَالُ بِالْخَيْمَةِ وَالْمَحْمَلِ وَغَيْرِهِمَا او (جائز دي) سایه حاصلول په خېمه او کجاوه او نورو شیانو سره (یعني د دوی په سایه کي کېښنستل او پاتېدل جائز دي).

لغات: ﴿استظلال﴾ د استفعال د باب مصدر دی: سایه حاصلول، سایه اخیستل.

تشریح: د احرام په حالت کي محرم غسل کولای سي، د ټولو په نېز جائز دي، د امام مالک رَحِمَهُ الله پکښې اختلاف دی، د هغه په نېز مکروه دی، همدارنګه تر یو چت یا داسي بل شي لاندي یا په خېمه کي کښېنستل او سایه حاصلول د محرم لپاره جائز دي.

د همیانۍ او بټوه تړلو حکم

﴿۱۳۲۱﴾ وَ شَدُّ الْهِمْيَانِ فِي الْوَسْطِ او (جائز دي) همیانۍ (د پیسو بټوه) په ملا باندي تړل.

لغات: ﴿همیان﴾ (د هاء په کسره سره): هغه تېلۍ او بسته کوم چي په ملا باندي تړل کیږي او په هغه کي پیسې او داسي نور اېښوول کیږي، جمع: هَمَايِنُ و هَمَايِيْنُ.

تشریح: د محرم لپاره همیانۍ، بټوه، یا خلته پر ملا تړل او په هغه کي د خپلې خرچې لپاره پیسې اېښوول (یا مثلاً ټکټ او داسي نور اسناد پکښې خوندي کول) بېله کراهته جائز دي.

د تلبیــه د زیات ویلو حکم

﴿۱۳۲۲﴾ وَأَكْثِرِ التَّلْبِيَةَ مَتٰى صَلَّيْتَ أَوْعَلَوْتَ شَرَفًا أَوْهَبَطْتَ وَادِيًا او تلبیه زیاته (په کثرت سره) وایه! (په هر حالت کي یعني) کله چي ته لمونځ کوې یا یو لوړ ځای ته خېژې یا یو کښته ځای ته شوه کیږې أَوْلَقِيْتَ رَكْبًا وَبِالْأَسْحَارِ یا چي ته د یو قافلې (کاروان والا) سره یو ځای کیږې، او د سهار په وختونو کي رَافِعًا صَوْتَكَ بِلَا جُهْدٍ مُضِرٍّ په داسي حال کي چي ته لوړونکی (پورته کونکی) یې د خپل آواز بېله ضررناکه کوښښ (او تکلیف) څخه (یعني دومره په زوره او په داسي انداز سره به یې وایې چي نه دي خپل ځان ته ضرر او ستړیا ورسیږي او نه بل چا ته ضرر ورسوې).

تشریح: د احرام په حالت کي له زیاتو څخه زیاته تلبیه ویل پکار دي، د محرم په اعمالو کي الله تعالیٰ ته تر ټولو خوښ تلبیه او قرباني ده، نو هغه دي تلبیه په کثرت سره وایي، خصوصاً د احوالو او اوقاتو د بدلون په وخت کي، مثلاً کله چي لوړ ځای، غره او داسي نورو ته خیږي یا لاندي را شوه کیږي او داسي نور (لکه مخکي چي دي تفصیل تېر سو)، ښځه به تلبیه سرّاً (په کراره) وایي او له سرّ څخه مراد په زړه کي ویل نه دي، بلکي دومره کرار دي یې وایي چي حروف صحیح اداء کیږي او د هغې خپل غوږونه یې اوري او سړی به یې جهراً (په زوره) وایي، خو دومره په زوره نه چي د چیغو کیفیت ته ورسیږي او نور څني په تکلیف سي او خپل ځان او نورو ته ضرر او نقصان ورسوي.

مسئله: که څو خلک (حاجیان) سره یو ځای وي، نو په اجتماعي توګه دي تلبیه نه وایي (مثلاً یو کس یې ووایي، بیا نور خلک په ګډه د هغه الفاظ تکرار کړي)، بلکي هر کس دي بېلات خود تلبیه ووایي. (غنیة الناسک ص: ۷۵)

یادونه: نن سبا په دې باره کي لاپروايي کیږي او د سفر په دوران کي په ګډه آواز سره تلبیه ویل کیږي کوم چي مناسب نه دي.

﴿۱۳۲۳﴾ وَإِذَا وَصَلْتَ إِلٰى مَكَّةَ او کله چي ته مکې مکرّمې ته ورسیږې يُسْتَحَبُّ أَنْ تَغْتَسِلَ نو مستحب دي دا چي ته غسل وکړې وَتَدْخُلَهَا مِنْ بَابِ الْمُعَلّٰى او مکې مکرّمې ته له "باب معلیٰ" څخه داخل سې لِتَكُوْنَ مُسْتَقْبِلًا فِيْ دُخُوْلِكَ بَابَ الْبَيْتِ الشَّرِيْفِ تَعْظِيْمًا د دې

لیاره چي ته مخامخ سې! په خپل داخلېدلو کي وکعبې شریفي ته د تعظیم په خاطر.

لغات: ﴿باب المعلّٰی﴾ ښکاره دي وي چي ومکې شریفي ته د داخلېدلو له آدابو څخه دا هم دي چي له ثنیة العُلیا څخه ور داخل سي او له ثنیة السُفلیٰ څخه ووځي، د ثنیة العُلیا نوم کَدَاء او جحون هم دی، او دا لاره پر جنتُ المَعَلیٰ راشوه کیږي کوم چي د مکې د خلګو هدیره ده، او نن سبا دا ځای د "معاهده" په نوم سره مشهور دی، پر همدې ځای قصر الملک هم دی. (انوار الایضاح)

تشریح: کله چي محرم (احرام تړونکی) ومکې شریفي ته ورسیږي، نو غسل دي وکړي، دا مستحب دي، او له نبي کریم ﷺ څخه غسل کول ثابت دي؛ "عن ابن عمر قال: اغتسل النبی ﷺ لدخول مکة بفخ". (ترمذی شریف)

یادونه: نن سبا چي حاجیان له جدّې څخه روان سي، نو مکې شریفي ته له داخلېدلو څخه مخکي د غسل موقع نه ترلاسه کیږي، نو ځکه غوره دا ده چي که څه عذر او مشکل نه وي، نو له جدې څخه تر روانېدلو مخکي دي (په حج ترمینل کي) په همدې نیت سره غسل وکړل سي، هلته د غسل وغیره معقول انتظامات سته.

وتدخلها إلخ: د باب مُعلیٰ د لاري چي ور داخل سي، نو د کعبې شریفي استقبال راځي او په دې کي د کعبې شریفي تعظیم دی.

مکې شریفي ته له رسېدو څخه وروسته به مسجد حرام ته کله حاضریږي؟

که څه هم افضل دا ده چي مکې شریفي ته له رسېدلو څخه وروسته حاجي تر ټولو مخکي مسجد حرام او کعبې شریفي ته حاضر سي، لېکن دنن سبا حالت ته په کتلو سره په دې باره کي د لاندینیو خبرو خیال ساتل ضروري دي: ① نن سبا هلته عموماً د بسانو د لاري سفر کیږي چي په هغه کي د ټولو حاجیانو سامان مخلوط ورخېږول کیږي او د حاجیانو پر استوګنځي یا د معلم پر دفتر باندي شوه کول کیږي، نو ځکه مکې شریفي ته له رسېدلو څخه وروسته نن سبا تر ټولو مخکي پکار دا ده چي خپل سامان سره یو ځای کړل سي او خپلي کمرې ته ورسول سي، که سامان پرېښوول سي او سملستي حرم ته تګ وسي، نو وروسته لویه ستونزه کېدلای سي، ② عموماً اوس د حاجیانو استوګنځی له حرم څخه پر ډېره فاصله وي، نو ځکه دا استوګنځي ادرس او د شا وخوا علامات پېژندل ضروري دي، که د هغوی د پېژندلو څخه بغیر حرم ته ولاړ سي، نو واپسي به ډېره سخته وي، ③ نن سبا د حکومتي نظام او د سفر د سختو او سترو پراژنو په وجه عموماً حاجیان مکې ته په

رسېدلو سره ډېر سترې سوي وي او سمدستي د آرام کولو تقاضا وي، نو په داسې کيفيت کې سمدستي د مسجد حرام زيارت کولو ته ښه کار نه سي ويل کېدای، نو ځکه په داسې صورت کې له آرام کولو او ځان هوسا کولو څخه وروسته ښه په اطمينان سره حرم ته تلل پکار دي.

خو که څوک مکې شريفې ته په داسې حالت کې ورسيږي چې واقعتاً هيڅ ستړيا باندي نه وي او استوګنځی هم آسانه او معلوم وي او د سامان هم هيڅ فکر نه وي، نو هغه ته پکار دي چې مسجد حرام ته حاضر سي او بېله عذره تأخير نه وکړي، کنې خلاف اولیٰ به وي.

مسجد حرام ته د داخلېدلو ادب

﴿۱۳۲۴﴾ وَيَسْتَحِبُّ أَنْ تَكُوْنَ مُلَبِّيًا فِيْ دُخُوْلِكَ او مستحب دي دا چې ته تلبيه ويونکی يې! په خپل داخلېدلو کې (يعني چې د داخلېدلو په وخت کې تلبيه وايې!) حَتّٰى تَأْتِيَ بَابَ السَّلَامِ تر دې چې باب السلام ته راسې (ورسيږې!) فَتَدْخُلَ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ مِنْهُ مُتَوَاضِعًا خَاشِعًا مُلَبِّيًا نو مسجد حرام ته به له همدې (باب السلام) څخه ته داخل سې! په داسې حال کې چې تواضع کونکی، خشوع کونکی (دعاجزی ښکاره کونکی) او تلبيه ويونکی يې! مُلَاحِظًا جَلَالَةَ الْمَكَانِ (او په داسې حال کې چې ته په خپل زړه کې) لحاظ ساتونکی يې! د دې (مقدس) ځای د عظمت (ستروالي) مُكَبِّرًا مُهَلِّلًا مُصَلِّيًا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ (او) الله اکبر ويونکی. لا إله إلا الله ويونکی (او) پر نبي کريم ﷺ درود ويونکی يې! مُتَلَطِّفًا بِالْمُزَاحِمِ او (په داسې حال کې چې ته) نرمي کونکی يې! د خلکو جوړېدونکي (مزاحمت کونکي) کس سره دَاعِيًا بِمَا أَحْبَبْتَ (او) دعاء کونکي يې! د هغه څه کوم څه چې درته خوښ وي فَإِنَّهُ مُسْتَجَابٌ عِنْدَ رُؤْيَةِ الْبَيْتِ الْمُكَرَّمِ ځکه د کعبې شريفې د ليدلو په وخت کې دعاء قبلېدونکې ده.

لغات: ﴿بَابُ السَّلَامِ﴾ د مقام ابراهيم پر طرف چې کومه دروازه مخامخ پر کعبې شريفې راخلاصيږي، د هغه نوم "باب السلام" دی، نبي کريم ﷺ به په همدې دروازه باندې حرم ته داخلېدی، د دې دروازې څو نومونه دي: لکه باب بنی شيبة، باب الجنائز، باب النبی ﷺ او داسې نور، د لار ښوونې لپاره په حرم شريف کې د "باب السلام" په نامه سره ښې لکول سوي دي، ﴿مسجد

حرام﴾ دا همدا د کعبې شریفې چار طرفه جوړ سوی مسجد دی، په دې کې دیوه لمانځه ثواب دیوه لک لمونځونو سره برابر دی. ﴿ملاحظًا﴾ د مفاعلې له بابه د فاعل صیغه ده: کتونکی. لحاظ کونکی. ﴿جلالة﴾ عظمت. ﴿متلطفًا﴾ د تفعل له بابه فاعل دی: نرمي او مهرباني کونکی. ﴿مُزاحِم﴾ د مفاعلې له بابه فاعل دی: خنډ جوړېدونکی، مقابل.

تشریح: فرمایي کله چې محرم و مسجدِ حرام ته د داخلېدلو اراده وکړي، نو افضل دا ده چې د "بابُ السَّلام" د لارې ور داخل سي (لېکن نن سبا حرم ماشاء الله دومره پراخه سوی دی چې د نوي کس لپاره د دروازو پېژندل او دننه رسېدل او بېرته په صحیح لاره واپس راتلل ډېر مشکل وي. نو ځکه اوس همدا مشوره ور کول کېږي چې د دغه مستحب حاصلولو په کوشش کې خپل ځان په نور مشکل کې نه واچوي. بلکې له خپل استوګنځي څخه د راتللو په وخت کې چې کوم ګېټ (دروازه) مخ ته راسي. د هغه نمبر دې یاد کړي او له هماغه ګېټ څخه دې ور داخل او را واپس سي)، او په ډېره تواضع او عاجزي سره او په زړه کې د دې مبارک او عظیمُ الشان ځای عظمت ته په پام کولو سره چې هیڅ ډول بې ادبي یې ونه سي او د تکبیر و تهلیل او درود شریف په ویلو سره دې ور داخل سي او که رش او ګڼه ګوڼه وي. نو په اطمینان سره دې روان سي او که له چا څخه تکلیف ورته ورسېږي (مثلاً څوک دېکه وکړي). نو نرمي دې کوي او هغه ته دې معافي وکړي او پر بیتُ الله (کعبې شریفې) د نظر لګېدلو سره سمدستي دې درې واره الله اکبر او درې واره لا إلٰه إلّا الله ووایي او لاس دې پورته کړي او په پوره توجه او اهتمام سره دې دعاء وکړي؛ ځکه په دې وخت کې دعاء قبلېږي (لکه مخکې چې ذکر سوه).

له طواف کولو څخه مخکې د حجر اسود استقبال کول

﴿۳۲۵﴾ ثُمَّ اسْتَقْبِلِ الْحَجَرَ الْأَسْوَدَ مُكَبِّرًا مُهَلِّلًا بیا حجرِ اسود ته مخ کړه! په داسې حال کې چې الله أكبر ویونکی (او) لا إله إلّا الله ویونکی یې! رَافِعًا يَدَيْكَ كَمَا فِي الصَّلٰوةِ (او په داسې حال کې چې) پورته کونکی یې! د خپلو لاسونو لکه په لمانځه کې (چې د تکبیر تحریمه لپاره پورته کول کېږي) وَضَعْهُمَا عَلَى الْحَجَرِ وَقَبِّلْهُ بِلَا صَوْتٍ او دواړه لاسونه پر حجرِ اسود کېښېږده! او هغه بغیر له آواز څخه مچ کړه! فَمَنْ عَجَزَ عَنْ ذٰلِكَ إِلَّا بِالْإِيذَاءِ او که څوک له دې څخه عاجز سي مګر (نورو ته) په تکلیف رسولو سره (یعني بغیر له ایذاء څخه پر حجر اسود لاسونه ایښوول او حجر اسود په خوله مچول مشکل وي) تَرَكَهُ وَمَسَّ الْحَجَرَ بِشَيْءٍ وَقَبَّلَهُ نو دا دې پرېږدي او حجر اسود دې په یو شي سره مسه کړي او هغه شی دې مچ کړي أَوْ أَشَارَ إِلَيْهِ مِنْ بَعِيدٍ یا دې له

لیري څخه د حجرِ اسود وطرف ته (په لاس) اشاره وکړي مُكَبِّرًا مُهَلِّلًا حَامِدًا مُصَلِّيًا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ په داسي حال کي چي الله أکبر وبونکی، لا إله إلا الله وبونکی، حمد وبونکی (او) پر نبي کريم ﷺ درود وبونکی وي.

تشریح: له دعاء څخه تر فارغه کېدو وروسته دي د طواف کولو لپاره د حجرِ اسود وطرف ته راسي، یعني اول دي د کعبې شریفي په کوم طرف کي چي حجرِ اسود ده، هلته دي مخامخ کعبې ته داسي ودرېږي چي ټوله حجرِ اسود د ده وراسته طرف ته راسي او د طواف نیت دي وکړي، په زړه سره نیت کول ضروري دي او په ژبي هم ویل افضل دي، په ژبه (په خوله) دي داسي ووایي "اللّٰهُمَّ إِنِّيْ أُرِيْدُ طَوَافَ بَيْتِكَ الْحَرَامِ، فَيَسِّرْهُ لِيْ وَتَقَبَّلْهُ مِنِّيْ".

د طواف تر نیت کولو وروسته دي د حجرِ اسود استقبال وکړي یعني حجرِ اسود ته دي مخامخ ودرېږي او څرنګه چي په لمانځه کي د تکبیرِ تحریمه لپاره لاسونه پورته کوي، هغسي دي دواړه لاسونه تر غوږو یا اوږو پوري پورته کړي او تکبیر او لا إله إلا الله دي ووایي، صاحب د شفاء الارواح دا دعاء را نقل کړې ده چي دا دي ووایي "بِسْمِ اللهِ اللهُ أَكْبَرُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِ اللهِ"، بیا دي دواړه لاسونه ایله کړي او پر حجرِ اسود دي یې کېښېږدي او د دواړو لاسونو په مینځ کي دي خپل سر او خوله پر حجرِ اسود کېښېږدي او په ډېر اداب سره دي یې داسي مچ کړي چي آواز نه وکړي یعني چي د مچي آواز پکښې نه وي (همدې ته استلام وايي چي دواړه لاسونه پر حجرِ اسود کېښېږدي او مخ او خوله پر حجرِ اسود کېښېږدي او مچ یې کړي)، بیا دي طواف شروع کړي.

﴿د حجرِ اسود د استلام او مچولو پنځه طریقي﴾

① که موقع وي او رش نه وي، نو حجرِ اسود دي مچ کړي (په پورتنی طريقه سره). ② که یې مچ نه کړل سي، نو په لاس سره دي یې مسه کړي او بیا دي خپل لاس مچ کړي. ③ که دا هم نه سي کېدلای سي، نو که په لاس کي یې لکړه یا داسي بل شی وي، نو په هغه سره دي حجرِ اسود مسه کړي او بیا دي هغه لکړه مچ کړي. ④ او که په لکړه، لرګي وغیره سره هم حجرِ اسود نه سي مسه کولای، نو په لکړه وغیره سره د حجرِ اسود وطرف ته اشاره وکړي او بیا دي هغه مچ کړي. ⑤ او که په لاس کي لکړه، لرګی وغیره نه وي، نو بیا دي په لاس سره د حجرِ اسود وطرف ته د لیري څخه اشاره وکړي او لاس دي مچ کړي.

فمن عجز إلخ: یعني که رش وي او د حجر اسود په مسه کولو کي چا ته تکلیف رسیږي او په لاس کي یې لکړه یا بل شی وي، نو په هغه سره، او که شی ورسره نه وي، نو په لاس سره دي د لیري څخه د حجرِ اسود وطرف ته اشاره وکړي او هغه شی یا خپل لاس دي مچ کړي، دا هم کافي دي (کماذکرنا).

مکبرًا مصلیًا إلخ: یعني د حجرِ اسود له استلام یا اشاره کولو څخه مخکي دي الله أکبر، لا إله إلا الله، د الله حمد او په نبي ﷺ باندي درود شریف ووایي، یا پورتنی کلیمه دي ووایي، یعني "بسم الله الله أکبر... إلخ"، او په کوم وخت کي چي یې مچوي یا اشاره ورته کوي، نو په هغه وخت کي دي خاموشي اختیار کړي. (ماخوذ از شفاء الارواح، انوار الایضاح، ثمرة النجاح بتصرف).

د طواف کولو طریقه

﴿۱۳۳۶﴾ ثُمَّ طُفْ آخِذًا عَنْ يَمِيْنِكَ بیا طواف وکړه! په داسي حال کي چي شروع کونکی یې! له خپل راسته طرفه مِمَّا يَلِيَ الْبَابَ یعني له هغه حصې څخه کوم چي (د کعبې شریفي) د دروازې سره متصل ده (ځکه د کعبې شریفي دروازه له حجرِ اسود څخه راسته طرف ته ده) مُضْطَبِعًا (او) په داسي حال کي چي اضطباع کونکی یې! (په طواف کي) وَهُوَ أَنْ تَجْعَلَ الرِّدَاءَ تَحْتَ الْإِبْطِ الْأَيْمَنِ وَتُلْقِيَ طَرَفَيْهِ عَلَى الْأَيْسَرِ او اضطباع دا ده چي ته (د احرام) څادر تر راسته بغل لاندي کړې! او د هغه دواړه طرفونه (سرونه) پر چپه اوږه واچوې! سَبْعَةَ أَشْوَاطٍ (طواف وکړه!) اووه دوره (یعني اووه واره پر کعبې شریفي راوګرځه!) دَاعِيًا فِيْهَا بِمَا شِئْتَ په داسي حال کي چي دعاء کونکی یې! په دې (اووه دوره طواف) کي د هغه څه کوم چي ته وغواړې وَطُفْ وَرَاءَ الْحَطِيْمِ او طواف وکړه! له حطیم څخه شا ته (ځکه حطیم خپله د کعبې شریفي ایت الله احصه ده، لهذا د حطیم له احاطې څخه شا ته بهر ابه طواف کول کیږي!، چي پر حطیم باندي هم طواف راسي).

لغات: ﴿طُفْ﴾ د نصر له بابه د واحد مذکر امر حاضر صیغه ده، طَوْفًا و طَوَافًا: (په یو شي باندي) شا وخوا راګرځېدل، دَوْر لګول، د شریعت په اصطلاح کي د طواف اطلاق لږ تر لږه له ۴ دَورونو څخه تر ۷ دَورونو باندي کیږي (یعني چي له ۴ څخه تر ۷ وارو پوري په کعبې شریفي باندي را وګرځیږي)، لهذا له ۴ څخه کم

دَورونه طواف کول شرعاً معتبر نه دي، ﴿مضطبعًا﴾ دا افتعال له بابه فاعل دی: اضطباع کونکی. د اضطباع معنیٰ ده: له راسته بغل څخه څادر ایستل او پر چپه اُوږه اچول. څرنګه چي په اضطباع کي د سړي دواړه مُتهان او یوه اُوږه ښکاره وي، نو ځکه ورته اضطباع وایي، ﴿تُلْقِ﴾ دا افعال له بابه د واحد مذکر مخاطب صیغه ده، إِلْقَاءٌ: اچول، یو شی په بل شي باندي اېښوول، ﴿حطیم﴾ دا د کعبې شریفي سره متصل هغه حصه ده کوم چي کوچنی غوندي دېوال باندي راګرځېدلی دی او بله نښاني یې دا ده چي په دې طرف کي د کعبې شریفي ناوه (میزابِ رحمت) واقع ده چي په هغه کي د کعبې شریفي د بام اوبه راتوییږي (او دا د کعبې شریفي د شمال طرف دی)، کله چي د نبي کریم ﷺ عمر مبارک ۳۵ کاله وو، په هغه وخت کي قریشو د کعبې د تعمیرولو اراده وکړه؛ ځکه کعبه شریفه زړه او خرابه سوې وه، نو د کعبې د تعمیر لپاره چنده وسوه او شرط دا ولګول سو چي فقط حلال او پاک مال به په چنده کي ورکول کیږي، نو چنده او مال لږ سره جمع سو، نو ځکه قریشو کعبه کوچنی جوړه کړه او څه حصه یې له کعبې شریفي څخه بهر پرېښوله کوم ته چي اوس حطیم ویل کیږي، لنډه چي حطیم د کعبې شریفي جزء دی، او دې ته ځکه حطیم ویل کیږي چي د حطم معنیٰ ده: ماتېدل، او اوس ذکر سوه چي قریشو د مال او خرڅ د کمښت په خاطر دا حصه له کعبې څخه راماته او جلا کړه، نو ځکه ورته حطیم وایي، او د حطیم دویم نوم حِجر هم دی، حِجر ځکه ورته وایي چي د حِجر معنیٰ ده: منع کړی سوی، لیري کړی سوی، او حطیم هم له کعبې شریفي څخه د خرڅ د کمښت په وجه لیري کړی سو او په کعبه شریفه کي داخل نه سو، او درېیم نوم یې جدر هم دی: یعني کوچنی دېوال.

تشریح: د حجرِ اسود تر استقبال او استلام وروسته دي طواف له راسته طرف څخه شروع کړي، یعني له حجرِ اسود څخه راسته طرف ته چي د کعبې شریفي دروازه ور سره متصل ده. له هغه طرف څخه دي طواف شروع کړي، او که تر طواف وروسته سعی بین الصفا والمروه هم کوي، نو بیا دي له طواف شروع کولو څخه مخکي اضطباع هم وکړي (کما ذکر) یعني څادر دي تر راسته بغل لاندي را وباسي او پر چپه اُوږه دي یې واچوي او راسته اُوږه دي لڅه (ښکاره) پرېږدي، او د طواف له اول څخه تر آخره پوري اضطباع کول سنت دي، خو کله چي د طواف دوه رکعته لمونځ کوي، په هغه وخت کي دي دواړي اُوږې پټې کړي، او د طواف په دوران کي دي دعاء غواړي؛ ځکه د طواف په حالت کي دعاء قبلیږي او د دې لپاره څه خاص دعاء منقوله نه ده، بلکي کومه دعاء چي د ده زړه وغواړي او کومه دعاء چي ضروري وګڼي، هغه دي وکړي (ځیني عوامو په لاس کي کتاب اخیستی وي، او د طواف په حالت کي هغه الفاظ په مشکل سره اداء کوي، نو ځکه غوره دا ده چي کوم څه د ده په زړه او پوهه کي رسي او کوم شي ته چي ضرورت وي، په خپله ژبه دي د هغه دعاء وکړي)، خو دلته دوې دعاوي منقوله دي: یوه د، رکنِ یماني څخه د حجرِ اسود په مینځ کي او هغه دا ده " ربّنا آتنا فی الدنیا حسنةً وفی الآخرة حسنةً وقنا عذاب النّار"،

دويمه دعاء د حجرِ اسود او حطيم په مينځ کي منقوله ده او هغه دا ده "اللّٰهمّ قنّعنی بما رزقتنی وبارِكْ لی فيه واخلف علی كل غائبة لی بخير، لا إله إلّا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد وهو علی كلّ شیء قدير".

وطف وراء الحطيم: يعني طواف دي له حطيم څخه بهر (بېلدي) كول كيږي، د حطيم وضاحت په لغاتو كي وسو.

د طواف سره متعلق څو نوري مسئلې

﴿۲۲۷﴾ وَإِنْ أَرَدْتَّ أَنْ تَسْعٰى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ عَقْبَ الطَّوَافِ او كه ته اراده وكړې چي تر طواف وروسته د صفا او مروه په مينځ كي سعی وكړې فَارْمُلْ فِي الثَّلَاثَةِ الْأَشْوَاطِ الْأُوَلِ نو رمل وكړه! په اولو دريو ګورونو كي وَهُوَ الْمَشْيُ بِسُرْعَةٍ مَعَ هَزِّ الْكَتِفَيْنِ او رمل په تېزي سره تلل دي سره د ښورولو د اوږو كَالْمُبَارِزِ يَتَبَخْتَرُ بَيْنَ الصَّفَّيْنِ لكه د مقابلې لپاره را وتونكی كس چي د دواړو صفونو په مينځ كي په فخر (او خيال كولو) سره ځي فَإِنْ زَحَمَهُ النَّاسُ بيا كه خلق جوړ سي د ده لپاره خلك (يعني د ده مخ ته د خلكو ګڼه ګونه سي) وَقَفَ نو ودي دريږي فَإِذَا وَجَدَ فُرْجَةً رَمَلَ بيا چي كله د رَمَل (لپاره) پراخوالی (خالي ځای) ومومي لَا بُدَّ لَهُ مِنْهُ نو چاره نسته ده ته له رمل څخه (يعني بيا د ده لپاره رمل كول ضروري دي) فَيَقِفُ حَتّٰى يُقِيْمَهُ عَلَى الْوَجْهِ الْمَسْنُوْنِ نو دومره ګړی دی ودريږي چي پر سنت طريقه رمل وكړی سي بِخِلَافِ اِسْتِلَامِ الْحَجَرِ الْأَسْوَدِ په خلاف د حجرِ اسود د مسه كولو (او مچولو) لِأَنَّ لَهُ بَدَلًا ځكه چي هغه لره بدل سته وَهُوَ اسْتِقْبَالُهُ او هغه (بدل) حجرِ اسود ته مخ كول دي (حجرِ اسود ته مخامخ كېدل دي) وَيَسْتَلِمُ الْحَجَرَ كُلَّمَا مَرَّ بِهِ او حجرِ اسود دي مسه كوي هر كله چي هم د هغې سره تېريږي وَيَخْتِمُ الطَّوَافَ بِهِ وَبِرَكْعَتَيْنِ فِيْ مَقَامِ إِبْرَاهِيْمَ عليه السلام او ختم دي كړي طواف په همدې مسه كولو (استلام) سره او په دوه ركعته لمونځ سره په مقام ابراهيم كي أَوْ حَيْثُ تَيَسَّرَ

مِنَ الْمَسْجِدِ یا چیري چي هم (ورته) آسانه وي په مسجد حرام کي ثُمَّ دَعَا فَاسْتَلَمَ الْحَجَرَ بیا دي دعاء وکړي، بیا دي حجر اسود مسه کړي وَ هٰذَا طَوَافُ الْقُدُوْمِ او دا طواف قدوم دي وَ هُوَ سُنَّةٌ لِلْآفَاقِيِّ او دا طواف دآفاقي لپاره سنت دی.

لغات: ﴿هَزّ﴾ د نصر د باب مصدر دی: هَزَّ يَهُزُّ هَزًّا: ښورول. ﴿كَتِف﴾ اوږه. جمع: اَكْتَاف. ﴿مُبَارِز﴾ جنګیالی مېړنی. بَارَزَ يُبَارِزُ مُبَارَزَةً: د جنګ (مقابلې) لپاره ور سره مخامخ کېدل. مخامخ جنګ کول. د دې ماده بَرَزٌ ده چي د هغه معنیٰ ده: راښکاره کېدل. څرنګه چي هغه کس کوم چي د جنګ په میدان کي د خپل مقابل ومخ ته راځي او له صفونو څخه بهر راوځي، نو ځکه هغه ته مُبارز وایي. ﴿يتبختر﴾ د تفعلل د باب مضارع ده: په ناز او نخره سره تلل. ﴿يستلم﴾ د استفعال د باب مضارع ده. مصدر: اِسْتِلَام. دا یا له سَلَام څخه مأخوذ دی چي د هغه معنیٰ ده تحیة: سلام کول. ګواکي حجرِ اسود مسه کول د هغه تعظیم او سلام کول دي، یا له سِلَام (بکسر العین) څخه مأخوذ دی چي د هغه معنیٰ الحجارة یعني مس الحجارة ده. ﴿مقام إبراهيم﴾ له دې څخه مراد هغه ډبره ده چي حضرت ابراهیم علیه السلام د کعبې شریفي د جوړولو په وخت کي پر هغې درېدلی وو. دغه ډبره نن هم پر خپل حالت پاته ده او په هغې کي دوه قدمه جوړ سوي دي، کوم چي د حضرت ابراهیم ﷺ د قدمونو نښي دي. د کعبې شریفي د دروازې ومخ ته دغه ډبره په ښیښه کي ایښوول سوې ده او بیا پر دې ښیښه د ژړو او مسو جالۍ راګرځول سوې ده او دا د جنت له ډبرو څخه ده. الله تعالی د هغې رڼا ور ختمه کړې ده. که الله تعالیٰ د هغې رڼا ور ختمه کړې نه وای، نو د مشروق او مغرب ترمینځ هر شی به یې روښانه کړي وای. ﴿آفاقي﴾ (اطراني) هغه کس کوم چي په مکه کي نه اوسیږي بلکي له مکې او میقات څخه بهر په اطرافو کي اوسیږي (که څه هم له اهل مکه څخه وي). یا په بله وینا آفاقي هغه حاجي یا عمره کونکي ته وایي کوم چي له میقات څخه بهر له نورو ملکو او ښارونو څخه حرم شریف ته راغلی وي لکه افغانی، پاکستانی، یمني، مصري او داسي نور.

تشریح: مسئله دا ده چي له کوم طواف څخه وروسته سعی بین الصفا والمروه کول کیږي، نو په هغه طواف کي د سړیو لپاره دوه زائد کارونه کول هنت دي: یو اضطباع او بل رمل. د رمل طریقه دا ده چي د طواف په دوران کي دواړه اوږې دي په تېزي سره ښوروي لکه څرنګه چي جنګیالی، پهلوان کس د جنګ ډګر ته ځي (لکه مخکي چي هم د دې تفصیلي معنیٰ ذکر سوه) او رمل دي صرف په درېو دورونو (شوطونو) کي وکړي. په پاته څلورو دورونو کي دي په سکون او اطمینان سره ځي.

فإن زحمه إلخ: او كه د خلكو د رش په وجه رمل كول مشكل وي، نو په ولاړه دي انتظار وكړي او بغير له رمل څخه دي طواف نه كوي، كله چي څه پراخي ووینی، نو رمل دي وكړي، د دې لپاره چي د سنت مطابق طواف اداء سي، په خلاف د حجر اسود د استلام، چي كه د حجرِ اسود استلام مشكل وي، نو انتظار دي نه كوي، بلكې د حجرِ اسود استقبال دي وكړي او طواف دي شروع كړي؛ ځكه د حجرِ اسود استقبال د حجرِ اسود د استلام بدل دی او د رمل هيڅ بدل نسته. (خو بيا هم كوم څوك چي قصداً رمل پرېږدي، يا يې د رش او ګڼې ګوڼې په وجه نه وكړي، نو پر هغه هيڅ شی نه واجبيږي؛ ځكه چي رمل سنت دی).

ويستلم إلخ: يعني طواف كونكی چي كله هم د حجرِ اسود سره نژدې تېرېږي، نو د قدرت په صورت كي دي د حجرِ اسود استلام كوي، يعني هغه دي مچوي او كه د استلام قدرت يې نه وي، نو د حجرِ استقبال دي كوي او د طواف په آخر كي دي هم د حجرِ اسود استلام وكړي چي طواف د حجرِ اسود پر استلام ختم سي (نو په يوه طواف كي به اته واره استلام راسي).

ويركعتين في مقام إلخ: فرمايي چي له طواف څخه تر فراغت وروسته دي د مقام ابراهيم سره دوه ركعته لمونځ وكړي، د مقامِ ابراهيم وضاحت په لغاتو كي وسو، او كه هلته ځای پيدا نه سي، نو په حطيم كي دي تر ميزابِ رحمت لاندي يا د حطيم هسي يو حصه كي دي يې وكړي او كه هلته ځای تر لاسه نه كړي، نو په ټوله مسجدِ حرام كي چي هر ځای تر لاسه كړي، هلته دي دوه ركعته لمونځ وكړي. له هر طواف څخه وروسته دا دوه ركعته كول واجب دي او د دې پرېښوول لويه ګناه ده، برابره ده طواف فرض وي، واجب وي او كه نفل وي، په ټولو كي د دغه لمونځ حكم برابر دی.

ثم دعا إلخ: (په بعضي نسخو كي دلته "ثم عاد" ليكل سوي دي): له دوه ركعته لمونځ كولو څخه وروسته دي كعبې شريفي ته واپس راسي، د كعبې چوكاټ دي مچ كړي، د ملتزم او د كعبې شريفي د دېوال سره دي ځان او خپل رخسار ولګوي، خپل مرادونه او دعاګاني دي وغواړي، تر دې وروسته دي د زمزم اوبه وڅيښي، بيا دي په آخر كي د حجرِ اسود استلام وكړي (نو په دې توګه به په يوه طواف كي اته واره استلام وسي).

وروسته مصنف رَحِمَهُ الله فرمايي چي ودغه طواف ته طوافِ قدوم ويل كيږي (او بل نوم يې طوافِ لقاء او طوافِ وُرود هم دی)، او دا طوافِ قدوم د هغه آفاقي لپاره سنت دی كوم چي مُفرِد يا قَارِن وي (يعني چي حجِ إفراد يا حجِ قِران كوي)، او پاته سوا اهلِ مكه او هغه كس كوم حجِّ تمتع يا عمره كوي، د هغه لپاره دا طواف سنت نه دی. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

د سعی بین الصفا والمروه کولو طریقه او وضاحت

﴿۱۳۲۸﴾ ثُمَّ تَخْرُجُ إِلَى الصَّفَا بیا به ته د صفا (غره) وطرف ته ووځې! (ولاړ سې!) فَتَصْعَدُ وَتَقُوْمُ عَلَيْهَا حَتّٰى تَرَى الْبَيْتَ نو پر هغه به وخېږې او ودرېږې! تر دې چې کعبه شریفه ووینې فَتَسْتَقْبِلُهُ مُكَبِّرًا مُهَلِّلًا مُلَبِّيًا دَاعِيًا نو د کعبې شریفې وطرف ته به مخ کړې! په داسې حال کې چې الله اکبر وبه وایې، لا إله إلا الله وبه وایې، تلبیه وبه وایې (او) دعاء کونکی یې وَتَرْفَعُ يَدَيْكَ مَبْسُوْطَتَيْنِ اوپورته به کړې! خپل دواړه لاسونه په داسې حال کې چې دواړه دې غوړولي وي ثُمَّ تَهْبِطُ نَحْوَ الْمَرْوَةِ عَلٰى هِيْنَةٍ بیا به راښوه سې! د مروه (غره) وطرف ته په سکون سره (په آرامه) فَإِذَا وَصَلَ بَطْنَ الْوَادِيْ بیا چې کله دئ "بطنِ وادي" (د وادي نس) ته ورسیږي سَعٰى بَيْنَ الْمِيْلَيْنِ الْأَخْضَرَيْنِ سَعْيًا حَثِيْثًا نو د دوو زرغونه میلونو تر مینځ دې په تېزې سره ولاړ سي فَإِذَا تَجَاوَزَ بَطْنَ الْوَادِيْ بیا چې کله له "بطنِ وادي" څخه تېر سي مَشٰى عَلٰى هِيْنَةٍ حَتّٰى يَأْتِيَ الْمَرْوَةَ نو په سکون (په آرامه) دې روان سي تر دې چې مَروه ته راسي فَيَصْعَدَ عَلَيْهَا نو پر هغه (مروه) دې وخېږي وَيَفْعَلَ كَمَا فَعَلَ عَلَى الصَّفَا او (پر مروه دې) داسې وکړي څرنګه چې یې پر صفا کړي وه يَسْتَقْبِلُ الْبَيْتَ مُكَبِّرًا مُهَلِّلًا مُلَبِّيًا مُصَلِّيًا (یعنې) کعبې شریفې ته دې مخ کړي په داسې حال کې چې الله أکبر وبه وایي، لا أله إلا الله وبه وایي، تلبیه (او) درود وبه وایي داعِيًا بَاسِطًا يَدَيْهِ نَحْوَ السَّمَاءِ (او) دعاء کونکی وي په داسې حال کې چې خپل دواړه لاسونه یې د آسمان وطرف ته غوړولي (او پورته کړي) وي وَهٰذَا شَوْطٌ او دا یو دَور دی (یعنې چې صفا ته وخېږي او بیا له هغه څخه ومَروه ته سعی وکړي د مذکوره افعالو سره.

نو دا په سعی کې یو شوط (دور) اسو) ثُمَّ يَعُوْدُ قَاصِدَ الصَّفَا بیا دې راوګرځي په داسې حال کې چې د صَفا قصد کونکی وي (یعنې بیا دې له مَروه څخه وصَفا ته د تللو په اراده له مَروه څخه واپس روان سي)

فَإِذَا وَصَلَ إِلَى الْمِيلَيْنِ الْأَخْضَرَيْنِ بیا چې کله دوو زرغونه میلونو ته ورسیږي سَعْي نو په تېزه دي ولاړ سي ثُمَّ مَشَى عَلَى هِينَةٍ حَتَّى يَأْتِيَ الصَّفَا بیا دي په سکون (په آرامه) روان سي تر دې چې صفا ته راسي فَيَصْعَدَ عَلَيْهَا وَيَفْعَلَ كَمَا فَعَلَ أَوَّلًا نو پر صفا دي وخیږي او داسي دي وکړي څرنګه چې اول وار کړي وه وَهٰذَا شَوْطٌ ثَانٍ او دا دویم دَور دی فَيَطُوفُ سَبْعَةَ أَشْوَاطٍ نو طواف دي وکړي (همداسي) اووه دَوره يَبْدَأُ بِالصَّفَا وَيَخْتِمُ بِالْمَرْوَةِ له صَفا څخه دي شروع کوي او پر مَروه دي ختموي وَيَسْعَىٰ فِي بَطْنِ الْوَادِي فِي كُلِّ شَوْطٍ مِنْهَا او تېز تګ دي کوي (تېزدي ځي) په نَس د وَادي (شېلې) کي د دغو اُوو دَورونو په هر دَور کي.

لغات: ﴿مکبّرًا﴾ د تفعیل له بابه فاعل دی: الله اکبر ویونکی، د الله تعالیٰ لویي بیانونکی، ﴿مهللًا﴾ مخکینی صیغه ده: لا إله إلّا الله ویونکی، ﴿ملبّیا﴾ د تفعیل له بابه اسم فاعل دی: تلبیه ویونکی، تلبیه مصدر دی، په حج کي لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ ویل، ﴿مبسوطتین﴾ د نصر له بابه تثنیه اسم مفعول دی، مصدر: بَسْطًا: غوړول، هوارول، ﴿هینة﴾ په دې کي څو لغات نقل سوي دي، غوره یې بکسر الهاء دی یعني هِيْنَة کوم چي له هَوْنَ بفتح الهاء څخه ماخوذ دی: په سکون او وقار سره تلل، هِيْنَة په اصل کي هِوْنَةٌ وو، واو ساکن ماقبل یې مکسور وو، نو ځکه واو یې په یاء سره بدل کړی، هِيْنَةٌ سو. ﴿بطن وادی﴾ د بَطْن معنیٰ ده: نس یعني مینځ، مینځوی حصه. وَادِي شلي (شېلې) ته وایي چي په هغه کي له غرونو وغیره څخه د باران اوبه راځي، ، نو د بطنِ وادی معنیٰ ده: د شلي مینځ، دلته ځني مراد د دوو غرونو (صفا او مروه) تر مینځ هغه حصه ده کوم چي هواره ده چي پورته او کښته پکښي نسته، خو نن سبا تقریباً ټوله حصه هواره کړل سوې ده. نو ځکه په بطنِ وادي کي یې دوې زرغوني نښي لګولي دي چي هغه ته میلین أخضرین وایي، له بطنِ وادي څخه همدغه ځای مراد دی. ﴿حثیثًا﴾ تېز. وَلَّى حَثِيْثًا: هغه په تېزي سره واپس ولاړی. ﴿شوط﴾ پر کعبې شریفې یو ځل راګرځېدلو ته یو شَوط او دَور ویل کیږي (یا په بله وینا: د کعبې شریفې د طواف هر دَور ته شوط وایي). همدارنګه د صفا او مروه تر مینځ یو ځل تللو ته هم شَوط ویل کیږي، دلته په عبارت کي همدا دویمه معنیٰ مرا ده.

تشریح: صَفا او مَروه دوه غرونه دي کوم چي مسجد حرام ته نژدې دي، د سعي لغوي معنیٰ ده: ځغستل او د شریعت په اصطلاح کي د صفا و مروه تر مینځ په مخصوصه توګه (تېز) تللو راتللو (دَور لګولو) ته وایي، دا د حضرت اسماعیل علیه السلام د مور بي بي هاجرې د یو خاص عمل یادګار دی (چي حضرت هاجرې دلته د اوبو په تلاش کي ځغستلي وه. لکه مخکي چي یې هم یادونه وسوه. واقعه مشهوره ده)، او په حج او عمره دواړو کي دا سعي کول واجب دي.

د عبارت حاصل دا دی چي له طواف قدوم څخه تر فارغېدلو وروسته به د سعي لپاره اول صَفا ته راسي او پر صَفا به دومره وخېژي چي کعبه شریفه (بیتُ الله) په نظر ورسي، بیا دي هلته مخ پر قبله ودرېږي او الله اکبر. لا إله إلّا الله دي ووایي، تلبیه او درود شریف دي ووایي او د دعاء لپاره دي لاس پورته کړي، دا د دعاء قبلېدلو ځای دی، بیا دي له صفا څخه د مَروه وطرف ته په خپل تګ سره روان سي او کله چي هغه ځای ته رانژدې سي چیري چي میلین اخضرین یعني په دېواله کي زرغونه رنګ والا دوې ستني (تمبې) لګېدلي دي (او لوس هلته زرغونه بلېان د نښانۍ په توګه لګول سوي دي. نو دې ځای ته چي را ورسیږي) یعني چي د ده او میلین اخضرین تر مینځ شپږ لاسه (شپږ شرعي ګزه) فاصله پاته سي، نو هغه دي ځغاسته (تېز تګ) شروع کړي او تر دویمي زرغوني ستني (تمبې) وروسته دي شپږ لاسه قدر خپله ځغاسته جاري وساتي (یعني تر دویم زرغونه میل وروسته دي هم تر شپږو ګزو پوري تېز ولاړ سي)، ښکاره دي وي چي په تېزه ځغستل پکار نه دي، بلکي ځغاستي ته نژدې تېز تلل سنت دي، او کله چي له دواړو ستنو (میلونو) څخه ووځي، نو بیرته دي د خپل تګ مطابق روان سي تر دې چي مَروه ته ورسیږي، بیا دي پر مَروه وخیږي او د کعبې شریفي پر طرف مخامخ دي ودرېږي او څرنګه چي یې پر صفا غره د دعاء لپاره لاس پورته کړي وو، تکبیر او تهلیل او دعاء یې کړې وه، هغسي عمل به دلته هم وکړي، دلته هم دعاء قبلیږي، دا یو دَور (شَوط اچکرا) سو. بیا دي هملاسي له مَروه څخه صفا ته راسي، نو دویم دَور (دویم شوط) به پوره سي، او په دې توګه به اُووم دَور پر مَروه پوره سي، او په آخر کي دي مخ پر قبله سي او له الله تعالیٰ څخه دي خپل مرادونه وغواړي او تکبیر او تهلیل دي ووایي.

فایده: علامه طحطاوي رَحِمَهُ الله فرمایي چي په عبارت کي چي کوم دا ذکر سوي دي چي پر مَروه به مخ پر قبله ودرېږي (تر دې چي کعبه شریفه په نظر ورسي)، دا د هغه زمانې خبره ده کله چي د مَروه او کعبې شریفي (بیتُ الله) تر مینځ هیڅ پرده او تعمیر نه وو، او له مَروه غره څخه کعبه شریفه صفا لیدل کېده، خو په اوس وخت کي صورت حال مختلف دی، په مینځ کي عمارتونه راغلي دي، خو اوس هم حکم دا دی چي د کعبې شریفي وطرف ته به مخ کوي، که څه هم هغه په نظر نه ورځي. (طحطاوي ص:۴۰۰)

یادونه: په اوس وخت کي د سعودي حکومت له طرفه دا د صَفا او مرو د سعی ځای د مخکي په مقابله کي څو چنده پراخه کړل سوی دی او هغه څو چته (څو منزله) جوړ کړل سوی دی او د تګ راتګ لاري سره جلا کړل سوي دي، نو د حکومت د تحقیق مطابق دا ټوله ځای د صفا او مروه غرونو په مینځ کي واقع دی، نو ځکه هلته پر هر چت (منزل) کي سعی بلا تردّده صحیح ده.

له طواف او سعی کولو څخه وروسته په مکه کي د پاتـېدلو حکم

﴿۱۳۳۹﴾ ثُمَّ يُقِيمُ بِمَكَّةَ مُحْرِمًا بیا دي په مکه کي پاته سي د محرم والي په حالت کي (چي احرام یې ترلی وي) وَيَطُوفُ بِالْبَيْتِ كُلَّمَا بَدَا لَهُ او طواف دي کوي پر کعبې شریفي هر کله چي هم د ده خیال سي (یا په بله وینا: هر کله چي هم د ده طبیعت اَزېږ او غواړي).

﴿۱۳۴۰﴾ وَهُوَ أَفْضَلُ مِنَ الصَّلٰوةِ نَفْلًا لِلْآفَاقِيِّ او طواف افضل دی له نفلي لمانځه څخه د آفاقي (اطرافي ابهرنیا) کس لپاره.

لغات: ﴿يقيم﴾ د افعال د باب مضارع معلومه ده: په یو ځای کي پاتېدل، استوګنه اختیارول. ﴿بدا﴾ یو بَدَأَ دی (په همزه سره) کوم چي د فتح د باب ماضي ده چي د هغه معنیٰ ده: شروع کول. او بل بَدَا (بغیر له همزې) دی کوم چي د نصر د باب ماضي ده چي د هغه معنیٰ ده: ښکاره کېدل، یو شي ته خیال کېدل، چي د انسان یو شي ته خیال او طبیعت سي (مصباح اللغات، معجم الوسیط)، دلته بَدَا (بغیر له همزې) منقول دی. ﴿آفَاقِيّ﴾ مخکي یې تعریف ذکر سو چي هغه کس کوم چي په مکّه کي نه اوسېږي بلکي له مکې او میقات څخه بهر په اطرافو کي اوسېږي، یا په بله وینا کوم چي له بل ملک او بل ښار څخه حرم شریف ته راغلی وي لکه افغانی، پاکستانی او داسي نور.

تشریح: له طوافِ قدوم او سعی څخه تر فراغت وروسته دي د احرام په حالت کي په مکه مکرمه کي پاته سي؛ ځکه چي هغه د حج کولو په اراده سره احرام ترلی دی، نو د حج د افعالو له پوره کولو څخه بغیر دي له احرامه څخه نه وځي یعني داسي څه کار دي نه کوي چي په هغه سره له احرامه څخه ووځي، او په دې دوران کي دي د مسجدِ حرام حاضري او زیات نفلي طوافونه کول لوی سعادت وګڼي، په بازارونو او مجلسونو کي دي بېله ضرورته دا قیمتي وخت نه ضایع کوي.

﴿نفلي طواف له نفلي لمانځه ښه افضل دی﴾

په حرم شريف کي تر ټولو افضل عبادت طواف دی، نوافل، اذکار، د قرآن تلاوت او داسي نور پر دويم نمبر دي، او له بهر څخه د راتلونکو مسافرانو (آفاقيانو) لپاره په هر وخت کي نفلي طواف له نفلي لمانځه ښه افضل دی (يعني برابره ده د حج موسم وي او که بل وخت وي)، او پاته سو مکّي کس يعني کوم چي په مکه کي اوسيږي، د هغه لپاره د حج په موسم کي نفلي لمونځ له نفلي طواف څخه افضل دی، او د مکي او غير مکي تر مينځ دا فرق په دې وجه دی چي د مکې اوسېدونکو ته ټوله کال د نفلي طواف لپاره موقع حاصله ده او د ليري څخه راتلونکو مسافرانو ته صرف د حج په موسم کي دا موقع حاصليږي، اوس که د حج په موسم کي د مکې اوسېدونکي هم د نفلي طواف لپاره راسي، نو د رش او ګڼي ګوڼي په وجه به دغو سترو مسافرانو ته پوره د حج موقع حاصله نه سي، نو په دې وجه د دوی تر مينځ دا فرق وکړی سو.

د ذو الحجې په اتمه (يوم الترويه) باندي د حج افعال

﴿۱۳۲۱﴾ فَإِذَا صَلَّى الْفَجْرَ بِمَكَّةَ ثَامِنَ ذِي الْحَجَّةِ بيا کله چي د ذو الحجې په اتمه د سهار لمونځ په مکه مکرّمه کي وکړي تَأَهَّبَ لِلْخُرُوجِ إِلَى مِنًى نو منیٰ ته دي د وتلو تياري وکړي فَيَخْرُجُ مِنْهَا بَعْدَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ نو له مکې څخه دي تر لمر لوېدو وروسته ووځي وَيَسْتَحِبُّ أَنْ يُّصَلِّيَ الظُّهْرَ بِمِنًى او مستحب دا ده چي د ماپښين لمونځ په منیٰ کي وکړي وَلَا يَتْرُكُ التَّلْبِيَةَ فِيْ أَحْوَالِهِ كُلِّهَا او تلبيه دي په خپل ټولو حالاتو کي نه پرېږدي إِلَّا فِي الطَّوَافِ مګر په طواف کي وَيَمْكُثُ بِمِنًى إِلَى أَنْ يُّصَلِّيَ الْفَجْرَ بِهَا بِغَلَسٍ او په منیٰ کي به پاته سي تر دې چي د سهار لمونځ په تياره (تاريکه) کي وکړي وَيَنْزِلُ بِقُرْبِ مَسْجِدِ الْخَيْفِ او مسجد خيف ته به نژدې کښته سي (يعني د هغه سره دي نژدې قيام او پړاؤ وکړي).

لغات: ﴿تأهّب﴾ د تفعّل د باب ماضي ده، مصدر: تأهُّبًا: تيارېدل، چمتو کېدل. ﴿يمکث﴾ د نصر له بابه مضارع معلومه ده، مصدر: مَکْثًا و مُکُوْثًا: پاتېدل، قيام کول، درنګ کول. ﴿غَلَس﴾ (بفتحتين) د شپې د آخر تاريکي کله چي د سهار څه رڼا ور سره ګډه وي، ظلمة آخر اللّيل إذا اختلطت بضوء الصّباح وفي

الحَدِيث "أَنَّ النَّبِي ﷺ كَانَ يُصَلِّ الصُّبْح بِغَلَس". ﴿مسجد خيف﴾ دا په منیٰ کي جمراتو ته نژدې يو لوی مسجد دی.

تشريح: د ذو الحجې په اتمه د سهار د لمونځ کولو څخه وروسته دې منیٰ ته د تللو تياري وکړي، کله چي لمر را وخېږي، نو منیٰ ته دي روان سي (منیٰ شريفه له مکې مکرّمې څخه د درېو ميلو پر فاصله واقع ده. منیٰ د غرونو په مينځ کي يو ډېر لوی ميدان دی)، په منیٰ کي د اتمي ورځي له ماپښين څخه د نهمي ورځي (يعني د عرفات دورځي) تر سهاره پوري پنځه لمنځونه کول او دا شپه په منیٰ کي پاتېدل سنت دي، او منیٰ ته د تللو او هلته د پاتېدلو په وخت کي دي تلبيه وايي. په منیٰ کي د "مسجد خيف" سره نژدې پاتېدل (پړاو کول) مستحب دي، دا ډېر لوی مسجد دی او د منیٰ په جنوبي حصه کي د غره سره متصل واقع دی. (شفاء الارواح)

ولا يترك التلبية إلخ: .... د تلبيه ويلو حکم تر کومه وخته پوري دی؟ د دې جواب دا دی چي د احرام تړلو له وخت څخه د تلبيه سلسله شروع کيږي او په عمره کي د طواف شروع کولو تر وخته او په حج کي د ذو الحجې تر لسمي د جمرهٔ عقبه تر ويشتلو (رمی) پوري جاري پاتيږي، له دغه اوقاتو څخه وروسته د تلبيه ويلو حکم نسته. (انوار الايضاح)

يادونه: بعضي خلک هر وخت مسلسله تلبيه وايي، برابره ده په احرام کي وي او که نه وي، همدارنګه بعضي خلک د عمرې د طواف او د طواف زيارت په دوران کي د تلبيې ورد کوي، دا طريقه خلاف سنت ده. (انوار الايضاح)

عرفات ته د روانېدلو بيان او د عرفات د افعالو تفصيل

﴿۱۳۲۲﴾ ثُمَّ بَعْدَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ يَذْهَبُ إِلَى عَرَفَاتٍ بيا تر لمر راختلو وروسته به عرفات ته ولاړ سي فَيُقِيْمُ بِهَا نو په عرفات کي به قيام وکړي (يعني هلته دي پاته سي) فَإِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ بيا کله چي لمر زائل سي (د آسمان له مينځ څخه واوړي، زوال سي) يَأْتِي مَسْجِدَ نَمِرَةَ نو مسجد نمره ته به راسي فَيُصَلِّي مَعَ الْإِمَامِ الْأَعْظَمِ أَوْ نَائِبِهِ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ نو د لوی امام (امام الحج) يا د هغه د نائب سره به د ماپښين او مازيګر لمنځونه (دواړه يو ځای) وکړي (چي دې ته جمع تقديم وايي) بَعْدَ مَا يَخْطُبُ خُطْبَتَيْنِ يَجْلِسُ بَيْنَهُمَا وروسته تر دې چي امام دوې خطبې ووايي چي د هغوی دواړو په مينځ کي به کښيني.

﴿۱۳۴۲﴾ وَيُصَلِّي الْفَرْضَيْنِ بِأَذَانٍ وَإِقَامَتَيْنِ او دواړه فرضونه (دماپښين او مازيګر) به په يوه اذان او دوو اقامتونو سره وکړي وَلَا يَجْمَعُ بَيْنَهُمَا إِلَّا بِشَرْطَيْنِ او ددې دواړو (ماپښين او مازيګر) تر مينځ به جمع نه کوي مګر په دوو شرطونو سره الْإِحْرَامِ وَالْإِمَامِ الْأَعْظَمِ ① احرام (چې په احرام کې به وي) ② او لوی امام (چې د حج په امام پسې به لمونځ کوي) وَلَا يَفْصِلُ بَيْنَ الصَّلوتَيْنِ بِنَافِلَةٍ او ددې دواړو لمنځونو تر مينځ دې په نفلي لمانځه سره فصل (جلا والی) نه راوالي وَإِنْ لَمْ يُدْرِكِ الْإِمَامَ الْأَعْظَمَ او که چيرې لوی امام (امامُ الحج) نه ونيسي (نه ومونددي) صَلَّى كُلَّ وَاحِدَةٍ فِي وَقْتِهَا الْمُعْتَادِ نو دا هر لمونځ دې په خپل مقرر (ټاکلي) وخت کې وکړي.

لغات: ﴿مسجدة نمرة﴾ دا يو ډير پراخ لوی مسجد دی کوم چې د عرفات بالکل پر څنډه دی. نبي کريم ﷺ په عرفات کې د ماپښين او مازيګر لمونځ يو ځای اداء کړی وو، چيرې چې نبي کريم ﷺ لمونځ اداء کړی وو، پر هغه ځای دا مسجد نمره جوړ دی، د دې مسجد د مغربي ديوال لانديني حصه له عرفات څخه خارج ده، هغهٔ حصې ته بطن عُرنه ويل کيږي کوم چې په عرفات کې داخله نه ده. دلته وقوف معتبر نه دی، ﴿يخطب﴾ د نصر له بابه مضارع معلومه ده، مصدر: خُطْبَةٌ: تقرير کول، خطبه ويل، ﴿يفصل﴾ د ضرب د باب مضارع ده، مصدر: فَصْلًا و فُصُوْلًا: دوه شيان سره جلا کول، بيلتون پکښې راوستل، ﴿لم يدرك﴾ د افعال له بابه د جحد صيغه ده، مصدر: إدراكًا: نيول، موندل، ﴿معتاد﴾ د افتعال د باب اسمِ مفعول دی، او اسمِ فاعل يې هم پر دغه وزن راځي، دلته مراد مفعولي معنیٰ ده: عادت کړی سوی شی، د عادت مطابق، د معمول مطابق، هغه څه چې عرفاً مقرر وي. (انوار الايضاح)

تشريح: د ذو الحجې په نهمه (يعني د عرفات په ورځ) د سهار د لمونځ کولو څخه وروسته چې کله لمر راوخيږي او رڼا شه وغوړيږي، نو له منیٰ څخه دې د عرفات لپاره روان سي (عرفات له مکې څخه د نهو ميلو پر فاصله د حرم له حدودو څخه بهر ډير پراخ، عظيم الشان ميدان دی، په دې ټوله ميدان کې هر ځای وقوف کېدلای سي)، د عرفات حدود څلور سره طرفونو ته متعيّن دي، اوس د سعودي حکومت پر هغه حدودو نښې لګولي دي، د دې لپاره چې وقوف عرفه کوم چې د حج رکنِ اعظم دی د عرفات له حدودو څخه بهر واقع نه سي، عرفات ته چې ورسيږي، نو هلته دې پاته سي، بيا چې کله لمر زوال

سي، نو مسجد نمره ته دي راسي (د مسجدِ نمره وضاحت په لفاتو کي وسو)، په مسجد کي دي امامُ المسلین (امام الحج) یا د هغه نائب خلکو ته د ماپښین او مازیګر دواړو لمنځونه د ماپښین په وخت کي ورکړي، ترتیب به یې دا وي چي کله امام په منبر باندي کښېني، نو په دې وخت کي دي مؤذن اذان وکړي، تر دې وروسته دي امام د جمعې په څېر دوې خطبي ووايي چي په هغه کي به خلکو ته د حج افعال وښيي او د دواړو خطبو په مینځ کي دي په ناسته سره فصل وکړي (لکه څرنګه چي د جمعې په خطبو کي کيږي)، له خطبو څخه تر فراغت وروسته چي کله امام له منبر څخه را شوه سي، نو مؤذن دي اقامت وکړي او امام دي د ماپښین لمونځ ورکړي، تر دې وروسته دي مؤذن دویم وار اقامت وکړي او امام دي د مازیګر لمونځ ورکړي (یعني د ماپښین تر لمانځه وروسته دي په همدې د ماپښین په وخت کي سملستي یا د مازیګر لمونځ ورکړي. همدې ته "جمع تقدیم" وایي)، او د ماپښین تر فرضو وروسته دي امام او مقتدیان دواړه د ماپښین سنت مؤکده یا نفل نه کوي او د مازیګر تر لمانځه وروسته دي هم د ماپښین سنت یا نفل نه کوي. او د دغي جمع بین الصلاتین لپاره شرط دا ده چي د حج احرام به یې تړلی وي او د امام المسلمین (امامُ الحج) یا د هغه د نائب په اقتداء کي به یې اداء کوي. (شفاء الارواح)

ولا یجمع بینهما إلخ: د دې څه وضاحت پورته وسو، دلته به یې نور وضاحت کړو: د "جمع تقدیم" لپاره یعني په عرفات کي د ماپښین په وخت کي د ماپښین او مازیګر د لمانځه جمع کولو (جمع بین الصلاتین) لپاره بالاتفاق احرام شرط دی، او د امامُ الحج (امیرُ الموسم) په اقتداء کي لمونځ کول شرط دي، که نه؟ په دې کي اختلاف دی، د احنافو په نېز دا هم شرط دي، لهذا کوم کس چي په مسجدِ نمره کي په امام پسي لمونځ اداء کوي، صرف هاغه دا جمع بین الصلاتین کولای سي، او کوم سړی او ښځه چي په خپل خېمه کي لمونځ کوي، برابره ده په جماعت سره یې کوي او که تنها یې کوي، د هغو لپاره جمع بین الصلاتین کول جائز نه دي؛ ځکه د هغو لپاره دا هر لمونځ په خپل وخت کي کول مشکل نه دی. حال دا چي په مسجد نمره کي د جمع بین الصلاتین حکم په همدې وجه دی چي هلته مجبوري ده؛ ځکه که چیري خلک د ماپښین د لمونځ کولو څخه وروسته یو وار د وقوف لپاره جبلِ رحمت ته ځي (چي د هغه سره وقوف کول افضل دي)، بیا د مازیګر په وخت کي بیرته مسجد ته راځي او د مازیګر لمونځ کوي او بیرته جبلِ رحمت ته ځي او وقوف کوي، نو ټوله وخت به په تګ راتګ کي خرچ سي، نو ځکه شریعت په مسجد نمره کي د جمع بین الصلاتین اجازه ورکړې ده او کوم کسان چي په خپله خېمه کي لمونځ کوي (او په امامُ الحج پسي یې په مسجد کي نه کوي)، د هغو لپاره څه مجبوري ده!، نو ځکه د هغو لپاره د جمع کولو اجازه نسته. (انوار الایضاح بحوالة تحفة الألمعي ج: ۳، ص: ۲۸۹)

په عرفات کې د وقوف (درېدلو) ځای، طریقه او تفصیل

﴿۱۳۲۴﴾ فَإِذَا صَلّٰى مَعَ الْإِمَامِ بیا کله چې د امام سره لمونځ وکړي يَتَوَجَّهُ إِلَى الْمَوْقِفِ نو موقف (ځای د درېدلو) ته دې متوجّه سي (روان سي) وَعَرَفَاتٌ كُلُّهَا مَوْقِفٌ إِلَّا بَطْنَ عُرَنَةَ او عرفات ټوله موقف (ځای د درېدلو) دی، مګر "بطن عُرنه" (د "عُرنه" شېلې مینځ).

﴿۱۳۲۵﴾ وَيَغْتَسِلُ بَعْدَ الزَّوَالِ فِيْ عَرَفَاتٍ لِلْوُقُوْفِ او غسل دې وکړي تر زوال وروسته په عرفات کې د وقوف (درېدلو) لپاره.

﴿۱۳۲۶﴾ وَيَقِفُ بِقُرْبِ جَبَلِ الرَّحْمَةِ مُسْتَقْبِلًا مُكَبِّرًا مُهَلِّلًا مُلَبِّيًا او د "جبلِ رحمت" سره دې نژدې ودرېږي په داسې حال کې چې مخ پر قبله وي (او) الله أكبر ووېونکی، لا إله إلا الله ووېونکی او تلبیه ووېونکی وي دَاعِيًا مَادًّا يَدَيْهِ كَالْمُسْتَطْعِمِ (او په داسې حال کې چې) دعاء کوونکی (او) د خپل دواړو لاسو غوړوونکی (غځوونکی) وي لکه ډوډۍ غوښتونکي کس وَيَجْتَهِدُ فِي الدُّعَاءِ لِنَفْسِهِ وَوَالِدَيْهِ وَإِخْوَانِهِ او (پوره) کوشش دې وکړي په دعاء کې د خپل ځان او د خپل مور و پلار او د خپل (تمام) وروڼو لپاره وَيَجْتَهِدُ عَلٰى أَنْ يَخْرُجَ مِنْ عَيْنَيْهِ قَطَرَاتٌ مِنَ الدَّمْعِ او کوشش دې وکړي پر دې خبره (هم) چې د ده له سترګو څخه یو څو قطرې د اوښکو ووځي فَإِنَّهُ دَلِيْلُ الْقَبُوْلِ ځکه دا د قبلېدلو (قبولیت) نښه ده وَيُلِحُّ فِي الدُّعَاءِ مَعَ قُوَّةِ رَجَاءِ الْإِجَابَةِ او په دعاء کې دې پوره ټینګار (او زاري) وکړي، د (دعاء) قبلېدلو د پوره اُمید سره (یعني دا به یې قوي اُمید وي چې دعاء مې قبلېدونکې ده او په همدې اُمید سره دې په دعاء کې ښه ټینګار او زاري وکړي) وَلَا يُقَصِّرُ فِيْ هٰذَا الْيَوْمِ او په دې ورځ کې دې کوتاهي (او غفلت) نه کوي إِذْ لَا يُمْكِنُهُ تَدَارُكُهُ ځکه چې د ده لپاره د دې ورځې تدارک (بیرته موندل) ممکن نه دی سِيَّمَا إِذَا كَانَ مِنَ الْآفَاقِ خصوصاً کله چې هغه له اطرافو (بهرني وطنو) څخه وي.

﴿۱۳۲۷﴾ وَالْوُقُوْفُ عَلَى الرَّاحِلَةِ أَفْضَلُ او (په عرفات کې) په سپارلي باندې وقوف کول افضل

دي وَالْقَائِمُ عَلَى الْأَرْضِ أَفْضَلُ مِنَ الْقَاعِدِ او پر ځمکه درېدونکی (ولاړ) کس له کښېنستونکي څخه افضل دی.

لغات: ﴿الموقف﴾ د ضرب له بابه د اسم ظرف صیغه ده: د درېدلو ځای، د وقوف کولو ځای. ﴿جبل الرحمة﴾ دا د عرفات میدان په مینځ کي واقع یو مشهوره غوره دی، هلته تلل او دوه رکعته لمونځ کول او دعاګاني کول قبولیت ته نږدې دي، د عرفات په ورځ پر دغه غره ډېر رش وي، نو ځکه کمزورو خلګو ته پکار دي چي پر هغه د ختلو کوښښ نه وکړي، هسي نه چي د رش په وجه ځاني تاوان ورته پېښ نه سي، ﴿مادًّا﴾ د نصر له بابه فاعل دی، مصدر: مَدًّا: اوږدول، کشول. ﴿مستطعم﴾ د استفعال له بابه فاعل دی، مصدر: اسْتِطْعَامًا: د خوراک طلب کول، ډوډۍ غوښتل. ﴿يُلِحّ﴾ د افعال د باب مضارع معلومه ده، مصدر: إِلْحَاح: په خواست او غوښتنه کي ټینګار کول. ﴿لا يُقَصِّر﴾ د تفعیل له بابه د نفي معلوم صیغه ده، مصدر: تقصیرًا: په یو کار کي سُستي کول، لا پروايي او کمي کول، ﴿تدارك﴾ د تفعل د باب مصدر دی: تېر سوی شی بیرته موندل، نیول، د واقع سوي نقصان تلافي کول، واقع سوې کمي پوره کول، ﴿سيّما﴾ خصوصاً (په خصوصي توګه)، په ځانګړې توګه، ﴿راحلة﴾ سپارلي، د سپرتیا قابل اوښ یا اوښه، د مذکر او مؤنث دواړو لپاره راځي، تاء د مبالغې ده، جمع: رَوَاحِل.

تشریح: په عرفات کي له جمع بین الصلاتین څخه تر فارغېدلو وروسته دي امام او خلک ټوله وقوف وکړي، له زوال څخه تر لمر لوېدلو پوري په ټوله عرفات میدان کي چي چیري وغواړي وقوف کولای سي (درېدلای سي)، د وقوف لپاره څه خاص ځای لازم نه دی (خو د جبل رحمت سره وقوف کول افضل دی)، او پاته سو په بطنِ عُرنه کي وقوف جائز نه دی، دا د مزدلفې له طرف څخه چي کله د عرفات میدان ته را داخلیږي، نو اول یوه باراني شله (شیله) راځي، همدې ته بطن عرنه ویل کیږي او دا حصه په عرفات کي داخله نه ده، تر دې وروسته د عرفات میدان شروع کیږي (او مخکي موږ ذکر کړه چي د مسجد نمره د مغربي دېوال لاندیني حصه په همدې بطن عرنه کي واقع ده کوم چي له عرفات څخه خارج ده). په بطنِ عرنه کي وقوف کول معتبر نه دی، که څوک هلته وقوف وکړي، نو حج یې نه کیږي.

ويغتسل إلخ: د حج له سنتونو څخه دا هم ده چي په عرفات کي تر زوال وروسته غسل وکړي، بیا وقوف وکړي.

ويقف بقرب جبل إلخ: د عرفات ميدان ډېر پراخ دی او ټوله ميدان د درېدلو ځای دی، خو افضل دا ده چي د جبلِ رحمت سره نږدې پر کوم ځای چي رسول الله ﷺ وقوف کړی وو، هلته دي وقوف وکړي (د جبلِ رحمت سره نږدې څه پر لوړ ځای چي دغټو تورو ډبرو فرش دی، همدا د رسول الله ﷺ د وقوف ځای وو، که په آسانۍ سره ممکنه وي، نو دلته درېدل افضل دي)، لېکن که جبلِ رحمت ته رسېدل مشکل وي، يا د واپسۍ په وخت کي خپله خېمه پيدا کول مشکل وي، لکه نن سبا چي عموماً همداسي کېږي، نو بيا دي په خېمه کي وقوف وکړي.

او افضل او اعلیٰ خو دا ده چي مخ پر قبله ودرېږي او تر مانبامه پوري وقوف عرفه وکړي او که په دې ټوله وخت کي نه سي درېدلای، نو څومره چي يې وس وي او تر کومه وخته چي يې پښې وچي سوي نه وي، هغومره دي ولاړ اووسي، بيا دي کښېني او کله چي قوت پکښې راسي، نو بيا دي ودرېږي، او په دې ټوله وخت کي دي په خشوع و خضوع سره بار بار تلبيه وايي، په ژړا او زاری سره دي د الله په ذکر، تلاوت، درود شريف او استغفار کي مشغول اووسي، د ديني او دنياوي مقاصدو لپاره او د خپل مور و پلار، ملګرو او دوستانو او ټولو مسلمانانو لپاره دي دعاګانې غواړي، دا د دعاء قبلېدلو خاص وقت دی، دا خصوصاً آفاقي ته بار بار نه نصيب کېږي، په دې وخت کي دي بېله ضرورته په خپل مينځ کي له جائزو خبرو څخه هم پرهېز وکړي، ټوله وخت دي په دعاء او ذکر الله کي صرف کړي، او پر سپارلي (يعني د سپرتيا په حالت کي) وقوف کول افضل دي؛ ځکه د نبي کريم ﷺ سنت همدا وو. (انوار الايضاح، شفاء الارواح، هدايه)

فايده: د عرفات په ميدان کي تر ټولو افضله او غوره دعاء "دعاء توحيد" يعني څلورمه کلمه ده، په روايت کي راځي چي نبي کريم ﷺ وفرمايل: چي ما او زما څخه مخکي نبيانو چي د عرفات په ميدان کي کومي دعاګانې کړي دي، په هغوی کي تر ټولو افضله دعاء "دعاء توحيد" يعني څلورمه کمه ده، د دغه کلمې تر ويلو وروسته چي کوم مرادونه او دعاګانې وغوښتل سي، ان شاء الله قبولي به سي، او که ممکنه وي، نو څلورمه کلمه دي سل (۱۰۰) واره ووايي.

له عرفات څخه مزدلفې ته د روانېدلو بيان او د مزدلفې د افعالو تفصيل

﴿۱۳۲۸﴾ فَإِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ بيا چي کله لمر ولوېږي أَفَاضَ الْإِمَامُ وَالنَّاسُ مَعَهُ عَلَى هِيْنَتِهِمْ نو را واپس دي سي امام او د هغه سره ټوله خلک په سکون (اطمينان) سره (پ خپل طبعي تګ) وَإِذَا وَجَدَ فُرْجَةً او کله چي پراخوالی (د ځای خالي والی) ومونده يُسْرِعُ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُؤْذِيَ أَحَدًا نو تېز دي روان سي بغير له دې چي يو چا ته تکليف ورسوي وَيَتَحَرَّزُ عَمَّا يَفْعَلُهُ

الْجَهَلَةُ مِنَ الْاِشْتِدَادِ فِي السَّيْرِ وَالْاِزْدِحَامِ وَالْإِيذَاءِ او ځان دي بچ ساتي له هغه شيانو څخه کوم چې يې ناپوه (ناخبره) کسان کوي يعني په تګ کې تېزي کول (خفستل) او يو بل ديکه کول او (نورو ته) تکليف رسول فَإِنَّهُ حَرَامٌ ځکه دا حرام دي حَتَّى يَأْتِيَ مُزْدَلِفَةَ تر دې چې مزدلفې شريفې ته راسي فَيَنْزِلُ بِقُرْبِ جَبَلِ قُزَحَ نو (هلته) دې د "جبل قزح" سره نژدې کښته سي (تيام دې وکړي) وَيَرْتَفِعُ عَنْ بَطْنِ الْوَادِيْ او له "بطن وادي" (مينځ د شېلې) څخه دې څه پورته سي (يعني جبل قزح نژدې له بطن وادي څخه دې څه لوړي خوا ته پورته سي) تَوْسِعَةً لِلْمَارِّيْنَ د پراخي را وستلو په خاطر د تېرېدونکو کسانو لپاره (يعني چې د تېرېدونکو لپاره د بطن وادي اشېلې لاره پراخه او ايله سي).

﴿۱۳۴۹﴾ وَيُصَلِّيْ بِهَا الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِأَذَانٍ وَاحِدٍ وَإِقَامَةٍ وَاحِدَةٍ او په مزدلفه کې دې د ماښام او ماخوستن لمنځونه (دواړه يو ځای) وکړي په يوه اذان او يوه اقامت سره (چې دې ته "جمع تأخير" وايي).

﴿۱۳۵۰﴾ وَلَوْ تَطَوَّعَ بَيْنَهُمَا أَوْ تَشَاغَلَ او که نفل وکړي د دې دواړو (ماښام او ماخوستن د جمع) په مينځ کې يا (په بل کار) مشغوله سي أَعَادَ الْإِقَامَةَ نو اقامت دې را وګرځوي.

﴿۱۳۵۱﴾ وَلَمْ تَجُزِ الْمَغْرِبُ فِيْ طَرِيْقِ الْمُزْدَلِفَةِ او جائز نه دی د ماښام لمونځ د مزدلفې په لاره کې وَعَلَيْهِ إِعَادَتُهَا مَا لَمْ يَطْلُعِ الْفَجْرُ او پر ده يې راګرځول واجب دي (که يې وکړي) تر څو چې صبح صادق (سپېدې) راختلي نه وي.

لغات: ﴿افاض﴾ د افعال د باب مصدر دی، مصدر: إفاضةً: د دې لغوي معنیٰ ده: واپس کېدل، راګرځېدل، او اصطلاحي معنیٰ يې ده: له عرفات څخه واپس کېدل (بېرته تلل)، ﴿يتحرّز﴾ د تفعّل د باب مضارع ده: بچ کېدل، ځان ساتل. ﴿جهلة﴾ جمع د جاهل ده: نا خبره، نا پوه. ﴿سَيْر﴾ تګ، رفتار، چال. ﴿ازدحام﴾ د افتعال له بابه اسم مصدر دی: د زيات شمېر (رش) په وجه يو بل ته ديکه ورکول (په رش کې يو د بل سره ديکه کول)، د زيات شمېر په وجه ځای تنګېدل، يعني زيات ګڼه ګونه(رش) جوړېدل. ﴿مارّين﴾ د نصر له بابه د جمع مذکر فاعل صيغه ده: تېرېدونکي. ﴿تطوّع﴾ د

تشریح: د ذو الحجې په نهمه (یعني د عرفات په ورځ) چې کله لمر ولوېږي، نو د ماښام لمونځ دې نه کوي، بلکې امام او خلک دې په ډېر سکون او اطمینان سره له عرفات څخه ووځي او مزدلفې ته دې روان سي (تر لمر لوېدو مخکې د عرفات له حدودو څخه وتل جائز نه دي، لهذا که څوک ووځي. نو عرفات ته واپس کېدل واجب دي)، کله چې مزدلفې ته روان سي، نو که په لاره کې رش نه وي او پراخه وي، نو څه تېز دې روان سي، کنې په احتیاط سره دې ځي، چا ته تکلیف رسول حرام دي. کله چې مزدلفې ته ورسیږي، نو د جبلِ قزح په لمن کې دې وقوف وکړي، دا مستحب دي، خو په لاره کې دې نه درېږي، بلکې د لارې راسته یا چپه طرف ته دې ودرېږي؛ ځکه په لاره کې د وقوف کولو په صورت کې خلک په تکلیف کیږي، او په مزدلفه کې به د ماښام او ماخوستن دواړه لمنځونه د ماخوستن په وخت کې په یوه اذان او یوه اقامت سره وکړي، یعني اول دې اذان او اقامت وکړي او د ماښام لمونځ دې وکړي، بیا تر هغه وروسته دې بغیر له اذان او اقامت څخه د ماخوستن لمونځ وکړي. او دغه جمع بین الصلاتین واجب ده، په خلاف د عرفات د جمع بین الصلاتین، هغه سنت ده، (چې هلته د ماپښین او مازیګر لمونځ د ماپښین په وخت کې سره جمع کول کیږي)، او په مزدلفه کې د جمع بین الصلاتین لپاره امامُ المسلمین (امامُ الحج) یا د هغه نائب شرط نه دی او جماعت هم شرط نه دی او تر لمانځه مخکې خطبه ویل هم سنت نه دي، لنډه دا چې د هر حاجي (کوم چې د حج احرام تړلی وي) لپاره په مزدلفه کې د ماښام او ماخوستن لمونځ سره جمع کول (جمع بین الصلاتین) جائز ده، برابره ده هغه د امامُ المسلمین په اقتداء کې لمونځ کوي، یا د خپل پړاؤ په ځای کې په جماعت سره لمونځ کوي، یا یوازې لمونځ کوي.

ولوتطوع إلخ: یعني په مزدلفه کې دې هم د ماښام د لمانځه او د ماخوستن د لمانځه تر مینځ سنت یا نفل نه کوي، او که په مینځ کې نفل وکړي، یا یو بل کار وکړي، نو اقامت به راګرځول کیږي (یعني د ماخوستن د لمانځه لپاره به دوباره اقامت کول کیږي)، او د ماښام او د ماخوستن سنتونه او وتر دې د ماخوستن تر لمانځه وروسته وکړي.

ولم تجز إلخ: یعني د عرفات په ورځ د ماښام لمونځ په عرفات کې یا د مزدلفې په لاره کې کول جائز نه دي، او که څوک د ماښام لمونځ په عرفات کې یا په لاره کې وکړي، نو مزدلفې ته له رسېدو څخه وروسته تر صبح صادق (طلوع الفجر) مخکې د هغه راګرځول واجب دي (که څه هم هغه په دې وجه د ماښام لمونځ کړی وي چې د جمع بین الصلاتین په مسئله خبر نه وي، او د ماښام د وخت وتلو له ډېرې څخه یې لمونځ په عرفات یا لاره کې کړی وي)، خو بیا هم که لمونځ نه راوګرځوي تر دې چې صبح صادق سي (د سهار

سپېدې وچاودي)، نو هغه مخکېني لمونځ يې معتبر او کافي دی، تر صبح صادق وروسته يې نه سي راګرځولای، يعني تر دې وروسته يې قضاء نه واجبېږي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح، معلم الحجاج بتصرف)

په مزدلفه کي شپه تېرول، د وقوفِ مزدلفه بيان او تفصيل

﴿۱۳۵۲﴾ وَيُسَنُّ الْمَبِيْتُ بِالْمُزْدَلِفَةِ او سنت دي شپه تېرول په مزدلفه کي.

﴿۱۳۵۳﴾ فَإِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ بيا کله چي صبح صادق سي (يعني د سهار سپېدې وچاودي) صَلَّى الْإِمَامُ بِالنَّاسِ الْفَجْرَ بِغَلَسٍ نو امام دي وخلکو ته د سهار لمونځ په تياره (تاريکه) کي ورکړي ثُمَّ يَقِفُ وَالنَّاسُ مَعَهُ بيا دي ودرېږي (يعني په مزدلفه کي دي وقوف وکړي) امام او (ټوله) خلک د هغه سره.

﴿۱۳۵۴﴾ وَالْمُزْدَلِفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ إِلَّا بَطْنَ مُحَسِّرٍ او مزدلفه ټوله د وقوف (درېدلو) ځای دی، مګر بطن مُحسّر (وادئ مُحسّر).

﴿۱۳۵۵﴾ وَيَقِفُ مُجْتَهِدًا فِيْ دُعَائِهٖ او ودي درېږي (وقوف دي وکړي) په داسي حال کي چي په خپل دعاء کي (پوره) کوشش کونکی وي وَيَدْعُو اللهَ أَنْ يُتِمَّ مُرَادَهٗ وَسُؤَالَهٗ فِيْ هٰذَا الْمَوْقِفِ كَمَا أَتَمَّهٗ لِسَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ ﷺ او دعاء دي وغواړي له الله تعالیٰ څخه چي د ده مراد او د ده سوال (داسي) پوره کړي لکه څرنګه چي يې زموږ د سردار حضرت محمد ﷺ لپاره پوره کړی وو.

لغات: ﴿مبيت﴾ د ضرب له بابه مصدرِ ميمي دی، بَاتَ يَبِيْتُ بَيْتُوْتَةً وبَيْتًا وبَيَاتًا ومَبِيْتًا: شپه تېرول. ﴿مُحسّر﴾ (د ميم په ضمه، د حاء په فتحه او د مشدد سين په کسره سره): له مزدلفې څخه د منیٰ وطرف ته د راتللو په لاره کي يو ميدان دی، د هغه نوم وادئ محسر دی، په هغه کي وقوف کول جائز نه دي او دلته په تېزي سره تېرېدل پکار دي.

تشريح: په مزدلفه کي شپه تېرول سنت دي، د دې شپې فضيلت له شب قدر څخه کم نه دی، په دې شپه کي ويښېدل، په تلاوت، نوافلو او دعاګانو مشغولېدل مستحب او لويه نېکبختي ده. بيا چي کله صبح صادق سي (يعني د لوی اختر د ورځي [يومُ النحر] د سهار سپېدې وچاودي)، نو امام دي وخلکو ته د سهار لمونځ په تياره کي ورکړي (دلته په تياره کي يعني په خپل اول وخت کي لمونځ کول سنت دي)، او که د امام سره يو ځای لمونځ کول ممکن نه وي، نو خپله دي جماعت وکړي او يوازي (تنها) لمونځ کول هم جائز دي، خو جماعت افضله دی. بيا دي امام او نور حاجيان وقوف وکړي (د وقوفِ مزدلفه وخت له

صبح صادق څخه تر لمر راختلو پوري دی. لهذا له هغه څخه یا وروسته وقوف نه صحیح کیږي)، او د مزدلفې په ټوله میدان کې چې چیري هم وغواړي، وقوف کولای سي ماسوا له وادي محسر څخه. دا د منیٰ وطرف ته له مزدلفې څخه بهر هغه مقام دی چیري چې پر اصحاب فیل عذاب راغلی وو. هغه ته اوس وادئ النار هم وایي (د سعودي حکومت د هغه په شروع کې تختې لګولي دي چې څوک په غلطي سره په وادی محسر کې وقوف نه وکړي (رفیق حج)). او د مزدلفې په وقوف کې دې هم په دعاء کې ډېر کوشش وکړي؛ ځکه دا د دعاګانو د قبلېدلو مقام دی، د الله رسول ﷺ په دې ځای کې څو دعاګانې کړې وې او د ابن عباس رَضِیَ اللهُ عَنْهُمَا د روایت مطابق ټولې دعاګانې قبولې سوې تر دې چې د ناحقه قتل کونکو او ظلم کونکو د معاف کولو په حق کې هم. (شفاء الارواح، هدایه، انوار الایضاح)

له مزدلفې څخه ومنیٰ ته د روانېدلو بـیان او تفصیل

﴿۱۳۵۶﴾ فَإِذَا أَسْفَرَ جِدًّا بیا چې کله ښه رڼا سي أَفَاضَ الْإِمَامُ وَالنَّاسُ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ نو واپس دي سي (روان دي سي) امام او خلګ تر لمر لوېدلو مخکي.

﴿۱۳۵۷﴾ فَيَأْتِيْ إِلَىٰ مِنًى وَيَنْزِلُ بِهَا نو منیٰ ته دي راسي او هلته دي کښته سي (پاته سي) ثُمَّ يَأْتِيْ جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ. بیا دي جمرهٔ عقبه ته راسي فَيَرْمِيْهَا مِنْ بَطْنِ الْوَادِيْ بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ نو هغه دي وویلي له بطن وادي (د شېلې له منځ) څخه په اُوو (کوچني) کاڼو سره مِثْلَ حَصَى الْخَذْفِ لکه د ویشتلو (کوچني) کاڼي (یعني په دومره کوچني کاڼو سره چې په دوو ګوتو سره ویشتل (غورځول) کېدای سي لکه مردکه).

﴿۱۳۵۸﴾ وَيُسْتَحَبُّ أَخْذُ الْجِمَارِ مِنَ الْمُزْدَلِفَةِ أَوْ مِنَ الطَّرِيْقِ او مستحب دي د کاڼو را اخیستل له مزدلفې څخه یا له لاري څخه.

﴿۱۳۵۹﴾ وَيُكْرَهُ مِنَ الَّذِيْ عِنْدَ الْجَمْرَةِ او مکروه دي را اخیستل له هغه (کاڼو) څخه کوم چې د ځلي (شیطان) سره (پراته) وي.

﴿۱۳۶۰﴾ وَيُكْرَهُ الرَّمْيُ مِنْ أَعْلَى الْعَقَبَةِ او مکروه دي رمی کول (کاڼي ویشتل) د جمرهٔ عقبې د لوړي خوا څخه لِإِيْذَائِهِ النَّاسَ د تکلیف رسولو په وجه د دې رمي وخلکو ته (یعني دا د لوړي خوا

څخه ويشتل خلګو ته ضرر رسوي).

﴿۱۳۶۱﴾ وَيَلْتَقِطُهَا الِتِقَاطًا او هغه کاڼي دي (له يو ځای څخه) را واخلي (يعني د جمرې اشيطان اوويشتو کاڼي دي هسې له يو ځايه را پورته کړي. که څه هم له لارې څخه وي) وَلَايَكْسِرُ حَجَرًا جِمَازًا او نه دي ماتوي يو ډبره د جمرې د کاڼو لپاره وَيَغْسِلُهَا لِيَتَيَقَّنَ طَهَارَتَهَا او هغوی دي پرېولي، د دې لپاره چې د هغوی د پاکوالي (په هکله) يې يقين سي فَإِنَّهَا يُقَامُ بِهَا قُرْبَةٌ ځکه په دې کاڼو سره يو عبادت (د ثواب کار) اداء کول کيږي وَلَوْ رَمٰى بِنَجِسَةٍ او که په مردار کاڼي سره ويشتل وکړي أَجْزَاهُ وَكُرِهَ نو (هم) ورلره کافي دی، خو مکروه دي.

﴿۱۳۶۲﴾ وَيَقْطَعُ التَّلْبِيَةَ مَعَ أَوَّلِ حَصَاةٍ يَرْمِيهَا او تلبيه دي ختمه کړي (پرېږدي) د اول کاڼي سره چې (کله) هغه ووېلي (يعني کله چې اول کاڼی وغورځوي، نو تلبيه ويل دي پرېږدي).

لغات: ﴿أسفر﴾ د افعال د باب ماضي ده: رڼا کېدل، روښانه کېدل، څرګندېدل. ﴿جِدًّا﴾ ډېر ښه، د مصدريت په وجه منصوب دی. ﴿حصيات﴾ جمع د حصاة ده: کاڼی، کوچنی ډبره، شګه. ﴿حَصَى﴾اسمِ جنس دی: پر يوه او ډېرو ټولو يې اطلاق کيږي. ﴿الخذف﴾ دا په اصل کې د ضرب د باب مصدر دی: مراد ځني په دوو ګوتو سره د کاڼي غورځول (ويشتل) دي، د شهادت والا ګوتې او بټې ګوته په واسطه سره کاڼی ويشتل، او له حصی الخذف څخه مراد د ويشتلو (غورځولو) کاڼي دي، يعني هغه کوچني کاڼي او کوچنی ډبرې ځني مراد دي چې په دوو ګوتو سره نيول کېدای او غورځول کېدای سي [يعني چې نه ډېر لوی کاڼي وي او نه ډېر کوچني وي بلکې د مردکي په څېر يا تر دې څه غټ کاڼي وي] (القاموس الفقهي. فتح الهدايه)، او خزف په "زاء" سره کودي ته وايي يعني د مات خاورين لوښي ټوټه، واحد: خَزَفَةٌ. ﴿الجِمار﴾ جمع د جَمْرَةٌ ده: د دې لفظ له معناوو څخه يوه معنیٰ ده: کوچني کاڼي، خصوصاً د جمرې کاڼي يعني هغه کاڼي چې په منیٰ کې جمرات (شيطانان) په ويشتل کيږي. (معجم الوسيط). ﴿يلتقط﴾ د افتعال له بابه مضارع معلومه ده، مصدر: اِلْتِقَاطًا: له ځمکې څخه را پورته کول، را اخيستل. ﴿يکسر﴾ د ضرب له بابه مضارع ده، مصدر: كَسْرًا: ماتول.

تشریح: د ذو الحجې په لسمه (یعني دلوی اختر په ورځ) تر لمر لوېدلو مخکي کله چي رڼا ښه وغوړېږي امام او حاجیان دي له مزدلفې څخه و منیٰ ته روان سي، کله چي منیٰ ته ورسیږي، نو تر ټولو اول کار د جمرهٔ عقبه رمی (ویشتل دي). په منیٰ کي درې ځایونه دي چي هلته د ډبرو درې ستني (تمبې) جوړي سوي دي چي هغوی ته جمرات (یا په بله وینا: شیطانان ورته) ویل کیږي او هغوی هر یو اُووه اُووه کاڼي ویشتل کیږي، اوله جمره (اول شیطان) د منیٰ د لوی مسجد یعني د مسجد خیف سره نژدې دی چي هغه ته "جمرهٔ اولیٰ" وایي، دویمه جمره تر هغه وروسته ده چي هغه ته "جمرهٔ وُسطیٰ" وایي، درېیمه جمره بالکل په آخر کي ده چي هغه ته "جمرهٔ عقبه" وایي، نو د ذو الحجې په لسمه (یعني دلوی اختر په ورځ) به صرف جمرهٔ عقبه اُووه کاڼي ویشتل کیږي، د "رَمْی" معنیٰ د کاڼي ویشتلو ده (چي شیطان په ویشتل سي)، دا رمی د حضرت ابراهیم علیه السلام د هغه مقبول عمل یادګار دی چي کله هغه د الهي حکم په عملي کولو کي خپل ګران ځوی حضرت اسماعیل علیه السلام د ذبح لپاره روان کړی وو، او په دې دوران کي شیطان ملعون درې واره هغه ته راښکاره سو چي هغه د الهي حکم له عملي کولو څخه منع کړي، خو هر وار حضرت ابراهیم علیه السلام د کاڼي په ویشتلو سره هغه معلون وتر ټی (نو الله تعالیٰ ته د هغه دا عمل دومره محبوب سو چي د قیامت تر ورځي پوري یې دا عمل پر بندګانو لازم وګرځوی).

ویستحب إلخ: په اوله (دلوی اختر په) ورځ اُووه کاڼي له مزدلفې څخه راوړل مستحب دي، که له لاري یا له یو بل ځای څخه یې را واخلي، نو هم جائز دي، خو د جمره (شیطان) سره پراته کاڼي دي نه را اخلي؛ ځکه د جمراتو سره چي کوم کاڼي پراته وي، د هغوی په هکله په حدیث شریف کي راغلي دي چي "دا کاڼي د الله تعالیٰ په نېز مردود دي، د کومو کسانو حج چي قبول سي، د هغوی کاڼي پورته کول کیږي او د کومو حج چي قبول نه سي، د هغوی کاڼي پرېښوول کیږي"، او پاته سو د نورو ورځو د رمی لپاره له مزدلفې څخه کاڼي راوړل مستحب نه دي، د هر ځای کاڼي سره برابر دي، خو له جمراتو څخه دي یې نه را اخلي.

ویکره الرمی من أعلی إلخ: فرمایي چي د جمرهٔ عقبه رمی د لوړې خوا څخه کول (دلوړ طرف څخه په کاڼي ویشتل) مکروه دي؛ ځکه په دې کي خلکو ته تکلیف رسېدلای سي.

صاحب د ثمرةُ النجاح د دې تشریح داسي کړې ده چي: یو تر جمرهٔ عقبه وروسته چي کومه ځمکه ده، هغه څه لاندي ده کوم ته چي "بطنِ وادي" وایي، رمی له هغه ځایه کول پکار دي چي خلکو ته تکلیف نه ورسیږي، لېکن که د زیات رَش (ګڼي ګوڼي) په وجه یا په بله وجه د جمرهٔ عقبه سره چي کومه لوړه (پورته) ځمکه ده، له هغه څخه رمی وکړي، نو هم جائز دي (خو بېله عذره داسي کول مکروه دي).

خو نن سبا صورت حال مختلف دی، پر جمراتو څو منزله عمارت جوړ سوی دی او د هر منزل والا لپاره د تګ راتګ لاَره جلا ده. پر یوه منزل د رمی کولو په صورت کې بل منزل والا ته هیڅ دقّت او ستونزه نه وي.

ویلتقطها ولایکسر إلخ: یعنې د رمی لپاره خو مستحب او افضل همدا ده چې له مزدلفه څخه کاڼي راوړي، لېکن که یې له لارې څخه را پورته کړي، نو هم څه حرج نسته، خو د جمراتو د ویشتلو لپاره لویه ډبره ماتول او کوچني، کوچني کاڼي ځنې جوړول مکروه دي.

ویغسلها إلخ: کوم کاڼي چې یې د ویشتلو (رمی) لپاره را اخیستي وي، د هغوی پرېولل او پاکول مستحب دي، که څه هم له پاک ځای څخه یې را اخیستي وي، او کوم کاڼي چې یقیناً ناپاکه وي، په هغوی سره رمی کول مکروه دي.

ویقطع التلبیة إلخ: د حج تلبیه به حاجي د جمرهٔ عقبه تر رمي پوري مسلسله وایي. خو د جمرهٔ عقبه د رمی د شروع کولو سره به سمدستي تلبیه ویل پرېږدي، بیا تر دې وروسته به هم تلبیه نه ویل کیږي. (شفاء الارواح، انوار الایضاح)

د رمي کولو طریقه

﴿۱۳۳﴾ وَكَيْفِيَّةُ الرَّمْيِ أَنْ يَّأْخُذَ الْحَصَاةَ بِطَرَفِ إِبْهَامِهٖ وَسَبَّابَتِهٖ او د ویشتلو (کاڼي غورځولو) طریقه دا ده چې کاڼی دی ونیسي په سر د خپل بټې ګوتې او د شهادت ګوتې فِي الْأَصَحِّ په صحیح ترین قول کې لِأَنَّهٗ أَيْسَرُ وَأَكْثَرُ إِهَانَةً لِلشَّيْطَانِ ځکه چې دا ډېر آسانه او ډېر زیات سپکونکي (د زیات توهین باعث) دي د شیطان لپاره وَالْمَسْنُوْنُ الرَّمْيُ بِالْيَدِ الْيُمْنٰى او سنت په خپل راسته لاس سره ویشتل دي (چې کاڼي په راسته لاس وغورځوي) وَيَضَعُ الْحَصَاةَ عَلٰى ظَهْرِ إِبْهَامِهٖ وَيَسْتَعِيْنُ بِالْمُسَبِّحَةِ او کاڼی دي د خپلې بټې ګوتې پر شا کښېږدي او د شهادت په ګوته سره دي مدد واخلي (یعني په هغه سره دي یې ونیسي) وَيَكُوْنَ بَيْنَ الرَّامِيْ وَمَوْضِعِ السُّقُوْطِ خَمْسَةُ أَذْرُعٍ او د ویشتونکي او د (کاڼي) لوېدلو په مینځ کې دي پنځه (شرعي) ګزه فاصله وي وَلَوْ وَقَعَتْ عَلٰى رَجُلٍ أَوْ مَحْمَلٍ وَثَبَتَتْ او که کاڼی پر یو

سري یا پر یو کجاوه باندي ولوېږي او (هلته بند) پاته سي (ودرېږي) أَعَادَهَا نو دهغه رمی دي را وګرځوي (یعني دهغه پر ځای دي بل کاڼی وغورځوي) وَإِنْ سَقَطَتْ عَلٰى سُنَنِهَا ذٰلِكَ او که هغه کاڼی د خپل رفتار مطابق روان ولوېږي (یعني که هغه کاڼی هلته بند پاته نه سي، بلکي له هغه ځایه د خپل رفتار مطابق ولاړ سي او پر جمره ولګېږي) أَجْزَاهُ نو ورلره کافي دي (فلا یُعیدها).

﴿۱۳۶۴﴾ وَ كَبَّرَ بِكُلِّ حَصَاةٍ او د هر کاڼي (ویشتلو) سره دي الله أکبر وایي.

لغات: ﴿إبهام، سبّابة﴾ بټي ګوتي ته په عربي کي "إِبْهَام" وایي او د هغې څنګ والا یعني د شهادت ګوتي ته "سَبَّابَة" وایي او "مُسَبِّحَة" هم ورته وایي او د هغې څنګ والا یعني مینځوی ګوتي ته "وُسْطٰی" او د هغې څنګ والا یعني د ګوتمی ګوتي ته "بِنْصَر" وایي او تر ټولو کوچنی یعني خچی ګوتي ته "خِنْصَر" وایي، نو د شهادت والا ګوتي دوه نومان دي: سبّابة او مُسبّحة، صاحب د معجم یې وجهٔ تسمیه داسي نقل کړې ده: قیل سمیت بالسبّابة لأنهم کانوا یشیرون بها بالسب والمخاصمة، وسمیت بالمسبّحة لأنه یتم بها تحریك حبات المسبحة حین التسبیح،

﴿اهانة﴾ د افعال د باب مصدر دی: سپکاوی، ذلالت، تحقیر وتذلیل، ﴿شیطان﴾ ګمراه کونکی شریر او خبیث روح، له پېریانو څخه هر سرکښه او کافر پېری، ﴿محمل﴾ کجاوه، یعني د لښتو او لرګیو څخه جوړ سوی هغه ځای کوم چي به پر اوښ د سپرېدلو او کښېنستلو لپاره ایښوول کېدی، همدارنګه هغه خورجین یا د خورجین غوندې لویه خلته کوم چي د چارپای دواړو طرفونو ته را ځړول سوې وي چي په هغه کي سامان ایښوول کېږي، جمع: مَحَامِل.

تشریح: د رمي طریقه دا ده چي کاڼی دي د راسته لاس په بټه ګوته او د شهادت (کلمې) په ګوته سره ونیسي یعني د دې دواړو ګوتو په سر دي یې ونیسي او د بِسْمِ اللهِ اَللهُ أَكْبَر په ویلو سره دي یو، یو کاڼی پر جمره (شیطان) ور غورځوي، او که دا دعاء یادولای سي نو دا دي هم وایي "رغمًا للشیطان و رِضًى للرحمٰن اللّٰهم اجعلهُ حجًا مبرورًا وسعیًا مشکورًا وذنبًا مغفورًا"، همدا طریقه اصح ده؛ ځکه چي په دې کي آساني ده او په دې کي د شیطان زیات توهین دی (ګواکي ویشتونکی دا هم نه خوښوي چي د دې کار لپاره خپل پوره لاس استعمال کړي).

ویضع الحصاة علی ظهر إلخ: دا (په اصل کي) د رمي کولو دویمه طریقه ده چي کاڼی دي د خپل راسته بټي ګوتي پر شا (یعني د نوک پر طرف) کښېږدي او د شهادت والا ګوتي په مرسته سره دي یې وغورځوي،

خو اصح اوله طریقه ده؛ ځکه عادتاً هغه آسانه ده، او دا طریقه څه مشکله ده او بل دا چې په دې سره کاڼي تر لیرې پورې نه ځي. او له جمره (شیطان) څخه دې کم از کم د پنځو لاسو (شرعي ګزو) پر فاصله ودریږي. که زیاته فاصله وي نو حرج نسته، خو تر دې کمه فاصله مکروه ده. (ثمرة النجاح، عون الفتاح)

ولو وقعت.إلخ: په هرې جمرې (هر شیطان) باندې چاپېره د دېوال ګردې دائره (احاطه) جوړه سوې ده او کاڼي په هغه کې لوېدل پکار دي، که په دائره (احاطه) کې کاڼي ولوېږي، نو رمی اداء کیږي او کوم کاڼي چې په دائره کې (یا په بله وینا په جمره باندې) نه ولوېږي، نو د هغه پر ځای به بل کاڼی ویشتل کیږي، اوس دلته دا فرمايي چې که کاڼی پر یو انسان یا کجاوه وغیره باندې ولګیږي او د څه ګړي لپاره هلته ودریږي (یعني په سړي یا کجاوه باندې بند پاته سي) بیا د سړي او کجاوې یا د بل شي د حرکت په وجه هغه کاڼی په جمره کې ولوېږي، نو د دې کاڼي پر ځای به بل کاڼی ویشتل کیږي، ځکه چې دا کاڼی د ویشتونکي په فعل (ویشتلو) سره په جمره کې نه دی لوېدلی (بلکې د بل څه د حرکت په وجه ور لوېدلی دی)، او که پر سړي یا کجاوه باندې د کاڼي تر لوېدلو وروسته هغه کاڼی هلته نه ودریږي بلکې د خپل رفتار مطابق روان وي او په جمره کې ولوېږي، نو دا رمی شمېرل کیږي او د راګرځولو ضرورت یې نسته؛ ځکه چې دا د هغه په فعل (ویشتولو) سره په جمره باندې لګېدلی دی. (شفاء الارواح، ثمرة النجاح)

و کبّر بکل حصاة: یعني د هر کاڼي ویشتلو (غورځولو) په وخت کې دې الله اکبر وايي، تکبیر ویل سنت دي، او که څوک په رش (ګڼه ګوڼه) کې سرګردانه سي او تکبیر ځني هېر سي، نو څه حرج نسته. (انوار الایضاح)

قرباني به کله کول کیږي؟

﴿۱۳۶۵﴾ ثُمَّ يَذْبَحُ الْمُفْرِدُ بِالْحَجِّ إِنْ أَحَبَّهُ بیا دې ذبح (قرباني) وکړي حج إفراد کونکی، که یې خوښه وه ثُمَّ يَحْلِقُ أَوْ يُقَصِّرُ بیا دې سر وخریي یا دې ویښتان کوچني کړي (لنډې کړي) وَالْحَلْقُ أَفْضَلُ او سر خریل افضل دي وَيَكْفِي فِيهِ رُبُعُ الرَّأْسِ او کافي دي په دې (سر خریلو) کې څلورمه حصه وَالتَّقْصِيرُ أَنْ يَأْخُذَ مِنْ رُؤُوسِ شَعْرِهِ مِقْدَارَ الْأَنْمُلَةِ او قصر کول (ویښتان کوچني کول) دا دي چې د خپل ویښتانو له سرو څخه د ګوتې د سر په اندازه واخلي

وَقَدْ حَلَّ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ إِلَّا النِّسَاءَ او (وس) د ده لپاره هر شي حلال (روا) سو (کوم چې د احرام په وجه ورته حرام وه)، مګر ښځې (يعني د خپل ښځو سره جماع اوس هم ورته روا نه ده).

لغات: ﴿يحلق﴾ د ضرب د باب مضارع معلومه ده: سر خرېيل، ورېښتان ليري کول. ﴿يقصر﴾ د تفعيل د باب مضارع معلومه ده: ورېښتيان کوچني کول، لنډول. ﴿الأنملة﴾ په دې لفظ کې څو لغات دي: الأُنْمُلَةُ، الأَنْمِلَةُ، الأَنْمَلَةُ، الأُنْمِلَةُ، الإِنْمَلَةِ: د ګوتې سر، جمع: أَنَامِل، أَنملات.

تشريح: د جمرهٔ عقبه تر رمی وروسته دې مُفرِد بِالحَجّ (حج افراد کوونکي) د حج د شکرانې په توګه قرباني وکړي، دا قرباني د مُفرِد لپاره مستحب ده او د قارن او متمتّع لپاره واجب ده، څرنګه چې دلته کلام د مُفرِد بالحجّ په باره کې دی، نو ځکه يې إِنْ أَحَبَّه فرمايلي دي (د قربانۍ لپاره په منیٰ کې د سعودي حکومت د حاجيانو د آسانۍ لپاره يو ډېر لوی ځای مقرّر کړی دی، چې هلته څارويان، قصابان او غوښه وړونکي حضرات په آسانۍ سره تر لاسه کيږي)، له ذبح څخه تر فارغېدو وروسته دې د سر ورېښتان وخرېي يا کوچني کړي، ليکن حَلق افضل دی او د سر د څلورمې حصې ورېښتان خرېيل يا کوچني کول واجب دي، او که تر دې کم مقدار وخرېي، يا يې کوچني کړي، نو محرم نه حلال کيږي.

والتقصير الخ: د ورېښتانو د کوچني کولو مطلب دا دی چې د سر ورېښتان د ګوتې د سر په اندازه پرېکړي (غوڅ کړي).

او د احرام په وجه چې کوم شيان د حاجي لپاره حرام او ممنوع وه، اوس په حلق يا قصر کولو سره هغه حلال ګرځي، مثلاً خوشبويي لګول، ګنډل سوې جامه اغوستل او داسې نور، خو د ښځې سره جماع او دواعي د جماع تر هغه وخته پورې حرام پاتيږي، تر څو چې له طواف زيارت څخه فارغ نه سي.

مکې شريفې ته د راتګ او د طواف زيارت بيان

﴿۱۳۶۶﴾ ثُمَّ يَأْتِي مَكَّةَ مِنْ يَوْمِهِ ذٰلِكَ أَوْ مِنَ الْغَدِ أَوْ بَعْدَهُ بيا دې راسي ومکې مکرمې ته له هاغه ورځې څخه (يعني د ذو الحجې په لسمه کوم چې د لوی اختر ورځ ده) يا له سبا څخه يا تر هغه وروسته (بل سبا) فَيَطُوفُ بِالْبَيْتِ طَوَافَ الزِّيَارَةِ سَبْعَةَ أَشْوَاطٍ نو پر کعبې شريفې دې طواف زيارت وکړي اووه دوره وَحَلَّتْ لَهُ النِّسَاءُ او (اوس) د ده لپاره ښځې حلالې سوې.

﴿۱۳۶۷﴾ وَأَفْضَلُ هٰذِهِ الْأَيَّامِ أَوَّلُهَا او افضل د دغو ورځو اوله ورځ د دوی ده وَإِنْ أَخَّرَهُ عَنْهَا او که وځنډوي (وروسته کړي) طواف زیارت له دې ورځو څخه لَزِمَهُ شَاةٌ نو پر ده یو پسه لازمیږي لِتَأْخِيرِ الْوَاجِبِ د واجب (طواف زیارت) د ځنډولو په وجه.

تشريح: فرمایي چي په منیٰ کي له رمی او له ذبح او حلق څخه وروسته دي په هاغه ورځ یعني د ذو الحجې په لسمه (دلوی اختر په ورځ) که وخت وو، نو مکې مکرّمې ته دي راسي، کنې په یوولسمه یا دوولسمه دي راسي او طواف زیارت دي (کوم چي د حج رکن دی) وکړي.

وأفضل إلخ: د طواف زیارت لپاره تر ټولو افضل وخت لسمه د ذو الحجې ده. لېکن که تأخیر پکښي وکړي او د ذو الحجې په دوولسمه (کوم چي د لوی اختر دریمه ده) یې تر لمر لوېدو مخکي وکړي، نو هم جائز دي، او که دوولسمه هم تېره سي او طواف زیارت نه وکړي، نو پر هغه په جرمانه کي یو دَم (قرباني) لازمیږي، خو بیا هم طواف زیارت واجب پاتیږي چي هغه به وروسته اداء کوي، او له طواف زیارت څخه وروسته د ښځي سره جماع وغیره حلالیږي.

د ذو الحجې په دوولسمه او یوولسمه د رمی کولو وخت او طریقه

﴿۱۳۶۸﴾ ثُمَّ يَعُوْدُ إِلَى مِنًى فَيُقِيْمُ بِهَا بیا دې منیٰ ته واپس (ولاړ) سي نو هلته دي پاته سي فَإِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ مِنَ الْيَوْمِ الثَّانِيْ مِنْ أَيَّامِ النَّحْرِ بیا کله چي لمر زائل سي په دویمه ورځ د قرباني (لوی اختر) له ورځو څخه رَمَى الْجِمَارَ الثَّلَاثَ نو دري سره جمرې (شیطانان) دي وویلي يَبْدَأُ بِالْجَمْرَةِ الَّتِيْ تَلِيْ مَسْجِدَ الْخَيْفِ شروع دي په هغه جمره سره وکړي کوم چي د مسجدِ خیف سره متصل ده (چي هغه ته "جمرهٔ اُولی" وایي) فَيَرْمِيْهَا بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ مَاشِيًا نو هغه دي اُووه کاڼي وویلي په داسي حال کي چي پیاده (په پښو) وي (نه د سپرتیا په حالت کي) يُكَبِّرُ بِكُلِّ حَصَاةٍ د هر کاڼي (وېشتلو) سره دي الله أکبر وایي ثُمَّ يَقِفُ عِنْدَهَا دَاعِيًا بِمَا أَحَبَّ حَامِدًا لِلّٰهِ تَعَالَى مُصَلِّيًا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ بیا دي د هغې (جمرهٔ اُولیٰ) سره ودریږي په داسي حال کي چي دعاء کونکی وي د هغه څه کوم چي ده ته خوښ وي (او) الله تعالیٰ لره حمد ویونکی (او) او پر

نبي كريم ﷺ درود وېونكى وي وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الدُّعَاءِ وَيَسْتَغْفِرُ لِوَالِدَيْهِ وَإِخْوَانِهِ الْمُؤْمِنِيْنَ او په دعاء كي دي خپل دواړه لاسونه پورته كړي او مغفرت (بخښنه) دي وغواړي د خپل مور وپلار او د خپل مؤمنانو ورونو لپاره ثُمَّ يَرْمِي الثَّانِيَةَ الَّتِيْ تَلِيْهَا مِثْلَ ذٰلِكَ بيا دي دويمه جمره وويشتي كوم چي د هغې (جمرهٔ اولیٰ) سره متصل ده، د هغې په شان (يعني څرنګه چي په اوله جمره ويشتلې وه، هغسي دي د دويمي جمرې سره هم وكړي) وَيَقِفُ عِنْدَهَا دَاعِيًا او د دې (دويمي جمري) سره دي (هم) ودرېږي په داسي حال كي چي دعاء كونكى وي ثُمَّ يَرْمِيْ جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ رَاكِبًا بيا دي (په آخر كي) جمرهٔ عقبه وويشتي د سپرتيا په حالت كي وَلَا يَقِفُ عِنْدَهَا او د جمرهٔ عقبه سره دي نه درېږي فَإِذَا كَانَ الْيَوْمُ الثَّالِثُ مِنْ أَيَّامِ النَّحْرِ بيا چي كله درېيمه ورځ سي د قربانۍ (لوی اختر) له ورځو څخه رَمَى الْجِمَارَ الثَّلَاثَ بَعْدَ الزَّوَالِ كَذٰلِكَ نو درې سره جمرې دي تر زوال وروسته هغسي وويشتي.

تشريح: د ذو الحجې په لسمه له طواف زيارت كولو څخه وروسته دي حاجي ومنیٰ ته واپس راسي او د شپې په منیٰ كي پاتېدل سنت دي، بيا دي د ذو الحجې په يوولسمه د ما پښين د لمونځ كولو څخه وروسته د دريو سره جمراتو رمی وكړي (يعني درې سره شيطانان دي وويشتي)؛ ځكه د ذو الحجې په يوولسمه او دوولسمه د دريو سره جمراتو رمی واجب ده او د دې دواړو رمي وخت له زوال څخه شروع كيږي او تر صبح صادقه پوري پاتيږي (خو بېله عذره تر لمر لوېدلو وروسته رمی كول مكروه دي)، كه تر زوال مخكي رمی وكړي، نو د راجح قول مطابق هغه رمی نه صحيح كيږي، او تر ټولو مخكي به هغه جمره (شيطان) په اُوو كانو سره وويشتي كوم چي د مسجدِ خيف سره نژدې ده چي هغه ته "جمرهٔ اولیٰ" وايي، د هر كاڼي ويشتلو سره دي الله اكبر وايي، له رمی څخه تر فارغېدلو وروسته دي له مجمعې څخه څه ګوښه مخ پر قبله ودرېږي او د دعاء لپاره دي لاس پورته كړي، د الله تعالی حمد او ثناء او درود شريف دي ووايي او د خپل مور وپلار، همدارنګه د ټولو مسلمانانو لپاره د مغفرت دعاء وكړي، تر دې وروسته دي "جمرهٔ وسطیٰ" ته راسي كوم چي د "جمرهٔ اولیٰ" څنګ ته ده او د "جمرهٔ اولیٰ" په شېر دي دلته هم هغسي رمی وكړي، تر رمی وروسته دي له مجمعې څخه څه ګوښه مخ پر

قبله سي، دعاء او استغفار دي وکړي. بیا دي "جمرۀ عقبه" ته راسي او پر هغې دي هم په اُوو کاڼو سره رمی وکړي او تر دې وروسته دي د دعاء لپاره نه دریږي، بلکې له رمی څخه تر فارغېدلو وروسته دي خپل استوګنځي ته واپس ولاړ سي او د شپې دي په منیٰ کې پاته سي. بیا دي را روانه ورځ یعنې د ذو الحجې په دوولسمه بالکل په هغه طریقه درې سره جمرات ووېلي څرنګه چې یې په یوولسمه وېشتلي وه.

د ذو الحجې په دوولسمه له منیٰ څخه د روانېدلو یا د تأخیر کولو بیان

﴿۱۳۶۹﴾ وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَّتَعَجَّلَ او کله چې اراده وکړي چې ژر روان سي (له منیٰ څخه ومکې ته) نَفَرَ إِلَى مَكَّةَ قَبْلَ غُرُوْبِ الشَّمْسِ نو تر لمر لوېدلو مخکې دي ومکې ته واپس سي وَإِنْ أَقَامَ إِلَى الْغُرُوْبِ او که تر لمر لوېدلو پورې (په منیٰ کې) پاته سي كُرِهَ نو مکروه دي وَلَيْسَ عَلَيْهِ شَيْءٌ او پر ده هیڅ شی واجب نه دی.

﴿۱۳۷۰﴾ وَإِنْ طَلَعَ الْفَجْرُ وَهُوَ بِمِنًى فِي الرَّابِعِ او که سهار (صبح صادق) راوخېږي (یعنې د سهار سپېده وچاوده) حال دا چې دئ (تر اوسه) په څلورمه ورځ (هم) په منیٰ کې وي لَزِمَهُ الرَّمْيُ نو پر ده (د درې ورځې هم) رمی لازم سوه وَجَازَ قَبْلَ الزَّوَالِ او جائز دي (دا رمي) تر زوال مخکې وَالْأَفْضَلُ بَعْدَهُ او افضل تر زوال وروسته دي.

﴿۱۳۷۱﴾ وَكُرِهَ قَبْلَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ او تر لمر راختلو مخکې مکروه دي.

لغات: ﴿یتعجل﴾ د تفعّل د باب مضارع ده، مصدر: تَعَجُّلًا: تلوار کول، تېزي کول. ﴿نفر﴾ د ضرب له بابه ماضي ده: یو ځای پرېښوول او بل ځای ته تلل، کوچ کول (کوچېدل)، مراد ځنې له منیٰ څخه ومکې شریفې ته واپس راتلل دي.

تشریح: د ذو الحجې په دوولسمه له رمی څخه تر فارغېدلو وروسته که د حاجي تلوار وي چې مکې شریفې ته ژر ولاړ سي، نو تر لمر لوېدلو مخکې دي له منیٰ څخه ووځي، که چېرې لمر ولوېږي. نو بیا له منیٰ څخه وتل مکروه دي، په داسې صورت کې پکار ده چې نن شپه هم په منیٰ کې پاته سي او د ذو الحجې په دیارلسمه له رمی کولو څخه وروسته ومکې شریفې ته ولاړ سي، او که

بغير له رمى ځخه تر صبح صادق مخکي ولاړ سي، نو د کراهت سره جائز دي او د دې کراهت په وجه هيڅ جرمانه نه باندي واجبيږي، او که پر هغه صبح صادق سي يعني هغه په منیٰ کي وي او هلته باندي سهار سي (د سهار سپېدي وچاودي)، نو اوس پر هغه د دې ورځي رمي واجب سوه. بغير له رمى ځخه تلل جائز نه دي، که بغير له رمى ځخه ولاړ سي، نو دَم واجبيږي. خو د دې ورځي په رمى کي دا آساني هم سته چي هغه تر زوال مخکي هم جائز ده دامام صاحب رَحِمَهُ الله د يوه روايت مطابق او افضل دا ده چي تر زوال وروسته رمى وکړي، خو تر لمر راختلو مخکي مکروه ده. او صاحب د نور الايضاح ليکلي دي چي مفتىٰ به قول دا دی چي په دې ورځ هم تر زوال مخکي جائز نه ده. که يې وکړي، نو اعاده يې لازم ده. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

کومه رمى به پياده (په پښو) کول کيږي او شپې به په منىٰ کي تېرول کيږي

﴿۱۲۷﴾ وَكُلُّ رَمْيٍ بَعْدَهُ رَمْيٌ او هره هغه رمى چي تر هغه وروسته رمى وي (يعني تر هغه وروسته بيا رمى کول کيږي) تَرْمِيهِ مَاشِيًا نو هغه رمى به ته پياده کوې لِتَدْعُوَ بَعْدَهُ د دې لپاره چي تر هغه وروسته ته (پياده) دعاء وکړل سې (ځکه تر هغه وروسته دعاء کول کيږي او پياده دعاء کول افضل دي چي تضرع ته اقرب دي) وَإِلَّا رَاكِبًا کنې (يعني تر کومي رمى وروسته چي بيا رمى نه کول کيږي نو) په سپر تيا به يې کوې لِتَذْهَبَ عَقِبَهُ بِلَا دُعَاءٍ د دې لپاره چي تر هغه وروسته ته بېله دعاء کولو ولاړ سې (ځکه تر هغه وروسته دعاء نه کول کيږي، نو تر رمى وروسته به پر سپارلي روان سې).

﴿۱۲۸﴾ وَكُرِهَ الْمَبِيتُ بِغَيْرِ مِنًى لَيَالِيَ الرَّمْيِ او مکروه دي شپه تېرول له منیٰ ځخه په غير (بل ځای) کي د رمى په شپو کي.

لغات: ﴿عقب﴾ پسي شاته، وروسته.

تشريح: احنافو دا قاعده بيان کړې ده چي تر کومي رمى وروسته رمى وي، هغه پياده کول افضل دي او چي تر کومي رمى وروسته رمى نه وي، هغه د سپرتيا په حالت کي کول افضل دي (مثلاً له دريمي جمرې اجمرة عقبة ځخه وروسته رمى نسته، نو هغه دي د سپرتيا په حالت کي کوي).

فايده: دا صرف بيان د افضليت دی، نور جائز هر ډول دي که يې پياده (په پښو) کوي او که يې په سپرتيا کوي، دا مسئله له امام ابو يوسف رَحِمَهُ الله ځخه د هغه د زکندن په وخت کي روايت سوې ده (سبحان الله!)، هغه دا چي ابن جراح (کوم چي دعطاء بن ابى رباح رَحِمَهُ الله ستر شاګرد او عالم وو، هغه) وايي چي زه امام ابو يوسف رَحِمَهُ الله ته راغلم، او هغه په هوښ کي نه وو، کله چي هغه را بيداره سو، نو ما

ته یې وویل: اې ابراهیمه! په "رمی الجمار" کې ستا څه رایه ده چې هغه به حاجي په سپر تیا کوي او که پیاده؟، ما ورته وویل: چې پیاده به یې کوي، نو هغه وویل: خطا وتلې!. بیا ما ورته وویل: چې په سپر تیا به یې کوي، نو هغه بیا وویل: خطا وتلې!، نو ما وویل: چې د امام څه رایه ده؟، نو ده را ته وویل: چې تر کومې رمی وروسته رمی وي، نو هغه به پیاده کوي او تر کومې رمی وروسته چې رمی نه وي، هغه به په سپر تیا کوي، ابن جراح رَحِمَهُ الله وایي چې تر دې وروسته زه له امام ابو یوسف رَحِمَهُ الله څخه رخصت سوم، کله چې ووتلم، نو د ده په کور کې مې د خلکو ژړوي واورېدلې. یو چا راته وویل چې امام ابو یوسف رَحِمَهُ الله وفات سو. نو زه حیران سوم د امام ابو یوسف رَحِمَهُ الله پر دومره علمي حرص په داسې پېښه کې (چې په دې آخري حالت کې یې هم فکر او زه په دیني مسئله کې وو. سبحان الله!). (حاشیة نور الایضاح بتصرّف)

وجه: تر کومې رمی وروسته چې بله رمی وي، نو هغه به ځکه پیاده (په پښو) کول کیږي ځکه چې تر هغه رمی وروسته دعاء کول کیږي، نو که د سپر تیا په حالت کې دعاء کوي، نو په توجّه سره دعاء کول او تر ډېره وخته (اوږده) دعاء کول به ورته مشکله وي چې سپارلي (څاروی) به زور وهي او د تللو کوشش به کوي (ځکه کله چې پر سپارلې [څاروي] څوک سپور سي، نو هغه تک ته زورونه وهي او د تک لپاره آماده کیږي، نو دعاء به مختصره او بېله توجه سي) حال دا چې پر دې موقع بنه په توجه، تضرّع او اطمینان سره دعاء کول پکار دي، او هغه پیاده کېدلای سي، او تر کومې رمی وروسته چې بله رمی نه وي یعني آخري رمی وي، نو تر هغه وروسته خو حاجي ځي او دعاء نه کول کیږي، نو ځکه هغه که په سپر تیا وکړي، نو څه حرج نسته. (ثمرة النجاح و شفاء الارواح بتصرّف)

خو نن سبا ټوله پیاده رمی کوي؛ ځکه پر څاروي د سپر تیا په حالت کې اوس د رمی کولو هیڅ صورت نسته. (دا ټوله تفصیل مو صرف د عبارت د حلّ لپاره پېش کړی).

و کره المبیت إلخ: یعني د رمی په شپو کې له منیٰ څخه بغیر بل ځای بېله عذره شپه تېرول مکروه دي.

فایده: مخکې ذکر سوه چې د منیٰ درې ورځې دي چې په هغه کې به رمی کول کیږي او هغه دا دي: ۱۰، ۱۱، ۱۲ یعني د ذو الحجې لسمه، یوولسمه او دوولسمه. او مخکې دا قاعده هم ذکر سوه چې په اسلامي تاریخ کې شپه همېشه د مابعد یعني د را رواني ورځې تابع وي، خو څلور شپې د مابعد تابع نه دي بلکې د ماقبل تابع دي، یعني د ذو الحجې ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲ له دغه قاعدې څخه جلا دي، مثلاً د ذو الحجې په نهمه د عرفات ورځ ده، نو د قاعدې په لحاظ سره خو تېره شپه د عرفات شپه کېدل پکار دي، خو دلته د ذو الحجې د لسمې یعني را روانه د لوی اختر شپه د عرفات شپه کیږي. همدغه ډول را رواني درې ورځې یعني ۱۰، ۱۱ او ۱۲ کوم چې د رمی ورځې دي. هغوی مخکې دي او بیا د دوی شپه راځي.

په محصّب کې پړاو کول او د طواف وداع کولو بيان

﴿۱۳۷۴﴾ ثُمَّ إِذَا رَحَلَ إِلَىٰ مَكَّةَ بيا چې کله ومکې ته روان سي نَزَلَ بِالْمُحَصَّبِ سَاعَةً نو د څه ګړي لپاره دې په محصّب کې کښېنه سي (پاته سي).

﴿۱۳۷۵﴾ ثُمَّ يَدْخُلُ مَكَّةَ بيا دې مکې ته داخل سي وَيَطُوفُ بِالْبَيْتِ سَبْعَةَ أَشْوَاطٍ او طواف دې وکړي پر کعبې شريفې اُووه دَوره بِلَا رَمَلٍ وَسَعْيٍ إِنْ قَدَّمَهُمَا بغير له رمل کولو او سعی کولو څخه (يعني په دې طواف کې دې نه رمل کوي او نه دې تر طواف وروسته سعی کوي) که چيري يې دواړه مخکې (اداء) کړي وي وَهٰذَا طَوَافُ الْوَدَاعِ او دا طواف وداع دی وَيُسَمّٰى أَيْضًا طَوَافَ الصَّدْرِ او دا په طواف صدر سره هم نومول کيږي وَهٰذَا وَاجِبٌ إِلَّا عَلٰى أَهْلِ مَكَّةَ وَمَنْ أَقَامَ بِهَا او دا واجب دی مګر (نه) پر مکې والا وو او پر هغه کسانو چې په مکه کې پاته سوي (استوګن) وي.

﴿۱۳۷۶﴾ وَيُصَلِّي بَعْدَهُ رَكْعَتَيْنِ او تر طواف وروسته دې دوه رکعته لمونځ وکړي.

لغات: ﴿رحل﴾ د فتح د باب ماضي ده، مصدر: رَحْلًا و رَحِيْلًا و رِحْلَةً: سفر کول او روانېدل، کوچېدل.

تشريح: له منیٰ څخه ومکې ته د تللو پر مهال په لاره کې مُحصّب نومي ځای راځي کوم چې د منیٰ او مکې شريف په مينځ کې دی، په دې ځای کې د څه وخت لپاره پاتېدل سنت دي (مخکې په ﴿۱۳۱۰﴾ نمبر مسئله کې د دې تفصيل تېر سو)، خو اوس هلته ځايونه جوړ سوي دي او هلته د پاتېدلو څه صورت او ځای نسته او نه يې اوس رواج سته (همدارنګه نن سبا په بسانو او موټرانو کې سفر کيږي کوم چې د حاجيانو په اختيار کې نه دي. نو ځکه هلته درېدل مشکل دي که څه هم څه ځای پيدا سي، نو ځکه اوس د دې په پرېښوولو کې څه حرج نسته).

ثم يدخل مكة إلخ: اوس د حج له کارو څخه صرف طواف وداع (درخصتی طواف) پاته سو کوم چې پر آفاقي حاجيانو د واپسی په وخت کې واجب دی (آفاقي يعني هغه حاجيان کوم چې له ميقات څخه بهر اوسيږي يا په بله وينا: هغه حاجيان کوم چې له بل وطن او بهر ملک څخه راغلي وي)، هغوی چې کله خپل وطن ته واپس کيږي، نو مسجد حرام ته دې ولاړ سي او يو طواف دې وکړي چې په هغه کې به نه رمل کوي او نه به تر هغه وروسته د صفا او مروه سعی کوي، او دې طواف ته طواف صدر هم وايي، د "صدر" معنیٰ ده "صادر بېدل" (روانېدل)، څرنګه چې په دې طواف سره حاجيان له مکې شريفې څخه روانيږي او خپل وطن ته واپس کيږي، نو ځکه ورته "طواف صدر" وايي، او "طواف آخر عهد" ځکه ورته وايي چې همدا د حاجيانو آخري عهد او کار دی او تر دې وروسته له کعبې څخه روانيږي، او "طواف وداع"

ځکه ورته وايي چې تر دې طواف وروسته حاجيان له کعبې څخه رخصتيږي او کعبې ته خداي په امان وايي. (شفاء الارواح، فتح الهدايه)

ويصلي بعده إلخ: له هر طواف څخه وروسته دوه رکعته شکرانه نفل کول واجب دي، د هغه پرېښوول ګناه ده، طواف برابره ده فرض وي او که واجب وي او که نفلي طواف وي، په ټولو کي د دې لمانځه حکم برابر دی (کما ذکر). (انوار الايضاح)

له طواف څخه وروسته د ماء زمزم چيښلو بيان او تفصيل

﴿۱۳۷۷﴾ ثُمَّ يَأْتِي زَمْزَمَ فَيَشْرَبُ مِنْ مَائِهَا بيا دي د زمزم (څاه) ته راسي او د هغه اوبه دي وچيښي وَيَسْتَخْرِجُ الْمَاءَ مِنْهَا بِنَفْسِهِ إِنْ قَدَرَ او له هغه څخه دي خپله اوبه را وباسي، که يې قدرت وو (يعني که پر اوبو را ايستلو قادر وو) وَيَسْتَقْبِلُ الْبَيْتَ او مخ دي د کعبې و طرف ته کړي (يعني کعبې شريفې ته دې مخامخ سي) وَيَتَضَلَّعُ مِنْهُ او هغه دي تر ډک (ماړه نس) پوري وچيښي (يعني بنه ډېري اوبه دي ور څخه وچيښي او ځان دي پوره په اوبه کړي) وَيَتَنَفَّسُ فِيهِ مِرَارًا او په هغه کي (يعني د زمزم چيښلو په دوران) کي دي څو واره ساه واخلي وَيَرْفَعُ بَصَرَهُ كُلَّ مَرَّةٍ يَنْظُرُ إِلَى الْبَيْتِ او هر وار دي خپل نظر (سترګي) پورته کوي، کعبې شريفې ته دي ګوري وَيَصُبُّ عَلَى جَسَدِهِ إِنْ تَيَسَّرَ او پر خپل بدن دي يې واچوي، که آسانه (ممکنه) وي وَإِلَّا يَمْسَحُ بِهِ وَجْهَهُ وَرَأْسَهُ کنې په هغوی سره دي خپل مخ او سر مسح کړي (يعني که يې پر بدن نه واچوي، نو پر مخ دي يې تيري کړي) وَيَنْوِي بِشُرْبِهِ مَا شَاءَ او نيت دي وکړي د زمزم د چيښلو په وخت کي د هغه څه (مقصد) کوم څه چي يې خوښه وي وَكَانَ عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما إِذَا شَرِبَ يَقُولُ او عبدالله ابن عباس (رض) چي به کله (د زمزم اوبه) چيښلې نو ويل به يې (يعني دا دعاء به يې کول) اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا اې الله! زه سوال (خواست) کوم ستا څخه د نفع رسونکي (نفع مند) علم وَرِزْقًا وَاسِعًا او د پراخه روزۍ وَشِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ او له هري ناروغۍ څخه د شفاء و

قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَاءُ زَمْزَمَ لِمَا شُرِبَ لَهٗ او نبي كريم ﷺ فرمايلي دي: چي د زمزم اوبه د (هر) هغه څه (مقصد) لپاره دي، د كوم څه (مقصد) لپاره چي وڅښل سي.

لغات: ﴿يتضلّع﴾ د تفعّل د باب مضارع ده: تر ماړه نسه خوړل يا څښل، دومره خوړل يا څښل چي نس ډک سي، ځان پوره په اُوبول. ﴿يتنفّس﴾ دا د تفعّل د باب مضارع ده: ساه کښل، ساه اخيستل. ﴿مرارًا﴾ جمع د مَرَّةً ده: څو واره. ﴿بصر﴾ نظر، نګاه، جمع: أَبْصَار. ﴿تيسّر﴾ د تفعّل د باب ماضي ده، د دې باب دوې معناوي نقل سوي دي: ① آسانه کېدل (قدرت باندي راتلل، ترلاسه کېدل). ② يو کار ته تيارېدل (چمتو کېدل).

تشريح: له طواف وداع او صلاة طواف څخه وروسته دي د زمزم اوبه وڅښي او ښه دي ځان په اُوبه کړي، او د څښلو طريقه يې دا ده چي مخ پر قبله دي هغه په ولاړي وڅښي، په دريو ساه ګانو دي يې وڅښي او هر وار دي له لوښي څخه خوله جلا کوي او هر وار دي کعبې شريفي ته ګوري، فرمايي چي د زمزم اوبه دي پر خپل بدن، مخ او سر باندي هم واچوي (توی کړي)، دا د خير او برکت باعث دي، او د څښلو په وخت کي دي خپل مرادونه په زړه کي لري او په دغه اوبو کي الله تعالیٰ غذائيت ايښي دی او د هر مرض او ناروغۍ لپاره يې شفاء ګرځولې ده. (انوار الايضاح)

﴿۱۲۸﴾ وَيَسْتَحِبُّ بَعْدَ شُرْبِهٖ أَنْ يَأْتِيَ بَابَ الْكَعْبَةِ او د زمزم له څښلو څخه وروسته مستحب دي چي د کعبې شريفي دروازې ته راسي وَيُقَبِّلَ الْعَتَبَةَ او (د دروازې) چوکاټ مچ کړي ثُمَّ يَأْتِيَ إِلَى الْمُلْتَزَمِ بيا دي ملتزم ته راسي وَهُوَ مَا بَيْنَ الْحَجَرِ الْأَسْوَدِ وَالْبَابِ او ملتزم هغه دی کوم چي د حجر اسود او (د کعبې شريفي) د دروازې تر مينځ دی فَيَضَعُ صَدْرَهٗ وَوَجْهَهٗ عَلَيْهِ نو پر هغه دي خپله سينه او مخ کښېږدي وَيَتَشَبَّثُ بِأَسْتَارِ الْكَعْبَةِ سَاعَةً او د څه ګړي لپاره دي د کعبې شريفي پردې ونيسي يَتَضَرَّعُ إِلَى اللّٰهِ تَعَالٰى بِالدُّعَاءِ بِمَا أَحَبَّ مِنْ أُمُوْرِ الدَّارَيْنِ عاجزي دي وکړي (د خپل بې وسۍ او لاچارۍ اظهار دي وکړي) د الله تعالیٰ مخ ته په (وخت د) دعاء کولو کي د هغه څه کوم چي يې خوښه وي د دنيا او آخرت له کارونو (مقصدو) څخه وَيَقُوْلُ او دي وايي (يعني دا دعاء دي هم وکړي) اَللّٰهُمَّ إِنَّ هٰذَا بَيْتُكَ الَّذِيْ جَعَلْتَهٗ مُبَارَكًا وَهُدًى

لِلْعَالَمِيْنَ اې الله! دا ستا هغه کور دی کوم چې تا مبارک (برکت والا) او د ټوله جهان والا لپاره (ذریعه د) هدایت ګرځولی دی اَللّٰهُمَّ كَمَا هَدَيْتَنِيْ لَهٗ اې الله! څرنګه چې تا ما ته د دې کور (د حج) هدایت وکړی (د حج توفیق دې ما ته راکړی) فَتَقَبَّلْ مِنِّيْ نو (همدا سې یې اوس) زما له طرفه قبول (هم) کړه! وَلَا تَجْعَلْ هٰذَا آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ بَيْتِكَ او مه ګرځوه دا (زما) آخري ملاقات (آخري سفر) ستا د کور (کعبې شریفې) وَارْزُقْنِي الْعَوْدَ إِلَيْهِ او را روزي کړه! (توفیق را کړه د) بیرته راتګ و دې کور (کعبې) ته حَتّٰى تَرْضٰى عَنِّيْ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ تر دې چې ته زما څخه راضي سې، ستا په خپل رحمت سره اې د ټولو رحم کوونکو څخه زیات رحم کوونکې!.

لغات: ﴿العتبة﴾ د دروازې چوکاټ (کوم چې تر پښو لاندې راځي)، درشل، ﴿یتشبّث﴾ د تفعّل د باب مضارع ده: یو شی نیول (په لاسو سره نیول)، ﴿یتضرّع﴾ د تفعّل د باب مضارع ده: د خپل عاجزۍ او بې وسۍ اظهار کول، ځان ټیټ ښکاره کول، په عاجزۍ او سر ټیټې سره یو څه غوښتل.

تشریح: فرمایي چې د زمزم تر چیښلو وروسته دې کعبې شریفې ته راسي او د کعبې شریفې چوکاټ دې مچ کړي او د ملتزم سره دې مخ او سینه ومښلوي (ولګوي) او د کعبې شریفې پر دېوال دې خپل رُخسار ولګوي، دعاء دې وکړي او خپل مرادونه دې وغواړي (لکه مخکې چې د دې پوره تفصیل تېر سو).

یادونه: مصنف رَحِمَهُ الله له طواف وداع او صلاة طواف څخه تر فراغت سره دا طریقه لیکلې ده چې تر هغه وروسته دې د زمزم اوبه وچیښي او بیا دې راسي، دعاء دې وکړي او دسې نور (لکه اوس چې ذکر سوه)، اصل طریقه خو همدا ده، لیکن نن سبا هلته پر داسې موقع ډېر رش او ګڼه ګوڼه وي، لهذا که داسې وکړي چې له صلاة طواف څخه تر فراغت وروسته اولاً د کعبې شریفې چوکاټ مچ کړي او د ملتزم سره ځان ولګوي او دعاء وکړي او د کعبې پر دېوال خپل مخ ولګوي او مرادونه دې وغواړي، تر دې وروسته په آخر کې د زمزم اوبه وچیښي، نو هم څه حرج نسته، او د ضعیفه خلکو او سپین ږیرو لپاره په دې کې آساني ده، لکه څرنګه چې په بعضې کتابو کې همدا ترتیب لیکل سوی دی.

د دعاء قبلېدلو ځایونه

﴿۱۳۷۹﴾ وَالْمُلْتَزَمُ مِنَ الْأَمَاكِنِ الَّتِيْ يُسْتَجَابُ فِيْهَا الدُّعَاءُ بِمَكَّةَ الْمُشَرَّفَةِ او ملتزم په مکه شريفه کي له هغه ځايو څخه دی چی په هغوی کي دعاء قبليږي وَهِيَ خَمْسَةَ عَشَرَ مَوْضِعًا او هغه پنځلس ځايونه دي نَقَلَهَا الْكَمَالُ بْنُ الْهَمَّامِ عَنْ رِسَالَةِ الْحَسَنِ الْبَصْرِيِّ رَحِمَهُ اللهُ کوم چي نقل کړي دي کمال بن الهمام د حضرت حسن بصري رَحِمَهُ الله له رسالي څخه بِقَوْلِهِ: فِي الطَّوَافِ وَعِنْدَ الْمُلْتَزَمِ وَتَحْتَ الْمِيْزَابِ په خپل دې قول سره چي (دعاء قبليږي): (۱) په طواف کي (۲) او د ملتزم سره (۳) او تر میزاب رحمت لاندي وَفِي الْبَيْتِ وَعِنْدَ زَمْزَمَ وَخَلْفَ الْمَقَامِ (۴) او په کعبه شريفه کي (دننه) (۵) او د زمزم سره (۶) او د مقام ابراهیم وشاته وَعَلَى الصَّفَا وَعَلَى الْمَرْوَةِ وَفِي السَّعْيِ (۷) او پر صفا (۸) او پر مروه (۹) او په سعی کي وَفِيْ عَرَفَاتٍ وَفِيْ مِنًى (۱۰) او په عرفات کي (۱۱) او په منیٰ کي وَعِنْدَ الْجَمَرَاتِ (۱۲. ۱۳، ۱۴) او د (دريو سره وو) جمراتو سره. (او پنځلسم (۱۵) د څلورمي ورځي د رمی په وخت کي. که په منیٰ کي پاته سوی وو).

لغات: ﴿المشرّفة﴾ د تفعيل له بابه اسم مفعول دی: شرف ورکول سوی، شرافت او عزت والا.

تشریح: په مکّه شريفه کي څو ځايونه داسي دي چي په هغوی کي د دعاگانو قبلېدل له سلفو او له فقهي کتابونو څخه ثابت دي، دلته مصنف رَحِمَهُ الله پنځلس (۱۵) ځايونه ذکر کړي دي (او بعضو يو ويشت [۲۱] مقامات ذکر کړي دي): ① د طواف په حالت کي، ② د ملتزم سره (ملتزم د کعبې شريفي د دروازې او د حجر اسود تر مينځ حصه ده)، ③ تر ميزاب رحمت يعني د کعبې شريفي تر ناوې لاندي هم دعاء زياته قبليږي، ④ په کعبه شريفه کي دننه، ⑤ د زمزم د اوبو سره د زمزم د څښلو په وخت کي. ⑥ د مقام ابراهيم وشا ته، ⑦ پر صفا غره، ⑧ همدارنګه پر مروه غره، ⑨ د سعی په حالت کي، ⑩ د عرفات په ميدان کي، ⑪ په منیٰ کي، ⑫ د جمرۀ اولیٰ، ⑬ جمرۀ ثانيه، ⑭ جمرۀ ثالثه. د هري جمرې له رمی څخه وروسته دعاء غوښتل ډېره قبليږي، ⑮ د څلورمي ورځي د رمی په وخت کي (يعني که د ذو الحجې په ديارلسمه هم په منیٰ کي پاته سي. نو بيا خو په هاغه ورځ هم د دريو سره جمراتو رمی کول پر هغه لازميږي لکه مخکي ذکر سوه. نو په دې ورځ هم له رمی کولو څخه وروسته دعاء مقبوله ده. د هري جمرې له رمی څخه وروسته دي دعاء وغواړي).

﴿۱۲۸۰﴾ والْجَمَرَاتُ تُرْمٰى فِيْ أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ او جمرات (د شيطانانو ځلي) څلور ورځي ويشتل کيږي يَوْمِ النَّحْرِ وَ ثَلَاثَةٍ بَعْدَهٗ د قرباني (لوی اختر) په ورځ او درې ورځي تر هغه وروسته كَمَا تَقَدَّمَ لکه مخکي چي تېر سوه.

﴿۱۲۸۱﴾ وَ ذَكَرْنَا اِسْتِجَابَتَهٗ أَيْضًا عِنْدَ رُؤْيَةِ الْبَيْتِ الْمُكَرَّمِ او موږ (مخکي) د کعبي شريفي د ليدلو په وخت کي د دعاء قبلېدلو يادونه هم وکړه (چي په دې وخت کي دعاء قبليږي).

لغات: ﴿استجابة﴾ د استفعال د باب مصدر دی، کله چي د دې باب په صله کي دعاء ذکر سي، نو معنیٰ یې ده: دعاء قبلېدل، دعاء او حاجت ور پوره کول.

تشريح: (شيطانان) په څلور ورځي ويشتل کيږي: ① يعني د ذو الحجې په لسمه (کوم چي د لوی اختر ورځ ده)، ② او په يوولسمه، ③ دوولسمه، ④ او ديارلسمه. يعني کله چي په ديارلسمه ورځ هم په منیٰ کي پاته سوی وي، دا مسئله مخکي په تفصيل سره تېره سوه. وګورئ! له مسئله نمبر ﴿۱۳۶۸﴾ څخه تر مسئله نمبر ﴿۱۳۷۰﴾ پوري.

وذكرنا استجابته إلخ: کله چي مسجد حرام ته داخل سي او پر کعبه شريفه یې اول نظر پرېوځي، نو په دې وخت کي هم دعاء قبليږي، لکه مخکي چي ذکر سوه. لهذا په دې وخت کي هم په پوره توجه سره دعاء غوښتل پکار دي.

کعبي شريفي ته د داخلېدلو بيان

﴿۱۲۸۲﴾ وَيَسْتَحِبُّ دُخُوْلُ الْبَيْتِ الشَّرِيْفِ الْمُبَارَكِ إِنْ لَّمْ يُؤْذِ أَحَدًا او مستحب دي کعبې شريفي مبارکي ته داخلېدل، که چيري چا ته یې تکليف نه رسوی.

﴿۱۱۲۸۳﴾ وَيَنْبَغِيْ أَنْ يَّقْصِدَ مُصَلَّى النَّبِيِّ ﷺ فِيْهِ او پکاره ده چي قصد وکړي د نبي کريم ﷺ د لمونځ کولو د ځای په کعبه شريفه کي (يعني په کعبه کي دننه چي نبي ﷺ پر کوم ځای لمونځ کړی دی، پر هغه ځای لمونځ کول پکار دي) وَهُوَ قِبَلَ وَجْهِهٖ وَقَدْ جَعَلَ الْبَابَ قِبَلَ ظَهْرِهٖ حَتّٰى يَكُوْنَ بَيْنَهٗ وَبَيْنَ الْجِدَارِ الَّذِيْ قِبَلَ وَجْهِهٖ قُرْبُ ثَلَاثَةِ أَذْرُعٍ او هغه ځای د ده (يعني د داخلېدونکي کس) د مخ وطرف ته دی په داسي حال کي چي کله ده (د کعبې شريفې) دروازه خپل شا ته ګرځولې وي (يعني هغې ته یې شا وي او مخ ته ولاړ وي) تر دې چي د ده او د هغه دېوال تر مينځ کوم چي د ده

ومخ ته دی درې (شرعي) ګزه فاصله پاته وي (يعني دروازې ته مخامخ چې کوم دېوال دی. له هغه څخه تقريباً درې ګزه شاته هغه دېوال دی چيرې چې رسول الله ﷺ لمونځ کړی وو) ثُمَّ يُصَلِّيْ بيا دي (هلته) لمونځ وکړي فَإِذَا صَلَّى إِلَى الْجِدَارِ بيا چې کله د دېوال وطرف ته (دېوال ته بخامخ) لمونځ وکړي يَضَعُ خَدَّهٗ عَلَيْهِ وَيَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وَيَحْمَدُهٗ نو (تر هغه وروسته) دي خپل رُخسار (باړخو) پر هغه دېوال کښېږدي او له الله تعالیٰ څخه دي مغفرت (بخښنه) وغواړي او د هغه حمد (او ثناء) دي ووايي.

لغات: ﴿لم يؤذ﴾ د افعال له بابه د نفي جحد بلم صيغه ده: تکليف رسول، ضرر رسول، ﴿الجدار﴾ دېوال، جمع: جُدُرٌ، ﴿خَدّ﴾ رخسار، باړخو، جمع: أَخِدَّةٌ و خِدَادٌ.

تشريح: د مذاهب اربعه وو له کتابو څخه دا ثابت دي چې کعبې شريفي (بيتُ الله) ته داخلېدل او لمونځ پکښې کول مستحب دي، خو دا د حج په مناسکو کي داخل نه دي.

که يو خوش نصيبه کس ته دا نېکبختي حاصله سي، نو هغه ته پکار دي چې په زياته خشوع وخضوع او انتهايي ادب سره په ټيټ نظر کعبې شريفي ته داخل سي په داسي حال کي چې د الله تبارک وتعالیٰ لويي او جلال يې په زړه کي حاضره وي او هلته دي په کامله توجه سره په لمانځه او دعاء کي مشغوله سي او دغه څه ګړی دي غنيمت وګڼي. (ښکاره دي وي چې اوس مهال په بعضي مخصوصه ورځو کي کعبې شريفي ته د غسل ورکولو پر موقع د هغې دروازه خلاصيږي او د حکومت يا د هغه خاندان چې هغو ته د کعبې شريفي د مبارکي چابي داخيستلو شرف حاصل دی، د هغو له طرفه چې په انتظام کي د شرکت لپاره کومو خلکو ته دعوت ورکول کيږي، صرف هغوی کعبې شريفي ته د داخلېدلو نېکبختيا حاصلولای سي).

وينبغي أن يقصد إلخ: يعني په کعبه شريفه کي چې پر کوم ځای نبي کريم ﷺ لمونځ کړی دی، پر هغه ځای لمونځ کول پکار دي، که يې بل ځای وکړي، نو هم صحيح دي، د کعبې شريفي په دراوزه کي چې کله ور داخل سي، نو د مخامخ دېوال وطرف ته دي ولاړ سي او له دېوال څخه دي درې شرعي ګزه (کوم چې شلورنيم فټه کيږي) شاته ودريږي، پر دې ځای نبي کريم ﷺ لمونځ کړی دی. (په حقيقيت کي دا خبره د مشاهدې سره تعلق لري، په زياتره رواياتو کي دا خبره راغلې ده چې نبي کريم ﷺ په کعبه شريفه کي داسي ځای لمونځ وکړی چې د کعبې شريفي يو ستن [پايه] د نبي کريم ﷺ چپه طرف ته وه او دوې ستني يې راسته طرف ته وې كما في رواية البخاري و أبي داؤد، او درې ستني يې شا ته وې، په هغه وخت کي په کعبه شريفه کي شپږ ستني (پايې) وې، ملا علي قاري رَحِمَهُ الله فرمايي چې اوس په کعبه شريفه کي صرف درې ستني دي. او حضرت بلال رضي الله عنه به په تعيين سره دا ښوولېه چې نبي کريم ﷺ د فلانی او فلانی ستني تر مينځ دوه رکعته لمونځ وکړی). (انوار الايضاح. ثمرة النجاح)

له ارکان کعبه څخه مراد دي؟

﴿۱۳۸۴﴾ ثُمَّ يَأْتِي الْأَرْكَانَ بيا دي ارکانو ته راسي فَيَحْمَدُ وَيُهَلِّلُ وَيُسَبِّحُ وَيُكَبِّرُ نو حمد دي ووايي او لا إله إلا الله او سُبحان الله او الله أكبر دي ووايي وَيَسْأَلُ اللهَ تَعَالَى مَا شَاءَ او له الله تعالیٰ څخه دي سوال (او دعاء) وکړي د څه چي يې خوښه وي وَيَلْزَمُ الْأَدَبَ مَا اسْتَطَاعَ بِظَاهِرِهِ وَبَاطِنِهِ او ادب دي لازم ونيسي څومره چي د ده وس وي په خپل ظاهر او باطن (دواړو) سره.

تشریح: له ارکان څخه مراد ارکان اربعه يعني د کعبې شريفي څلور کونجان دي، په يوه کونج کي يې حجرِ اسود لګېدلی دی. له هماغه څخه د طواف شروع کېږي، د کعبې شريفي په شمالي مشرقي کونج کي رکنِ عراقي دی او په شمالي مغربي کونج کي يې رکنِ شامي دی او د کعبي شريفي چي کوم جنوبي مغربي کونج دی، هلته رکنِ يماني دی او د کعبي شريفي دروازه مشرقي طرف ته ده، فرمايي چي په مذکوره څلور سره مبارکو ځايو کي په پوره توجّه سره د دنيا او آخرت مرادونه غوښتل پکار دي، په دې ټولو ځايو کي دعاګاني قبليږي (صاحب د شفاء الارواح ليکلي دي چي له ارکان څخه د کعبي شريفي ستني مراد دي. يعني د هري ستني سره دي لا إله إلا الله، سبحان الله او الله أكبر وايي او دعاء دي وکړي). (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

﴿۱۳۸۵﴾ وَلَيْسَتِ الْبَلَاطَةُ الْخَضْرَاءُ الَّتِيْ بَيْنَ الْعَمُوْدَيْنِ مُصَلَّى النَّبِيِّ ﷺ او هغه زرغون ډېرين فرش کوم چي د دوو ستنو (پايو) په مينځ کي دی (هغه) د نبي کريم ﷺ د لمونځ ځای نه دی وَمَا تَقُوْلُهُ الْعَامَّةُ مِنْ أَنَّهُ الْعُرْوَةُ الْوُثْقَى وَهُوَ مَوْضِعٌ عَالٍ فِيْ جِدَارِ الْبَيْتِ او کوم چي عام خلک (عوام) دا وايي چي دا عروهٔ وثقیٰ" ده کوم چي د کعبې شريفي په دېوال کي يو لوړ ځای دی بِدْعَةٌ بَاطِلَةٌ لَا أَصْلَ لَهَا (دا وينا) بدعت باطله ده (يعني دا خبره له ځانه جوړه سوې ده کوم چي بالکل غلطه ده) چي هغه لره هيڅ اصل نسته وَالْمِسْمَارُ الَّذِيْ فِيْ وَسْطِ الْبَيْتِ يُسَمُّوْنَهُ سُرَّةَ الدُّنْيَا او هغه مېخ کوم چي د کعبې شريفي په مينځ کي دی چي خلک هغه ته د دنيا نُو (مينځ) وايي يَكْشِفُ أَحَدُهُمْ عَوْرَتَهُ وَسُرَّتَهُ وَيَضَعُهَا عَلَيْهِ چي يو د دوی خپل عورت او نُو لڅوي او پر هغه يې اږدي فِعْلُ مَنْ لَا عَقْلَ لَهُ فَضْلًا عَنْ عِلْمٍ دا د هغه چا کار دی چي هيڅ عقل نه لري،

زيات تر دي چي علم ولري (يعني علم خو هلته پرېږده!، يوه ذره عقل لا هم نه لري) كَمَا قَالَهُ الْكَمَالُ لكه څرنګه چي ويلي دي علامه كمال (ابن الهمام صاحب د فتح القدير رَحِمَهُ الله).

لغات: ﴿بلاطة﴾ هغه ډبري (ټائل) كوم چي په فرش كي استعمال كړل سي (انوار الايضاح)، ﴿العروة الوثقٰى﴾ مضبوطه حلقه، ﴿مسمار﴾ مېخ، جمع: مَسَامِيْرُ.

تشريح: په كعبه شريفه كي د دوو ستنو (پايو اتبوا) تر مينځ د زرغونو ډبرو فرش دی، خلک وايي چي نبي كريم ﷺ دلته لمونځ كړی دی، دا غلطه وينا ده.

وما تقوله إلخ: په كعبه شريفه كي د مخ په دېوال كي را پورته سوی (حلقه غوندي) ځای دی، عام خلک هغه ته عُروة الوثقٰى وايي، د دې هم په شريعت كي هيڅ اصل نسته او د عوامو له خپل ځانه جوړه سوې خبره ده (او په قرآن كريم كي چي كوم د العروة الوثقٰى ذكر سوی دی، هغه اسلام ته د دې سره تشبيه وركول سوې ده يعني چا چي اسلام قبول كړی، ګواكي هغه مضبوطه حلقه ونيوله).

والمسمار إلخ: د كعبې شريفي په مينځ كي يو مېخ دی، عوام خلک وايي چي دا د نيا نُو (ناف) دی او د دنيا بالكل د مينځ حصه ده، پر دې به د پخواني زمانې بعضي خلكو خپلي شرمګاوي او خپل نُوګان (نافونه) اېښوول (صاحب د انوار الايضاح ليكلي دي چي داسي به د جاهليت په زمانه كي كفارو او مشركينو كول)، دا جاهلانه رسم دی او د هغه چا كار دی چي ذره غوندي عقل هم نه لري، شريعت د داسي بې عقلۍ او بې حيائۍ اجازه نه وركوي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح، ثمرة النجاح)

له مكې شريفي څخه د واپس تللو بيان

﴿١٣٨٦﴾ وَإِذَا أَرَادَ الْعَوْدَ إِلَى أَهْلِهِ او كله چي خپل كورنۍ (او وطن) ته د واپس تللو اراده وكړي يَنْبَغِيْ أَنْ يَّنْصَرِفَ بَعْدَ طَوَافِهِ لِلْوَدَاعِ وَهُوَ يَمْشِيْ إِلَى وَرَائِهِ وَوَجْهُهُ إِلَى الْبَيْتِ نو پكار ده (مناسب ده) چي له خپل طواف وداع كولو څخه وروسته په داسي حال كي وګرځي (ولاړ سي) چي دئ د شا پر طرف روان وي او د ده مخ د كعبې شريفي وطرف ته وي بَاكِيًا أَوْ مُتَبَاكِيًا مُتَحَسِّرًا عَلَى فِرَاقِ الْبَيْتِ حَتّٰى يَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ (او) په داسي حال كي چي دئ ژړېدونكی يا د ژړا غوندي شكل جوړونكی وي، افسوس (او غم) كونكی وي د كعبې شريفي پر جلايي باندي تر دې چي له مسجدِ حرام څخه ووځي وَيَخْرُجُ مِنْ مَكَّةَ مِنْ بَابِ بَنِيْ شَيْبَةَ

مِنَ الثَّنِيَّةِ السُّفْلٰى او له مکې مکرّمې څخه دي په "باب بني شيبه" باندي د ثنيةُ السفلىٰ له طرف څخه ووځي.

لغات: ﴿أهل﴾ کورنی، ښځه او داسې نور، ﴿ينصرف﴾ د انفعال د باب مضارع دہ: واپس کېدل راګرځېدل، ﴿متباكيًا﴾ د تفاعل له بابه فاعل دی: په تکلف سره ژړېدونکی، د ژړا غونډې شکل جوړونکی، ﴿متحسرًا﴾ د تفعّل له بابه فاعل دی: افسوس (افسوز) کونکی.

تشریح: له طواف وداع او صلاة طواف څخه وروسته چي کله حاجي رخصتېږي او خپل ځای ته واپس کېږي، نو کعبه شریفه دي مخ کړي او له کعبې څخه دي په داسې حال کي روان سي چي مخ يې د کعبې شريفي طرف ته وي يعني د شا پر طرف دي روان سي، او د کعبې شريفي پر فراق چي يې څومره وس وي، هغومره دي وژاړي او که ژړا نه ورځي، نو د ژړا په څېر صورت دي جوړ کړي او د همدې حسرت او افسوس په حالت کي دي د کعبې شريفي وطرف ته کتونکی، ژړېدونکي له مسجد حرام څخه ووځي.

ويخرج من الخ: "باب بني شيبة" د "ثنية السفلىٰ" وطرف ته ده، او مخکي ذکر سوه چي له مکې شريفي څخه وتل به د ثنية السُفلىٰ له طرفه (يعني د لاندي خوا څخه) کېږي (او داخلېدل به د ثنية العُليا له طرفه کېږي)، نو ځکه اوس به په باب بني شيبه باندي د ثنية السُفلىٰ د لاري له مکې شريفي څخه ووځي. (ثمرة النجاح، انوار الايضاح)

ښځه د حج په کومو احکامو کي له سړي څخه جلا ده؟

﴿۳۸۷﴾ وَالْمَرْأَةُ فِيْ جَمِيْعِ أَفْعَالِ الْحَجِّ كَالرَّجُلِ او ښځه د حج په ټولو افعالو کي د سړي په څېر ده غَيْرَ أَنَّهَا لَاتَكْشِفُ رَأْسَهَا ماسوا له دې چي ښځه به نه لڅوي (نه ښکاره کوي) خپل سر.

﴿۳۸۸﴾ وَ تَسْدُلُ عَلٰى وَجْهِهَا شَيْئًا تَحْتَهُ عِيْدَانٌ او ځړوي به ښځه پر خپل مخ يو شی (پرده) چي تر هغه به (يې) لرګيان لاندي (کړي) وي (يعني چي د سر يا تندي پر طرف نري لرګيان تر هغه لاندي درول سوي وي چي پرده د مخ سره نه ولګيږي) كَالْقُبَّةِ د ګومبتي په څېر تَمْنَعُ مَسَّهُ بِا...

هغه (لرګيان) منع کړي د مخ مسه کېدل د پردې (نقاب) سره (يعني چي...

لغات: ﴿تسدل﴾ د نصر له بابه مضارع معلومه ده: راځړول. ﴿عيدان﴾ جمع د عَوْدٌ ده: لرګی، پړيکړی سوی ښاخ. ﴿قبة﴾ ګومبته، ګردی ودانی، همدارنګه هغه کوچنی خېمه چې سريې (د ګومبتې په څېر) ګردی وي، جمع: قِبَاب. ﴿غطاء﴾ پرده، نقاب، جمع: أَغْطِيَة.

تشريح: مصنف رَحِمَهُ الله فرمايي چې ښځه د حج په ټولو افعالو کې د سړي په څېر ده، لېکن په يوځو مسئلو کې د ښځې حکم جلا دی چې د هغوی تفصيل دلته بيانوي، مصنف رَحِمَهُ الله اُووه مسئلې ذکر کړي دي: ①... د احرام په حالت کې سړی خپل سر نه سي پټولای، لېکن ښځه به يې پټوي، د ښځې لپاره خپل سر لڅول جائز نه دي؛ ځکه دا د ستر خلاف دي.

وتسدل إلخ: ها! ښځه به خپل مخ لڅ ساتي، خو د پردې لپاره پر مخ کپړه (نقاب وغيره) داسي اچوي چې د مخ سره نه ولګيږي، مثلاً تر هغه لاندي دي يو څو لرګي داسي وتړي چې کپړه له مخ څخه ليري سي او پرده هم راسي (او بله طريقه يې دا ده چې ښځه دي پر خپل سر داسي خولۍ [رخچينه] کښېږدي کوم چې چار طرفه څوکې او څنډې لري [کوم ته چې هيټ خولۍ هم ويل کيږي] او پر هغه د پاسه دي کپړه واچوي. نو د خولۍ د څوکو [ژاغو] په وجه به کپړه له مخ څخه ليري سي او په دې توګه به د سر د ورښتيانو حفاظت هم وسي او د مخ سره د کپړې د نه لګېدلو تر څنګ به له پرديو خلکو څخه پرده هم وسي [ايضاح امناسک ص: ۷۲،۷۳])

﴿۱۳۸۹﴾ وَلَا تَرْفَعُ صَوْتَهَا بِالتَّلْبِيَةِ او نه به پورته کوي ښځه خپل آواز په تلبيه کې.

﴿۱۳۹۰﴾ وَلَا تَرْمَلُ او نه به ښځه (د سړي په څېر) رمل کوي (يعني په طواف کې به تېز تګ او خپلې اوږې نه ښوروي الکه مخکې چې د رمل وضاحت تېر سوا).

﴿۱۳۹۱﴾ وَلَا تُهَرْوِلُ فِي السَّعْيِ بَيْنَ الْمِيْلَيْنِ الْأَخْضَرَيْنِ او (همدارنګه) نه به تېزه ځي ښځه (د سړي په څېر) د سعی کولو پر مهال د ميلين اخضرين (دوه زرغونه ميلونو) په مېنځ کې بَلْ تَمْشِيْ عَلٰى هِيْنَتِهَا فِيْ جَمِيْعِ السَّعْيِ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ بلکي ځي به په سکون (په آرامه د خپل عادي رفتار مطابق) په ټوله سعی کې د صفا او مروه تر مېنځ.

تشريح: په دې عبارت کې د دويمي، درېيمي او څلورمي مسئلې بيان دی:

②... دويمه مسئله دا ده چې ښځه به تلبيه په زوره (جهراً) نه وايي، بلکي په کراره (سراً) به وايي، او له دې څخه په زره کې ويل مراد نه دي، بلکي دومره کرار ويل مقصود دي چې حروف صحيح اداء کيږي او ښځه يې خپله اوري او نور پرديو خلک يې نه سي اورېدلای.

③... دریمه مسئله دا ده چې ښځه به په طواف کې رمل نه کوي، لکه څرنګه چې سړی د طواف په اولو دریو ګورنو (شوطونو) کې رمل کوي. رمل صرف د سړیو لپاره سنت دی.

④... څلورمه مسئله دا ده چې ښځه به د سعی بين الصفا والمروه په دوران کې د میلین اخضرین تر مینځ تېزه نه ځي، دلته تګ تېزول صرف د سړیو لپاره سنت دي او ښځې له دې حکم څخه مستثنیٰ دي.

﴿۱۲۹۲﴾ وَلَا تَحْلِقُ وَتُقَصِّرُ او (همدارنګه) ښځه به سر نه خرېي او قصر به کوي (یعني صرف وربېښتان به کوچني کوي انجې کوي او ګوتې د سر په اندازه).
﴿۱۲۹۳﴾ وَتَلْبِسُ الْمَخِيْطَ او ښځه به ګنډل سوې (جوړه) جامه اغوندي.
﴿۱۲۹۴﴾ وَلَا تُزَاحِمُ الرِّجَالَ فِي اسْتِلَامِ الْحَجَرِ او (همدارنګه) ښځه به په سړیو نه ننوځي (د سړیو لپاره به خندنه جوړېږي، نه به یې ټیکه کوي) د حجرِ اسود په مسه کولو کې.

لغات: ﴿مخیط﴾ د ضرب له بابه مفعول دی: ګنډل سوې جامه، ﴿لا تُزاحِم﴾ د مفاعلې له بابه د نفي معلوم صیغه ده، مصدر: مُزَاحَمَةً و زِحَامًا: د زیات شمېر (رش) په وجه یو بل دیکه کول (په رش کې یو د بل سره دیکه کول)، خنډ جوړېدل، مقابل کېدل، د زیات شمېر په وجه ځای تنګېدل.

تشریح: ⑤... پنځمه مسئله دا ده چې ښځه به سر نه خرېي؛ ځکه دا د ښځې د زینت خلاف دي (چې په دې سره هغه پکه کرځي)، نو ځکه صرف قصر به کوي.

⑥... شپږمه مسئله دا ده چې ښځه به د احرام په حالت کې ګنډل سوې او جوړه سوې کپړه اغوندي؛ ځکه که هغه هم د سړیو په څېر ناګنډل سوې کپړه په تن کړي، نو د هغې د عورت ښکاره کېدلو خطره سته.

⑦... اُوومه مسئله دا ده چې که په حجرِ اسود باندې د خلګو رش او ګڼه ګونه وي، نو ښځه به د حجرِ اسود د مسه کولو او مچولو په کوښښ کې په سړیو نه ننوځي، ځکه په پردیو سړو کې ننوتل او د هغو سره خپل بدن مسه کول ممنوع او حرام دي، حال دا چې حجرِ اسود مچول صرف سنت دي، ها! که ځای خالي وي، نو ښځې لره د حجرِ اسود د مچولو اجازه سته.

د حج کوم قسم افضل دی

﴿۱۳۹۵﴾ وَهٰذَا إِتْمَامُ حَجِّ الْمُفْرِدِ او دا د حجِ افراد کونکي (د بیان) بشپړ تیا ده (یعني په دې سره د حجِ افراد بیان پوره او پای ته ورسېدی. یا په بله وینا: دا پوره [ټوله] بیان د حجِ مُفرد دی) وَهُوَ دُوْنَ الْمُتَمَتِّعِ فِي الْفَضْلِ او هغه په فضیلت کي له (حجِ) تمتع کونکي څخه کم دی وَالْقِرَانُ أَفْضَلُ مِنَ التَّمَتُّعِ او (حجِ) قِران بیا له (حجِ) تمتّع څخه افضل دی.

لغات: ﴿الْمُفْرِد﴾ حجِ افراد کونکی، مخکي ذکر سوه چي حج پر درې قسمه دی: ① حَجِّ إِفْرَاد، دې ته وایي چي حاجي له میقات څخه یوازي د حج احرام وتړي (یعني فقط د حج لپاره احرام وتړي. نه د عمرې لپاره) او چي کله د حج ارکان اداء کړي او حج ختم کړي، نو احرام خلاص کړي، داسي حاجي ته مُفْرِد وایي، ② حَجِّ قِرَان، دې ته وایي چي له میقات څخه د حج او عُمرې دواړو احرام یو ځای وتړي، داسي حاجي ته قَارِن وایي، ③ حَجِّ تَمَتُّع، دې ته وایي چي د حج په میاشتو کي صرف د عمرې احرام وتړي او چي کله عمره ختمه کړي، نو احرام خلاص کړي، بیا د ذو الحجې په اتمه ورځ بانلي د حج احرام وتړي، داسي حاجي ته مُتَمَتِّع وایي.

تشریح: دا مخکیني مسائل د حجِ افراد ول، لېکن د هغوی زیاتره مسائل په حجِ تمتّع او حجِ قران کي هم دي (یعني په تمتّع او قِران کي هم زیاتره داغه مسئلې دي). په را روان فصل کي مصنف رَحِمَهُ الله حجِ قران او حجِ تمتّع بیان کړي دي. بیا فرمایي چي حجِ قران تر ټولو افضل دی؛ ځکه په هغه کي حج او عمره دواړه یو ځای کول کیږي، تر هغه وروسته حجِ تمتع افضل دی؛ ځکه په هغه کي حج او عمره په یوه سفر کي اداء کیږي، که څه هم یو ځای نه کول کیږي، تر هغه وروسته حجِ افراد دی: ځکه په هغه کي یوازي حج اداء کیږي (او صاحب د انوارُ الایضاح لیکلي دي چي متأخرینو فقهاوو حجِ تمتّع افضل گرځولی دی. ځکه په حجِ قران کي د احرام موده د حجِ تمتّع په مقابله کي اوږده وي، چي په دې اوږده موده کي د إحرام د ممنوعاتو او پابندیو رعایت کول د عامو خلکو لپاره مشکل دي، نو ځکه متأخرینو تمتّع افضل گڼلی دی. د دې لپاره چي حج او حاجي له کوتاهیو او نیمگړتیاوو څخه په آسانه محفوظ پاته سي). (ثمرة النجاح، انوار الایضاح بتصرف)

فَصْلٌ

حج قران او د هغه طريقه

﴿۱۳۹۶﴾ اَلْقِرَانُ هُوَ اَنْ يَّجْمَعَ بَيْنَ اِحْرَامِ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ قران دا دی چي (حج کونکی) د حج او عمرې د احرام تر مينځ جمع راولي (يعني چي د حج او عمرې دواړو احرام يو ځای وتړي).

﴿۱۳۹۷﴾ فَيَقُوْلُ بَعْدَ صَلَاةِ رَكْعَتَيِ الْاِحْرَامِ نو هغه دي د احرام له دوه رکعته لمونځ کولو څخه وروسته (داسي) وايي اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اُرِيْدُ الْعُمْرَةَ وَالْحَجَّ اې الله! زه د حج او عمرې (دواړو) اراده کوم فَيَسِّرْهُمَا لِيْ وَتَقَبَّلْهُمَا مِنِّيْ نو هغوی دواړه زما لپاره آسانه کړه! او زما څخه يې قبول کړه! ثُمَّ يُلَبِّيْ بيا دي تلبيه ووايي.

لغات: ﴿قِران﴾ په يوه احرام کي حج او عمره دواړه اداء کول.

تشريح: قِران (د قاف په کسره سره) د ضرب د باب قَرَنَ يَقْرِنُ مصدر دی. لغوي معنی يې ده: يو ځای کول (متصل کول)، جمع کول. او د شريعت په اصطلاح کي قِران دا دی چي د حج او عمرې دواړو احرام يو ځای وتړي، يا په بله وينا چي په يوه احرام سره حج او عمره دواړه اداء کړي (څرنګه چي دلته احرام تړونکي حج او عمره سره يو ځای کړل، نو ځکه دې حج ته حجِ قران وايي).

د حجِ قِران طريقه دا ده چي د حج په مياشتو کي دي ميقات ته ورسيږي، له غسل يا اودس کولو څخه وروسته دي احرام وتړي او دوه رکعته لمونځ دي په پټ سر وکړي، تر سلام وروسته دي سر خلاص کړي او مخ پر قبله دي کښيني او په زړه کي دي د حج او عمرې دواړو د احرام نيت وکړي او په ژبه سره دي داسي ووايي "اللّٰهم إني أريد...إلخ"، يا په پښتو دي يې ووايي: "اې الله! زه د حج او عمرې اراده لرم، ته زما لپاره دواړه آسانه کړه! او زما څخه يې قبول کړه!"، بيا دي تلبيه ووايي، نو په تلبيه ويلو سره هغه محرم ګرځي.

﴿۱۳۹۸﴾ فَإِذَا دخَلَ مَكَّةَ بیا چي کله مکې مکرمې ته داخل سي بَدَأَ بِطَوَافِ الْعُمْرَةِ سَبْعَةَ أَشْوَاطٍ نو شروع دي د عمرې په طواف سره وکړي، اُووه ګوره (دي ولګوي) يَرْمُلُ فِي الثَّلَاثَةِ الْأُوَلِ فَقَطْ رمل به فقط په اولو دريو ګورونو (شوطونو) کي کوي ثُمَّ يُصَلِّيْ رَكْعَتَيِ الطَّوَافِ بيا دي د طواف دوه رکعته لمونځ وکړي ثُمَّ يَخْرُجُ إِلَى الصَّفَا بيا دي د صفا (غره) وطرف ته ووځي (روان سي) وَيَقُوْمُ عَلَيْهِ دَاعِيًا مُكَبِّرًا مُهَلِّلًا مُلَبِّيًا مُصَلِّيًا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ او پر صفا دي ودريږي په داسي حال کي چي دئ دعاء کونکی (او) الله أکبر ويونکی، لا إله إلا الله ويونکی، تلبيه ويونکی (او) پر نبي کريم ﷺ درود ويونکی وي ثُمَّ يَهْبِطُ نَحْوَ الْمَرْوَةِ بيا دي د مروه (غره) وطرف ته ښکته سي وَيَسْعَى بَيْنَ الْمِيْلَيْنِ او د ميلين اخضرين تر مينځ دي سعی وکړي فَيُتِمُّ سَبْعَةَ أَشْوَاطٍ نو اُووه ګوره دي پوره کړي وَهٰذِهٖ أَفْعَالُ الْعُمْرَةِ او دغه د عمرې افعال دي وَالْعُمْرَةُ سُنَّةٌ او عمره سنت ده ثُمَّ يَطُوْفُ طَوَافَ الْقُدُوْمِ لِلْحَجِّ بيا دي د حج لپاره طواف قدوم وکړي ثُمَّ يُتِمُّ أَفْعَالَ الْحَجِّ بيا دي د حج افعال پوره کړي كَمَا تَقَدَّمَ لکه مخکي چي تېره سوه فَإِذَا رَمٰى يَوْمَ النَّحْرِ جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ بيا چي کله د قرباني (لوی اختر) په ورځ جمرۀ عقبه وويشتي وَجَبَ عَلَيْهِ ذَبْحُ شَاةٍ أَوْ سُبُعُ بُدْنَةٍ نو پر هغه ديوه پسه يا ديوې بُلنې (اوښ يا غويي) داُوومي حصې ذبح (قرباني) واجبېږي فَإِذَا لَمْ يَجِدْ (ليکن) کله چي (د قرباني قدرت) نه وموندي (يعني که د پسه يا د بُلنې داُوومي حصې قرباني نه سي کولای) فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ قَبْلَ مَجِيْءِ يَوْمِ النَّحْرِ مِنْ أَشْهُرِ الْحَجِّ نو د دريو ورځو روژې (پر هغه لازم) دي د يومُ النحر له راتګ څخه مخکي د حج په مياشتو کي دننه وَسَبْعَةِ أَيَّامٍ بَعْدَ الْفَرَاغِ مِنَ الْحَجِّ وَلَوْ بِمَكَّةَ بَعْدَ مُضِيِّ أَيَّامِ التَّشْرِيْقِ او د اُوو ورځو روژې له حج څخه تر فارغېدو وروسته (پر هغه لازم) دي، که څه هم په مکه کي (پاته) وي. د أيامِ تشريق له تېرېدو څخه وروسته وَلَوْ فَرَّقَهَا او که جلا، جلا ونيسي هغه (اُووه روژې) جَازَ نو (هم) جائز دي.

لغات: ﴿يهبط﴾ د ضرب د باب مضارع معلومه ده: راكښته كېدل، راشوه كېدل، لاندې راتلل، ﴿شاة﴾ اسم جنس دى پُسه، مېږه، وزگړى، وزه (بزه) ټولو لره شامل دى، جمع: شِيَاه، همدارنگه الغَنَم يې جمع من غيرِ لفظه ده، موږ دآسانۍ لپاره د دې معنىٰ په "پُسه" سره كوو، ﴿سُبْع﴾ او سُبُع: اُوومه حصه، لكه ثُلْث او ثُلُث: دريمه حصه.

تشريح: اوس له دې ځايه د حجِ قران مكمل تفصيل بيانوي، فرمايي چې كله قارن ومكې شريفې ته داخل سي نو اول دې طواف قدوم نه كوي، بلكې د عمرې افعال دې شروع كړي، نو اول دې د عمرې طواف وكړي او دا طواف عمره فرض او ركن دى، او په دې طواف كې اضطباع او مل هم سنت دي او تر دې طواف وروسته د صفا و مروه په مينځ كې سعى كول هم واجب دي، بيا دې د حج افعال شروع كړي، نو اول دې طواف قدوم وكړي او تر هغه وروسته دې سعى وكړي، بيا قارن چې كله د ذو الحجې په لسمه (دلوى اختر په ورځ) د جمرهٔ عقبه رمى وكړي، نو يوه قرباني دې وكړي؛ ځكه چې هغه ته په يوه سفر كې د حج او عمرې دواړو د كولو موقع تر لاسه سوه، نو ځكه په شكرانه كې يوه قرباني كول پر هغه واجبيږي، او په قربانۍ كې ورته دا اختيار دى چې يو پُسه يا داسې نور ذبح كوي (يعني يو وزگړى، يا يوه مېږه، يا يوه بزه)، او كه يو پوره غويى يا اوښ ذبح كوي، او كه د غويي يا اوښ اُوومه حصه قرباني كوي، تر دې وروسته دې سر وخريي او احرام دې خلاص كړي.

وروسته فرمايي چې كه قارن پر قرباني كولو قدرت نه لري، نو پر هغه لس روژې واجبيږي، په دې طريقه سره چې درې روژې دې د ذو الحجې د لسمې (يومُ النحر) څخه مخكې د حج په مياشتو (يعني شوال، ذو القعده او لس ورځې د ذو الحجې، په دې دوران) كې ونيسې او اُووه روژې چې كله كور ته واپس راسي بيا دې يې ونيسي، افضل او مستحب دا ده چې هغه درې روژې له يومُ النحر څخه درې ورځې مخكې يعني د ذو الحجې په ۷، ۸ او ۹ ونيسي، كه قارن هغه درې روژې نه ونيسي تر دې چې يومُ النحر يعني د ذو الحجې لسمه راسي، نو بيا دَم باندې واجبيږي.

او كه پاته اُووه روژې له حج څخه تر فراغت وروسته په مكه شريفه كې نيول غواړي، نو شرط دا دى چې د ايامِ تشريق له تېرېدلو څخه وروسته به يې نيسي (ايام تشريق يعني د ذو الحجې له ۱۱ څخه تر ۱۳ پورې)، او دا اُووه روژې پرلپسې نيول هم ضروري نه دي، بلكې كه يې جلا، جلا ونيسي، نو هم جائز دي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

فَصْلٌ

حجِ تمتّع او د هغه طريقه او د حج تمتّع اقسام

﴿۱۳۹۹﴾ اَلتَّمَتُّعُ هُوَأَنْ يُحْرِمَ بِالْعُمْرَةِ فَقَطْ مِنَ الْمِيْقَاتِ (حجِ) تمتّع دا دی چې له ميقات څخه فقط (يوازې) د عمرې احرام وتړي.

﴿۱۴۰۰﴾ فَيَقُوْلُ بَعْدَ صَلَاةِ رَكْعَتَيِ الْإِحْرَامِ نو هغه دې د احرام له دوه رکعته لمونځ کولو څخه وروسته (داسې) وايي اَللّٰهُمَّ إِنِّيْ أُرِيْدُ الْعُمْرَةَ اې الله! زه د عمرې اراده کوم فَيَسِّرْهَا لِيْ وَتَقَبَّلْهَا مِنِّيْ نو هغه زما لپاره آسانه کړه! او زما څخه يې قبوله کړه! ثُمَّ يُلَبِّيْ بيا دې تلبيه ووايي.

﴿۱۴۰۱﴾ حَتّٰى يَدْخُلَ مَكَّةَ تر دې چې مکې ته داخل سي (يعني مکې ته تر داخلېدلو پورې دې تلبيه وايي) فَيَطُوْفُ لَهَا بيا دې د عمرې لپاره طواف وکړي وَيَقْطَعُ التَّلْبِيَةَ بِأَوَّلِ طَوَافِهٖ او تلبيه دې په څېل اول (شروع) د طواف کې ختمه کړي (پرېږدي) وَيَرْمُلُ فِيْهِ او په دې طواف کې دې رمل وکړي ثُمَّ يُصَلِّيْ رَكْعَتَيِ الطَّوَافِ بيا دې د طواف دوه رکعته لمونځ وکړي ثُمَّ يَسْعٰى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ بَعْدَ الْوُقُوْفِ عَلَى الصَّفَا بيا دې د صفا او مروه تر مينځ سعی وکړي، پر صفا له درېدلو څخه وروسته كَمَا تَقَدَّمَ لکه مخکې چې تېر سوه (يعني لکه مخکې چې د دې بيان تېر سو) سَبْعَةَ أَشْوَاطٍ اُووه دَوره (يعني اُووه شوطه دې د صفا او مروه تر مينځ سعی وکړي) ثُمَّ يَحْلِقُ رَأْسَهٗ أَوْ يُقَصِّرُ إِذَا لَمْ يَسُقِ الْهَدْيَ بيا دې سر وخريي يا دې يې کوچنی کړي (په دې شرط) کله چې ده هدی نه وي بېولې (يعني که چيرې ده د هدی څاروی د ځان سره راوستلی نه وي) وَحَلَّ لَهٗ كُلُّ شَيْءٍ مِنَ

الْجِمَاعِ وَغَيْرِهٖ او د ده لپاره هر شی (کوم چي د احرام په وجه حرام سوي وو) يعني جماع او نور شيان حلال سوه وَيَسْتَمِرُّ حَلَالًا او حلال كېدونكى (بغير له احرامه) دي پاته سي (يعني تر دې وروسته دي د حلالو كسانو په څېر بغير له احرام ترلو څخه هلته پاته سي).

لغات: ﴿تمتّع﴾ په لنډه وينا دا چي په يوه احرام كي عمره كول او تر هغه وروسته په حرم كي پاتېدل او بيا د حج په موسم كي په بل احرام كي حج كول. ﴿لَمْ يَسُقْ﴾ د نصر له بابه د جحد صيغه ده. سَاقَ يَسُوْقُ سَوْقًا و سِيَاقًا: بيول (هڅه كول)، روانول، چلول. ﴿يستمرّ﴾ د استفعال د باب مضارع ده. اِسْتَمَرَّ يَسْتَمِرُّ اِسْتِمْرَارًا: پر يوه حالت باقي پاتېدل، برابر جاري پاتېدل.

تشريح: د تمتّع لغوي معنیٰ ده: نفع اخيستل. او د شريعت په اصطلاح كي تمتّع دا دی چي د حج په مياشتو كي له ميقات څخه يوازي د عمرې احرام وتړي او د عمرې له پوره كولو څخه وروسته احرام خلاص كړي او په ميقات كي پاته سي (يعني خپل وطن ته واپس ولاړ نه سي بلكي په هاغه سفر كي) بيا د حج په مياشتو كي د حج احرام وتړي او حج پوره كړي، دې ته حجِ تمتّع وايي. (تمتّع ځكه ورته وايي چي هغه له عمرې څخه وروسته د احرام خلاصولو نفع واخيستله؛ ځكه كوم شيان چي د احرام په وجه ورته ممنوع وه. هغه د حج او عمرې په مېنځ كي ورته حلال سوه اوس دئ په پوره توګه نفع ځني اخيستلای سي. همدارنګه په يوه سفر كي يې د عُمرې او حج دواړو عبادتونو د اداء كولو نفع واخيستله، نو ځكه دې حج ته حجِ تمتّع وايي. په خلاف د قِران چي هغه له عمرې څخه تر فراغت وروسته هم محرم پاتېږي او له ممنوعه شيانو څخه نفع نه سي اخيستلای).

د حجِ تمتّع طريقه دا ده چي له ميقات څخه دي اول د عمرې احرام وتړي او د صلاةُ الإحرام (دوه ركعته لمونځ كولو) څخه وروسته دي هغه دعاء ووايي كوم چي په متن كي ذكر سوه، يا په خپله ژبه دي يې ووايي چي "اې الله! زه د عمرې اراده لرم، هغه زما لپاره آسانه كړه!..."، بيا دي تلبيه ويل شروع كړي، په تلبيه ويلو سره هغه محرم ګرځي، پاته طريقه به په راروان عبارت كي ذكر سي.

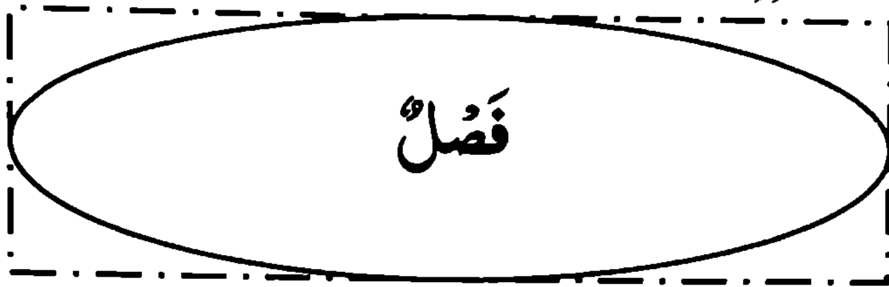
حَتّٰى يَدخُل مَكّةَ إلخ: د حجِ تمتّع دوه صورتونه دي: ① يو دا چي حجِ تمتّع كونكى د هدی ځاروی د ځان سره نه بوځي (حرم ته)، ② او دويم صورت دا چي د هدی ځاروی د ځان سره بوځي (په اول صورت كي تر عمره كولو وروسته حلاليږي، بيا دي د ذو الحجې پر اتمه د حج احرام تړي. او په دويم صورت كي تر عمره كولو وروسته نه حلاليږي بلكي د حج تر پوره كولو وروسته له دواړو احرامونو څخه يو ځای حلاليږي)، د هر يوه حكم جلا دی. مصنف رَحِمَهُ الله اولاً د اول صورت بيان كوي، نو فرمايي چي حجِ تمتّع كونكى چي كله ومكې شريفې ته داخل سي، نو اول دي طوافِ قدوم نه كوي، بلكي د عمرې افعال دي وكړي، يعني اول دي د عمرې طواف وكړي، او تلبيه كوم چي يې تر اوسه ويله، هغه دي پرېږدي. په دې

طواف کې دې اضطباع او رمل هم وکړي، بيا دې دوه رکعته صلاة طواف وکړي او د صفا او مروه تر مينځ دې سعی هم وکړي او بيا دې سر وخريي يا دې ورېښتان کوچنې کړي او احرام دې خلاص کړي، تر دې وروسته دې دمکې د اوسېدونکو په شان بغير له احرام ترلو څخه هلته پاتې سي. او دويم صورت يعني که چيري يې د هدی څاروی (د قرباني څاروی) د ځان سره بېولی وي. نو د هغه بيان به په را روان عبارت کې وسي.

﴿۱۴۰۲﴾ وَإِنْ سَاقَ الْهَدْيَ او که هدی يې (د ځان سره) بېولې وي لَايَتَحَلَّلُ مِنْ عُمْرَتِهِ نو له عمرې څخه نه حلاليږي (يعني په دې صورت کې په عمره کولو سره نه حلاليږي، بلکې محرم پاتيږي) فَإِذَا جَاءَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ بيا چې کله چې يومُ الترويه (د ذوالحجې اتمه ورځ) راسي يُحْرِمُ بِالْحَجِّ مِنَ الْحَرَمِ نو د حج احرام دې وتړي له (همدې) حرم شريف څخه وَيَخْرُجُ إِلَى مِنًى او منیٰ شريفې ته دې ووځي فَإِذَا رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ يَوْمَ النَّحْرِ بيا چې کله په يومُ النحر (د لوی اختر په ورځ) جمرۂ عقبه وويلي (د جمرۂ عقبه له رمی څخه فارغ سي) لَزِمَهُ ذَبْحُ شَاةٍ أَوْ سُبْعُ بَدَنَةٍ نو پر هغه د يوه پسه يا د بڼني (اوښ يا غويي) د اُوومې حصې ذبح (قرباني) لازميږي فَإِنْ لَمْ يَجِدْ بيا که (د قربانی قدرت) نه وموندي فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ قَبْلَ مَجِيءِ يَوْمِ النَّحْرِ نو د دريو ورځو روژې (پر هغه لازم) دي د يومُ النحر له راتګ څخه مخکې وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعَ كَالْقَارِنِ او اُووه روژې (تر هغه وروسته يلازم) دي کله چې راوابس سي (يعني له حج څخه فارغ سي) د قارن په شان فَإِنْ لَمْ يَصُمِ الثَّلَاثَةَ حَتَّى جَاءَ يَوْمُ النَّحْرِ بيا که (مخکينی) درې روژې نه ونيسي تر دې چې يومُ النحر (د لوی اختر ورځ) راسي تَعَيَّنَ عَلَيْهِ ذَبْحُ شَاةٍ نو پر هغه د پسه ذبح کول متعيّن کيږي وَلَايُجْزِئُهُ صَوْمٌ وَلَا صَدَقَةٌ او (اوس) نه کافي کيږي د هغه لپاره روژه او نه صدقه.

تشريح: فرمايي چې که حجِ تمتع کونکی د هدی څاروی د ځان سره بېولی وي، نو بيا هغه په عمره کولو سره حلال نه ګرځي، بلکې محرم پاتيږي، نو ځکه تر عمره کولو وروسته دې سر نه خريي، همداسې دې په احرام کې پاتې سي (او که تر عمرې وروسته يو جنايت وکړي، نو دم واجبيږي)، بيا چې کله د ذوالحجې اتمه ورځ راسي، نو په دې ورځ دې سهار د حرم په حدودو کې له خپل ځای

څخه د حج احرام وتړي او منیٰ ته دې روان سي او مستحب دا ده چې مسجدِ حرام ته راسي. طواف او صلاة طواف (دوه رکعته) وکړي بیا احرام وتړي او منیٰ ته ولاړ سي، بیا دې د ذو الحجې په لسمه د جمرهٔ عقبه تر رمي وروسته د تمتّع قرباني وکړي (ځکه ده په یوه سفر کې عمره او حج دواړه اداء کړل. نو ځکه د شکرانې په توګه به قرباني کوي چې هغه یو شاة دی یا د بدنې اُوومه حصه ده) او بیا دې حلق یا قصر وکړي او احرام دې خلاص کړي، او س هغه د حج او عمرې دواړو له احرام څخه حلال سو. د پاته عبارت تفصیل د حجِ قِران په فصل کې د ﴿۱۳۹۸﴾ نمبر مسئلې د تشریح په آخر کې تېر سو.

د عمرې حکم او وخت

﴿۱۴۰۳﴾ اَلْعُمْرَةُ سُنَّةٌ عمره سنت ده.

﴿۱۴۰۴﴾ وَتَصِحُّ فِيْ جَمِيْعِ السَّنَةِ او عمره په ټوله کال کې صحیح کېږي وَتُكْرَهُ يَوْمَ عَرَفَةَ وَيَوْمَ النَّحْرِ وَأَيَّامَ التَّشْرِيْقِ او د عرفات په ورځ او د قربانۍ (لوی اختر) په ورځ او د تشریق په ورځو کې مکروه ده.

تشریح: عمره کول فرض یا واجب نه ده، بلکې د صحیح قول مطابق د امام صاحب رَحِمَهُ الله په نېز سنت مؤکده ده.

وتصح فی جمیع الخ: عمره د کال په هره میاشته کې کول صحیح دي، خو څرنګه چې د رژوې مبارکې په میاشته کې د اعمالو ثواب څو چنده زیاتیږي، د بخاري شریف په حدیث کې دي چې نبي کریم ﷺ وفرمایل چې د رمضان عمره د پوره حج برابره ده. لهذا که موقع وي، نو د روژې په میاشته کې د عمرې کوشش کول پکار دي، او د حج په ورځو (یعني له نهمي ذوالحجې څخه تر دیارلسمي ذوالحجې پورې په دې ورځو) کې د عمرې احرام تړل او عمره کول ښه نه دي او مکروه دي.

او صاحب د انوار الایضاح د "ایضاح المسالک" په حواله سره لیکلي دي چې په دې ورځو کې د عمرې احرام تړل ناجائز او ممنوع دي؛ ځکه چې دغه ورځې الله تعالیٰ د حج د ارکانو لپاره خاص

کړي دي، لهذا که په دې ورځو کي عمره وکړل سي، نو د حج مناسک به په صحيح طريقه سره اداء نه سي، نو ځکه په دې ورځو کي عمره کول ممنوع او گناه ده (دا حکم به د حاجي لپاره وي). (انوار الایضاح)

د عمرې کولو طريقه

﴿۱۳۰۵﴾ وَكَيْفِيَّتُهَا أَنْ يُّحْرِمَ لَهَا مِنْ مَّكَّةَ مِنَ الْحِلِّ او د عمرې طريقه دا ده چي احرام وتړي د عمرې لپاره له مکې څخه (يعني څوک چي په مکه کي وي) له حل څخه بِخِلَافِ إِحْرَامِهِ لِلْحَجِّ په خلاف د ده د احرام تړلو د حج لپاره فَإِنَّهُ مِنَ الْحَرَمِ ځکه چي هغه له حرم څخه دی (يعني له حرم شريف څخه تړل کيږي، نه له حل څخه).

لغات: ﴿حِلّ﴾ د حرم او ميقات په مينځ کي واقع حصې ته او دننه ميقات ته حل ويل کيږي، يعني کومه سيمه او علاقه چي د ميقات او حرم شريف تر مينځ واقع ده، هغه ته حل وايي، همدارنګه ميقات هم په حل کي راځي، ﴿حرم﴾ د کعبې شريفې څلور سره طرفونو ته مخصوص علاقه ده او هغه د حکومت له طرفه نښاني کړل سوې ده.

تشريح: د عبارت حاصل دا دی چي کوم خلک په مکه شريفه کي اوسيږي، د هغو لپاره د عمرې د احرام تړلو ميقات حل دی، يعني دوی به له حرم يا له مسجد حرام څخه د عمرې احرام نه تړي، بلکي حل ته به ځي او هلته چي له کومه ځايه وغواړي، احرام دي وتړي، لېکن افضل دا ده چي له تنعيم څخه احرام وتړي کوم چي تر ټولو نژدې حل دی. او آفاقي (بهرنی کس) که د عمرې په نيت سره مکې شريفې ته راځي، نو له خپل ميقات څخه به د عمرې احرام وتړي، او تر دې وروسته به مکې ته راسي، طواف او سعي بين صفا والمروه به وکړي، بيا به حلق وکړي او احرام به خلاص کړي. نو عمره وسوه.

او پاته سو حج، نو په هغه کي چي کوم څوک د مکې شريفې وي، هغه به له حرم يا مسجد حرم څخه احرام تړي، او کوم کس چي له بهر څخه راځي (يعني آفاقي)، هغه به له خپل ميقات څخه احرام تړي. (انوار الایضاح، ثمرة النجاح)

د عمرې افعال

﴿۱۳۰۶﴾ وَأَمَّا الْآفَاقِيُّ الَّذِيْ لَمْ يَدْخُلْ مَكَّةَ او کوم چي هغه اطرافي (بهرنی) کس دی کوم چي مکې ته نه وي داخل سوی فَيُحْرِمُ إِذَا قَصَدَهَا مِنَ الْمِيْقَاتِ نو هغه دي (د عمرې) احرام له ميقات څخه وتړي کله چي د مکې قصد وکړي ثُمَّ يَطُوْفُ وَيَسْعٰى لَهَا بيا دي طواف وکړي او

سعی دې وکړي د عمرې لپاره ثُمَّ يَحْلِقُ بیا دې سر وخریي وَقَدْ حَلَّ مِنْهَا او (اوس) هغه له عمرې څخه حلال سو كَمَا بَيَّنَّاهُ بِحَمْدِ اللهِ لکه (مخکې چې) موږ الحمد لله دا بیان کړه.

لغات: ﴿آفاقي﴾ مخکې یې څو ځله تعریف تېر سوی دی چې هغه حاجي یا عمره کونکي ته وایي کوم چې له میقات څخه بهر له بل وطن او بل ملک څخه حرم شریف ته راغلی وي، مثلاً افغاني، پاکستاني، یمني، مصري او داسې نور، له آفاق څخه مراد دلته د دنیا هر هغه ملک او علاقه ده کوم چې له میقات څخه بهر وي، د هغه اوسېدونکي ته آفاقي ویل کیږي او د هغه لپاره له احرام څخه بغیر له میقات څخه تېرېدل ممنوع دي، کله چې یې حرم ته د تللو اراده وي.

تشریح: عمره کونکی که آفاقي وي، نو هغه دي له خپل میقات څخه د عمرې په نیت احرام وتړي او تر احرام تړلو وروسته دې راسي، طواف دې وکړي یعنې اُووه دَوره (اووه شوطه) دې پر کعبې شریفې راوګرځي، بیا دې همداسې سعی بین الصّفا والمروه وکړي، بیا دې سر وخریي، یا دې وربښتان کوچني کړي او له عمرې څخه دې حلال سي، دا د عمرې افعال دي.

خلاصه دا چې د عمرې دا پنځه (۵) اعمال دي: ① احرام تړل، ② تر هغه وروسته دا احرام دوه رکعته لمونځ کول، ③ بیا په کعبه شریفه باندې اُووه دَوره طواف کول (په طواف کې رمل او اضطباع کول)، ④ تر هغه وروسته د طواف دوه رکعته لمونځ کول، ⑤ بیا د صفا او مروه تر مینځ اُووه دَوره سعی کول، ⑥ بیا حلق یا قصر کول.

په حج کې د عرفات او جمعې ورځ سره یو ځای کېدل
(کوم ته چې د عوامو په اصطلاح حج اکبر ویل کیږي)

﴿۱۳۰۷﴾ وَأَفْضَلُ الْأَيَّامِ يَوْمُ عَرَفَةَ إِذَا وَافَقَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ او افضل د ورځو د عرفات ورځ ده، کله چې موافقه (برابره) سي د جمعې د ورځې سره (یعنې کله چې په حج کې عرفات د جمعې په ورځ وي)

وَهُوَ أَفْضَلُ مِنْ سَبْعِيْنَ حَجَّةً فِيْ غَيْرِ جُمُعَةٍ او دا افضل دي له اویا (۷۰) هغه حجونو څخه کوم چې په جمعه کې نه وي (یعنې چې په هغه کې عرفات د جمعې په ورځ نه وي) رَوَاهُ صَاحِبُ مِعْرَاجِ الدِّرَايَةِ بِقَوْلِهِ: دا (خبره) صاحب د معراج الدّرایة رَحِمَهُ الله نقل کړې ده په خپل دې قول سره: (وقد صح...) وَقَدْ صَحَّ عَنْ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: چې له رسول الله ﷺ څخه په صحیح توګه (په صحیح روایت سره) ثابت دي چې هغوی ﷺ وفرمایل: أَفْضَلُ الْأَيَّامِ يَوْمُ عَرَفَةَ

إِذَا وَافَقَ جُمُعَةً وَهُوَ أَفْضَلُ مِنْ سَبْعِيْنَ حَجَّةً چې افضله دورځو دعرفات ورځ ده کله چې موافقه (برابره) سې د جمعې د ورځې سره او دا له اویا (۷۰) حجونو څخه افضل دي ذَكَرَهُ فِيْ تَجْرِيْدِ الصِّحَاحِ بِعَلَامَةِ الْمُوَطَّأ دايې په "تجريد الصحاح" کې د مؤطا په علامت (په حواله) سره ذکر کړې دي وَكَذَا قَالَ الزَّيْلَعِيُّ شَارِحُ الْكَنْزِ او همداسې د کنز الدقائق شارح علامه زيلعي رَحِمَهُ الله فرمايلي دي.

تشريح: د عبارت حاصل دا دی چې که عرفات د جمعې په ورځ وي، نو د دې حج فضیلت ډېر زیات دی چې دا حج د نورو ورځو له اویا (۷۰) حجونو څخه افضل دی؛ ځکه د عرفات ورځ هم افضله ده او د جمعې ورځ هم افضله ده، نو د دواړو د یو ځای کېدلو په صورت کې فضیلت ډېر زیاتیږي، لکه څرنګه چې په حدیث کې دي چې "افضله دورځو ورځ دعرفات ده او کله چې عرفات او د جمعې ورځ سره یو ځای سي نو هغه حج له اویا حجونو څخه افضل دی"، همدارنګه کله چې عرفات د جمعې په ورځ سي، نو د عرفات په میدان کې وقوف کونکو ټولو حاجیانو ته مغفرت کول کیږي. (زيلعي ج: ۲، ص: ۲۶، طحطاوی علی مراقی الفلاح ص: ۴۰۳، ايضاح المناسک ص: ۵۲)

فايده: په عوامو کې مشهوره ده چې کوم حج د جمعې په ورځ واقع سي، هغه حجِ اکبر دی، د حدیثو په کتابو کې د دې ثبوت نه ترلاسه کیږي او نه د فقهې په کتابو او د مجتهدینو په اقوالو کې د دې ثبوت سته، خو په حدیث او فقه کې د دې صراحت سته چې حجِ اصغر عمره ته وایي او حجِ اکبر خپله حج ته وایي "الحج الأكبر يوم النحر والحج الأصغر العمرة" (ترمذی شریف ج: ۱، ص: ۱۸۶) قال الزهری والشعبي وعطاء: الأكبر الحجّ والأصغر العمرة. (شامي ج: ۲، ص: ۶۲۲، ط: کراچي)

په مکه شریفه کې استوګنه اختیارول

﴿۱۴۰۸﴾ وَالْمُجَاوَرَةُ بِمَكَّةَ مَكْرُوْهَةٌ عِنْدَ أَبِيْ حَنِيْفَةَ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَىٰ او په مکه کې اوسېدل (اړول) مکروه دي د امام صاحب رَحِمَهُ الله په نېز لِعَدَمِ الْقِيَامِ بِحُقُوْقِ الْبَيْتِ وَالْحَرَمِ د بیتُ الله (کعبې شریفې) او حرم شریف د حقوقو د نه اداء کېدلو په وجه (یعني دا توان نه لري چې د کعبې او حرم شریف حقوق همېشه اداء او ترسره کړل سي) وَنَفَى الْكَرَاهَةَ صَاحِبَاهُ رَحِمَهُمَا اللهُ تَعَالَىٰ او نفي

کړې یې دی (دا) کراهت د امام صاحب رَحِمَهُ الله دوو ملګرو (یارانو) الله تعالی دې پر دوی رحم وکړي (یعني امام محمد او امام ابو یوسف رَحِمَهُمَا الله د دې نفې کړې دی).

لغات: ﴿مجاورة﴾ د مفاعلې د باب مصدر دی، جَاوَرَهُ مُجَاوَرَةً و جِوَارًا: نژدې اوسېدل، په څنګ کې جوخت ور سره اوسېدل، که په صله کې یې مسجد ذکر سي، نو معنیٰ یې ده: اعتکاف پکښې کول.

تشریح: امام صاحب رَحِمَهُ الله فرمایي چې مکّه یو معزّز او محترم ځای دی، چې د هغه فضائل په قرآن او حدیث کې بې شمېره دي، په قرآن شریف کې د "بلد أمین" په نوم سره قسم په اخیستل سوی دی، نو که څوک هلته زیات وخت پاته سي، نو ممکنه ده چې د هغې کما حقهٗ احترام او د هغې د حقوقو رعایت نه وکړل سي او په زړه کې د دې مقدّس ځای د عظمت او لوړې مرتبې کمې راسي، لکه څرنګه چې ښکاره همدا ده چې تر ډېره وخته د یو ځای یا یو کس د حقوقو رعایت کول او کما حقهٗ احترام یې کول مشکل دي (خصوصاً د عوامو لپاره)، نو پر دې بنیاد هلته د بهرني خلګو لپاره مستقل پاتېدل او استوګنه اختیارول مکروه دي (او په عمدةُ الفقه کې دي چې امام صاحب رَحِمَهُ الله د دې کراهت حکم د خپلې زمانې په اعتبار سره ور کړی دی، که چیرې هغه زموږ د زمانې مجاورین لیدلي وای، نو بېله شکه به یې هلته مستقل قیام حرام ګرځولی وای)، لیکن بیا هم که یو څوک هلته د استېدلو په صورت کې د دې مقدّس ځای پوره ادب او احترام کولای سي او هلته د زړه په زیات رغبت سره د حقوقو رعایت کولای سي (او له ګناهونو او ممنوعاتو څخه په کلکه ځان ساتلای سي، کوم چې ډېر مشکل دي)، نو د هغه لپاره په مکه مکرّمه کې مستقل پاتېدل بلا نزاع افضل دي.

او صاحبینو رَحِمَهُمَا الله د کراهت نفي په دې وجه کړې دي چې په دې مقدّس او مبارک ځای کې وخت تېرول او د عبادت موقع ترلاسه کېدل یو غنیمت دی، په دې کې چې څومره وخت هم تېر سي او د عبادت موقع ترلاسه سي، نو هم کم دی. او صاحب د ثمرةُ النجاح د دې وجه دا هم لیکلې ده چې حضرت ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَام د مکې مکرّمې د استوګنې لپاره دعاء کړې ده لکه څرنګه چې په دې آیت کې دي: ﴿رَبَّنَا إِنِّيْ أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِيْ بِوَادٍ غَيْرِ ذِيْ زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيْمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِيْ إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُوْنَ﴾ [سورة ابراهیم: ۳۷]، په دې آیت کې حضرت ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَام کعبې شریفې ته د نژدې اوسېدلو دعاء کړې ده، همدارنګه په حدیث شریف کې له حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا څخه روایت دی فرمایي: کله چې موږ مدینې شریفې ته راغلو، نو حضرت ابو بکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او داسې نورو صحابه وو نبي کریم ﷺ ته شکایت وکړی، نبي کریم ﷺ چې د دوی شکایت (او دیغت) ولیدی، نو دا دعاء یې وکړه "اَللّٰهمّ حَبِّبْ إلینا المدینة کما حَبَّبْتَ مَكَّةَ أَوْ

أشَدَّ...." (مسلم شریف، باب الترغیب فی سکن المدینة... ص: ۵۷۶، حدیث رقم: ۱۳۷۶، ۳۳۴۲)، له دې حدیث څخه دا هم معلومیږي چې د مکې مکرّمې سره محبت ساتل پکار دي، چې په دې سره (د صاحبینو د تائید لپاره) استدلال کېدلای سي چې په مکه مکرّمه کې قیام کول مکروه نه دي (خو د هغه کس لپاره چې په ځان یې پوره باور وي). (انوار الایضاح، ثمرة النجاح)

فایده: د حج د دریو سره قسمونو او د عمرې هغه ټوله افعال کوم چې فرض یا واجب او داسې نور دي، هغوی ټوله د آسانۍ لپاره په جلا، جلا نقشه کې پېښول کیږي، چې په ټولو افعالو باندې یو ځای معلومات راسي.

د حج افراد افعال او د هغوی حکم

۱	د حج احرام	شرط
۲	طوافِ قدوم	سنّت
۳	د منیٰ قیام (یعني په منیٰ کې پاتېدل او شپه تېرول) د اتم (۸) ذو الحجې له ماپښین څخه د نهم (۹) ذو الحجې تر سهاره	سنّت
۴	وقوفِ عرفات پر (۹) د ذو الحجې	رکن
۵	وقوفِ مزدلفه پر (۱۰) د ذوالحجې	واجب
۶	د جمرۂ عقبه (آخري شیطان) ویشتل پر (۱۰) د ذوالحجې	واجب
۷	د سرو ښتان خرییل یا کوچني کول (لنډول)	واجب
۸	طوافِ زیارت د (۱۰) ذو الحجې څخه بیا تر (۱۲) ذوالحجې پورې	رکن
۹	رمل او اضطباع	سنّت
۱۰	سعی	واجب
۱۱	د دریو سره جمراتو رمی (درې سره شیطانان ویشتل) پر ۱۱، ۱۲ د ذو الحجې	واجب
۱۲	په منیٰ کې د رمی شپې تېرول	سنّت
۱۳	طوافِ وداع (خپل وطن ته د واپسۍ په وخت کې)	واجب

د حج قِران افعال او د هغوی حکم

۱	دحج اوعمرې احرام	شرط
۲	طواف عمره (۴شوطه)	رکن
۳	رمل اواضطباع	سنّت
۴	دعمرې سعی	واجب
۵	طواف قدوم سره درمل اواضطباع	سنّت
۶	دحج سعی	واجب
۷	دمنیٰ قيام داتـم (۸) ذوالحجې لـه ماپښين څخـه دنهـم (۹) ذو الحجې ترسهاره	سنّت
۸	وقوف عرفات (۹ ذوالحجة)	رکن
۹	وقوف مزدلفه (۱۰ ذوالحجة)	واجب
۱۰	دجمرهٔ عقبه (آخري شيطان) ويشتل (۱۰ذوالحجة)	واجب
۱۱	قرباني د ۱۰ ذوالحجې څخه بيا تر ۱۲ ذوالحجې پورې	واجب
۱۲	دسر ورېښتان کوچني کول	واجب
۱۳	طواف زيارت کول	رکن
۱۴	د دريو سره جمراتو رمی (درې سره شيطانان ويشتل) پر ۱۱، ۱۲ د ذوالحجې	واجب
۱۵	په منیٰ کې درمی شپې تېرول	سنّت
۱۶	طواف وداع (دواپسی په وخت کې)	واجب

د حج تمتّع افعال او د هغوی حکم

۱	دحج اوعمرې احرام	شرط
۲	طواف عمره	رکن
۳	رمل اواضطباع	سنّت
۴	دعمرې سعی	واجب
۵	دسرورېښتان خرييل ياکوچني کول	واجب

۶	د حج احرام تړل	شرط
۷	د منیٰ قیام داتـم (۸) ذو الحجې لـه ماپښـین څخـه د نهـم (۹) ذو الحجې تر سهاره	سنّت
۸	وقوفِ عرفات (۹ ذوالحجة)	رکن
۹	وقوفِ مزدلفه (۱۰ ذوالحجة)	واجب
۱۰	د جمرهٔ عقبه (آخري شيطان) ويشتل (۱۰ ذوالحجة)	واجب
۱۱	قرباني	واجب
۱۲	طوافِ زيارت کول	رکن
۱۳	دحج سعي	واجب
۱۴	د دريو سره جمراتو رمی (دري سره شيطانان ويشتل) پر ۱۱، ۱۲ د ذو الحجې	واجب
۱۵	په منیٰ کي د رمی شپې تېرول	سنّت
۱۶	طوافِ وداع	واجب

د عمري افعال او د هغوی حکم

۱	احرام تړل	شرط
۲	طواف	رکن
۳	رمل	سنّت
۴	اضطباع	سنّت
۵	سعی	واجب
۶	دسرو ښتان خرېيل يا کوچني کول (لنډول)	واجب

بَابُ الْجِنَايَاتِ

(دا) باب د جنايتونو (په بيان کي) دی

د حج او احرام له بيان څخه تر فراغت وروسته اوس هغه عوارض ذکر کوي کوم چي احرام ته عارضيږي، او معلومه خبره ده چي عوارض وروسته پيښيږي، نو ځکه يې بَابُ الجِنَايَات وروسته ذکر کړی؛ جنايات جمع د جنايةٌ ده، لغوي معنیٰ يې ده: جرم، او اصطلاحي معنیٰ يې ده: هغه کار چي په حالت د احرام کي يا په بله وړنا د حج او عمرې په دوران کي شرعاً ممنوع وي او په جناياتو کي د بعضو تعلق د احرام سره دی او د بعضو تعلق د حرم د حدودو سره دی، پر دغه جناياتو په شريعت کي څه جزاګاني مقرّره دي کوم چي پر جنايت کونکي (جنايتکاره) باندي لازميږي، برابره ده هغه قصداً جنايت کړی وي او که په غلطي سره، په مسئله خبر وي او که نه وي، مالدار وي او که فقير وي، د ټولو حکم برابر دی. (عمدة الفقه)

د بعضي اصطلاحاتو وضاحت: د جناياتو په باب کي څه خاص اصطلاحات مستعمل دي، د هغوی وضاحت په لاندي ډول دی:

دَم: له دې څخه مراد يو پسه، وزګری او داسي نور (يعني ميږه او بزه) دي ،يا د لوی څاروي (يعني د اوښ، غويي او داسي نورو) اُوومه حصه ده، بدنة: له دې څخه مراد اُوښه، غويی، ګاميښه او داسي نور څارويان دي، صدقة: عموماً له دې څخه مراد د يوه صدقةٔ فطر (سرسايې) مقدار وي، يعني يو صاع اُوربشي، يا يو صاع خرماوي يا کشمش او داسي نور يا نيم صاع غنم يا د هغه قيمت، خو بعضي وخت د صدقه مقدار له دې څخه کم يا زيات هم کيږي چي د هغه تفصيل به د مسئلو په ضمن کي درج سي. جزاء، کفارة، فدية: د دې الفاظو اطلاق د موقع مطابق پر دَم او صدقه دواړو باندي کيږي، لهذا چيري چي دا الفاظ استعمال وي، هلته د نورو شرائطو په خيال ساتلو سره به حکم متعيّنول کيږي.

د جنايت قسمونه

﴿۱۳۰۹﴾ هِيَ عَلىٰ قِسْمَيْنِ جنايات پر دوه قسمه دي جِنَايَةٌ عَلَى الْإِحْرَامِ (۱) (يو) جنايت (جرم) پر احرام دی (يعني داسي فعل کول کوم چي د احرام په حالت کي ممنوع وي) وَ جِنَايَةٌ عَلىٰ

الْحَرَمِ (۲) او (دویم) جنایت پر حرم دی (یعني داسي فعل کول کوم چي په حرم کي ممنوع وي) وَالثَّانِيَةُ
لَاتَخْتَصُّ بِالْمُحْرِمِ او دویم (قسم) جنایت د محرم سره خاص نه دی (بلکي هر څوک چي هم دا
جنایت وکړي، برابره ده محرم وي او که غیرِ محرم، نو هغه جنایتکار او مجرم دی).

لغات: ﴿مُحْرِم﴾ د افعال د باب فاعل دی: احرام تړونکی، احرام والا.

تشریح: جنایت پر دوه قسمه دی: ① یو جنایت دا دی چي د حلال والي په حالت کي (یعني چي انسان احرام نه وي تړلی) د هغه کول جائز وي، لېکن د احرام په حالت کي د هغه کار کول ناجائز او جرم سي، لکه ګنډل سوي (جوړه، تیاره) کپړه اغوستل جائز دي، لېکن کله چي احرام وتړي (نو محرم سو)، نو تر دې وروسته د ګنډل سوي جامې اغوستل ناجائز سوه، دا د احرام جنایت (جنایت علی الإحرام) سو، دا جنایت برابره ده محرم یې په حرم کي وکړي او که یې له حرم څخه دباندي (بهر) وکړي، په هر وخت کي جنایت دی، په دې شرط چي په احرام کي وي یعني محرم وي، ② دویم قسم د حرم جنایت دی، مثلاً ښکار کول جائز دي، لېکن په حرم کي ښکار کول جنایت دي، دا قسم جنایت (جنایت علی الحرم) برابره ده احرام والا (محرم) یې وکړي او که بغیر له احرام والا (غیرِ محرم) وکړي، په هر صورت کي جنایت دی، په دې شرط چي په حرم کي وي. (ثمرة النجاح)

﴿۱۳۱۰﴾ وَجِنَايَةُ الْمُحْرِمِ عَلٰى أَقْسَامٍ او د محرم جنایت پر څو قسمه دی مِنْهَا مَا يُوْجِبُ دَمًا له هغوی څخه بعضي خو هغه دي کوم چي دَم (پسه وغیره) واجبوي وَمِنْهَا مَا يُوْجِبُ صَدَقَةً او بعضي هغه دي کوم چي صدقه واجبوي وَهِيَ نِصْفُ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ او هغه (د صدقې مقدار) نیم صاع دی له غنمو څخه وَمِنْهَا مَا يُوْجِبُ دُوْنَ ذٰلِكَ او بعضي هغه دي کوم چي له دې څخه هم کم (مقدار) واجبوي وَمِنْهَا مَا يُوْجِبُ الْقِيْمَةَ او بعضي هغه دي کوم چي قیمت واجبوي (یعني چي د هغه په وجه قیمت واجبېږي) وَهِيَ جَزَاءُ الصَّيْدِ او هغه د ښکار جزاء ده (یعني که څوک په حرم کي ښکار وکړي، نو د دې جنایت په جزاء (بدله) کي د ښکار قیمت واجبېږي) وَيَتَعَدَّدُ الْجَزَاءُ بِتَعَدُّدِ الْقَاتِلِيْنَ الْمُحْرِمِيْنَ او جزاء (بدله) متعدده (مکرره) کېږي د (احرام تړونکو) قاتلانو (ښکار کونکو) په تعدد (تکرر) سره (یعني که احرام تړونکي قاتلان څو عدده وي، نو جزاء هم د هغه مطابق څو عدده لازمېږي).

لغات: ﴿جنَايَة﴾ جرم (د سزا قابل جرم)، د ګناه کار، ﴿دَم، صدقة﴾ د باب په شروع کي د دې وضاحت وسو، ﴿صيد﴾ ښکار، ښکار کړی سوی ځاروی، ﴿يتعدد﴾ د تفعّل د باب مضارع ده، مصدر: تَعَدّدًا: څو داني کېدل (يعني له يوه څخه زيات کېدل)، څو واره کېدل (له يوه څخه زيات واره يو کار يا يو شی کېدل)، شمېر والا کېدل (عدد والا کېدل).

تشريح: د محرم جنايت پر څلور قسمه دی (يعني که څوک د احرام په حالت کي جنايت او جرم وکړي. نو د هغه څلور قسمه دي)، د هر يوه تفصيل خپله مصنف رَحِمَهُ الله په راروانو عباراتو کي بيان کړی دی، خو د آسانۍ په خاطر به يې موږ دلته هم مختصراً ذکر کړو: ① يو قسم جنايت دا دی چي د هغه په جزاء (بدله) کي دَم لازميږي، مثلاً که رمی (د شيطانانو ويشتل) پرېږدي، نو دَم لازميږي (د دَم وضاحت مخکي وسو چي مراد څني پُسه او داسي نور دي)، ② او بل قسم جنايت دا دی چي د هغه په جزاء کي صدقه لازميږي، مثلاً د احرام په حالت کي که تر يوه اندام (عضو) کم خوشبويي ولګوي، نو صدقه لازميږي، دلته له صدقه څخه مراد نيم صاع غنم دي، ③ دريم قسم جنايت دا دی چي د هغه په وجه له نيم صاع غنمو څخه کمه صدقه لازميږي، مثلاً د احرام په حالت کي که سپږه مړه کړي، نو له نيم صاع غنمو څخه کم لازميږي، ④ څلورم قسم جنايت دا دی چي قيمت لازميږي، مثلاً که د حرم شريف ښکار قتل کړي، نو د هغه په جزاء (بدله) کي د ښکار قيمت لازميږي.

د احرام په حالت کي د جنايت کولو دغه څلور قسمونه دي.

ويتعدّد الجزاء الخ: په دې سره يو قاعده بيانوي، هغه دا ده چي د جنايتکاره په متعدد کېدلو (مکرر کېدلو) سره جزاء هم متعدده کيږي (مکرره کيږي) يعني چي څومره مجرمان وي، هغومره جزاګاني (بدلې) هم واجبيږي، مثلاً دوه محرم (احرام تړونکي) کسان په ګډه يو ښکار قتل کړي، نو څرنګه چي د دې جنايت (ښکار کولو) تعلق د دوو محرمو (يا په بله وينا د دوو احرامونو) سره دی، نو ځکه جزاء هم دوې کيږي يعني دوې بدلې لازميږي (چي هر يو به خپله جزاء ورکوي)، او که دوه غير محرم کسان يعني چي هغو احرام نه وي تړلی، د حرم شريف يو ښکار په ګډه قتل کړي، نو څرنګه چي دلته د جنايت تعلق د حرم شريف سره دی (ځکه چي ښکار کونکي محرم نه دي، بلکي غيرِ محرم دي)، او حرم شريف يو دی او ښکار هم هغو يو کړی دی (نو ګواکي جنايت متعدّد نه سو)، لهذا په يوه جنايت کي د دواړو شرکت راغلی، نو ځکه يوه جزاء واجبيږي.

د کومو جنایاتو په وجه دَم واجبیږي؟ (د احرام په حالت کي خوشبويي لګول)

﴿۱۳۱۱﴾ فَالَّتِيْ تُوْجِبُ دَمًا نو هغه جنايت کوم چي دم واجبوي هِيَ مَا لَوْ طَيَّبَ مُحْرِمٌ بَالِغٌ عُضْوًا هغه (دا) دي چي يو بالغ محرم (احرام تړونکی) پر يو اندام خوشبويي ولګوي.

لغات: ﴿طَيَّبَ﴾ د تفعيل د باب ماضي ده: خوشبوداره کول، خوشبويي باندي لګول.

تشریح: اوس له دې ځایه هغه جنايات (جرمونه) بیانوي چي د هغوی په کولو سره دَم واجبیږي. مونږ د آسانۍ لپاره هر یو پر نمبر جلا، جلا بیانوو (مصنف رَحِمَهُ الله تقریباً دوولس (۱۲) جنایات ذکر کړي دي):

① ... که محرم د خپل جسم پر یوه پوره غړي (اندام) هسي یو ډول خوشبويي ولګوي، نو پر هغه دَم واجبیږي، د پوره غړي مثال لکه سر یا مخ یا ږیره او داسي نور، او د خوشبويي مثال لکه مشک، عنبر، د ګلاب عطر، د چنبېلي او داسي نور عطرونه.

قاعدهٔ کلیه

کوم شیان چي پر بدن لګول کیږي، هغه پر دري قسمه دي: ① خالص خوشبويي لکه مشک او عنبر، د ګلاب او داسي نورو عطرونه، دا قسم خوشبويي د احرام په حالت کي استعمالول هر ډول مُوجِب د جزاء ده، تر دې چي که دا شيان د دواء په توګه استعمال کړي، نو بیا هم جزاء لازمیږي، ②دویم قسم هغه شیان دي کوم چي خپله خو خوشبويي نه وي، لېکن له هغوی څخه خوشبويي جوړول کیږي، لکه د زیتون تېل (روغن) او د کونجتو تېل او داسي نور تېل، په دا قسم شیانو کي نیت لره اعتبار دی، که د خوشبويي په نیت سره یې دا استعمال کړي وي، نو جزاء لازمیږي، او که محض د غذا یا دواء په توګه یې استعمال کړي وي، نو جزاء نه لازمیږي، ③ دریم قسم هغه شیان دي کوم چي نه خو خپله خوشبويي وي او نه له هغوی څخه خوشبويي جوړول کیږي، لکه وازګه، غوړزګي، واسلین، نا خوشبويه کریم او داسي نور، نو د هغوی په استعمال سره هیڅ جزاء نه لازمیږي. (انوار الایضاح بحوالهٔ زبدة المناسک ص: ۳۴۷ - ۳۴۹)

د احرام په حالت کي نکریزي یا خوشبوداره روغن لګول، یا ګنډل سوې جامه اغوستل

﴿۱۳۱۲﴾ أَوْ خَضَبَ رَأْسَهُ بِحِنَّاءٍ یا خپل سر په نکریزو ورنګوي (سُور کړي).

﴿۱۳۱۳﴾ أَوِ ادَّهَنَ بِزَيْتٍ وَنَحْوِهٖ یا د زیتون تېل او (یا) داسي نور (تېل (روغن)) ولګوي.

﴿۱۳۱۴﴾ أَوْ لَبِسَ مَخِيْطًا یا ګنډل سوې جامه واغوندي (یوه پوره ورځ).

﴿۱۳۱۵﴾ أَوْ سَتَرَ رَأْسَهُ يَوْمًا كَامِلًا یا یوه پوره ورځ خپل سر پټ کړي.

لغات: ﴿خضب﴾ د ضرب د باب ماضي ده: رنګول، د یو شي رنګ وربدلول. ﴿حِنَّاء﴾ نکریزي. ﴿زیت﴾ په اصل کي د زیتون تېل ته وایي، همدارنګه په مطلق تېلو او روغنو باندي یې هم اطلاق کیږي.

تشریح: ②... نکریزي هم په خوشبویي کي شمېرل کیږي، لهذا که په ټوله سر باندي یا په ټوله ږیره باندي یا د سر یا ږیري په څلورمه حصه باندي یا په ورغوي باندي نکریزي ولګوي، نو دَم واجبیږي، ځکه نکریزي هم د خوشبویي شی دی، او بله خبره دا ده چي په سر باندي د نکریزو د اېښوولو په صورت کي سر هم پټیږي، نو په دې وجه هم دَم لازمیږي.

سر یا ږیره تورول

مسئله: د احرام په حالت کي په تور رنګ (خضاب) باندي د سر یا ږیري په تورولو سره هیڅ کفاره نه واجبیږي، لیکن که هغه ګاټه (خند) وي او د هغه د اېښوولو په وجه سر ۱۲ ساعته یا تر دې زیات وخت پټ وي، نو پر محرم یو دَم واجبیږي، کنې صدقه ضروري ده. (غنیة الناسک ص: ۲۵۰)

أو ادّهن بزیت إلخ: ③... که د زیتونو روغن (تېل) یا د کونجتو روغن یا یو بل خوشبوداره روغن پر پوره عضو باندي د خوشبویي په نیت سره ولګوي، نو یو دَم واجبیږي، او که د دواء په غرض سره یې ولګوي، نو هیڅ هم نه واجبیږي. (عمدة الفقه)

أو لبس إلخ: ④... که محرم ګنډل سوې جامه یوه پوره ورځ، یا یوه پوره شپه واغوندي، یا یې څو ورځي مسلسل واغوندي، یا یوه ورځ یا یوه شپه خپل سر پټ وساتي، یا یې څو ورځي مسلسل پټ وساتي، نو په دواړو صورتونو کي یو دَم لازمیږي.

یادونه: که محرم کس سدری یا کرتی د څادر (پټو) په ډول پر ځان وپېچي، یا پر توګ د څادر په ډول پر بدن وپېچي، نو هیڅ نه واجبیږي؛ ځکه په ګنډل سوې جامه باندي جزاء هغه وخت واجبیږي، کله چي د عادت مطابق واغوستل سي، یعني د هغې د اغوستلو چي کومه طریقه عادت او رواج وي، په هغه طریقه سره محرم ګنډل سوې جامه واغوندي، برابره ده قصداً وي او که په هېره، یا یې بل څوک په زوره (جبرا) ور واغوندي، په هر صورت کي جزاء واجبیږي. (غنیة الناسک، ص: ۲۵۰ - ۲۵۳)

أو ستر رأسه كاملا: ⑤... که محرم کس یوه پوره ورځ یا شپه خپل سر یا مخ پټ کړي، نو دَم لازمیږي، او د احرام په حالت کي د ښځي لپاره خپل سر پټول بېله کراهته جائز دي (لکه مخکي چي ذکر سوه)، بلکي لازم دي، او د سړي لپاره نه سر پټول جائز دي او نه مخ پټول جائز دي. ښکاره دي وي چي دَم هغه وخت واجبیږي کله چي یې خپل سر په داسي شي سره پټ کړی وي چي په هغه سره عموماً

سر پټول کېږي مثلاً خولۍ، یا لنګوټه او داسې نور، برابره ده خپله یې پټ کړی وي، یا بل چا ورپټ کړی وي او برابره ده په هېره وي او که قصداً وي، د ټولو حکم برابر دی.

همدارنګه پر مخ او پر خوله ماسک لګول ممنوع دي، دا مسئله مخکې هم تېره سوه، او د جزاء په باره کې یې تفصیل دا دی چې که ماسک دومره پراخ وي چې په هغه سره د مخ څلورمه حصه پټه سي (لکه داوس وخت ماسکونه چې تر دې هم پراخ دي) او دا ماسک مسلسل دوولس ساعته ولګوي، نو دَم واجبیږي، کنې صدقۀ فطر واجبیږي. (انوار الایضاح بحوالۀ غنیة الناسک ص: ۱۳۶ و ص: ۲۵۴)

د احرام په حالت کې سر خریېل، یا د ښکر لګولو ځای یا یو بغل یا سپوخته خریېل

﴿۱۳۱۶﴾ أَوْ حَلَقَ رُبْعَ رَأْسِهِ یا وخریي څلورمه حصه د خپل سر.

﴿۱۳۱۷﴾ أَوْ مَحْجَمَهُ یا (وخریي) د ښکر لګولو ځای.

﴿۱۳۱۸﴾ أَوْ أَحَدَ إِبْطَيْهِ یا (وخریي) له خپل دواړو بغلو څخه یو بغل (تخرګ).

﴿۱۳۱۹﴾ أَوْ عَانَتَهُ یا (وخریي) خپله سپوخڅه (تر نامه لاندې ورېښتان).

﴿۱۳۲۰﴾ أَوْ رَقَبَتَهُ یا (وخریي) خپله غاړه (یعنې د ځټې ورېښتان وخریي).

لغات: ﴿محجم﴾ موضع الحجامة، د ښکر لګولو ځای، ﴿إبط﴾ بغل، تخرګ، جمع: آباط. ﴿عانة﴾ سپخوڅه (مراد: تر نامه لاندې ورېښتان)، ﴿الرقبة﴾ غاړه، څټ، ورمېږ.

تشریح: ⑥... که محرم د خپل سر څلورمه حصه ورېښتان یا تر دې زیات وخریي، یا یې کوچنې کړي، نو په جرمانه کې دَم لازمیږي، برابره ده خپله یې وخریي، یا یې بل څوک د ده په اجازه سره یا بېله اجازې ور خریي.

⑦... که محرم په سر کې د ښکر لګولو ځای وخریي، نو هم دَم لازمیږي، لېکن که ښکر لګولو ته سخت ضرورت وي مثلاً پر سر یې سخت درد وي، یا داسې بله وجه وي چې له ښکر لګولو څخه چاره نه وي، نو جائز دي، او کوم ورېښتان چې وخریي، د هغه فدیه به ورکوي او فدیه دا ده: درې روژې نیول، یا شپږو غریبانو ته خوراک ورکول، یا یوه قرباني کول.

⑧... او که محرم خپل یو ټوله بغل (تخرګ) وخریي، نو په دې صورت کې هم دَم لازمیږي.

⑨... همدارنه که محرم تر نامه لاندې ورېښتان (د سپوخڅې ورېښتان) وخریي، نو هم دَم لازمیږي.

⑩... همدارنګه که محرم د ټولې غاړې ورېښتان وخریي، نو هم پر هغه دَم لازمیږي. (انوار الایضاح)

په پوړ یا داسي بل شي سره ورېښتان لیري کول

مسئله: که په پوړ یا کریم او داسي نورو سره ورېښتان صفا کړي، یا یې په نوسي وکاږي، نو د دې حکم هم د خرېیلو په څیر دی، نو کومه جزاء چې د خرېیلو په صورت کي یا په غچې سره د کوچني کولو په صورت کي ده، هاغه جزاء دلته هم د تفصیل مطابق واجبیږي. (غنیة الناسک ص:۲۵۷. فتاویٰ هندیه ج:۱، ص:۲۴۴)

د احرام په حالت کي نوکان پرېکول یا واجب کار پرېښوول

﴿۱۳۲۱﴾ أَوْ قَصَّ أَظْفَارَ يَدَيْهِ وَرِجْلَيْهِ بِمَجْلِسٍ یا پرېکړي (واخلي) نوکان د خپل دواړو لاسونو او دواړو پښو په یوه مجلس کي أَوْ يَدًا أَوْ رِجْلًا یا (پرېکړي نوکان) د یوه لاس یا د یوې پښې.

﴿۱۳۲۲﴾ أَوْ تَرَكَ وَاجِبًا مِمَّا تَقَدَّمَ بَيَانُهُ یا یو واجب پرېږدي له هغه واجباتو څخه چې بیان یې مخکي تېر سو.

تشریح: ⑪... که محرم د دواړو پښو او دواړو لاسو نوکان په یوه مجلس کي پرېکړي، یعني په یوه وخت کي پر یو ځای یې پرېکړي، نو یو دَم واجبیږي؛ یو مجلس یې ځکه ویلي دي چې که د پښو او لاسو نوکان په څلورو مجلس کي پرېکړي، په دې توګه چې د یوه لاس نوکان پر یوه ځای پرېکړي بیا وروسته د دویم لاس نوکان پر بل ځای پرېکړي او همداسي د دواړو پښو نوکان په جلا جلا مجلسو کي پرېکړي، نو څلور دَمه لازمیږي. همدارنګه که فقط د یوه لاس یا د یوې پښې نوکان پرېکړي، نو هم پر هغه دَم لازمیږي. (انوار الایضاح، شفاء الارواح)

أو ترك واجبًا إلخ: ⑫... یعني د حج له واجباتو څخه د یو واجب په پرېښوولو سره هم دَم لازمیږي، د حج واجبات مخکي بیان سول (کوم چې څه مخکي هم په نقشو کي بیان سول)، خو اُووه افعال داسي دي چې که هغوی د یو معقول عذر په وجه پرېږدي، نو دَم نه واجبیږي: ① یو دا چې د سخت رش (ګڼې ګوڼې) یا د کمزورۍ په وجه وقوف نه وکړل سي، ② د حیض، نفاس، قید یا مرض په وجه طواف زیارت له ایام النحر (یعني له ۱۰، ۱۱، ۱۲ د ذوالحجې) څخه وځنډول سي، ③ د حیض یا نفاس په وجه طواف وداع پرېښوول سي، ④ د یو مرض یا د بوډا والي په وجه طواف یا سعی پیاده نه وکړل سي، بلکي د سپرتیا په حالت کي (پر چلېدونکې کُرسي یا داسي بل شي باندي) طواف او سعی وکړي. ⑤ سعی ځني هېره سي، ⑤ د سفر له ملګرو څخه د ورکېدلو (نادرکه کېدلو) په وجه سعی نه وکړل سي. ⑦ په سر کي د زخم او دانې په وجه حلق نه وکړل سي. (انوار الایضاح والتفصیل فی غنیة الناسک ص:۲۳۹. زبدة المناسک ص:۲۴۶)

د احرام په حالت کي بږېتونه خرېيل يا کوچني کول

﴿۱۳۲۲﴾ وَفِيْ أَخْذِ شَارِبِهِ حُكُوْمَةٌ او د خپل برېت په اخيستلو (کوچني کولو) کي د يوه عادل کس فيصله ده (يعني د هغه د جزاء په هکله چي يو عاد کس کومه فيصله وکړي، د هاغه مطابق پر محرم جزاء واجبيږي).

لغات: ﴿حکومة﴾ حُكُوْمَةُ عَدْلٍ: د عادل کس فيصله، دا يو اصطلاح ده چي که عادل کس څنګه فيصله وکړي، نو د هغه مطابق به حکم کول کيږي.

تشريح: که محرم کس خپل برېتونه کوچني کړي يا يې وخربي، نو يو عادل کس چي کومه فيصله وکړي، د هاغه مطابق پر محرم جزاء واجبيږي. او عادل کس به د ږيري څلورمه حصه (رُبع اللحية) معيار جوړوي، يعني دا کوچني کړل سوي يا خرېيل سوي برېتونه به د ږيري د څلورمي حصې (رُبع اللحية) سره اندازه کوي، نو که چيري يې د برېتو ورېښتان دومره پرېکړي وي کوم چي د ږيري د څلورمي سره برابر وي، نو يو دَم يعني يو پُسه (يا يوه بزه يا داسي نور) لازميږي. او که چيري پرېکړل سوي ورېښتان د ږيري د څلورمي څلورمه وي، نو د يوه پسه د قيمت څلورمه لازميږي. (شفاء الارواح، ثمرة النجاح)

د کومو جناياتو په وجه صرف صدقه لازميږي؟ (پر کم د عضو خوشبويي لګول، له يوې ورځي څخه کم وخت جامه اغوستل يا سر پټول)

﴿۱۳۲۴﴾ وَالَّتِيْ تُوْجِبُ الصَّدَقَةَ بِنِصْفِ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ أَوْ قِيْمَتِهِ او هغه جنايت کوم چي د نيم صاع غنمو يا د هغه د قيمت صدقه واجبوي هِيَ مَا لَوْ طَيَّبَ أَقَلَّ مِنْ عُضْوٍ هغه دا دي چي که خوشبويي ولګوي پر کم تر يوه اندام (يعني تر يوه اندام پر کمه حصه خوشبويي ولګوي).

﴿۱۳۲۵﴾ أَوْ لَبِسَ مَخِيْطًا يا ګنډل سوې جامه واغوندي (کم تر يوې ورځي).

﴿۱۳۲۶﴾ أَوْ غَطّٰى رَأْسَهٗ أَقَلَّ مِنْ يَوْمٍ يا خپل سر پټ کړي کم تر يوې ورځي.

تشريح: اوس له دې ځايه هغه جنايات بيانوي چي د هغوی په جزاء کي فقط صدقهٔ فطر واجبيږي (مصنف رَحِمَهُ الله تقريباً يوولس (۱۱) داسي جنايات بيان کړي دي چي، د هغوی په وجه صدقه واجبيږي):

①... مخکي ذکر سوه چي په يوه پوره عضو باندي يو دَم لازميږي، لېکن که محرم له يوه عضو څخه پر کمه حصه خوشبويي ولګوي، نو يوه صدقهٔ فطر يعني نيم صاع غنم يا د هغه قيمت لازميږي.

او صاحب د انوارُ الایضاح د غنیـة النـاسک په حواله سره لیکلي دي چـې کـه محرم پر خپـل کوچني عضو مثلاً پر پزه، غوږ، سترګه، ګوته او داسې نورو باندې خوشبويي ولګوي، نو یـوه صـدقـۀ فطر لازمیږي. (غنیة الناسک ص: ۲۴۴)

یادونه: که محرم پر یوه ګوته خوشبويي ولګوي، خو هغه دومره (ډېره) وي کـوم چـې پـه یـوه کامل عضو باندې د خوشبويي لګولو د مقدار سره برابر وي، نو دَم واجبیږي. (غنیة الناسک ص: ۲۴۴)

أو لبس مخيطًا: ②... که محرم له یوې ورځې څخه کم او له یوه ساعت (ګېنټې) څخه زیات ګنډل سوې جامه واغوندي، نو یوه صدقۀ فطر لازمیږي، او که له یـوه ساعت څخـه یـې کـم واغـوندي، نـو دوه موټه غنم یا د هغه قیمت صدقه کول کافي دي. (غنیة الناسک ص: ۱۳۴)

أو غطّى رأسه إلخ: ③... همدارنګه که محرم سرې له یوې ورځې یا له یوې شپې څخه کم وخت سر پټ کړي، نو صـدقۀ فطر لازمیږي.

که څـه هـم د لږ ګړي لپـاره وي، قصـداً وي او کـه پـه هېره وي، جرمانـه پـه هـره صـورت کـې لازمیـږي، یعني که له یوه ساعت (ګېنټې) څخه کـم وي، نو یـو موټ غنم یا د هغه قیمـت دي صدقه کړي، همدارنګه که د خوب په حالت کې یو بل چا سر ور پټ کړی وي، یا یې په بې فکرۍ کې پټ کړی وي، په هر صورت کې د مذکوره تفصیل مطابق صدقه یا دَم لازمیږي. (انوار الایضاح)

یادونه: پـه دې مسئله کې له حاجیـانو څخه ډېري غلطۍ کیـږي چې پـه منیٰ کې اکثـره حاجیـان د خوب پـه حالت کې پـه سر یا مخ باندې کپړه اچـوونکي لیـدل کیـږي، نـو ځکـه د دې خیـال سـاتـل ضروري دي. (انوار الایضاح)

له څلورمي حصې څخه کم سر خریـیل، په متفرقه توګه (جلا، جلا) نوکان پرېکول

﴿۱۳۲۷﴾ أَوْ حَلَقَ أَقَلَّ مِنْ رُبْعِ رَأْسِهِ یا وخریي کم تر څلورمي حصې د خپل سر.

﴿۱۳۲۸﴾ أَوْ قَصَّ ظُفْرًا یا یو نوک پرېکړي وَكَذَا لِكُلِّ ظُفُرٍ نِصْفُ صَاعٍ او همدارنګه د هر نوک لپاره نیم صاع دی إِلَّا أَنْ يَبْلُغَ الْمَجْمُوعُ دَمًا مګر دا چې مجموعه (تړوله پرېکړل سوي نوکان د) یوه دَم (مقدار) ته ورسیږي فَيَنْقُصُ مَا شَاءَ مِنْهُ نو کم دي کړي له هغه څخه څومره چې وغواړي كَخَمْسَةٍ مُتَفَرِّقَةٍ لکه پنځه جلا، جلا (پرېکړل سوي) نوکان.

لغات: ﴿قص﴾ د نصر د باب ماضي ده: نوکان وغیره پرېکول، کاټول. ﴿المجموع﴾ د فتح له بابه اسم مفعول دی: ټوله یوځای، ټوټل.

تشریح: (۴)... که محرم د خپل سر له ځلورمي حصې څخه کم ورېښتان وخریي، یا یې کوچني کړي، نو یوه صدقهٔ فطر یعني نیم صاع غنم په جرمانه کي لازمیږي.

أو قصّ ظفرًا: (۵)... همدانګه که محرم یو نوک پرې کړي، نو یوه صدقهٔ فطر یعني نیم صاع غنم لازمیږي.

وکذا لکلّ إلخ: یعني د هر نوک په پرېکولو باندي یوه صدقهٔ فطر یعني نیم صاع غنم لازمیږي، هغه که هر څومره نوکان پرېکول سي، د هر یوه په جرمانه کي یوه صدقهٔ فطر لازمیږي، خو شرط دا دی چي په متفرّقه توګه به وي، یعني د یوه لاس یا یوي پښې ټوله (پنځه سره) نوکان به نه وي، ځکه که د یوه لاس یا یوي پښې ټوله نوکان پرېکړي، نو یو دَم لازمیږي (لکه مخکي چي ذکر سوه)، لهذا که لس نوکان په متفرّقه (جلا) توګه پرېکړي (مثلاً له هر لاس او پښې څخه دوه، دوه نوکان پرېکړي)، نو لس صدقهٔ فطر لازمیږي، یا مثلاً که شپاړس نوکان په متفرّقه توګه پرېکړي (یعني له هر لاس څخه ځلور نوکان پرېکړي)، نو شپاړس صدقهٔ فطر لازمیږي، إلّا أن یبلغ إلخ: یعني کوم نوکان چي په متفرّقه توګه (جلا، جلا) پرېکړل سوي دي، که د هغوی قیمت یوه دَم ته ورسیږي، مثلاً پنځه نوکان په متفرّقه توګه پرېکړي لکه دوه نوکان د یوه لاس او دري نوکان د بل لاس څخه پرېکړي، چي د هغه په وجه پنځه صدقهٔ فطر لازمیږي، یا مثلاً په متفرقه توګه شپږ، یا أووه یا داسي نور مثلاً لس یا پنځلس یا شپاړس نوکان پرېکړي، چي د هغه په وجه شپږ صدقې یا أووه صدقې یا لس یا پنځلس یا شپاړس صدقې لازمیږي، نو اوس که د دغه پنځو صدقو، یا شپږو صدقو یا د أوو، یا لسو یا پنځلسو یا شپاړسو صدقو قیمت یوه دَم ته رسیږي، نو د یوه دَم له قیمت څخه به څه کمول کیږي، یعني د پنځو صدقو قیمت که مثلاً دوه زره کلداري وي او یو پسه هم په دوه زره کلداري پیدا کیږي، نو له دوه زره کلدارو څخه به څه کم صدقه کول کیږي، یا مثلاً د شپاړسو صدقو قیمت پنځه زره کلداري وي او د پسه قیمت هم پنځه زره کلدار وي، نو په دې صورت کي به له پنځو زرو څخه څه کمه صدقه ورکول کیږي، د دې لپاره چي یو دَم (کوم چي دلته له مفروض مقدار څخه خارج دی) لازم نه سي (دلته مصنف رَحِمَهُ الله د پنځو متفرّقو نوکانو مثال بیان کړی دی، او موږ ستاسي د آسانۍ لپاره د هغه تر څنګ نور مثالونه هم بیان کړل، نور مثالونه تاسي هم پېښولای سئ!).

د بې اودسیا په حالت کي طواف کول

﴿۱۳۲۹﴾ أَوْ طَافَ لِلْقُدُوْمِ أَوْ لِلصَّدْرِ مُحْدِثًا یا طواف قدوم یا طواف صدر وکړي د بې اودسیا په حالت کي (نو صدقه انیم صاع غنم...لازمیږي).

﴿۱۳۳۰﴾ وَتَجِبُ شَاةٌ وَلَوْ طَافَ جُنُبًا او واجبیږي یو پسه که چیري د جنابت په حالت کي

طواف وکړي (یعني دېږ اودسیا په حالت کي خو صدقه لازمیږي. لېکن د جنابت په حالت کي دم (پسه) لازمیږي).

﴿۱۳۳۱﴾ أَوْ تَرَكَ شَوْطًا مِنْ طَوَافِ الصَّدْرِ يا پرېږدي د طواف صدر یو دور (نو هم یوه صدقه یعني نیم صاع غنم لازمیږي) وَكَذَا لِكُلِّ شَوْطٍ مِنْ أَقَلِّهِ او همدارنګه د هر دور لپاره د طواف له کمو (دریو) دورونو څخه (د طواف أقل یعني کمه حصه درې دورونه اشوطونه) دي. نو فرمايي چي د طواف له دریو دورونو څخه د هر دور د پرېښوولو په عوض کي نیم صاع غنم لازمیږي، او که اکثر یعني څلورو ته ورسیږي. یعني څلور دوره پرېږدي، نو بیا یو دم لازمیږي. په تشریح کي به یې هم پوره وضاحت وسي).

لغات: ﴿طوافِ قدوم، طوافِ صدر﴾ د دې تعریف مخکي ذکر سو چي آفاقي کس (کوم چي له بهر وطن څخه مکې شریفې ته راغلی وي) د هغه لپاره طواف کول سنت دي، دغه طواف ته طواف قدوم وایي، نو طوافِ قدوم سنت دی، همدارنګه پر آفاقي کس وطن ته د روانېدلو په وخت کي طواف کول واجب دي، کوم ته چي طوافِ صدر او طوافِ وداع وایي، نو طوافِ صدر واجب دی. ﴿أقلّه﴾ د هاء ضمیر طوافِ صدر ته راجع دی، یعني أقل الطواف (د طواف کمه حصه. یا په بله وینا د طواف کم شوطونه). په یوه طواف کي أووه شوطه (دوره) وي: له هغوی څخه درې یې أقلّ دي او څلور یا تر هغه زیات أکثر دي، ﴿محدث﴾ د افعال له بابه اسم فاعل دی: بې اودسه، هغه کس چي اودس یې نه وي.

تشریح: ⑥... که طواف قدوم یا طواف صدر (طوافِ وداع) د بې اودسیا په حالت کي وکړي، نو دا طواف خو معتبر دی، لېکن پر هغه صدقه لازمیږي، د هر شوط په عوض کي یوه صدقهٔ فطر لازمیږي. (انوار الایضاح بحوالهٔ غنیة الناسک ص: ۱۴۷)

وتجب شاةٌ إلخ: ⑦... او که طواف صدر د جنابت په حالت کي وکړي، نو په جرمانه کي یو دَم (یو پسه) لازمیږي، ځکه طواف صدر واجب دی (ثمرة النجاح)، او که طواف بیرته د پاکۍ په حالت کي راوګرځوي، نو جرمانه معاف کیږي. (غنیة الناسک ص: ۱۴۷، ایضاح المناسک ص: ۱۰۹)

أو ترك شوطًا إلخ: ⑧... که د طواف صدر یو شَوط (یو دَور) پرېږدي کوم چي واجب طواف دی، نو یوه صدقهٔ فطر (نیم صاع غنم) لازمیږي.

وكذا لكل شوط من أقلّه: یعني له أقلّ طواف صدر (دریو شوطونو) څخه د هر شُوط په عوض کي یوه صدقهٔ فطر لازمیږي، اقلِ طواف یعني د طواف کمه حصه درې شوطه ده او اکثرِ طواف څلور شوطه ده. لهذا که درې شوطونه یا تر دې کم پرېږدي، نو د هر یوه په عوض کي یوه صدقهٔ فطر (نیم صاع غنم) لازمیږي، او که له درې څخه زیات شوطونه پرېږدي، نو اوس پر هغه یو دَم (یو پسه) لازمیږي؛ ځکه "اکثرِ طواف" یعني د طوافِ صدر اکثره حصه یې پرېښووله، نو ګواکي طواف صدر (واجب) یې

پرېښوو ی. او که درې شوطه پرېږدي خو د دريو صدقو قيمت يوه دَم ته رسيږي، نو له هغه څخه به څه کمول کيږي، د دې لپاره چې دَم لازم نه سي (لکه په تېر عبارت کي چې دا قاعده ذکر سوه). (ثمرة النجاح، انوار الايضاح)

له رمی څخه يو کاڼی يا ډېر کاڼي پرېښوول

﴿۱۳۲۲﴾ أَوْ حَصَاةً مِنْ إِحْدَى الْجِمَارِ يا (پرېږدي) يو کاڼی له يوې جمرې (يوه شيطان) څخه وَكَذَا لِكُلِّ حَصَاةٍ فِيمَا لَمْ يَبْلُغْ رَمْيَ يَوْمٍ او همداسي د هر کاڼي لپاره. په هغه مقدار کي چي د يوې ورځي رمي ته نه رسيږي إِلَّا أَنْ يَبْلُغَ دَمًا مګر دا چي ورسيږي (د) يوه دَم (مقدار) ته فَيُنْقِصَ مَا شَاءَ نو کم دي کړي څومره چي وغواړي.

تشريح: ⑨... که يو څوک د رمی له کاڼو څخه يو کاڼی پرېږدي، نو هم يوه صدقۀ فطر لازميږي، پوره تفصيل يې دا دی چي هره جمره (هر شيطان) اُووه کاڼي ويشتل کيږي او درې سره جمرات يوويشت (۲۱) کاڼي ويشتل کيږي، او اُصول دا دی چي که د يوې ورځي رمي يعني ټوله جمرات (ټوله شيطانان) پرېږدي، نو يو دم لازميږي، او که تر هغه کم پرېږدي، نو د هر کاڼي په عوض کي يوه صدقه لازميږي، اوس د ذو الحجې په لسمه (يعني دلوی اختر په ورځ) صرف جمرۀ عقبه ويشتل کيږي، لهذا که څوک جمرۀ عقبه يو کاڼی هم نه ووېلي، نو دَم لازميږي، او که يو کاڼی يې ووېلي او پاته شپږ کاڼي پرېږدي، نو شپږ (۶) صدقې لازميږي، او که د دغه صدقو قيمت يوه دَم ته ورسيږي. نو له هغه څخه به څه کمول کيږي، د دې لپاره چي دَم لازم نه سي. د ذو الحجې په يوولسمه (يعني دلوی اختر په دويمه) ټوله جمرات اُووه، اُووه کاڼي ويشتل کيږي کوم چي ټوله يو ويشت کاڼي کيږي. لهذا که ټوله پرېږدي. نو يو دَم لازميږي، او که يو کاڼی ووېلي او شل کاڼي پرېږدي، نو شل (۲۰) صدقې لازميږي. او که د دې شلو صدقو قيمت يوه دَم ته رسيږي، نو له هغه څخه به څه کمول کيږي. او که څوک د دريو سره ورځو رمي پرېږدي، نو د اُصول مطابق درې دمه لازميدل پکار دي، لېکن په داسي صورت کي تداخل کيږي او صرف يو دَم لازميږي. (ثمرة النجاح)

كذا لكل حصاة... فيما لم يبلغ رمي يوم: وضاحت يې وسو چي د هر کاڼي په عوض کي يوه صدقه لازميږي تر څو چي د يوې ورځي رمي ته نه ورسيږي، لهذا که د يوي ورځي رمي پرېږدي مثلاً يوويشت کاڼي ټوله پرېږي، نو دَم لازميږي. او که د صدقو قيمت يوه دَم ته رسيږي، نو له هغه څخه به څه کمول کيږي لکه څرنګه چي مخکي د دې پوره وضاحت تېر سو.

د بل چا سر ورخریل، یا نوکان ور پرېکول

﴿۱۳۳۳﴾ أَوْ حَلَقَ رَأْسَ غَيْرِهِ یا د بل چا سر وخریي.

﴿۱۳۳۴﴾ أَوْ قَصَّ أَظْفَارَهُ یا د بل چا نوکان ور پرېکړي.

تشریح: ⑩... که محرم د احرام په حالت کي د بل چا سر ورخریي، نو پر دې سر خریونکي محرم صدقه واجبیږي (برابره ده هغه بل څوک [محلوق] حلال وي او که محرم وي، او که محلوق هم محرم وي، نو پر هغه [محلوق] یو دَم لازمیږي ازبدة المناسک ص: ۱۱۷۶)

⑪... همدارنګه که محرم د بل چا نوکان ور پرېکړي، نو پر هغه صدقه لازمیږي (برابره ده هغه بل څوک محرم وي او که حلال وي).

﴿۱۳۳۵﴾ وَإِنْ تَطَيَّبَ أَوْ لَبِسَ أَوْ حَلَقَ بِعُذْرٍ او که چیري د یو عذر په وجه خوشبویي ولګوي یا اغوستل وکړي یا خریل وکړي (یعني یا د عذر په وجه ګنډل سوي جامه واغوندي یا سر وخریي) تَخَيَّرَ بَيْنَ الذَّبْحِ أَوِ التَّصَدُّقِ بِثَلَاثَةِ أَصْوُعٍ عَلَىٰ سِتَّةِ مَسَاكِيْنَ أَوْ صِيَامِ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ نو اختیار من کیږي (اختیار ورته حاصلیږي) په مینځ کي د ذبح کولو یا پر شپږو مسکینانو د دریو صاعو د صدقه کولو یا د دریو ورځو د روژو نیولو (یعني په دې صورت کي ده ته درې اختیاره سته: ① که یوه پسه ذبح کوي ② یا که شپږو مسکینانو ته درې صاعه غنم ورکوي ③ یا که درې روژې نیسي).

لغات: ﴿تطیّب﴾ د تفعّل د باب ماضي ده: خوشبوداره کېدل، خوشبویي مږل او لګول. ﴿تخـيّر﴾ د تفعّل د باب ماضي ده: اختیار من کېدل، (د خوښیانو تر مینځ) اختیار ورته حاصلېدل.

تشریح: او که محرم د یو عذر په وجه خوشبویي ولګوي، یا ګنډل سوې جامه واغوندي، یا سر وخریي، نو هغه ته د دریو شیانو اختیار دی: ① که خوښه یې وي، نو یو پسه دي ذبح کړي، ② کنې پر شپږو مسکینانو دي درې صاعه غنم صدقه کړي، ③ یا دي درې روژې ونیسي. (شفاء الارواح)

عذر کوم معتبر دی؟

عذر صرف هغه عذر معتبر او مانع جزاء دی، کوم چي من جانب الله وي، مثلاً مرض، حیض او نفاس او داسي نور، او که هغه عذر د بندګانو له طرفه وي مثلاً یو څوک محرم کس پر جنایت کولو مجبوره کړي (جبراً جنایت په وکړي)، نو داسي عذر معتبر نه شمېرل کیږي، د مثال په توګه یو څوک محرم پر خوشبویي لګولو یا د ګنډل سوي جامې په اغوستلو باندي مجبوره کړي، نو په داسي صورت

کي محرم ته هیڅ قسم اختیار نه حاصلیږي، بلکي د قاعدې مطابق جزاء بانديي واجبیږي. (غنیة الناسک ص: ۲۳۹)

د کومو جنایاتو په جه له صدقه (نیم صاع) څخه کم مقدار واجبیږي؟(سپږه یا ملخ وژل)

﴿۱۳۳۶﴾ وَالَّتِىْ تُوْجِبُ أَقَلَّ مِنْ نِصْفِ صَاعٍ او هغه جنایت کوم چي تر نیم صاع کم (مقدار) واجبوي فَهِىَ مَالَوْقَتَلَ قُمْلَةً أَوْ جَرَادَةً نو هغه (دا) دی چي یوه سپږه (شپږه) یا یو ملخ ووژني فَيَتَصَدَّقُ بِمَا شَاءَ نو صدقه (خیرات) دي کړي څه چي د ده خوښه وي (یعني کوم څه او څومره مقدار چي دئ وغواړي، هغه دي خیرات کړي، نو غاړه یې خلاصیږي).

لغات: ﴿قملة﴾ سپږه، شپږه، جمع: قُمَّلٌ، ﴿جرادة﴾ ملخ، جمع: جَرَادٌ. (انوار الایضاح)

تشریح: که محرم د احرام په حالت کي یوه سپږه مړه کړي، یا یو ملخ مړ کړي، نو له نیم صاع څخه کم صدقه لازمیږي، لهذا کوم مقدار چي د ده خوښه وي، هغه دي صدقه کړي، مثلاً یو څو خرماوي، یا یو موټ غله، یا صرف یوه خرما او داسي نور (او که محرم د بل چا سپږه ور مړه کړي، نو پر محرم هیڅ جزاء نه واجبیږي). (شفاء الارواح، انوار الایضاح)

د حرم شریف ملخان تر پښو لاندي کېدل

مسئله: ډېر ځله داسي کیږي چي په حرم شریف کي ملخان دومره زیات وي چي ټوله لاري له هغوی څخه ډکي وي، نو په داسي حالت کي که ملخان تر پښو لاندي سي او مړه سي، نو که څه هم ډېر وي، په هغوی کي هیڅ جزاء نه لازمیږي، خو بیا هم احتیاط لازم دی. (غنیة الناسک ص: ۲۹۰)

د کومو جنایاتو په وجه قیمت واجبیږي؟

﴿۱۳۳۷﴾ وَالَّتِىْ تُوْجِبُ الْقِيْمَةَ او هغه جنایت کوم چي قیمت واجبوي فَهِىَ مَالَوْقَتَلَ صَيْدًا نو هغه (دا) دی چي یو ښکار ووژني فَيُقَوِّمُهُ عَدْلَانِ فِىْ مَقْتَلِهِ أَوْ قَرِيْبٍ مِنْهُ نو دوه عادل سړي به د هغه قیمت ټاکي (لګوي) د هغه د وژل کېدلو په ځای کي یا هغه ته په نژدې ځای کي فَإِنْ بَلَغَتْ هَدْيًا نو که ورسیږي د هغه قیمت یوه هدي (د قربانۍ قابل څاروي) ته فَلَهُ الْخِيَارُ نو ده ته اختیار دی (یعني په دې صورت کي ده ته دري اختیاره حاصلیږي) إِنْ شَاءَ اشْتَرَاهُ وَ ذَبَحَهُ ① که وغواړي، هغه (څاروی) دي رانیسي او ذبح دي یې کړي أَوِ اشْتَرىٰ طَعَامًا وَ تَصَدَّقَ بِهٖ لِكُلِّ

فَقِيْرٍ نِصْفُ صَاعٍ یا دي غله رانیسي او هغه دي پر هر فقیر نیم صاع صدقه کړي أَوْ صَامَ عَنْ طَعَامِ كُلِّ مِسْكِيْنٍ يَوْمًا یا دي د هر مسکین د غلې (صدقې) په عوض کي یوه روژه ونیسي وَ إِنْ فَضَلَ أَقَلُّ مِنْ نِصْفِ صَاعٍ او (تر دې تقسیم وروسته) که له نیم صاع څخه کم پاته سي تَصَدَّقَ بِهٖ أَوْ صَامَ يَوْمًا نو هغه دي صدقه کړي یا دي یوه ورځ روژه ونیسي.

لغات: ﴿يُقَوِّمُ﴾ د تفعیل له بابه مضارع معلومه ده: قیمت ټاکل (قیمت لګول)، قیمت اندازه کول، ﴿عدلان﴾ تثنیه د عَدْلٌ ده په معنیٰ سره د عَادِلٌ دی: عادل او انصاف کونکی (انصاف داره)، ﴿مقتل﴾ د نصر له بابه اسم ظرف دی: د قتل کېدلو ځای، ﴿هدی﴾ د قرباني ځاروی، هغه ځاروی (یعني پسه یا غویی یا اوښ، یا د دوی مؤنث) کوم چي حرم ته د قرباني لپاره راوستل کیږي، "مَا يهدى إِلَى الحرم من النعم"، ﴿تصدّق﴾ د تفعّل د باب ماضي ده: صدقه کول، خیراتول. ﴿طعام﴾ کله چي دا لفظ مطلق ذکر سي نو معنیٰ یې ده: غله، لکه غنم، اُوربشي، وریجي او داسي نور، او اهل حجاز او عراق خاص پر غنمو د دې اطلاق کوي. (معجم الوسیط)

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي که محرم د ښکار ځاروی قتل کړي، نو پر هغه جزاء واجبیږي، او جزاء دا ده چي په کوم ځای کي هغه ښکار قتل سوی وی، د هغه ځای قیمت ته به کتل کیږي. مثلاً که په دښت کي یې ښکار قتل کړی وي، نو دوه عادل کسان به په هاغه ځای کي د هغه قیمت اندازه کړي، او که په دښت کي یې قیمت نه معلومیږي، نو هغه ته چي کومه آبادي نژدې وي، هلته دي یې قیمت اندازه کړي، بیا چي کله قیمت متعیّن سي، نو که په هغه قیمت ځاروی مثلاً پسه یا غویی یا داسي بل ځاروی رانیول کېدلای سي، نو بیا قاتل (ښکار کونکي) ته دا درې اختیاره دي: ① اول دا چي په هغه قیمت سره هغه ځاروی (پسه یا غویی...) رانیسي او په حرم کي یې ذبح کړي او هلته یې پر مسکینانو تقسیم کړي، ② دویم دا چي په هغه قیمت سره غنم رانیسي او هر مسکین ته نیم، نیم صاع غنم ورکړي. ③ درېیم اختیار دا دی چي په هغه قیمت سره چي څومره غنم رانیول کېدای سي. له هغوی څخه د هر نیم صاع غنمو په بدله کي یوه روژه ونیسي، مثلاً شل نیم صاعه په رانیول کېدای سي (یا په بله وینا هغه قیمت د لس صاعه غنمو سره برابر وي)، نو شل روژې دي ونیسي.

وإن فضل إلخ: یعني د نیم، نیم صاع غنمو تر تقسیمولو وروسته که په آخر کي تر نیم صاع کم غنم پاته سي، نو د ده خوښه ده، که هغه خیراتوي او که د هغه په بدله کي یوه روژه نیسي (ځکه غنم که څه

هم له نيم صاع څخه کم دي خو روژه نه نيمايي کيږي، نو څکه که روژه نيول اختيار کړي. نو يوه پوره روژه به نيسي). (شفاء الارواح، ثمرة النجاح)

﴿۱۳۳۸﴾ وَتَجِبُ قِيمَةُ مَا نَقَصَ بِنَتْفِ رِيشِهِ الَّذِي لَا يَطِيرُ بِهِ وَشَعْرِهِ او واجبيږي هغه قيمت (يعني هغومره قيمت څومره) چي کم سوی وی د مرغه د هغه وزر (بڼي) په کښلو سره چي په هغه سره مرغه نه الوزي او د هغه (دبدن) د ښو (په کښلو سره) وَقَطْعِ عُضْوٍ لَا يَمْتَنِعُ الْاِمْتِنَاعَ بِهِ او (د مرغه يا بل حيوان) د داسي اندام په پرېکولو سره چي هغه (مرغه يا حيوان) منع نه کړي له امتناع (د ځان دفاع کولو) په هغه سره (يا په بله وينا: د داسي اندام په پرېکولو سره چي هغه د ځان له حفاظت کولو څخه محرومه نه کړي. يعني چي د هغه تر پرېکېدلو وروسته بيا هم هغه د ځان حفاظت کولای سي او الوتلای يا څغستلای سي).

﴿۱۳۳۹﴾ وَتَجِبُ الْقِيمَةُ بِقَطْعِ بَعْضِ قَوَائِمِهِ او قيمت واجبيږي د هغه (ښکاروي) له پښو څخه ديوې پښې په پرېکولو سره وَنَتْفِ رِيشِهِ او د هغه (مرغه) د وزر په کښلو سره وَكَسْرِ بَيْضِهِ او د هغه د هګۍ په ماتولو سره.

لغات: ﴿نتف﴾ د ضرب د باب مصدر دی: (وربښته، ښه او داسي نور) کښل. کاږل. ﴿ريش﴾ د مرغه وزر، د وزر بڼکي، واحد: رِيشَةٌ، جمع: رِيَاشٌ، ﴿امتناع﴾ د افتعال د باب مصدر دی، د دې باب په صله کي چي باء ذکر سي لکه دلته "به"، نو معنیٰ يې ده: په يو شي سره ځان ساتل (د ځان حفاظت په کول. له ځانه دفاع کول)، په نوي کېدل، د لا يمنعه الامتناع به مطلب دا دی چي په کوم عضو سره د هغه حفاظت کيږي، له هغه څخه محروم نه سي، ﴿قوائم﴾ جمع د قائمة ده: د سپارلي پښې او لاسونه. چي اصطلاحاً ټولو ته پښې وايي.

تشريح: که محرم د ښکار والا مرغه د وزر هغه بڼي وکاږي چي په هغوی سره مرغه الوتل نه کوي (يا بله وينا: د وزر هغه بڼي يې وکاږي کوم چي مرغه ته تاوان نه کوي)، يا د مرغه د بدن ښې (وربښته) وکاږي، يا د مرغه داسي اندام مات کړي چي تر دې وروسته هم هغه الوتلای او ځان خلاصولای سي، نو په دې صورتونو کي چي د مرغه په قيمت (ماليت) کي کوم نقصان او کمي راغلې ده، صرف د هغه ضمان (تاوان) پر محرم لازميږي، مثلاً که د دا ډول صحيح سالم مرغه قيمت زر (۱۰۰۰) افغانۍ وي، او اوس د وزر يا ښو د کښلو، يا د اندام ماتولو څخه وروسته د هغه قيمت پنځه سوه روپۍ سو، نو پر محرم پنځه سوه (۵۰۰) افغانۍ ضمان لازميږي.

وتجب القيمة إلخ: د دې حاصل دا دی چې که محرم د ښکار له ښـڼو څخه يـوه ښـڼه پرېکړي چې تر دې وروسته ښکار خپل حفاظت نه سي کولای او له خلکو څخه نه سي تښتېدلای. يا د مرغه هغه وزري وکاږي چې په هغوی سره مرغه الوتل کوي چې تر دې وروسته هغه نه سي الوتلای او ځان نه سي خلاصولای. نو اوس د هغه پوره قيمت لازميږي؛ ځکه چې محرم د هغه د حفاظت آله ور ضايع کړه. نو ګواکي د هغه امن يې ور ختم کړی او امن ور ختمونکی د قاتل په درجه کي دی. نو ځکه پر هغه د مقتول پوره قيمت واجبيږي.

وكسر إلخ: او که محرم د ښکار د مرغه هګۍ ماته کړي. حال دا چې هغه صحيح سالمه وي. نو په تاوان کي د هګۍ قيمت واجبيږي. (شفاء الارواح، ثمرة النجاح)

﴿۱۳۲۰﴾ وَلَا يُجَاوَزُ عَنْ شَاةٍ بِقَتْلِ السَّبُعِ او تېری به نه کول کيږي تر يوه پسه د يو درنده د وژلو په عوض کي (يعني د يو ځيرونکي حيوان د وژلو په بدله کي به د يوه پسه له قيمت څخه تجاوز نه کول کيږي).
﴿۱۳۲۱﴾ وَإِنْ صَالَ او که درنده (خپله) حمله کړې وي لَا شَيْءَ بِقَتْلِهِ نو (بيا) د هغه پر وژلو هيڅ شی نسته.

لغات: ﴿لا يجاوز﴾ د مفاعلې له بابه مضارع مجهوله ده. مجاوزةً: تېرېدل (تېری کول)، مخ ته تلل. ﴿سَبُع﴾ درنده، ځيرونکی حيوان. ﴿صال﴾ د نصر د باب ماضي ده. صَوْلًا: حمله کول.

تشريح: که محرم يو درنده (ځيرونکي حيوان) وژلی وي، مثلاً زمری، پړانګ يا داسي بل درنده يې وژلی وي، نو پر هغه هم جزاء واجبيږي، خو دومره قدر جزاء به واجبول کيږي چې هغه د يوه پسه له قيمت څخه تجاوز نه وکړي. مثلاً که د زمري قيمت لس زره افغاني وي او د پسه قيمت صرف درې زره افغاني وي، نو لس زره جزاء به نه واجبيږي، بلکي صرف درې زره به واجبيږي.

وإن صال إلخ: او که درنده خپله پر محرم حمله وکړي، نو د هغه له حملې څخه د ځان ساتلو په خاطر محرم پر هغه وار وکړي او قتل يې کړي، نو په دې صورت کي پر هغه هيڅ شی نه واجبيږي.

د غیرِ محرم (حلال کس) ښکار کول، د حرم د حدودو واښه او بوټي پرېکول

﴿۱۳۲۲﴾ وَلَا يُجْزِئُ الصَّوْمُ بِقَتْلِ الْحَلَالِ صَيْدَ الْحَرَمِ او روژه نه کافي کيږي د حلال کس (له طرفه) د حرم د ښکار په وژلو سره (يعني که حلال کس کوم چې احرام نه وي تړلی د حرم ښکار قتل کړي، نو روژه نيول ورلره کافي نه دي، بلکي قيمت به يې ور کوي) وَلَا بِقَطْعِ حَشِيشِ الْحَرَمِ وَشَجَرَةٍ

الثَّابِتِ بِنَفْسِهِ وَلَيْسَ مِمَّا يُنْبِتُهُ النَّاسُ او نه (روژه کافي کيږي د هغه لپاره) د ونو په پرېکولو سره او د خپله شنه کېدونکي درختي په پرېکولو سره (یعني) چې له هغه درختو څخه نه وي کوم چې يې خلک شنه کوي بَلِ الْقِيمَةُ بلکي قيمت (واجب) دی.

﴿۱۳۳۳﴾ وَحَرُمَ رَعْيُ حَشِيشِ الْحَرَمِ او حرام دي د حرم وابنه څرول (یعني د حرم پر وبنو څارویان گرځول او پوول) وَقَطْعُهُ او (حرام دي) د حرم وابنه پرېکول إِلَّا الْإِذْخِرَ وَالْكَمْأَةَ نه اذخر وابنه او پوڅکی.

لغات: ﴿حشیش﴾ وابنه، ﴿رعی﴾ پوول، څرول (رمه د څر لپاره څرځای[چراگاه] ته بېول). څرل.

﴿إذخر﴾ يو قسم شين خوشبوداره وابنه دی، واحد: إِذْخِرَةٌ، ﴿كمأة﴾ پوڅکی، مشهوره بوټی دی کوم چې د باران په موسم کي خپله پر ځمکه راپورته کيږي، په شکل گردی (د توپي په څېر) او په رنگ خړ وزمه دی.

تشریح: که غیرِ محرم (حلال) کس د حرم ښکار قتل کړي، نو پر هغه د ښکار قيمت واجبيږي، او که هغه وغواړي چې د ښکار د قيمت په عوض کي روژې ونيسي، نو نه ورلره کافي کيږي لکه څرنگه چې د محرم کس د ښکار قتل کولو په صورت کي هغه لره روژې کافي کيږي.

ولا يقطع إلخ: یعني که څوک د حرم وابنه پرېکړي، یا يې داسي درخته (ونه) پرېکړي کوم چې په خپله راشنه سوې وي، یعني داسي درخته کوم چې يې خلک نه راشنه کوي، بلکي خپله راشنه کيږي لکه د کيکر درخته، نو د دې د پرېکولو په صورت کي پر هغه قيمت واجبيږي، روژه نيول نه کافي کيږي.

وحرم رعي إلخ: یعني په حرم کي څارویان پوول (څرول) او د حرم وابنه پرېکول دواړه حرام دي. په خلاف د اذخر وښو او په خلاف د پوڅکی چې په حرم کي دننه د هغوی پرېکول جائز دي. (شفاء الارواح بتصرفٍ)

فَصْلٌ

د احرام په حالت یا د حرم په حدودو کې د کومو حیواناتو قتلول جائز دي؟

﴿۱۴۴۴﴾ وَلَاشَيْءَ بِقَتْلِ غُرَابٍ وَحِدَأَةٍ وَعَقْرَبٍ او څه شی نسته (یعني هیڅ نه واجبیږي) په وژلو سره د کارګه او ټپوس او لړم وَفَأْرَةٍ وَحَيَّةٍ وَكَلْبٍ عَقُورٍ او (په وژلو سره) د موږک او مار او د خروړي (داړونکي) سپي وَبَعُوضٍ وَنَمْلٍ وَبُرْغُوثٍ او (په وژلو سره) د غوماشي او مېږي او کیکي وَقُرَادٍ وَسُلَحْفَاةٍ او (په وژلو سره) د منګوړ او کیشپ وَمَالَيْسَ بِصَيْدٍ او (په وژلو سره) د هغه څه (حیوان) کوم چې ښکار نه وي.

لغات: ﴿غُراب﴾ کارګه، کارغه. جمع: غَرَابِيب. ﴿حِدَاءة﴾ ټپوس. جمع: حِدَاء. ﴿عقرب﴾ لړم. جمع: عَقَارِب. ﴿کلب عقور﴾ خروړی (خوړونکی / داړونکی) سپی کوم چې هر چا ته خوله اچوي. ﴿بعوض﴾ غوماشه (مچر). ﴿بُرغوث﴾ کیکه، مشهوره خزنده ده، جمع: بَرَاغِيث. ﴿قُرَاد﴾ منګوړ، مشهوره خزنده ده کوم چې د سپړو په شېر د څاروي په بدن کې پیدا کیږي. جمع: قِرْدَانٌ. ﴿سلحفاة﴾ کیشپ (کیشو). جمع: سَلَاحِفُ.

تشریح: د احرام په حالت کې د محرم لپاره او د حرم په حدودو کې د حلال کس لپاره د لاندیني حیواناتو وژل جائز دي او په دې سلسله کې امام صاحب رَحِمَهُ الله د موذي (ضرر رسونکو) او د ځمکې د خزندو قاعده پېش کړې ده، نو کوم حیوانات او خزندې چې ضرر رسوي، همداسې د ځمکې خزندې دي، هغوی وژلای سي: ① ګندګي (مرداري) خوړونکي کارګه وژلای سي، ② ټپوس (ځکه هغه هم موذي حیوان دی چې د چرګې په چرچیو او داسې نورو باندې حمله کوي او وړي یې، نو ځکه د هغه وژل هم جائز دي)، ③ لړم، ④ داړونکی سپی، ⑤ موږک (د هغه اذیت ښکاره دی چې د کور غله خوري، شیان چیني او کپړې څیري)، ⑥ مار، ⑦ غوماشه، ⑧ چیچونکی (موذی) مېږی، ⑨ کیکه، ⑩ منګوړ، ⑪ کیشپ (کیشو)، هر هغه موذي حیوان کوم چې د انسان له بدن څخه نه پیدا کیږي، هغه هم د احرام په حالت کې وژل جائز دي. لکه غوماشه (مچر) او داسې نور.

و ما لیس بصید: او کوم چې د ښکار حیوان نه وي، د هغه په وژلو سره هم شی نه لازمیږي، ښکار (صَید) هغه حیوان ته وايي کوم چې له انسانانو څخه متوحّش او ترهېدونکی وي، لهذا کوم حیوان چې له انسانانو څخه متوحّش نه وي یعني د انسان په لیدلو سره نه ترهیږي او له هغه څخه ځان نه پټوي، بلکي عموماً اموختـه او د انسان وطرف تـه راغب وي لکه پسه، غوا، اوښ، چرګه او داسي نور، د هغوی په وژلو سره هم هیڅ جزاء نه واجبیږي، لیکن د دوی وژل جائز نه دي، او د قاعدې مطابق د هغوی په ذبح کولو کي څه حرج نسته.

فَصْلٌ

د هدی تعریف، اقسام او وضاحت

﴿۱۳۳۵﴾ اَلْـهَـدْيُ أَدْنَاهُ شَاةٌ هدی (د حرم قرباني) د هغه کمه درجه (کمترین مقدار) یو پسه دی وَهُوَ مِنَ الْإِبِلِ وَالْبَقَرِ وَالْغَنَمِ او هدی به له اوښانو، غواګانو او پسونو څخه وي.

﴿۱۳۳۶﴾ وَمَا جَازَ فِي الضَّحَايَا او کوم څاروی چې په قربانیو کي جائز دی جَازَ فِي الْهَدَايَا هغه په هدیو کي (هم) جائز دی.

لغات: ﴿هَدْيٌ﴾ او هَدِيٌّ (دواړه لغات منقول دي): د قرباني څاروی کوم چې حرم ته أستول کیږي، هغه څاروی (یعني پسه یا غویی یا اوښ، یا د دوی مؤنث) کوم چې حرم ته د قرباني لپاره را وستل کیږي. "مَا یهدی إِلَی الحرم من النعم"، ﴿الإبل﴾ اسم جنس دی، پر واحد او جمع تولو یې اطلاق کیږي، واحد له خپل لفظ څخه نه لري، او کله چې د جمع په صیغه سره "آبَالٌ" ذکر سي، نو مراد ځني څو رمې وي (مصباح)، ﴿البقر﴾ دا هم اسم جنس دی، همدارنګه پر مؤنث او مذکر (غوا، غویی) دواړو باندي یې اطلاق کیږي، واحد یې بَقَرَةٌ راځي (مصباح)، ﴿الغنم﴾ دا هم اسم جنس دی: پسه، بزه، سېرلي او میږې ټولو ته وايي، واحد له خپل لفظ څخه نه لري، واحد ته یې "شاة" وايي (مصباح، معجم لغة الفقهاء)، ﴿ضحایا﴾ جمع د ضَحِیَّة: د قرباني څاروی.

تشریح: هدی هغه څاروي ته وایي کوم چي یې حاجي د قرباني په نیت د ذبح کولو لپاره حرم ته (د هدیه په توګه) بوځي د الله تعالیٰ د قُرب حاصلولو لپاره. هدی صرف درې قسمه څارویان کېدلای سي: اوښ، غویی، پسه، په دې کي نر او ماده دواړه مراد دي، اوښ یې اعلیٰ درجه ده، غویی اوسط دی او پُسه ادنیٰ درجه ده، په دوی کي تر ټولو افضل اوښ دی، بیا غویی، بیا پُسه، له دغه دریو قسمونو څخه بغیر بل قسم څاروی هدی نه سي کېدلای.

وما جاز فی الضحایا إلخ: د کوم څاروي چي قرباني جائزه ده، د هغه هدی هم جائز ده، یعني د قربانۍ د جواز چي کوم شرطونه دي، هاغه شرطونه په هدی کي هم دي، مثلاً په قربانۍ کي ① د عیبداره څاروي قرباني جائز نه ده، لکه غوږ پرېکړل سوی (یعني چي د غوږ دریمه حصه یې یا تر هغه زیاته پرې سوې وي، یا لکۍ یې همداسي پرې سوې وي)، یا یې لاس یا پښه پرې سوې وي، یا یې سترګه ختلې وي (یا یې دریمه حصه یا تر هغه زیاته رڼا ایډا ختم سوې وي) نو داسي څاروی هدی جوړول هم جائز نه دي. ② کوم څاروی چي ډېر ډنګر وي (چي په هډوکو کي یې ماغزه پاته نه وي)، یا ګوډ وي یعني څلورمه پښه نه سي اېښوولای صرف پر دریو پښو ځي. د هغه قرباني جائز نه ده، نو هغه هدی ګرځول هم صحیح نه دي. ③ همدارنګه بل شرط دا دی چي د قربانۍ څاروی به ثني وي ثني دا دی چي د څاروي د ځوانۍ دوه غاښه راغلي وي (تر دې وروسته هغه ته ثني ویل کېږي)، نو همداسي به د هدی څاروی هم ثني وي. (انوار الایضاح، ثمرة النجاح)

په جرمانه کي بدنه کله لازمېږي؟

﴿۱۳۲۶﴾ وَالشَّاةُ تَجُوْزُ فِي كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا فِيْ طَوَافِ الرُّكْنِ جُنُبًا او پُسه جائز دی په هر ځای کي، مګر (یو) د جنابت په حالت کي د طوافِ رکن (طوافِ زیارت) په کولو کي وَوَطْءٍ بَعْدَ الْوُقُوْفِ قَبْلَ الْحَلْقِ او (بل، پر عرفات) له وقوف کولو څخه وروسته تر سر خرېیلو مخکي په وطي کولو کي فَفِي كُلٍّ مِنْهُمَا بَدَنَةٌ نو د دې دواړو په هر یوه کي یوه بدنه (لازم) ده (یعني لوی څاروی "اوښ یا غویی" به ذبح کول کېږي).

اللغات: ﴿بدنة﴾ دا لفظ بَدَنَةٌ دی، لوی څاروي یعني اُوښ او غویي ته ویل کېږي (کوم چي په مکه کي د حج پر موقع قربانول کېږي)، پر مذکر او مؤنث دواړو یې اطلاق کېږي. یا په بله وینا: بدنه هر هغه لوی څاروي ته وایي کوم چي اُووه حصې کول کېږي، لکه غویی، غوا، اُوښ. او بعضو ویلي دي چي خاص پر اُوښ د دې اطلاق کېږي.

تشریح: پسه (او مېږه، وزګړی، بزه) په ټولو ځایو کي جائز دي، خو په دې دوو صورتونو کي جائز نه دي: ① که څوک د جنابت په حالت کي طواف رکن (طواف زیارت) وکړي، نو پسه نه کافي کېږي، بلدنه یعني غویی یا اُوښ به ذبح کول کېږي، ② او دویم صورت دا چي که تر وقوف عرفه وروسته له سر خرېیلو څخه مخکي جماع وکړي، نو هم به بلدنه ذبح کول کېږي. (شفاء الارواح، انوار الایضاح)

د قرباني وخت

﴿۱۳۴۸﴾ وَخُصَّ هَدْيُ الْمُتْعَةِ وَالْقِرَانِ بِيَوْمِ النَّحْرِ فَقَطْ او خاص کړل سوي دي د (حجِ) تمتّع او قِران هدی صرف د قرباني د ورځي سره (یعني د حجِ تمتّع او حجِ قران هدی اقربانۍ ایوازي په ایامَ النحر پوري مخصوص ده).

تشریح: په حجِ قران او حجِ تمتع کي پر حاجي د شکرانې په توګه یو دَم یعني قرباني کول واجب دي، د هغه لپاره وخت هم متعیّن وخت دی او هغه د قرباني ورځې دي (یعني د ذو الحجې د لسمي څخه تر دوولسمي پوري، یا په بله وینا د لوی اختر له اولي څخه تر درېیمي پوري، په دې ورځو کي ذبح کول واجب دي) او له دې ورځو څخه مخکي ذبح کول جائز او معتبر نه دي، او د قرباني له ورځو څخه وروسته ذبح کول جائز دي، لېکن د تأخیر په وجه پر هغه یو بل دَم واجبېږي. (شفاء الاراح)

د هدی د ذبح کولو ځای

﴿۱۳۴۹﴾ وَخُصَّ ذَبْحُ كُلِّ هَدْيٍ بِالْحَرَمِ او خاص کړل سوې ده د هري هدي ذبح د حرم سره (چي هلته به ذبح کول کېږي) إِلَّا أَنْ يَكُونَ تَطَوُّعًا مګر دا چي هغه نفلي هدی وي وَ تَعَيَّبَ فِي الطَّرِيقِ او هغه په لاره کي عیبداره سوې وي فَيَنْحَرُ فِيْ مَحَلِّهِ نو هغه دي ذبح کړي په هاغه ځای کي.

﴿۱۳۵۰﴾ وَلَا يَأْكُلُهُ غَنِيٌّ او مالدار دي هغه نه خوري.

﴿۱۳۵۱﴾ وَ فَقِيْرُ الْحَرَمِ وَغَيْرِهٖ سَوَاءٌ او د حرم فقیر او له حرم څخه بغیر (دبل ځای) فقیر سره برابر دي.

اللغات: ﴿فینحر﴾ د فتح له بابه مضارع معلومه ده، نَحَرَ يَنْحَرُ نَحْرًا: ذبح کول. په اصل کي د نحر معنیٰ ده: اوښ پر سینه وهل (کوم چي د اوښ د ذبح شروع ده او بیا ذبح احلالولا کېږي).

تشریح: هدی (یا په بله وینا د حاجیانو قرباني) د حرم په حدود کي ذبح کول ضروري دي، له حرم څخه بهر (په حلّ کي) ذبح کول جائز نه دي، خو که مجبوري پېښه سي، نو بل ځای یې هم ذبح کولای سي، مثلاً نفلي هدی وي او په لاره کي په یو مرض مبتلا سي او تر کعبې شریفي پوري نه سي رسېدلای، نو چیري چي په مرض مبتلا سوې ده، هلته دي ذبح کړل سي.

ولا یأکله إلخ: یعني نفلي هدی کوم چي حرم ته نه وي رسېدلې، بلکي په لاره کي ذبح کړل سوې وي، د هغه غوښې دي نه خپله خوري او نه دي یې مالدارانو ته ورکوي. بلکي د هدی غوښې دي صرف پر مسکینانو تقسیم کړي، او د حرم مساکینو ته ورکول ضروري نه دي، له دوی څخه بغیر نورو ته ورکول هم جائز دي. په دې کي د حدودِ حرم قید نسته. لېکن د حرم مساکینو ته ورکول افضل دي. (شفاء الارواح، ثمرة النجاح، انوار الایضاح)

د هدی کوم څاروي ته به قلاده ور اچول کیږي؟ او د هدی د زل، رسی، او د شیدو حکم

﴿۱۳۵۲﴾ وَ تُقَلَّدُ بَدَنَةُ التَّطَوُّعِ وَالْمُتْعَةِ وَالْقِرَانِ فَقَطْ او قلاده (علامتي هار) به ور اغوستل کیږي فقط ونفلي بدنې او د تمتع او قران و بدنې ته.

﴿۱۳۵۳﴾ وَيَتَصَدَّقُ بِجِلَالِهِ وَ خِطَامِهِ او صدقه دي کړي د هدی د څاروي زل او پېزوان (مهار او تناو) وَلَا يُعْطِي أَجْرُ الْجَزَّارِ مِنْهُ او د قصاب أجرت (مزدوري) به له هغه څخه نه ورکول کیږي.

﴿۱۳۵۴﴾ وَلَا يَرْكَبُهُ بِلَا ضَرُوْرَةٍ او نه به پر سپرېږي پر هغه بېله ضرورته.

﴿۱۳۵۵﴾ وَلَا يُحْلَبُ لَبَنُهُ او نه به د هغه شیدې لوښل کیږي إِلَّا أَنْ بَعُدَ الْمَحَلُّ مګر دا چي ځای (دبح) لیري وي فَيَتَصَدَّقُ بِهٖ نو د هغه شیدې به صدقه کوي وَيَنْضَحُ ضَرْعَهٗ إِنْ قَرُبَ الْمَحَلُّ بِالنُّقَاخِ او چړکاؤ به کوي د هغه پر غولانځه که ځای نژدې وي په یخو اوبو سره (یعني پر تیو به یې یخې اوبه واچوي).

لغات: ﴿تقلّد﴾ د تفعّل له بابه مضارع مجهوله ده. تقليدًا: د دې باب له معناوو څخه یوه معنیٰ ده: غاړګۍ ور په غاړه کول، طوق ور اچول، د څپلۍ یا څرمني ټوټه په غاړه ور ځړول، یا د څرمني یا داسي بل شي له ټوټو څخه هار جوړول او غاړي ته ور اچول، دا ټوله په تقلید الهدی کي راځي، ﴿جِلَال﴾ جمع د جُلّ ده: زَل، ﴿خطام﴾ پېزوان (د څاروي په پوزه کي اچول کېدونکی تناو [پړی])، مهار، ﴿جزار﴾ د څارویو ذبح کونکی قصاب، ﴿لا يحلب﴾ د نصر له بابه د نفي مجهول صیغه ده، حَلْبًا: لوښل، ﴿يَنْضَحُ﴾ د فتح له بابه مضارع معلومه ده او د ضرب له بابه (يَنْضِحُ) هم راځي: اوبه (عطر، عطر) پاشل، چړکاوول (د اوبو شیندل)، اوپاشي کول، ﴿ضرع﴾ غولانځه، جمع: ضُرُوْع، ﴿نقاخ﴾ (بضم النون وفتح القاف)، د دې لفظ له معناوو څخه یوه معنیٰ ده: یخې صفا اوبه. (معجم الوسیط)

تشريح: نفلي هدی کوم چي بدنه (اوښ يا غويي) وي يا د حج قران يا حج تمتع هدی کوم چي بدنه وي، صرف د دوی غاړي ته به قلاده (هار) يعني د څپلي يا څرمني (چمړې) يو ټوټه يا د درختي د پوستکي يو ټوټه ور اچول کيږي، دا افضل دي؛ ځکه نفلي هدی او د قران او تمتع هدی دم نُسک (عبادت) او د نعمت هدی دي، او د قلاده په ور اچولو سره د دې اظهار کيږي چي دا دم نُسک او د نعمت هدی دي، او پاته سوه د جنايت هدی يعني په حج کي د يو جرم کولو په وجه چي کومه قرباني لازمه سي، د هغه اظهار کول معيوب دي او په قلاده ور اچولو سره د دې اظهار کيږي، نو ځکه د جنايت د هدي غاړي ته دي قلاده نه اچوي (همدا حکم دإحصار د هدی دی).

ويتصدّق إلخ: د هدي زل (ځل)، رسی او داسي نور شيان دي صدقه او خيرات کړي (ځکه د هدی څاروی د قُربت په توګه ذبح کول کيږي، نو د هغه سره متعلق ټوله شيان قُربت دي، نو ځکه به يې خيراتوي)، همدارنګه د ذبح کونکي (قصاب) په اُجرت کي دي د هدي غوښي، څرمن، رسی او داسي نور نه ورکوي، بلکي د هغه اُجرت (مزدوري) به له خپل جيبه څخه جلا ورکوي.

ولا يركبه إلخ: او بېله ضرورته د هدي پر څاروي سپرتيا جائز نه ده، خو که مجبوري وي او بله سپارلي نه وي، نو سپرتيا جائز ده،او که په پياده تللو باندي قدرت لري، نو په دې صورت کي به نه پر سپريږي تر څو چي له پياده تګ څخه عاجزه او مجبوره نه سي.

ولا يحلب إلخ: که هدی ماده څاروی وي او شيدې لري، نو محرم دي د هغه شيدې نه لوښي، خو که د ذبح وخت يې ليري وي او شيدې که يې نه را ويستل سي، نقصان ورته کوي، نو بيا دي يې شيدې ولوښي، غريبانو او مسکينانو ته دي يې ورکړي، او که د ذبح وخت يې نژدې وي او شيدې يې څخيږي، نو د هغې پر غولانځه دي يخي اوبه پاشي، چي شيدې کلکي سي او څڅوب يې بند سي.

د پياده حج کولو نذر کول او د پياده حج کولو فضيلت

﴿۱۳۵۶﴾ وَلَوْنَذَرَ حَجًّا مَاشِيًا او که نذر ومني د پياده حج کولو (په پښو حج کول پر ځان نذر کړي) لَزِمَهٗ نو پياده حج کول پر هغه لازميږي وَلَا يَرْكَبُ حَتّٰى يَطُوْفَ لِلرُّكْنِ او نه به سپريږي تر دې چي طواف رکن (طواف زيارت) وکړي فَإِنْ رَكِبَ بيا که چيري سپور سي أَرَاقَ دَمًا نو وينه به بهوي (يعني دَم به ذبح کوي).

﴿۱۳۵۷﴾ وَفُضِّلَ الْمَشْيُ عَلَى الرُّكُوْبِ لِلْقَادِرِ عَلَيْهِ او فضيلت ورکړل سوی دی (افضل ګرځول سوی دی) پياده تګ پر سپرتيا، د هغه کس لپاره چي په پياده تګ باندي قدرت لرونکی

وي (یعني هغه لپاره پیاده حج کول افضل دي) وَ فَّقَنَا اللهُ تَعَالٰى بِفَضْلِهٖ الله تعالیٰ دي موږ ته توفیق راکړي په خپل فضل (مهرباني) سره وَ مَنَّ عَلَيْنَا بِالْعَوْدِ عَلٰى أَحْسَنِ حَالٍ إِلَيْهِ او احسان دي وکړي پر موږ په واپس تللو (دوباره حج کولو) سره په ډېر ښه حالت کي د هغه وطرف ته (چي په بهترین حالت کي دوباره حج وکړی سو) بِجَاهِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ ﷺ په وسیله (واسطه) سره زموږ د سردار محمد ﷺ.

لغات: ﴿فُضِّلَ﴾ د تفعیل له بابه ماضي مجهوله ده. تَفْضِيْلًا: فضیلت ورکول. افضل ګرځول. ﴿وفقنا﴾ د تفعیل له بابه د جمع متکلم صیغه ده. تَوْفِيْقًا: توفیق ورکول. د الله له طرفه د بنده لپاره د خیر لاره خلاصېدل او د شر لاره بندېدل. د مقصد پوره کېدلو لپاره د خیر اسباب برابرول او خنډونه لیري کول. الهي مرسته.

تشریح: مسئله دا ده چي که څوک پیاده حج کول پر ځان نذر کړي. مثلاً داسي ووایي چي د الله تعالیٰ لپاره پر ما پیاده حج کول واجب دي. یا مثلاً: چي که الله تعالیٰ زما مریض ته شفا ورکړي. نو زه به یو پیاده حج کوم. او مریض ته شفاء حاصله سي. نو پر هغه واجب دي چي د طواف زیارت کولو تر وخته پوري سپور نه سي؛ ځکه له طواف زیارت څخه وروسته د حج ارکان او افعال پوره کیږي. او که هغه تر دغه نذر کولو وروسته سپور سي. مکې شریفي ته ولاړ سي. نو د واجب پرېښوولو په وجه پر هغه دَم لازمیږي.

وفُضِّلَ المشي إلخ: یعني څوک چي په پیاده تګ باندي قدرت لري. د هغه لپاره پیاده حج کول افضل دي. امام ابو بکر هیثمي رَحِمَهُ الله په مجمع الزوائد کي له عبد الله ابن عباس (رض) څخه یو حدیث شریف نقل کړی دی چي نبي کریم ﷺ وفرمایل: کوم څوک چي په سپرتیا حج کوي. د هغه لپاره د سپارلۍ پر هر قدم اویا (۷۰) نېکۍ لیکل کیږي. او کوم څوک چي پیاده حج کوي. د هغه لپاره پر هر قدم اُووه سوه (۷۰۰) نېکۍ لیکل کیږي. او له نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وسوه چي د حرم شریف د عبادت نېکۍ (نېکیتي) څومره دي؟ نو نبي ﷺ وفرمایل: چي د حرم د حلودو یوه نېکي د یوه لک نېکیو سره برابره ده (مجمع الزوائد ج:۳. ص:۲۰۹).

دا د الله تعالیٰ ستر احسان او لوی انعام دی چي د یوه عبادت په عوض کي د زرهاوو او لکونو عبادتونو سره برابر نېکۍ ورکوي. الله تعالیٰ دي موږ ته بار بار د خپل حرم شریف د حاضرۍ او د خپل ګران حبیب ﷺ زیارت مبارک رانصیب کړي. يَا رَبِّ صَلِّ وَسَلِّمْ دَائِمًا أَبَدًا عَلٰى حَبِيْبِكَ خَيْرِ الْخَلْقِ كُلِّهِمْ. (ایضاح المناسک ص:۲۴. ۲۵)

احقر حبیب الرحمٰن "مدني"

غفر الله له ولو الدیه

۹/ ذو الحجه/ ۱۴۴۲هـ

فَصْلٌ

فِیْ زِیَارَةِ النَّبِیِّ ﷺ عَلٰی سَبِیْلِ الْاِخْتِصَارِ تَبْعًا لِمَا قَالَ فِی الْاِخْتِیَارِ

(دا فصل د نبي کريم ﷺ د زيارت په بيان کي دی په مختصره توګه، په اتباع کولو سره د هغه مطابق کوم چي يې په "اختيار" کي ويلي دي ايعني څرنګه چي کتابُ الاختيار والا ليکلي دي. زه يې هم هغسي ذکر کوم!)

تشريح: "اختيار" د کتاب نوم دی، په هغه کي د نبي کريم ﷺ د قبر د زيارت مبارک تذکر ده.

مصنف رَحِمَهُ الله د هغه په اتباع کي په مختصره توګه د روژې مبارکي د زيارت بيان کړی دی.

د مديني شريفي فضيلت: په ټوله روېي زمين کي افضله د ځمکي هغه حصه ده کوم چي د مبارک عليه السلام د سپېڅلي بدن سره متصله ده، او دغه نېکبختي ومديني شريفي ته حاصله ده، تر هغه وروسته کعبةُ الله او حرم شريف دی او تر هغه وروسته بيا د مديني شريفي حُدود دي (شامي ج: ۲، ص: ۶۲۶، ط: کراچي). او له حضرت علي رضی الله عنه څخه نقل سوي دي چي نبي کريم ﷺ دا دعاء وکړه چي "اې الله حضرت ابراهيم عليه السلام ستا بنده او ستا خليل وو، هغه د اهلِ مکې د برکت لپاره دعاء کړې وه او زه ستا بنده او ستا رسول يم، زه د اهلِ مديني لپاره د برکت دعاء کوم، اې الله تعالیٰ اهلِ مدينې ته له اهلِ مکې څخه دوچنده برکت ورکړه!" (سبحان الله!)، لکه څرنګه چي نن سبا د مدينې شريفي برکت د خلکو مخ ته څرګنده دی. (ترمذی شريفي ج: ۲، ص: ۲۲۹ بحوالهٔ انوار الايضاح)

حضرت په اينبي قدمونه دومره خواره نه ده ‏ ‏ ‏ ‏ زړکيه سترګي لګوه د قدم لاره نه ده

د مدينې شريفي حُرمت: له حضرت ابو هريره رضی الله عنه او حضرت انس رضی الله عنه څخه نقل سوي دي چي نبي کريم ﷺ وفرمايل: "اې الله څرنګه چي حضرت ابراهيم عليه السلام د مکې مکرّمې حدود محترم ګرځولي دي، همداسي زه د مدينې منوّرې حدود محترم ګرځوم". (ترمذی ج: ۲، ص: ۲۳۰، ايضاح المناسک ص: ۱۹۰)

د مديني شريفي سفر: کله چي له مکې شريفي څخه ومدينې شريفي ته روان سي، نو په لاره کي دي په کثرت سره دورد شريف ويل کيږي او تر څو چي ممکنه وي، په همدې کي دي مستغرق اووسي، او په لاره کي له مسجدِ حرام څخه پر شپاړس (۱۶) کيلو متره فاصله باندي "مقام سَرِف" پروت دی، په همدې ځای کي د اُمّ المؤمنين حضرت ميمونه رضی الله عنها قبر دی، که ممکنه وي، نو هلته دي ودرېږي، فاتحه او ايصالِ ثواب دي وکړي. (غنية الناسک ص: ۲۰۲، ايضاح المناسک ص: ۱۸۸)

د روضې مبارکې د زیارت فضیلت

﴿۱۳۵۸﴾ لَمَّا كَانَتْ زِيَارَةُ النَّبِيِّ ﷺ مِنْ أَفْضَلِ الْقُرَبِ وَ أَحْسَنِ الْمُسْتَحَبَّاتِ کله چې د نبي کريم ﷺ زيارت له افضله (زيارت فضيلت لرونکو) عبادتونو څخه دی او له غوره مستحباتو څخه دی (يعني يو افضل عبادت دی او يو غوره مستحب دی) بَلْ تَقْرُبُ مِنْ دَرَجَةِ مَا لَزِمَ مِنَ الْوَاجِبَاتِ بلکې د هغه واجب عبادتونو ودرجې ته نږدې دی کوم چې لازم (ضروري) دي فَإِنَّهُ ﷺ حَرَّضَ عَلَيْهَا ځکه نبي کريم ﷺ د زيارت رغبت (تشويق) ورکړی دی وَ بَالَغَ فِي النَّدْبِ إِلَيْهَا او زياتوب (زيات فضيلت) يې بيان کړی دی د زيارت وطرف ته په رابللو (دعوتولو) کې فَقَالَ: مَنْ وَجَدَ سَعَةً وَلَمْ يَزُرْنِيْ نو فرمايلي يې دي: څوک چې وس (قدرت) پيدا کړي او (بيا هم) زيارت نه وکړي فَقَدْ جَفَانِيْ نو هغه زما سره جفا (جفا کاري) وکړه (زما څخه يې اعراض وکړی. يا په بله ورنا دا چې: زما په حق کې يې گستاخي وکړه) وَ قَالَ ﷺ: مَنْ زَارَ قَبْرِيْ او نبي ﷺ فرمايلي دي: څوک چې زما د قبر زيارت وکړي وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتِيْ نو د هغه لپاره زما شفاعت واجب سو وَ قَالَ ﷺ: مَنْ زَارَنِيْ بَعْدَ مَمَاتِيْ او (همدارنګه) نبي ﷺ فرمايلي دي: څوک چې زما تر وفات وروسته زما زيارت وکړي فَكَأَنَّمَا زَارَنِيْ فِيْ حَيَاتِيْ نو ګواکې هغه زما په ژوند کې زما زيارت وکړی إِلَى غَيْرِ ذٰلِكَ مِنَ الْأَحَادِيْثِ (او) له دې څخه بغير نور حديثونه (هم سته چې په هغه کې د نبي کريم ﷺ د زيارت زيات فضيلت بيان سوی دی او زيات رغبت يې ورکول سوی دی) وَ مِمَّا هُوَ مُقَرَّرٌ عِنْدَ الْمُحَقِّقِيْنَ أَنَّهُ ﷺ حَيٌّ يُرْزَقُ او له هغه خبرو څخه کوم چې د تحقيق کونکو علماؤ په نيز ثابت کړل سوي (تحقيق شده) دي (يو دا دي) چې نبي کريم ﷺ ژوندی دی (او) رزق ورکول کيږي (ځرنګه چې د هغه د شان سره لائق دي) مُمَتَّعٌ بِجَمِيْعِ الْمَلَاذِّ وَ الْعِبَادَاتِ نفع اخيستونکی دی په ټولو لذتونو او عباداتو سره غَيْرَ أَنَّهُ حُجِبَ عَنْ أَبْصَارِ الْقَاصِرِيْنَ عَنْ شَرِيْفِ الْمَقَامَاتِ خو دا (بيا جلا خبره ده) چې هغه پټ (پوشيده) دی د هغه خلګو له نظرو څخه کوم چې د لوړو مقاماتو (له ليدو څخه) عاجزه دي.

لغات: ﴿تَقْرُبُ﴾ د کرُم له بابه مضارع معلومه ده، قُرْبًا و قُرْبَةً: نږدې کېدل، قريب کېدل، ﴿حرّض﴾ د تفعيل له بابه ماضي معلومه ده، تَحْرِيضًا: هڅول، آماده کول، تشويقول، ﴿بالغ﴾ د مفاعلې له بابه ماضي معلومه ده، مُبَالَغَةً، په عربي کې د دې باب څو معناوي نقل سوي دي: پوره هڅه (او تېنګار) کول (کوشش کول)، په يو شي کې زيا توب کول، د يو شي آخري حد ته رسېدل (معجم الوسيط، معجم لغة الفقهاء) مُبَالَغَةٌ: مبالغه او زياتوب کول، آخري حد ته رسېدل، ﴿النَّدْب﴾ (بفتح النون وسكون الدال)، د نصر د باب مصدر دی، نَدَبَ يَنْدُبُ نَدْبًا: د دې باب په صله کې چې "إلى" راسي لکه دلته، نو معنىٰ يې ده: رابلل، د يو شي وطرف ته دعوتول، په ترغيب او تشويق سره رابلل (يعني په داسې توګه رابلل او دعوتول چې ترغيب او تشويقول هم ور سره وي). (معجم الوسيط، معجم لغة الفقهاء)، ﴿سعة﴾ (بفتح السين وكسره): وس، ګنجايش، ﴿جفاني﴾ د نصر له بابه ماضي معلومه ده، جَفَاءً و جَفْوًا، د دې باب څو معناوي دي چې له هغوی څخه يوه معنىٰ ده: جفا کول (جفا کاري، بې وفائي کول)، اعراض کول او تعلق قطع کول، ﴿مقرّر﴾ د تفعّل له بابه مفعول دی: متعيّن کړی سوی، ټاکل سوې، ثابت کړی سوی، ﴿مُمَتَّع﴾ بفتح التاء د تفعيل له بابه مفعول دی او بکسر التاء فاعل دی: مَتَّعَ يُمَتِّعُ تَمْتِيْعًا، کله چې د دې باب په صله کې باء ذکر سي لکه دلته نو معنىٰ يې ده" نفع اخيستل، د نفع اخيستو لپاره باقي پرېښوول، فايده ور رسول يُقَالُ متّعه الله بكذا، أي أبقاه ليتنفع به (معجم الوسيط، انوار الايضاح)، ﴿ملاذ﴾ جمع د مَلَذّة ده: خواهش، خوند، ﴿حجب﴾ د نصر له بابه ماضي مجهوله ده: پټول، منع کول، محروموول، ﴿قاصرين﴾ د نصر له بابه د جمع مذکر فاعل صيغه ده، قَصَرَ يَقْصُرُ قُصُوْرًا: له يو شي څخه عاجز کېدل، د عاجزۍ او کمزورۍ په وجه يو شی پرېښوول.

تشريح: له حج څخه تر فراغت وروسته تر ټولو افضل او تر ټولو لويه نېکبختي د سيدُ الانبياء، رحمة للعالمين رسول مقبول ﷺ د روضې مبارکې زيارت دی، د رسول الله ﷺ محبت او عظمت هغه شی دی چې له هغه څخه بغير ايمان نه صحيح کېږي، او په فطري توګه هم د دې تقاضا کېدل پکار دي چې مکې شريفې ته له رسېدو څخه وروسته د روضې مبارکې له زيارت څخه بغير را واپس نه سي، په همدې وجه د مسلمانانو پر دې خبره اجماع ده چې د روضې مبارکې زيارت افضل عبادت او د درجاتو حاصلولو لپاره تر ټولو کامیابه کوشش دی، او بعضي علماؤ د قدرت لرونکو حضراتو لپاره واجب ته نږدې ليکلی دی؛ ځکه خپله نبي کريم ﷺ د زيارت ترغيب ورکړی دی لکه څرنګه چې په دې هکله په عبارت کې څو احاديث ذکر سول او نبي کريم ﷺ د قدرت باوجود زيارت نه کونکی

جفاکاره شمېرلی دی. لهذا خوش نصیبه هغه کس دی کوم چي په دې دولت سره ونازول سي او بدبخته هغه کس دی کوم چي دوس او قدرت باوجود له دې نعمت عظمیٰ څخه محروم پاته سي.

ومما هو مقرر عند المحققین الخ: محققین فرمایي چي نبي کریم ﷺ په خپل مبارک قبر کي ژوندی دی او له ټولو مفاد حیات او عباداتو څخه نفع او لذت اخلي. همدارنګه په یو حدیث کي دي چي د الله نبي ژوندی وي، رزق ور کول کیږي. له دې حدیث څخه هم معلومه سوه چي هر نبی په خپل قبر کي ژوندی وي. ها! دا بیا جلا خبره ده چي د کم نظره خلکو او د هغه خلکو له نظره او سترګو څخه کوم چي له مقامات عالیه څخه لیري دي هغومره نبي کریم ﷺ څخني نیام دی. څومره چي هغوی لیري دي په هغومره اندازه نبي کریم ﷺ څخني پټ دی. د نبي کریم ﷺ د وفات تر صحنې وروسته د نبي کریم ﷺ مثال د هغه څراغ په څېر دی کوم چي په یو بنده خونه (کمره) کي پرُوت وي او د هغه دروازه بنده کړل سوې وي، نو کوم خلک چي بهر وي، له دوی څخه هغه رڼا پټه وي. خو په خونه کي چي څرنګه مخکي وي، بالکل هغسي دی. بلکي تر هغه هم زیات دی. (انوار الایضاح بحوالة مراقی الفلاح مع الطحاوي ص:۴۰۵)

همدارنګه په روایاتو سره د نبي کریم ﷺ دا مشاغل ثابت دي: ① د اُمت اعمال ورته ښکاره کول کېدل. ② لمونځ کول. ③ مناسبه غذا د دې عالَم خوړل. ④ د سلام اورېدل له نژدې څخه او له لیري څخه د ملائکو په ذریعه او د سلام جواب اورېدل. دا خو دائماً ثابت دي او احیاناً له بعضي خواص اُمت سره په وېښه د نبي کریم ﷺ کلام او هغو ته لاربښوونه هم په آثارو او اخبارو کي مذکوره ده. لکه څرنګه چي منصف رحمه الله په "غیرأنّه" سره اشاره کړې ده. او د خوب او کشف په حالاتو کي خو داسي واقعات بې شمېره دي. (شفاء الارواح بحوالة العطور المجموعة فی ذکر النبی الحبیب ﷺ)

﴿۱۲۵۹﴾ وَلَمَّا رَأَيْنَا أَكْثَرَ النَّاسِ غَافِلِيْنَ عَنْ أَدَاءِ حَقِّ زِيَارَتِهِ او کله چي موږ ولیدل زیاتره خلک غافله د روضې مبارکي له حق اداء کولو څخه وَمَا يُسَنُّ لِلزَّائِرِيْنَ مِنَ الْكُلِّيَّاتِ وَالْجُزْئِيَّاتِ او (غافله) له هغه څه څخه کوم چي سنت دي د زیارت کونکو لپاره له کُلي او جزئي امورو څخه (یعني له هغه کلي او جزئي کارونو څخه کوم چي د زیارت کونکو لپاره مسنون دي. له کلیاتو څخه مراد هغه شیان او هغه کارونه دي کوم چي د زیارت او غیر زیارت دواړو سره متعلق دي مثلاً تحیة المسجد اچي دا د مسجد نبوي او ټولو مسجدونو سره تعلق لري او له جزئیاتو څخه مراد هغه شیان دي کوم چي صرف د زیارت سره خاص دي، مثلاً د زیارت په وخت کي د دربېدلو طریقه او داسي نور احسن) أَحْبَبْنَا أَنْ نَذْكُرَ بَعْدَ الْمَنَاسِكِ وَأَدَائِهَا مَا فِيْهِ نُبْذَةٌ مِنَ الْآدَابِ نو موږ وغوښتل چي ذکر کړو د حج له مناسکو (افعالو او عباداتو) او د هغوی د اداء کولو (له ذکر) څخه وروسته څه حصه

آداب (يا په بله وينا: چي ذكر ذكرو داسي بيان چي په هغه كي د آدابو څه حصه وي) تَتْمِيْمًا لِفَائِدَةِ الْكِتَابِ د كتاب د فايدې د پوره كولو په غرض سره (چي كتاب په بشپړه توګه مفيد وګرځي ادفقه العبادات د طالبانو لپاره).

لغات: ﴿غافلين﴾ جمع د غَافِلٌ ده، د نصر له بابه اسم فاعل دی: غفلت كونكي، د بې توجهی او كم احتياطی په وجه هېرونكي، ﴿زائرين﴾ جمع د زَائِرٌ ده، دا هم د نصر له بابه فاعل دی، زيارت كونكی، د ملاقات لپاره راتلونكي، ﴿كليات، جزئيات﴾ له كليات څخه مراد هغه اُمور كوم چي د دې ځای او نورو ځايونو تر مينځ مشترک دي لكه تحيّة المسجد (چي په هر مسجد كي سنت دي)، او له جزئيات څخه مراد هغه خاص اُمور دي چي د هغوی تعلق د زيارت سره دی، لكه زيارت ته د درېدلو ادب او طريقه (چي وروسته به يې بيان راسي)، ﴿مناسك﴾ جمع د مَنْسَكٌ ده: د حج عبادات (افعال او اركان)، ﴿نُبذة﴾ ديو شي توټه، قطعة من الشیء، جمع: نَبَذَات، ﴿تتميمًا﴾ د تفعيل د باب مصدر دی: بشپړول (پوره كول)، بشپړتيا.

تشريح: مصنف رَحِمَهُ الله فرمايي چي زياتره خلک داسي دي چي هغو ته د روضې مباركي د زيارت طريقه او آداب معلوم نه دي، په كومه طريقه سره درېدل، درود او سلام ويل پكار دي، كوم، كوم شيان سنت دی، د دې مبارک ځای كوم حقوق دي، نو ځكه موږ د مناسکُ الحج له فراغت څخه وروسته د مدينې شريفي او مسجد نبوي ته د داخلېدلو آداب، په رياضُ الجنه كي د عبادت فضيلت، پر روضه مباركه د سلام ويلو آداب او طريقه، جنتُ البقيع ته د تللو طريقه او داسي نور تمام شيان په تفصيل سره بيانوو، د دې لپاره چي زموږ دا كتاب بشپړ مفيد وګرځي او پر يو مبارک بيان ختم سي.

د درود شريف فضيلتونه

﴿۱۳۶۰﴾ فَنَقُوْلُ: يَنْبَغِيْ لِمَنْ قَصَدَ زِيَارَةَ النَّبِيِّ ﷺ نو موږ وايو چي: پكار ده (مناسب ده) د هغه كس لپاره چي د نبي كريم ﷺ د زيارت اراده وكړي أَنْ يُكْثِرَ مِنَ الصَّلٰوةِ عَلَيْهِ چي پر نبي كريم ﷺ زيات (په كثرت سره) درود شريف وايي فَإِنَّهُ يَسْمَعُهَا ځكه نبي كريم ﷺ هغه اوري (كه چيري د نبي كريم ﷺ د روضې سره نژدې ويل كيږي) وَتُبَلَّغُ إِلَيْهِ او نبي كريم ﷺ ته رسول كيږي (كه چيري د ليري څخه ويل كيږي) وَفَضْلُهَا أَشْهَرُ مِنْ أَنْ يُذْكَرَ او د درود شريف

فضیلت زیات مشهور دی له دې څخه چې ذکر کړل سي (یعني د درود شریف فضائل له ذکر (بیان) څخه زیات مشهوره دي، بیان ته یې ضرورت نسته).

لغات: ﴿ینبغي﴾ د انفعال د باب مضارع ده: پکار ده، مناسب او لایق ده، ښه ده، ﴿تُبلّغ﴾ د تفعیل له بابه د واحد مذکر مخاطب صیغه ده: رسول.

تشریح: کله چې یو کس د نبي کریم ﷺ د زیارت اراده وکړي او د مدینې وطرف ته روان سي، نو په لاره کې دي په کثرت سره درود شریف وایي، بلکې له فرائضو او ضروریاتو څخه چې کوم وخت پاته سي، ټول دي په همدې کې صرف کړي او ښه ذوق او شوق دي پیدا کړي او د محبت په اظهار کې دي هیڅ کمي نه کوي، او په کثرت سره درود شریف ویل د محبت له علاماتو څخه دي، علامه سخاوي رَحِمَهُ الله له امام زین العابدین رَحِمَهُ الله څخه نقل کړي دي چې په رسول الله ﷺ باندې په کثرت سره درود ویل د اهلِ سنت والجماعت کېدلو علامت دی.

تر دې وروسته مصنف رَحِمَهُ الله فرمایي چې کوم څوک یې له نژدې څخه وایي، نو نبي کریم ﷺ هغه خپله اوري او څوک چې یې له لیري څخه وایي، هغه نبي کریم ﷺ ته رسول کېږي (یعني پر هغه فرښتې ټاکل سوي دي)، لکه څرنګه چې دا مضمون په یو حدیث کې هم بیان سوی دی کوم چې له حضرت ابو هریره رضي الله عنه څخه نقل سوی دی چې نبي ﷺ وفرمایل: څوک چې زما د قبر سره نژدې پر ما درود وایي، زه هغه خپله اورم او څوک چې له لیري څخه پر ما درود وایي، هغه ما ته رسول کېږي، نو چا ته چې د روضې مبارکې زیارت نصیب سي، هغه ته دا شرافت حاصلیږي چې خپله سیّدُ الکونین، رحمة للعالمین ﷺ د هغه درود شریف اوري، ډېره د فخر او لذت خبره ده.

وفضلها أشهر الخ: د درود شریف فضیلتونه له بیان څخه زیات او له احاطې څخه بهر دي، تر دې چې خپله الله تعالیٰ او د هغه فرښتې درود وایي (لېږي) او بندګانو ته هم د درود ویلو حکم کوي (ثمرة النجاح)، همدارنګه په حدیث کې راغلي چې کوم څوک پر ما یو ځل درود ووایي، الله تعالیٰ پر هغه لس واره رحمت استوي، د الله له طرفه خو صرف یو رحمت هم د ټوله دنیا لپاره کافي دی، نو تر دې به زیات فضیلت څه وي چې پر یوه ځل درود ویلو د الله له طرفه لس رحمتونه نازلیږي، د فضائلو په هکله څو روایات په حاشیه کې هم لیکل سوي دي.

مدینې شریفې ته د نژدې رسېدلو دعاء

﴿۱۳۶۱﴾ فَإِذَا عَايَنَ حِيْطَانَ الْمَدِيْنَةِ الْمُنَوَّرَةِ بیا چې کله د مدینې شریفې د دېوالونه وویني يُصَلِّيْ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ نو پر نبي کریم ﷺ دې درود ووایي ثُمَّ يَقُوْلُ: اَللّٰهُمَّ هٰذَا حَرَمُ

نَبِيِّكَ وَمَهْبَطُ وَحْيِكَ بيا دي (دا دعاء) ووايي: اې الله! دا ستا د نبي حرم دی او ستا د وحيو د نازلېدلو (مبارک) ځای دی فَامْنُنْ عَلَيَّ بِالدُّخُوْلِ فِيْهِ نو پر ما احسان وکړه! په دې (مبارک ښار) کي د داخلېدلو وَاجْعَلْهُ وِقَايَةً لِّيْ مِنَ النَّارِ وَأَمَانًا مِنَ الْعَذَابِ او وګرځوه هغه! زما لپاره له اُور (دوږخ) څخه د حفاظت (خلاصون) ذريعه او له عذاب څخه د امن (په امان کېدلو) ذريعه وَاجْعَلْنِيْ مِنَ الْفَائِزِيْنَ بِشَفَاعَةِ الْمُصْطَفٰى يَوْمَ الْمَآبِ او وګرځوه! ما له هغه کسانو څخه چي د مصطفىٰ ﷺ په شفاعت سره کامیابېدونکي (نجات ترلاسه کونکي) وي د را واپس کېدلو په ورځ (يعني د قيامت په ورځ).

لغات: ﴿عاين﴾ د مفاعلې له بابه ماضي معلومه ده: په سترګو سره لیدل، مخامخ لېدل، مشاهده کول.

﴿حيطان﴾ جمع د حَائِط ده: دېوال، ﴿حَرَم﴾ د حُرمت ځای، حَرَمُ النَّبِي ﷺ: مدينه شريفه، حَرَمَان: مکه او مدينه، ﴿مهبط﴾ د ضرب له بابه اسم ظرف دی: د ښوه کېدلو ځای، د نازلېدلو ځای، ﴿اُمْنُنْ﴾ د نصر له بابه د واحد مذکر امرِ حاضر صيغه ده، مصدر "مَنًّا": احسان کول، کرم کول، ﴿وقاية﴾ د ضرب د باب مصدر دی: حفاظت کول، ساتل، همدارنګه هغه څه کوم چي د یو شي د حفاظت ذريعه وي، ﴿أمان﴾ د سمع د باب مصدر دی: په امن کېدل، محفوظ او مطمئن کېدل، ﴿فائزين﴾ جمع د فَائِزٌ ده، د نصر له بابه اسم فاعل دی" کامیاب، بریالی، ﴿شفاعة﴾ د فتح له بابه اسمِ مصدر دی: سفارش کول، د بل چا د معافۍ او بخښني خواست کول، يا د بل چا د عذاب کمېدلو خواست کول.

تشريح: علامه سخاوي رَحِمَهُ الله په قول بديع کي ليکلي دي چي مستحب دا ده چي کله د مدينې شريفي پر ودانيو او درختو او داسي نورو باندي د ده نظر پرېوځي، نو په خشوع وخضوع سره دي په کثرت سره درود شريف وايي او څومره چي ور نژدې کېږي، هغومره دي په درود شريف کي اضافه کوي؛ ځکه دا ځايونه په وحی او د قرآن شريف په نزول سره آباد سوي دي او د لته بار، بار د حضرت جبرئيل عليه السلام او حضرت ميکائيل عليه السلام راتګ سوی دی او د دې خاوره پر سيّدُ البشر ﷺ مشتمله ده، له همدې ځایه د الله تعالىٰ دين او د هغه د پاک رسول ﷺ سنتونه خپاره سوي او شائع سوي دي، او بيا دي په متن کي ذکر سوې دعاء ووايي. (انوار الایضاح)

مدیني شریفې ته د داخلېدلو آداب

﴿۱۳۶۳﴾ وَيَغْتَسِلُ قَبْلَ الدُّخُوْلِ أَوْ بَعْدَهُ قَبْلَ التَّوَجُّهِ لِلزِّيَارَةِ إِنْ أَمْكَنَهُ او (مدینې منورې ته) تر داخلېدلو مخکي یا وروسته دي غسل وکړي، مخکي له متوجه کېدلو (ورتللو) څخه وزیارت ته، که چیري د ده لپاره (غسل کول) ممکن وه (یعني دغسل موقع یې تر لاسه کړه) وَيَتَطَيَّبُ وَيَلْبَسُ أَحْسَنَ ثِيَابِهِ او خوشبویي دي ولګوي او خپل تر ټولو ښه جامې دي واغوندي تَعْظِيْمًا لِلْقُدُوْمِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ نبي کریم ﷺ ته د ورتګ د تعظیم کولو په خاطر ثُمَّ يَدْخُلُ الْمَدِيْنَةَ الْمُنَوَّرَةَ مَاشِيًا بیا دي مدینې منورې ته پیاده (په پښو) داخل سي إِنْ أَمْكَنَهُ بِلَا ضَرُوْرَةٍ که چیري له څه مشقت (تکلیف) څخه بغیر د ده لپاره (پیاده تلل) ممکن وه بَعْدَ وَضْعِ رَكْبِهِ وروسته له اېښوولو (کېښته کولو) څخه د خپل قافلې (مثلاً که ښځه او کورنۍ ورسره وه، نو د حفاظت ځای ته د هغو له رسولو څخه وروسته) وَاطْمِئْنَانِهِ عَلَى حَشَمِهِ أَوْ أَمْتِعَتِهِ او (وروسته له اطمینان حاصلولو څخه پر خپلو خادمانو (یامتعلقینو) او خپل سامان (یعني محفوظه ځای ته د هغوی له رسولو څخه وروسته) مُتَوَاضِعًا بِالسَّكِيْنَةِ وَالْوَقَارِ (داخل دي سي) په داسي حال کي چي تواضع کونکی وي، په سکون او درنښت (درناوي او زغم) سره مُلَاحِظًا جَلَالَةَ الْمَكَانِ (او چي) لحاظ کونکی (خیال ساتونکی) وي د دې (مقدس) ځای د عظمت (ستروالي) قَائِلًا بِسْمِ اللهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُوْلِ اللهِ ﷺ (او چي) ویونکی وي (د دې دعاء) د الله په نامه سره او د رسول الله ﷺ پر ملت (داخلېږم)، یعني د الله تعالیٰ په نامه سره د دې مبارک ښار ته داخلېږم په داسي حال کي چي د رسول الله ﷺ د دین پېروي کوم رَبِّ أَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ اې زما ربه! ما رېښتوني مقام ته داخل کړه! (او بعضو د مُدخل او مُخرج مصدري معنیٰ کړې ده: یعني رېښتوني داخلېده او رېښتوني را ایستل کېده) وَأَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ او ما رېښتوني مقام (لاري) ته را وباسه! وَاجْعَلْ لِيْ مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيْرًا (سورة بني اسرائیل: ۸۰) او وګرځوه (را نصیب کړه)! زما لپاره له خپل طرفه څخه سرپرست (یا حکومت) مدد کونکی (یعني داسي غلبه او تسلط را کړه! چي د هغه سره ستا مدد او نصرت شامل وي، چي حقه وړنا لوړه او غالبه پاته سي او معاندین

ذلیله او ټیټ سي) اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ إِلٰى آخِرِهٖ اې الله! (کامل) رحمت نازل کړه! زموږ په سردار محمد ﷺ باندې او د ده په آل (او اولاد) باندې، تر آخره پورې (يعنې تر آخره دې ټوله درود ابراهيمي او التحيات درود اووايي) وَاغْفِرْ لِيْ ذُنُوْبِيْ او زما ګناهونه را ته وبخښه (را معاف کړه)! وَافْتَحْ لِيْ أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَفَضْلِكَ او زما لپاره د خپل رحمت او فضل دروازې خلاصي کړه!.

لغات: ﴿الرَّكْب﴾ قافله، سپاره کسان (کوم چې په خپل مينځ کې يو مشر لري، چې د هغه په حکم سره روانيږي او کښته کيږي، يعنې پر يو څو سپارليو سپاره کسان چې په خپل مينځ کې يې مشر هم ټاکلی وي) (معجم لغة الفقهاء)، ﴿حشم﴾ د سړي خادمان، متعلقين (يعنې د سړي هغه تعلق والا او نږدې کسان چې په هغو د ده خوا بديږي)، قال صاحب المعجم: حشم الرجل خاصّته الّذين يغضبون لغضبه ولما يُصيبهُ من مَكْرُوْهٍ من عبيد أو أهل أو جيرة جمع: أحشام، ﴿جلالة﴾ عظمت، يعنې په ډېر عظمت او تعظيم سره دې د دغو مبارکو ځايونو مشاهده کوي، ﴿ضرورة﴾ د دې لفظ څو معناوې دي چې له هغوی څخه يې يوه معنیٰ ده: مشقت (تکليف)، سختي. (معجم الوسيط، معجم لغة الفقهاء)

تشريح: کله چې ومدينې شريفې ته ورسيږي، نو ښار ته تر داخليدلو مخکې که ممکنه وي، نو غسل دې وکړي او که تر داخليدلو مخکې غسل نه وسي، نو تر داخليدلو وروسته دې غسل وکړي او که غسل ممکن نه وي، نو اودس دې وکړي، بيا دې پاکه، صفا او خپل ښه جامه واغوندي، نوې او سپينه جامه اغوستل افضل دي، بيا دې پر خپل بدن او جامو خوشبويي ولګوي او که ممکنه وي، نو پياده دې ولاړ سي او د دې مقدّس ښار د عظمت په لحاظ کولو سره دې په ډېره خشوع وخضوع سره ښار ته راسي (او که د مدينې منوّرې په سفر کې د داسې موټر انتظام وسي نو غوره ده کوم چې د آدابو په رعايت کولو کې موټر والا خنډ نه جوړيږي) او کله چې د سيّدُ الکونين رسول الله ﷺ وښار ته داخل سي، نو د داخليدلو په وخت کې دې مذکوره دعاء ووايي (کوم چې په متن کې ذکر سوه)، او په خپل مينځ کې دې له جنګ و جنجال او له فضول خبرو څخه ځان ساتي، او د دې دعاء ويلو په دوران کې دې د ډېرې عاجزۍ او خضوع پيدا کولو کوښښ وکړي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

﴿۱۴۳﴾ ثُمَّ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ الشَّرِيْفَ بيا دې مسجد شريف (مسجد نبوي) ته داخل سي فَيُصَلِّيْ تَحِيَّتَهُ عِنْدَ مِنْبَرِهٖ رَكْعَتَيْنِ نو د نبي کريم ﷺ د منبر سره دې د تحية المسجد دوه رکعته وکړي وَيَقِفُ بِحَيْثُ يَكُوْنُ عَمُوْدُ الْمِنْبَرِ الشَّرِيْفِ بِحِذَاءِ مَنْكِبِهِ الْأَيْمَنِ او په داسې توګه دې ودريږي چې د منبر شريف ستن (پايه اميل!) د ده د راسته اوږې په برابرۍ کې سي (يعنې د

راسته اوړي سره يې برابر سي) فَهُوَ مَوْقِفُ النَّبِيِّ ﷺ ځکه همدا د نبي کريم ﷺ د درېدلو

ځای دی وَ مَا بَيْنَ قَبْرِهٖ وَ مِنْبَرِهٖ رَوْضَةٌ مِنْ رِّيَاضِ الْجَنَّةِ او هغه ځای کوم چي د نبي کريم ﷺ د قبر (روضې مبارک) او د منبر شريف تر مينځ دی هغه د جنت له باغچو څخه يوه باغچه ده

كَمَا أَخْبَرَ بِهٖ ﷺ لکه څرنګه چي نبي کريم ﷺ د دې خبر ورکړی دی وَ قَالَ: مِنْبَرِيْ

عَلٰى حَوْضِيْ او فرمايلي يې دي: چي زما منبر زما پر حوض دی فَتَسْجُدُ شُكْرًا لِلّٰهِ تَعَالٰى بِأَدَاءِ

رَكْعَتَيْنِ غَيْرَ تَحِيَّةِ الْمَسْجِدِ نو ته به سجده وکړې د الله تعالیٰ د شکر اداء کولو لپاره د دوو

رکعتو په اداء کولو سره بغير له تحية المسجد څخه شُكْرًا لِمَا وَفَّقَكَ اللّٰهُ تَعَالٰى وَ مَنَّ

عَلَيْكَ بِالْوُصُوْلِ إِلَيْهِ د دې شکر اداء کولو لپاره چي توفيق يې درکړی الله تعالیٰ و تا ته او

احسان يې وکړی پر تا و دغه (مبارک) ځای ته په رسولو سره (په بله وينا دا چي: کله الله تعالیٰ ته د ګران پېغمبر ﷺ مبارک ښار او مسجد او زيارت ته راورسولې او دې توفيق يې درکړی، نو ځکه له تحية المسجد څخه

بغير د الله تعالیٰ د شکر پر ځای کولو (شکرانې) لپاره به هم دوه رکعته لمونځ وکړې) ثُمَّ تَدْعُوْ بِمَا شِئْتَ بيا

به دعاء وکړې د هغه څه، چي ته يې غواړې (څه چي ستا خوښه وي).

لغات: ﴿عمود﴾ ستنه (ستون)، پايه، تمبه، جمع: أَعْمِدَةٌ، ﴿روضة﴾ ښايسته باغ، شنه زرغونه ځمکه، جمع: رِيَاضٌ.

تشريح: کله چي ومدينې شريفې ته راسي، نو ژر تر ژره دې مسجد نبوي ته د حاضرېدلو فکر وکړي او کله چي مسجد نبوي ته د داخلېدلو اراده وکړي، نو اول دې غسل يا اودس وکړي او پاکه صفا جامه دي واغوندي او خوشبويي دي ولګوي که چيري هغه مدينې ته د داخلېدلو په وخت کي دا کارونه نه وي کړي، تر دې وروسته دې په ادب او د زړه په حضور سره د مسجد وطرف ته روان سي او کله چي مسجد ته داخل سي، نو اول دې راسته پښه ور دننه کړي او دا دعاء دي وکړي "بِسْمِ اللّٰهِ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِ اللّٰهِ، اَللّٰهُمَّ اغْفِرْلِيْ ذُنُوْبِيْ وَافْتَحْ لِيْ أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ"، تر دې وروسته که نورو ته له تکليف رسولو څخه بغير ځای تر لاسه کېدای نو اول دې د منبر وطرف ته ولاړ سي، د منبر او قبر مبارک تر مينځه چي کومه حصه ده، دغه حصې ته رياضُ الجنة وايي، هسي خو د مسجد نبوي هر ځای په انوارو او برکاتو سره معمور دی، لېکن دا حصه د خاص رحمت او برکت اهم مرکز دی،

بعضي علماؤ ليکلي دي چي دا ټوټه د جنت حصه ده، د قيامت په ورځ به په جنت کي شامله کړل سي، لنډه دا چي کله رياضُ الجنة ته راسي او مکروه وخت نه وي، نو په رياض الجنة کي دي د نبي کريم ﷺ د لمونځ کولو پر ځای دوه رکعته تحيةُ المسجد وکړي، دا ځای (يعني موقف النبی ﷺ) د محرابُ النبی ﷺ له مينځ څخه څه غونډي راسته طرف ته د محراب د هغه ستني (پايې) ومخ ته دی کوم چي د منبر وطرف ته ده، د محراب پر دغه ستنه (پايه) باندي "هٰذا مصلّی النبی ﷺ" ليکل سوي دي، که چيري هلته ځای ترلاسه نه سي، نو منبر ته نژدې يا په رياض الجنة کي چي چيري هم ځای ترلاسه سي، لمونځ دي وکړي (که مسجدِ نبوي ته تر داخلېدو وروسته د فرض لمونځ جماعت ودرېږي، نو په هغه کي دي شرکت وکړي او دا فرض د تحية المسجد قائم مقام کيږي)، تر دې وروسته دي دوه رکعته لمونځ د شکرانې په نيت وکړي چي الله تعالیٰ هغه په دې نعمت عظمیٰ سره ونازوی، بيا دي د خپل حاجاتو او مرادونو لپاره دعاء وغواړي. (شفاء الارواح)

فايده: مسجدِ نبوي ته د "باب جبرئيل" د لاري څخه داخلېدل غوره دي، لهذا کله چي مسجدِ نبوي ته داخليږي، نو د "باب جبرئيل" د لاري څخه دي ور داخل سي، دا د مسجد نبوي هغه دروازه ده چي له هغه څخه به حضرت جبرئيل عليه السلام و نبي کريم ﷺ ته راتلی، له دې دروازې څخه بهر په وتلو سره ومخ ته جنت البقيع راځي او په دې دروازه باندي چي را داخل سي نو راسته لاس ته د شمال په طرف کي د اصحابه صفه وو ځای دی او چپه لاس ته د جنوب په طرف کي يعني د قبلې په خوا کي د حضرت فاطمې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حجره ده او لږ څه مخ ته د دې حجرې پر ختمېدلو وچپه طرف ته د رياضُ الجنة حصه شروع کيږي. (ايضاح المناسک ص:۲۹)

د روضې مبارکي د زيارت کولو ادب او طريقه

﴿۱۳۶۴﴾ ثُمَّ تَنْهَضُ مُتَوَجِّهًا إِلَى الْقَبْرِ الشَّرِيْفِ بيا به ته ولاړ (پورته) سې په داسي حال کي چي مخ کونکی (او تلونکی) يې و قبر شريف (روضې مبارکي) ته فَتَقِفُ بِمِقْدَارِ أَرْبَعَةِ أَذْرُعٍ بَعِيْدًا عَنِ الْمَقْصُوْرَةِ الشَّرِيْفَةِ بِغَايَةِ الْأَدَبِ بيا به ودرېږې له حجرې شريفې څخه د څلورو گزو پر اندازه (فاصله) په انتهائي (زيات) ادب سره مُسْتَدْبِرَ الْقِبْلَةِ مُحَاذِيًا لِرَأْسِ النَّبِيِّ ﷺ وَ وَجْهِهِ الْأَكْرَمِ په داسي حال کي چي شا کونکی يې و قبلې ته او برابرېدونکی يې د نبي کريم ﷺ و سر مبارک او مخ مبارک ته (يعني د نبي کريم د ﷺ د مخ او سر مبارک پر برابرۍ به

ودريږي، چې قبلې ته يې شاوي) مُلَاحِظًا نَظْرَهُ السَّعِيْدُ إِلَيْكَ وَ سَمَاعَهُ كَـلَامَكَ (او په داسې حال کې چې ته) لحاظ کونکی (تصور کونکی) يې وخپل ځان ته دنبي کريم ﷺ د نظر مبارک او دنبي کريم ﷺ داوريدلو ستا دکلام (يعني تصوّر به دې داوي چې دنبي کريم ﷺ نظر مبارک تاوينې او تا ته ګوري او ستا کلام اوري) وَ رَدَّهُ عَلَيْكَ سَلَامَكَ وَ تَأْمِيْـنُهُ عَـلٰى دُعَائِكَ او (تصور کونکی به يې) دنبي کريم ﷺ د جواب ورکولو ستا و سلام ته او د هغه دآمين ويلو ستا پر دعاء (يعني چې نبي کريم ﷺ ستا د سلام جواب درکوي او ستا پر دعاء آمين وايي).

لغات: ﴿تـنهض﴾ دفتح دباب له دواحد مذکر مخاطب صيغه ده: ولاړيدل (پاځيدل)، جګ ولاړيدل، ديو شي لپاره په چټکتيا سره ولاړيدل. ﴿أذرع﴾ جمع د ذِرَاع ده: شرعي ګز، کوم چې يو لاس کيږي. ﴿مقصورة﴾ د دې لفظ څو معناوي دي چې له هغوی څخه يوه معنیٰ ده: ځانګړې خونه او حجره کوم چې د کور له نورو خونو څخه جلا او لوړه وي. غرفة خاصة معزولة (مفصولة) عن باقي غُرَف الدار و أعلى منها (معجم الوسيط) جمع "مَقَاصِيْر و مَقَاصِر. ﴿مُحاذيًا﴾ د مفاعلې له بابه فاعل دی: ديو شي سره برابريدونکی (برابر درېدونکی)، بالمقابل کيدونکی.

تشريح: کله چې هغه په رياضُ الجنة کې له دوه رکعته لمونځ، دعاء او داسې نورو څخه فارغ سي، نو بيا دې په انتهائي زيات ادب سره درسول الله ﷺ و قبر مبارک ته راسي، دلته دا خبره ياده ساتئ! چې د رسول الله ﷺ د قبر مبارک سره درې جالۍ (جاليانې) دي، په مينځنۍ جالۍ کې د رسول الله ﷺ او د حضرت ابوبکر او حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا مبارک قبرونه دي، په دغه مينځنۍ جالۍ کې يو ګول سوري دی کوم چې بالکل دنبي کريم ﷺ پر مخ مبارک ور خلاص دی، همدارنګه له دې سوري څخه څه هاخوا ته دنبي کريم ﷺ د سينه مبارک پر برابر هم په جالۍ کې يو سوري دی کوم چې د حضرت ابوبکر ﷺ پر مخ مبارک ور خلاص دی او د حضرت ابوبکر ﷺ د سينه مبارک پر برابر يو بل سوری هم سته کوم چې د حضرت عمر ﷺ پر مخ مبارک ور برابر دی، نو تر ټولو مخکې دې دنبي کريم ﷺ د مخ مبارک پر برابر و جالۍ ته مخامخ د څلورو ګزو (څلورو لاسو) پر فاصله داسې ودريږي چې شا يې د قبلې و طرف ته وي او مخ يې د رسول الله ﷺ د مخ او سر مبارک پر برابر وي او دا تصور دي وکړي چې د رسول الله ﷺ نظر مبارک زما و طرف ته دی (يا په بله وينا دا تصوّر دې وکړي چې زما په حاضرېدلو واقف دی) او زما سلام او کلام اوري (مخکې د حديث په حواله سره دا خبره تېره سوه چې د الله نبي ژوندي وي، رزق ورکول کيږي او بل دا حديث چې کوم څوک زما د قبر سره نژدې پر ما درود وايي، زه هغه خپله اورم...)، بيا دې د زړه په حضور سره، په ډېره توجّه او د نظر په ټيټ ساتلو او په ډېر ادب او احترام

سره په هغه الفاظو درود او سلام پیش کړي کوم چې په را روان عبارت کي ذکر سوي دي. (انوار الایضاح، شفاء الارواح)

د روضې مبارکي سره د درود او سلام ویلو الفاظ او دعاء

﴿۱۲۶۵﴾ وَتَقُوْلُ: اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدِيْ يَا رَسُوْلَ اللهِ او ته به ووایې: سلام دي پر تا اې زما سرداره! اې د الله رسوله! اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ اللهِ سلام دي وي پر تا اې د الله نبي ! اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَبِيْبَ اللهِ سلام دي وي پر تا اې د الله حبیبه! (الله ته ګرانه!) اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ الرَّحْمَةِ سلام دي وي پر تا اې د رحمت نبي! اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا شَفِيْعَ الْأُمَّةِ سلام دي وي پر تا اې د اُمت شفاعت کونکې! اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْمُرْسَلِيْنَ سلام دي وي پر تا اې د رسولانو سرداره! اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَاتَمَ النَّبِيِّيْنَ سلام دي وي پر تا اې د ټولو نبیانو آخره! اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُزَّمِّلُ سلام دي وي پر تا اې نغښتونکيه (پېچونکې) د ځان په جامه کي (له هیبت د وحي)! اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُدَّثِّرُ سلام دي وي پر تا اې پټونکې د ځان په جامه (کمبله اشرئیل) کي! اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ وَعَلٰى أُصُوْلِكَ الطَّيِّبِيْنَ سلام دي وي پر تا او ستا پر سپېڅلو اُصولو (مشرانو) وَأَهْلِ بَيْتِكَ الطَّاهِرِيْنَ الَّذِيْنَ أَذْهَبَ اللهُ عَنْهُمُ الرِّجْسَ وَطَهَّرَهُمْ تَطْهِيْرًا او ستا پر پاکي کورنۍ چي له هغوی څخه الله تعالیٰ ناپاکي (د ښتو ګند) لیري کړی او پاک صفایې کړل (په هره توګه) جَزَاكَ اللهُ عَنَّا أَفْضَلَ مَا جَزٰى نَبِيًّا عَنْ قَوْمِهٖ وَرَسُوْلًا عَنْ أُمَّتِهٖ بدله دي درکړي الله تعالیٰ و تا ته زموږ له طرفه افضله (بهترینه) بدله له هغه (بدلې) څخه کوم چي یې ورکړې وي یو نبي ته د هغه د قوم له طرفه او یو رسول ته د هغه د اُمت له طرفه (یعني داسي بدله کوم چي له هغه بدلې څخه زیاته وي کوم چي یو نبي او رسول ته د هغه د قوم او اُمت له طرفه ورکول سوې وي) أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُوْلُ اللهِ زه ګواهي ورکوم چي ته د الله رسول (پېغمبر) یې! قَدْ بَلَّغْتَ الرِّسَالَةَ وَأَدَّيْتَ الْأَمَانَةَ په تحقیق سره تا (د دین) پېغام پوره ورسوی او تا (مقدس) امانت پوره اداء کړی (یعني کوم ستر امانت الهي احکام او الهي لمانت چي تا ته درکول سوی وو، هغه ته اداء کړی) وَنَصَحْتَ الْأُمَّةَ او تا خیر خواهي (خیر غوښتنه) وکړه د

اُمت (یا په بله ترجمه: او تا د خیر او صلاح لاربښوونه وکړه وامت ته) وَ أَوْضَحْتَ الْحُجَّةَ او تا ښه واضح (پوره ښکاره) کړی (د الله تعالیٰ) حجت وَ جَاهَدْتَّ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهٖ او تا مجاهده (او جهاد) وکړی د الله تعالیٰ په لاره کې حقه (او لویه) مجاهده (یا په بله ترجمه: او تا د الله په لاره کې د انتهائي کوشش کولو حق اداء کړی) وَ أَقَمْتَ الدِّيْنَ حَتّٰى أَتَاكَ الْيَقِيْنُ او تا الهي دین قائم (او ښکاره) کړی تر دې چې تا ته یقین (وفات امر کا) راغلی (یعني د وفات تر وخته پورې مو دین قائموی او ښکاره کوی) صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْكَ وَ سَلَّمَ پر تا دې (همېشه) د الله درود (رحمت) او سلام وي وَ عَلٰى أَشْرَفِ مَكَانٍ تَشَرَّفَ بِحُلُوْلِ جِسْمِكَ الْكَرِيْمِ فِيْهِ او پر هغه ستر (عظمت والا) ځای کوم چې مشرّفه (او مبارک) سو ستا د ګران (او پاک) جسم په نزول (شوه کېدلو) سره په هغه کې (یعني پر هغه مشرّف او ستر مقام دې هم رحمت الهي او سلام نازل وي کوم چې ستا د پاک جسم سره د متصل کېدلو او ملګرتیا په سبب مشرّفه سو. د کریم اصل معنیٰ ده: سخي، خو د مقام په مقتضا سره یې معنیٰ بدلیږي (المعجم الوسیط)) صَلٰوةً وَ سَلَامًا دَائِمَيْنِ مِنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ داسې درود او سلام چې د ربُّ العالمین له طرفه همېشه، همېشه وي عَدَدَ مَا كَانَ په شمېر د هغه شیانو (دې درود او سلام وي) کوم چې (په دې عالم کې) دي (یا په بله ترجمه: په شمېره د هغه شیانو کوم چې دې دنیا ته راغلي دي) وَ عَدَدَ مَا يَكُوْنُ بِعِلْمِ اللّٰهِ او په شمېر د هغه شیانو کوم چې به وي د الله په علم کې (یعني کوم چې دې دنیا ته راتلونکي دي، د الله په لا متناهي او ابدي علم کې) صَلٰوةً لَا انْقِضَاءَ لِأَمَدِهَا داسې درود (رحمت) چې فنا (او انقطاع) نه وي د هغه پای لره (یعني چې هغه لره انتها او پای نه وي، بلکې همېشه، همېشه وي).

لغات: ﴿مزمّل﴾ د دې اصل مُتَزَمِّل دی، تاء یې په زاء سره بدله کړه او زاء یې په زاء کې مدغمه کړل، معنیٰ یې ده: په کپړه کې ځان پېچونکی، ﴿مدثر﴾ په اصل کې مُتَدَثِّر دی، تاء یې په دال سره بدله کړه او دال یې په دال کې مدغم کړی، معنیٰ یې ده: په کمبله کې ځان پېچونکی، ﴿أَمَد﴾ (بفتح المیم): دیو شي انتهاء، غایت، پای، جمع: آماد، ویل کیږي ضَرَبَ لَهُ أَمَدًا (د هغه لپاره یې انتهاء وټاکله).

تشريح : له درود او سلام څخه تر فارغېدلو وروسته دي د رسول الله ﷺ ومخ ته ودرېږي او د رسول الله ﷺ په وسيله سره دي خپل مرادونه وغواړي او له الله تعالیٰ څخه دي د بخښنې، ښه خاتمې او رضاء الهي خواست وکړي، بيا دي تر دې وروسته له رسول الله ﷺ څخه د شفاعت خواست وکړي لکه څرنګه چې په را روان عبارت کې ذکر سوي دي.

د خپلو ګناهونو اقرار او د شفاعت خواست کول

﴿۱۳۶۶﴾ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ نَحْنُ وَفْدُكَ اې د الله رسوله! موږ ستا وفد يو (يعني د خواست لپاره تا ته حاضر سوی جماعت ابله ايو. وفد هغه جماعت او ډلې ته وايي کوم چې د يو خواست اغوښتنې او يو کار لپاره د يو چا دربار ته ولاړ او حاضر سي، په بله ترجمه: اې د الله رسوله! موږ د وفد په توګه تا ته راغلي يو) وَزُوَّارُ حَرَمِكَ او ستا د حرم زيارت کونکي يو تَشَرَّفْنَا بِالْحُلُوْلِ بَيْنَ يَدَيْكَ او موږ ستا مخ ته په کښېنه کېدلو (حاضرېدلو) سره مشرفه سوي يو (تا ته د راتګ شرف مو حاصل کړی دی) وَقَدْ جِئْنَاكَ مِنْ بِلَادٍ شَاسِعَةٍ وَأَمْكِنَةٍ بَعِيْدَةٍ نَقْطَعُ السَّهْلَ وَالْوَعْرَ بِقَصْدِ زِيَارَتِكَ او موږ ستا د زيارت په اراده له ډېر ليري ښارونو او ليري ځايونو څخه د نرمو او سختو ځمکو (ستونزمنو مسافو) په پرېکولو سره تا ته راغلي يو لِنَفُوْزَ بِشَفَاعَتِكَ د دې لپاره (يعني خواست مو دا دی) چې ستا په شفاعت سره کامیابه (بريالي) سو وَالنَّظْرِ إِلٰى مَآثِرِكَ وَمَعَاهِدِكَ او (راغلي يو تا ته) د نظر کولو لپاره ستا وغوره کارنامو (يا آثارو او نصائلو) ته او ستا د حاضرېدلو مقاماتو ته (يعني کومو ځايو ته چې تاسي حاضر سوی يې، يا ستاسي کومو ځايو ته چې خلک د مشاهدې او تنذارې لپاره حاضرېږي، د هغوی د ليدلني لپاره راغلي يو) وَالْقِيَامِ بِقَضَاءِ بَعْضِ حَقِّكَ او (حاضر سوي يو تا ته) ستا د څه حق اداء کولو لپاره (ځکه چې ستا پوره حق او شکر موږ نه سو اداء کولای) وَالْاِسْتِشْفَاعِ بِكَ إِلٰى رَبِّنَا او ستا په ذريعه له خپل رب څخه د شفاعت (سفارش) طلبولو لپاره فَإِنَّ الْخَطَايَا قَدْ قَصَمَتْ ظُهُوْرَنَا ځکه (زياتو) خطاګانو (تېروتنو) زموږ ملاګانې راماتې کړي دي وَالْأَوْزَارُ قَدْ أَثْقَلَتْ كَوَاهِلَنَا او ګناهونو زموږ اوږې را درنې کړي دي وَأَنْتَ الشَّافِعُ ته شفاعت (سفارش) کونکی يې! الْمُشَفَّعُ شفاعت قبول کړی سوی يې! (يعني

ستا سفارش عند الله مېقول دی) اَلْمَوْعُوْدُ بِالشَّفَاعَةِ الْعُظْمٰى وَالْمَقَامِ الْمَحْمُوْدِ وَالْوَسِيْلَةِ وعده کړل سوی یې! (یعنې ستا سره وعده سوې ده) د ستر شفاعت او د مقامِ محمود او وسیلې وَقَدْ قَالَ اللهُ تَعَالٰى: ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوْا أَنْفُسَهُمْ او الله تعالی (په خپل کلام کې) فرمایلي دي: او که چیرې دا خلک کله چې دوی پر خپلو ځانو ظلم کړی وو جَاءُوْكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُوْلُ تا ته راغلي وای او بیا یې له الله تعالیٰ څخه مغفرت (بخښنه) غوښتې وای او رسول الله ﷺ هم د دوی لپاره (له الله څخه) مغفرت غوښتې وای لَوَجَدُوا اللهَ تَوَّابًا رَّحِيْمًا﴾ (النساء: ۶۴) نو یقیناً دوی به الله تعالیٰ توبه قبلونکی او ډېر رحم کونکی موندلي وای وَقَدْ جِئْنَاكَ ظَالِمِيْنَ لِأَنْفُسِنَا او په تحقیق سره موږ تا ته راغلي (حاضر سوي) یو په داسې حال کې چې پر خپلو ځانو ظلم کونکي یو (ظلم مو کړی دی پر خپلو ځانو. د لویو ګناهونو په کولو سره) مُسْتَغْفِرِيْنَ لِذُنُوْبِنَا مغفرت غوښتونکي یو د خپلو ګناهونو فَاشْفَعْ لَنَا إِلٰى رَبِّكَ نو ته خپل رب ته زموږ سفارش وکړه! وَاسْأَلْهُ أَنْ يُّمِيْتَنَا عَلٰى سُنَّتِكَ او له هغه څخه خواست (دعاء) وکړه! چې موږ ته ستا پر سنت مرګ راکړي وَأَنْ يَّحْشُرَنَا فِيْ زُمْرَتِكَ او دا چې زموږ حشر ستا په ټولۍ کې وکړي (یعنې د محشر په ورځ مو ستا په ټولۍ کې راپورته وکړي) وَأَنْ يُّوْرِدَنَا حَوْضَكَ او دا چې موږ ستا حوض (حوضِ کوثر) ته ورسوي وَأَنْ يَّسْقِيَنَا بِكَأْسِكَ او دا چې موږ ستا (د حوضِ کوثر) په جام سره اوبه کړي غَيْرَ خَزَايَا وَلَا نَدَامٰى په داسې حال کې چې نه یو موږ رسوا کړل سوي او نه پښېمانه (شرمنده) اَلشَّفَاعَةَ الشَّفَاعَةَ الشَّفَاعَةَ يَا رَسُوْلَ اللهِ اې د الله رسوله! شفاعت، شفاعت، شفاعت يَقُوْلُهَا ثَلَاثًا دا (دعاء) دې درې واره ووایې رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِيْنَ سَبَقُوْنَا بِالْإِيْمَانِ اې زموږ ربه! موږ ته او زموږ هغه ورڼو ته مغفرت (بخښنه) وکړه! کوم چې مخکې تللي (تېر سوي) دي تر موږ په ایمان سره (یعنې تر موږ مخکې چې زموږ کوم مؤمنان ورونه

ته بر سوي دي. مونږ ته هم مغفرت وکړه!) وَلَا تَجْعَلْ فِيْ قُلُوْبِنَا غِلًّا لِلَّذِيْنَ آمَنُوْا او مه ګرځوه (مه ساته)! زمونږ په زړونو کې کينه (او پټه دزړه دښمني) د هغه کسانو لپاره چي ايمان يې راوړی دی رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوْفٌ رَّحِيْمٌ اې زمونږ ربه (پروردګاره)! بېشکه ته مهربانه او زيات رحم کونکې يې!.

لغات: ﴿وفد﴾ جمع د وَافِد ده: (د يو خواست اغوښتني! او يو مناسبت لپاره) راتلونکې جماعت (ډله)، پلاوی، حاضرېدونکې (واردېدونکې) جماعت، همدارنګه هغه هيئت او ډله کوم چي د يو مشترک کار لپاره واستول سي، ﴿زوّار﴾ جمع د زَائِرٌ ده: زيارت کونکې، ملاقات کونکې، ﴿شاسعة﴾ د فتح له بابه فاعل دی: لیري، بعیده، ﴿وَعْـرٌ﴾ سخت ستونزمن ځای، بېرونکې ځای، جمع: أَوْعَار، ﴿مآثر﴾ جمع د مَأْثُرَةٌ ده: د خير کار (فعل الخير المتوارث)، قابل تحسين کارنامه، ﴿مَعَاهِد﴾ جمع د مَعْهَدٌ ده: هغه ځای چي په هغه کې يو شی معهود او مشهوره وي، د خلکو حاضرېدلو ځای، د مشاهدې او تنداري ځای (تندارتون) (معجم الوسيط بتصرفٍ)، ﴿قصمت﴾ د ضرب له بابه واحدۀ مؤنثه غائبه ماضي معلومه ده، مصدر: قَصْمًا: ماتول، ﴿أوزار﴾ جمع د وِزْرٌ ده: ګناه، بوج، ﴿كواهل﴾ جمع د كَاهِلٌ ده: د دواړو اوږو مينځ، څتې ته نږدې د ملا پورتنی آخري حصه، ﴿وسيلة﴾ دا په جنت کې يو مقام دی، کوم چي صرف د رسول الله ﷺ لپاره خاص دی، ﴿كأس﴾ ګيلاس، جمع: كُؤُوْس، دلته د نبي کريم ﷺ د حوضِ کوثر اوبه مراد دي، ﴿خزايا﴾ جمع د خزيان دی: شرمنده، رسوا و ذليله، ﴿ندامٰی﴾ جمع د نَدْمَان ده" پښېمانه، ﴿غِلًّا﴾ (الغِل): کينه او حقد، پټه د زړه دښمني.

تشريح: عبارت واضح دی.

نبي کريم ﷺ ته د نورو امتيانو له طرفه سلام پېښول

﴿۱۳٦٧﴾ وَتُبَلِّغُهٗ سَلَامَ مَنْ أَوْصَاكَ بِهٖ او سلام به ورسوې (پېش کړې) ونبي کريم ﷺ ته د هغه چا، چي تا ته يې د سلام رسولو وصيت (او خواست) کړی دی فَتَقُوْلُ: اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُوْلَ اللهِ مِنْ فُلَانِ بْنِ فُلَانٍ يَتَشَفَّعُ بِكَ إِلٰى رَبِّكَ نو ته به (داسې) ووايې: پر تا دې سلام وي اې د الله رسوله! له طرفه د فلاني چي زوی د فلاني دی، هغه ستا په وسيله د شفاعت طلب

کوي (یعني تا شفیع کرځوي) ستا و خپل رب ته فَاشْفَعْ لَهُ وَلِلْمُسْلِمِيْنَ نو د هغه سپارښت او د (ټولو) مسلمانانو لپاره شفاعت (سفارش) وکړه! ثُمَّ تُصَلِّيْ عَلَيْهِ بیا به پر نبي کریم ﷺ درود ووایې وَتَدْعُوْ بِمَا شِئْتَ عِنْدَ وَجْهِهِ الْكَرِيْمِ او دعاء به وکړې د هغه څه چې ته یې غواړې، د نبي کریم ﷺ د منوّر (مبارک) مخ سره مُسْتَدْبِرَ الْقِبْلَةِ په داسې حال کې چې شا کونکې یې و قبلې ته (ځکه چې مخ د نبي کریم ﷺ وطرف ته سي، نو شا قبلې ته راځي).

اللغات: ﴿الكريم﴾ صِفَةٌ لكل مَا يُرْضِي ويحمد فِي بَابِه، وَمِنْه وَجه كريم وَكتاب كريم.

تشریح: که یو چا دا غوښتنه ځنې کړې وې چې زما له طرفه هم د نبي ﷺ په خدمت کې سلام پېش کړه!، نو د هغه سلام دې هم داسې پېش کړي، څرنګه چې په متن کې راغلي دي.

په حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه باندې سلام پېښول

﴿۱۳۶۸﴾ ثُمَّ تَتَحَوَّلُ قَدْرَ ذِرَاعٍ بیا به ته وګرځې د یوه (شرعي) ګز په اندازه حَتّٰى تُحَاذِيَ رَأْسَ الصِّدِّيْقِ أَبِيْ بَكْرٍ رضي الله عنه تر دې چې ته د ابوبکر رضي الله عنه د سر مبارک سره برابر سې (یعنې د هغه د سر مبارک پر برابرۍ به ودرېږې) وَتَقُوْلُ: اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَلِيْفَةَ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ او ته به ووایې: سلام دې وي پر تا اې د رسول الله خلیفه! اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا صَاحِبَ رَسُوْلِ اللّٰهِ وَأَنِيْسَهُ فِي الْغَارِ سلام دې پر تا اې د رسول الله ملګرېه! او په غار کې هغه لره اُنس (او سکون) ورکونکې! وَرَفِيْقَهُ فِي الْأَسْفَارِ او په سفرونو کې د هغه رفیقه! (رفیق عموماً د سفر ملګري ته وایي) وَأَمِيْنَهُ عَلَى الْأَسْرَارِ او په رازونو باندې د هغه امانتکاره! (د هغه د پټو خبرو او کارونو ساتونکیه!) جَزَاكَ اللّٰهُ عَنَّا أَفْضَلَ مَا جَزٰى إِمَامًا عَنْ أُمَّةِ نَبِيِّهِ بدله دې درکړي الله تعالیٰ وتا ته زموږ له طرفه داسې افضله (بهترینه) بدله له هغه (بدلې) څخه کوم چې یې ورکړې وي یو امام ته د خپل نبي د امت له طرفه فَلَقَدْ خَلَفْتَهُ بِأَحْسَنِ خَلَفٍ په تحقیق سره ته خلیفه سوې د نبي کریم ﷺ په ډېره ښه خلافت (او نیابت) سره (یعنې تا په ډېره او بهترینه توګه نبوي خلافت ترسره کړی) وَ

سَلَكْتَ طَرِيْقَهٗ وَ مِنْهَاجَهٗ خَيْرَ مَسْلَكٍ او تا تګ وکړی د نبي کریم ﷺ په طریقه او لاره باندي د ډېر غوره تګ وَ قَاتَلْتَ أَهْلَ الرِّدَّةِ وَالْبِدَعِ او تا قتال (او جهاد) وکړی د مرتدو او بدعتیانو سره وَ مَهَّدْتَ الْإِسْلَامَ وَ شَيَّدْتَ أَرْكَانَهٗ او تا اسلام خپور کړی او د هغه ارکان دي مضبوط (محکم) کړل فَكُنْتَ خَيْرَ إِمَامٍ نو ته غوره امام (او لاربنود) وې وَ وَصَلْتَ الْأَرْحَامَ او تا صله رحمي وکړه (یعني د خپلو قربانو او خپلوانو د حقوقو اداینه او تعلق ساتنه او خیال ساتنه دي وکړه) وَلَمْ تَزَلْ قَائِمًا بِالْحَقِّ او ته همېشه پر حق ولاړ پاته سوې نَاصِرًا لِلدِّيْنِ وَلِأَهْلِهٖ او (ته همېشه وې) مدد کونکی د دین او د دین والا وو حَتّٰى أَتَاكَ الْيَقِيْنُ تر دې چي تا ته یقین (مرګ) راغلی سَلِ اللّٰهَ سُبْحَانَهٗ لَنَا دَوَامَ حُبِّكَ سوال وکړه (وغواړه)! له الله تعالیٰ څخه زموږ لپاره ستا د خپل محبت همېشتوب (چي ستا سره همېشه، همېشه زموږ محبت قائم وي) وَالْحَشْرَ مَعَ حِزْبِكَ او حشر ستا د ډلي سره (چي د محشر په ورځ ستا په ډله او جماعت کي راپورته سو) وَ قَبُوْلَ زِيَارَتِنَا او (وغواړه! له الله تعالیٰ څخه) قبول (قبلول) د زیارت زموږ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ وَ رَحْمَةُ اللّٰهِ وَ بَرَكَاتُهٗ سلام دي وي پر تا او رحمت او برکتونه د الله دي وي (پر تا).

لغات: ﴿ذراع﴾ شرعي ګز، کوم چي یولاس کیږي (یعني د ګوتو له سر څخه تر څنګلي پوري).

﴿تتحوّل﴾ د تفعّل له بابه مضارع معلومه ده: ګرځېدل، اوښتل. ﴿أنيس﴾ اُنس او مینه کونکی (په معنیٰ سره د مؤانس دی، یعني داسي کس کوم چي د بل چاړه ته سکون ورکوي، غم او ترهه څني لیري کوي، یا په بله وینا: د میني محبت او مهرباني معامله ور سره کوي، لکه څرنګه چي د هجرت په سفر کي حضرت ابو بکر ﷜ د سید الانبیاء رسول الله ﷺ سره وو). ﴿منهاج﴾ واضحه لاره، څرګنده لاره، جمع: مَنَاهِيْج. ﴿اهل الرِّدّة﴾ هغه کسان کوم چي د رسول الله ﷺ تر وفات وروسته مرتد سول او حضرت ابو بکر ﷜ د هغو سره قتال وکړی او د دینِ اسلام ریښې یې مضبوطه کړې. ﴿مهّدت﴾ د تفعیل له بابه د واحد مذکر مخاطب ماضي معلومي صیغه ده: هوارول، برابرول، مراد څني غوړول او خپرول دي. ﴿شيّدت﴾ مخکني صیغه ده: مضبوطول، ټینګ جوړول. ﴿وصلت﴾ د ضرله بابه مخکني صیغه ده. صلة الارحام: صله

رحمي کول، د دې جملې په راوړلو سره پر هغه خلکو رد کول مقصود دي کوم چې وايي: چې د حضرت ابوبکر رضی الله عنه او حضرت فاطمې رضی الله عنها تر مينځ عداوت او دښمني وه، نو فرمايي چې داسې نه ده بلکې هغه رضی الله عنه صله رحمي کونکی او د قرابت د تعلقاتو پوره خيال ساتونکی وو.

تشريح: د نبي کريم ﷺ له مخ مبارک څخه و راسته طرف ته يو ګز (يو لاس) وروسته د حضرت ابوبکر رضی الله عنه مخ او سر مبارک دی، نو ځکه د نبي کريم ﷺ په خدمت کې له سلام پېشولو څخه وروسته دې د يوه ګز په اندازه راسته خوا ته وګرځي او حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته دې په مذکوره پورتنيو الفاظو سره سلام پېش کړي.

په حضرت عمر فاروق رضی الله عنه باندې سلام پېشول

﴿۱۳۶۹﴾ ثُمَّ تَتَحَوَّلُ مِثْلَ ذٰلِكَ حَتّٰى تُحَاذِيَ رَأْسَ أَمِيْرِ الْمُؤْمِنِيْنَ عُمَرَبْنِ الْخَطَّابِ رضی الله عنه بيا به ته وګرځې د هغه مخکې په څېر (يعني ديوه ګز په اندازه) تر دې چې برابر سې د عمر بن خطاب رضی الله عنه د سر مبارک سره فَتَقُوْلُ: اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِيْرَ الْمُؤْمِنِيْنَ نو ته به ووايې: سلام دې وي پر تا اې د مؤمنانو اميره! اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُظْهِرَ الْإِسْلَامِ سلام دې وي پر تا اې د اسلام ښکاره کونکې (او غالبونکې)! اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُكَسِّرَ الْأَصْنَامِ سلام دې وي پر تا اې د بتانو ماتونکې! جَزَاكَ اللهُ عَنَّا أَفْضَلَ الْجَزَاءِ بدله دې درکړي الله تعالیٰ و تا ته زموږ له طرفه افضله (بهترينه) بدله لَقَدْ نَصَرْتَ الْإِسْلَامَ وَالْمُسْلِمِيْنَ په تحقيق سره چې تا مدد کړی دی د اسلام او مسلمانانو وَ فَتَحْتَ مُعْظَمَ الْبِلَادِ بَعْدَ سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ او تا فتح کړي دي زيات ښارونه وروسته تر سردار د رسولانو (يعني د نبي کريم ﷺ تر وفات وروسته تا د کفارو ډېر لوی لوی ښارونه فتح کړل) وَ كَفَلْتَ الْأَيْتَامَ او تا کفالت وکړی (کفيل سوې) د يتيمانو (يعني د يتيمانو ضمانت او نفقه واري دې واخيستل) وَ وَصَلْتَ الْأَرْحَامَ او تا صله رحمي وکړه وَقَوِيَ بِكَ الْإِسْلَامُ او اسلام ستا په ذريعه قوي سو (په تا سره يې قوت وموندی) وَ كُنْتَ لِلْمُسْلِمِيْنَ إِمَامًا مَرْضِيًّا او ته وې! د مسلمانانو لپاره خوښ سوی امام (يعني مسلمانان په تا باندې راضي وه) وَ هَادِيًا مَهْدِيًّا او (ته وې)

هدايت كونكي (لاربنوود دمسلمانانو) او هدايت موندونكي (هدايت يافته) جَمَعْتَ شَمْلَهُمْ تا د مسلمانانو (متفرق) جماعت سره يو ځاى كړى (يعني دهغو تر مينځ دي تفريق ختم كړى، يا په بله ترجمه: دمسلمانانو متفرق او شكېدلي أمور دي سره جمع كړل) وَأَغْنَتَ فَقِيْرَهُمْ او تا دمسلمانانو دفقير (يعني دهغو دغريبانو) مرسته وكړه وَجَبَرْتَ كَسِيْرَهُمْ او تا د دوى مات (حالتونه) سكينده كړل (يا په بله وينا: د دوى دماتو زړونو ماتوالى دې ليرې كړى) اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهٗ سلام دې وي پر تا او رحمت او بركتونه د الله دې وي پر تا.

لغات: ﴿مُظهِر﴾ د افعال له بابه فاعل دى: ظاهرونكى او څرګندونكى، اعانت كونكى. ﴿مُكثِر﴾ د تفعيل له بابه فاعل دى: ماتونكى. ﴿مُعْظَم﴾ (د ميم په ضمه او د عين په سكون سره): اكثره، زيات، ډېر همدارنګه لوى (معجم لغة الفقهاء. معجم الوسيط)، (د نور الايضاح په نسخه او اكثره شروحو كې دالفظ د عين په فتحه او د ظاء په تشديد سره منقول دى. خو په معاجمو كې په سكون د عين سره منقول دى). ﴿وقوى بك الإسلام﴾ ځكه د اسلام په شروع كې نبي كريم ﷺ او صحابه وو په دار أرقم كې په پټه لمنځونه كوله. كله چې حضرت عمر رضي الله عنه مسلمان سو، نو هغه نبي ﷺ ته وفرمايل چې آيا موږ پر حق نه يو، نبي ﷺ وفرمايل: ولي نه! نو حضرت عمر رضي الله عنه وكعبې شريفي ته ولاړى او په ډاګه يې د خپل ايمان اظهار وكړى او له هماغه وخت څخه په حرم كې لمونځ شروع سو. ګواكې د حضرت عمر رضي الله عنه په ايمان راوړلو سره اسلام ته تقويه او مضبوطي حاصله سوه. ﴿هَادى﴾ د ضرب له بابه اسم فاعل دى: لاربنوونكى (لاربنوود). ﴿مَهْدِى﴾ د ضرب له بابه اسم مفعول دى: لار ورښوول سوى. هدايت ورته سوى (هدايت يافته. هدايت موندونكى). ﴿شمل﴾ شَمْلُ القَوم: د قوم او خلكو جماعت او مجتمع (معجم الوسيط). همدارنګه متفرق او سره جلا أمور. لكه څرنګه چې ويل كيږي جَمَعَ اللّٰهُ شَمْلَهُمْ: يعني الله تعالىٰ د دوى متفرق او شكېدلي أمورو او معاملات سره جمع كړل (معجم الوسيط). ﴿جبرت﴾ د نصر له بابه د واحد مذكر مخاطب صيغه ده: پر مات ځاى او مات هډوكي جبيره (پټى) اچول، سكينده كول، اصلاح كول، د يو نقصان تلافي كول، نقصان (كمي) پوره كول. ﴿كسير﴾ پر وزن د فعيل په معنىٰ سره د مفعول (مكسور) دى: مات كړى سوى.

تشريح: حضرت ابو بكر صديق رضي الله عنه ته له سلام څخه پېشولو څخه وروسته دې يو ګز نور راسته طرف ته وګرځي او پر حضرت عمر فاروق رضي الله عنه دې په هغه الفاظو سره سلام پيش كړي كوم چې په متن كې ذكر سول.

فايده: كه كله د رش او ګڼي ګونې په وجه رسيدګي نه سوه كېدلاى، نو په مسجد نبوي كې چې هر ځاى ترلاسه سي، هلته دې ودرېږي او درود او سلام دې پيش كړي، خو د دې هغه فضيلت نه دى كوم

چي د قبر شريف ومخ ته د سلام پېشولو دی، همدارنګه له مسجد نبوي څخه بهر هم که د روضې مبارکې ومخ ته تېر بدل راسي، نو د لږ ګړي لپاره دې درېږي او سلام دې پېشوي. (انوار الايضاح)

﴿۱۲۷۰﴾ ثُمَّ تَرْجِعُ قَدْرَ نِصْفِ ذِرَاعٍ بيا به ته واپس وګرځې (تقربيا) د نيم ګز په اندازه فَتَقُوْلُ: اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمَا يَا ضَجِيْعَيْ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ نو ته به ووايې: سلام دې وي پر تاسي دواړو اې دوو د رسول الله ﷺ هَمْ پروتو (همخوابو)! (يعني تاسي دواړه د مبارک ﷺ سره په يوه مقام کې پراته او نژدې ياست) وَرَفِيْقَيْهِ وَوَزِيْرَيْهِ وَمُشِيْرَيْهِ او (سلام دې وي پر تاسي دواړو اې) د نبي کريم ﷺ دوو ملګرو! او د هغه دوو وزيرانو (مرستيالانو)! او د هغه دوو مشاورينو (سلاکارانو)! وَالْمُعَاوِنَيْنِ لَهٗ عَلَى الْقِيَامِ بِالدِّيْنِ او د دين په قايمولو (او نافذولو) باندي د نبي کريم ﷺ دوو مدد ګارانو (اعانت کونکو)! وَالْقَائِمَيْنِ بَعْدَهٗ بِمَصَالِحِ الْمُسْلِمِيْنَ او (سلام دې وي پر تاسي اې) تر نبي کريم ﷺ وروسته د مسلمانانو د مصلحتونو (او ښېګڼو) انتظام کونکو! جَزَاكُمَا اللّٰهُ أَحْسَنَ الْجَزَاءِ بدله دې درکړي الله تعالیٰ تاسي دواړو ته ډېر ښه (بهترينه) بدله جِئْنَا كُمَا موږ تاسي دواړو ته راغلي (حاضر سوي) يو نَتَوَسَّلُ بِكُمَا إِلٰى رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ لِيَشْفَعَ لَنَا (د دې لپاره چي) تاسي دواړه وسيله (واسطه) ګرځوو و رسولُ الله ﷺ ته چي هغه زموږ لپاره شفاعت (سفارش) وکړي وَيَسْأَلَ اللّٰهَ رَبَّنَا او (چي نبي کريم ﷺ) سوال وکړي له الله تعالیٰ څخه کوم چي ربّ (پروردګار) زموږ دی أَنْ يَّتَقَبَّلَ سَعْيَنَا چي الله تعالیٰ قبول کړي زموږ کوششونه وَيُحْيِيْنَا عَلٰى مِلَّتِهٖ وَيُمِيْتُنَا عَلَيْهَا او (چي) ژوند راکړي د ده (نبي کريم ﷺ) پر دين، او مرګ راکړي د ده پر دين وَيَحْشُرَنَا فِيْ زُمْرَتِهٖ او (چي) موږ راپورته کړي (د حشر ګاه په ورځ) د ده په ټولۍ کي ثُمَّ يَدْعُوْ لِنَفْسِهٖ وَلِوَالِدَيْهِ بيا به دعاء وکړي د خپل ځان او د خپل مور و پلار لپاره وَلِمَنْ أَوْصَاهُ بِالدُّعَاءِ او د هغه چا لپاره چي ده ته يې د دعاء کولو وصيت (او خواست) کړی وي وَلِجَمِيْعِ الْمُسْلِمِيْنَ او د ټولو مسلمانانو لپاره.

لغات: ﴿ضجيعي﴾ په اصل کي ضَجِيْعَيْنِ دی، نون د اضافت په وجه وغورځېدی، تثنیه د ضَجِيْعٌ ده (په معنیٰ سره د مضاجع دی): هَم پروتي (چي يو ځای ورسره پروت وي)، همخوابه، د دې جملې ترجمه به دا وي: چي اې د رسول الله ﷺ د قبر مبارک سره يو ځای دوو پرېوتونکو او ملګرو!، ﴿رفيق﴾ ملګری، دوست، همسفر، جمع: رُفَقَاء، ﴿وزيريه﴾ تثنیه د وَزِيْرٌ ده: مرستيال او معاون، مددګار، جمع: وُزَرَاء، ﴿مُشِيْر﴾ مشوره ورکونکی، ﴿قائمين﴾ د نصر له بابه د جمع مذکر فاعل صيغه ده: د دې په صله کي چي باء ذکر سي، نو د انتظام کولو معنیٰ ورکوي (وګورئ: مصباح اللغات)، ﴿مصالح﴾ جمع د مَصْلَحَةٌ ده: ښېګڼې، منافع (معجم لغة الفقهاء)، ﴿يحشر﴾ د نصر او ضرب له بابه مضارع معلومه ده: پاڅول (پورته کول)، جمع کول، يعني د قيامت په ورځ له خپلو قبرو څخه د خلګو راپاڅول او په يو ځای کي را جمع کول (غونډول).

تشریح: په حضرت عمر فاروق رضی الله عنه باندي له سلام ښتولو څخه وروسته دې بيا نيم ګز را شا ته سي او په مذکوره الفاظو سره دې وحضرت ابو بکر او حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دواړو ته سلام او دعاء وکړي (يا په بله وينا: له نيم ګز را شا ته کېدو څخه وروسته دې د دوی دواړو لپاره دعاء وکړي او پر دواړو دې سلام ووايي)، بيا دې د خپل ځان او د خپل مور او پلار او کومو خلګ چي د دعاء خواست کړی دی، د هغو لپاره او د ټولو مسلمانانو لپاره دعاء وکړي.

د روضې مبارکي ومخ ته د دعاء کولو بيان

﴿۱۲۷﴾ ثُمَّ يَـقِفُ عِـنْـدَ رَأْسِ النَّبِيِّ ﷺ كَالْأَوَّلِ بيا به ودرېږي د نبي کريم ﷺ د سر مبارک سره لکه مخکي (يعني د مخکيني طريقې مطابق) وَيَقُوْلُ: اَللّٰهُمَّ إِنَّكَ قُلْتَ وَقَوْلُكَ الْحَقُّ او وايي به: اې الله! تا (په خپل کلام کي) فرمايلي دي او ستا فرمان حق (بالکل صحيح او ريښتونی) دی ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوْا أَنْفُسَهُمْ او که چيري دا خلګ کله چي دوی پر خپلو ځانو ظلم کړی وو (ګناهونه يې کړي وه) جَاءُوْكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُوْلُ تا ته راغلي وای (اې رسول الله!) او بيا يې له الله تعالیٰ څخه مغفرت غوښتې وای او رسول الله ﷺ هم د دوی لپاره (له الله څخه) مغفرت غوښتې وای لَوَجَدُوا اللهَ تَوَّابًا رَّحِيْمًا﴾ (النساء: ۶۴) نو يقيناً دوی به الله تعالیٰ توبه قبلونکی او ډېر رحم کونکی موندلي وای وَقَدْ جِئْنَاكَ سَامِعِيْنَ قَوْلَكَ او موږ تا ته (ستا دربار ته)

حاضر سوي یو (اې الله!) په داسي حال کي چي ستا د قول او رېدونکي (منونکي) یو طَائِعِيْنَ أَمْرَكَ ستا د حکم (او ارشاد) اطاعت کونکي یو مُسْتَشْفِعِيْنَ بِنَبِيِّكَ إِلَيْكَ د شفاعت (سفارش) طلبګار یو ستا د نبي په واسطه کولو سره و تا ته (یعني نبي کریم ﷺ شفیع ګرځو تا ته) اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَلِآبَائِنَا وَ أُمَّهَاتِنَا اې الله! مغفرت (بخښنه) وکړه! موږ ته او زموږ پلرونو (پلار او نیکه ګانو) او مندو (میندو) ته وَإِخْوَانِنَا الَّذِيْنَ سَبَقُوْنَا بِالْإِيْمَانِ او زموږ هغه ورونو ته کوم چي مخکي تر موږ تللي دي په ایمان سره (یعني تر موږ مخکي زموږ مؤمنانو مردګانو ورونو ته) وَلَا تَجْعَلْ فِيْ قُلُوْبِنَا غِلًّا لِّلَّذِيْنَ آمَنُوْا او مه ګرځوه! زموږ په زړونو کي کینه د هغه کسانو لپاره چي ایمان یې راوړی دی رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ اې زموږ ربه! بېشکه ته مهربانه او زیات رحم کونکي یې رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً اې زموږ ربه! موږ ته په دنیا کي هم نېکي (نېکڼه او نعمت) راکړه! او په آخرت کي هم نېکي راکړه وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ او موږ وساته! د دوږخ له عذابه څخه سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُوْنَ پاکي ده ستا رب لره (پاک دی ستا رب) کوم چي لوی عزت (لوی شان) والا دی له هغه څه څخه کوم چي یې خلک (په غلطه توګه) بیانوي (یعني کوم چي یې کفار د رب تعالیٰ په وصف کي په غلطه طریقه سره بیانوي) وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِيْنَ او سلام دي وي په (ټولو) پېغمبرانو باندي وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ او (ټوله) حمد (ټوله تعریفونه) الله تعالیٰ لره دي کوم چي رب د جهانونو دی وَيَزِيْدُ مَا شَاءَ او زیاتولای سي څه چي وغواړي (یعني که خوښه یې وي. نو د دې دعاګانو سره نوره دعاء او نور خواستونه هم کولای سي) وَيَدْعُوْ بِمَا حَضَرَهُ وَيُوَفَّقُ لَهُ بِفَضْلِ اللّٰهِ او دعاء دي وکړي د هغه څه کوم چي ور ته حاضر (یاد) سي او چي د الله فضل سره د هغه توفیق ده ته ور کول سي (یعني د کوم څه دعاء چي په ذهن کي ور ته راسي او د کومي دعاء چي الله تعالیٰ توفیق ور کړي، هغه دي وکړي).

لغات: ﴿يصفون﴾ د ضرب له بابه د جمع مذكر غائب مضارع صيغه ده. د دې باب له معناو څخه يوه معنىٰ دا ده: بيانول، موصوفول.

تشريح: حضرت ابوبكر او حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا ته له سلام او دعاء كولو څخه وروسته دې بيا د نبي كريم ﷺ ومخ ته راسي، د الله تعالىٰ حمد او ثناء او درود شريف دې ووايي او د نبي كريم ﷺ په وسيله او توسل سره دې لاس پورته كړي او له الله تعالىٰ څخه دې په دعاء كې خپل مرادونه وغواړي او له نبي كريم ﷺ څخه دې د شفاعت خواست وكړي او د خپل ځان، مور و پلار او د قريبانو، دوستانو او ټولو مؤمنانو لپاره دې د نبي كريم ﷺ په توسل سره دعاګانې وغواړي. (ايضاح المناسک ص. ۱۹۶)

د اسطوانهٔ ابو لبابه سره دوه ركعته لمونځ او دعاء كول

﴿۱۲۷﴾ ثُمَّ يَأْتِيْ أُسْطُوَانَةَ أَبِيْ لُبَابَةَ بيا دې د ابو لبابه ستني (ميل) ته راسي الَّتِيْ رَبَطَ بِهَا نَفْسَهُ حَتّٰى تَابَ اللهُ عَلَيْهِ (دا هغه ستن ده) چې د هغې سره ابو لبابه خپل ځان تړلی وو تر دې پورې چې الله تعالىٰ د ده توبه قبوله كړه وَهِيَ بَيْنَ الْقَبْرِ وَالْمِنْبَرِ او دا ستن (ميل ابيه!) د قبر مبارك او منبر شريف په مينځ كې ده وَيُصَلِّيْ مَا شَاءَ نَفْلًا او څومره چې وغواړي نفل (نفلونه) دې وكړي وَيَتُوْبُ إِلَى اللهِ او د الله وطرف ته دې رجوع وكړي (يا په بله وينا: الله ته دې توبه وكړي) وَيَدْعُوْ بِمَا شَاءَ او دعاء دې وكړي د هغه څه (يعني د كوم څه لپاره) چې وغواړي وَيَأْتِي الرَّوْضَةَ او روضې (رياض الجنة) ته دې راسي فَيُصَلِّيْ مَا شَاءَ نو څومره چې وغواړي لمونځ (نفلونه) دې وكړي وَيَدْعُوْ بِمَا أَحَبَّ او دعاء دې وكړي د هغه څه، چې خوښه يې وي وَيُكْثِرُ مِنَ التَّسْبِيْحِ وَالتَّهْلِيْلِ وَالثَّنَاءِ وَالْاِسْتِغْفَارِ او زيات توب دې كوي (زيات دې وايي) سبحان الله، لا إله إلا الله، ثناء (د الله تعريف) او استغفار.

لغات: ﴿تاب﴾ د نصر د باب ماضي ده؛ د دې په صله كې چې "على" راسي يعني تاب الله عليه. نو معنىٰ يې ده: توبه قبلول، بخښل او دوباره الله مهربانه كېدل، همدارنګه د توبې د توفيق وركولو په معنىٰ سره هم راځي، او د دې باب په صله كې چې "إلى" راسي لكه دلته يتوب إلى الله نو معنىٰ يې ده: رجوع كول، توبه كول (توبه كېدل)، يعني له ګناهونو څخه رجوع كول او د الله وطرف ته متوجه كېدل او

په آینده وخت کي د ګناه نه کولو ټینګه اراده کول (مصباح اللغات، معجم الوسیط)، ﴿الروضة﴾ مراد ځني ریاض الجنة ده. (ثمرة النجاح)

تشریح: په مسجد نبوي کي ډېري ستني (یا په بله ویناډېري پایې[تمبې]) دي، په (پخوانی) عربي کي ستني اسطوانه ویل کیږي، په هغوی کي د بعضي ستنو (پایو) سره په نبوي دور کي څه واقعې متعلق دي، له هغوی څخه د یو ستني (پایې) نوم اسطوانهٔ ابو لبابه ده، د هغه واقعه داسي ده چي د غزوهٔ تبوک پر موقع له حضرت ابو لبابه ﷺ څخه یوه خطاء سوې وه، نو هغه خپل ځان د مسجد نبوي د دغه ستني سره تړلی وو او دا وعده یې کړې وه چي تر څو رسول الله ﷺ ما معاف نه کړي او په خپل لاس مي خلاص نه کړي، تر هغه وخته به همدلته تړلی پاته یم، نو په آخر کي الله تعالیٰ د هغه خطاء وبخښله او رسول الله ﷺ په خپل لاس مبارک هغه خلاص کړی، دغه ستن (په ریاض الجنة) کي د روضې مبارکي او منبر شریف تر مینځ ده، پر دغه ستن "اسطوانة أبي لبابة" لیکل سوي دي، د دې ستني سره که نورو ته له تکلیف رسولو څخه بغیر ځای تر لاسه سي، نو لږ تر لږه دي دوه رکعته لمونځ وکړي، توبه او استغفار دي وکړي او خپل مرادونه دي وغواړي.

ویأتي الروضة إلخ: یعني د اسطوانهٔ ابو لبابه سره تر دوه رکعته لمونځ کولو وروسته دي هلته په ریاضُ الجنة کي چي څومره د ده وس وي، نفلونه، اذکار، استغفار او دعاګاني دي وکړي؛ ځکه په ریاضُ الجنة کي دعاء ډېره قبلیږي. (د مسجد نبوي هغه پخوانی حصه کوم چي د نبي کریم ﷺ په زمانه کي د مسجد په حیثیت سره وه، هاغه د ریاض الجنة حصه ده کوم چي د رسول الله ﷺ د منبر شریف او روضې مبارکې په مینځ کي واقع ده چي د هغه په هکله رسول الله ﷺ دا زیری ورکړی دی چي دا د جنت باغچه دي، په همدې ریاضُ الجنة کي اُووه ستني دي او هره ستنه د سرو زرو په اوبو سره ښایسته کړل سوې ده، او په مسجد نبوي کي دا ستني بالکل ښکاره دي لو د نبي کریم ﷺ د زماني دي او پر هري یوې نوم هم لیکلی دی، هغوی ته د رحمت ستني ویل کیږي). (شفاء الارواح، انوار الایضاح، ایضاح المناسک)

﴿۱۲۷۳﴾ ثُمَّ يَأْتِي الْمِنْبَرَ بیا دي منبر شریف ته راسي فَيَضَعُ يَدَهُ عَلَى الرُّمَّانَةِ الَّتِي كَانَتْ بِهِ نو خپل لاس دي په رُمانه (دنار په شکل دلرګي څخه جوړه غوټی) باندي کښېږدي کوم چي پر منبر ده (او لوس وخت کي نسته) تَبَرُّكًا بِأَثَرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ د برکت حاصلولو لپاره د نبي کریم ﷺ په اثر (نبي) سره وَ مَكَانَ يَدِهِ الشَّرِيفَةِ إِذَا خَطَبَ او (د برکت حاصلولو لپاره) د نبي کریم ﷺ د لاس مبارک (اینوولو) په ځای سره کله چي به نبي کریم ﷺ خطبه ویله (یعني چي پر هغه به نبي

کریم ﷺ د خطبې ورځو پر مهال خپل لاس مبارک ایښووی) لِيَنَالَ بَرَكَتَهُ ﷺ د دې لپاره چې د نبي کریم ﷺ برکت حاصل کړي وَيُصَلِّيْ عَلَيْهِ او پر نبي کریم ﷺ دې درود شریف ووايي وَيَسْأَلُ اللهَ مَا شَاءَ او سوال (خواست) دې وکړي له الله تعالیٰ څخه د هغه څه، څه چې وغواړي.

لغات: ﴿رمانة﴾ د دې اصل معنیٰ "انار" ده، دا د نبي کریم ﷺ په زمانه کې د منبر سره یو قسم لرګی وو (کوم چې غالباً د انار په شکل جوړ وو) چې پر هغه به د خطبې په وخت کې لاس ایښوول کېدی، نو ځکه له هغه څخه د برکت حاصلولو لپاره دې پر هغه لاس اړدي (ثمرة النجاح). (او بعضو ویلي دي چې غالباً له دې څخه د منبر سر مراد دی کوم چې د انار په څېر جوړول کیږي (شفاء الارواح)، او س دا شی "رُمانه" نشته.

تشریح: نن سبا د نبي کریم ﷺ د زماني منبر نشته او نه رُمانه سته، خو د منبر پر ځای د محراب په شکل کې څه ځرګند دی، که هلته موقع تر لاسه سي، نو لمونځ دې وکړي او دعاګاني دې وکړي. (انوار الایضاح)

اسطوانهٔ حنانه

﴿۱۴۷﴾ ثُمَّ يَأْتِي الْأُسْطُوَانَةَ الْحَنَّانَةَ بیا دې حنانه ستني (میل) ته راسي وَهِيَ الَّتِيْ فِيْهَا بَقِيَّةُ الْجِذْعِ الَّذِيْ حَنَّ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ او دا هغه ستن ده چې هلته (تر مغې لاندې) د هغه تنې بقیه حصه (ښخ کړل سوې) ده چې هغې نبي کریم ﷺ ته ژړا کړې وه (یعني چې د نبي کریم ﷺ په فراق کې یې ژړلي وه) حِيْنَ تَرَكَهُ وَخَطَبَ عَلَى الْمِنْبَرِ څه وخت چې نبي کریم ﷺ هغه پرېښووله او پر منبر یې خطبه شروع کړه حَتّٰى نَزَلَ فَاحْتَضَنَهُ تر دې چې (بیا) نبي کریم ﷺ (له منبر څخه) کښته سو او هغه یې په غېږ کې ونیوله (د خپل مبارکي سینې سره یې ولګوله) فَسَكَنَ نو هغه په سکون (آرامه) سوه.

لغات: ﴿جذع﴾ د جیم په کسره او د ذال په سکون سره، د خُرما د درختي تنه، جمع: جُذُوْع، ﴿حَنَّ﴾ د ضرب د باب مصدر دی" د غم یا خوشحالي په وجه آواز را ایستل، دلته مراد د غم په وجه ژړل دي، ﴿احتضنه﴾ د افتعال له بابه ماضي معلومه ده، په مجردو کې د نصر له بابه راځي، حَضَنَ يَحْضُنُ حَضْنًا و حِضَانَةً، د دې باب څو معناوې چې له هغوی څخه یوه معنیٰ ده: په غېږ کې نیول (په غوزي کې نیول)، د سینې سره لګول.

تشریح: اسطوانهٔ حنانه (ژړونکې ستنه) د محرابُ النبی ﷺ د شا سره متصله ده، د دغه ستنې (پایې) پر ځای مخکې يوه د خرما تنه وه (کوم چې په هغه وخت کې د ستنې [پایې] په ځېر استعمالېده)، له منبر شریف جوړېدلو څخه مخکې نبي کریم ﷺ به د خطبې ویلو او د وعظ او نصیحت کولو په وخت کې پر هغې تکیه کوله، او کله چې منبر شریف تیار سو، نو نبي کریم ﷺ پر منبر خطبه ویل شروع کړه او هغه ستنه (د خرما تنه) یې پرېښووله، نو له هغه ستنې څخه ډېر په زوره د ژړا آوازونه شروع سوه، بیا رسول الله ﷺ هغه په خپله مبارکه غېږ کې ونیوله او د خپل جسد اطهر سره یې ولګوله، نو د هغې ژړا بنده سوه، بیا وروسته دا د خرما تنه په هاغه ځای کې پټه (ښخه) کړل سوه او د هغې پر ځای پخه ستنه (پایه) جوړه کړل سوه، چې د هغې نوم اسطوانهٔ حنانه (ژړونکې ستنه) کېښېښودل سو، دلته په دعاء او استغفار سره مشغولېدل پکار دي. (ثمرة النجاح، انوار الایضاح)

مبارکو ځایو ته او بقیه ستنو ته د ورتللو بیان

﴿۱۲۵﴾ وَيَتَبَرَّكُ بِمَا بَقِيَ مِنَ الْآثَارِ النَّبَوِيَّةِ وَالْأَمَاكِنِ الشَّرِيفَةِ او برکت (تبرک) دې حاصل کړي په پاتو نبوي آثارو او مبارکو (مقدسو) ځایونو سره (یعني کوم چې تر اوسه پاته دي او زیارت کونکی نه دی ورغلی، نو هغو ته دې هم د تبرک حاصلولو په غرض سره ورسي):

تشریح: له حنانه ستنې (اسطوانهٔ حنانه) څخه وروسته دې پاته ستنو ته هم راسي او هلته دې لمنځونه او دعاګانې وکړي او د مدینې شریفې خاص، خاص مسجدونو او مبارکو ځایونو ته دې د موقع مطابق حاضر سي او د هغه له برکاتو څخه ځان فیضیابه کړي.

(مخکې ذکر سوه چې په ریاضُ الجنة کې اووه ستنې [پایې] دي، له هغوی څخه د دوو بیان مخکې تېر سو، او د پاته پنځو ستنو نومان په دې توګه دي: ③ اسطوانهٔ وُفُود: دا هغه ستن ده چې هلته له بهر څخه راتلونکو قبائلو [وفودو] د نبي کریم ﷺ پر لاس مبارک بیعت کړی دی، او دا ستنه د حضرعائشې او حضرت فاطمې رضی الله عنهما د دېوال سره متصله ده. ④ اسطوانهٔ حرس: په شروع کې د نبي کریم ﷺ په دروازه باندې پېره داري [چوکیداري] کېدله، نو پېره دار او حفاظت کونکي به د همدې ستنې سره دربدی، بیا وروسته دا آیت نازل سو چې ستاسې حفاظت الله تعالیٰ خپله کوي، تر دې وروسته پېره بنده سوه. ⑤ اسطوانهٔ جبرئیل: یعني هغه ستن چې دوحي د راوړلو په وخت کې به جبرئیل علیه السلام هلته ناست لیدل کېدی، دې ځای ته "مقام جبرئیل" هم وایي، په دې ځای کې هم دعاء زیاته قبلیږي. ⑥ اسطوانهٔ سریر: دلته د نبي کریم ﷺ د اعتکاف ځای دی. ⑦ اسطوانهٔ عائشه: یعني هغه ځای چې نبي کریم ﷺ د هغه په باره کې فرمایلي دي چې زما په مسجد کې یو ځای داسې دی چې هلته د لمونځ کولو فضیلت که خلکو ته معلوم سي، نو هلته به د نوبت اخیستلو لپاره قرعه اندازي کولو ته خبره ورسیږي، د نبي کریم ﷺ له وفات څخه وروسته حضرت عائشې (رض) خپل خوریي عبد الله بن زبیر (رض) ته هغه ځای وروښودی، په دې ځای کې هم دعاء زیاته قبلیږي، لهذا په مذکوره مقاماتو کې دې هیڅ ځای هم دعاء نه پرېږدي). (شفاء الارواح، انوار الایضاح، ایضاح المناسک)

﴿۱۴۷۶﴾ وَيَجْتَهِدُ فِيْ إِحْيَاءِ اللَّيَالِيْ مُدَّةَ إِقَامَتِهِ او کوشش دې کوي په رونولو د شپو کې د خپل قیام (پاتېدلو) په موده کې وَاغْتِنَامِ مُشَاهَدَةِ الْحَضْرَةِ النَّبَوِيَّةِ وَزِيَارَتِهِ فِيْ عُمُوْمِ الْأَوْقَاتِ او (کوشش دې کوي) په غنیمت ګڼلو (او ترلاسه کولو) کې د دیدار کولو د نبوي درګاه (روضې مبارکې) او د هغه د زیارت کولو په عامو (اکثره) وختونو کې.

تشریح: یعني تر څو چې په مدینه شریفه کې وي، کوشش دې کوي چې شپې روڼې کړي او په عباداتو مشغوله اووسي، هسې دې وخت نه ضایع کوي، او مسجد نبوي ته دې له زیاتو څخه زیات د حاضرېدلو کوشش کوي، خصوصاً د رسول الله ﷺ د زیارت لپاره او درود وسلام دې پېښوي، او کوشش دې کوي چې پنځه سره لمونځونه هلته اداء کړي او په عبادت او تنهایۍ کې دې شپې روڼوي.

د اُحُد د شهیدانو خصوصاً د حضرت حمزه ﷺ د قبر زیارت کول او بقیع ته تلل

﴿۱۴۷۷﴾ وَيَسْتَحِبُّ أَنْ يَّخْرُجَ إِلَى الْبَقِيْعِ او مستحب دې دا چې بقیع ته ووځي (ولاړ سي) فَيَأْتِي الْمَشَاهِدَ وَالْمَزَارَاتِ نو شهادت ګاوو او مزارونو ته دې راسي (حاضر سي) خُصُوْصًا قَبْرَ سَيِّدِ الشُّهَدَاءِ حَمْزَةَ ﷺ په ځانګړې توګه د شهیدانو د سردار حضرت حمزه ﷺ و قبر مبارک ته.

﴿۱۴۷۸﴾ ثُمَّ إِلَى الْبَقِيْعِ الْآخَرِ بیا دې راسي وبل بقیع ته (له دې څخه جنة البقیع مراد دی) فَيَزُوْرُ الْعَبَّاسَ وَالْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ وَبَقِيَّةَ آلِ الرَّسُوْلِ رضي الله عنهم نو زیارت دې وکړي د حضرت عباس، حضر حسن بن علي او د رسول الله ﷺ د نور آل رضي الله عنهم وَيَزُوْرُ أَمِيْرَ الْمُؤْمِنِيْنَ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ ﷺ او زیارت دې وکړي د حضرت عثمان بن عفان ﷺ وَإِبْرَاهِيْمَ بْنَ النَّبِيِّ ﷺ او د نبي کریم ﷺ د زوی حضرت ابراهیم ﷺ وَأَزْوَاجَ النَّبِيِّ ﷺ او د

نبي کریم ﷺ د بيبيانو (اوزاج مطهراتو) وَعَمَّتَهُ صَفِيَّةَ او د نبي کريم ﷺ د عمې مبارکې
وَالصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ رضي الله عنهم او (همدارنګه زيارت دي وکړي) د صحابه وو او تابعينو رضي الله عنهم.

لغات: ﴿البقيع﴾ پراخه ځمکه چې قسما قسم درختي پکښې وي (او بعضو ويلي دي چې هغه ځمکه چې د مختلفو درختو بېخونه پکښې وي)، د مسلمانانو د قبرونو ځای، ﴿مشاهد﴾ جمع د مَشْهَد ده، د دې لفظ څو معناوي نقل سوي دي: د شهادت ځای (د الله په لاره کې د قتل کېدو ځای)، د خلکو د حاضرېدو ځای، د خلکو د جمع کېدو ځای. (مصباح اللغات)

تشريح: له مدينې شريفې څخه تقريباً د درېو ميلو پر فاصله جبلِ اُحُد واقع دی، اُحُد هغه غر دی چې د هغه په باره کې نبي کريم ﷺ څو ځله فرمايلي دي چې دا غر زموږ سره محبت لري او موږ د ده سره محبت لرو، او همدا هغه غر دی چې د هجرت په درېيم کال د هغه په لمن کې غزوهٔ اُحُد واقع سوه، چې په هغه کې تقريباً اويا (۷۰) تنه صحابه کرام شهيدان سول او هلته ښخ کړل سو، نو د جبلِ اُحد او د شهداء اُحد د زيارت لپاره تلل خصوصاً د حضرت حمزه رضی الله عنه د قبر زيارت کول مستحب دي.

ثم إلى البقيع الآخر إلخ: له بقيع آخر څخه مراد جنتُ البقيع دی، جنتُ البقيع د مدينې منوّرې هغه لويه هديره ده چې په هغه کې په زرهاوو صحابه، تابعين، اولياء او بزرګان پټ دي، په اوس وخت کې د مسجد نبوي او جنت البقيع تر مينځ هيڅ آبادي يا عمارت حائل نه دي، په دې مبارکه هديره کې د رسول الله ﷺ له اهل بيتو څخه نهه (۹) اُمّهات المؤمنين مدفونه دي: ① اُم المؤمنين حضرت عائشه رض، ② حضرت حفصه رض، ③ حضرت سوده رض، ④ حضرت اُم سلمه رض، ⑤ حضرت زينب بنت جحش رض، ⑦ حضرت اُم حبيبه رض، ⑨ حضرت صفيه رض، او د نبي کريم ﷺ له اولاد څخه حضرت فاطمه رض، حضرت رقيه رض، حضرت زينب رض، حضرت اُم کلثوم رض او حضرت ابراهيم رض پکښې مدفونه دي، همدارنګه د نبي کريم ﷺ د اکا حضرت عباس رضی الله عنه مزار هم په همدې هديره کې دی، همدارنګه حضرت ابو سفيان، حارث بن عبد المطلب او د نبي کريم ﷺ رضاعي مور (دايي) حضرت حليمه سعديه رض هم په دې هديره کې مدفونه دي، او د خليفهٔ ثالث حضرت عثمان ذو النورين رضی الله عنه مزار هم په همدې هديره کې دی کوم چې تر ټولو ښکاره دی، همدارنګه صاحبِ مذهب امام مالک رحمه الله هم په دې هديره کې مدفون دی، او د ديوبند له اکابرينو

شخه فقيهُ العصر محدّث کبير حضرت مولانا خليل احمد سهارنپوري رَحِمَهُ الله او حضرت شيخ الحديث مولانا زکريا رَحِمَهُ الله هم په همدې هديره کي مدفون دي.

حاجيانو او عمره کونکو ته د مديني منوّرې زيارت ضرور نصيب کيږي، ډېره د سعادت او خوش بختۍ خبره ده چي هغو ته د دې مبارکي هديرې زيارت حاصل سي، لهذا په مدينه شريفه کي د پاتېدلو پر مهال دي حتی الامکان د دغه مبارکي هديرې د زيات کوشش کوي او موقع دي د لاسه نه ور کوي. (انوار الايضاح، ايضاح المناسک)

﴿۱۳۷۹﴾ وَيَـزُوْرُ شُـهَدَاءَ أُحُـدٍ او زيارت دي وکړي د اُحُـد د شهيدانو وَإِنْ تَيَسَّرَ يَـوْمَ الْخَمِيْسِ او که مُيسّر سي (د دوی زيارت) د پنجشنبې په ورځ (يا په بله ترجمه: که د پنجشنبې په ورځ د دوی زيارت ته تيار سي او د دوی زيارت وسي) فَهُوَ أَحْسَنُ نو دا به ډېر ښـه (بهتره) وي.

﴿۱۳۸۰﴾ وَيَقُوْلُ او (داسي) دي ووايي ﴿سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ سلام (سلامتيا) دي وي پر تاسو په بدله کي د هغه صبر چي تاسو وکړی (يا په بله وينا: په سبب د صبر کولو ستاسي. چي تاسو په طاعت او مصيبت باندي او له معصيته صبر وکړی) فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ﴾(الرعد: ۲۴) نو ډېر ښـه دی (ستاسي) د آخرت مقام (د آخرت عاقبت).

﴿۱۳۸۱﴾ وَيَقْرَأُ آيَةَ الْكُرْسِيِّ وَالْإِخْلَاصِ إِحْدٰى عَشْرَةَ مَـرَّةً او (بيا) دي ولوستي (ووايي) آيتِ کرسي او سورهٔ اخلاص (قل هو الله شريفه) يوولس (۱۱) واره وَ سُوْرَةَ يٰسٓ إِنْ تَيَسَّرَ او سورة يسٓ که آسانه (ممکنه) وي وَيُهْدِيْ ثَـوَابَ ذٰلِكَ او هديه دي کړي (ودي بخښي) د دې ثواب لِجَمِيْعِ الشُّهَدَاءِ و ټولو شهيدانو ته وَ مَنْ بِجَوَارِهِمْ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ او هغه مؤمنانو ته کوم چي د دوی په څنګ کي (ور سره) دي.

لغات: ﴿تيسّر﴾ د تفعّل د باب ماضي ده، د دې باب دوې معناوي نقل سوي دي: ① آسانه کېدل (قدرت باندي راتلل)، ② يو کار ته تيارېدل (چمتو کېدل)، ﴿نِعْمَ﴾ له افعالِ مدح څخه دی او

غیرِ منصرف دی، وېل کیږي "نِعْمَ الرَّجُلُ زَيْدٌ" (ډېر ښه سړی دی زید)، ﴿عُقْبٰی﴾ آخر انجام، خاتمه(عاقبت).
﴿يُهْدِي﴾ د افعال له بابه مضارع معلومه ده: هدیه کول، تحفه لېږل. ﴿جوار﴾ همسایه والی، څنګ، بغل.

تشریح: د اُحُد د شهیدانو یادونه مخکي وسوه، د دوی زیارت خو روزانه کول پکار دي، کنې لږ تر لږه دي یو وار د زیارت لپاره ورسي او که موقع وي، نو د پنجشنبې ورځ زیاته غوره (او باعث د استحباب) ده.(او په انوارُ الایضاح کي د جمعې ورځ غوره ګڼل سوې ده (انوار الایضاح بحوالة فتح القدیر ج: ۳، ص: ۱۸۲))

ويقول سلام الخ: او په مذکوره الفاظو سره دي سلام پېش کړي.

فایده: شیخ عبد الحق محدث دهلوي رَحِمَهُ الله نقل کوي چي کوم څوک د اُحُد د شهیدانو سره تېر سي او هغو ته سلام وکړي، نو دوی به د قیامت تر ورځي پوري پر هغه سلام وایي. (عون الفتّاح بحوالة رفیق الحرمین)

د مسجد قباء د زیارت بیان

﴿۳۸۲﴾ وَيُسْتَحَبُّ أَنْ يَأْتِيَ مَسْجِدَ قُبَاءَ يَوْمَ السَّبْتِ أَوْ غَيْرَهُ او مستحب دي دا چي راسي ومسجدِ قباء ته د شنبې په ورځ یا په بله ورځ وَيُصَلِّيَ فِيْهِ او په هغه کي دي لمونځ وکړي وَيَقُوْلُ بَعْدَ دُعَائِهِ بِمَا أَحَبَّ او (بیا) دي ووایي وروسته تر خپل دعاء کولو د هغه څه، کوم چي یې خوښه وي (یعني دئ چي د کوم څه مقصد لپاره دعاء کول غواړي، د هغه دعاء تر کولو وروسته دي دا راروانه دعاء ووایي) يَا صَرِيْخَ الْمُسْتَصْرِخِيْنَ اې ناره او رېدونکې! د ناره کونکو (شکایت کونکو) يَا غِيَاثَ الْمُسْتَغِيْثِيْنَ اې فریاد (خواست) پوره کونکې! د فریاد کونکو (یعني کوم چي د مدد خواست او طلب کوي، د هغو د خواست پوره کونکې ذاته!) يَا مُفَرِّجَ كُرَبِ الْمَكْرُوْبِيْنَ اې لیري کونکې! د غمونو (کړاوونو) د غم ځپلو (په غم اخته خلکو) يَا مُجِيْبَ دَعْوَةِ الْمُضْطَرِّيْنَ اې قبلونکې! د دعاء د مجبورو (اړمنو، کوم چي ناقراره او لالهانده وي) صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّ آلِهِ رحمت نازل کړه! زموږ په سردار

محمد (ﷺ) باندي او د ده په آل (کورنۍ او قربانو) باندي وَاكْشِفْ كَرْبِيْ وَحُزْنِيْ او ليري کړه! زما غم او پرېشاني (او که دا لفظ كُرَب سي، لکه بعضو چي همداسي ليکلی دی، نو بيا جمع ده يعني: غمونه) كَمَا كَشَفْتَ عَنْ رَسُوْلِكَ حُزْنَهٗ وَكَرْبَهٗ فِيْ هٰذَا الْمَقَامِ لکه څرنګه چي تا ليري کړی وو د خپل رسول (ﷺ) پرېشاني او غم په دې (مقدس) ځای کي يَا حَنَّانُ اې رحم کونکې (پر بندګانو)! يَا مَنَّانُ اې احسان کونکې! يَا كَثِيْرَ الْمَعْرُوْفِ وَالْإِحْسَانِ اې زيات نېکۍ او احسان کولو والا! (د خپلو بندګانو سره) يَا دَائِمَ النِّعَمِ اې همېشه د نعمتونو ورکونکې! يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ اې د (ټولو) رحم کونکو څخه زيات رحم کونکې! وَصَلَّى اللّٰهُ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ او رحمت دي نازل کړي الله تعالیٰ زموږ په سردار محمد ﷺ باندي وَّعَلٰى آلِهٖ وَصَحْبِهٖ او د ده په آل (اهل بيتو او قربانو) باندي او د ده په (ټولو) صحابه کرامو باندي وَسَلَّمَ تَسْلِيْمًا دَائِمًا أَبَدًا او سلام (سلامتيا) دي وي (په دوی باندي د الله تعالیٰ) مدام همېشه (تل تر تله) يَا رَبَّ الْعَالَمِيْنَ اې د (ټولو) جهانونو پالونکې! آمِيْنَ اې الله تعالیٰ قبول يې کړه!.

لغات: ﴿صريخ﴾ ناره او رېلونکی، چي د چا چيغه او شکايت اوري، مدد ور سره کوي او ستونزه او مصيبت يې ليري کوي، ﴿مستصرخين﴾ جمع د مُسْتَصْرِخٌ ده، د استفعال له بابه اسم فاعل دی: د مدد ناره کونکی او فرياد کونکی (يا په بله وينا: ديو چا له ظلم څخه سر ټکونکی او شکايت کونکی)، د مرستي طلب کونکی، ﴿غياث﴾ چا ته چي فرياد کول کيږي او مدد څخي غوښتل کيږي (يا په بله وينا: څوک چي د بل چا فرياد پوره کوي)، غاورسي، چي د بل په فرياد او شکايت باندي غور کوي، ﴿مستغيثين﴾ جمع د مُسْتَغِيْثٌ ده، دا هم د استفعال له بابه اسم فاعل دی؛ فرياد کونکی، د مدد خواست کونکی، ﴿مفرّج﴾ د تفعيل له بابه اسم فاعل دی؛ د غم ليري کونکی، پراخي پيدا کونکی، ﴿مضطرين﴾ جمع د مُضْطَرٌّ

ده، د افتعال له بابه اسم مفعول دی: مجبوره (مجبور کړل سوی)، محتاجه، ﴿کُرَب﴾ جمع د کُرۡبَةٌ ده: غم او کړاو، زړه نیونکی غم او پرېشاني، ﴿اکشف﴾ د ضرب له بابه د واحد مذکر امرِ حاضر صیغه ده، کله چي د دې باب په صله کي غم او داسي نور څه ذکر سي، نو معنیٰ یې ده: لیري کول، زائلول، ﴿کَرۡبٌ﴾ د کُرۡبَةٌ په معنیٰ سره دی، چي د هغه معنیٰ اوس ذکر سوه یعني غم او کړاو...، جمع: کُرُوۡبٌ، او د کُرۡبَةٌ جمع کُرَب راځي، ﴿حُزن﴾ پرېشاني او مصیبت، غم (کَرۡب، کُرۡبَة او حُزن عموماً یو د بل پر ځای استعمالېږي او یوه معنیٰ ورکوي یعني غم، پرېشاني او کړاو، وګورئ! عربي معاجم)، ﴿آمین﴾ دا لفظ تر دعاء وروسته ویل کېږي په معنیٰ سره د "اَللّٰهُمَّ اسۡتَجِبۡ". (معجم الوسیط، انوار الایضاح)

تشریح: مسجدِ قباء له مدینې منوّرې څخه د دریو کیلو مترو پر فاصله واقع دی، له هجرت څخه وروسته تر ټولو مخکي دا مسجد جوړ سوی دی، همدا هغه مسجد دی چي د هغه په هکله په قرآن کي ﴿لَمَسۡجِدٌ اُسِّسَ عَلَی التَّقۡوٰی﴾ وارد سوي دي، اوس دا مسجد ډېر غټ او پراخه کړل سوی دی، د سړک سره متصل په خلاص میدان کي دی، په حدیث کي راغلي دي چي په دې مسجد کي د یوه لمونځ کولو ثواب د عمرې سره برابره دی (ابن ماجه/ ۱۰۳)، نبي کریم ﷺ به د هري شنبې (هفتې) په ورځ مسجدِ قباء ته راتللو، او دوه رکعته لمونځ به یې اداء کولو، نو څکه که موقع ترلاسه سي، نو د شنبې په ورځ دي د حاضرېدلو کوشش وکړي، لمونځ او دعاء دي وکړي او که ممکنه وي، نو هغه الفاظ دي ووایي کوم چي دلته په متن کي ذکر سوي دي. او د همدې قباء په علاقه کي "بئرأریس" دی یعني هغه څاه چي په هغه کي د رسولُ الله ﷺ ګوتمۍ د حضرت عثمان رضی الله عنه له لاس څخه ایله سوه، بیا پیدا نه سوه.

فایده: مصنف رَحِمَهُ الله خپل کتاب پر درود شریف ختم کړی، لکه څرنګه چي یې شروع کړی وو، علماؤ فرمایلي دي چي د کوم څه په اول او آخر کي درود وي، هغه مقبول ګرځي. (انوار الایضاح، عون الفتّاح)

له مدینې شریفې څخه د واپس تللو آداب

کله چې له مدینې شریفې څخه د بیرته تګ اراده وکړي، نو په ریاض الجنة کې یا د مسجد نبوي په هسې یو حصه کې دې دوه رکعته نفل وکړي، روضې مبارکې ته دې حاضر سي او د مخکې په څېر دې درود او سلام ووایي، بیا دې دعاء وکړي: "اې الله! زما سفر آسانه کړه! او ما په سلامتې او عافیت سره خپل اهل وعیال ته ورسوه! او ما په دواړو جهانو کې له آفتونو څخه وساته! او ما ته بیا د مدینې شریفې زیارت دوباره را نصیب کړه! او دا زما آخري سفر مه ګرځوه!". (معلم الحجّاج ص: ۳۶۶)

الحمد لله! د الله ﷻ په عظیم فضل او رحمت سره نن د "۱۴۴۳" هجري کال د "محرمُ الحرام" په نهه ویشتمه (۲۹) نېټه چې د "۲۰۲۱" میلادي کال د "ستمبر" د شپږمې نېټې سره سمون لري. د دوشنبې په ورځ د مازیګر پر مهال دا کتاب "فتح الایضاح شرح نور الایضاح" پای ته ورسېدی، چې په همدې میاشت د الله ﷻ په نصرت زموږ ګران هیواد له امریکایي او صلیبي اشغال څخه آزاد سو او امریکایي ښکېلاک د تاریخي ماتې سره مخ سو او په همدې ورځ (د محرم الحرام په ۲۹) د الله ﷻ په نصرت د مزدور دښمن وروستی ځاله (پنجشیر ولایت) په بشپړ ډول فتح سو او په ټوله هیواد کې اسلامي حکومت قائم سو، الله ﷻ دې ربښتونی اسلامي شرعي نظام نافذ کړي او الله تعالی دې یې همېشه قائم او آباد ولري، او الله ﷻ دې په خپل فضل او مهربانی سره دا زموږ حقیر خدمت مقبولِ عام وګرځوي او دا دې زموږ لپاره او زموږ د مور وپلار، استاذانو او خپروونکي لپاره د آخرت ذخیره وګرځوي.

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ

وَصَلَّى اللهُ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَّعَلَى آلِهِ

وَصَحْبِهِ وَأَهْلِ بَيْتِهِ وَعِتْرَتِهِ أَجْمَعِيْنَ

بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ

۲۹/ محرم الحرام/۱۴۴۳ه ق

مطابق ۶/ ستمبر/۲۰۲۱م

